

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000334270

BK

K337a

Δφ.εσ. 139071

† ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΔΑ
Μητροπολίτου Κορυθῆς

δεξιά πλάτη

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Α΄ ΠΑΪΣΙΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ Ο ΜΙΚΡΟΣ
Β΄ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Σελίδες τῆς ἱστορίας τῶν γραμμάτων
καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἠπειρῷ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΩΝ Γ΄ Δ΄ Ε΄ ΤΟΜΩΝ ΤΗΣ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ»
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1956

ΠΑΪΣΙΟΣ ΜΙΚΡΟΣ Ο ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βίος καὶ ἔργα, ἀνέκδοτον κατὰ καπνιστῶν ποίημα, δριμύ κατὰ τοῦ κλήρου κατηγορητήριον. Σύγχρονοι κληρικοὶ γνωμικοὶ καὶ ἱστορικοὶ ποιηταί, πρόδρομοι τῶν ἐν Ἑπιρῷ μεγάλων ποιητῶν.

Εἰσαγωγή

Δύο ἄνδρες συναντῶμεν εἰς τὴν ἱστορίαν μας μὲ τὸ ὄνομα Μικρὸς. ἀμφότεροι θὰ ἔμενον ἀγνωστοί, ἐὰν δὲν συνέβαινον τυχαῖα τινα περιστασιακά. Ὁ μὲν Διονύσιος, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, (250) ὁ Μικρὸς, ἀναφέρεται, διότι αὐτὸς καθώρισεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μας τὴν ἀπὸ Χριστοῦ χρονολογίαν, ἀντὶ τῆς ἀπὸ κοσμογονίας, ἥτις ὅμως, ἐπειδὴ τὸ ἀνάστημά του δὲν ἦτο μέγα νὰ ἐπιβληθῇ, ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὰ ἐπίσημα ἐκκληστ. ἔγγραφα μέχρι Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως Πατριάρχου ΚΠόλεως (1620) ὁ δὲ Θεοδόσιος ὁ Μικρὸς εἶναι γνωστὸς, διότι ἦτο υἱὸς τοῦ Μεγάλου. ἀλλὰ, καίτοι πρίγκηψ γεννηθεὶς πορφυρογέννητος καὶ ἐδασίλευσε σχεδὸν ἡμισυν αἰῶνα, οὐδέποτε κατὰ τὸν Gelzer ἐγένετο ἐνήλικος.

Διὰ τὸν Ἰωαννίνην ἱερομόνυχον δὲν συνέπεσε κανὲν ἑκτακτον γεγονὸς νὰ τὸν ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς ἀσημότητος τοῦ ἐπωνυμίου του. Τὸν μικρὸν λοιπὸν Παῖσιον οὐδεὶς ἀνέλαβε τὴν κόπον νὰ βιογραφήσῃ. καὶ «τὸν πῆρε σὸ λαιμὸν» ὁ βαπτίσας αὐτὸν Μικρὸν, διότι κατ' ἀλήθειαν δὲν ἦτο τυχαῖος ὁ ἀνὴρ. Ἀλλ' ἦτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα, λιλλιπυῦτις, ὅπως οἱ Ἀγγελοι λέγουσι· δὲν τὸ πιστεύω διότι ὁ μικρὸς εἰς τὴν Ἑπιρὸν λέγεται μικρούλης¹. Ὑποθέτω, ὅτι ὁ Παῖσιος ὡς μοναχὸς εἶχεν ἡγούμενον Παῖσιον καὶ ὁ ὑποτακτικὸς ἐν τῇ μονῇ λαμβάνων τὸ ὄνομα τοῦ γέροντος ἐπονομάζεται Παῖσιος ὁ Μικρὸς (ἐν χρήσει νῦν ἐν Ἀθῶν εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰδίων).² Τὸν Μικρὸν τοῦτον ἡδονικὸν Παῖσιον ὑπὸ τῆς μικρολογίας ταφέντα ἔλαχεν εἰς ἐμὲ νὰ τὸν ἐξαγάγω ἐκ τῆς λήθης τῶν αἰώνων, νὰ τοῦ κάμω τὴν νεκρανάστασιν, καὶ ἡ φιλόπατρις διεύθυνσις τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας», ἥτις ἐκίνησε τὴν γηραιάν χεῖρά μου.

Τὸν Παῖσιον γνωρίζει ἕως τὴν σήμερον ὁ φιλολογικὸς κόσμος ἐξ ἐνὸς βιβλίου

1. Ἐν Φιλιάταις ὑπάρχει οἰκογένεια μὲ τὸ ἐπωνύμιον Μικρούλης, ἐξ οὗ κατήγετο ὁ μακ. πρ. Σωζοῦπόλεως Κωνσταντῖνος, ἀναξιοπαθὴς συμπαθέστατος καὶ καλὸς τῆς ἐλλ. γλώσσης χειριστὴς ἱεράρχης.

2. Ἐν Λαύρᾳ κρατεῖ τὸ Πατριαρχ. σύστημα, καθ' ὃ Παρθένιος Β' ὁ διαδόχος τοῦ Α', ὀνομάζεται Παρθενάκης (1644—1646) * (Α' καὶ Β' ἦσαν τότε ἀγνωστα. ὅθεν καὶ Ἀνδρονίκος ὁ γέρων λέγεται ὁ Α' πρὸς διακρίσιν τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου, ὁ προΐστάμενός μου Γαβριὴλ Ἰμβριεὺς ἔχων γέροντα Γαβριήλ, ὀνομάσθη Γαβριήλ, ἀλλὰ πρὸς διακρίσιν ἐλέγετο Γαβριλάκης.

* Εἶναι ὁ ἀπὸ Ἰωαννίνων Παρθένιος, ὁ «ἀρβανίτης» (1639—1644) κατὰ τὴν «Φωτιστικὴν βιβλιοθήκην» Α', σ, 99,

και μόνον έκτυπωθέντος έν Βενετία παρά τῷ Νικ. Γλυκεῖ τῷ 1778, και εἶναι τὸ ἐξῆς:

«Γινώμαι ἠθικαὶ και πολιτικά, ἐτι δὲ συμβουλαὶ και προστάγματα θεῖα τε και πνευματικά, αἰνίγματα τινα και στίχοι κερκινικοὶ και ἕτεροι στίχοι περιέχοντες τὰ εἰκοσιτέσσαρα γράμματα, τὰ μηνολόγια. ἄλλοι στίχοι εἰς ἀρετὰς και κακίας. Πρὸς τοῖς δε δέπαινος Ἰωαννίνων, και ἡ τοῦ Πιλάτου θεοστύγης ἀπόφασις. Ἑυπερβολικὴ ψυχρότης γε νομένης ἐν τῇ τῶν Ἰωαννίνων λίμνῃ, συντεθεῖσαι παρά τοῦ ἐν ἱερομονάχοις και πνευματικοῖς πατράσι σοφωτάτου κύρ Παΐσιου τοῦ μικροῦ, (1) ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ πικλήν Βησσαρίωνος ἱερᾶς μονῆς, πρὸς ὠφέλειαν τῶν μετιόντων νουνεχῶς. Νῦν τὸ πρῶτον τυπωθεῖσαι και ἐπιμελῶς τε διορθωθεῖσαι. Ἐνετίησιν...» 4ον σ. 72.

Πρὸς ἐξηγήσιν τῶν τίτλων, οὗς ὁ ἐκδότης ἀπονέμει εἰς τὸ συγγραφέα, ὁ ἀναγνώστης ἄ: γνωρίζῃ, ὅτι τὸ βιβλίον ἐγράφη τὸ 1698 και ἐτυπώθη μετὰ 76 ἐτη, δε δὲν ἐξῆ πλεον ὁ Παῖσιος

Γνωρίζομεν και δεύτερον βιβλίον τετυπωμένον ὑπὸ τὸ ὄνομα Παῖσιος, ἀλλ' οὐδεὶς ἀναφέρει αὐτὸ πλὴν τοῦ βιβλιογράφου Legrand ὅστις ἐκ τῶν ἡκρωτηριαζομένων στίχων παραπλανᾷ τὸν ἀναγνώστην.

«Πρόχειρος περιγραφή τοῦ ἁγίου και θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ δι' ὁμοιοκαταλήκτων πολιτικῶν στίχων, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντων εἰς κοινὴν ὠφέλειαν. Ἐνετίησιν 1773,»

εἰς τὸν Πρόλογον στίχοι τοῦ ἐκδότης:

«Κύριος κύρ Παῖσιος, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων,
κατὰ χριστιανικὴν προαίρεσιν και κατὰ θεῖον ζῆλον,
ἠθέλησα μετὰ σπουδῆς διὰ νὰ τὴν τυπώσω,
μὲ ἰδικά μου ἔξοδα εἰς φῶς νὰ τὴν ἐδώσω.»

Εὐτυχῶς τῆς πλάνης μᾶς ἀπήλλαξεν ὁ ὀτρηρὸς ἀναδιφητὴς τοῦ βενετικοῦ ἀρχεῖου ἐλλόγιμος κ. Κ. Μέρτζιος, ὅστις ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸν Legrand προσέθηκε και 4 ἐν ἀρχῇ στίχους τοὺς ἐξῆς πλήρως διαφωτίζοντας τὰ κατὰ τὸν συγγραφέα:

«ὄθεν καγὼ εὐρίσκοντας αὐτὴν τὴν ἱστορίαν
ἁγιωνύμου Ὁρους Σινᾶ θεῖαν και θαυμασίαν,
ὅπου τὴν ἐστιχούργησεν ὁ πολὺς εἰς τὰ θεῖα
ἀρχιερεὺς ὁ ἅγιος πρῶην Παραμυθίας»

(Ἠπειρ. Χρον. Γ', 1935, σ. 95).

Εἶναι ὁ ἐπιλεγόμενος Δημάρος, διδάσκαλος χρηματίσας ἐν Ἰωαννίνοις και Σιατίστῃ τῆς γραμματικῆς και φιλοσοφίας, ὅστις τῷ 1750 χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος παρητήθη μετὰ τετραετίαν, ἀπῆλθεν εἰς Μολδαυίαν, Αὐστρίαν και Οὐγγαρίαν. και ἀπέθανεν ἐν Κερκύρᾳ. Συνέγραψε πλὴν τῆς ὡς ἄνω ἐμμέτρου περιγραφῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ και τὴν τῆς εἰκόνος τῆς Χρυσοβίτης και ἐπιτομὴν τῆς Λογικῆς τοῦ Κορυδαλλέως.¹

Αἱ «Γινώμαι» τοῦ Μικροῦ μᾶς ὑπενθυμίζουν ἕτερον σχεδὸν σύγχρονον Ἰωαννίτην, ὡς γράφεται, τὸν Μετροβίτην ἱερομόναχον Παρθένιον Κατζίουλην. Τὸ βιβλίον του, ὅπερ δὲν ὑπάρχει παρά Legrand ἀνεκάλυψα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῶν Ἰωασσαρίων ἀγιογράφων ἐν τῇ σκῆτῃ τῆς Λαύρας Κουστοκαλύδια και περιέγραψα εἰς τὴν Βιβλιογραφίαν μου (σ. 19—20) ἔχει δὲ οὕτω:

1. Σημειώτουν, ὅτι ἐσφαλμένως ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν Πανδῶρᾳ τομ. ΙΓ' σ. 185 γράφει: «Παρθένιος Μικρός». ὑπῆρχε σύγχρονος Παρθένιος ὁ Πωγωνιανὴς περὶ τοῦ ἀμέως.

2. Legrand, Bibliographie hellénique... des ouvrages publiés par les grecs au dix-huitième siècle... par L. Petit et H. Pernot, tome II, Paris 1928, σ. 183.

3. Βλ. ἡμετέραν «Βιβλιογραφίαν Ἠπειρου και Ἀλβανίας» σ. 159 ἐτ. 1791, και σ. 183. ἐτ. 1909 ἀνατύπωσιν τοῦ Σπ. Λάμπρου, ὅστις ἀντιγράψας αὐτὴν ἐν Ἀθῶν ἐπειτα ἔμαθε τὴν ἐκδοσιν. Ἐν κώδικι 844 τῆς Μεγίστης, περιέχοντι ἔργα Παρθενίου Πωγωνιανίτου, ὑπάρχει κατὰ στίχον περιγραφή τῶν ἱεροσολύμων και τοῦ Σινᾶ.

«Αποφθεγμάτων ἀπηνθήσματα ἁγίων πατέρων καὶ φιλοσόφων, συλλεχθέντα παρὰ τοῦ ἐν ἱεροδιδοσκάλοις λογιωτάτου κυρίου Παρθενίου Κατζιούλη, προσφωνηθέντα δὲ τοῖς εὐγενεστάτοις καὶ χρησιμωτάτοις αὐταδέλφοις κυρίῳ Ζαχαρίᾳ καὶ κυρίῳ Νικολάῳ Σαλέχῃ τοῖς ἐξ Ἰωαννίνων, τανῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέντα. Ἐνετίησι, παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1728,» 16ον σ. 316.

Ἐν ἀρχῇ:

«Τῷ ἀναγινώσκοντι Παρθένιος ἱερομόναχος ὁ καὶ Κατζιούλης, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων».

Ἀλλὰ τὸ κύριον καὶ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ Κατζιούλη εἶναι αἱ παροιμίαι, δι' ἃς καὶ μόνον δύναται νὰ ὀνομασθῇ δεύτερος Ζηνόδοιος.

«Παροιμίαι συλλεγεῖσθαι ἀπὸ διαφόρων βιβλίων ὑπὸ Παρθενίου ἱερομονάχου Κατζιούλη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων εἰς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν φιλοπόνων σπουδαιῶν καὶ ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφῶν.»¹

Ἡ ἀγραφόμενα ἐν κώδικι 85 τοῦ Μεγ. Σπηλαίου (Κατάλ. Ν. Βέη, Ἀθῆναι 1915 σ. 86) εἶναι πλαττογραφία, ἣτις θέλει νὰ πρρουσιάσῃ τὸν Παρθένιον Πελοποννήσιον!

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἡμετέρου κώδικος ὑπάρχει τὸ ἐξῆς ἀρχαῖον ἐπίγραμμα:

«Οἶμον ἀνακτορίων διζήμενος, ὦ τὰν, Ἀθήνης,
οἶμον ἄθρει πυκνῶς τὴν δὲ παροιμιῶν.
ἔμφρονα γὰρ ψυχὴν κἀστείην ἔξοχα δείξεις,
Παρθενίῳ εἰδῶς καὶ χάριν θάνατον.»

«Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Βελλᾶς Ἰωαννίνιος ὁ καὶ Χατζῆς.»

Τὰς παροιμίας ἔρθῃς ὁ Παρθένιος καταλέγει μετὰ τῶν «γνωμῶν»: «ἀδελφὰ γὰρ κατὰ τὸν εἰπόντα παροιμίαι καὶ ἀποφθέγματα» καὶ συνετάξατο τὰς παροιμίας νὰ ἐκδώτῃ πρῶτον (ταῦτα γράφει ἐν τῇ προλόγῳ αὐτῶν).

Παρένεύρω ἐνταῦθα καὶ τὸν Κατζιούλην πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ Γνωμολόγιον τοῦ Μικροῦ δὲν εἶναι ἔργον τυχαῖον οὔτε μεμονωμένον—ἡδυνάμην καὶ ἄλλα σύγχρονα τοιαῦτα ν' ἀναφέρω πονήματα—ὑπῆρχε πρὸς παντὸς ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ σχολὴ τοῦ εἶδους τούτου τῆς λογοτεχνίας, ἣτις σκοπὸν εἶχε τὴν ἠθικοποίησιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν διάδοσιν τῆς ἀρχαίας προγονικῆς κληρονομίας. Αἱ μὲν «ἐγκυκλοπαιδεῖαι» τοῦ Πατούσα καὶ Κομμητᾶ, αἵτινες προηγήθησαν τῶν «Χρηστομαθειῶν» εἶχον ἀποσπάσματα καὶ ἐκτεταμένα μέρη τῶν κλασσικῶν συγγραφέων μὲ ὀλίγας σημειώσεις διὰ τὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἐστερεῖτο ὁ πολὺς λαός, ὅστις τὸ γραμματοδιδασκαλεῖον καὶ μόνον εἶχεν ἀποπερατώσει. Περὶ τῆς ἀνάγκης ταύτης εἶχον προνοήσῃ καὶ οἱ ἀρχαῖοι. ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος—Στόβοι ἐνδοξος πόλις τῆς Μακεδονίας παρὰ τὰ Σκόπια—ἐσταχυολόγησεν ὅλους τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἀπετέλεσε τριτὴν τόμῳ, οἵτινες εἶναι γνωστοὶ νῦν ὑπὸ τὰ «Ἀνθολόγιον»² καὶ «Ἐκλογαὶ ἠθικαὶ καὶ φυσικαὶ». Τὴν ἐπ' τῶν Βυζαντινῶν πολύτιμον ταύτην ἐργασίαν συνέχισεν καὶ εἰς ἓνα τόμον συνώψισεν ὁ Ἀντώνιος εἰς τὴν «Μέλισσαν» καὶ περιέλαθεν «Ἀπομνημονεύματα» ἐκ διαφόρων, τῶν τε καθ' ἡμᾶς καὶ τῶν θύραθεν βιβλίων» (ἡ τελευταία ἐκδοσις ἐν Βενετίᾳ 1680 4ον παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ) Νέαν

1. Ὁ κώδιξ οὗτος εὗρεται παρ' ἐμοὶ ἀγορασθεὶς ἐν Ἀθήναις τῇ 1933 παρὰ τοῦ παλαιοβιβλιοπώλου Ζαμπάκη. ὁ τότε Ἰωαννίνων (νῦν Ἀθηνῶν ἀρχιεπίσκοπος) δὲν τὸν ἠθέλησεν. Εἶναι ἰδιόχειρος τοῦ συγγραφέως. Δὲν ἔχει μόνον τὰς 700 δημῶδεις παροιμίας, ἃς ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν Πανδώρα II^α, 1863, σ. 181, ὅστις κατεχώρισε καὶ τὸν πρόλογον. Αὗται ὑπῆρχον καὶ ἐν κώδικι Λαύρας I, 41, φ. 133—149 καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν Παρίσι τοῖς ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδου, ὅστις ἐκράτησε καὶ τὸν κώδικα (βλ. Εὐλογίου Κουρίλα «Ἀνέκδοτος συλλογὴ παροιμιῶν», Λαογράφ. Β', 1916, σ. 560).

2. Ὁ ὥραιος αὐτὸς τίτλος μετὰ τὴν ἄλωσιν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῶν λειτουργ. βιβλίων ἀπεδόθη εἰς περιληπτικὸν καὶ ὀγκώδη τόμον τῆς καθημερινῆς ἀκολουθίας.

ἐκδοσιν ἐπιτομωτέραν εἰς 8ον ἐξέδωκεν ὁ Ὀλύμπιος Χριστόδουλος Εὐθυμιάδης:

«Ἡ Μέλισσα, ἦτοι χρυσοῦν ἀπάνθισμα, περιέχουσα... ἀποφθέγματα... ἐκ τῆς Παλαιᾶς γραφῆς καὶ τῆς Νέας καὶ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων λογογράφων καὶ ποιητῶν, φιλοπόνως μὲν ἐπεξεργασθεῖσα καὶ ἐρανισθεῖσα ἐκ τῆς πρωτοτύπου «Μελίσσης», ἐκδίδεται τὸ δεύτερον—Ἀθῆναι 1840, 8ον σ. δ', 248. Ἄξιον λόγου καὶ τὸ ἐξῆς τοῦ Σ. Νικολαΐδου:

«Τὸ πνεῦμα τῶν ἐξοχωτέρων ἀρχαίων φιλοσόφων, ποιητῶν καὶ δητόρων ἦτοι συλλογὴ γνωμῶν κτλ.» Ἑρμούπολις 1841, 10ον σ. 304 καὶ τὸ νεώτερον καὶ πλουσιώτερον:

«Λογίων θησαύρισμα ὑπὸ Νεκταρίου Κεφαλᾶ πρ. Πενταπόλεως. Ἀθῆναι 1895—C τόμ. Α, σ. ιη' 495. τόμ. Β', ιη', 428, 10ον.

Διὰ τοιούτων βιβλίων μετεδίδετο εἰς τὰς πρὸ ἡμῶν γενεὰς ἡ σοφία τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ συντομώτεραι λαϊκαὶ ἐκδόσεις ἐν εἴδει ἐγκολπίων, ὡς ἦτο τὸ:

«Γνωμολογικὸν περιέχον τὰ κατ' ἀλφάβητον γνωμικὰ μονόστιχα τοῦ Χρυσολωρᾶ.. ἐπιστολὰς διαφόρων παλαιῶν συγγραφέων καὶ ἀποφθέγματα τῶν ἐπὶ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλων φιλοσόφων, τὰ πάντα χρησιμώτατα τοῖς φιλομαθεῖσι τῶν νέων». α' φση', Ἑνετ. 1778, παρὰ Δημ. Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 16ον, σ. 159

Ὁ φιλοπρόδοτος μάλιστα Νικ. Γλυκὺς περιέλαβεν ἐν τέλει τῆς Γραμματικῆς τοῦ Κ. Λασκάρους χάριν τῆς ἀποστηθίσεως τῶν νέων τὰ ἐξῆς (Βενετία 1790)

«Τὰ χρυσὰ ἔπη τοῦ Πυθαγόρου, τὰ... Σόλωνος... γνωμικὰ καὶ τὸ τοῦ Φωνωλίδου νουθετικὸν ποίημα»

Τὴν κορωνίδα εἰς τὴν πλειάδα τῶν ὡς ἂν ἱερωμένων ἔθετο ὁ Ἰωαννῖτης, καὶ εἰς τὰς Εὐρώπας διατρίψας μεμουςωμένος Πολυζῶης Κοντὸς διὰ πονήματος ἡθοπλαστικοῦ, οἶον:

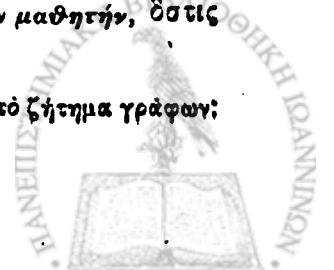
«Ἡθ' καὶ φαντασίαι διὰ στίχων ὁμοκαταλήκτων περὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος τριῶν ἐφευρημάτων τοῦ διαβόλου πρὸς ὀλεθρον τῆς ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ἡ ἀμαθείας στηλίτευσίς καὶ ὀλιβερά καταπάτησις» (εἰς κώδ. Ἰδμρ. 1374 6λ. παρεπόμενα) ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου τυπογραφείου 1820. Ἡ ἀφιέρωσις πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Διόνυσιον:

«Κἂν πρὸς μέγιστον προσφέρω μικρὸν τι καὶ εὐτελές,
δέξαι, δέσποτα, τὸ δῶρον ὡς δοκοῦν ἐπωφελές.
τ' ἀληθὴ δι' οὕτω πρὸ πάντων αὐτῇ εἶην συγγνωστός,
ἐκκλησίᾳ συνεισφέρω τόδε ὡς αὐτῇ πιστός.
Ὁ ἐν ἱερεῦσιν ἐλάχιστος Πολυζῶης ὁ Κοντός,»

Πάντες οὗτοι ἦσαν καὶ στιχουργοί, ἂν καὶ οὐχὶ τῆς πρώτης σειρᾶς, ἀλλὰ συνέχιζον ἐπιμόνως τὴν ὑπειρωτικὴν παράδοσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν ἄμέσως. Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐνέτεινεν εἰς στίχους τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλ. ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὸν περιέργον τίτλον «Νεκρικοὶ διάλογοι». Τυπώσας τὸ Α' μέρος ἔγραψεν ἐν τέλει: «εἰς τὸ δεύτερον μέρος θέλομεν ἀκούσει τί θέλει διηγηθῇ ὁ Λουδοβίκος εἰς τὰ ἡλύσια καὶ οἱ ἄλλοι εἰς τὸν "Ἀδην..."»

Ὁ Παῖσιος ἀναφέρεται ὡς μαθητῆς τοῦ κλεινοῦ Βησσαρίωνος Μακρῇ ἂν καὶ δὲν εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν γραμματικὴν ἢ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἣν τοιοῦτος. Ἐξετάζων τις τὸν βίον τοῦ διδασκάλου ἴσως λύσῃ τὸ πρόβλημα. ὁ Μακρὸς χάριν ἀνωτέρων σπουδῶν τριακοντούτης ἐφοίτησε καὶ εἰς τὴν Μεγ. τοῦ Γένους σχολὴν καὶ ἐπιστρέψας εἰς Ἰωάννινα τῷ 1675 διηύθυνε τὴν σχολὴν τοῦ Μάνου Γκιούμα μέχρι τοῦ 1683¹. Φαίνεται κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἶχε καὶ τὸν Παῖσιον μαθητὴν, ὅστις

1. Αὐτὸ πρῶτον θεωρεῖ ὁ Παῖσιος εἰς τὸν «ἔπαινον Ἰωαννίνων» καὶ λύει τὸ ζήτημα γράφων:

ἀφοσιωθείς εἰς αὐτὸν ἠκολούθησεν, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν τῷ 1683 μονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Λυγγιάδων ἐν Ζαγορίῳ. Ἡ μονὴ αὕτη ἐλέγετο πλέον «μονὴ Βησσαρίωνος», ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1899. Ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε καὶ ἐνταῦθα νὰ διδάσκη καὶ μεταξὺ τῶν μαθητῶν του συγκατελέγετο καὶ ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Κλήμης ἐπὶ πενταετίαν διδασκόμενος (Ἀραβάντ. Β, σ. 224) ἐννοεῖται μετὰ τινων διακοπῶν. Καρπὸς τῆς μοναχ. ζωῆς τοῦ Μακρῆ εἶναι ἡ «εἰσαγωγικὴ ἐκθεσις περὶ τῶν τριῶν μεγίστων ἀρετῶν, πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης», τυπωθεῖσα ἐν Βουκουρεστίῳ τῷ 1699.

Μετὰ τὸν θάνατον, ὅτε καὶ ὁ Παῖσιος ἔγραψε τὸν βίον τοῦ διδασκάλου του, ὃν εἶχεν ὁ Ἀραβαντινὸς (Πανδ. ΙΓ, σ. 185) ἡ μονὴ διελύθη, ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Βησσαρίωνος εὑρέθη εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος. Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδ. Κεραμεὺς εὔρε τὰ βιβλία αὐτοῦ εἰς τὴν κοινότητα Καλλιπόλεως. ταῦτα, λέγει, ἐκληροδότησεν, ὁ ἀποθανὼν Μακρῆς εἰς τὴν Ἀχρίδα καὶ ἐκεῖθεν μετεκόμισεν εἰς τὴν μητροπόλιν του ὁ Πρεσπῶν Καλλίνικος, ἐκεῖθεν δὲ πάλιν θανόντος τούτου ἐστάλησαν εἰς Καλλιπόλιν. Ὁ εὑρεθεὶς ἐκεῖ κατάλογος συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Μακρῆ ἐν Ἰωαννίνοις μετὰ τῶν ἐτῶν 1674—1698, περιέχει δὲ οπουδαῖα βιβλία καὶ τινα ἐκ τῶν χειρογράφων του. ¹

Ὁ Παῖσιος Μακρῆς ὀφείλει τὴν ἀθανασία του ὡς συγγραφέως οὐχὶ διὰ τὰ Γνωμικά, ὅπερ θεδαίως καὶ ἄλλοι πλείστοι ἀναγράφουν, ἀλλ' εἰς τοὺς ὠραίους καὶ ρέοντας στίχους «περὶ τῆς γενομένης ὑπερβολικῆς ψυχρότητος ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων» τῷ 1687, Ἰαν. 15 καὶ τῆς πῆξεως τῆς λίμνης. ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης πλείστα ὅσα διδασκόμεθα περὶ τῆς πόλεως τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, τῶν συντεχνιῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς ἐν γένει. τοπωνυμῖαι, ὀνόματα οἰκογενειῶν, λογίων κληρικῶν καὶ διδασκάλων κ.ἄ.τ. ἀπεθησαυρίσθησαν εἰς τὰς 6 μεγάλας σελίδας τοῦ βιβλίου 6.66—71. Ὁ Legrand τότε ἐξετίμησε τοὺς στίχους τούτους, ὥστε ἀνετύπωσεν ὅλους ἐν σ. 258—267. ἐπίσης καὶ ὁ κ. Μέρτζιος μετὰ τινα μεγάλα χάσματα (Ἡπειρ. Χρον. Ι', 6.103—106 ἐν συνεχείᾳ τάξας τοὺς στίχους). ἐν τέλει ἐπισυνάπτει ὁ Παῖσιος καὶ δευτέρον παγερὸν τῆς λίμνης τὴν 12 Ἰαν. 1700. Στίχους τινὰς τοῦ «Ἐπαίου Ἰωαννίνων» 57—63 εὑρίσκει τις παρὰ Μέρτζιῳ (102—103), ὧν περίεργοι οἱ ἐκφράζοντες τὸ σχῆμα τῆς πόλεως.

Τοιοῦτος στιχουργὸς κληρικὸς ἦν καὶ ὁ Πωγωνιανίτης πρωτοσύγκελλος εἰτα προχειρισθεὶς καὶ ἐπίσκοπος (τιτουλάριος) Μυρέων Ματθαῖος, ὁ μνήμην ἀληστον ἀφείλες ἐν Ἀθῶνι διὰ τῶν ἀφιερώσεών του. Ἦτο ὀνομαστός καλλιγράφος καὶ εἰς ἐκάστην σχεδὸν μονὴν καὶ σκήτην ἐδωρήσατο περίκοσμον καὶ χρυσοποίκιλον φυλλάδα τῆς θείας λειτουργίας. Οὗτος ἔγραψε κατὰ στίχον ἐκτεταμένας ἱστορίας πολιτικὰς τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἃς ἐδημοσίευσεν ὁ Legrand.

1) «ἐτέρα ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων ἀρξαμένη ἀπὸ Σερμπάνου βοηβόνδα μέχρι Γαβριὴλ βοηβόνδα, τοῦ ἐνεστῶτος δουκὸς, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἀρχιερεῦσι πανιερωτάτου μητροπολίτου Μυρέων κυροῦ Ματθαίου, τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς (sic) καὶ ἀφιερωθεῖσα τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἀρχοντι κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Κατρίτζῃ». ὁ πρόλογος λήγει ὥδε: «. . καὶ νὰ σὲ κανισκέψω—μὲ ἱστορίας εὐμορ-

«Τὸ μέγα σπουδαστήριον εἶναι τοῦ μακαρίτου
Γκιούμα τοῦ Ἑμμανουὴλ καὶ τοῦ Λεονταρίου.
εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπλούτησε πρῶτος ἐν διδασκάλοις
βάσιν τὸν Βησσαρίωνα πλέον παρὰ τοῖς ἄλλοις».

(Ἡπειρ. χρον. Ι', 1935, σ. 102)

Τελευταῖος ἔγραψε περὶ τοῦ Μακρῆ ὁ Εὐάγγ. Σαβράνης εἰς τὸν Ε' τόμον καὶ συνεπλήρωσεν αὐτὸν ὁ κ. Μέρτζιος εἰς τὸν ΙΑ', σ. 106 ἔ. σ. 30—49.

1. Παράρ. τοῦ ΙΖ' τόμου τοῦ ἐν Κ]πόλει ἑλλ. φιλολ. συλλόγου, 1886, σ. 7ῆ, πολλὰ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Βησσαρίωνος.

φαις, ἔχει μὲ ἄλλην χάρι—καὶ δέξαι τὸ κἀνίσκι μου σὰν ἀκριβὸν λιθάρι» (γλῶσσα γνήσια ἡπειρωτικὴ) ὁ Οὐκλίγον δὲ γνωστὸς ἐγένετο καὶ ἕτερος Ἰωαννίτης, ὁ στιχουργὸς Μάνθος Ἰωάννου, ὁ γράψας τὰ θλιβερὰ γεγονότα τῆς κατὰ τὸ 1715 παρὰρξσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν εἰς τοὺς Τούρκους: «Συμπορὰν τε Ἀλωσιν Μωρέως καὶ ἄλλας ὑποθέσεις ἐπέχουσιν στιχολογία, σύμθεμα Μάνθου Ἰωαννίτου. Ἑνετίται. 1800. παρὰ Πάνω Θεοδοσίου. (μετετυπώθη πολλάκις διὰ τὴν φυσικὴν χάριν τῶν 15 συλλάβων ὁμοιοκαταληκτῶν στίχων).

Ἄλλ' ἔχομεν εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν στιχουργῶν καὶ ἱεράρχην Δροβιανίτην τὸν ὑπέροχον Ἰωσήφ μητροπολίτην Τυρνόβου, ἀναβάντα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 1714 ὁ ὅςτος μετέτρεψεν εἰς ἱαμβικὸν μέτρον τὸ ψαλμῶδες τοῦ Δαβὶδ, οὗ ἡ ἀρχή:

καὶ ψαλμ. 132
 Μακάριος πᾶς ἁσεβῶν ἐκδράς τρίβους
 καὶ τῶν ἁσεβῶν τὰς ὁδοὺς παρεκκλίνας
 Ἰδοὺ τί καλὸν ἢ βροτῶν τέρπον κέαρ
 πλὴν συγγόνους οἰκησιν ἐνδαρθεῖν μίαν.

Ἄλλ' ἔπειτα μετέφρασεν αὐτὸ καὶ εἰς πολιτικούς 15 συλλάβους δημοτικούς στίχους:

Καλὸς τοῦτος ποὺ στήν βουλήν τῶν κικῶν δὲν ὑπάγει
 μηδὲ τῶν ἁσεβῶν τὴν στράτ' ἀκολουθαίγει.

Κατὰ τὸ σύστημα δὲ τῶν ἄλλων ἔγραψε καὶ αὐτὸς Γνωμολόγιον ἐπιγραφόμενον «Συναγωγὴ τῶν θεοφθόγγων ρημάτων . . τῶν θεοφόρων πατέρων ἀπὸ πάσης θεοπνεύστου Γραφῆς συναθροισθεῖσα. . παρὰ τοῦ εὐτελοῦς πρ. Τυρνόβου Ἰωσήφ τὸν διαυλοῦν τῆς μοιαιχικῆς φιλοσοφίας διανύοντος ἐν τῇ τοῦ Ἀθωνος Μονῇ Λαύρα». Χειρογρ. ἐν Λαύρᾳ ἐκ π. 500 (ἔπω: ἡ Μέλισσα). «Στίχοι θρηνητικοὶ ἐπὶ τελευταίῃ Νικολάου ἡγεμόνος Οὐγγροβλαχίας» (ἡ) καὶ ἄλλα πολλά, ὧν τὰ πλεῖστα εὐρίσκονται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Λαύρας.

Ἐν Ἡπείρῳ λοιπὸν καὶ οἱ ἱερεῖς εἶναι θεράποντες τῆς Καλλιότητος, ἅψ' ἡς ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ ἐπική ποίησις. Ἐν Δωδώνῃ αἱ Πελειάδες ἐξηγγέλλον τὰς βουλὰς τοῦ Δωδωναίου δι' ἐμμέτρων ρήτρων καὶ οἱ χρησμοὶ ἦσαν τὸ πρωτόλειον τῆς ποιήσεως. Ἡ ποίησις ἐνταῦθα εἶναι γηγενής. Οἱ ἀθάνατοι Σουλιῶται ποιητικῶς διεσάμπιζον τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα. Εἰς τὸ Κασσωπαῖον (νῦν Σουλιώτικο) ἔσχον τὴν ἀρχὴν τὰ «κλέφτικα», ἅπερ μέχρι σήμερον συγκινοῦσι κάθε ψυχὴν. ἐκεῖ εἰς τὸ Ζάλογγον αἱ νέαι πελειάδες, αἱ ὁρεσίβιοι νύμφαι, σύρρυνται τὸν ἐπιθανάτιον χορὸν ἐτραγούδουν τὸν ἐθνικὸν τῆς ἀθανασίας ὕμνον, ὅστις κατέπνιγε τοὺς λόγους τοῦ Ἀχέρωντος καὶ Κωκυτοῦ. ἐκεῖ αἱ ἡρωῖδες ἐκείναι περιφρονοῦσαι τὸν θάνατον ἔστησαν ἐνδοξον τρόπαιον αὐταπαρνήσεως. ἔδιδον τὸν τόνον εἰς τὸν μευτὸ-ληπτον Παργινὸν ἱερέα, τὸν Ἀνδρέαν, τὸν ἐπιλεγόμενον Παπαῖδρωμένον, νὰ φάλλῃ πρὸς τὸν ἐπιφοιτήσαντα Κορσικανὸν τὴν «Πινδαρικὴν ᾠδὴν». Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ

1. Bibliothéque grecque, tome deuxieme, Paris 1881, σ. 231—233. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ συνοδεύεται καὶ μὲ παρεκδόσεις ἡθικολογικάς. ἔγραψεν ἐν Τριγοβίστῃ 1615 καὶ μετεφράσθη καὶ ρουμανιστῇ καὶ ἐξεδόθη μετὰ τοῦ πρωτοτύπου τῷ 1862 ὑπὸ Papui Ilarian ἐν Te aură de monumente istorie, tom. A' σ. 327—384. Στίχοι διάφοροι τοῦ Ματθαίου ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἡγεμόνος Νικ. Μαυρογένους (ἐλ. Legrand Bibl. hellénique II. 1928, σ. 501).

2. Τὸν βίον τοῦ Ἰωσήφ, ὅστις ἐγκατεβίβωσεν εἰς Ἀθῶν ἐν τῇ σκότη ἀγ. Ἀννης καὶ εἶτα ἐντὸς τῆς Λαύρας, ἔγραψε διὰ βραχείων ὁ Ἀλεξ. Λαυριώτης ἐν τῇ Ἐκκλ. ἀληθ. tom. Δ'. Β' περίοδ. 1887, σ. 207—215. Βλ. καὶ «Δωδώνην» τοῦ Γ. Γάγαρη 1896, σ. 117.

3. Ἐδημοσιεύθησαν ἐν Documente Ruman. Istori. τοῦ Hurmuzaki tom. XIII. 1909. 4ον σ. 268—271.

4. Πλὴν τῆς πρὸς τὸν Ναπολέοντα ταύτης ᾠδῆς ὁ Ἰθρωμένος ἐποίησε καὶ ἄλλας ᾠδὰς: «ᾠδὴν εἰς τοὺς ἐν Λιβόρνῳ παροικοῦντας φιλογενεῖς Γραικοὺς» καὶ «ᾠδὴν τῇ ἐλλάδι» κ. ἄ. Ταύτας συνέθεσαν, ὅταν ὁ Ναπολέων ἐλθὼν εἰς Ἰταλίαν ἐμελέτα νὰ φθάσῃ καὶ εἰς Κέρκυραν,

εἰς τὰ ἱερὰ μαντεῖα ἐγεννήθη ἡ ποίησις καὶ ἐκφάντορες ἦσαν οἱ ἱερεῖς, καὶ αὐτὸ τὸ προνόμιον ἔπειτα διετήρησαν καὶ Χριστιανοὶ γενόμενοι καλλιεργούντες τὴν ἱερὰν ποίησιν. ἐν Ἡπείρῳ γίνεται ἐξαίρεσις. οἱ ἱερεῖς θεραπεύουσι καὶ τὴν κοσμικὴν ποίησιν καὶ ψάλλουσι «κλέα ἀνδρῶν». Ἐνταῦθα πίστις καὶ πατρὶς εἶναι Σιαμιαῖαι ἀδελφαὶ καὶ κλασσικὸς τύπος εἶναι ὁ «καλόγερος Σαμουήλ», ὁ ἀτρόμητος τοῦ Σουλίου ἥρωας, ὁ τερψικέραννος, ὅστις διὰ τοῦ θανάτου του ἀπέδειξε, ὅτι ὁ τοιοῦτος τῶν ἡρώων θάνατος εἶναι πράγματι ζωὴ καὶ ἀνάστασις καὶ ἔχει πολὺ δίκαιον ἡ ἐκκλησία νὰ ἐορτάζῃ τὸν θάνατον τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως ὡς ἡμέραν γενεθλίων, διότι τότε ἀρχεται ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, ὅταν ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει εἰς τὴν ἀθανασία, εἰς τὴν αἰωνιότητα τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἄρα «ἐκ τοῦ τάφου ἡ ζωὴ», ὡς ψάλλει ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ προφητὰναξ φωνάζει: «Δίκαιοι εἰς αἰῶνα ζῶσι καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν». Αὐτὰ ἐβροντοφώνει ὁ «ψαλμωδὸς τοῦ Σουλίου» κατὰ τὸν Σ. Φρῦτζον καὶ ἔκαμνε τοὺς Σουλιώτας νὰ ὁρμῶν πρὸς τὸν θάνατον «σάν νὰ πᾶν σὲ πανηγύρι» (1).

Τὸ παράδειγμα τοῦ Σαμουήλ ἀπεμιμήθη καὶ ὁ ἐλληνομαθὴς Δερβίσης Χατζῆ Σεχρέτης καὶ ὡς ἀντίλαλος ἐρύθησεν εἰς γλαφυροὺς στίχους τὴν «Ἀλιπασιὰδα», ἥτις θὰ ἀποτελέσῃ πάντοτε τὸν ἀνέφικτον τῆς αὐλοκολακείας βαθμόν, ἀλλ' εὐθαρσῶς ἀντετάχθη καὶ ἀπῆντησε ἀποστομωτικῶς μὲ ζωντανὰ σύγχρονα παραδείγματα ὁ Δελβινακίωτης Γεώργιος Γαζῆς διὰ τοῦ ποιήματος «Τρόπαιον Δελβινακίου». Ὁ φίλος καὶ ἀκούράτος Ἡπειροτολόγος κ. Ν. Πατσέλης ἐφιλοδώρησεν ἡμῖν εἰς τρίτην λαμπρὰν ἐκδόσιν (Ἀθήναι 1946) τὸ ἐκτενὲς τοῦτο στιχοῦργημα. ὁ Γαζῆς δυνάμει ἀπέδειξε ἄνθρωπον τύραννον τὸν ἥρωα τοῦ αὐλοδοῦχου Χατζῆ Σεχρέτη.

Οἱ τανῦν περιφρονημένοι παπᾶδες ἐν τῇ πατρίδι μας ἦσαν οἱ πρόδρομοι τῶν μεγάλων ποιητῶν τοῦ Ζαλοκώστα, τοῦ Βηλαρά, τοῦ Βαλαωρίτου, τοῦ Κρυστάλλη καὶ ἄλλων τῶσαν δευτέρας τάξεως, οἱ: Ζῶτος ὁ Μολοσσός, ὅστις ξιφουλκεῖ εἰς τὴν «Φερσπλον Ἡπειρον, ποίημα ἐθνικὸν ἐνθουσιαστικόν» (Λευκὰς 1867) μὲ μότο: «Ζωὴ δόξα καὶ τιμὴ μου ὁ Σταυρός καὶ τὸ σπαθί μου.» ἐν τούτοις ὁ φιλόπατρις Δροβιανίτης ἐκρυσῆεν ἐνταῦθα ἐαυτὸν διὰ τῆς ἀνωνυμίας. (2) ὁ μὲ τὸ νεανικὸν γηράσας σφριγος, ὁ ἀντιλεγόμενος Χρηστοθασίλης, ὁ ἀριστος χειριστὴς τῆς ἡπειρωτικῆς διαλέκτου, ὁ συνεχίζων μέχρι σήμερον τὴν ἐξ ὑπογείου ποίησιν, λάλος τῆς Μύσης θεράπων, ὁ Τόσκεσης καὶ ἡ ἀπροσμέτρητος φάλαγξ τῶν ἀνωνύμων, εἰς αἵσθημα, ἐνθουσιασμόν καὶ πρωτοτυπίαν ἀσυναγωνίστων, οὓς θαυμάζει τις εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Φώριελ τοῦ Πατῶδ καὶ Ἀραβαντινοῦ ἀναγινώσκων τὰ κλέφτικα τραγοῦδια.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤ. ΣΙΟΥ

Τὸ φυτὸν τοῦτο ὡς ξενικὸν δὲν ἔχει παρ' ἡμῖν ἰδιαιτέρον ὄνομα. ἔλαθεν αὐ-

ἦσαν τὰ ἐμβατήρια. Βλ. «Κατίλογον τῶν ἀναγνωσθέντων ὑπομνημάτων εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν (ὅπου ἦτο καθηγητὴς) ἀπὸ τοῦ 1808—1812» ἐν Πανδώρας τομ. Γ', σ. 298.

1. Ὁ Ζαλοκώστας μεταφράσας τὸ θαυμασίον τοῦ Ἰταλοῦ ἔργον ἐπέγραψεν εἰς τὸν Σαμουήλ (Ἀθήναι 1850) ἐκ τοῦ Finlay λαβὼν ἔγραψεν ὁ Γούδας (Παράλλ. βίβλ. Β', σ. 201) ὅτι ὁ Σαμουήλ κατήγετο ἐκ τῶν ἀλβανῶν τῆς Ἀνδρου καὶ ἐπανελάθε καὶ ὁ Δ. Πασχάλης, Ἡ Ἀνδρος, Β', σ. 158. Ψεῦδος. Ὁ Σαμουήλ ἐκ τοῦ χωρίου Λάμπαβον (ἐγεννήθη τῷ 1760) τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν, ἐμόνασεν εἰς τὸ Γηρομέριον ὡς ἀπέδειξεν ὁ Α. Πατρίδης (Πανδ. ΓΗ', σ. 79—80).

2. Διὰ τὴν ἡπειρωτ. καταγωγὴν τοῦ Βαλαωρίτου παραπέμπω εἰς τὸν μνημονευθέντα κ. Πατσέλην «Ὁ Βηλαωρίτης καὶ ἡ Ἡπειρος», Ἀθήναι 1937, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία. «κατάγεται ἀπὸ τὴν Βαλαώρα, πλησίον τοῦ Ἀχελώου, ἀπέναντι τῆς Σιβίτης» γράφει σ. 7.

3. Θὰ ἤρξικουν πολὺ τὸν Μολοσσόν, ὃν γέροντι ἐπελεπτόμην εἰς τὸ καλλι (τρώγλην) τῆς Πλάκας, ὅπου ὑπὸ πάντων ἐγκυκλοπαιδικῶν ἐν ἄκρᾳ περὶ ἐτερμάτισε τὸν δίσον. Ἐσώξε παρ' ὅλην τὴν δυστυχίαν τὸ σφριγος εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν μένος. Θὰ δώσω μίαν ἐξηγήσιν διὰ τὴν ἀνωνυμίαν ἐν γένει τῶν Ἡπειρωτῶν ποιητῶν. ἔθεώρουν τὴν ποίησιν ἔμπνευσιν τοῦ ἔθνους τῶν καὶ δὲν ἐδέχοντο νὰ θέσουν τὸ ὄνομά των καὶ νὰ σφετερισθοῦν μόνον τὴν δόξαν ἧς αὐτοὶ κήρυκε ἀπλῶς ὑπῆρχον. αὐτὸ ἐγὼ νομίζω, φέρον καὶ βεβαίαν δὲν παραδέχομαι. Οἱ ποιηταὶ δὲν εἶναι ὀΐζυροι θνητοὶ καὶ κοινοὶ ἄνδρες.

τὸ ἐκ τῆς χρήσεως, ἐκ τοῦ θεωμένου καπνοῦ, ὃν ἀναδίδει ἡ καύσις τοῦ σιγάρου ἢ μᾶλλον ὁ καίων αὐτό. ὁ συμπατριώτης μας Π. Γεννάδιος ἐν τῇ «φυτολογικῷ λεξικῷ» (Ἀθήναι 1914, σ. 700—13) ὀνομάζει εἰς τὸ διεξοδικόν τοῦτο ἄρθρον νικοτιανήν ἀπὸ Νικότου, πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας ἐν Πορτογαλίᾳ τῇ 1560. Οὗτος πρῶτος ἐκαλλιέργησεν εἰς τὸν κήπὸν τοῦ τοῦ φυτὸν καὶ ἐπεμψε δῶρον εἰς τὴν Αἰκατερίνην τῶν Μεδίκων (ἔθεν τὸ πρῶτον ὄνομα *medicaca* καὶ *herbē à la reine*). ἀλλ' ἡ Εὐρώπη, ὅπου ἀμέσως διεδόθη, προτίμησε τὸ ὄνομα τοῦ πρεσβευτοῦ οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ Κολόμβου, ὅστις περιέγραψεν αὐτὸ τῇ 1492 ἀνακαλύψας εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἐν ἀρχῇ ἐστοίχιζε τόσον ὥστε μόνον οἱ βασιλεῖς ἐποιούντο χρῆσιν αὐτοῦ· καὶ ὁμῶς ἀμέσως διεγνώσθησαν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως τοῦ φυτοῦ, ὅπερ σήμερον κατακτῆσαν ὅλας τὰς τάξεις καὶ ἡλικίας πλουσίου καὶ πένητας θεωρεῖται ὁ ὑπ' ἀριθμ. 1 (τῶν ναρκωτικῶν) ἐχθρὸς τῆς υἱείας τοῦ ἀνθρώπου! Εἰς τὰ «Φυτικά μου (Ἀθήναι 1938—1941 τόμος Α'—Β') περιγράφω περὶ τὰς 4 δεκάδας συγγραμμάτων περὶ καπνοῦ. Μεταξὺ τούτων ὁ Ἱερώνυμος Fagon ἔγραψεν, ὅτι οἱ καπνιστὰι γίνονται βραχύβιοι (τομ. Α'. σ. 197). τὸ βιβλίον λατινιστὶ ἐξεδόθη ἐν Παρίσις τῇ 1699. ὁ δὲ I. M. de la Sone καὶ I. Mariolle (σ. 229, ἐτ. 1751) περιγράφουν τὸν καπνὸν ὡς δηλητήριον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχε κατακλύσει τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὥστε εὐρίσκω εἰς τοὺς κώδικας τῶν Μετεώρων ἑμμετρον δάτυραν κατὰ τῶν καπνιστῶν, ἀφοῦ αἱ συμβουλαὶ καὶ τὰ προληπτικὰ μέτρα ἦσαν ἀνίσχυρα.

Ἦναγκάσθη καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἰὰ λάβῃ περιοριστικὰ κατὰ τοῦ καπνοῦ μέτρα ἐπιβαλὼν βαρὺν φόρον. Ἐκάλεσε δὲ καὶ τὸν ἐμπιστόν του Νικόλαον Μαυροκορδάτον, τὸν ἡγεμόνα τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἄνδρα ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων τοῦ κράτους διὰ τὴν μεγάλην μόρφωσιν καὶ ἀρετὴν. Ἰδιαιτέρως οὗτος διεκρίθη ὡς ἠθικολόγος καὶ ἐθαυμάσθη παρὰ τῶν Εὐρωπαίων διὰ τὸ σοφὸν «Περὶ καθηκόντων» συγγραμμά του, ὅπερ ἐχαρκτηρίσθη ὡς κώδιξ ἠθικῆς. Τότε οὗτος ἔγραψε πραγματεῖαν ὑπὸ τὸν τίτλον:

«Λόγος κατὰ νηκοτιανῆς (sic) τοῦ ἀοιδίμου καὶ . . . σοφωτάτου ἡγεμόνος Νικολάου ΒΒ. Μαυροκορδάτου ἡδὴ πρῶτον ἐκδοθὲν τύποις ἐν Ἰασιῶ τῆς Μολδαβίας 1786»⁽¹⁾

Ὁ Σοφ. Οἰκονόμου ἐκδοὺς τὸ δεύτερον τῇ 1876 τὴν διατριβὴν ἔχει τὸν ἐξῆς τίτλον: «Λόγος νηκοτιανῆς, ἐπιστολὴ πρὸς Μητροφάνην τὸν διάκον [καὶ ἀπάντησις] μετ' εἰσαγωγῆς παρεκβατικῆς ἐπιστολῆς. Βενετία».⁽²⁾

Ὁ Δωδωναῖος Μητροφάνης οὗτος, νέηλος εἰσέτι, ἵνα κολακεύῃ τοὺς καπνιστὰς καὶ καπνισομένους (ἢ λιβανισομένους;) Φαναριώτας, ἔγραψεν, «ἐπαινὸν νηκοτιανῆς» ὡς ἀπάντησιν εἰς τὸν «Λόγον» τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις, ὡς φαίνεται καὶ ἀνταπήντησεν. Ἡ τολμηρὰ χειρονομία τοῦ Ἠπειρώτου ἐπέτυχε, διότι προτίχθη καὶ διωρίσθη πατριαρχικὸς εἰς Μακεδονίαν ἐξάρχος ἀλλὰ συληφθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐφυλακίσθη εἰς Ζίγναν. ἐλυτρώθη δὲ διὰ θαύματος τοῦ ἁγίου Δημητρίου.⁽³⁾ ἔγραψέ καὶ ἄλλα ἔργα ἰδίως ἠθικὰ ἐπιγράμματα εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ περὶ ἔρωτος «δυσκαθέκτου», ὅστις «ἀμβλυωπεῖ' ὅτ' ἐρᾷ δυσειθέων».

Ἀλλ' ἡ ἄμυνα τοῦ Μητροφάνους Γρηγορᾶ εἶχεν ἀνάγκην ἐνισχύσεως, καὶ προσήλθον ἐπίκουροι οἱ Φαναριῶται, οἱ πολλὰ τὰ κακὰ εἰς τὸ Γένος κατεργασάμε-

1. Legrand Bibliogr. helenique II. Paris 1928, σ. 458. Τὸ βιβλίον δὲν εἶδον.

2. Ὁ υἱὸς τοῦ Μεγ. Οἰκονόμου δὲν ἐγνώριζε τὴν α' ἐκδοσιν καὶ ἀλλάσσει καὶ τὸν συγγραφέα, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον (τὸν νέον βασιλέα), ὅστις εἶναι μόνον ἐκδότης τῆς α' ἐκδόσεως, οὐχὶ δὲ καὶ συγγραφεὺς. Δυστυχῶς τὴν β' ταύτην ἐκδοσιν ἔχω εἰς τὴν ἐν Λαύρᾳ διδλωθήκην μου. Τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Νικ. Μαυροκορδάτου, δικαίον κατὰ πάντα, βλ. εἰς τὸ ὑπέρροχον ἔργον τοῦ Ἀλέξ. Στούρτζα: «L' Europe orientale et le role historique des Mavrocordato 1660—1880 κλπ. Paris 1913, σ. 93—96.

3. Εἰς «Θύραν μετανόας» δημοσιεύεται ὁ συνταχθεὶς τότε ὑπ' αὐτοῦ παρακλητικὸς εἰς τὸν ἅγιον κανὼν καὶ τὸ ἱστορικὸν τῆς συλλήψεως καὶ ἀπελευθερώσεως (σ. 249—254).

νοι καὶ δὴ συντάξαντες τὸ «πρακτικόν» κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου: «Πρακτικὸν τῶν ἐν Φαναρίῳ ἀρχόντων, δι' οὗ ἀπαριθμοῦσι τὰς ὠφελείας τῆς χρήσεως τῆς νικοτιανῆς ἐναντίον τοῦ διώκτου αὐτῆς». (1) Ἡ εὐώδης νικοτιανὴ ἔχει ἄλλας τε ἀρετάς, γράφουσι, «τὸ δὲ μέγιστον καὶ ἐξαίρετον αὐτῆς εἶη ἂν, ὅτι γε τὸν ἡγεμόνα νοῦν θορύβου πάντος καὶ ταραχῆς ἀπάσης ἢ ταύτης πόσις ἀπλλάττει . . . τῇ δὲ μνήμῃ τοσοῦτόν γε παρέχει τὴν ὄνησιν, ὥστε τις τῶν νοῦν ἐχόντων οὐχ ἡμαρτεν, ἂν γεννητικὴν ταύτης κατενομάσῃ . . . ἀλλ' οὐ νικοτιανήν». Σημειωτέον, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων ἡσχολήθη περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου λογίου τῆς Δωδώνης. Εὐτυχῶς δ' ἐκ περιστάσεως τῆς Θράκης ἐν Βουκουρεστίῳ καθηγητῆς Δημοσθ. Ρούσος ἐδημοσίευσεν αὐτόσε τῷ 1935 τὴν «Ἱστορίαν . . . περὶ τῶν ἡγεμόνων Στεφάνου τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ Νικολάου τοῦ σοφοῦ . . .» μετὰ πολλῶν προλεγομένων περὶ τοῦ βίου τοῦ Γρηγοῦ. (2)

Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἡμέτερος Παῖσιος, ὁ ἐκ τοῦ κελλίου τοῦ παρακολουθῶν τὰ πάντα καὶ νυχθημερόν ἐργαζόμενος εἰς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν. Ἡ χρῆσις τοῦ καπνοῦ ἦν μεγάλως διαδεδομένη εἰς τὴν «Ἡπειρον καὶ Ἀλβανίαν» ἦτο χώρα παραγωγικὴ. ἐνθυμοῦμαι ἀπὸ τῶν παιδικῶν μου χρόνων ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι τῆς Παραμυθίας, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Μαργαριτίου, ἦσαν ὅλοι «κατσάκιδες» ἦτοι λαθρέμποροι καπνοῦ, ὅστις εἶχε γεῖνει τότε μονοπώλιον τοῦ κράτους καὶ δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον. Ἐφόρτωνε τὸν ἵππον του μὲ τὸ ὄπλον ὑπὸ μάλης ὁ καπανταῆς καὶ ἀποφασισμένος περιήρχετο τὰ χωρία μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του — ὁ νόμος ἦτο δρακόντειος. — Σεραφεῖμ, ὁ θαυμασιὸς αὐτὸς μητροπολίτης Ἀρτης, ὁ Βυζάντιος, πρὸς τοὺς ἄλλοις σπουδαίοις, ἅπερ περισυνέλεξεν εἰς τὸ βιβλίον του, γράφει καὶ τὴν εἰδῆσιν, ὅτι «πρώτης ποιότητος καὶ εὐωδεστάτη νικοτιανὴ ὑπάρχει εἰς τὴν ἐπαρχίαν του» (3)

Πολὺν λόγον κάμνει περὶ τῶν ὀλεθρίων ἐνεργειῶν τοῦ καπνοῦ ἐπὶ τῆς υἱείας τοῦ ἀνθρώπου ὁ γνωστὸς καθηγητῆς τῆς Φαρμακολογίας καὶ Ὑγιεινῆς Ι. Π. Πύρλας, ὁ διὰ τοῦ Φοῖβου, Παραφοῖβου καὶ Ἡλίου, χρησιμωτάτων περιοδικῶν, ἐκλαϊκεύσας τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις. «Ὁ καπνὸς εἶναι δηλητήριο, γράφει, ὁ δὲ καπνίζων κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς χρήσεως . . . αἰσθάνεται σκοτοδίνην, θάμβωσιν, ναυτίαν, τρόμον καὶ νάρκωσιν καθ' ὅλον τὸ σῶμα» (Φοῖβος Η', 36 καὶ 67 πρῶτα). Περὶ τοῦ ταμπάκου, ὅπερ ἀκόμη ἐν τῇ Πατρίδι μας εἶναι λίαν διαδεδομένον, ὁ Παῖσιος γράφει μετὰ μεγαλητέρας αὐστηρότητος καὶ εἶχε πολὺ δίκαιον διότι παρηκολούθει ὅτι συνέβαινε ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Δανίᾳ ὡς ἀναφέρω ἐν τέλει. ἔλαβε δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Ἰωάννου Νικότου, ὅστις κατήγετο ἐκ Ταμβάκου ἢ μάλλον ἐκ Ταμπάκου τῆς Ἀμερικῆς. ἐπειδὴ ἡ κόνις ἦτο οὐ μόνον ἐπιβλαβής, ἀλλὰ καὶ βρωμέρα, κατὰ Παῖσιον, καὶ ἡ αὐστηρότης τῶν νόμων, οὓς τὸ Κράτος ἐψήφισεν, εἰς οὐδὲν ἐλογίζετο, ὑπήχθη ἐνωρὶς καὶ αὐτὸ εἰς τὸ μονοπώλιον. «Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ ἐμπόριον εἰς καπνοκόνιν ὄντας ἐμποδισμένον, μόνον διὰ κλεψεμπορίου ἡμπορεῖ νὰ γένῃ. καὶ μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὴν Τουρκίαν γίνεται ἀρκετὸν καὶ τὸ περισσότερο. διότι εἰς τὰ μονοπωλεῖα δὲν εὐρίσκεται καλὴ, τὴν ὁποῖαν ὁ κοινὸς λαὸς

1. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἀλεξ. Λαυριώτου ἐν τῇ ἐφημερίδι «Κωνσταντινούπολις» τοῦ 1898.

2. Mitrofan Gregoras, Cronica Tsari romanesti (1714—1716). ἀνάτυπον ἐκ τῆς Revista istorica româna 4 (1934) σ. 1—43. μετὰ ρουμ. μεταφράσεως. Νικόλαος «ὁ σοφός» εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Μαυροκορδάτος, καθ' οὗ ἀντεπεξήλθεν.

3. «Δοκίμιον ἱστορικῆς τιμῆς περιλήψεως τῆς... Ἀρτης καὶ... Πρεβέζης». (Ἀθῆναι 1884) σ. 181 καὶ ὁ Βελεγράδων Ἀνθίμος Ἀλεξοῦδης εἰς τὴν «Σύντομον ἱστορικὴν περιγραφὴν τῆς Ἱερᾶς μητροπόλεως Βελεγράδων» (Κέρκυρα 1868) γράφει: «ἐκτὸς τούτων παράγει ὁ τόπος καὶ... νικοτιανὴν (καπνόν)» σ. 155. Οἱ φιλόμουσοι καὶ φιλοπρόδοι οὗτοι ἀρχιερεῖς, οἵτινες δὲν ἦσαν καὶ Ἡπειῶται, δὲν εὖρον δυστυχῶς μιμητὰς καίτοι παρῆλθεν ἑκατονταετία!

καὶ βουρνοῦτι λέγουσιν ἀπὸ τοῦ βουροῦν, ἢ ῥ'ς καὶ δτ, τὸ χόρτεν, συνθέσαντές τήν, ὡς νὰ ἔλεγον ρινόχορτεν». (1)

Τὸ ποίημα, ὅπερ δημοσιεύομεν τὸν πρῶτον ἐνταῦθα εὐρίσκεται εἰς δύο κώδικας τῆς Σκῆης τῶν Καυτοκαλυβίων μονῆς Λαύρας τοῦ Ἀθωνοῦ, εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 3 (200) τῆς καλύβης τοῦ δαΐου Ἀκικίου φ. 45α—48β τοῦ XVIII, ὅστις ἔχει καλὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 47 (133) τῶν Ἰωταπαρ'ων φ. 44α—47β, κακὸν ἀντιγραφοῦ τοῦ πρώτου κώδικος. Οὗτος γέγραπται χειρὶ Ἰωνᾶ ἱερομονάχου, ὅστις ἐμόναζεν ἐνταῦθα. (2)

Ὁ στιχορρογὸς ἀποτείνεται ἰδίως πρὸς μοναστηριακοὺς καὶ δὴ κοινοβιάτας, εἰς οὓς ὑπενθυμίζει τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἔδωκαν κατὰ τὴν κουράν (στ. 35 προβλ. καὶ 41, 56, 103, 121) καὶ τοιοῦτοι μοναχοὶ ζῶντες ἐν κοινοβίῳ μόνον σχεδὸν εἰς τὸν Ἀθῶ ὑπῆρχον τότε, ὅπου καὶ τὸ ποίημα εὐρέθη. Ἀλλ' ἔξησεν εἰς τὸ Ὅρος ὁ Παῖσιος Μιᾶν ἐνδειξιν μόνον ἡδυνήθη νὰ ἀνεύρω. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 185 Λειτουργικὸν τῆς μονῆς Παντοκράτορος φέρει τὸ ἑξῆς ἐν τέλει σημεῖωμα: «χειρὶ τλήμωνος καὶ ἐλαχίστου Παΐσιου ἱερομονάχου... ἔτος ἀπὸ παρθενικοῦ τοκετοῦ ἀχπῆ' (1688) ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ ἱζ' > ὡς καὶ ἕτερον κώδικα ὑπ' ἀριθ. 195 ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ καὶ Θηκάρᾳ (ἐὺ χαί) ἐν τέλει: χειρὶ οἰκτροῦ Παΐσιου ἱερομονάχου, ἀχπῆ' (1689). (3) ἀλλὰ τὸ ἔτος 1687, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν πῆξιν τῆς λίμνης ἦτο εἰς Ἰωάννινα. ὡς φαίνεται τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀνεχώρησεν καὶ μετέβη εἰς Ἀῤῥω, ὅπου ἴσως καὶ πρὶν εἶχε μονάσει. Ὄντως ἐκάπνιζον οἱ Ἀγιορεῖται, ὅσοι μάλιστα εἶχον συνειθίσει εἰς τὰ πλούτια τῆς Βλαχίας μετόχια, καὶ ἐν μὲν ταῖς ἰδιορρύθμοις μοναῖς καὶ νῦν καπνίζουσι πολλοὶ φανερά, ἐν δὲ ταῖς κοινοβιακαῖς ἱεροκρυφίως. Τοῦτο εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν. Εἰς τὸ κοιμητήριον τῆς μονῆς τοῦ δαΐου Ἰρηγορίου, ὅπου κατὰ Σάββατον τελεῖται ἡ θεῖα λειτουργία, ὑπάρχει τοιχογραφία ἐν τῷ νάρθηκι, ὅπου παρίσταται γέρων μοναχὸς ἐξηπλωμένος, καὶ μακαρίως ροφῶν τὸν ναργίλιν καὶ κάποιος μαῦρος μὲ κέρατα καὶ οὐρὴν περιποιεῖται αὐτὸν νὰ μὴ σβύσῃ ἔχει δὲ τὴν ἐπιγραφὴν (ἐν καλῶς ἐνθυμοῦμαι): «ὁποιος κοιμᾶται στὴν λειτουργία τῆς Κυριακῆς τὸν ὑπηρετοῦν. οἱ διαβόλοι». καὶ εἰς ἄλλας θεοβαίως μονὰς εἶχεν εἰσαχθῇ τὸ κάπνισμα. εἰς σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Διονυσίου τῷ 1600, ἐκδοθὲν ὑπὲρ τῆς μονῆς Ζαχαρᾶ παρὰ τὴν Λεβαδείαν (νῦν ἐρείπιον), τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἀπαγορεύεται «μῆτε ἀναροφεῖν καὶ ἐκτείνειν διὰ καλάμου τὸν καπνόν, ὅπερ ἀσεμνον [οἶμ] ὀλίγον καὶ ἀναισχυντίας ἀνάπλεων καὶ τῆς μοναχικῆς κοσμιότητος ἀλλότριον». (4)

Σὺ δέ, νοῆμον ἀναγνώστα, πρόσχες εἰς ποῖα πλαίσια ἐτοποθέτουν τὰ φθοροποιὰ πάθη οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν παιδαγωγικὴν μέθεδον, ἣν ἐφήρμοζον πρὸς ἀποτροπὴν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἡδονικῶν καὶ γαργαλιστικῶν μέσων, εἰς αἷ οἱ φιλόσοφοι καὶ ματαιόφρονες, ἐπιδιώκουσι νὰ εὗρωσιν ἀπολαύσεις, ἀντὶ δὲ τούτων τὴν φθορὰν καὶ ἀπώλειαν τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἐπιφέρουσιν ἑαυτοῖς δυνάμεων. ἔδω πράγματι ἐπαρμόζεται ἡ λαϊκὴ παροιμία καθ' ἣν ἡ ἀλώπηξ ἐτέρπετο λείχουσα διὰ τῆς γλώσσης τῆς τὴν λίμαν (ἢ ρινί) ἀλλὰ δὲν

3. Νικ. Παπαδοπούλου, Ἑρμῆς ὁ κερδῆρος ἦτο ἐμπορικὴ ἀγκοκλοπαίδεια. Βενετία 1818, τομ. Α', σ. 262.

4. Βλ. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, Κατάλογος τῶν κωδίκων... Καυτοκαλυβίων καὶ τῶν Καλυβῶν. Παρίσι 1930' σ. 70, 105. Ὁ Ἰωνᾶς ἦτο Ἀγραφιότης καὶ ἔγραψε δύος νέων δαΐων καὶ νεομαρτύρων.

1. Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ἑρους Ἀθῶ, ὑπὸ Σπ. Δάμπρου τομ. Α', Κανταβριγιά 1896, σ. 110.

2. Παρνασσός, περιοδ. τοῦ ὁμωνύμου φιλολ. συλλόγου ἔτ. IB', σ. 206.

ἤργητε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἔπινε τὸ αἶμα τῆς καὶ ἐφθείρε τὴν γλῶσσαν ἢ τάλαινα. (1)
 Σχόλιον ἀκροτελεύτιον. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγηθῶσιν οἱ στίχοι 125—126
 περὶ τῆς πρέζας.

«Δανεῖζεις καὶ δανεῖζεσαι ἔνδον τῆς ἐκκλησίας
 ὡς τῆς ἀπανθρώποτης καὶ φαύλης συνηθείας!»

Ἐξ ἀκοῆς ἔχομεν, ὅτι ἡ κακὴ συνήθεια τῆς «πρέζας», ὡς λέγεται ἡ λήψις
 διὰ τοῦ ἀντίχειρος καὶ δείκτου ταμπάκου⁽²⁾, εἶχε προχωρήσει ὄντως μέχρι τοῦ ἱεροῦ
 βήματος καὶ οἱ ταιριακλήδες ἀρχιερεῖς ἀσυτόλως ἐβγαζον ταῖς χρυσοποίκιλταις
 ταμπακέραις των καὶ ἐλάμβανον καὶ προσέφερον τὴν γαργαλιστικὴν κόνιν ἐν και-
 ρῷ τῆς λειτουργίας, φρονούντες ὅτι αὕτη δὲν διέρχεται διὰ τοῦ λάρυγγος, καὶ ἐ-
 πομένως ἐπετρέπετο χρῆσις καὶ πρὶν τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Παρετήρησε τὸ τοι-
 οῦτον ἄπαξ καὶ δις ὁ πολυθρύλητος ἱεροκλήρυξ τοῦ οἴκου μ. θρόνου Γεράσιμος Κακα-
 θέλας (=κακὸν θέλος), ὁ δαιμόνιος καὶ εὐφυστάτος αὐτὸς ἀρχιμανδρίτης, ὅστις
 πολλάκις διὰ τῶν εὐφυνῶν τεχνασμάτων του ἔσωσε τὸν Πατριάρχην. Οἱ Σουλτάνοι,
 μὴ θυνάμενοι ἐκ τοῦ συστάδην νὰ πολεμήσουν τὸν Πατριάρχην, ἔστηναν αὐτῷ κα-
 ταθονίους παγίδας, ἀφορμὴν νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἐκκλησίας. Λοι-
 πὸν εἰς μίαν ἐπίσημον λειτουργίαν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Πατριάρχης εἰς τὸ χερουδι-
 κὸν ἐξήρχετο νὰ θυμιάτῃ, εὗρον εὐκαιρίαν οἱ ἅγιοι συνοδικοὶ καὶ εὐγαλαν ταῖς
 ταμπακίαις. ὁ Κακαθέλας τί κάμνει; εὐγαλε καὶ αὐτὸς τὸν ναργιλὲν του,⁽³⁾ τὸν
 ἔστησε ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης καὶ προσεπάθει διὰ τοῦ σαντανίου νὰ τὸν ἀνάψῃ!
 Οἱ συνοδικοὶ ἀνεστατώθησαν. «ταιριακλήχι σας καὶ ταιριακλήχι μου, ἅγιοι συνο-
 δικοί,» ἀπήντησεν ἀπαθέστατα. Ἐννοεῖται, ὅτι ἔκτοτε δὲν ἐτόλμησαν οἱ ἅγιοι ἀρ-
 χιερεῖς νὰ ἐπαναλάβωσι τὸ ἄτοπον τοῦτο, ἀλλ' ἔπνεον τὰ μένεα κατὰ τοῦ Κακα-
 θέλα, καὶ, ὡς ἄδεται, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ τὸν ὀμιλοῦν πλέον· διότι πολὺ θάρρος τὸν
 εἶχον δώσει. Μετ' ὀλίγον διὰ ζήτημά του παρעוסיάζθη ἐπὶ συνόδῳ· ἐχαίρετῃ,
 ἐπανελάθε, τίποτε, οὔτε φωνὴ οὔτε ἀκρόασις. ἀλλ' ὁ ἔξυπιος ἀρχιμανδρίτης «ὥστε
 δὲν ὑπάρχει ψυχὴ ἐδῶ μέσα» εἶπε, κἄτι ἡτοιμάζετο νὰ κάμῃ, ὁπότε ὅλοι μαζὶ
 ἔβχλαν ταῖς φωναῖς! ὁ Κακαθέλας ἦτο ἀμίμητος καὶ ἀήττητος πάντοτε ἐὰν δένυπῃρ-
 χεν οὗτος ἴσως ὁ καπνὸς νὰ εἶχεν ἀντικαταστήσῃ τὸ θυμίαμα, ὡς ἀπολυμαντικός,
 εἰς τοὺς ναοὺς.

1. Τὸ σοβιετικὸν κράτος ἀπὸ τριετίας ἤδη κατήγησε τὸ κάπνισμα. Γνωστὸς δὲ τοῖς πᾶ-
 σιν ὁ ἐξεγερθεὶς ἐν Ἀμερικῇ πόλεμος, ἀφ' οὗτο ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ καρκίνος, ὅστις μαστίζει
 τὴν κοινωνίαν εἰς θαλμὸν ἀπίστευτον, προσέρχεται ἐκ τοῦ κάπνου. Νέαν ἀνακάλυψιν ἀνέγρα-
 φαν περίου αἱ ἐφημερίδες (Βραδυνὴ 24—4—53) ὅτι καὶ ἡ στηθάγχη ἢ τὸ ἄσθμα ἐντεῦθεν προ-
 ἔρχεται: «*Η νικοτίνη προκαλεῖ διαταραχὴν τοῦ καρδιακοῦ μυὸς καὶ τῆς στεφανιαίας*».

2. καπνόκονιν ὠνόμασεν ὁ Παπαδόπουλος εἰς τὴν διτομον Ἑμπορικὴν ἐγκυκλοπαί-
 δειαν τὴν καλουμένην «Ἑρμῆς ὁ κερδῶς», βιβλίον χρησιμώτατον, οὗ ὁμοιον δὲν ἀνεφάνη ἄλ-
 λο ἐκδοθὲν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1815. Ὁ πρωτότυπος ἀνὴρ, ὅστις μετέφρασε καὶ τὸν γαλλικὸν ἔμπο-
 ρικὸν κώδικα ἦτο Ζαγορίσιος, καὶ ἔζησεν ἐν Κίπολει... Κατὰ τὸν Γεννάδιον λέγεται καὶ ἔρρινον
 εἶρρινον καὶ κοινῶς ταμβάκος (γρ. ταμπάκο), τουρκιστὶ μπουρνουτ καὶ ἑρρίνωσις ἢ πρέζα.
 «Εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατασκευάζεται καπνοκόνις (sic), λεπτοτάτη, κοκκινοκίτρινη καὶ ἀγοράζε-
 ται ἀκριβώτατα. Εἰς τὴν Βενετίαν οἱ μοναχοὶ τῆς ἀγίας Ἰουστίνης κατασκευάζουν... μαύρην πο-
 λυζήτητον καπνοκόνιν, τῆς ὁποίας τὸν δευτέρον τόπον ἔχει ἡ γινομένη εἰς τοὺς Κορφοὺς... Εἰς
 τὴν Δρυϊνούπολιν τῆς Θεσπρωτίας κατασκευάζεται τὸ λεγόμενον φοῦλι, ψιλὴ καὶ καστανόχρους
 κόνις καὶ αὕτη ἐγκρίνομένη. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ μαύρη χονδροτέρα καὶ λεγομένη ἐψημένη κα-
 θὼς καὶ εἰς τὸ Δυρράχιον τῆς Ἀλβανίας» (Παπαδ., τομ. Α', σ. 263). Νομίζω ὅτι τὸ ἐψημένος
 εἶναι τὸ σιγῶν, ὅπερ ἐπ' ἄλλης σημασίας ἀναφέρει ὁ Γεννάδιος (σ. 703). τὴν λ. ὁ Κοραΐς παρά-
 γει ἐκ τοῦ σὺν-ἔμφω.

3. ροῖσκον λέγει τὸν ναργιλὲν ὁ Πύρλας (Φοῖβος Η', σ. 68),

«ΠΟΙΗΜΑ ΠΑ·Ι·ΣΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΜΑΘΗΤΟΥ
ΤΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ»

- φ. 45α «Δύο είναι τὰ αἷτια ὁποῦ μᾶς ξεχωρίζουν
τοὺς μοναχοὺς καὶ κοσμικοὺς καὶ μᾶς ἀποφασίζουν.
τὸ πρῶτον καὶ ἐξαίρετον εἶναι ἡ παρθενία,
τὸ δεύτερον καὶ ἀθευμον εἶναι ἡ κρεωφαγία.
- 5 καὶ ὁποιος τῶν μοναχῶν ἐν τῇ παρόντι βίῳ
ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ ἐνὸς δὲν ἔχει καὶ τὰ δύο,
οὔτε τὴν τελειότητα τοῦ ἐπαγγελματός του,
ἀλλ' ἔμεινε δλότυφος καὶ ἔχασεν τὸ φῶς του.
Νηστεία καὶ ἐγκράτεια ἀγγέλων παρρησία,
- 10 ὁρώσις καὶ πόσις μάλιστα δαιμόνων συντροφία.
μὴ γίνεσαι ὑποκριτὴς καὶ φαίνεται σὲν κόσμῳ
πῶς τάχα εἶσαι νηστευτὴς φυλάττεις καὶ τὸν νόμον.
καὶ βταν ἔλθῃ ὁ κριτὴς καὶ σὲ διχοτομήσῃ
καὶ ἀπομένῃς ἔρημος καὶ πάρη τὸ ἡμίση,
- 15 τουτέστι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπαγγέλματος σου,
ἐκεῖνα ὁποῦ ἔταξες εἰς τὸν πνευματικὸ σου,
τότε ποῦ σὲ ἐρώτησε ἐμπροσθεν τοῦ θεοῦ σου
Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ πλάστου καὶ θεοῦ σου.
καὶ φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας θεοῦ ζῶντος,
- 20 ὅτε κατὰ τὰ ἔργα μᾶς τοῦ καθενὸς διδόντος (sic).
Ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ διάζεται φωνάζει
καὶ ὁποιος διάζεται ἐκεῖνος τὴν ἀρπάζει.
- φ. 45β καὶ βίαζε, ὦ μοναχέ, πάντα τὴν θέλησίν σου,
ἂν θέλῃς νὰ μὴν κολασθῇς καὶ χάσῃς τὴν ψυχὴν σου.
- 25 Ἄλλος σε κόσμος, ὦ ψυχή, ἐκεῖσε ἀναμένει,
καὶ τὰ κρυπτὰ σου καὶ δεινὰ πάντα δημοσιεύει.
ψυχή, τὰ ὧδε πρόσκαιρα μικρά τε καὶ μεγάλα,
τὰ δὲ ἐκεῖ αἰώνια γινώσκωμεν εὖ μάλα
ἔὰν τὸν κόσμον βούλῃς ὅλον νὰ τὸν κερδήσῃς
- 30 καὶ τὴν ψυχὴν ζημιωθῇς, πές μου, τί ὠφελήθῃς;
ὁ κόσμος εἶναι πρόσκαιρος καὶ αὖριον πηγαινέι,
ἡ δὲ ψυχὴ αἰώνιος ποτὲ δὲν ἀποθαίνει.
Ἐπιμελήσου μὲν ψυχῆς πράγματος ἀθανάτου,
ὑπερορᾶν δὲ τῆς σαρκὸς οὐστὴς αἰεὶ ρευστάτου.
- 35 εἶναι φρικτὸν ἀλλότριον τοῦ ἐπαγγελματός μας,
μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τῶν μοναστηριῶν μας.
καὶ εἶναι τὸσον ἀπρεπον καὶ κατηγορημένον
καὶ μάλιστα εἰς μοναχὸν καὶ εἰς ἱερωμένον
καὶ εἶναι σὲ κοινόβιον ἐκεῖ προσηλωμένους
- 40 καὶ γίνεται παρήκοος ἢ γέρων ἢ καὶ νέος,
ὁ τέτοιος καλόγηρος ποῦ πίνει τὸ τουτοῦνι (1)
ἀπὸ τοῦ μοναστήριον νὰ γίνεται σουεγοῦνι.
ἂν εἶναι καὶ ἡγούμενος καὶ ἔχει αὐτὴν τὴν χάριν,
νὰ τοῦ κουρεύουν τὰ μαλλιά νὰ μένῃ παλλικάριν.
- 45 ὅτι τὰ μοναστήρια ἔχουσιν ἄλλην τάξιν,

1. τουτοῦνι λ. τουρκικῇ, καπνός.

φ. 46α δὲν ἤμπορεῖ καθέκαστος ποτὲ νὰ τὴν ἀλλάξῃ.
 ἐνῷ ἐκλήθη ἕκαστος ἐκείσε καὶ μενέτω,
 καὶ σήμερον καὶ αὔριον καὶ πέρυσιν καὶ ἐφέτω.
 ἂν ἦσιν στὰ ἐγκόσμια καὶ ἀνικατωμένος
 50 εἰς πόλεις καὶ μὲ κοσμικοὺς ἦσιν συμπαθισμένος.
 ἐσὺ εἶσαι, ταλαίπωρε, ξένος ἀπὸ τὸν κόσμον
 καὶ ἄφησες τὴν στράταν σου καὶ τὸν δικόν σου νόμον.
 καὶ τί θαρρεῖς, ἐλεεινέ, καὶ τί θελὰ κερδέσης
 ἀπὸ τὸν ἑομερὸν καπνὸν ἢ τοῦ θεοῦ ν' ἀρέσης;

55 εἶναι ὁμολογούμενον ἀπὸ τοῦ πλήθους ὅλου
 πῶς εἶναι τὸ θυμίαμα αὐτὸ τοῦ διαβόλου.
 ὅσοι τὸ ἐπεθύμησαν τοὺς ἔδειξεν ἀχρεῖους,
 εἶναι ἐτοῦτο θέβαιον ἀπὸ πολλοὺς δαίους.
 δὲν εἶν' θεοῦ θυμίαμα ὡσὰν τῆς ἐκκλησίας,
 ἀλλ' εἶναι ἴδιος καπνὸς τῆς εἰδωλοθυσίας.
 ἐκεῖνος ὅπου ἔσφαζαν οἱ Ἕλληγες τοὺς τράγους
 καὶ ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν ἀντάμα μὲ τοὺς μάγους.
 Ἄλλ' ὅμως καλόγερος ποῦναι στὸ μοναστήρι,
 καὶ νὰ καπνίζεται ἐκεῖ καθὼς στὸ ἐργαστήρι,
 εἶναι πρᾶγμα ἀλλότριον τοῦ ἐπαγγέλματός του,
 καὶ βλάπτει καὶ τοῦ λόγου του θέβαια μοναχός του.
 καὶ ὁ μὴ βλάπτων⁽¹⁾ ἑαυτὸν οὐδεὶς τῶν ἄλλων βλάπτει,
 ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν λάκκον αὐτοῦ σκάπτει.

φ. 46β καὶ ἔστω εἰς διορθωσιν ἐκείνου ποῦ τὸ πίνει,
 ἂν θέλῃ νὰ διορθωθῇ πλέον ἅς μὴ τὸ πίνῃ
 καὶ λείπει ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ τὴν ψυχὴν του σώνει,
 [καὶ οὕτως ἢ μετάνοια ὅλα τὰ κατορθώνει]⁽¹⁾
 γίνεται καὶ παράδειγμα καὶ σ' ἄλλους καλογήρους,
 καὶ ἔχει τὸν μισθὸν αὐτὸς μὲ ἡλούς τοὺς ἀγίους;
 Δὲν εἶναι ὁ καπνὸς αὐτὸς ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα,
 οὐδὲ ἀπὸ τὰ χεῖσιμα, οὐδ' ἀπὸ τὰ τερπναῖα,
 ὅπου κανεὶς χωρὶς αὐτὸν δὲν ἤμπορεῖ νὰ ζήσῃ.
 ἐδῶ ἢ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν νὰ βοηθήσῃ,
 νὰ ἡμερώσῃ τὸν κριτὴν καὶ νὰ μὴ μᾶς ξετάξῃ
 διὰ τὰς ἁμαρτίας μας τότε ποῦ θελὰ κράξῃ.
 Δεῦτε κληρονομήσατε οἱ φίλοι τοῦ πατρός μου
 αὐτὰ ποῦ σᾶς ἐτοίμασα ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου.
 καὶ πάλιν: σύρτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατακαπνισμένοι ⁽²⁾
 καὶ μάλιστα οἱ μοναχοὶ οἱ χωριστοὶ τοῦ κόσμου,
 ὅτι δὲν εἴσθε ἄξιοι νὰ βλέπετε τὸ φῶς μου.
 ὅτι ἐσεῖς ἐτάξετε νὰ εἴσθε μιμηταί μου,
 προθύμως καὶ αὐτοτελῶς μάλιστα ἔμπροσθέν μου.
 καὶ εἰς τὸν κόσμον φαίνεσθε πῶς εἴστε ὅπαδοί μου,
 καὶ εἰς ἐμὲ γεγόνατε παντοτεινοί ⁽³⁾ ἐχθροί μου.

φ. 47 καὶ συλλογίσου τὸ πῶς εἶναι ἐντροπή σου,
 60 μεγάλη ἁγνώσια σου εἶναι στὴν κεφαλὴ σου,
 ὅτι τὰ δυσκολώτερα πάθη τὰ ὑποφέρεις,

1. καὶ ὁμῇ βλάβητι κωδ. Ἡ ἐννοία εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου
 «Ὅτι τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦντα οὐδεὶς παραβλάψαι δύναται».

2. ὦραία παρωδία, ἀντὶ οἱ κατηραμένοι.

3. πατρινοὶ κωδ. ἀλλ' ἐφ' ὅσον γίνεται ἐκ τοῦ πάντοτε δι' εἰ θεὸν νὰ γράφηται,

- μέ την βοήθειαν Θεοῦ δια τὰ κυριεύεις,
καὶ ὁ καπνὸς ὁ βροχόμενος αὐτὸς τοῦ τουτουίνου (1),
σὲ κάνει ξένον τοῦ Χριστοῦ καὶ δοῦλον τοῦ θηρίου.
- 65 ἐτοῦτο εἶναι ὅμοιον ὡτὰν ἕνας ἀνδρεῖος
νὰ νικηθῇ ὑπὸ παιδός, ἐτάνηκεν ἀχρεῖος.
ἀνίσως· καὶ οἱ δύο τοὺς ἦταν πάλιν ἀνδρεῖοι,
ἀμφοτέρωθεν εὐρίσκονταν πῶς δὲν εἶναι ἀχρεῖοι,
ἀλλὰ εἶναι καὶ φαίνεται πάλιν ἀνδρειωμένοι (2)
- 70 καὶ δυνατοὶ καὶ ὅμοιοι στὸν κόσμον ἀκρυπόμενοι,
ὅτι δὲν ἐνίκηθησαν ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος,
καὶ νὰ φανῇ ἀνόμοιος μικρός τε καὶ μεγάλος.
καὶ σὺ ἰδοὺ ποῦ φαίνεται πῶς εἶσαι νικημένος.
[καὶ ἀπὸ τὸ οὐδὲ τίποτε καὶ καταλαλουμένος]
- 75 Εἰ μὲν καὶ ἤθελες φανῇ δοῦλος ἐνός· μεγάλου
ἀρχοντος ἢ καὶ ἀφεντός· διοματτοῦ καὶ ἄλλου,
εἶχες ἐλπίδα ἀγαθὴ πῶς νὰ σὲ λευθερώσῃ,
καὶ ἀπὸ τὴν σκλαβίαν σου αὐτὴν δὲ νὰ σὲ γλυτώσῃ.
Καὶ σὺ ἂν θέλῃς, φίλτατε, ἔχεις τὴν ἰατρείαν,
- 80 εὐκολὰ νὰ ἰατρευθῇς ἀπὸ τὴν σὴν σκλαβίαν.
- φ. 47β πλέον ἀπὸ τὴν σήμερον ἄφησε τὸ τουτουῖν
ἀπὸ τὸ μοναστήριον νὰ μὴν γένῃς σουργοῦνι (3)
Ἡγούμενος εὐρίσκεσαι ἢ ἀδελφός ἂν εἶσαι,
ἔχεις τὸ αὐτεξούσιον ἐλευθέρως νὰ εἶσαι.
- 85 εἰ δὲ καὶ θέλεις πάντοτε νὰ εἶσαι δολωμένος,
ἀπὸ τὸ μοναστήριον εἶσαι καὶ διωγμένος
καὶ πῆγαινε εἰς τὸ καλὸν τῶρα αὐτὴν τὴν ὥραν

1. Εἰς τὸ «Ἀπλορωμαϊκόν» Λεξικόν τοῦ K. Weigel (Λειψία 1796) σημαίνει ἡλιθιότητα, ἀνοησίαν, παρ' ἄλλοις ἄγνοϊαν.

2. Κωδ. ἀνδρειόμενοι. Λέξις ἀκριτικὴ ἀνδρειώνομαι ἢ ἀντρειώνομαι. ὁ ἔχων δύναμιν ὑπεράνθρωπον· «Βοηθᾷ σε ὁ τόπος. Διγενῇ, καὶ φαίνεσθ' ἀντρειωμένος». ἀλλὰ καὶ «Τ' ἀντρειω- νο βοράνι» (Δέφνερ, Ζιτήγημα Στυριανόν).

3. νὰ μὴν γένῃς ἢ γενῇς εἶναι ἐκ τοῦ τύπου εἶναι καὶ οὐχί εἶναι, ὡς συνήθως γράφουν. παράγεται δὲ ἐκ τοῦ ἐγενόμην καὶ ἔγραφα περὶ τοῦ τύπου εἰς τὴν «Δεκεμβριανὴν τραγωδίαν τῶν δμῶρων», (Ἀθήναι 1953) σ. 406 ἐλέγχων τὸν καθηγητὴν Κουγέαν, ὅστις ἔγραψεν εἶναι. ἀκολουθῶν ἴσως τὸν Ζηκίδη. Οὗτος πίσχων τελείαν ἄγνοιαν τῆς δημοτικῆς γλώσσης γράφει εἰς τὸ «Ὀρθογραφικὸν λεξικόν», σ. 818 «εἶναι καὶ οὐχί εἶναι». Ἀλλὰ τὰ καίμενα τὸν διαφεύδουν. Καὶ τῶρα δώσω μου βουλὴν πῶς νὰ γένῃ» (Legrand, Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire, Paris 1877, σ. 66, στ. 501 καὶ 506 «νὰ μὴν γενῇ ἀλ- λάως». Καὶ ἐν Bibliothecae graecae vulgare II Paris 1881 σ. 189, στ. 383 «ὡς ποῦ ποτὰμ' ἐγείνηκε στὴ γῆν τὸ τόσον αἶμα» καὶ 397 «καχὸν ἐγείνηκε», σ. 140 στ. 420 «καὶ ἀναφεν εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἔγεινε σὰν καμῖνι», καὶ οἱ «γεννόμενοι καὶ ἀπογενόμενοι» ἐν χριστ. ἐπιταφίσις ἐπιγραφαὶς=οἱ γεννηθέντες καὶ ἀπελθόντες. πλανᾶται δὲ ὁ μακ. Βισ. Φίθης γράφων εἰς τὴν Μεγ. ἐγκυκλιον. Η', σελ. 378: «ἰδιωματικῶς ἀντὶ τοῦ γεννῶμαι μόνον εἰς τὸν ἀόριστον: «ὅταν γένῃ τὸ πρῶτό μου παιδί, ἔλειπε ὁ ἀντρας μου» καὶ «σῆκω, γιατί γένῃ μέρα»=ἔγεινε. δὲν εἶναι ἰδιωματικόν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ γίνομαι ὡς ὑπερκτικόν σημαίνει καὶ γεννῶμαι. προγ. τὸ ἀρχαιο- οπινὲς τῆς Ἀλβανικῆς piell (πέλω) καὶ pela ἢ φορβάς, σημαίνει κατ' ἀρχὴν ὑπάρχω ὡς καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ, ἀλλὰ νῦν πάντοτε γεννῶ (πρβλ. Παλλὰς Ἀθήνη, ὁ ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ Διὸς γεννηθεὶς λόγος, ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ· ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι θεὰ τῆς σοφίας ἀλλὰ καὶ τῆς ἀν- δρείας διότι ἐξῆλθε πύλοπος, τὸ σύνθετον τῆς μετὰ συνέτως ἀνδρείας. Βλ. Ἀλβανικαὶ μελέ- ται, Ἡ μετόφρασις τῆς Κ. Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικόν. ἦτε τοῦ Γρηγορ. Ἀργυροκαστρι- του καὶ ἡ τοῦ Χριστοφορίδου ἐξεταζομένη ἀπὸ γλωσσικῆς, ἐρμηνευτικῆς καὶ δογματικῆς ἀπόψεως κλπ.» Θεσσαλονίκη 1933, σ. 166 ἐ. Παράκτασις· εἶπωκε δὲ ἡμῖν ἀφορμὴν ἢ ἀλλ. λέ- ξις fjalë λόγος. Ἦς τὸν Κουγέαν ἐλέγξαντα ἡμᾶς ἀπηντήσαμεν περὶ τούτου συντριπτικῶς εἰς τὸ «Κράτος τῆς ἀληθείας τετλ.» Ἀθήναι 1944, σ. 137—139. Γενικῶς περὶ τοῦ γίνεσθαι δλ. Ἀθηνᾶς, τόμος Γ', 316 ἐ,

- νὰ μὴν κολλήσῃ τοὺς λοιποὺς ἢ ἐδική σου ψώρα,
(ὅτι τοὺς ἀμαρτάνοντας ἔλεγε παρρησία,
τὸ λέγει ὁ ἀπόστολος ὡς καὶ ἡ ἐκκλησία),
ἵνα καὶ οἱ ἐπίλοιποι νὰ ἔχωσι τὸν φόβον,
ἀκούοντες τὴν ἀπειλὴν καὶ φεύγωσι τὴν λώδην
αὐτὴν, [ποῦ] κυριεύσαι καὶ σὲ καταδουλώνει,
καὶ σοῦ κεντρώνει τὴν ψυχὴν ὥσάν με τὸ βελόνι.
95 καὶ φαίνεσαι οὐτιδανὸς στὸν κάθε ἀδελφόν σου,
καὶ μάλιστα εἰς τὸν Χριστὸν τὸν πλάστην καὶ θεόν σου.
καὶ φαίνεται παράδειγμα εἰς ὅλους τοὺς πατέρας,
εἰς τὴν παροῦσάν σου ζωὴν καὶ νύκτας καὶ ἡμέρας.
καὶ εἶναι ἀτιμία σου καὶ ὄνειδος μέγαλον,
100 ὅτι σὲ κάμνει μασχαρᾶν καὶ παίγνιον καὶ φαῦλον,
ἀχρεῖον καὶ οὐτιδανὸν πλέον παρὰ τοὺς ἄλλους,
φ. 48α γειτόνους σου καὶ μακρυνοὺς μικροὺς τε καὶ μεγάλους.
καὶ πλέον τὸ χειρότερον καὶ κατηγορημένον,
ποῦ εἶσαι θεῖον ὄργανον καὶ χειροτυνημένον.
105 ὄργανον θεῖον, ἱερόν ὡς ἱερεὺς ἐχρίσθης,
καὶ σὺ μὲ τὸ τουτοῦνιον ὕστερον ἐκαπνίσθης.
Ἀπαραίτητου (¹) τοῦ καπνοῦ εὐλόγως ὡς ἀχρείου,
καὶ μένε πάντα εὐμενῶς στὸν οἶκον τοῦ Κυρίου.
ἔγουν στὸ μοναστήριον τοῦ τυχόντος ἀγίου
110 καὶ λείψει ἀπὸ τὸν καπνὸν αὐτὸν τοῦ τουτουνίου,
ὅτ' εἶναι καταισχύνῃ σου εἶναι καὶ μολυσμός σου,
καὶ μάλιστα ἀλλότριον τοῦ ἐπαγγελματοῦ σου.
ἐνῷ εὐρῶ σε, ἀνθρώπε, ἐκεῖ, λέγει κρινῶ σε
ὁ Κύριος ὁ πλάστης σου τὸν κόπο σου πληρώσει·
115 ἕκαστος γὰρ καὶ τὸν μισθὸν τοῦ ἔργου τοῦ ἰδίου
λήψεται καθὼς γέγραπται, ἐκ πνεύματος ἀγίου.
Τὸν σπόρον, ὅπου ἔσπειρες, ἐκεῖνον καὶ θερίσεις,
ἔχεις τὸ αὐτεξούσιον καὶ κάμε ὡς ὀρίσεις.
ὑπακοή ἐστὶ ζωή, λέγει ἡ ἐκκλησία.
120 θάνατος ἡ παρακοή, ἄδου ὁδὸς εὐθεία.
Ἔστιν καὶ ἄλλο τέταρτον (;) αὐτὸ ποῦ λέν μπουρνοῦτι, (¹)
καὶ θάνουν εἰς τὴν μύτην τοὺς καὶ καίγει σὰν μπαροῦτι.
βαστάζει ὡς ἐγκόλπιον ἢ δεξιὰ σου χεῖρα
καὶ δείχνεις καὶ εἰς ἄλλουνοὺς τὴν βρομερὰν σαλτέραν (²)

1. Ὁ κώθ. ἀπαραίτησθαι καὶ ὁ τῶν Ἰωάν. ἀπχρετίσθαι.

1. Κατὰ τὸ «Δεξικὸν ἀπλορωμαϊκὸν γερμανικὸν καὶ ἰταλικὸν» τοῦ Καρ. Weigel Leipzig 1796. σ. 746: μπουρνοῦτουνι (μπουρνοῦτουτοῦνι) τὸ ταμπάκο (μπουρνοῦ τουρκιστὶ ἢ ρίς). τὸ δὲ «τέταρτον» ὑποθέτω ὅτι θὰ ἦτο τέτοιο· διότι περὶ ἄλλων εἰδῶν δὲν γράφει.

2. λέξεις ἀθηναϊστικαί, ἴσως παραφθορὰ τῆς σαλατιέρα· ὅθεν καὶ ἡ ἀλατιέρα. Κατὰ Πύρ-
λαν ἡ χρῆσις τοῦ ταμπάκου εἶναι μεταγενεστέρα. «Ἐγένετο παρὰ βασιλείας ἐν Γαλλίᾳ πασοῦ-
σης ὑπὸ ἡμικρανίας. Κατὰ μίμησιν ἡ κολακεία καὶ ἡ αὐλοδοῦλῶσύνη... ἐπέβαλε τὴν χρῆσιν εἰς
τοὺς κενοδόξους πλουσίους καὶ τὸ ὁρραίνεσθαι κόνεως καπνοῦ κατέστη συστατικὸν εὐγενείας
καὶ πολιτισμοῦ. Οἱ πρῶτοι ἀζόμενοι ἐνώπιον τῶν βασιλέων Λουδοβίκου ΙΓ' καὶ ΙΔ', ἐπειδὴ οἱ
βασιλεῖς οὗτοι ἐπρεζήριζον πολὺ καὶ ὁ ταμπάκος ἔμενεν εἰς τοὺς ρήθωνας... ἔφερον ξύστρον
καὶ θηλάκιον ἐν χειρὶ πλήρες ταμπάκου. τοὺς δὲ ρήθωνας εἶχον γεμάτους ἐκ τῆς πολυτέμου
αὐτῆς κόνεως καὶ συνίμα ἐχρωμάτιζον ἐκ ταύτης καὶ τὰ μῆλα τοῦ προσώπου, τὰ δὲ ἐνδύματα
εἶχον ἔζοντα ἐκ ταμπάκου... Ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Δ' (1635) ἀπηγόρευσε τὴν ἐπὶ ποινῇ
θανάτου, ὁ δὲ τῆς Περσίας Σάχης ἐπὶ ἀποκοπῇ τῆς ρινός, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπὶ Ἰανώβου
Α' καὶ ἐν Δανιμαρκίᾳ ἐπὶ Χριστιανοῦ Α' ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ ραβδισμῶν καὶ προστίμου»
(Φοῖβος Β', σ. 83),

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩ- ΑΝΝΙΤΗΣ & Η ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ

Είναι άξιωμα πλέον της Ιστορίας του πολιτισμού, ότι οι Ιερείς υπήρξαν ού μόνον οι θεσμοθέται και ιερομνήμονες παρά τοις διαφόροις λαοίς, αλλά και οι εισηγηταί των γραμμάτων και των τεχνών και δὴ τῆς Ιατρικῆς και γεωργίας, ὡς βλέπομεν παρά τοις Αἰγυπτίοις και ἄλλοις ἀνατολικόις λαοίς. εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς παχυλῆς ἀμαθείας συνίστων οὗτοι τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πνεύματος. Οὕτω και κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους τῆς δουλείας εἰς αὐτὰ τὰ καλὰ ἐπρωτοστάτουν οἱ Ιερεῖς, ὡς ποιμένες τῶν λαῶν. αὐτὸ συνέβη πρὸ παντὸς εἰς τὴν Ἡπειρον. οἱ Ιερεῖς εἰς τὰ Ἰωάννινα, τὴν προνομιοῦχον πόλιν τῶν γραμμάτων, εἶχον τὸ μονοπώλιον τῆς διδασκαλίας εἰς τὰς 2—3 ἰδρυθείσας κατὰ τὸν ΙΖ—ΙΗ' αἰῶνα ἐπιστήμους σχολάς. Καὶ ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὴν τοῦ Ἑμμ. Γκιούμα (τὸ ἀκριβὲς «Γγιόνμα») συσταθεῖσαν τῷ 1674. εἰς ταύτην ἐδίδαξαν οἱ ἐξῆς Ιερωμένοι: Γ. Σουγδουρῆς, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Παρθένιος Κατσιούλης, Μελέτιος Ἀθηνῶν, Ἀναστ. Παπαβασιλόπουλος, Μπαλάνος Βασιλόπουλος και ὁ υἱὸς του Κοσμάς, Βησσαρίων Μακρῆς, ἕνα περιορισθῶ εἰς τοὺς σπουδαιότερους. εἶναι δὲ λίαν ἐνδεικτικὸν πρὸς τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ Ἀνθρακίτου: «Βοτκὸς λογικῶν προβάτων». Δὲν θὰ εἶμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἱερατεῖον ἐν αὐτῇ κατὰ συνεχῆ και ἀδιάκοπον παράδοσιν συνέλιξε τὸ ἔργον τῶν Σελλῶν τῆς Δωδώνης ἐρμηνεύον οὐχὶ πλέον τοὺς χρησμοὺς τοῦ Δωδωναίου, ἀλλὰ τὰ τῆς θύραθεν και ἔσω φιλολογίας θέσφατα. ἐκεῖ ὑπὸ τὴν κλαγγὴν τῶν λεβήτων ἀλληγοροῦντο οἱ μουσικαὶ φθόγγοι τῶν Πελειάδων, και ἐδῶ οἱ αἰδέσιμοι δ.δ.άσκαλοι ἐξηρεῦγοντο και ἡρμήνευον τοὺς φθόγγους τῶν θείων ρημάτων και τῆς ἑλληνικῆς σοφίας. Περὶ τοῦ ἐν Κοζάνῃ Ἰωαννίτου «Ἀμφιλοχίῳ τοῦ Παρασκευᾶ», μαθητοῦ τοῦ Μπαλάνου Βασιλοπούλου, σχολάρχῃσαντος τῷ 1783, λέγεται, ὅτι ἀνεκάλυψε μυστικὴν μέθοδον, δι' ἣς ἐξήγγελλε χρησμοὺς περὶ τῶν μελλόντων εἰς πᾶσαν ἐρώτησιν διὰ συντόμου και ὀλιγοσυλλάβου τρόπου, ὅπως και εἰς ἀρχαῖα μαντεῖα⁽¹⁾, «διὰ μεθόδου.. ἀνταποκρινομένης ὁπωσούν εἰς τὰς ἐννοίας τῶν ἐρωτήσεων, ἂν και με τρόπον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβολικὸν και σκοτεινὸν...διὰ τὸν ὁποῖον και ὁ μαντικώτερος τῶν θεῶν Ἀπόλλων Λο-

1. Π. Λιούφη, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, Ἀθήναι 1924, σέλ. 197 ταῦτα ἐμαρτύρει σύγχρονός του. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐγράφησαν και οἱ γνωστοὶ χρησμοὶ τοῦ Ἀγαθαγγέλου βλ.

ξίας ἐλέγετο καὶ ὁ ἀμφιλόχιος παρουσιάζετο ἐνίστε καὶ ὡς ἀμφιλόχιος⁽¹⁾. Ὁρθοεπὴς εἰς τὰς προρρήσεις ἀπεδείχθη ὁ Ἅγιος Κρομας, ἀληθὴς ὄντως καὶ ἀλάνθαστος θεο-
πρόπος, ὅστις Ἁγιορεΐτης ὢν, ὅπως καὶ ὁ Ἀγαθὰν-γέλως, εἶχε διπλὴν τὴν χάριν. Διπλὴν τὴν χάριν εἶχον πάντες σχεδὸν οἱ Ἡπειρώται διδάσκαλοι ἦσαν φιλόλογοι καὶ θεοὶ-όγοι ἅμα. ὡς σοφοὶ ἐλλήνιστα! ἐφωτίζοντο διαρκῶς καὶ ὑπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. οὐδέλλως ἤνείχοντο νὰ εἶναι μόνον φιλόλογοι, ὅπως οἱ σημερινοὶ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι, οἵτινες θεωροῦσι ὡς ἐξευτελιστικὸν τὸ νὰ θρησκευ-
ῶνται, ἀγνοοῦντες τὸ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι «πᾶσα γνῶσις καὶ ἐπιστήμη τῆς ἀπὸ θεοῦ χωριζομένη σοφίας πανουργία καὶ οὐ σοφία λογίζεται». Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐν Ἡπειρῷ ἀνάγεται εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ ὀφείλεται εἰς τὴν συνάντησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου μετὰ τῆς τοῦ Ἐπικτήτου, ἰδρυσαίτος τῷ 94 μ. Χ. σχολῇ ἐν Νικόπολιν. Ὁ Παῦλος γράφει «κέκριχα παρχειμᾶσαι εἰς Νικόπολιν», ἦτοι ἀφ' οὗ διήλθεν ὄλον τὸ Ἰλλυρικόν, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ παρατείνῃ τὴν δι-
τριβὴν του εἰς τὴν Ἡπειρον ὅπου ἡ εἰδωλολατρεία ἐνεκα τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης εἶχε ριζοβολήσῃ. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ὅμως συνέχισε τὸ κήρυγμα αὐτοῦς ἐ ἐθνικὸς φιλόσοφος τῆς Στοᾶς! Καὶ ἐμολογευμένως τὸ «Ἐγχειρίδιον» τοῦ Ἐπικτήτου δύναται κάλλιστα νὰ ἐνομασθῇ τὸ ἐγκόλπιον τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς τοῦ Χριστιανοῦ. ἀντιπροσωπεύεται τότε ἐν Ρώμῃ ἡ Στοά κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα ὑπὸ διαστήμων διδασκάλων, οἵτινες ἐξήσκουν τὸ ἔργον ἱεροκηρύκων μᾶλλον ἢ συγγραφέων ὡς ὁ Κ. Μευσώνιος Ροῦφρος, ὁ τοῦ Ἐπικτήτου διδάσκαλος». ταῦτα γράφομεν ἐν τῷ ἐπιβλήῳ ἡμῶν: «Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς, — Ἡ συναδέλφωσις κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας κλπ.» (Ἀθήναι: 1944, σ. 74 ἐ. πρὸλ. καὶ σ. 66 ἐ.). Εὐρίσκω εἰς τὸ «Ἐγχειρίδιον» ἐν ὀλίγον δυσξύμνητον, χωρίον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ πολιτῶν χρη-
σιτῶν καὶ φιλοπατρίας. καὶ οἱ μὲν χρηστοὶ πολῖται μόνον διὰ τῆς καλῆς παιδείας καταρτίζονται καὶ αὐτοὶ δύνανται νὰ φανῶσιν ὡφέλιμοι καὶ εἰς τοὺς συμπολίτας καὶ εἰς τὴν πατρίδα. Ὁ συγγ. σιγματίζων τοὺς πλεονέκτας ἐρωτᾷ: «τί δὲ καὶ βούλεσθε μᾶλλον, ἀργύριον ἢ φίλον πιστὸν καὶ αἰδῆμονα (ἀντ. ἀναιδῆς); εἰς τοῦτο οὖν μοι μᾶλλον συλλαμβάνετε, καὶ μὴ δι' ὧν ἀποβαλῶ αὐτὰ ταῦτα, ἐκεῖνά με πράσσειν ἀξιοῦτε. ἀλλ' ἡ πατρίς, ὅσον ἐπ' ἐμοί», φησὶν, «ἀθεοθήτος ἐσται». πάλιν, ποῖαν καὶ ταύτην βοήθειαν;.. εἰ δὲ ἄλλον τινὰ αὐτῇ κατεσκεύαζες πολίτην πιστὸν καὶ αἰδῆμονα, οὐδὲν ἂν αὐτὴν ὡφέλεις: «ναί», οὐκοῦν οὐδὲ σὺ αὐτὸς ἀνωφελὴς ἂν εἴης αὐτῇ» (ἐκδ. Teubner 1916, II κεφ. 24, σ. 18). Τοιοῦτον κήρυγμα φιλοπα-
τρίας καὶ εὐποιίας σπανίως συναντῶμεν τὸ πάλαι καὶ δὴ παρὰ τῷ ἱδρυτῇ τῆς Στοᾶς Ζήνωνι, ὅστις δὲν ἐδίσταζε νὰ παραγγέλῃ «γεύσασθαι καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν κατὰ περίστασιν... ἐλεῆμονάς τε μὴ εἶναι συγγνώμην τε ἔχειν μηδενί!» (Λιόγ. VII.

«Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου: Θεόκλητος ὁ Πολυεΐδης (ὁ λεγόμενος Ἀγαθὰν-γέλως) καὶ τὸ Δεῦκωμα (1731—1733) αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ κ.τ.λ.» Ἀθήναι 1935, σ. 291 ἐ. Ἐνταῦθα ἐδί-
δαξαν καὶ οἱ ἐξῆς Ἡπειρώται, ὧν πολλοὶ κατ' ἔθος λέγονται Ἰωαννῖται, οὓς ἀναγράφει ὁ Λιούφης Ν. Βαρκούλης 1749, σ. 186 καὶ ὁ ἀδελφὸς του Καλλίνικος ἱεροδιάκονος 1768, σ. 190 Χριστόδουλος Ἰωάννου Κλωνάρης 1807, σ. 205, Κων. μοναχὸς 1762, σ. 188 Ἀναστ. Μαργα-
ρίτης 1762 σ. 231. Περὶ τοῦ Κλωνάρη ἔγραψεν ὁ κ. Ν. Πατσέλης ἐν Ἡπειρ. Μέλλ. 27—6—49.

1. Τοιοῦτος ἐθεωρεῖτο τοῦλάχιστον ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὁ Ἀμφιλόχιος Παρασκευ-
βᾶς διὸ καὶ οἱ συναδελφοὶ του ἐν Κοζάνῃ εἶχον συνθέσει παρῳδίαν τῶν χρησμῶν, ὡς ὁ Λιούφης δημοσιεύει (ἐνθ' ἄνω, σ. 197 ἐ.).

84, 121 και 123). Πόθεν λοιπόν ή μεταβολή αὐτὴ εἰς τὸν Ἐπίκτητον; Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐπηρέασθη ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Θερεσιανὸς σταχυολογῶν τὰς ἐγκρίτους περὶ τοῦ «ἐγχειριδίου» γνώμας τοῦ Κοραῆ (τομ. Γ', σ. 73 ἐ.) γράφει πολλά, περιέχει τοῦτο τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τύπον φιλοσοφικόν, καὶ ἐν χειρογράφοις μὴ ὠνομασμένοις ἐθεωρήθη ὡς χριστιανικὸν ἔργον. Οὕτως ἐπῆλθεν ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν ἡ συναδέλφωσις ἐλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν ἰδιάζοντα τύπον τοῦ γνησίου λογίου Ἑπειρώτου⁽¹⁾. Συμβουλευώ τοὺς νέους λογίους πάσῃ θυσίᾳ τὸ προνόμιον τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον ἦσαν περιζήτητοι οἱ Ἑπειρώται διδάσκαλοι, νὰ τὸ διατηρήσωσιν, διότι μόνον ὑπὸ τὴν ἀσφαλῆ τῆς θρησκείας αἰγίδα θὰ διασωθῇ καὶ θὰ ἀναλάμψῃ πάλιν εἰς τὸν τόπον μας ὁ ἐλληνισμός, τὸ θεῖον τοῦτο δῶρον⁽²⁾.

Ὁ Ἀναστάσιος Παπαβασιλόπουλος, ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων διδασκάλων τοῦ Γένους, εἶναι ἐλάχιστα γνωστὸς καὶ ἐσώθη εὐτυχῶς τὸ ὄνομά του χάρις εἰς τὴν «Λευχειμονοῦσαν ρητορικὴν», διατηρουμένην εἰς πλείονα χειρόγραφα. Ὑπέστη καὶ αὐτὸς ἐν τῇ γειτεία του, τὴν τύχην τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρως, τοῦ Ἀθαν. Ψαλῖδα καὶ τόσων ἄλλων ἐκλεκτῶν λογίων ὑπὸ τὴν βαρεῖαν σκιάν τῶν Μπαλαναίων. καὶ ἂν πρὸς ὀλίγου διετηρήθη ἡ μνήμη του, τοῦτο ὀφείλεται οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν διασταύρωσιν τοῦ ὀνόματος πρὸς ἐκείνους. Καὶ πρῶτος ὁ ἀείμνηστος Λάμπρος, ἀνὴρ Ἑπειρώτης, ἐποίησατο τὴν σύγχυσιν, ἀποδούς τὰ ἐνταῦθα ἐκτυπούμενα γράμματα εἰς «Ἀναστάσιον Μπαλάνον Παπαβασιλόπουλον»⁽³⁾. Καὶ ὁμοίως ὁ ἀκάματος Σάβθος ἀρυσόμενος ἐκ τοῦ Ζαβίρα διακρίνει αὐτὸν καὶ γράφει σχεδὸν μίαν σελίδα περὶ τοῦ περιφρονημένου Παπαβασιλοπούλου, ὅστις «ἦν, κατὰ Ζαβίραν, δόκιμος ἐν τε τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ ἱερᾷ θεολογίᾳ, ρήτωρ, ἱεροκέρυξ, ἱκανῶς εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς καὶ Λατινικῆς» (Νεοελλ. φιολ. σ. 441). ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀγνοεῖ, ὅτι ὑπῆρ-

1. Εὐτυχῶς ἐν μέρει οἱ νέοι λογοτέχναι διασώζουσι τὸν τύπον τοῦτον, καὶ ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὸν δόκιμον συγγραφέα κ. Δημ. Σαλαμάγκαν. Οὗτος ἄλλως ἔχει ἐκ πατρὸς τὴν παράδοσιν, ὅστις ἐξέδιδεν ἐν Ἰωαννίνοις τὸ πρῶτον θρησκευτικὸν περιοδικόν, τὴν «Θρησκευτικὴν Σάλπιγγα» 1911—1912.

2. Ὁ Νεόφυτος Δούκας γράφει: «Κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα, ὅσοι ἐχρημάτισαν συγγραφεῖς ἢ διδάσκαλοι, ὑπῆρξαν Ἰωαννῖται ἢ μαθηταὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων σχολῆς». Λόγοι καὶ ἐπιστολαί, Αἰγίνα 1831, Β', 281. Βλ. Μιχαλόπουλον, Τὰ Γιάννενα κλπ. σ. 15—16, ὅτι αἱ ἐξωτ. κοινότητες καὶ ἡ Μ. Αἰκατερίνα ἐζήτουν διδάσκαλους Ἰωαννίτας ἢ μορφωθέντας ἐν Ἰωαννίνοις. Οἱ πρῶτοι δὲ φιλόλογοι καὶ φυσικομαθηματικοὶ καὶ ἐν τῇ Ἰονίᾳ Ἀκαδημία καὶ τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν ἦσαν Ἑπειῶται καὶ ἡ Νομ. σχολὴ εἶχε τὸν Φρεαρίτην. Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος διεκήρυττε: «Χάρις εἰς τὰς τῶν Ἰωαννίνων σχολὰς ἢ ἐλλ. γλῶσσα διεσώθη εἰς τὴν καταβαρβαρωμένην εὐρώπ. Τουρκίαν». Βλ. ἡμέτ. ἔργον: «Δεκεμβριανὴ τραγωδία τῶν ὁμήρων κλπ.» Ἀθῆναι 1953, σ. 216—217.

3. Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἐλληνικῶν κωδίκων, Τομ. Β'. Κανταβριγία τῆς Ἀγγλίας 1900, σ. Μεταγνοὺς ἔπειτα κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν εὐρετηρίων διώρθωσεν ἐν σ. 547 «Παπαβασιλοπούλου Ἀναστάσιος» εἰς τὸ σφάλμα ἐνέπεσον καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ ὁ Π. Λιούφης ἐν τῇ Ἰστ. Κοζάνης σ. 176 ἔγραψε: «Μπαλάνος πάππος τοῦ μετέπειτα διδασκάλου Μπαλάνου Βασιλοπούλου», καὶ ὁ Ἀντ. Σιγάλας τὸν ταυτίζει εἰς τοὺς κώδικας τῆς Κοζάνης «Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴν... τῆς Μακεδονίας κτλ.» Θῳκή 1939 (παραρτ. Δ' τόμ. ἐπετ. φιλοσ. σχ. Πανεπ. σ. 202).

ξεν εἰς τῶν διασῆμων διδασκάλων τῆς Γκιούμα ἐν Ἰωαννίνοις σχολῆς, ὅπως καὶ ὁ μετὰ 15ετία ἐρευνητικώτερον περὶ αὐτῆς γράψας Βασ. Μυστακίδης καὶ ἀναγράψας τοὺς πρώτους διδασκάλους⁽¹⁾.

Αἱ ἀνεξερευνήτοι τοῦ Ἀγίου Ὁρους βιβλιοθήκαι⁽²⁾ εὐτυχῶς διέσωσαν οὐ μόνον πολλαπλᾶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀντίγραφα, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ χειρὸς ἀλληλογραφίαν χάρις εἰς τὸν μαθητὴν τὸν Νεόφυτον τὸν «Χρηστόπουλον» προηγούμενον τῆς εὐκλεοῦς ἐπὶ φιλομουσίᾳ μονῆς τῶν Ἰβήρων. Ὁ ἐκ Τυρνάβου τῆς Λαρίσης καταγόμενος οὗτος ἱερομόναχος, ἐκ τῶν ἐπιλέκτων ἐν τῇ ἐκεῖσε σχολῇ ἐμνητῶν τοῦ Παπαβασιλοπούλου, ἀποκατασταθεὶς εἰς τὴν μονήν, ἔπου καὶ πρὶν εἶχε τὴν Μετάνοιαν, ἀφῆκεν ἐκεῖ πλούσιον ἐκ χειρογράφων ἀμνητόν, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, περιεχόντων οὐ μόνον τὰ συγγράμματα τοῦ κλεινοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ τὰ διδασκόμενα τῷ τότε καιρῷ μαθήματα ἐν Τυρνάβῳ, Κοζάνῃ, Σέρραις καὶ Ἰωαννίνοις, ἐν αἷς πόλεσιν ὑπῆρξε διδάσκαλος. Προκρίνομεν νὰ δημοσιεύσωμεν πρῶτον τὰς ἐπιστολάς ἔπειτα νὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ βιογραφήσωμεν τὸν περιζήτητον τεῦτον τοῦ Γένους διδάσκαλον, ὃν τοσοῦτον ἠδίκησεν ἡ Μοῖρα. Τὰ γράμματα ταῦτα 17 τὸν ἀριθμὸν ἀνάγονται εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς οὗτος ἐσχολάρχει ἐν Τυρνάβῳ 1700—1704 πλὴν τοῦ τελευταίου, ὅπερ ἀπευθύνεται ἀπὸ Ἰωαννίνων πρὸς τὸν Ἀρτίου καὶ Ναυπάκτου Νεόφυτον Μαυρομάτην τῷ 1722 μόνον δὲ 7 ἐξ αὐτῶν φέρουσι χρονολογίαν. προέρχονται ἐκ διαφόρων προσώπων ὡς ἑξῆς:

1. «Τῷ Μερκεβίτῃ ἱερομόναχῳ Γρηγορίῳ» [Ἀναστάσιος Παπαβασιλόπουλος;]⁽³⁾
2. «Τῷ αἰδεσιμωτάτῳ μοι καὶ λογιωτάτῳ ἱεροδιακόνῳ κυρίῳ εὐδαιμονεῖν»⁽⁴⁾
3. ἀπαντητικὸν τοῦ Νεοφύτου.
4. Νικολάου ἡγεμόνος Οὐγγροβλαχίας πρὸς τὸν Λαρίσης [Παρθένιον].
5. Ἀπαντητικὸν τοῦ Παρθενίου 1704.
6. «Ἀναστάσιος τῷ Ἰακώβῳ [ἱεροδιακόνῳ].
«Στίχοι [τοῦ Ἀναστ. Παπαβασιλοπούλου] εἰς τὸ πραιτόριον τῆς ἐν Λαρίσῃ μητροπόλεως».
7. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἰακώβου.
8. Μαργαρίτου Μάνθου πρὸς Ἀναστ. Παπαβασιλόπουλον 1704.
9. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἀναστ. Παπαβασιλοπούλου 1701.
10. Δημητρίου τοῦ Γλυκεῖος πρὸς Παπαβασιλόπουλον ἐκ Βενετίας 1700.
11. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἀναστασίου.
12. «Τῷ αὐτῷ Ἀναστασίῳ ὁ αὐτὸς Δημήτριος».
13. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἀναστασίου 1700.

1. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις σχολείων. (Σχολὴ τοῦ Γκιούμα—ἀνέκδοτα ταύτης σιγίλλια) ἐν «Παρνασσῷ», Ἀθῆναι, τόμ. Θ', 1885, σ. 55 ἔ.

2. Ὁ Λάμπρος πρῶτος ἐξέδοτο δύο ὀγκώδεις τόμους, ἄλλους δύο συμπληρωματικούς ἐξετυπώσαμεν ἡμεῖς, ἀλλ' εἰσέτι δὲν ἔχομεν πλήρη τὴν ἀναγραφὴν τῶν κωδίκων καὶ μετὰ τὴν ἐκδόσιν ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδου τῶν καταλόγων Λαύρας καὶ Βατοπεδίου.

3. Ἐπιγράψας ὁ Νεόφυτος ἀνωθεν τὸν Παπαβασιλόπουλον δὲν θέτει εἰς τὸ ὄνομα του.

4. Τὸ αὐτὸ πράττει ὁ Νεόφυτος καὶ διὰ τὸ ἰδικόν του ὄνομα μᾶλλον ἐκ ταπεινοφροσύνης.

14. Παρρησίου Ιερέως πρὸς Ἀναστάσιον.
15. Ἀπαντητικὸν τοῦ Ἀναστασίου.
16. «Τῷ ἀνδριανουπόλει» [Ἀθανασίῳ τῷ Α']⁽¹⁾.
17. Τοῦ Ἀναστασίου πρὸς τὸν Ἀρτης καὶ Ναυπάκτου Νεόφυτον 1722

Ἡ τελευταία αὕτη ἐπιστολὴ εἶναι σπουδαία διότι τὴν παράκλησιν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου γενομένην πρὸς τὸν Παπαβασιλόπουλον νὰ ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῆς Γεωγραφίας του, ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ ρηθεὶς ἐλλογιμώτατος Ιεράρχης καὶ πείθει αὐτόν.

Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος Παπαβασιλόπουλος εἶχεν εὐρὺν κύκλον φίλων καὶ θαυμαστῶν καὶ ἐξετιμᾶτο, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐκ τῶν συγχρόνων, τὸ ὕψος δὲ τοῦ λόγου καὶ ἡ καλλιέργεια ἀναδεικνύει αὐτὸν ὑπέροχον τοῦ καλὰμου χειριστὴν, ἐπαγωγὸν εἰς τὴν ἐκφρασιν καὶ βαθὺν ἐν ταῖς ἐννοαῖς φιλόσοφον. Ἀμίμητος εἶναι εἰς τὴν 13 πρὸς Δημ. Γλυκὺν ἐπιστολὴν διὰ τὸ σχῆμα τῆς ἐπαναλήψεως: «Γλυκὺς σὺ τὸ ἐπώνυμον, γλυκὺ σου τὸ ἦθος, γλυκέα σου προσέτι καὶ τὰ τῶν ἐπιστολῶν σου κέντρα, δι' ὧν ὥσπερ ῥόδοις ἐαρινοῖς, ἐαρίζων τὴν ἡλικίαν καταπλήττεις με, Δημήτριε». Ὁ ἀνὴρ θεωρεῖται ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὡς ὀριστοτέλῃς τοῦ λόγου. Τὰ συγγράμματά του, περὶ ὧν ἀκολούθως θὰ πραγματευθῶμεν, δὲν εἶναι γραμματικά. Εἶναι ρητορικὰ καὶ φιλοσοφικά, ἀναγόμενα κυρίως εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ καλλιεπῆ κατασκευὴν τοῦ λόγου, οὗ περιεχόμενον ἡ βαθεῖα γινῶσις τῆς φύσεως καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν πραγμάτων. Ὁ Παπαβασιλόπουλος δὲν εἶναι σοφιστής, δὲν εἶναι σχολαστικὸς, δὲν εἶναι ἀπεραντολόγος καὶ ἀρρητολόγος δικανικὸς τῆς σχολῆς τοῦ Λιβανίου, οὐ οἱ λόγοι ἀπεβαίνουσιν: πολλάκις ἀνιὰρ ἀδολεσχία, εἶναι ῥήτωρ σεμνός, ἀπέριττος, ἱεροπρεπής, ὑποτάσσων τὴν φαντασίαν εἰς τὴν πραγματικότητα, εἰς τὴν οὐσίαν, εἰς τὴν ἀλήθειαν· τὰ ἐπιχειρηματά του εἶναι πειστικά, διότι ἀναφέρονται εἰς τὴν φύσιν, ἣτις εἶναι οὐ μόνον πηγὴ ἐμπνεύσεων, ἀλλὰ καὶ πραγματικότης⁽²⁾. Τούτου ἕνεκα ἡ «Λευχειμονοῦσα ρητορική» του ἔσχεν εὐρυτάτην διάδοσιν, ἀπετέλεσε νέον σταθμὸν εἰς τὴν νεκρὰν ἕως τότε Ρητορικήν· διὸ καὶ ἐτώθη εἰς πολυάριθμα χειρόγραφα. Ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἐκτίμῳσα τὸν Ἡπειρώτην διδάσκαλον ἀπένειμεν αὐτῷ τὸ ἐφίτικον τοῦ «Ἱεροκλήρου» τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου.

Περαιτέρω δὲ θὰ σχολιάσωμεν καὶ τὰς ἐπιστελάς, ἐξ ὧν πλεῖστα μαθητόμεν καὶ εἰδήσεις τινὰς ἐκ τοῦ τελείως ἀγνώστου βίου αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ πρῶτον. ἐκ τῆς πρώτης πληροφοροῦμεθα, ὅτι εἶχε διδάσκαλόν του τὸν περίφημον Σουγδουρήν.

1. Ἔχει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν: «Ἐπιστολαὶ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου πεμφθεῖσαι εἰς διαφόρους», ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ ἄλλαι ἦσαν ἐπιστολαί, αἵτινες, ἐὰν ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ, θὰ δημοσιευθῶσιν. αἱ σπουδαιότεραι τούτων εἶναι αἱ τοῦ Μόρκου Κυπρίου πρὸς τὸν Ἰωαννίνων Κλήμεντα.

2. Ὅθεν ἐν ταῖς δυοῖς πρὸς Δημ. τὸν γλυκὺν ἐπιστολαῖς συμβουλεύει αὐτόν· μέτρη γράφει, Δημήτριε καὶ κρίνον τὰ πράγματα, ὡς ἔχει φύσει ἕκαστον» 11, 10, 18, 22.

Ἐπιστολαὶ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου πρὸς διαφόρους καὶ ἐπιστολαὶ πρὸς αὐτὸν σταλεῖσαι εἰς Τύρναβον (¹).

1

φ. 257α Τῷ λογιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ ἐν Χριστῷ μοι περιποθήτῳ κυρίῳ τῷ Μερκοβίτῃ πλείστα χαίρειν καὶ εὐδαιμόνως διάγειν.

- Οἰμαί σου τῆς μνήμης μὴ παντάπασιν ἐξαλειφθῆναί με καὶ ἀμαυρωθῆναι, Γρηγόριε λογιώτατε, ἀλλ' ἰσχνιὸν τι φυλάττεσθαι ἐν αὐτῇ, εἰ καὶ
 5 μὴ ἄλλου τινός, ἀλλὰ γοῦν τῆς κοινωνίας τῶν μαθημάτων ὅσα ἀμφοτέροι ἐξ ἑνὸς διδασκάλου (Γρηγόριος οὗτος ὁ Σουγδουρῆς, ὁ ἐν ἱερεῦσι τῇ πραότητι μέγας καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ μέγιστος) παρειληφότες τυγχάνομεν. Ἐνθεν τοι ἵνα τὸν μικρὸν ἐκείνον σπινθῆρα τῆς, ἣν ἔχεις πρὸς με ἀγάπης, εἰς μέζονα ἐξανάψῃ πυρσόν, ἔγνων δεῖν ἀσπάσσεσθαι διὰ γραμμάτων καὶ ἡδέως
 10 προσαγορεῦσαι τὴν ἡμετέραν σεμνοπρεπῇ λογιότητι, ἀφορμὴν παρασχόντος μοι ἡδὴ τοῦ αἰδεσιμωτάτου οἰκονόμου τῆς πολιτείας ταύτης, ἐν ἣ τὰς διατριβάς ποιεῖσθαι ἢ ὑμετέρα λογιότης ἐξελέξατο· ἦν τινα μακαρίζω διὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι προσώπων ἀξίων εὐμοιρεῖ· ἐωράκαμεν γὰρ ἀληθῶς ἄνδρα οὐ τοσοῦτον τῇ πολιᾷ σεμνυνόμενον καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ προσώπου χάρισιν,
 15 ὅσον τῇ φρονήσει καὶ τῇ τῶν λόγων εὐαρμοστίᾳ. ἀξίῳ ἔτι καὶ τὴν ὑμετέραν λογιότητα δηλῶσαί μοι διὰ γραμμάτων, εἰ ἔτι τῶν φιλοῦντων αὐτὴν μνημονεύει, καὶ εἴπερ ὅλως ἀμυδρόν τι λείψανον περιθάλακῃ ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ἑαυτῇ. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσα περὶ τὴν υἰεῖαν αὐτῆς, καὶ εἴπερ ἡ τῶν Βενετίκων χώρα ἢ μᾶλλον τοῖς τεχνητοῖς, ἢ περ τοῖς φυσικοῖς χαρίσμασι τῶν ἁλ-
 20 λων ὑπερέχουσα ἀξίως ἐδέξατο καὶ φιλοφρόνως αὐτὴν ἐξενάγησε. Τὸ γὰρ ταύτης ὄνομα λατινιστὶ ἐτυμολογούμενον (²) βένε ἐτζιαμ ἐρμηνεύεται. τοῦτο δὲ ἐξελληνιζόμενον, ὥς καὶ ἡ ὑμετέρα λογιότης μεμάθηκεν, ἔλθῃ ἔτι σημαίνει. Ταῦτα τόγε νῦν εἶναι οἷόν τινα ἐχέγγυα τῆς φιλίας καὶ προανακρού-
 25 σματα τῇ ὑμετέρᾳ ἐγκαράτῳ λογιότητι· ἥς τινα, τὰ ἔτη εἴησαν θεόθεν πλείστα μετ' εὐτυχίας.

2

- Τῷ αἰδεσιμωτάτῳ μοι καὶ λογιωτάτῳ ἱεροδιακόνῳ κυρίῳ, εὐδαιμονεῖν. Παῖδά σε Ἑρμοῦ καὶ Μουσῶν γνῶριμον ἢ τῶν σῶν περιγραφῶν ἐπιστολῶν ἐμμέλεια ἀναφανδὸν διεκφαίνει περισπούδαστέ μοι κύρ.... (³)
 5 Ὡς περ ἐνστερνιζόμενος φιλοφρόνων ταύταις ἡδιστα νύκτωρ ἐφυπνῶ, καθὰ δὴ καὶ ὁ Μακεδὼν ἐκαῖνος Ἀλέξανδρος ταῖς μουσολήπτοις τοῦ Ὀμήρου ὑποθήκαις. διέρχομαι δὲ αὐτῆς γε τῆς ἡμέρας πολλάκις καὶ κόρος οὐδεὶς τῆς πάλιν καὶ πάλιν ἀναγνώσεως. ἀλλ' αἰεὶ νέον ἐπιφοιτῶσαί μοι (sic) λογιζόμεναι (φ. 257β) τὸν πόθον ἐπὶ μέγα ἀνάπτουσιν. Ἐπίστελλε τοίνυν καὶ

1. Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἐλλ. κωδίκων Β', σ. 163 Μπαλάνου καὶ εἰς Λάρισαν γράφει εἰς τὴν περιγραφὴν ὁ Λάμπρος τοῦ κώδικος 521 Ἰβή-
 ρων. Οὗτος περιέχει διαφόρους λόγους καὶ ἔπη ἀρχαίων μετὰ ψυχαγωγίας ὥς καὶ θέματα τοῦ σχολείου. ἀνῆκε δὲ ὁ κώδιξ εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Νεόφυτον προηγούμενον Ἰβηρίτην τὸν Χρηστάπουλον, ἀκροασάμενον τοῦ Ἀναστασίου ἐν Τυρνάβῳ.

2. ἐτυμολογούμενον

3. ἵνα παραλείπῃ τὸ ὄνομα ἀφελὲς κενὸν ἀσφαλῶς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ κητέτωρ τοῦ κώδικος καὶ μαθητῆς ὁ Νεόφυτος, πράξας τοῦτο ἐκ μετριοφροσύνης ὥς δεικνύει καὶ ἡ ἐπο-
 μένη ἀπάντησις.

- 10 αὐτῆς τὴν διψῶσάν μου διάνοιαν τῇ σῇ μελίφρονι καὶ πυκινῇ κατὰ ποιή-
σιν ἡχοῖ καταθέλων, ὥς λάβρος ὑετὸς τῇ ἀρούρᾳ τῆς ἐμῆς καρδίας τῷ
περὶ σοῦ θεῷ ἔρωι ἐκκαιομένης ἐμπесών· πολὺ γὰρ τὸ θέλητρον καὶ
αἰμύλον οἱ σοὶ λόγοι ἀποστάζουσιν. Ἐρρωσο ἐν Κυρίῳ, ὦ Μουσῶν αὐτό-
χρημα [καὶ] προσφυῆς ἄγαλμα.

3

- Τῷ σοφωτάτῳ μοι καθηγητῇ κυρίῳ Ἀναστασίῳ τὴν ἀπαιτουμένην μετ'
αἰδοῦς προσκύνῃσιν. Παῖδά με ἀποκαλέσας Ἑρμοῦ, Ἑρμῆν σεαυτὸν διαρ-
ρήδην ἐναπέφηνας· οὐκ ἀπεικὸς ἄρα με τοῦντεῦθεν σιγῇ σε διὰ τιμῆς ἄγειν
καὶ γεραίρειν μᾶλλον οὕτως, ἢ τῷ λαλεῖν καὶ τονθορίζειν οἷά που καὶ
5 τοὺς ἐκείνου ἐπαινέτας, αὐτὸν δὴ τὸν λόγον, ὥς φασιν. ἀλλὰ νέμε ἀντιβολῶ,
ἥπερ ἔνειμας, καὶ μὴ λῆγε νέμων, ὥς νέμεις, εἴτε σκώπτων εἴτε ἐπαίρων
τὰ μὰ φίλτρῳ χαριζόμενος.

4

Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ μητροπολίτῃ τῆς ἀγιωτάτης μητροπό-
λεως Λαρίσσης ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ δευτέρᾳς Θετταλίας καὶ πάσης Ἑλ-
λάδος, τῷ αἰδεσιμωτάτῳ καὶ προσφιλεστάτῳ, εὖ πράττειν.

- Τὰ σιωπὴν ἐγκαλοῦντά μοι γράμματα τῆς σῆς πανιερότητος εἰληφώς
5 δέδηγμαι (¹) τὴν καρδίαν· καταφερόμενα γὰρ μου αὐτὰ πολλῇ τῇ ὀύμῃ ὀλί-
γου δεῖν ἀμνημοσύνης καὶ ἀφιλίας ἐγράψατο. ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπειλὰς διατεί-
νεται μεγάλας διὰ σιωπὴν φιλίαν λελύσθαι λέγοντα· ὃ μάλᾳ καθίκετό μου
τῶν σπλάγχχνων καὶ πρὸς ἀπολογία παρώτρυνε. Ἰσθι τοίνυν, ὦ φίλη καὶ
ἱερὰ κεφαλὴ, τὰς ἀδρανεῖς καὶ ἀγοραίους φιλίας τῆς ἔξωθεν ἐξηρητῆσθαι
10 βοηθείας, ναὶ μὴν καὶ γραμμάτων χρήζειν συχνῶν καὶ λόγων μακρῶν, ἵνα
τῇ ἐκείθεν ἐπικουρίᾳ ἢ σφῶν οἴκοθεν ἀσθένεια καλυφθεῖσα μὴ γένηται κα-
τάφορος (²). καθάπερ γὰρ τῶν δένδρων ὅσα περ καρπῶν ἀμοιρεῖ ὥς ἐπὶ
τὸ πολὺ φύλλοις βροίθεται (³), τῇ ἐκείνων δαψιλείᾳ τὴν ἔνδειαν τῶν καρπῶν
παραμυθοῦμενα, οὕτω καὶ οἱ ὥς ἔτυχεν εἰς φιλίαν ἡρμόσθησαν. ἐπειδὴ τοῦ
15 καρποῦ τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης στεροῦνται τὴν καθ' αὐτῶν πτωχείαν τῇ
πολυφυλλίᾳ τῶν γραμμάτων συσκιᾶσαι σπουδάζουσιν. φ 258α Ἀλλ'
ὀπόσοι ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς βαθείας στοργῆς ῥίζας ἐνήκαν καὶ ἐξ αὐ-
τῆς πλουσίους ἀποφέρουσι καρποὺς ἥκιστα τῶν φύλλων ἐπιστέφονται. καὶ
δητὰ ὅσοι τῇ ἀληθεῖ φιλίᾳ ἐτελέσθησαν σιωπῶντες οὐδὲν μεῖον ἢ γράφον-
20 τες φιλοῦσιν ἀπὸ καρδίας, οὓς ἀρετῆς ἔρωσ καὶ τρόπων ὁμοιότης πρὸ πολ-
λοῦ φθὰς αὐτοὺς συνέζευξε. Τοιαύτην ἄρ' οὖν ἐγὼ τὴν ὑμῶν οἶδα φιλίαν
ἀραρόσι θεμελίους ἐπωκοδομημένην, καὶ οὔτε λόγων τῶν εἰς ἄερα λυομέ-
νων χρήζουσιν (⁴) εἰς βεβαίωσιν οὔτε γραμμάτων, οἷς καὶ ἀφίλος φίλια

1. δέδειγμαι
2. κατάφορος
3. βροίθεται
4. Χρήζουσιν

- 25 ὑποκρίνασθαι δύναται πρὸς γε τὸν ταύτην κρίνοντα τῇ πυκνότητι τῶν γραμμάτων. Κἂν γράφω τοίνυν ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως ἵπαγορεύει μοι τὰ γράμματα, κἂν ὑλὸ φροντίδων τινῶν σιωπᾶν ἀναγκάζωμαι, οὐδὲν ἔλαττον μέντοι γε ἐπὶ μέσης ψυχῆς ἐγκεικολαμ[μ]μένην φέρω τὴν εἰκόνα τῆς περισπουδαστοῦ μοι κεφαλῆς, διὰ στόματος ἔχω τὸ χρυσοῦν αὐτῆς ὄνομα, ἐπαινέτης εἰμὶ τῶν ἀρετῶν, αἷς δορυφορεῖται καὶ στέφεται· καὶ ταύτη μὲν ἱκανῶς μοι δοκεῖ τὴν κατηγορίαν ἀποσπενδάσασθαι· εἰ δ' οὐκ ἀνίησιν (¹), ἀλλ' ἐγκείται μοι καὶ ἀπαιρητῆτος, ἀπαιτεῖ τὰ γράμματα ἐς τοῦτο πρὸς παρέξομαι πειθήνιον τοῖς ὑμειέροις βουλήμασι καὶ συχιάκισ μετὰ χειρὸς λήψομαι τὴν γραφίδα, ἵνα κἂν τούτῳ τῷ ἐρασμιωτάτῳ μοι χαρίσωμαι. φοβοῦμαι μὴ σιγῆς διωκόμενος νῦν ὑπὸ τῆς σῆς πανιερότητος τὸ ἀπὸ τοῦδε ἀδολεσχία περιπέσω γραφῇ.
- 35 Ἐρρωσο, ἱερὰ κεφαλὴ, καὶ ἀντιφίλει τὸν θερμῶς σε φιλοῦντα. Τῆς ἡμετέρας πανιερότητος εἰς τοὺς ὁρισμούς της Νικόλαος.

5

Τῷ τιμιωτάτῳ, εὐγενεστάτῳ, ἐνδοξοτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ μεγάλῳ διερμηνευτῇ τῆς ἰσχυρᾶς βασιλείας κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ πλεῖστα χαίρειν καὶ εὐδαιμόνως διάγειν.

- Οὐχὶ δῆτι οὐχὶ σιωπὴν πλέον ἐγκαλέσομέν σου τῇ λογιότητι, Νικόλαε
- 5 ἐνδοξότατε ἅμα καὶ εὐγενέστατε, καὶ εἴτι ἄλλο σεμνὸν καὶ γλαφυρὸν ὑπάρχει καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα· οὐ πρὸ πολλοῦ γὰρ τῇ στερήσει τῶν σῶν παντέρπων καὶ ἀνθηρῶν γραμμάτων ὥς ὑπὸ τινος ἰσχυροτάτης δίσψης καταταπιεζόμενοι καὶ ⁶ συνθλιβόμενα ^a οἶονεὶ τὴν καρδίαν, γράμματα σιωπῇ ἐγκαλοῦντα τῇ ὑμετέρᾳ σεμνοπρεπεῖα ἐλέμψαμεν, ἵνα διὰ γραμμάτων γράμματα τὰ σὰ ἀντιλάβωμεν καὶ τὴν διψῶσαν ἡμῶν καρδίαν θαντίσωμεν. αὐτὸς δὲ ὥς ἀττικίζουσα μέλιττα τῇ εὐ[ρ]ροίᾳ (φ. 258β) τῶν δημάτων καὶ τῇ τῶν ἐνθυμημάτων δεινότητι καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀγλαΐαις τῶν λόγων, οὐ μόνον (²) διψῶντας ἡμᾶς καὶ αὐχμῷ ταλαιπωρουμένους ἐδρόσειεν ἀλλ' οἶονεὶ καὶ ἀπᾶλλον τὰ ἡμέτερα ἐν τῷ γράφειν ἀπέδειξε γράμματα καὶ τοὺς ἀδρανεῖς λόγους φιλίας (³) καὶ ἀγοραίους τῆς ἔξωθεν ἐξηρηθῆσθαι βοηθείας, ναὶ μὴν καὶ γραμμάτων χρηστὴν συχῶν καὶ λόγων μακρῶν, ὅπερ, οἷ παρὰ σοῦ, καὶ ἐγκρίνομεν καὶ φιλοῦμεν καὶ ὑπερθαυμάζομεν. Τοῦτο γὰρ ὅτι τῆς κρείττονος καὶ σπουδαιότερας μερίδος, τυτοῖ καὶ δι' ἣν ἐπιφέρεις εἰς βεβαίωσιν γλαφυρὰν ὁμοίωσιν λέγων καθάπερ τῶν δένδρων ὅσα καρπῶν ἀμοιρεῖ ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ φύλλοις βρίθεται τῇ ἐκείνου δαυιλείᾳ τὴν ἐνδειαν τῶν καρπῶν παραμυθούμενα, οὕτω καὶ οἷως ἔτυχεν εἰς φιλίαν ἡρμόσθησαν. ἀλλὰ γὰρ καὶ ὅπερ ἔρχομαι λέγων οὐκ ἄχαρι ἴσως τῇ ὑμετέρᾳ φανήσεται λογιότητι· καὶ γὰρ τῶν φυτῶν, ὅσα παρέχουσι σπέρματα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα προμαντεύονται τὴν παραγωγὴν τῶν καρπῶν τῇ τῶν

1. εἰ δ' οὐκ ἀνίησιν

2. μόνων

3. τοὺς ἀδρανεῖς λόγους φιλίας

25 φύλλων ἐκφύσει, καὶ τὴν στέρησιν τῇ φυλλοβολίᾳ, οὕτω δὴ καὶ οἱ φιλοῦν-
τες, ἂν μὴ ἀσπασμοὺς καὶ ἀμοιβαῖα γράμματα (ἅτινα ἡ ὑμετέρα λογιότης
φύλλοις ἀπέεικασε) πρὸς ἀλλήλους πέμπωσι, δυοῖν θάτερον ἔπεται, ἢ ὅτι
ἡ φιλία ρίζας οὐκ ἔχουσα φυλλορ[ρο]εῖ ἢ ὅτι καθάπερ ἐν τοῖς φυτοῖς ἐν
ῶρα χειμῶνος ὑπὸ τῆς ψυχρότητος τῶν ἐκείνων πόρων συστελλομένων τὰ
30 πνεύματα νάρκη συνεχόμενα ἄνω θέειν καὶ ἐπομένως ἀνθη φύειν καὶ φύλ-
λα οὐ δύναται. οὕτω δὴ καὶ ἐν τοῖς φιλοῦσιν ὑπὸ τινος ψυχρᾶς διαθέσεως
τῇ νεφέλῃ τῆς ἀθυμίας τὰ τῆς καρδίας πνεύματα συνθλιβόμενα ἐπὶ τὸ ἰλα-
ρώτερον καὶ τερπνότερον κινηθῆναι ἐμποδίζεται, καὶ ἀκολουθῶς οὔτε παί-
ζειν οὔτε σπουδάζειν, ναὶ μὴν οὐδ' ἐπιστολὰς καὶ φύλλα ἐκπέμπειν συγχω-
35 ροῦσι τοῖς θέλουσιν. Ὅρᾳς λογιώτατε, ποίοις τισὶ φαντάσμασι καὶ νοήμα-
σι κατατρυχομένη ἡ ἡμετέρα ψυχὴ ἔγραψεν, ἅπερ ἔγραψεν. Γράφε τοίνυν
ἡμῖν καὶ φύλλοις φιλοφρόνως τοὺς φιλοῦντας ἀναψύχων φύλαττε· οὐδαμῶς
γὰρ περὶ τοῦ καρποῦ ἀμφιγνοοῦμεν τῆς φιλίας. οἶδαμεν γὰρ σε καρπὸν ὄν-
τα καὶ στέλεχος ἀγλαόμορφον τῆς φιλοσοφίας, τῆς εὐγενείας καὶ κοσμιό-
40 τητος. ἐν τοίνυν ἡμῖν ἐγκαταλέλειπται, πρὸς ἐν ἀδιαλείπτως αἶρειν χειρὰς,
ἵνα καὶ τὸ δένδρον φυλάξῃ καὶ τὸ χρυσοῦν στέλεχος περιφρουρήσῃ ἀειθα-
λές (¹), ὅπως οἱ κατακαιόμενοι ὑπὸ ἐξωτερικῶν πυρετῶν καὶ ὑπὸ συμφορῶν
πολιορκούμενοι καταφεύγωσιν ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν παντέρπων τούτου πε-
τάλων.

45

ἀπὸ τυρνάβου κατὰ τὸ α ψ δ ο ν

6

(φ.259α) Ἀναστάσιος τῷ Ἰακώβῳ

Μητροπόλις ἡ Λαρισσαίων κάλλεσι δαιδαλέοις (²) λαμπρύνεται, καὶ τίς
οὐ πρὸς τὴν διαγραφὴν ὀπλίζεται; καὶ οἱ μὲν ποικιλαὶ ταῖς βαφαῖς οἶον
τισιν ἀνθεσιν ἑαρινοῖς τὸν ὄροφον διαγράφουσιν, ὁ δὲ ἡμέτερος κάλαμος ἀρ-
5 γὸς καὶ νωχελὴς πρὸς ταῦτα φανήσεται; μηδαμῶς ἀναθήμασι λογικοῖς, οἷα
τὰ ἐπιγράμματα, τὰ ἀνακτόρια ταῦτα σεμνύνων καὶ διαγράφων ὥς οἶοντε;
οὐχὶ δῆτα, οὐχί. οἰκιστὴν καὶ γὰρ ἔχεις νῦν Παρθένιον τῶν χαρίτων τὸ ἀ-
γλαόμορφον Παλλάδιον, τὸν ἡμέτερον δεσπότην καὶ ἄριστον ποιμένα, οὔτινος
ὁ μὴ θαυμάζων τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν λοιπὴν τῶν ἡθῶν ἢ πάντῃ βάσκανος καὶ
10 τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς ἢ, ὃ φασὶ λίθων ἀναισθητότερος. Ἴνα τοίνυν ἐν ἑκα-
τέρῳ μὴ δόξω ὑπεύθυνος, Ἰάκωβέ μοι παμφίλτατε, δεκάστιχον στιχουργή-
σας ἐπίγραμμα τῇ ὑμετέρα πέμπῳ φιλότῃ, τοῦτο μὲν ἐνιδεῖν καὶ ἀμηγέ-
πως ἄξιον τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς τουτοῦ, ἵνα δοκιμασθὲν ἐπιγραφεῖται ἐν τινὶ
τόπῳ ἀρμοδίῳ διὰ τῆς ὑμετέρας χειρὸς γράμμασι καθαροῖς καὶ ἀνεγ[λ]ιπέ-
15 σιν, οἷα τὰ σά. Ἐρρωσο τοίνυν, Ἰάκωβε, μνημονεύων ἡμῶν ἰὼν μονήρῃ
ἀσκούντων ἐν τῷ κατωτάτῳ τῆς μητροπόλεως οἰκήματι.

1. δαιδαλλές.
2. δαιδαλαίοις.

Στίχοι εἰς τὸ πραιτόριον ⁽¹⁾ τῆς ἐν Λαρίσση μητροπόλεως.

- Τρισσοφαεὶ θεότητι χάρις καὶ δόξα ἀπείρων
 εἵνεκα παντοίων, ὅσοι ἀγακλειτὰ ἔμιν
 20 δῶρα δίδωσι βίῳ ἡδὲ ⁽²⁾ πραιτορίοιο ⁽³⁾ ἄρτι
 αὐγάζει λαμπρῶς κάλλεσι δαιδαλέοις.
 Ὅφρα κεν οἰκιστὴν λάβῃ ἀρχιερεῦσι ἄριστον

- Παρθένιον χαρίτων παλλάδιον γλαφυρόν,
 Παρθένιον λιμένα πτωχῶν ἀνέρων ἡδὲ ἄλκαρ.
 25 Παρθένιον Λαρίσσης ποιμέν' ἀριπρεπέα.
 Ὡ τριάς αἰγλήεντα ἔτη βιοιῇ πέρι νεῖμαι
 εὔχει' Ἀναστάσιος ταῦτα χαριζόμενος.

7

(φ.259β) Τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μοι διδασκάλῳ κυρίῳ Ἀναστασίῳ τὴν ἀξι-
 όχρεων προσκύνησιν.

- Εἰ καὶ ἀκάνθινοι τέττιγες τετερίζειν ἀπήρξαντο τὶ ἂν δράσειαν οἱ ὠδι-
 κοὶ καὶ ὅσοι τὴν φύσιν λαλίστεροι; ἄσουσι δῆπου μᾶλλον λιγυρῶς καὶ γε-
 5 γωνότερον ἐνηχήσουσι τὴν τῆς ἀλέας ἐπίδοσιν ἀνακηρύττοντες πᾶσιν. οὐκ
 ἀπεικὸς ἄρα καὶ τὰ παρὰ τῆς ὑμετέρας πολυμαθείας ἐξιστουρηθέντα ἔπη,
 ἅπερ εἰς ὅσιν χθὲς μοι ἀφίκετο, ἐπὶ τὸ ἐγκολαφθῆναι εἰς τὸ ἐν Λαρίσση
 πραιτώριον ⁽¹⁾, οὐ μόνον εὐεπήβολα καὶ ἐμμελῆ εἶναι ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ γεραι-
 ρομένου ἀνδρὸς ἀρετῇ κατὰλληλα καὶ μάλα ἐμφαντικὰ τῆς εὐεργετικῆς τοῦ
 10 ἱεράρχου προαιρέσεως πεφιλοτέχνηται γὰρ παρὰ σοῦ τῆς ἀττικίζούσης με-
 λίττης. διὰ μὲν οὖν τοῦ δεκαδικοῦ τῶν στίχων ἀριθμοῦ τὸ ἐπ' ἀρετῇ τοῦ
 εὐφημιζομένου ὑποδηλοῦντος ⁽⁴⁾ ἄρτιον, διὰ δὲ τοῦ ἐν συνθήκῃ σαφῶς τε
 καὶ κομποῦ καὶ κατὰ λέξιν εὐσήμου, τότε ἐμμελὲς σου τῆς Καλλιόπης,
 τὸ τῆς ρητορείας κάλλος καὶ τὸ περὶ τὴν σοφίαν ἐναπαστρέπτει ἀγλαόν τε
 15 καὶ ἐμβριθές, ἅπερ ἀληθῶς ἐνδiciaτῶνται τῇ ἱερᾷ σου ψυχῇ, τοῦ ἐν διδα-
 σκάλοις διαπρέποντος παγχρήστου τε καὶ παγχρύτου Ἀναστασίου, ὃν περὶ
 κῆρι φιλῶ καὶ πάννυ αἰδοῦμαι καὶ ἄγαμαι. ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως με παρε-
 σκεύασας ἀμφιγνωμονεῖν, σιβάσμιε, περὶ τὸν τῇ τάξει ἕκτον τοῦ τεχνουρ-
 γήματος στίχον, καὶ δάκτυλον ἀποτελεσθῆναι κωλύειν δοκεῖ, εἰ μήπου ἡ
 20 ὑμέτερα ἀγχίνοια ⁽⁵⁾ διὰ τινὰ κανόνα οὕτως ἔχριν συγχωροῦντα παρέλιπεν.
 ὃν περ ἐγὼ ἀγνοῶν ⁽⁶⁾ εἰκότως καὶ ἀμφιγνοῶ. Ὅθεν ἐκλιπαρῶ σου τὴν
 πολυμαθειαν τὸ ἄπλορον μου διαλύσαι καὶ χάρις ὁμολογηθήσεται τῇ ὑμετέ-
 ρα ἐλλογιμότητι καὶ τούτου ἔνεκα οὐκ ὀλίγη, ἦν τὸ κρεῖττον περιφρουρεῖν
 ἀδιαλώβητον καὶ ὑγιᾶ εἰς μακραίωνας ἀεννάως καθικετεύω. Λαρίσσηθεν.

1. πραιτόριον.

2. ἰδέ.

3. πραιτορίοιο.

4. ὑποδηλοῦντι.

5. ἀγχίνοια.

6. ἀγνοῶν.

(φ.264α) Λογιώτατε ἐν διδασκάλοις καὶ εὐγενέστατε ἐν ἄρχουσι κύριε, κύριε Ἀναστάσιε, εἴης μοι ὑγιαίνων καὶ εὐδαιμονῶν, ἀγαπητὲ καὶ περιπόθητε ἐν Χριστῷ.

Εἰ καὶ μὴ πρῶτος τῶν ἄλλων φίλων ἠρξάμην τοῦ γράφειν πρὸς τὴν
 5 σὴν λογιότητα τοῦγε μὴν ἀληθῶς καὶ γνησίως φιλεῖν σε οὐδενὶ ὑποχωρῶ
 τῶν πρωτείων· εὖ γὰρ οἶδας ὅσῳ μᾶλλον τῶν καλῶν τῶν ἐν σοὶ ἐραστὴς κα-
 θέστηκα, καὶ διὰ τοῦτο γνησίως εἰς σὲ τὸν βρύοντα τοῖς καλοῖς τούτοις
 ὑπερηγάπησα· ἄλλοι μὲν γὰρ τοῦ καλοῦ ἀπόντος ἐφίενται, ἐγὼ δὲ καὶ πα-
 ρόντος αὐτοῦ πειραθεῖς, πῶς οὐκ ἂν εἰς ἄκρον ἠγάπησα καὶ ἀλόντα ὑπε-
 10 ρεπόθησα, εἰ καὶ μὴ αὐτίκα ἠσπασάμην διὰ γραμμάτων, οὐκ ἐκ ραθυμίας
 τινὸς καὶ λήθης, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι ἀρκούντως, ὥς ἠβουλόμην· διὸ
 συγγνώμην ἔσθ' ἐν οἷς τε μὴ αὐτίκα προσηγόρευσα ταύτην, καὶ ἐν οἷς μὴ
 πρὸς ἀξίαν οἷος ἐγενόμην συγγράψαι. ἀπαιτῶ δὲ καὶ τὴν σὴν λογιότητα,
 ὣν ἡ φήμη ἡμῖν ἄγγελος ἀγαθὴ ἐγένετο, ταῦτα καὶ δι' οἰκείων αὐτῆς γραμ-
 15 μάτων πρὸς ἡμᾶς παραστῆσαι. οὐδὲν γὰρ ἱλαρώτερον θέαμα τοῖς ὁρῶσιν
 ἢ φίλος ἡδὺς καὶ σπουδαῖος, οὕτως οὐδὲν καὶ τοῖς ἀκούουσιν ἡδιστον ἢ τὸ
 περὶ φίλου εὖ πράττοντος (¹) ἐνωτίζεσθαι. εἴη δ' ἂν εὐδαιμονοῦντά σε δια-
 τελεῖν καὶ ἡμᾶς διὰ τῆς φήμης τῶν τοιούτων ἀκροατὰς γενέσθαι, ἔς τ' ἂν
 καὶ θεατὰς τῆς καλλίστης σου τύχης. ἀψδΨ Ἰανουαρίου ιγ'.

20

Μαργαρίτης Μάνθου.

Τῷ λογιωτάτῳ καὶ σεμνοπρεπεῖ νεανίᾳ καὶ σπουδαίῳ, ἀρίστῳ ἐν
 Χριστῷ μοι περιποθήτῳ Μαργαρίτῃ, μαρμαρυγαῖς ἀρετῶν διαλάμποντι,
 Ἀναστάσιος Παπαδασιλόπουλος πλείστα χαίρειν Γραμμάτων τῶν σῶν
 τὸ τερπνὸν ἔναγχος δεξαμένῳ μοι θυμηδίας οὐ τῆς τυχούσης ἀίετείλεν
 5 ἑορτὴ καὶ ἐπὶ τὸ τερπνότερον τὰ τῆς ψυχῆς μου διεχύθη κινήματα, Μαργ-
 γαρίτης (sic) φιλομαθέστατε. τοῦτο μὲν οἶμι πολὺ τὸ σπουδαῖον καὶ φιλό-
 νεχνον ἐν τούτῳ κομψῆς πάνυ καὶ δίχα φειδοῦς ἀπεθησαύρισας τουτοῦ,
 καὶ ὅτι πρὸς φίλου πιστοῦ καὶ συνηλικιώτου τυγχάνει πεμπόμενον. οὐκ
 ἔδει σου ἄρα τὴν σεμνοπρέπειαν συγγνώμην αἰτεῖν, ἐφ' οἷς πρῶτος τῶν
 10 ἄλλων φίλων προσαγορεύσαι μου τὸ ταπεινὸν (²) οὐκ ἠξίωσας· σημείον
 γὰρ τοῦτο τῶν περὶ τὴν φιλίαν δισταζόντων καὶ τοῖς ἀλλεπαλλήλοις τῶν νοη-
 μάτων τρικυμίας, ὥσπερ ἐν θαλάσῃ τινὶ καταβαπτιζομένων. ὣν δὴ τὸν ἐναν-
 τίον χῶρον κληρωσαμένη σου ἡ λογιότης, ἅτε δὴ Φιλοσοφικῶν μαθημάτων
 ἀψαμένη καὶ μὴ τρυτάναις διαλογισμῶν τοὺς φιλοῦντας φιλοῦσα, ἔπρε-
 15 πεν ἀδιστάκτως γράφειν τοῖς φίλοις καὶ κελεύειν αὐτοῖς ὅσα σοι καταθύ-
 μια. Ἡμεῖς δὲ τῇ σῇ λογιότητι φιλικῶς ὑπουργήσομεν, καὶ γλῶτταν καὶ

1. εὐπράττοντας.

2. ἱσως τὸ ταπεινὸν ὄνομα.

κάλαμον ὑπὲρ αὐτῆς ἐκκινήσομεν. Ἐρρωσο, ἀπὸ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ αψα,ον ἔτος (¹) τὸ σωτήριον Ἰαννουαρίου κη'.

Ἀσπάζεται σε προσέτι τὴν λογιότητα δὲ σὺν ἐμοὶ τὸν δῖον διαμετρῶν
20 κύρ Ἰάκωβος, ὁ ἐν ἱεροδιακόνοις ἐλλόγιμος καὶ τοῖς τῶν σπουδαίων ἐγκρί-
τοις συναμιλλώμενος (²).

Ὁ Ἰάκωβος τῷ Ἀναστασίῳ φίλος,
ὁ Ἀνασιάσιος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος.
ἄρα καὶ ὁ Ἰάκωβος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος.

25 Τούτου τοίνυν ἡ λογιότης ἐμοῦ μεσιτεύοντος αἰτεῖ παρὰ σοῦ τάδε.

10

(φ.264β) Τιμιώτατε καὶ λογιώτατε ἐν διδασκάλοις καὶ φίλων ἄριστε κύριε, κύριε Ἀναστάσιε, τὴν σὴν λογιότητα ἐρασμίως ἀσπάζομαι, δεόμενος τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, ἵνα παρέχῃ τὴν ὑγείαν καὶ τὸ ἀγαπᾶν τοὺς μεγάλως φιλοῦντάς σε.

5 Τὰ μὲν πτηνὰ ἐκμελῶδεῖν τε καὶ ἄδειν εἰώθασιν, ὅτε ὁ φωταυγέστατος ἥλιος ἐν ἔαρι τὸ οἰκεῖον ἄκιδον (³) ἄγει εἰς αὕξησιν. ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐγώ. καὶ γὰρ πρὸ τοῦ τὸ ἔαρ τῶν σῶν ἐλθεῖν μοι ἐπιστολῶν, καίτοι ἐν τῷ χειμῶνι τῆς τῶν ἀνθηρῶν σου ῥημάτων ἀπορίας τυγχانونτι, ἀλλ' οὖν οὐκέτι μοι ἐσβέσθη τὸ ἄκιδον, ἐπεὶ περ τῇ σῇ πρὸς με διατριβῇ πολὺ μοι
10 τοῦτο δεδώρηκας. Δέομαι οὖν σου, μὴ παρεάσῃς αὐτὸ σβεσθῆναι, τὸ διὰ τοσούτου χρόνου ἦκον εἰς αὕξησιν, ἀλλὰ τῷ ὑγρῷ τῶν σῶν ἐπιστολῶν ἐπαύξησον καταρδεύων προσέτι καὶ τὸ τῆς διανοίας μου ξηρὸν τοῖς τῶν ῥημάτων σου ἡδίστοις νάμασιν. Ἐρρωσο τοίνυν διδασκάλων ἐλλόγιμε
αψφ Ἰαννουαρίου γη. Δημήτριος ὁ Γλυκύς.

11

Τῷ φιλομαθεστάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ κύρ Δημητρίῳ τῷ Γλυκεῖ Ἀναστάσιος εὖ πράττειν καὶ εὐδαιμόνως διάγειν.

Ἀστείως πάνυ καὶ νουνεχῶς τὸ τῆς ἐπιστολῆς σου προοίμιον ἐξυφάνθη, Δημήτριε· καὶ γὰρ εὐμεθόδως καὶ ῥητορικαῖς ὑπερείδεται κομψαίαις, καὶ
5 τῆς σπουδαίας μερίδος ὅτι πλεῖστα ἔχει γνωρίσματα, οὐ μόνον ἐν τῷ μετοχεύειν τὸν τοῦ ἀκίδου λόγον πρὸς τὴν, ἣν ἔχεις πρὸς με ἀγάπην, ὥς εἴρηκας, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μετριάζειν καὶ ταπεινὸν ἔχειν τὸ φρόνημα νεάων τὴν ἡλικίαν, καὶ ἔξον πολλοῖς ἄλλοις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ πλούτου
10 γνωρίσμασι μεγαλαυχεῖν, καὶ γλῶτταν κινεῖν ὑπερήφανον· αὐτὸς δέ, Δημήτριε κάλλιστε, ταῦτα πάντα ἡφεις αἰθέρον τινα καὶ μετάρσιον εἶναι μετῷ λόγῳ παρασκευάζεις, καὶ τῷ φωταυγεστάτῳ ἡλίῳ συγκρίνεις ἐμὲ τὸν εὐτελῆ καὶ ταπεινὸν ἐπιχειρεῖς· μέτρῳ γράφε, Δημήτριε, καὶ κρίνον τὰ πράγματα, ἥπερ ἕκαστον ἔχει φύσεως.

Ἐρρωσο, εἰς τοὺς ὁρισμούς της Ἀναστάσιος

1. Πῶς συμβιβάζεται ἡ ἀπάντησις προγενεστέροις

2. συναμιλλώμενος.

3. ἀκιδον (τοῖς) ἀθησαύριστος λέξις.

12

Τῷ αὐτῷ Ἀναστάσιῳ ὁ αὐτὸς Δημήτριος.

Εἰ ἀστείως, ὥς λέγεις, καὶ νουνεχῶς ἡ ἐμὴ ἐπιστολὴ ἐξυφάνθη, Ἀναστάσιε φίλτατε, οὐκ ἔρα σε τῷ ἡλίῳ παρεικάζων πέρα τοῦ μετρίου τιτίμηκα. εἰς γὰρ καὶ πάντες ἄνθρωποι, εἰ καὶ δημωδῶς⁽¹⁾ μικρὸς κόσμος ἐποιομά-
 5 ζονται, πῶς Ἀναστάσιος ὁ ἄριστος φιλοσόφων οὐ τῆς ἐπωνυμίας ἡλίου μορίου ὄντος τοῦ κόσμου καθίσταται ἄξιος; εἰ τοίνυν τούτου ἐπ᾽ ἄξιος καὶ πλειόνων ὑπάρχεις, μὴ θέλε καύσωνί σου τῶν λόγων τὸ ὑγρὸν τοῦ πρὸς σέ ἐπιστέλλειν προθύμου καταξηραναί μου κοσμιότητι ἡθῶν ἐπονομάζων κε-
 10 κοσμημένον, ὃν οἶδας ἀταξιῶν ἐμπεπλησμένον τυγχάνοντα, ἀλλὰ κρίνον, ὥς γράφεις μοι, ὥς ἔχει φύσεως ἕκαστον.

Ἐρρωσο οὖν, φίλων Ἀναστάσιε φίλτατε, διηνεκῶς μεμνημένος ἐπιστο-
 λὰς διαπέμπειν μοι.

13

φ 265α Τιμιώτατε καὶ εὐγενέστατε κύρ Δημήτριε, τὴν λογιότητά σου ἀσπαζόμενος ἡδέως προσαγορεύω σὺν τῷ Χριστῷ ἀνέστη, τῷ σωτηρίῳ ἀσπασμῷ.

Γλυκὴς σὺ τὸ ἐπώνυμον, γλυκύ σου τὸ ἦθος, γλυκέα σου τὰ γράμμα-
 5 τα, γλυκέα σου προσέτι καὶ τὰ τῶν ἐπιστολῶν σου κέντρα, δι' ὧν ὥσπερ ῥόδοις ἐαρινοῖς ἐαρίζων τὴν ἡλικίαν καταπλήττεις με, Δημήτριε. μὴ παύων ἀνιχνεύων καὶ γράφων ἀνθυποφορὰς καὶ συλλογισμούς, ἵνα προσεμπεδώ-
 10 σης, ἅπερ διὰ τῆς σῆς χειρὸς ἐνεχαράχθησαν πρότερον τῷ πρὸς ἐμέ σου γράμματι. ἐγὼ δ' ἐπαινῶμέν σου τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀγγίνοιαν⁽²⁾, οὐ προ-
 σδέχομαι δὲ τὰς ὁμοιώσεις, ὡς σφόδρα ὑπερβολικὰς ἐν αἷς συγκρίνειν μου τὸ ταπεινὸν ἀγωνίζῃ τῷ φωταυγεστάτῳ ἡλίῳ. ταῦτα μὲν οὕτω προσιμιά-
 10 σθω σοί, Δημήτριε· νῦν δὲ καιρὸς μεταβῆναι καὶ ἐπὶ τὸ ὕφος τῆς ὑμετέρας ἐπιστολῆς, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἐγχαραχθέντα βασανίσαι, εἴπερ ὅλως τῆς ἀλη-
 θείας οὐκ ἀφέστηκας. τὸ σὸν γὰρ τοιγαροῦν ἐπιχείρημα ἐν ὑποθετικῷ συλλογισμῷ φαίνεται συμπεραῖνον ὧδί, αὐταῖς λέξεσι κείμενον:

15 Εἰ πάντες οἱ ἄνθρωποι, εἰ καὶ δημωδῶς κόσμος, μικρὸς ἐπονομάζονται πῶς Ἀναστάσιος οὐ τῆς ἐπωνυμίας ἡλίου μορίου ὄντος τοῦ κόσμου καθίσταται
 [ἄξιος;

ἐ"ταῦθα ἀπόφημι τὸ συμπέρασμα· οὐ γὰρ ἀεὶ ἀληθεύει, ἐνθα τὸ ὅλον κατη-
 γορεῖται κατηγορεῖσθαι καὶ τὰ τούτου μέρη, ἀλλ' ἐπὶ μόνων τῶν ὁμοιομε-
 20 ρῶν. οὐ γὰρ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν Σωκράτην χεῖρα, ἢ πόδα, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατ' αὐτοῦ κατηγορεῖται· ὅθεν οὐδὲ ὁ Ἀνα-
 στάσιος τῆς τοῦ ἡλίου προσηγορίας ἄξιος, πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων μικρὸν κόσμων προσαγορευομένων· εἴη γὰρ ἂν κατὰ τὸν σὸν λόγον ὁ αὐτὸς οὐ μόνον ἥλιος ἀλλὰ καὶ λίθος καὶ ξύλον, ἀλλὰ καὶ ὕδωρ καὶ εἴτι ἄλλο μέρος ὑπάρχει τοῦ παγκοσμίου τεχνάσματος. ὁρᾷς εἰς ὅσον ἀτοπίας

1. εἰ καὶ δημῶδεις.

2. ἀγχοίνιαν.

25 μετέβης λαβύρινθον; ὅθεν λέγω σοι αὐθις ὅπερ, καὶ πρότερον! μέτρῳ γράψα Δημήτριε, καὶ κρίνον τὰ πράγματα, ὥς ἔχει φύσεως ἕκαστον·

Ἐρρωσο ἀπὸ Τυρνάβου α ψ α φ Μαΐου Ιθ η

14

Λογιώτατε καὶ σοφώτατε ἐν διδασκάλοις κύριε, Ἀναστάσιε, ὑγιαίνων εἴης.

Καλῶς τὸ θεῖον μὲ ὠδήγησε, καὶ ὅπερ ὁλοψύχως ἐπόθουν εὐκαίρως τοῦτο καταλαβεῖν με συνήργησεν, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως τούτου αὐθαιρέτως
5 ἀφέστηκα, δηλαδή τῆς πανσόφου καὶ θεοσεβοῦς σου ψυχῆς, εἴτε διὰ τῆς ἀπροσεξίης τῆς ἐμῆς, εἴτε διὰ τῆς τοῦ μισοκάλου καὶ δυσμενοῦς ἐπιβουλῆς τοῦτο πέπονθα (φ.265β), ὅπως εἰκάσαι οὐ δύναμαι. εἰ μὲν γὰρ ἐγὼ ἐν ᾧ χρόνῳ ἦλθον εἰς τὸ Ἀνατολιτικὸν καὶ τὴν σὴν λογιότητα εὔρον μεθεπόμην (sic) σοι ἂν, οὐχ οὕτως (¹) ἂν εἶην, οἷος νῦν εἰμι, ἀλλ' ἄλλοις τυχόν·
10 δύο γὰρ χρόνους εἰς τὸν Γόρδιον διατρίψας μηνῶν μαθήματα δύο σχεδὸν ἡμῖν παραδέδωκε (sic), καὶ ταῦτα ἀκουσίως καὶ παρέργως, καθὼς ἡ σὴ λογιότης σαφῶς τὰ πάντα οἶδεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν παρῆλθον καὶ τῶν παρεληλυθότων λόγος οὐδεὶς. ἀλλὰ τανῦν ἀντιβόλῳ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἵνα γράψῃ ἡμῖν τίνα (²) μαθήματα τῶν μαθητῶν τῆς ὑμετέρας σχολῆς, φυσικὰ ἢ λογικὰ
15 σπουδάζουσι καὶ πῶς ἐνταῦθα διάγει, καὶ εἰ δυνατόν καὶ νῦν ἐνταῦθα ἐλθεῖν με καὶ τῆς πανσόφου καὶ γλυκυτάτης σου διδασκαλίας ὀλίγα καρπώσασθαι.

Ταῦτα καὶ ἔρρωσο, σοφῶν ἄριστε.

Παρρησίος ἱερεὺς ὅλος τῆς σῆς λογιότητος.

15

Τῷ εὐλαβεστάτῳ ἐν ἱερεῦσι παπᾶ κύρ Παρρησίῳ ἀδελφικὴν πρόσρησιν σὺν τῷ Χριστῷ ἀνέστη τῷ σωτηρίῳ ἀσπασμῷ.

Ἦσθην οὐ μετρίως ἐπὶ τῇ θηλοαύσει τῆς ἀπροσδοκῆτος μοι πεμφθείσης οὐ πρὸ πολλοῦ ἐπιστολῆς ὑπὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, πῇ μὲν ὅτι ἔγνων
5 δι' αὐτῆς τὴν ὑγιαίνουσαν κατάστασιν καὶ τὸν ἐν-θεὸν πόθον, ὃν ἔχεις τρέφων πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἱερῶν γραμμάτων καὶ δὲ ἄλλα τὸν ἄνθρωπον κυρίως ἄνθρωπον ἀπεργάζεται, πῇ δ' ὅτι καὶ μνήμης σπινθὴρ σώζεται σοι περὶ ἡμῶν, μηδὲν ἄξιον μνήμης μέχρι τοῦδε παρεσχηκότων σου τῇ λογιότητι, ἀνθ' ὧν πολλῶν χαρίτων ὀφειλέται ἐσμέν σοι τῇ λογιότητι δωρεὰν ποθοῦ-
10 ση ἡμᾶς καὶ φιλοστόργως διακεμένῃ. ἐκλιπαρεῖ δὲ ἡμᾶς ἐν τῷ πρὸς ἡμᾶς αὐτῆς γράμματι, ἵνα ἐγχαράξωμεν αὐτῇ τίνα εἰσὶν, ἅπερ διδάσκομεν μαθήματα ἐν τῇ σχολῇ τῇ ἐν κωμοπόλει Τυρνάβῳ συσταθείσῃ, ὅπως τὴν γνῶσιν λαβοῦσα τῶν μαθημάτων δυοῖν θάτερον ἴσως ἐγκρίνῃ, ἥτοι ἀποκροῦσαι αὐτὰ ὡς ταπεινὰ καὶ ἐγκύκλια ἢ ἀσπάσασθαι, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πορείαν
15 ποιήσασθαι καὶ ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς. Γινωσκέτω τοίνυν ἡ ὑμετέρα λογιότης

1. οὗτος.

2. τί τά.

ὅτι σὺν τῇ σεπτῇ καὶ ἀγίᾳ Τριάδι μαθημάτων διδάσκωμεν γεωμετρικά, ρη-
τορικά καὶ γραμματικά. ἐγχαράξαι σοι ταῦτα ὁκνήσαι οὐκ ἠθελήσαμεν, οὐχ
ἵνα τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ὑποσκελίσωμεν καταλιπεῖν τὰ παρόντα καὶ ζητη-
σαι τὰ ἀπόντα, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπειθεῖς δόξωμεν καὶ καταφρονηταὶ τῶν πρὸς
20 ἡμᾶς σου γραμμάτων. αὐτὸς δ' ἐλεύθερος ὢν κρίνε σοφῶς καὶ πράττε εὖ-
λόγῳ φωτιζόμενος τὴν διάνοιαν ὑπὸ τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρ-
χόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Ἔρρωσο, ἀπὸ Τυρνάβου α ψ γον

16

φ. 266β

Τῷ Ἀδριανουπόλεως [Ἀθανασίῳ τῷ Α'] (1)

Τῶν ἐν ἀνθρώποις θεοσδότην εὐεργεσιῶν καὶ τουτὶ γε μέγ. στον οἶμαι
χρῆμα παρὰ γε τοῖς εὖ φρονοῦσι (2) καὶ εὐαισθήτως τὰ ἄνωθεν δωρήματα
διελομένοις εἶναι λογίζεται συνάπτεσθαι δηλαδὴ τοὺς πόρρω που ἀπεσχοι-
5 νισμένους διὰ γραφίδος (3) τῷ πνεύματι, τῷ σώματι μὴ ἔξδὸν διὰ τὴν τοῦ
χώρου ἀπόστασιν, καὶ οὐτ' ἂν βούλῃ αὐτή, οὔτε μὴν τὰ ἐπέκεινα Γαδείρων τῷ
τῆς γραφίδος ὠκυπτέρῳ (4) ἀμβλῶσαι, ἢ ἄλλως πως ταύτης περιγενέσθαι
ἐξισχύσειεν· ἀμέλει τοι ὥς στοιχεῖα ἐγχαράττειν ἀμωσγέπως ἐν πείρᾳ γενό-
μενος γραμματιδίῳ εὐτελεῖ προσκυνῶ τὴν ὑμετέραν σοφολογιότητα καὶ πα-
10 νυπερσέβαστον κορυφήν, ἐρεθίζων αὐτὴν εἰς μνήμην τῆς πάλαι ποτέ (5), καὶ
ὥς οἶμαι γεγηρακυίας παρὰ γε αὐτῇ (ἡμῖν γὰρ νεάζει καὶ τῷ μήκει (6) τοῦ
χρόνου μᾶλλον νευροῦται) ξυνηθείας. τὸ δὲ γραφίδιον αὐτὸ τῇ μὲν βραχύ-
τητι λακωνιστὶ δοκεῖ ξυντεθεῖσθαι, τῇ δ' ἀληθείᾳ βαρβαριστὶ διὰ τὸ τῆς
ἀμουσίας ἀηδές τε καὶ ἀκατάλληλον, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ κακόζηλον. Ἔρ-
15 ρωσθε εὐχόμενοι ὑμῖν.

17

Τὸ ἔνθεον ὕψος τῆς ὑμετέρας πανιερότητος δουλικῶς προσκυνῶ ἀσπαζόμε-
νος. πανευλαβῶς τὴν πανίερον καὶ ἀγίαν τῆς δεξιάν. Χθὲς ἐδεξάμην προσκυνητόν
μοι καὶ σεβάσμιον γράμμα τῆς πανιέρον ὑμῶν καὶ ἀγίας δεξιᾶς ἔχον τὰ χαρακτη-
ρῶματα, τὸ ὁποῖον λαμπρῶς ἐφάνερωσεν, ὃν ἔχετε περὶ τὰ καλὰ ἔνθεον ζῆλον, οὐ
μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς τὸν μακαρίτην κύρ Μιλέτον φιλόστοργον καὶ φιλάδελφον,
ἀξιώσαντες συνδραμεῖν καὶ συμβοηθῆσαι ἵνα διὰ τῶν τύπων πολλαπλάσιον γένη-
ται, ὅπερ ὁ μακαρίτης ἐκεῖνος οὐκ ἄνευ μεγάλων πόνων καὶ νυκτογραφίας (ἴσως
νυκτογραφίας) ἐνδελεχοῦς ἐτολυπεύσαστο· ἔνθεν τοι καὶ τῷ θεοφιλεστάτῳ ὑμῶν ἐπι-
σκόπῳ ἐγράψατε, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα φλωρίων. ἅπαντα ἐμ-
φαίνουσιν, ὥς εἴρηται, τὸν ἔνθεον ὑμῶν περὶ τὰ καλὰ ζῆλον καὶ τὸ πρὸς τὸν μα-

1. Ἐπιγραφή: Ἐπιστολαὶ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου πεμφθεῖσαι εἰς διαφόρους.

2. εὐφρονοῦσι.

3. γραφίδος.

4. ὠκύπετον.

5. παλαιότε.

6. μήκη.

καρίτην κύρ Μελέτιον φιλάδελφον· ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς νὰ τὴν πολυετή καὶ νὰ τὴν διαφυλάτῃ ἀνωτέραν παντὸς ἀνιερῶν· ἀμήν.

Δεσπότη, ὁ θεοφιλέστατος ὑμῶν ἐπίσκοπος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πανηγύρεως Ἐλασσῶνος ἐκίνησεν ὁμοῦ μετ' ἄλλους Ἰωαννιώτας νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἐδῶ ὅπου νὰ ἐνεργήσῃ τὰ προσταττόμενα Λοιπόν, αὐθέντη Δεσπότη, εὐρίσκεται αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν κάποιος Ἰωαννιώτης Ἰωάννης Δήμου Στάνου ὀνομαζόμενος, πραγματευτὴς πιστὸς καὶ βέβαιος, εἰς τὸν ὁποῖον ἂν εἶνε ὁρισμὸς σας ἐγχειρίσατε τὰ ἑκατὸν πενήντα βενέτικα φλωρία νὰ στέκωνται, ἕως οὗ νὰ ἔλθωσιν ἀπὸ Βενετίας τυπωμένα καὶ δεμένα τὰ ἑκατὸν γεωγραφικὰ βιβλία κατὰ τὴν συμφωνίαν· εἰ δὲ καὶ δισδιάζετε εἰς τὴν πίστιωσιν τοῦ ῥηθέντος πραγματευτοῦ Ἰωάννου, θέλετε τοῦ ζητήσῃ ἐγγυητὴν, ὅπου νὰ ἀρέσῃ τῆς πανιερότητός σας καὶ θέλει σᾶς δώσει, ὅπου νὰ εὐχαριστηθῇτε, δὲ νὰ γράψῃ ἐδῶ πῶς εἶνε εἰς χεῖράς του τὰ 150 φλωρία βενέτικα, νὰ γράψωμεν εἰς Βενετίαν διὰ νὰ ἀρχίσῃ ἡ τύπωσις τοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία θέλει ἔχει καὶ τὸν πρόλογον καὶ τὴν ἀφιέρωσιν εἰς τὸ ὄψος τῆς πανιερότητός σας, καθὼς προεγράψαμεν, ὁμοῦ καὶ τὴν περιστάσιν ὅπου ἐσημειώσετε ἔναγχος εἰς τὴν ἐπιστολήν, ὅτι δηλαδὴ ὁ μακαρίτης κύρ Μελέτιος, Ἄρτης ὢν, ἐσύνθετε τὸ Γεωγραφικόν, καὶ οὕτως ἔχει ἡ ἀλήθεια· ἡ δὲ ὑμετέρα πανιερότης διαδεξιμένη τὸν θρόνον δέχεται καὶ τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ συναδελφοῦ αὐτῆς, ὑπὲρ ἧς καὶ ἐξόδων οὐκ ἐφείσαιο. Τὸ σχέδιον τῆς ἀφιερώσεως ἀρχομαι νὰ ὑφάνω ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ μετ' αὐτὸν τὸ στέλνω νὰ τὸ θεωρήσῃ καὶ ἡ ὑμετέρα πανιερότης, τὴν ὁποίαν αὐτῆς προσκυνῶ· ὁ κύρ Ἀλέξιος ὁ ἐξαδελφός μου προσκυνεῖ τὴν ὑμετέραν πανιερότητα, ἧς αἱ ἅγαι καὶ θεοπειθεῖς εὐχαὶ εἶψαν ἡμῖν ποδηγέται εἰς ἔργα σωτηριώδη.

Ἀπὸ Ἰωαννίνων κατὰ τὸ αψκβ' Αὐγούστου κε'
τῆς ὑμετέρας σεβασμωτάτης πανιερότητος μικρὸς δοῦλος
Ἀναστάσιος Ἱερεὺς Βασιλείου ἱερέως⁽¹⁾

1. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γράμμα, εἶναι τὸ μόνον τοῦ Παπαβασιλοπούλου, ὅπερ ὑπάρχει εἰς τὸν περίφημον κώδικα τοῦ Νεοφύτου Ἄρτης, ὅστις περιέχει περὶ τὰ 500 γράμματα καὶ ὑπάρχει ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Λαύρας, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, ὑπ' ἀριθ. Δ101. Ὁ πολλὰ ἐκ τούτων δημοσιεύσας Σωφρ. Εὐστρατιάδης περιέλαβεν αὐτὸ ἐν τέλει τῆς βιογραφίας τοῦ Ἄρτης, ἄνευ τῆς ἀναγκαίας δηλώσεως κώδικος καὶ σελίδος (βλ. «Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς» τόμ. Α'. Παρίσι 1932, σ. 212—213). Ὁ ἐκδότης εἶχεν ἀγγαρεύσει καλογέρι διὰ τὴν ἀντιγραφὴν καὶ τὰ δημοσιεύματά του δὲν εἶναι πιστά.

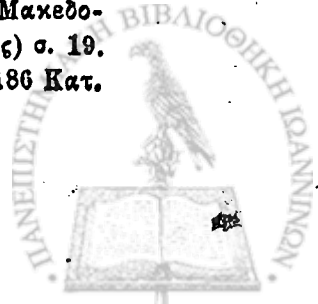

Χάριν οὐ σμικρὰν ὀφείλομεν εἰς τὸν Τυρναβίτην Νεόφυτον, ὅστις ἐγκαταδιώ-
 σας εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰδῆρων τοῦ Ἀθωνοῦ διέσωσεν ἐκεῖ τὴν ἀλληλογραφίαν ταύ-
 την τοῦ Ἀναστασίου ὡς καὶ ἄλλα γράμματα, ἅπερ κατωτέρω θὰ δημοσιεύσωμεν,
 ὡς καὶ τὰ χειρόγραφα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὧν πολλὰ διαδοθέντα ἐντεῦθεν ἐσώ-
 θησαν εἰς ἄλλας ἀθωνικὰς μονάς. Ἡιο ἐκ τῶν πρώτων ἐν Τυρναβῶ ὁμιλητῶν αὐ-
 τοῦ, πάντοτε δὲ ἀναφέρεται ὡς ἱερωμένος. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν καὶ πρὶν ἢ μαθητεύ-
 σῃ ἦτο μοναχὸς Ἰβηρίτης, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα καθ' ὅλον τὸν βίον ὑπῆρξε Ἰβηρίτης,
 μάλιστα ἐκεῖ ἐγένετο ἱεροδιάκονος καὶ ἱερομόναχος καὶ ἔλαβε καὶ τὸν τιμητικὸν
 τίτλον τοῦ προηγούμενου (¹). Εἰς τὴν 2 ἐπιστολὴν δ' Ἀναστάσιος προσαγορεύει αὐτὸν
 «αἰδεσιμώτατον καὶ λεγιώτατον ἱεροδιάκονον» καὶ «κύριον» μάλιστα, ὅπερ δηλοῖ,
 ὅτι εἶχεν ἀποφοιτήσει. Διὰ πολλῆς τιμῆς περιβάλλει αὐτὸν ἀποκαλῶν «Μουσῶν
 αὐτόχροημα καὶ προσφρὺς ἄγαλμα» (sic). Ὁ Νεόφυτος ἐκ σεμνοτυφίας παραλείπει
 τὸ ὄνομά του, ὅπερ ἐκ τῶν συμφραζομένων ὁμῶς εὐκόλως ἐννοεῖται, καὶ ὅταν προ-
 σέτι ἀπαντᾷ: «Τῷ σοφωτάτῳ μοι καθηγητῇ κυρίῳ Ἀναστασίῳ». (ἄνευ ὑπογραφῆς!)
 Μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν διέμενεν ὡς ἱερομόναχος εἰς τὴν μητρόπολιν Λαρίσσης πα-
 ρὰ τῷ φιλομούτῳ Περθενίῳ. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ 234 κῶδ. Ἰδῆρων: «Συνεπιτυγμέ-
 νη Λογικῇ εὐκολῇ καὶ σύντομος ἐκδοθεῖσα παρὰ Στεφάνου Ἰζιγαρά». Ἐν τέλει:
 «Ἐΐληφε τέλος... ἐν τῷ αἵφῃ... Ὁκτωβρίου κβ... ἐν Λαρίσση Νεόφυτος ἱερομόναχος
 Χρησιόπουλος, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ Ἰβηρίτης φίλος τῶν φιλομαθῶν». Ἐν φ. 80α «τοῦ
 σοφωτάτου... διδασκάλου Σεβαστοῦ Περί διαφορᾶς θείας οὐσίας καὶ θείας ἐνεργείας
 κατὰ Λατίνων». Ἐν τέλει: «Χεῖρ Νεοφίτου ἱερομονάχου Χρηστοπούλου καὶ Ἰβη-
 ρίτου αψζ', ἐν μηνὶ αὐγούστῳ λ' εἰς Τύρναβον» (²). Ὁ κῶδιξ ἀποτελεῖται ἐκ δια-
 φόρων σχολικῶν τετραδίων. Τὸ ἐπίθετον Χρηστόπουλος εὐρίσκομεν καὶ ἐν κῶδ.
 31 τῆς Κοζάνης, ὅπου ἐχρημάτισε σχολάρχης (³). Ὁ Διούφης ὁμῶς δὲν ἀναφέρει,
 τοῦτο.

1. Τότε μετὰ τὴν ἄλυσιν κατηργήθη τὸ κοινόβιον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς μονὰς τοῦ ἁγίου
 ὄρους, ἀλλὰ διετηροῦντο οἱ τύποι. Ὅσοι τῶν ἱερομονάχων ὑπηρέτουν πιστῶς εἰς τὰς διακονίας
 τῆς μονῆς καὶ ἠθροκίμουν εἰς ἀποστολὰς εἰκονικῶς ἐλάμβανον τὸ ἀξίωμα τοῦ ἡγουμένου (ἄνευ
 ἐξουσίας πραγματικῆς) καὶ διετήρουν αὐτὸ μέχρις ὅτου παρουσιασθῇ ἄλλος ἐκ τῶν ἀδελφῶν,
 ὅστις ἐλάμβανεν αὐτὸν τὸν τίτλον, ἐκεῖνος δὲ ἐλέγετο προηγούμενος. Καὶ νῦν ἰσχύει τὸ σύστη-
 μα τοῦτο εἰς τὰς ἐκεῖ ἰδιορρυθμους μονάς.

2. Λάμπρου «Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου ὄρους ἑλλην. κωδίκων» τόμ.
 Β'. Κανταβρίγια 1900, σελ. 64.

3. Ἀντ. Σιγάλα «Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδο-
 νίας», Θ(ν)ίκη 1939. (Πανεπ. Θ(ν)ίκης, παράρτημα Δ' τόμου Ἐπετηρίδος Φιλοσ. σχολῆς) σ. 19.
 Ὁ Κῶδ. περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγ. Χαραλάμπους, ἣν ἔχει καὶ ὁ Ἰβηρ. 619, σ. 186 Κατ.

Ὁ Ἰβηρ. κώδ. 91 περιέχων γραμματικά καὶ γνῶμικά ἀντεγράφη κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Παπαθεοφύλου ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου. Οὗτος τότε ὡς εὐγνώμων ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας νὰ πλέξη τὸ ἐγκώμιον εἰς αὐτὸν (φ. 36 β):

«Στίχοι εὐχαριστήριοι πρὸς τὸν σοφώτατόν μοι καθηγητὴν κύριον Ἀναστάσιον Παπᾶ Βασιλόπουλον, τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, οἵτινες ἦνίκα μοι τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον δέδωκεν ἀντιγραφῆς ἀξιῶσαι»

«Ἀγλαόμορφον ἔεις σοφίης ἀτρεκέστατον ἔρνος,
Παντοίοις κομῶν ἀνθεσιν ἰδμοσύνης.
Θέσκει. Ἀναστάσιος μέγ' αἶσμα Ἰωαννιτῶν,
Υἱὲ σαοφροσύνης καὶ ἀρετῶν θάλαμε.
Κρεῖττονα νεκταρέων καμβροσίης, πομάτων.
Σοῦ πάρ' ἀπείρου ἔγωγε ἀπήλαυσ' ἄλλα τ' ἄριστα.
Καὶ τόδε νῦν μοι ἔδωκε τῶν διχρόνων γε πέρι·
Ὅν περ ὀφειλέεται πρὸς ἐμοῦ μεγάλη τε χάρις τε
Κηρύττειν βιοτῆς ἅχρι τέλους, ὅς' ἔδωκε.
Κτῆμα πέλει Κυπρίοιο τεοῦ ἀδόλοιο μαθητοῦ,
Κλήσιος οὐτερ Ἰώβ ἔστ' ἄκος ἡδὲ γραφή.»

(Κώδ. Ἰβηρ. 91. φ. 36 β)

ἰδὼν τὰ δέοντα γὰρ ἐπὶ τὸ ἱερόγραμμα πρὸς τὸν 136 β. αὐτ.

Ἐν τῷ α' παραφύλλῳ μενοικονομῶν: «Νεοφύτου ἱερομονάχου Χριστοπούλου καὶ Ἰβηρίτου»⁽¹⁾. Ἔργα τοῦ Νεοφύτου περιέχουσιν οἱ ἐξ ἑξ Ἰβηριτικοὶ κώδικες⁽²⁾.

619 «Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου διδασκαλίας—ἐπόμνημα περὶ τῆς τιμίας.. εἰκόνης τῆς ἐπικειμένης Πορταΐτιδος, ὅπως τε κατήντησε ἐν τῇ... μονῇ τῶν Ἰβήρων καὶ ὑπὸ τίνων αὕτη ἡ μονὴ ἰδρύθη—Ἀκολουθία... τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Χαράλαμπους» 441, φ. 1386-143 β: «Κανὼν εἰς τὴν... Θεοτόκον τὴν Πορταΐτισσαν... ποιηθεὶς ὑπὸ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου, ἔστι δὲ ὡς ἐν τάξει διηγήσεως»⁽³⁾.

650. Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον... τὴν ἐμὴν μετὰ θεὸν καταφυγὴν πονηθεὶς παρ' ἐμοῦ τοῦ πολυμαρτήτου... Νεοφύτου ἱερομ. Ἰβηρίτου ὄντος μου ἐν τῇ... βασιλευσύνῃ τῶν πόλεων Κωνσταντίνου» κτλ. ὡς ἀνω⁽⁴⁾. «Ἐτέρᾳ σύνθεσις, ποίημα τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Νεοφύτου ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων». Κανὼν τῶν Χριστουγέννων μετὰ σηματοφώνων. «Μουσικὴ σύνθεσις εἰς τὸν κανόνα τῶν Θεοφανείων»⁽⁵⁾. Ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι ἦτο καὶ μουσικοδιδάσκαλος ὁ Νεόφυτος.

840. «Ἀνθολόγιον... περιέχον τὴν ἅπασαν ἀκολουθίαν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ κτλ». ἐν φ. 7. β: «Ἡ παροῦσα χρῆσιμος, πρόσφορος, λυσιτελὴς καὶ ἐπωφελὴς ἑβδομαρέα, νὰ μὴν καὶ ἀναγκαιοτάτη καὶ ψυχοσωτήριος πᾶσι τοῖς ἱεροθύταις ἱερομονάχοις καὶ ἱερεῦσι ὑπάρχει κτῆμα οἰκείατον ἐμοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου καὶ ὁ ἀφαρπάσας ταύτην ληστρικῶς ἀπ' ἐμοῦ ἐχέτω τὰς ἀρὰς τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων συνόδων καὶ ὑπ' ἐμοῦ ἀσυγχώρητος αἴψα, Ὁκτωβρίου καὶ Νεόφυτος ἱερομόναχος Ἰβηρίτης»⁽⁶⁾. Κώδιξ πολυτελέστατος μὲ κεφαλαῖα καὶ ἐπίτιτλα ὠραία.

Μετὰ τοὺς κώδικας τούτους, οἵτινες περιέχουσιν κυρίως ἐκκλησιαστικά καὶ λειτουργικά ἔργα τοῦ Νεοφύτου, ἐξ οὗ φαίνεται ἡ δράσις αὐτοῦ ὡς ἱερωμένου καὶ δὴ ἀγιορείτου, ἐρχόμεθα εἰς τοὺς φιλολογικοὺς κώδ. κας, ἐξ ὧν μανθάνομεν τὰ ἐν τοῖς

1. Λάμπρου Καταλ. Β', σ. 14.

2. Αὐτ. σ. 186, ἔτους 1712, ἀντεγράφη ἐν Τρίκκῃ.

3. Λάμπρου Καταλ. Β', σ. 144.

4. Αὐτ. σ. 190.

5. Λάμπρου Καταλ. Β', σ. 191.

6. Αὐτ. σ. 229-230. Ἡ ἑβδομαρέα ἡ ἑβδομαδάριον ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ παρὰ Δημ. Θεοδόσιω τῷ 1755 παρ' Ἀλεξ. Καγκελλάρου διορθωθείσα.

σχολείοις διδασκόμενα μαθήματα καὶ τὰ ἐν χρήσει ἐγχειρίδια εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Τυρνάβου, ὅπου διήκουσεν οὗτος τὸν κύκλον αὐτόν.

251. (φ. 3α) «Καὶ τόδε τὸ τῆς φιλοσοφίας ὄργανον Βίβλος Λογικὴ λεγομένη τοῦ Ἀριστοτέλους.. συνετέθη μὲν εὐαρμοστός καὶ εὐφυῶς ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου κυρίου Θεοφίλου τοῦ Κορυθαλέως», τυγχάνει δὲ κτῆμα οἰκειότατον... Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου... ὅθεν καὶ οἰκείᾳ χειρὶ γράφω ταῦτα ἔγωγε ὁ ἀνωτέρω ρηθείς...⁽¹⁾

Ἐν ἀρχῇ τὸ ἐξῆς σπουδαῖον μαθητικὸν σημείωμα: «Ἠψάμεθα τῆς λογικῆς πραγματείας τῷ 1697 Νοεμβρίου β', ἡμέρα γ', καὶ δεδώκαμεν αὐτῇ τὸ οἰκεῖον πέρας τῷ 1698, Ἰουλίου κθ, ἡμέρα γ'. Ἐτι τε μὴν καὶ τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης ἠψάμεθα τῷ αὐτῷ 1698, Αὐγούστου η καὶ ἡμέρα ς, καὶ ἔλαβε πέρας τῷ 1699 Ἰουνίου κγ', ἡμέρα ς. Καὶ μὴν καὶ τῆς περὶ οὐρανοῦ πραγματείας ἠψάμεθα τῷ 1699 Ἰουλίου γ, ἡμέρα β' καὶ εἴληγε τὸ κατάλληλον τέμα τῷ αὐτῷ 1699 Σεπτεμβρίου ζζ, ἡμέρα δ. Πρὸς τούτοις ἠψάμην μονώτατος τῆς Πρόκλου σφαίρας τῷ αὐτῷ 1699 Σεπτ. κη, ἡμέρα ε, καὶ εὐμοίρησε καὶ τὴ τοῦ προσήκοντος τέλους τῷ αὐτῷ 1699 Ὀκτωβρίου δ, ἡμέρα δ.»

Ἐν τέλει: «Εἴληφεν ἡ τῆς λογικῆς πραγματείας βαρύνμοχος μὲν, ἀλλὰ γλυκύκαρπος βίβλος καὶ τῶν Μουσῶν εὐπορία τέμα κατὰ τὸ 1698 ἔτος τὸ ἀπὸ τῆς βροτείου γένους ἐλευθερώσεως, μῆνα Ἰουνίου κς, ἡμέραν Κυριακὴν. Γέγραπται δὲ διὰ χειρὸς ἐμοῦ Νεοφύτου ἐλαχίστου ἱερομονάχου».

245. «ὑπόμνημα συνοπτικὸν τοῦ σοφωτάτου Κορυθαλέως καὶ ζητήματα εἰς τὴν περὶ οὐρανοῦ πραγματείαν». Ἐν φ. 112 β. «Εἴληφε καὶ τὸ α' τῶν περὶ οὐρανοῦ τὸ οἰκεῖον καὶ κατάλληλον τέμα κατὰ τὸ 1699 ἔτος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα ἐπιδημίας, Σεπτ. γ', ἡμέρα Κυριακὴ συγγραφὴν παρ' ἐμοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου ἐν Τυρ ὄβω τῆς Θεσσαλίας». Ἐπεται ἡ «Πρόκλου σφαῖρα»⁽²⁾

243. «Θεοφίλου Κορυθαλέως περὶ ψυχῆς, βιβ. α'-γ'» ἐν φ. 318α: «Εἴληφε τὸ οἰκεῖον τουτὶ βιβλίον τέμα κατὰ τὸ αψδ' ἔτος, μηνὸς δ' ὑπεύοντος Ἰουνίου κγ'.. ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβου τῆς Λαρίσης διὰ χειρὸς Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰβηρίτου»⁽²⁾.

247. «Θεοφίλου τοῦ Κορυθαλέως ὑπομνήματα εἰς τὰ ὀκτὼ βιβλία τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως Ἀριστοτέλους, μετὰ προδ.οικήσεως εἰς φιλοσοφίαν». (Ἐξεδέθη Ἐνετίῃ τῷ 1779 παρὰ Γλυκεῖ. Ὁ K66 Λαυρ. κώδιξ μετὰ σχολίων ἐπὶ τῆς ὥας ἔχει ἐν τέλει: «1697 Ὀκτωβρίου 1 εἰς Ἰωάννινα».

Ἐν φ. 335α ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σπουδαία σημείωσις, ἐν ᾗ γίνεται λόγος καὶ περὶ ἐτέρου διδασκάλου: «Εἴληφεν ἡ δὲ τοῦ ἡ Σταγειρήτου φιλοσόφου Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως χρήσιμος τε καὶ ἀναγκαιοτάτη, ἀλλὰ βαρύνμοχος καὶ δύσληπτος τοῖς πρωτοπείροις ὀκτάμητος βίβλος τέμα ἐπὶ εἰς τοὺς 1699 τοῦ ἀπὸ τῆς βροτείου γένους ἐλευθερώσεως, μηνὸς Ἰουνίου ζ', ἡμέρας δ', ἐν τῇ περιφήμῳ κωμοπόλει Τυρνάβου τῆς Λαρίσης καὶ ἔσιω μνήμη εἰς τὸν εἰσέπειτα χρόνον. Γέγραπται δὲ δι' ἐμῆς ἀμαθοῦς καὶ ἀκαταλλήλου ἐν τῷ ὀρθογράφειν τε καὶ καλλιγραφεῖν δυσκινήτου χειρὸς Νεοφύτου δηλονότι καὶ ἐλαχίστου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς ἱερᾶς βασιλικῆς τε καὶ πατριαρχικῆς μεγίστης μονῆς τῶν ἁγίων τῆς ἐν τῷ ἁγιονύμῳ ὄρει τοῦ Ἀθωνοῦ... καὶ διδασκέντος τῷ σοφωτάτῳ τε καὶ λογιωτάτῳ καὶ ἐκ ψυχῆς ἐρασμῶ

1. Λάμπρου Καταλ. Β', σ. 66. Ἐκ τῶν σπουδαιότερων φιλοσοφικῶν σχολικῶν κωδίκων. Ἐν κώδ. 214 «Σύνοψις τῆς Λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ποιηθεῖσα κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν παρὰ τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Θεοφίλου Κορυθαλέως», χειρὶ τοῦ Νεοφύτου, Φεβρ. κη τοῦ 1700 εἰς Τυρνάβον τῆς Λαρίσης. (ἀδν. σ. 65)

2. Λάμπρου Καταλ. Β', σ. 66,

μοι διδασκάλῳ Μάρκῳ φημι τῷ Κυρίῳ» (1). Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης ἀναφέρει τὸν ἐν Τυρνάβῳ τοῦτον διδασκαλὸν Μάρκον Κύπριον (ὡς εἶναι γνωστὸς) καὶ τὸν ὀνομάζει καὶ Πορφυρόπουλον, προσθεὶς «παρ' ᾧ σὺν τοῖς ἄλλοις ἐμαθίτευσεν ὁ Τυρναβίτης Νεόφυτος ὁ Ἰβηρίτης (συγγραφεύς). Τῷ 1761 ὁ Λαρίσης Παρθένιος μετερῶνθισε τὴν σχολὴν καὶ ἐκάλεσε διδασκαλὸν τὸν πολὺν ἐξ Ἰωαννίνων Ἀναστάσιον Παπαβασιλόπουλον, ὃν διεδέξατο ὁ Ἰάκωβος Κύπριος (2)».†

Ἐπισυνάπτομεν ὧδε καὶ μίαν ἐπιστολὴν ἣν ἀντέγραψεν ὁ Νεόφυτος ἐν τέλει τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Παπαβασιλοπούλου. Ἀσφαλῶς ὁ ἀποστολεὺς Μερκούριος ἡ Ἠπειρώτης εἶναι ἡ συμμαθητὴς τοῦ Νεοφύτου, ἀλλῶς δὲν ἐξηγεῖται ἡ θέσις ἐνταῦθα. Οἱ φιλόμουσοι Ἠπειρώται θὰ θελήσωσι νὰ ἀσχοληθῶσι μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἐπιστολογράφου, ὅστις τόσον ἐπιτυχῶς ἐλληνίζει καὶ πολλοὺς συγχρόνους του παρευδοκιμεῖ εἰς τὸ ἐγκωμιαστικὸν εἶδος.

«τῷ τιμιωτάτῳ εὐγενεστάτῳ, καὶ λογιωτάτῳ Δημητρίῳ τῷ κατὰ πάντα ἀνδρὶ ἀρίστῳ Μερκούριος εὖ πράττειν.

«Θαυμάσαι μ' ἔπεισεν, ὦ λῶστε, ἐπὶ τοῖς μὴ κατὰ φύσιν μοι γενομένοις· φύσεως γὰρ τυγχάνων κύημα καὶ ταύτῃ ἐτι περιφερόμενος εἰς τινος τῶν κατ' αὐτὴν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖον τὴν κοινωνίαν ἀπεθέμην, μηδοποισιοῦν παρὰ τοῦτο τὴν φύσιν ἀκρωτηριασθεὶς· ἀλλ' ὅπως μὴ σοὶ τερατεύεσθαι ἢ ἄλλως γε νεανιεύεσθαι δόξω, τοῦ αἰνιτομένου ἐφάπτομαι· καὶ γὰρ οἶδα ὡς ἐκπ' ἀγῆσει τοῖς παραδόξοις· ἀλλὰ πρόσχες μοι προθύμως· οἶμαι πάντες ὁμολογεῖν, οἷς γε φρονήσεως ὁπωσοῦν καὶ λόγου παιδείας μέλεισι ἅμως γέλως, ὡς πάντῃ καὶ πάντως τοῖς γε πνεύμονα κεκτημένοις ζώοις, πνοῆς δίχα, καὶ μέρος εἰσδοχῆς μὴ ἔξον περισώζεσθαι· οὐ γὰρ ἄλλη ταῦτα περιθάλλεσθαι τε καὶ καταψύχεσθαι φύσει· ἔλαχεν ὥστε δὴ ἡρ τε καὶ πνεύμων τῇ εἰσπνοῇ τε καὶ ἐκπνοῇ εὐάρμοστα μέσα καὶ ὄργανα τῇ φύσει μεμηχάνηται, ὧν ὁ μὲν ἔλκων καὶ εἰσδεχόμενος, ὁ δὲ εἰσδύων καὶ αὐτὸς πάλιν ὠθούμενος διὰ τὸ πυρωθῆναι δὸς εἰπεῖν· καὶ γε τοῦτο ἀνεδότως, ἵνα μὴ τὸ ζῆν διακόπτηται· καὶ πρὸς τίσι ταυτὶ εἴρηται; μάνθανε· καὶ γὰρ ἔγωγε καί τοι ζῶον φύσεως (λογικῆς μέντοι, ὡς οἶμαι, καὶ οὐ λέληθα ἀλλὰ μὴ γέλα ὦ τᾶν· οὐ γὰρ σάφ' οἶδα, καθ' Ὅμηρον φάναι) καὶ τῶν κατ' αὐτὴν μετασχών, οὐκ ἄερα πνέω ὡς σύνηδες τῇ φύσει ἡ μᾶλλον εἰπεῖν ἀναγκαῖον· ἀλλὰ σὲ τὸν τιμαλφέστατον, ὦ εὐγενείας ἀκριβέστατον ἐκτύπωμα, ὦ ἔαρ μοι ἡδιστον καὶ γαλήνιον, καὶ λειμὼν ἀνθηφόρος, ὦ ζέφυρε νήνεμε, τὰ λήϊα κυματίζων, ἡρεματέπως καταστορεννύων, καὶ τοῖς δρυμοῖς ἦκα (καὶ τοῦτο ὁμηρικόν) ἐπιχεόμενος μετὰ τινος λιγέως συριγμοῦ τοῖς πετάλοις ἐποχούμενος. ὕδωρ διειδέστατον τοὺς τῆς διανοίας μου χάνδακας τῇ συνεχεῖ σου μνήμῃ κατάρδων καὶ ὅλως εὐφραίνων. ἡρ μοι εὐκραέστατε, καὶ ιούσων ἀλεξητήριε, ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ τῶν μακάρων νήσῳ· σὲ οὖν πνέω, καὶ συνών σοι αἰεὶ τοῖς τῆς διανοίας ἰνδάλλμασι τοῦ ζῆν οὐκ ἀφίσταμαι. καὶ τοῖς πᾶσι παριγγυνῶ, μὴ τὸν βροτολογιγόν καὶ λοιμοφόρον πνέειν ἄερα, ἀλλὰ τὸν εὐκλεέστατόν μοι καὶ μελισταγῇ Δημήτριον, εἰ τοῦ ζῆν ἐπὶ πολὺ ἐφίενται. καὶ ὅσοι πλείστοι συνέθεντο τῷ δόγματι, καὶ ὑπέκλιναν τὸν αὐχένα, χοροστατοῦντος ἐν τῷ θεσπίσματι τοῦ πανιερωτάτου μοι μητροπολίτου Λαρίσης κυρίου Παρθενίου, ὁ δὲ τῶν Κερκύρων ἑξαρχος, καὶ ὄντως ἱεράρχης Χριστοῦ, ἀνὴρ πεπνυμένος (κατὰποίησιν) καὶ πολυῦδρις· οὐχ ἦττον καὶ αἰδέσιμος. κρεῖττω ἡμῶν βεβούλευται. συνεῖναι σοι καὶ διὰ σώματος αἵρετισάμενος, ὡς θερμότερον σε διαπνέει· ὃν καὶ οἰκετικῶς προσκυνῶ. εἰ δέ σου τὴν ζωηρὰν ὡς εἰπεῖν εἰκόνα (ζωὴν λέγω τὴν μετὰ σώματος) διὰ τιμίας σου ἐπιστολῆς θεάσαι μοι ἀποθανατισθεῖν ἂν οἶμαι· μὴ φθόνει οὖν, καὶ ἐπίστελλε δαψιλῶς· ἔσρωσο (Κῶδ. Ἰβηρ. 521 φ. 323β.)

1. Αδτ. σ. 66.

2. «Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, τόμ. Α'. Ἀθήναι 1936, σ. 226. Πρὸς τὸν Μάρκον ὑπάρχει καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Νεοφύτου ἐν Ἰβηρ. κῶδ. 850, σ. 89θ' ἄνωγ. σ. 96.

Καὶ ὁ μὲν ἐπιστέλλων, ὥς εἶδομεν, μοὶ εἶναι ἄγνωστος τοῦτο μόνον δύναμαι νὰ διαπιστώσω, ὅτι διέτριβεν ἐν Τυρνάβῳ ἐφ' ὅσον παρενείρει τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης, οὗτινος κατεχωρίσαμεν ἐπιστολὴν ἀνωτέρω καὶ τὰς πρὸς τὸν Παπαβασιλόπουλον σχέσεις καὶ τὴν σχολὴν τοῦ Τυρνάβου θὰ ἀναπτύξωμεν παρὰ κατιόντες. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς εἶναι γνωστὸς ὡς μέγας Λογοθέτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας (1714—1721) κληρονομήσας τὸ ὀφφίκιον ἀπὸ τοῦ πατρὸς του Κωνσταντίνου (1668—1672), ὅστις ἐφημίζετο ἐπὶ πολυμαθείᾳ ὡς μαθητὴς τοῦ Κορυδαλῶς γράψας «εἰς τὰ ὄπορα» τοῦ Α' καὶ Β' ββλίου τῆς πεντατεύχου «Λύσεις».)

+ Ἡ μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίδου, ἣν νομίζω ὅτι παρέλαβεν ἐκ τοῦ Παρανίκα, δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἄλλοθεν, οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Νεοφύτου, ὅστις ἐπιμένει ὀνομαζόμενος Ἰβηρίτης κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἁγιορειτῶν, ἀρνούμενων ἐγκλιματιζόμενοι ἐν τῇ ἀγίῳ Ὄρει τὴν ἐαυτῶν πατρίδα. Ὁ μακ. Λάμπρος ἐν τῇ εὐρετηρίῳ (τομ. Β', σ. 579 συγγέει καὶ ἐν τῇ αὐτῇ λήμματι ἀναφέρει τρεῖς Νεοφύτους Ἰβηρίτας ἀπὸ τοῦ Ις—ΙΗ' αἰῶνος γράφων: «Νεόφυτος Ἰβηρίτης προηγούμενος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων (μετὰ τὸ 1767)». Τὸ Ἰωαννίνων δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ κώδικι, προσετέθη δὲ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου· ὁ Νεόφυτος ἐνταῦθα εἶναι ὁ ἀντιγραφεὺς τῶν στίχων τοῦ κώδ. 256, 26 τοῦ Ξηροποτάμου (τόμ. Α', σ. 227). Ἐξ Ἰωαννίνων πράγματι εἶναι ὁ κήτωρ τοῦ Ἰβηρ. κώδ. 197 «ἀποφθέγματα βασιλέων στρατηγῶν πάνυ βιωφελῇ συλλεχθέντα παρὰ Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ ἱατροῦ». Ἐν τέλει: «Καὶ ἰόδε σὺν τοῖς ἄλλοις προηγούμενου Νεοφύτου Ἰβηρίτου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» (Β', σ. 56). ἄλλ' οὗτος δὲν εἶναι ὁ βιβλιογράφος, ὡς τὸν θέλει ὁ Λάμπρος. Ὁ εὐλογημένος ὡς «ἀπὸ ρυτῆρος» τρέχων εἰς τὴν οὐνταξιν τοῦ Καταλόγου δὲν ἐσημείωσε κἀν ἐν λ. Νεόφυτος Ἰβηρίτης τὸν σπουδαῖον αὐτοῦ κώδικα 521, ἐξ οὗ ἀντιγράφομεν τὰς ἐπιστολάς—ἴσως διότι ἐσκέπτετο γὰρ τὰς ἐκδόστη ὁ ἴδιος—καὶ ἤμην ἠναγκασμένος νὰ διέλθω τοὺς δύο ὀγκώδεις τόμους ἐξ ὑπὲρ χιλίων σελίδων εἰς 4ον διὰ νὰ ἀνακαλύψω αὐτάς. Σπουδαῖος εἶναι ὁ 531 θεολογ. περιεχομένου κώδιξ, ἐξ οὗ εἰς τὸν πίνακα τῶν βιβλιογράφων (τόμ. Β', σ. 579) ἔλαβε τὸ ἐξῆς σημεῖωμα τοῦ ἔτους 1692, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὡς ἱεροδιάκονος ὁ Νεόφυτος «Νεόφυτος εὐτελέστατος καὶ τάλας καὶ ἄμορος (sic) πάτης ἱεροδιακονικῆς τάξεως καὶ οὐτιδανέστερος πάντων τῶν ἐν αὐτῇ μετιόντων»: Ἐδῶ εὐρίσκεται καὶ ὁ βίος τοῦ ἁγίου Βλασίου ἀπλοποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ λογιωτάτου πνευματικοῦ κὺρ Διουσιίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» ἐν τέλει. Ὡς ἱεροδιάκονος λοιπὸν ἐφοῖτα ὁ Νεόφυτος εἰς Τύρναβον, διὸ καὶ ταιοῦτην προσαγορεύει αὐτὸν ὁ Παπαβασιλόπουλος εἰς τὴν ἐπιστολὴν, ὡς εἶδομεν. Πιθανῶς ὁ Νεόφυτος οὗτος εἶναι ὁ τὸ ἐντύπον βιβλίον «Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων» δις ὑπ' ἀριθ. 172—173 ἀντιγράφας, ὡς ἐν τέλει σημειοῦται: «Ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἐν μηνὶ Μαίῳ δ' κατὰ τῇ κοσμοσωτήριον τοῦ Χριστοῦ [ἔτος] αἰφίξ' [ὑπὸ] Νεοφύτου προηγούμενου Ἰβηρίτου» (Κατάλ. Β', 46). Εἶχεν ἀποκατασταθῇ τότε εἰς τὴν Μετάνοιάν του καὶ προσήνεγκεν αὐτὴν τὴν ὑπηρεσίαν· διότι ἡ μονὴ τῶν Ἰβήρων ἔχουσα μετόχιον ἐν Μόσχᾳ τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγ. Νικολάου εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐφοδιάξῃ τοὺς μεταβαίνοντας ἐκεῖ ἀδελφοὺς μὲ τὸ βιβλίον, ὅπερ κυρίως περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τῆς Ρωσίας μέχρι τοῦ Μ. Πέτρου μεταφρασθεῖσαν διαταγῇ τοῦ Κ. Βασσαράβα τῇ 1698. Ἐν Ἰβηρ. κώδ. 350 κεῖται ὁ «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν, Ἀθανασίου... ὁποῦ ἀσκήτευσεν εἰς τοὺς Σταγούς, εἰς τὸν λίθον ὁποῦ ἀπ' αὐτὸν ὀνομάσθηκε Μετέωρον». Ἐν τέλει: «Μετεφράσθη ὁ παρὼν βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου... ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν εἰς περὶ γλῶσσαν παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ὀλιγομαθοῦς.. Νεοφύτου ἱερομονάχου Χρυσοπούλου» (γρ. Χρυσοπούλου) (*).

Ταυτὴ ἡ συγγραφικὴ δράσις τοῦ Ἰβηρίτου προηγούμενου Νεοφύτου, διακεκριμένου μαθητοῦ τοῦ Παπαβασιλοπούλου, ὅστις ἐφρόντισεν οὐ μόνον νὰ συγκεντρώ-

1. Λάμπρου κατάλ. Β', σ. 94,

* νὰ ἀντιγραφῇ αὐτὸ τὸν Κατάλ. Λάμπρ. Β', σ. 46. Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων

ση τὰ συγγράμματα τοῦ διδασκάλου του, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας μονὰς δι' ἀντιγράφων διεσκόρπισεν αὐτά. Κατὰ ταῦτα ὁ θέλων νὰ μελετήσῃ αὐτά καὶ ἀποτελέσῃ τελείαν ἔκθεσιν τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος ἐν Ἀθῶν εὐρίσκει ὅλον τὸ ὕλικόν. Ἐκ τῶν ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἐγκατεσπαρμένων σημειώσεων καὶ ἐκ τῶν εἰδήσεων, ἅς ἀρπύμεθα ἀπὸ τῶν ἐπιστολῶν, δυνάμεθα ὅπως νὰ βιογραφήσωμεν τὸν διδάσκαλον τοῦτον, περὶ οὗ ἐλάχιστα ὁ Σάθας κατῳρῶσε νὰ μᾶς εἴπῃ.†

Αἱ διασωθεῖσαι ἐπιστολαὶ μαρτυροῦσι πόσον ἐξετιμᾶτο ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὁ Ἀναστάσιος, ὃν καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐτίμησε διὰ τοῦ ὀφφίκιου τοῦ ἱεροκλήρυκος (τιμητικὸς τίτλος) καὶ ἡ μητρόπολις καὶ τὰ κοινὸν τῶν Ἰωαννίνων ἀνέδειξαν αὐτὸν «Οἰκονόμου τῶν Ἰωαννίνων»⁽¹⁾ ἐκ τῆς 1,5 ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Γρηγ. Μερκοβίτην μνηθάνομεν, ὅτι ἀμφότεροι εἶχον διδάσκαλον τὸν Γρηγόριον Σουγδουρῆν⁽²⁾, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ πρύτανις τῶν Ἰωαννιτῶν λογίων. Ἀλλ' εἶχε πρὶν ὑποστηρικθῇ καὶ παρὰ τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου—ἀμφότεροι ἐχρημάτισαν εἰς τὴν «πρώτην» τοῦ Γκιούμα σχολῇ— ἀλλὰ παρατυρθεὶς ἠνώθη καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν πολεμίων τοῦ ἀναξιοπαθήσαντος κληρικοῦ, ὅστις ὄντως ἦτο ἡ δόξα ἐν τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς του καὶ πρὸ τοῦ Εὐγενίου ὁ εἰσηγητὴς τῶν νέων ἐξ Εὐρώπης φιλοσοφημάτων ἐν Ἑλλάδι,⁽³⁾ Ὁ Ἀναστάσιος δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταμεληθῇ καὶ ἐζήτησε συγχώρησιν, ἣν προθύμως ἔδωκεν ὁ Μεθόδιος (Σάθ. σ. 442). Οὗτος ἦν ἤδη «Οἰκονόμος τῆς πολιτείας» ἐν Βενετίᾳ καὶ ἐπέστελλε τῷ Ἀναστασίῳ τὴν εἰδήσιν περὶ τοῦ Μερκοβίτη, ὅστις διέτριβε τότε ἐν Βενετίᾳ (10, 16). Ἐνταῦθα, γράφει, ὑπῆρχον τότε «ἀξια πρόσωπα» καὶ διὰ τὸν Μερκοβίτην, περὶ οὗ οὐδὲν γνωρίζομεν, «ἐωράκαμεν γὰρ ἄνδρα ἀληθῶς οὐ τοσοῦτον τῇ πολ. ἤ σεμνυνόμενον καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ προσώπου χάρισιν ὅσον τῇ φρονήσει καὶ τῇ τῶν λόγων εὐαιμοσίᾳ».

Μετὰ τὰ Ἰωάννινα ὁ Ἀναστάσιος μετέβη εἰς τὴν Μεγ. τοῦ Γένους Σχολὴν καὶ ἐκείθεν εἰς Ἱταλίαν, ὅπως οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπιεμένων τότε ἀνωτέρων σπουδῶν. Ἐπανελθὼν περὶ τὰ φιλοσοφικὰ ἄριστα κατηρτισμένος προσεκλήθη εἰς Σέρρας, ἐνθα ἐδίδασκε λίαν εὐδοκίμως κατὰ τὰ ἔτη 1696—1702. ⁽⁴⁾ Ἦθελεν ἀπορήσει τις διατὶ δὲν ἔμεινεν ἀπ' ἀρχῆς νὰ διδάξῃ ἐν τῇ πατρίδι του ὁ ἀνὴρ οὗτος; Τὰ Ἰωάννινα τότε ἀπέστελλον διδασκάλους πανταχοῦ, ὅπου ἤκμαζεν ὁ ἑλληνισμός⁽⁵⁾. Ἦσαν ὁ ἀκτινοβόλος φάρος, ὁ διασκορπίζων τὰς ζειδῶρους ἀκτῖνας πανταχοῦ· ἐδίδασκον δὲ οἱ ἠπειρώται διδάσκαλοι οὐχὶ ἐπαγγελματικῶς «ὡς μισθωτοί, ἀλλ' ὡς πνευματικοὶ ἡγέται ἔρριπτον εἰς τὰ πέριξ τὸ ζωογόνον πνευματικὸν φῶς, ἐσπειρον καὶ αἱ καταβολαὶ ἠπλώναν τὰς ρίζας εἰς βάθος καὶ εἰς πλάτος, ἐδημιουργοῦν νέον περιβάλλον, κλῖμα πνευματικόν. Οὕτω διὰ τῶν τοιούτων διδασκάλων οἱ Ἕλληνες ἐμποτιζόμενοι εἰς τὰ νάματα τῆς προγονικῆς σοφίας των, διεκρίνοντο πλέον ὡς ἄνθρωποι πεπολιτισμένοι τῶν ἄλλων φύλων, μεθ' ὧν συνέζων καὶ ἐπέτυχον νὰ ἐκτιμῶνται ὑπὸ τῶν κρατούντων βαρβάρων. Ἐπαναλαμβάνω, οἱ διδάσκαλοι οὗτοι δὲν ἐδίδασκον

1. Τὸ ὀφφίκιον τοῦτο μᾶλλον αἱ πόλεις ἀπένεμον τότε εἰς ἀξιολόγους κληρικούς. Οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος «ὁ ἐξ Οἰκονόμων» ὠνομάσθη οἰκονόμος τῆς Τσαριτοῦνης. Τὸ «ἐξ Οἰκονόμων» φρονῶ, ὅτι ἔφερεν ἐκ τῆς πατρίδος του Νέας Ἠπείρου κληρικὸς γενόμενος.

2. Γρηγόριος ἐλάγετο ἅμα κατετάχθη εἰς τὸν κλῆρον· ἀλλ' εἶναι γνωστὸς ὡς Γεώργιος.

3. Δαμπρὰν μονογραφίαν περὶ τοῦ Ἀνθρακίτου ἐξέδωτο τῷ 1958 ὁ κ. Παν. Χρήστου νῦν καθηγητὴς τῆς Θεολογίας ἐν Θνίκῃ (ἀνατ. ἐκ τοῦ Β' τόμου τῆς «Ἠπειρ. Ἐστίας» ἀλλ' ἡ προτασομένη εἰκὼν εἶναι τοῦ Δούκα).

4. «Περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Ἰωαννίνοις» θαυμάσιον ἄρθρον ἐν «Νεολόγῳ Κων» πόλεως 16 Φεβρ. καὶ 2 Μαρτ. 1890 Βλ. «Ἀκρόπολιν» 29-9-49 πῶς θεωρεῖ ὁ Ἕλλην τὰ Γιάννινα. Ὁ ἀρθρογράφος ἀναφέρει καὶ τὸν Μελέτιον: «Χάρις εἰς τὰς τῶν Ἰωαννίνων σχολὰς ἡ ἑλλ. γλῶσσα διεδόθη εἰς τὴν καταβεβραβρωμένην πρότερον εὐρ. Τουρκίαν» Ὁ περὶ τῆς τοῦ 1588 Γάκ. Μηλοῦτης Πάτριος αὐτὸν ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ διδασκάλους πολλοὺς καὶ καλοὺς ἀνθρώπους» (Παρν. ζ, σ. 641) καὶ ὁ λαός: «Γιάννενα πρῶτα στ' ἄρματα, στὰ γρόσια καὶ στὰ γράμματα» διὸ καὶ «μητρόπολις πάσης μαθήσεως καὶ Νέας Ἀθή- ναι» φησὶ ἀναμνησθῆσαν (βλ. Μιχαλόπουλον 1900 ἀνωτ. σ. 18).

ἀπλῶς, ἀλλ' ἔθετον τὰ θεμέλια πνευματικοῦ κράτους, ἐδημιουργοῦν ὄντως σχολήν, ἣν ἐπὶ ἐκατονταετηρίδας διηύθυνον Ἡπειρώται. Αἱ πόλεις, ἐν αἷς εἶχον εἰς χεῖρας τὴν παιδείαν οὗτοι, ἤνθησαν ἀληθῶς καὶ ἐμεγαλουργήσαν ἐν τοῖς γράμμασιν. Ἐχομεν παράδειγμα τὰς Σέρρας. Τὸν Παπαδασιλόπουλον διεδέξατο ἄλλος Ἰωαννίτης, ὁ δμώνυμός του Πώπας διδάξας ἐκεῖ ἐπὶ 40ετίαν (1702—1742) ⁽¹⁾. Δὲν ἔχομεν πλήρη τὴν σειρὰν τῶν διδασκάντων, ἐν τούτοις κατωρθώσαμεν νὰ ἀνακαλύψωμεν τινὰς τῶν μετὰ τὸν Πώπαν Ἡπειρώτας. Ἀσφαλῶς ὁ μέχρι τοῦ 1730 συνδιδάσκαλος αὐτοῦ Σπύρος Ἰωάννου ἦν συμπατριώτης του ὡς καὶ ὁ διάδοχός του Νικόλαος ἐξ Ἰωαννίνων ⁽²⁾. Οὗτος ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1748 καὶ ὡς Νεκτάριος εἶτα ἐχειροτονήθη Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἀποθανὼν τῷ 1766. Ἡ μόρφωσίς του γεραίρεται ἐπαξίως «ὄντος ἑλλογίμου τὴν Ἑλληνὴν παιδευσιν καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν μαθηματικοῖς μεγάλην ἔχοντος προκοπὴν» ⁽³⁾. Τῷ 1830 ὡς σχολάρχης διορίζεται ὁ «σοφολογιώτατος» Μετσοβίτης Ἀδάμος Τζαπέκος ἢ Ζαπέκος μαθητὴς τοῦ Δημ. Βαρδάκα ἐν Ἰωαννίνοις καὶ συμμαθητὴς τοῦ Νεοφύτου Δούκα «τρίβων τοῦ ἑλληνος λόγου καὶ ἀκούρατος περὶ τὸ διδασκαλικὸν ἔργον» ⁽⁴⁾. Τὸ πρῶτον ἐδίδαξε τῷ 1818—1821 μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Μηναῖ Μηνωῖδου, ὅστις εἶναι γνωστὸς μᾶλλον ὡς διβλίσκαπῆλος ἄλλος ἀποφαίνεται, ὅτι ἦτο «θεοσεβής, χρηστοθήης, καταδεκτικός, ὑπομονητικός, ἐλεήμων, σῶφρων, φιλόσοφος, φιλαλήθης, φιλόσοφος θεολόγος καὶ ἐνάρκτος ἄνθρωπος» ⁽⁵⁾. Ἡ μετὰ κληρονομία τοῦ Ζαπέκου ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Σέρραις εἶχεν

1. Ἑλλης Ἀγγέλου—Βλάχου «Ἡ παιδεία εἰς τὰς τουρκοκρατούμενας Σέρρας», «Ἀθῆναι 1935 σ. 7—8 *Περὶ τοῦ διδασκάλου τούτου αἱ ἐντυπώσεις πηγὰς σιωπῶσιν. Τὰ ἔργα αὐτοῦ σώζονται εἰς τὴν μονὴν Βατοπεδίου κώδ. 383, φ. 162α—163α 750 Φωσφόρος (βλ. κατωτ.) οὗ τὴν ἐκδοσιν συντόμως περιέγραψα εἰς τὴν διβλιογραφίαν Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας σ. 21. Ὁ Σάβας ἐν τῷ Πίνακι δὲν ἀναφέρει τὸν Ἀναστάσιον, ἀνευ τοῦ ἐπωνυμίου ὅμως καταλέγει αὐτὸν εἰς τὰ περὶ Μιχ. Περδικάρη σ. 444. Εἰς τὸ «Ἀντιδοτάριον περὶ τῶν ἰσοδόλων δηγημάτων» τοῦ Στ. Μουλαῖμου (Βενετία 1724) ὑπάρχει ἐν σ. 13 ἐπίγραμμα Ἀναστ. Πώπα Ἰωαννίτου, καὶ καθηγητοῦ τῆς ἐν Σέρραις σχολῆς» καὶ ἕτερον πρὸς τὸν Παν. Σαράφην Ἡπειρώτην. Τὰ ἐπιγράμματα ἀνεδημοσίευσεν ὁ κ. Μέρτζιος ἐν Ἡπειρ. Χρον. Ι'. 1935, σ. 63.*

2. Τῶν ἀπὸ τοῦ 1735—1787 διδασκάλων, γράφει, «μόνον ἐνός τὸ ὄνομα μνημονεύεται, τὸ τοῦ Νικολάου» ὁ Σ. Στρατής ἐν Μακ. ἡμερολ. 1909, σ. 145.

3. Ἰγνατίος Ναζιανζοῦ παρὰ Γεδεών, ἀρχεῖον ἐκκλ. ιστορίας, Α', 1911, 1. σ. 254.

4. Πολυζωΐδης, τὰ Νεοελληνικά, τομ. Β', Ἀθῆναι 1875, σ. 223—4. Οὗτος ἐδίδαξεν ἐπὶ τριακονταετίαν εἰς Μελένικον ἀπὸ τε τῆς ἐδρας καὶ τοῦ ἁμβωνος καὶ τοῦ παραδείγματος ζῶν βίον σωκρατικόν. Δὲν ἀπηξίωσε δὲ νὰ ἀκροασθῇ τοῦ Φιλητᾶ, μετακληθέντος νὰ διδάξῃ τὰ Λατινικά.

5. Ἰ. Συμεωνίδης, «Ὁδηγὸς εὐσεβείας», Κων(πο)λις 1850, σ. 123. Εἰς τὸ σπουδαῖον περιοδικὸν τοῦ ἐν Κ)πόλει διδασκαλικοῦ γυμν. συλλόγου. «Ἡ ἀγωγή» Α'. ἀριθμ. 2, 1 Ἀπριλ. 1914, σ. 57—59 ὁ σοφὸς γερμανομάθης Ἡπειρώτης καθηγητὴς Ἀλέξης Ζαμαρίας ὁ ὀργανώσας τὰ τε Ζωγράφεια Κεστόρατλου καὶ τὰ τῆς Κ)πόλεως καὶ εὐδοκίμως διὰ βίου διδάξας ἐν αὐτοῖς, εἰς κυρ. ἄρθρον «Θρησκευτικὴ ἀγωγή» διδάσκει ἡμᾶς πῶς περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου θέματος ἐφρόνουν καὶ ἐπραττον οἱ Ἡπειρώται διδασκαλοὶ, οἵτινες ὡς εἶπομεν συνεδύαζον θεολογίαν καὶ φιλολογίαν. «Ἡ σωτηρία καὶ ἐμπέδωσις τῶν θρησκευτ. γνώσεων ἐξαρτᾶται καὶ ἡμᾶς, γράφει, ἀπὸ μόνης τῆς ἐκ παραλλήλου γενομένης θρησκευτικῆς ἀγωγῆς, ἥς ἀνευ καὶ ἡ ἀρίστη διδασκαλία ἀποτυγχάνει κινδυνεύουσα νὰ παραμείνῃ ἀπλοῦς γνώσεων σωρὸς, μηδαμῶς ὑπτόμενος τῆς ἀτομικότητος... Ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἀνευ παραλλήλου ἀγωγῆς οὐδεμίαν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καταλείπει. ἡ πρώτη μὲν ὅμως ἀλλὰ καὶ λογικὴ καὶ ἔμψρων τοῦ παιδὸς εἰσαγωγή εἰς τὸν θρησκευτ. βίον... ἀποτελεῖ ὄρον ἀπαράβατον τῆς καρποφορίας τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν, ἐνισχύει δὲ προσέτι καὶ ποικιλοτρόπως πωγοῖ τὸν ὅλον ἡθικὸν καὶ ἐθνικὸν ἡμῶν βίον» (σ. 58—59). Τί φρονοῦν οἱ σημερινοὶ διδασκαλοὶ περὶ τούτων; ἀλλὰ πῶς θὰ ἐξοικειώσων τοὺς μαθητὰς πρὸς τὴν θρησκείαν ἀφοῦ οἱ πλεονεες, ἔχουν διαζύγιον πρὸς αὐτήν; Τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ διδασκάλου παρέδωκεν ἡμῖν ὁ ἀοιδίμος Λέων Μελάς διὰ τοῦ Γεροστάθου. Λαβὼν ὡς ὑπόδειγμα τὸν λαμπρὸν τοῦτον Ἡπειρώτην διδασκαλόν, περιέγραψεν εἰς τὰ «Ἀναγνώσματα» ὅλην αὐτοῦ τὴν σοφίαν. Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀφότου ἀπεβλήθη ὁ Γεροστάθης ἐχάλασαν τὰ σχολεῖα.

ἐγκατασταθῇ τότε ὡς ἔμπορος ὁ υἱὸς τοῦ Νικ. Τζέρτζουλη Κωνσταντῖνος Μετσοβίτης⁽¹⁾. Κατὰ ταῦτα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ζαπέκου ἔχομεν τὸν τελειότερον τύπον τοῦ Ἡπειρώτου διδασκάλου, ὅσον διεμόρφωσεν ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐδίδαξεν ὁ ἡμέτερος Παπαδασιλόπουλος.

Μικρὸν τὸν τύπον τοῦτον ἐξηλλαγμένον εὐρίσκομεν ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον παρὰ τῷ Δημ. Μαρούλῃ ἐκ Κατοικῶν τῶν Ἰωαννίνων καταγομένῳ (1840—1892). Εἶναι ὁ ἀνὴρ ἐν ᾧ μετὰ τῆς βαθείας γνώσεως τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ἣν ἀπεκόμισεν ἐκ Γερμανίας, συγκεντροῦται τὸ ἔμφυτρον πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα αἰσθημα καὶ ἡ πολυχρόνιος παράδοσις τῶν ἐν Σέρραις Ἡπειρωτῶν διδασκάλων κληρονομηθεῖσα παρὰ τοῦ ἡγέτου αὐτῶν Ἀναστ. Παπαδασιλοπούλου. Ὅτι εἶναι ὁ Χαρίσιος Παπαμάρκου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅστις κατήγετο ἐκ Βελθεντοῦ τῶν Σερβίων, εἶναι καὶ ὁ Μαρούλης ἐν Σέρραις. Ἡ ξυνωρὶς αὕτη τῶν ἀρίστων διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν διαλάμπει εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἐν τῷ στερεώματι τῆς Μακεδονίας. Οὗτοι διὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν πρώτων διδασκαλείων, ἐδημιούργησαν τοὺς καλοὺς ἐκείνους διδασκάλους, οἵτινες διετήρησαν ἀσβεστον τὴν δαδα τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν περὶ μάχητον Μακεδονίαν. Ὁ Μαρούλης ἦτο ἐθνικὸς ἀνὴρ καὶ φλογερὸς πατριώτης. Σπουδάζων ἐν Γερμανίᾳ ἤγαφε ἰσχυρὸν φιλελληνικὸν ρεῦμα καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀρειδῶς ἐδαπάνων ὑπὲρ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνικῆς νεότητος, ὅπου ἐπανεληθὼν δαπάναις τῶν Εὐαγγελικῶν ἱδρύσαν ἰδιωτικὸν ἐν Σέρραις σχολεῖον⁽²⁾· ἔπειτα ἐδίδαξεν ἐπὶ τριετίαν (1872—1875) ὡς διευθυντὴς ἐν τῷ Διδασκαλείῳ εἰτα καὶ εἰς τὸ ἡμιγυμνάσιον. «Κατὰ τὴν δεκαπενταετίαν (1870—1885) ὁ Δ. Μαρούλης ἐγένετο παραίτιος σημαντικῆς πνευματικῆς κινήσεως εἰς τὸν τόπον. Ἀνὴρ ἐξαιρετικῆς μορφώσεως καὶ ἰκανότητος, ἄρστος πατριώτης πιστεύων εἰς τὴν ἀποστολὴν του, πεποικισμένος μὲ ψυχικὸν σθένος ἀξιοθαύμαστον. Ὁ Μαρούλης ἐγένετο εἰσηγητὴς ὁρθότερων περὶ διδασκαλίας μεθόδων καὶ ἐμόρφωσεν ἑκατοντάδας διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ἐσεμνύνοντο διὰ τὸν διδάσκαλον. Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι ὡς Μαρουλισταὶ χαρακτηριζόμενοι διεσπάρησαν εἰς τὴν μακεδονικὴν ὑπαθρὸν, ὅπου προσέφερον πολυτιμοτάτας εἰς τὴν ἐθνικὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν Μακεδόνων ὑπηρεσίας» (Ἑλλῆ Βλάχου ἐνθ' ἀνωτ. σ. 33—38). Δὲν θὰ ὑπερβάλῃ τις τὴν ἀλήθειαν, ἐὰν ὀνομάσῃ τὸν Παπαμάρκου καὶ Μαρούλην τοὺς φωστῆρας τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου. Ὁ ἀμφιβάλλων ἄς ἀναγνώσῃ τὰ δύο βιβλία, τοῦ μὲν πρώτου: «Περὶ τοῦ νῦν δὴ προ-

1. Ἡπειρ. Χρον. ΙΕ', 1940, σ. 144 ἑ. ὡς γράφει ἡ Ἀγγελ. Χατζημιχάλη ἐν διατριβῇ ἀξιολόγῳ περὶ τοῦ σχολείου καὶ τῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν τοῦ Μετσόβου, ἐνθα ὁ Ν. Τζερτζούλης μετὰ τὸν Παρθένιον Κατζίουλην ἔχει τὴν πρώτην θέσιν ὡς διδάσκαλος τοῦ Γένους (σ. 94—140). Δὲν μνημονεύει τῆς ἐμῆς ἐκδόσεως παροιμιῶν καὶ ὅτι ἀντιγράψας τὸν κώδικα τῆς Λαύρας τῇ 1909 ἀπέστειλα τῇ Ν. Πολίτῃ. Οὕτως ἐθίξε τὴν γνώμην, καθ' ἣν ὑπὸ τινων θεωρεῖται Πωγωνήσιος, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος μέχρι τῆς τελευταίας ὑπογράφεται Ἰωαννίτης. Βεβαίως συνήθως ἐπωνυμοῦνται οἱ πλεῖστοι ἐκ τοῦ γνωστοῦ τούτου ὀνόματος. ἀντὶ τοῦ τῆς ἰδιατερείας αὐτῶν πατρίδος, ἥτις τυχὸν νὰ ἦτο ἄσχημος, ἀλλ' αὐτὸ δὲν συμβαίνει διὰ τὸ Μετσόβον.

2. Βλ. Π. Πέννα, «ὁ Δημήτριος Μαρούλης, τὸ διδασκαλεῖον του ἐν Σέρραις καὶ ἡ ἐν Σέρραις δράσις του», ἐν ἔφημ. Σερρῶν «Πρόδρομος» ἀριθμ. 1909—111 τοῦ 1931 καὶ «Μακεδ. φιλεκπαιδευτικὸν Σὺλλογον ἐν Σέρραις» 1870—1872 θ' (νίκη 1872. καὶ ἄρθρον τοῦ Νεολόγου Κ)πόλεως 27—7—91. Ἐν Σμύρνῃ ἐφοίτησεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Εὐαγγελικῶν, οἵτινες καὶ ἀπέστειλαν αὐτὸν εἰς Γερμανίαν, ὡς ἀναφέρει ἐν ἐκτάσει ὁ Fabre ἐν Mitteilungen aus Macedonien, Elberfeld 1877. δύο τοιαῦτα φυλλάδια ἔχω συναντήσει. Ταῦτα διαλαμβάνουσι καὶ περὶ τοῦ διαπληκτισμοῦ τῆς Κοινότητος πρὸς τοὺς διευθυντάς τοῦ διδασκαλείου διὰ δῆθεν νεωτερισμὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ἐπιθὶ τοῦ «Μακεδ. Φιλεκπαιδευτικοῦ Σὺλλόγου» ἐκθεσίαν τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸν 5' ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ ἔτος... Ἀθῆναι 1876 καὶ Δέκατον ἔτος. Ἐκθεσίαν τοῦ γραμματέως Λουκᾶ Δημητριάδου, θ' (νίκη 1881· αὐτὰ τὰ δύο ἔχω εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου. Ὁ Δημητριάδης εἶναι ὁ γράψας εἰς γηνησίαν λουκιάνειον γλῶσσαν τὴν «εἰς ἄδου κάθοδον» τοῦ Κόντου. Ὁ Ε. Στρατῆς ἐν τῷ Μακεδ. ἡμερ. τοῦ 1909 γράφει, ὅτι, ὁ Μαρούλης εἰσήγαγε τὴν νέαν παιδαγωγικὴν μέθοδον ἀντὶ τῆς ἀλληλοδιδαντικῆς καὶ ἐκ Σερρῶν διεδόθη εἰς τὰ Βαλκάνια (σ. 152).

σήκιντος ἡμῶν τοῖς Ἑλλησι διδασκαλείου». Κέρκυρα 1882, τοῦ δὲ δευτέρου: «Περὶ μορφώσεως ἑλλήνων δημοδιδασκάλων». Ἀθήναι 1888.

Εἰπον ἀνωτέρω, ὅτι οἱ διδάσκαλοι τοῦ γένους ἦσαν πιστοὶ θεματοφύλακες τῶν πατροπαραδότων καὶ δὴ τῆς θρησκείας καὶ οἰκογενείας, ἣν ὡς δάτιν τῆς προόδου καὶ εὐδαιμονίας τῆς πατρίδος ἐθεώρουν. Ὁ Παπαμάρκου ψάλλει τὸν ἀναβαλλόμενον εἰς τοὺς μωροὺς τῆς ἀθρησκείας πατρὸς ἐπαγόμενος τοῦ πλουτάρχου: «ἀλλὰ πόλεις ἂν μοι δοκεῖ μᾶλλον ἐδάφους χωρὶς ἢ πολιτεία τῆς περὶ θῶν δόξης ἀναιρεθείσης παντάπασιν σύστασιν λαβεῖν ἢ λυβύῃσα ἡγοῦσθαι», μεθ' ὃ προσθέτει: «Ἄλλ' οὐ μόνον ἡ θρησκεία διασπείνεται ὑπὸ τῶν ἄμουσα ὑλατούντων μᾶνομένων τούτων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογένεια» ὁ ἱερός οὗτος δοῦλος, ἐν τῷ σιίλβοντι καὶ θάλποντι πυρὶ τοῦ ὀπρὸς πᾶν τραχὺ καὶ γοηρὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τήκεται, μεταπλασσομένης καὶ ἐπιτηδεΐας οὕτως εἰς τὸν μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων κοινὸν βιωτικὸν σύνδεσμον γενομένης. Ὅπως δὲ διασπείνουντες τὴν θρησκείαν ζητοῦσιν εἰ ἀπάνθρωποι οὗτοι νὰ ἐκρίζωσιν τὴν βαθεῖαν καὶ γλυκυτάτην εὐαισθησίαν τοῦ συναισθητικοῦ, καὶ νὰ ματαιώσωσι τὰς αἰθερίους πτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ νὰ ἐκσπύσωσι τὴν κρηπίδα τῶν ἀνθρωπίνων βιωτικῶν ἀξιομάτων, οὕτω νῦν ἐπιβάλλουσι, τὴν οἰκογενεῖαν διασείοντες, τὴν θάνατον καὶ τετυλωμένην αὐτῶν χεῖρα ἐπὶ τῶν λεπτοτάτων ἰνῶν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἀγωνιζόμενοι νὰ καταθραύσωσι τὸν ἐν οἰκογενεῖα μετὰ τῶν φιλότων ὄντων, δι' ὧν ὁ Δημιουργὸς ἀμεσώτερον συνέδετε τὸν πεπερασμένον χαμαιγενῆ ἄνθρωπον. προσπαθοῦσι τὴν συζυγικὴν τρυφερότητα νὰ ἀπαμβλύωσι, τὰ μυρία λεπτότατα καὶ θαυτάτα συναισθήματα, τὰ κατέχοντα τὴν ψυχὴν ὡς ἐκ τῆς παντοδαπῆς τύχης τῶν φιλότων νὰ ἐκπάσωσιν, τὴν θάλπουσαν στοργὴν τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα νὰ φυγάνωσι, τὸν τρυφερὸν σύνδεσμον τὸν συνδέοντα τὰ τέκνα πρὸς τοὺς γονεῖς, τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ οἰκείους πρὸς ἀλλήλους νὰ διαρρήξωσι, τὸν πολυσχιδὴ καὶ θυμηδέστατον κόσμον τῶν ἀμοιβαίων γλυκειῶν μεριμνῶν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας νὰ ἀρπάσωσι, καταπατοῦντες οὕτως ἀθέως καὶ θαναύσως οἱ βέβηλοι τὸν ποικιλόχρουν καὶ εὐώδη ἀνθῶνα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Πλὴν δὲ τῆς θρησκείας καὶ τῆς οἰκογενείας καὶ ἡ κοινωνία κηρύσσεται ὑπὸ τῶν παχυτάτων τούτων ὡς τυχαῖος τις ὁμιλος ἀνθρώπινος περιπλακείς καὶ καταδυσμευθεὶς ὑπὸ τῶν πονηροτέρων καὶ ἰδιοτελεσιτέρων ἐν νόμοις καὶ ἐθίμοις ἐξεπίτηδες ὑπὸ τούτων πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον ἐξυφανθεῖσιν, καὶ ὧν ἡ διάρρηξις οὐ μόνον ἐλευθέρᾳ παντὶ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ ὡς καθήκον δέηθεν ἐπιβάλλεται εἰς πάντα εὐ φρονούντα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν παντοδαπῶν δεσμῶν, δι' ὧν καταδουλοῦται ἡ ἀπεριόριστος ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἀπολύτρωσιν εἰλικρινῶς καὶ μεγαλοφύχως ἐπιποθοῦντα. (ἐνθ' ἄνωγ. σ. 91—92) Ἐκτοτε ἄρα αἱ ἐξωφρενικαὶ αὐταὶ ιδέαι ἐκυκλοφόρουν καὶ πρὶν ἢ ἐκπνεύσῃ ὁ Ἰθ' αἰὼν εἶχον ἀρχίζει νὰ μολύνωσι τὴν κοινωνίαν ὑπὸ τῶν μαινομένων, ὡς ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ ἐμβριθὴς οὗτος παιδαγωγὸς καὶ μέγας πατριώτης, «καὶ» ὑπεροχὴν λόγου» διαμαστιγῶν καὶ διαπομπεύων τὴν μωρίαν τῶν προδρόμων τῶν νῦν κερμουνιστῶν. Ποῦ τοιοῦτοι διδάσκαλοι τὴν σήμερον! Οἱ παλαιοὶ ἐφρόντιζον πρὸς διατήρησιν τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος νὰ ἀφήσωσι τοὺς διαδόχους καὶ τοὺς ἐπιγόνους των, εἴτινες ἀπετέλουν τοὺς «χοροὺς», ὅπως εἴλομεν τελευταῖον τοῦ Κροντιστάς, ὧν ἔσχατος ὁ πέρυσι θανὼν Χαριτωνίδης. Οἱ Μπαλαναῖοι κατώρθωσαν ἐπὶ 100ετίαν ἐν Ἰωαννίνοις νὰ συνεχίσουν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν τὴν παράδοσιν. Ὁ Παπαδασιλόπουλος δὲν φαίνεται μὲν νὰ εἶχε προκομμένους υἱοὺς(!), ἀλλ' ἀφῆκε μαθητὰς ἀξίους νὰ συνεχίσωσι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ σύστημα, ὅπως καὶ ὁ Εὐγ. Βούλγαρις. Ὁ περίφημος Μα-

1. «Κώνστας ὁ τοῦ Ἀναστασίου ἱερέως ἀπλῶς ἀναφέρεται ὑπὸ Α. Χατζημιχάλη ὡς βιβλιογράφος τοῦ 724 (476) κῶδ. τῆς ρωμανικῆς (γρ. ρουμανικῆς) Ἀκαδημίας τοῦ ΙΙ' αἰῶνος γραφέντος ἐν Ἰωαννίνοις καὶ περιέχοντος παροιμίας (Ἠπειρ. Χρον. ΙΒ', 1940, σ. 88).

ρούλη: δὲν εἶναι ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἐν Σέρραις. Καὶ οὗτος ἀπῆκεν ἀντάξιον διδάσκαλον τὸν Βράνον Βωζάνην ἢ Βοζάνην, τὴν τελευταίαν προσωπικότητα τῶν Ἑπειρωτῶν διδασκάλων ἐν Μακεδονίᾳ. Οὗτος ἀποφοιτήσας τῆς Ρ.ζαρείου σχολῆς καὶ τῆς Θεολογ. σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐδίδαξε χρόνον τινὰ εἰς τὸ ἐν Σμύρνῃ πρακτικὸν γαλλ. Λόκειον, ὅπερ διετήρει ἡ γερμανικὴ εἰσαγγελία τῆς Δυσσελδόρφης. Αὕτη κατὰ σύστασιν τοῦ Μαρούλη ἐκτιμήσασα τὴν εὐφυΐαν καὶ τὸν ζῆλον τοῦ νέου Βωζάνη εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Χάλκης. Μετὰ πενταετὴ φοίτησιν ἀνεκηρύχθη διδάκτωρ τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας ἐπὶ τῇ δόξει τῆς λαμπρᾶς διατριβῆς: «Ἡ καθ' Ὁμηρον Παλλὰς Ἀθήνη» 1873. Ἀμέσως ἐκλήθη τότε γυμνασιάρχης ἐν Σέρραις καὶ διεμεριζάροντο τὴν τοῦ Γυμνασίου καὶ Διδασκαλείου διεύθυνσιν μετὰ τοῦ πατρωνοῦ τοῦ Μαρούλη, ἀπετέλουν τὴν ἐκλεκτὴν ξυνορίδα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Οὕτως αἱ Σέρραι εὐτυχήσασαι νὰ κεντηθῶσι τοιοῦτους παιδαγωγοὺς ἔτι ἐκ τῆς ἀντιπροσώπου πνευματικῆς κινήσεως ἐν Μακεδονίᾳ προηγηθεῖσαι τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐντὸς ὀλίγου ὁ Βωζάνη ἐγένετο περιζήτητος καὶ προσκληθεὶς ἐδίδαξεν ἐν Μοναστηρίῳ, Κυθωνίαις καὶ Τραπεζοῦντι, τὰ τελευταῖα δὲ ἐτη ἀφιέρωσεν εἰς Κ)πολιν ὡς διευθυντὴς τοῦ Ζωγραφείου καὶ Ζήππειου(1). Ὑπῆρξεν ἐν Ἱεραπόλτι, ὁ ἐμπνευστὴς τῶν εὐγενῶν καὶ ἡρωικῶν αἰσθημάτων, ὁ ἐθνικὸς μεγαλοκῆρυξ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνδράματος, οὗ δέον νὰ ἐμπορῶνται πρὸ παντὸς οἱ διδάσκαλοι, ἵνα ἐμπνεύσωσι τοὺς μαθητὰς καὶ μεταλαμπαδεύσωσι τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὰ ὑψηλὰ ἑθνικὰ ἰδεώδη. Ὁ γεν. διοικητὴς Ἑπείρου καὶ θερμὸς πατριώτης κ. Κελεύρας ἔκαμε τὸ ἑξῆς πείραμα κατὰ τὰς ἐν Ἰωαννίνοις τελεσθεῖσας ἐκτάς ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας ἡρώτησεν ὁμάδα νέων Ἑπειρωτῶν ἀποφοίτων τοῦ διδασκαλείου ἡλικίας ἀπὸ 18—22 ἐτῶν: «Πόσους φερὺς ἔως τίρα ὁ διδάσκαλος σὰς συνεκίνησε διὰ τὴν πατρίδα, καὶ ἂν ποτε ἔσχε νὰ συγκινηθῇ καὶ νὰ δικρυσήτε δ' αὐτὴν», οὐδεὶς ἐκ τῶν 25 νέων τῆς ὁμάδος εὐρόθη νὰ ἦσαν ἡσυχασταὶ καὶ φρασεύοντες, ὅπως διὰ τοῦ τύπου διεκῆρυξεν ὁ διοικητὴς(2) ἀπὸ τοιούτους διδασκάλους ἐγγιγαντώθη ὁ συμμαρτυρισμὸς καὶ τὰ παιδιὰ ἐτράπησαν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐσπρέψαν δυστυχῶς τὰ ὄπλα κατὰ τῆς πατρίδος(3).

Περὶ τῶν Ἑπειρωτῶν διδασκάλων τοῦ Γένους εἶναι ἀνάγκη νὰ γραφῇ τόμος ἐλόκληρος ἐπὶ τῆς ὠφελείας πρόξεναι ἐγένοντο εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, πράγματι σωτήρες ὑπάρχοντες τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐπικαλεῖσθαι τε.

1. Βιογραφίαν ἔγραψεν ὁ καθ. κ. Π. Βιζουκίδης ἐν παραρτ. τοῦ Α' τόμου τῶν Ἑπειρ. Χρον. 1927. σ. 18—38. ἣν εὐτυχῶς δὲν εἶχον ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν (τὸ θέρος ἡ βιβλιοθήκη εἶναι κλειστή). Ὁ Βωζάνης κατήγετο ἀπὸ τὸ Γρεβεντὶ τοῦ Ζηγορίου. Ἦν Ἰωαννίνοις διετερεῖτο ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Χριστοφόρου ἐπισκόπου Ἀπολλωνιάδος. ὅθεν καὶ προφερίζτο διὰ τὸ κληρικὸν στάδιον. διετήρησε δὲ τὸν πῶγωνα διὰ βίου. Ἦτο ἐπιδελτική φυσιογνωμία, ὅπως καὶ ὁ μακ. Γ. Ζήκιδης.

2. Περιόδ. «Ἡ Δωδώνη», τομ. Α' 1931—2. Ἀλεξάνδρεια, σ. 124. Καὶ τοῦ αὐτοῦ κύριοις εἰς τὰ Ἰωάννινα. ἅπερ πάλαι μὲν ἦτο ἡ κεντρικὴ εἴση τῶν γραμμάτων δι' ὅλην τὴν Ἀνατολήν. ἐλειτουργοῦν δύο γυμνάσια, 4 ἀσκητικὰ σχολαί, ἑλληνικὸν σχολεῖον, νηπιαγωγεῖον καὶ πλῆθος ἰδιωτικῶν σχολῶν. ἅπερ ὑψήθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς συσταθείσης καὶ Παίδας. Ἀκαδημίας.

3. Οἱ καλοὶ διδάσκαλοι ἀπετέλεσαν ὄντως ἑξάφρεσιν. Ὁφείλω νὰ συστήσω εἰς τὸ Πανσληνιον δύο. Οὗτοι οἱ ἱεροφάντορες τοῦ διδασκαλ. κλάδου εἶναι ὁ Ὀλύμπιος Γρηγ. Παπαδημητρίου (βλ. «Ἡ χρυσὴ εἰς τῆς νεότητος» τομ. Α' 1917 Ἀθῆναι. Τὸ βιβλίον εἶναι ὄντως ὠραῖον, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἑγωπαθὴς καὶ σχολαστικὸς καὶ ὁ ριζ. κλέυρος Ἀθαν. Καβίθας, οὗ τὸ βιβλίον φέρει ἐπιγραφὴν: «Ἡ δόξη παιδεία πηγὴ παντός ἀγαθοῦ». Ὁ εἰλικρινὴς οὗτος ἀνὴρ δὲν διατάζει νὰ καταγγεῖλῃ τοὺς συναδέλφους τοῦ ἐπανάλκμάνων, οἱ ἐπὶ ἀντιθέτως κινήματα καὶ τὰ κατ' αὐτὰ διαπραχθέντα ἀκατονόμαστα κινουρήματα εἶναι εἰς οὐκ οὐκ κακοί: τῶν διδασκάλων κατὰ μέγιστον ποσοστὸν (π. 27). Ἐγὼ ἐπιπροσέτω καὶ ἡ ἐπὶ Μεταξά διὰ τοὺς τῶν κατὰ σχολείων χάριν τῆς ΚΟΝ, ὁργάνωσις ἀπομακρύνοντα τοὺς νέους ἀπὸ τῆς οἰκογενείας καὶ ἐκκλησίας καὶ μεταδιδόντα ἐκείτα εἰς τὴν ΒΗΟΝ.

λευτατον τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου. Οὗτος ἐν τῇ «ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ» γράφει περὶ τοῦ ἱερέως Γ. Συγγεωργίου: «ἐμαθὴ εὐσεν ἐν Οὐνιεῖς τὴν Λατινικὴν, Ἰταλικὴν καὶ ἑλληνικὴν διὰλεκτον. Ἐθὼν εἰς Ἰωάννινα διδάσκαλος ἐχορηγήσας τῆς ἐκεῖ οὔσης σχολῆς, παροδοῦς ἄριστα τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα, φιλοσοφίαν τε καὶ θεολογίαν. ἐν πολλοῖς διασχέσας χρόνοις τῷ ρηθέντι σχολείῳ τοῖς ἰδίῳις μαθηταῖς πᾶσαν τὴν ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων οὖσαν Εὐρώπην καταβουρβουρωθεῖσάν πως ἐξ-παίδευσε, διακριθεῖσι καὶ αὐτὰς πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν ταύτης. Ἐγραψε Λογικῆς εἰσαγωγὴν καὶ συμφωνίαν ἑλληνικὴν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς ἀπάσης» (τομ. Γ', 490 κατὰ Μέριτζιον).

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Παπαβασιλοπούλου ὡς καὶ τῶν δὲ δόχων αὐτοῦ Μπαλαναίων, ἦτοι ὁλος ὁ ΙΗ' αἰὼν, θεωρεῖται ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων· ἐν Ἰωαννίνοις⁽¹⁾. Τὴν ἀκμὴν ταύτην ἀνέτρεψαν ἐκεῖνοι, εἴτινες μεθυσθέντες ἐκ τοῦ ψευδοπολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης, ἠθέλησαν νὰ μεταφυτεύωσι ξένα παιδαγωγικὰ καὶ μεθολογικὰ παρ' ἡμῖν συστήματα. Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι τὰ ἄλλα μέτρα πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῶν σχολείων, ἅπερ ἐφαρμόζονται τῶρα. Ταῦτα ἐκτίθενται ἐν τῷ «Πρὸς τοὺς Ἰωαννίτας... συμπολίτας» ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ἀθανασίου ὑπεμνήματι, δημοσιευθέντι ἐν τῷ «Λογίῳ Ἑορῇ» τοῦ 1817, ὅπερ οὐδεὶς τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων ἀναφέρει⁽²⁾. Ἐκ τούτου ἀποσπῶμεν τὰ σπουδαιότερα (σ. 85—90).

«Εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον τῶν Ἰωαννίνων, δηλαδὴ εἰς τὸ τῶν ἀξίων συμπολιτῶν κυρίων Ζωσιμάδων, σχολαρχεῖ τὴν σήμερον ὁ ἐλλόγιμος κύριος Κ. Μπαλανιδῆς. Οὗτος ὁ ἄλλως σεβάσμιος ἀνὴρ ἐπρεπε νὰ ἔχη μαθητὰς τοὺς πάππους καὶ προπάππους μας, καὶ ὅχι ἡμᾶς καὶ τὰ τέκνα μας· διότι τὸ σύστημά του εἶναι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ ἄλλα βιβλία δὲν ἔχουν χώραν, εἰμὴ ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Πατούσα, τὸ τέταρτον Θ. τοῦ Γαζή, ἡ ἰδική του Ἀνθολογία, καὶ ἡ Λογικὴ τοῦ Κορυδαλέως. Βιβλία γραμμένα εἰς τὴν ἀπλὴν διάλεκτον εἶναι ἐξωρισμένα ἐκεῖθεν. Ἐνθυμοῦμαι μίαν φοράν, ὅταν οὗτος ὁ διδάσκαλος, βλέπων τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Σοαβίου, μεταφρασμένον παρὰ τοῦ κυρίου Γρηγορίου Κωσταντά, εἶπεν, ὅτι τὸν ἀρέσκει. πολλὰ, δὲν τολμᾷ ὅμως νὰ τὸ παραδώσῃ, ἐπειδὴ εἶναι εἰς τὴν ἑνὴν Ἑλληνικὴν μεταφρασμένον. Ἐκτὸς τούτου ἐμπροδίζει μεγάλως ὁ ρηθεὶς νὰ μαθάνωσιν οἱ μαθηταὶ εὐρωπαϊκὰς διαλέκτους λέγων, ὅτι αὐταὶ γέμουσαι ἀπὸ ἀθεᾶ βιβλία κάμνουν νὰ ἀθεῖσουν, ὅσαι τὰς μαθαίνουσιν. Εἰς αὐτὸ τὸ σχολεῖον οἱ μαθηταὶ δὲν ἤμπορουν νὰ τελειώσωσι προτῆτερα τὴν περίοδον τῶν ξηρῶν γραμματικῶν, παρὰ μετὰ δέκα ἔτη, καὶ τότε οἱ περισσότεροι, ἀνίδεοι ὄντες ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ ἄλλων μέσων φιλολογικῶν, καταλαμβάνουν κακῶς τοὺς παλαιοὺς συγγραφεῖς. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς γίνονται μισάνθρωποι, κακοῖθεις, καὶ ὅσον αἱ ἰδέαι των μικρότεραι, τόσον περισσότερον ὑπεροπτικοὶ καὶ κενόδοξοι. Ἐν ᾧ ὁ κύριος Κ. Μπαλανιδῆς δὲν εἶναι ἄξιός τῆς παρούσης ἐποχῆς, ἐγήρασε καὶ παραπολύ, καὶ ἐκωφώθη· ἄλλα τὸν ἐρωτοῦν οἱ μαθηταὶ, καὶ ἄλλα αὐτὸς ἀποκρίνεται. Ὅθεν γίνεται εἰς τὴν παράδοσιν μέγας κυκεὼν. Αὐτὸς θέλει ν' ἀφήσῃ διάδοχόν του ἕνα καλόγηρον φίλον του, ὃς τις παραδίδει τὸν Κορυδαλέα, ἐξηγῶν μόνον λέξεις⁽³⁾ καὶ ἀντὶ μὲ μίαν ἐρμηνεύων ἐκάστην μὲ πέντε ἔξ, χωρὶς διαφορὰν τῆς σημασίας,

1. Ἀναφέρομαι εἰς μίαν τῶν τελευταίων ἐργασιῶν. Ἀγγελίνας Λεκαπηνοῦ, «Ἡ πνευματικὴ κίνησις τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ Τουρκοκρατίᾳ» (Ἀκτῖνες ΙΔ', 1951, σ. 510 «Τὰ Ἰωάννινα τὸν 18ον αἰῶνα ἐφθασαν εἰς μίαν θαυμασίαν πνευμ. ἀνθρῶν, ἐγ[ε]ναν μίαν πραγματικὴν «φωτεινὴν ἐστία», πὺρ ἐξέπεμπε τὸ φῶς τῆς εἰς ὅλον τὸν ὑπόδουλον τότε ἑλληνισμόν, τὸ προμηνύμα τῆς ἐλευθερίας». Εἰς τὰ σταχυολογηθέντα τῆδε καθεῖσε δύο ἄρθρα οὐδὲν νέον παρουσιάζει τὸ δ' αξιοσημείωτον ὅτι εἰς τὴν σειρὰν τῶν διδασκάλων παραλείπει τὸν ἡμέτερον Παπαβασιλόπουλον.

2. Ὁ κ. Μιχαλόπουλος δὲν ἀναγράφει τὴν πηγὴν, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐγνώριζεν αὐτήν....

3. Ἐννοεῖ τὸ λεγόμενον «φυλαγωγικὸν σύστημα». ἐτίθεντο 2—3 συνήθως συνώνυμα, λαμβανόμενα ἀπὸ τὸ εἰδικὸν λεξικὸν τοῦ Γερμανοῦ Βλάχου, ὅπερ οὗτος ἐδίπλισεν «Ἀρμονίαν».

καὶ τοῦτο θλιβερά μέθοδος τῶν σχολαστικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, τῆς ὁποίας τὴν χρῆσιν ἐξώρισαν ὅλα σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος τὰ σχολεῖα καὶ δυστυχία ἀνμείνα τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων φανῶσι πρεσβεύοντα μέχρι τοῦ νῦν τὴν κατηραμένην ταύτην μέθοδον. Ἰδοὺ λοιπὸν, φίλοι ὁμογενεῖς, ὁποῖους καρποὺς φέρει ἡ στρεβλὴ μέθοδος, ἐν ᾧ ἡ ὀρθὴ κατασταίνει τοὺς μαθητὰς ἱκανοὺς νὰ καταλάβωσιν, ὥς πρέπει, τὰ ἀθάνατα συγγράμματα τῶν προγόνων μας, καὶ τοὺς ἐμπνέει ιδέας πολλῶν ὠφελίμων προαγμάτων! Εἰς τὸ δεύτερον σχολεῖον τῆς πατρίδος μας, δηλ. τοῦ ἀειμνήστου Καπλάνη, σχολασχεῖ ὁ κύριος Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ὅστις ἐσπούδασεν ἐνταῦθα. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ εἶναι ὀρθή, διό καὶ πολλοὶ μαθηταὶ ἐξήλθον ἀπὸ τὸ σχολεῖον μὲ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς καὶ ἄλλων διαλέκτων μὲ ιδέας ἱστορίας γεωγραφίας καὶ ὁπωποῦν φιλοσοφίας. Ἀπ' αὐτοὺς ἐγιναν ἄλλοι ἰατροί, καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι εἰς ἄλλα μέρη (ἴσως διὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα πτωχὴν πληρωμήν). Διὰ τὴν ἀναχώρησιν λοιπὸν αὐτῶν τῶν ἀξιωτέρων τοῦ μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ὥς ὑποδιδάσκαλοι, ἀναγκάζεται νὰ παραδίδῃ ὅλα αὐτοῖς. Τί ἡμπορεῖ ὁμοῦ νὰ κάμῃ ἓνας μόνος ἄνθρωπος; τί νὰ πρωτοδιδάξῃ μόνος ὁ κύριος Ψαλίδας, ὅστις καὶ κατὰ δυστυχίαν δὲν πηγαίνει καὶ καθ' ἡμέραν εἰς τὸ σχολεῖον, ἐπειδὴ ἀνακατόνεται καὶ εἰς ὑποθέσεις ἐμπορικὰς, ἡγούρην αἰρετοκρατίας κ.τ.τ. καὶ εἰς ἄλλας διαφόρους ἀσχολίας; (καὶ τοῦτο στοχάζομαι προέρχεται ἀπὸ δύο αἰτίαι· ἡ δίδει δὲν πληρόνεται καλὰ καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἀπαντᾷ τὰ ἐξοδα τοῦ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἢ διότι χάριν φιλίας θέλει νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτοὺς, ὅσοι τὴν προσκαλοῦν εἰς τοιαύτας ὑποθέσεις, παραμελῶν τὰ χρέη τοῦ ἐπαγγέλματός του). ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ πράττῃ ὅ,τι ἐπαγγέλλεται· καὶ ὥς ὁ ἔμπορος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἦναι ἐν ταυτῇ καὶ διδάσκαλος, οὕτω καὶ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἐν ταυτῇ καὶ ἔμπορος. Ὅπως καὶ ἂν ἐχητὸ πρᾶγμα, φίλοι μου συμπολίται, ἓνας μόνος καλὸς διδάσκαλος δὲν ἐξαρκεῖ, καὶ ἄσμη ἐντραπῶμεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἔως τώρα δὲν ἡρθήθημεν, πόσον μὲν πλουσιοπαρόχως ἐσπείραμεν, δὲν ἐθερίσαμεν ὁμοῦ οὐτε τὸ ἑκατοστημόριον τῶν σπερμάτων. Ἐξωδεύσαμεν χωρὶς τὸν ἐλπίζομενον καρπὸν· ἐφάνημεν κωφοὶ εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν σοφοτέρων ὁμογενῶν. Αἶ, δι' ἀγάπην Θεοῦ! ἄς στρέψωμεν τὰ ὀμμάτιά μας εἰς τὴν Χίον, Σμύρνην, καὶ Κυθωνίαν (!)! ἄς ἴδωμεν ὁποῖους καρποὺς ἀπολαμβάνουν αὐτοὶ ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῶν! ἄς μᾶς κινήσῃ τὸ παράδειγμα αὐτῶν εἰς φιλοτιμίαν! ἂν οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν πόλεων πληρόνιντες μέρος ἑκάστου, ἐρύστησαν σχολεῖα τακτικά, πόσω μᾶλλον ἡμεῖς, ὅταν ἔχωμεν ἱκανὰς ποσότητας χρημάτων, τὰ ἑποῖα ἀφιέρωσαν μόνον δύο εὐεργεταί, χωρὶς νὰ ζητήσουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους μήτε ὀβολόν; Διὰ τί νὰ ἐπιμένωμεν εἰς τὸν λήθαργον τῶν προλήψεων, ἐν ᾧ ἄλλοι πρὸ καιροῦ προθύμως ἡγέθησαν; ἄς προσκαλεσώμεν λοιπὸν πέντε ἀξίους διδασκάλους, ἀπὸ τοῦ, ὁποῖους τρεῖς τοῦλάχιστον νὰ συστήσωμεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν κυρίων Ζωσιμάδων, καὶ τοὺς ἄλλους δύο εἰς τὴν σχολὴν τῶν κυρίων Ζωσιμάδων, καὶ τοὺς ἄλλους δύο εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Καπλάνη, διὰ νὰ συσχολαροῦν μὲ τὸν κύριον Ψαλίδαν. Συμπεριώτερον ὁμοῦ εἶναι, σχολάζομαι, νὰ ἐνώσωμεν τὰ δύο σχολεῖα διὰ νὰ ἐμπνεύσωμεν εἰς τοὺς διδασκάλους ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην, ὥς τε νὰ ἔχουν καὶ ἐν σύστημα ὁμόφωνον κατὰ πάντα. Ἐπειδὴ αὐτὰ διὰ τὴν διαφορετικὴν μέθοδον τῶν εὐρίσκονται εἰς ἀκατάπαυστον διχόνον· ἂν καὶ ἐλθῶν, ὅταν ἐνωθῶσι καὶ τὰ ἐξοδα θέλουν γίνεσθαι ὀλιγώτερα καὶ ἡ ἰάξις θέλει φυλάττεσθαι εὐκολώτερον καὶ οἱ ἑπίτροποι θέλουν φροντίζει προθυμώτερον. Ὁφελιμώτατον ἤθελεν εἶναι νὰ ἔχωμεν εἰς τὰ σχολεῖά μας καὶ δύο διδασκάλους τῶν σοφοτέρων τῆς Εὐρώπης διαλέκτων, οἵτινες νὰ παραδίδωσι τὴν Γαλλικὴν, Ἀγγλικὴν, Γερμανικὴν καὶ μάλιστα τὴν Λατινικὴν, τὴν τόσον ἀναγκαίαν εἰς τὴν μάθησιν τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς. Προσέτι καὶ οἱ ἀρχιδιδάσκαλοι καὶ οἱ ὑποδιδάσκα-

1. Ὁ γράφων ἐξ ἀκοῆς ἐγνώριζε τὰ σχολεῖα ταῦτα· διότι καὶ εἰς αὐτὰ αὐτὸ τὸ σύστημα ἐδιδάσκετο μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι εἶχον πλήρες προσωπικόν.

λοι πρέπει νά πληρόνωνται καλά, διὰ νά μὴν ἀναγκάζωνται διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἐξόδων των νά ἐνασχολῶνται εἰς ἄλλα καί, ἂν δὲν φθάσουν τῶν σχολείων τὰ εἰσοδήματα, πρέπει νά γίνῃ ἐτήσιος συνδρομὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς πλουσίους μας ἀναλόγως ὥστε νά ἀναπληρωθῇ ἡ ἑλλειψις. Εἰς αὐτὴν τὴν συνδρομὴν εἶμαι εὐελπὶς, ὅτι ὁ πανιερώτατος Μητροπολίτης μας θέλει φανῇ ὁ γενναιότερος, διὰ νά ἐμψυχώσῃ μὲ τὸ καλὸν παράδειγμά του καὶ τοὺς λοιπούς, καὶ διὰ νά μὴ φανῇ κατώτερος κατὰ τὴν φιλογένειαν παρὰ τοὺς ἄλλους συζυγούς του, ἀμιλλωμένους καθ' ἑκάστην νά φωτίσωσι τὰς ἐπαρχίας των μὲ τὰ θεῖα φῶτα τῆς παιδείας. Πρὸς τοῦτοις παρακαλῶ τοὺς πλουσίους μας καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τῶν Ἐκκλησιῶν μας νά στείλωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην μὲ ἐξοδά τω καὶ μὲ τὰ περισσεύματα τῶν εἰσοδημάτων των. Ἐκκλησιῶν, ἀγχίνοας μαθητὰς διὰ νά τελειοποιηθῶσι καὶ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ φίλον ἔδαφος, διὰ νά γίνωσιν ἄξιοι διάδοχοι τῶν διδασκάλων μας. Τοῦτο ἕως τώρα ὄχι μόνον δὲν ἐνῆργησε κανένας, ἀλλ' οὔτε ἐπρόβαλε, καὶ ἔπρεπε νά τὸ προσμελίνωμεν ἀπὸ τοὺς καλοὺς Λιθουρνισίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὅσοι εἶναι συμπολίται μᾶς, ἔκαμαν τὸ πρὶν τὴν πατρίδα χρέος των⁽¹⁾. Ὅσοι δὲ εἶναι γείτονες καὶ φίλοι μας, ἡθέλησαν νά δείξωσι διὰ τούτου τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν των.

Εἰς αὐτοὺς δὲν πρέπει καὶ ἡμεῖς νά φανώμεν εὐγνώμονες ἀντεξοδεύοντες γενναίως πρὸς σπουδὴν τῶν συμπολιτῶν μας. Αὕτη ἡ ἀμοιβή, εἶμαι βέβαιος, ὅτι θέλει τοὺς εἶναι ἱκανή, ἐπειδὴ μὲ τὸ παράδειγμά των μᾶς ἐφανέρωσαν, πόσον ἐπιθυμοῦν τὸν φωτισμὸν μας. Στοχασθῆτε, φίλοι μου συμπολίται, ὁποῖαν ὠφέλειαν θέλει μᾶς προσενέσῃ ἡ παιδεία εἰς πᾶν ἐπάγγελμα, μάλιστα εἰς τοὺς ἐμπόρους μας, οἵτινες ἔχουν ὄχι μικρὰν κοινωνίαν μὲ τὰ σοφὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Τὰ σχολεῖά μας, ὅταν γίνωσι τακτικὰ Λύκεια, θέλουν ἐλκύει πολλοὺς νέους ἀπὸ διάφορα τῆς Ἑλλάδος μέρη, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ πλησιόγωνα, νά σπουδάζουν εἰς αὐτά, καὶ ἡμεῖς θέλομεν ἀπολαύει τοὺς γλυκεῖς καρποὺς τῆς μεταδόσεως τῆς παιδείας. Οὗτος εἶναι ὁ μόνος τρόπος, φίλοι συμπολίται, τῆς εὐτυχίας μας. Ἡ παιδεία θέλει φέρει τὴν καλὴν ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα μας, ἡ παιδεία θέλει ἀποκαταστήσει περίελεπτον εἰς τοὺς ξένους τὴν πόλιν μας, ἡ παιδεία θέλει εἰσάξει τὸ ἐμπόριον εἰς αὐτὴν καὶ μᾶς ἐμποδίσαι νά τρέχωμεν πλέον μὲ τόσους κινδύνους εἰς ξένους τόπους, ἡ παιδεία θέλει μᾶς κἄμει νά μὴν ἐντρεπώμεθα πλέον συναναστρεφόμενοι μὲ τοὺς Χίους, Σμυρναίους καὶ λοιποὺς ἑλλογίμους ὁμογενεῖς. ἡ παιδεία ἐμφράξει τὰ στέματα τῶν ὁμογενῶν, οἵτινες μᾶς ἐνισχύουν ἀπειροκάχου καὶ ἀναξίτου τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος. ἡ παιδεία θέλει ἀποκαταστήσει τοῦ φύσει φιλοξένου Ἰωαννίτας ἱκανοὺς νά βοηθήσωσι τοὺς ἀπαιδεύτους γείτονας των ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ παιδεία θέλει μας ἀξιώσει καὶ ἡμεῖς νά φωτισθώμεν καὶ ἐν ταυτῇ νά συνεισφέρωμεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὸν φωτισμὸν τῆς Ἑλλάδος ὅλης. Εἴθε λοιπὸν νά ἴδω ἐν τάχει θαλμένας εἰς πρᾶξιν ταύτας τὰς πρὸς ἐσθας θερμὰς παρκαλέσεις μου πρὸς κοινὴν χάραν καὶ εὐφροσύνην τῶν ὁμογενῶν! γένοιτο! γένοιτο!

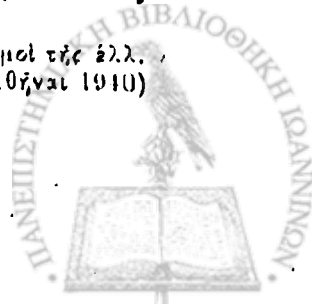
Ἐκ Βιέννης

ὁ ταπεινὸς συμπολίτης σας
Δημήτριος Ἀθανασίου

Αἱ ἐκτιθέμεναι ἐνταῦθα ἰδέει τοῦ Δημ. Ἀθανασίου ἀποδεικνύουσιν αὐτὸν ἕνα τῶν προδρόμων τῆς ἀναγεννηθείσης ἐν Ἑλλάδι παιδείας, ἣν ἤρχισεν ὁ Ἀνθρακίτης καὶ συνεχίσεν ὁ Εὐγ. Βούλγαρης ἐν Ἰωαννίσις.

Περὶ τοῦ Ψαλῖδα ἔχουμεν τὴν ἀξιόλογον καὶ ἐξαντλητικὴν μονογραφίαν τοῦ εὐέλπιδος νεαροῦ ἐπιστήμονος κ. Α. Βρανούση: «Ἀθανάσιος Ψαλῖδας, ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους (1767—1828), ὁ πατριώτης, ὁ πολιτικός, ὁ ἀγωνιστής. ἔκδοσις

1. Βλ. τὴν λιμπρὰν μονογραφίαν τοῦ καθ. κ. Νικ. Τωμαδάκη «Ναοὶ καὶ θεομοὶ τῆς ἑλλ. κοινότητος τοῦ Λιθόρνου» (ἀντί. ἐκ τοῦ 15^{ου} τόμ. τῆς Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. σπουδῶν, Ἀθήναι 1910) σ. 104 ἐ. κεφ. Ε', τὸ σχολεῖον καὶ αἱ ὑπότροφοι τῆς Κοινότητος.

«Ήπειρωτικής Ἑστίας», Ἰωάννινα 1952». Διὰ τὴν εἰς Ἰωάννινα διδασκαλικὴν τούτου δρασίην (1795—1821)(¹) ἔγραψεν ἑλγὰ (σ. 24—29 ὡς τὸ διπλάσιον τοῦ κειμένου εἶναι αἱ σημειώσεις! εἶναι ἡ νόσος τῆς ἐποχῆς μας. οἱ νέοι θαρρύνονται νὰ ἀναλύσωσι ἢ νὰ ἀπορρίψωσι ἢ νὰ ἀφορμειώσωσι τὰς ξένας ἰδέας καὶ ρίπτουσιν αὐτὰς ἔτσι ἐπὶ τοῦ χάρτου!) εἰς αὐτὰ προσηύτω ἐγὼ μίαν λίαν διδασκαλικὴν ἐπιστολήν, ἣν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Καπλὰν· ἡ αὕτη ἐδημοσιεύθη εἰς τοῦ Εἰρ. Ἀτωπίου τὸ «Ἀττικὸν ἡμερολ.» 1873, ἐνθα σχετικῶς μετὰ τὰ ἀνωτέρω γράφει: «Ὅσῳκις στοχάζομαι τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας καὶ Σὲ τὸν ἀνακουφιστὴν αὐτῆς καὶ εὐεργέτην γεμίζουσιν τὰ μάτια μου ἀπὸ δάκρυα ἡδονῆς καὶ ἁλγους εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν, καθὼς καὶ τώρα ὅπου Σὺ γράφω, τὰ μάτια μου δακρύων πλήρη εἶναι... αὐτὰ, γενναίωτα, αὐτὰ εἶναι ἐποῦ με κάμουν νὰ μὴν αἰσθάνωμαι κανένα κόπον καὶ νὰ παραδίδω ἐπιταπλῶς τὴν ἡμέραν εἰς οὐκίῳ ὥρᾳ, ἰέσσοντας πρὸ τοῦ γείματος καὶ τέσσαρας μετὰ τὸ γεῦμα, ἐπειδὴ βλέπω τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, βλέπω ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐδόθη Σὺς ἡ ζωὴ ὅχι διὰ νὰ ζήσης, ἀλλὰ νὰ ζήσης διὰ νὰ ζωοποιήσης τοὺς ἄλλους» (σ. 440 βλ. καὶ «Ἑστίαν» 1879, σ. 273)· ὥστε δὲν ἀληθεύουσι αὐτὰ ποῦ γράφει ὁ ἐπιστολογράφος καὶ ἄλλοι περὶ ἐλλειπτοῦς παραδόσεως τῶν μαθημάτων.

Εἴπομεν, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος μετὰ τὰς σπουδὰς δὲν ἔμεινε νὰ διδάξῃ ἐν τῇ γενετρίᾳ του, ἀλλὰ διωρίσθη εἰς Σέρρας, ὅπου συνέχισαν τὸ ἔργον του ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας διδάκταλοι Ἑπειρώται. Ἐκεῖθεν ἡ φήμη του διαδοθεῖσα ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον προσεκλήθη εἰς τὴν σχολὴν τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ Τυρνάβου.

Ἡ περιώνυμος αὕτη σχολή, ἥτις καὶ ἐλληνομουσεῖον ἐλέγετο. Ἐνταῦθα τῷ 1699 ἦν διδάσκων Μάρκος Κύπρις ὁ Πορφυρόπουλος(²). Ὁ μέγας προστάτης τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ πολὺς Παρθένιος Β. μητροπολίτης Λαοῖσης (1688—1702), ὅστις μεταρρυθμίσας αὐτὴν τῷ 1701 ἐκάλεσε ὡς σχολάρχην ὁ Παναβασιλόπουλον. Τὸ Τύρναβον ἦν ἡ δευτέρα μητρόπολις ἡ τὸ θέρετρον αὐτοῦ διὸ καὶ εἶχεν ἀνεγείρει ἐκεῖ μεγαλοπρεπὲς οἶκημα(³). Κεῖται παρὰ τὸν Τεταρτήριον ποταμὸν ὑπεράνω τοῦ ὁποῦ παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν Καμδουλίων ἔκειτο ἡ ἀρχαία Δωδώνη, ὡς ἀπέδειξεν ὁ μακ. καθ. τῆς ἀρχαιολογίας Ἀρθεμιόπουλος(⁴) (τοῦτο εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ Στράβων, διότι ἀναφέρει εἰς τοὺς γνωστὸς στίχους ὁ Ὅμηρος: «Ζεῦ Δωδωναίε, Πελασγικὴ...» ὡς ἐγγὺς ῥέοντα τὸν Πηνειὸν· ἐπειτα κατὰ τὸν Η' αἰῶνα π. Χ. δταν οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ἐπεκτείνωνται πρὸς Δ' μετοικήσαντες καὶ οἱ Θεσσαλοὶ μετέφερον τὸ μαντεῖον ἐκεῖ, ὅπου εἶναι σήμερον· διὸ καὶ τὰ εὑρεθέντα μνημεῖα δὲν ἀνέρχονται πέραν τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς). Εἰς τὴν πρὸς Ἰάκωβον Ιερσεδάκοιον ὁ ἐπιστολήν ὁ Ἀναστάσιος (σ. 778, ἀν. τ. 25) ὑπερεξάρων τὴν λαμπρότητα τῆς Λαρισσαίας μητροπόλεως καὶ τὴν μητροπολίτην «Παρθένιον» τῶν χαρίτων τὸ ἀγλαόμορφον Παλλάδιον, τὸν ἡμέτερον δεσπότην καὶ ἀριστον ποιμένα, οὐκ οὐκ ὁ μὴ θυμίζων.

1. Ὁ κ. Εἰρ. Σούρλας εἰς τὴν ἐναίτιμον διατριβὴν του περὶ Ψαλίδας, ἣν ἔκρινε ὡς κτηγητῆς τῆς Φιλολ. σχολῆς τῷ 915, γράφει: «ὁ ἐδίδεξεν ἐν Ἰωαννίνοις 25 ἐτη. Τῷ 1820 μὴ εὐρισκόμενος εἰς καλὰς σχέσεις πρὸς τὸν Ἀλὴ πασᾶν, ἀρξαμένης τῆς πολιτικῆς κατέφυγεν εἰς τὸ Τσεπέλοβον καὶ τὸ 1822 εἰς Κέρκυραν. ἐνὶ ἀπείρῳ τῷ 1829. Εἰς ταῦτα τι φρονεῖ ὁ κ. Βρανοῦσης; πρέπει νὰ λάβῃ θέσιν, διότι, ἂν δὲν ἀπικτώμαι, παρουσιάζει αὐτὸν ὡς μέχρι τέλους διατελέσαντα εἰς καλὰς σχέσεις πρὸς τὸν τύραννον.

2. Περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου φιλολόγου τὰ Λεξικά μας οὐδένα λόγον ποιοῦνται καὶ οὐκ εἰς ἐποχὴν ἐξηγήσεως τῶν Κυρίων. Καὶ οὕτως ὑπάρχει τοῦ Σοφ. Οὐκονόμου ἀρίστη μνηνογραφία (ἥς μνηταὶ ποιοῦμαι ἐν τῇ «Ἱστορικῇ βιβλιογραφίᾳ», τόμ. Α', σ. 366) ἐκδοθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 1848. Οἱ Ἀσκληπιάδαι πρέπει νὰ τὴν γνωρίζουν, διότι μετέφρασε τοὺς «Ἀπορρησμοὺς» τοῦ Ἰπποκράτους εἰς τὸ ἀπλοῦν, οὐ καὶ ἐδίδεξεν εἰς τὸ ἑλλην. Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου.

3. «Θεολογία» Ι', 1930, σ. 108.

4. Ἐγκυκλ. Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Δ' Τόμ. σελ. 828—830.

τάς ἀρετάς καὶ τὴν λοιπὴν τῶν ἡθῶν ἢ πάντῃ δάσκανος καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς ἦ, ὅ φασι, λίθων ἀνχισθητότερος; (1), ἐπιτελλεῖ αὐτῷ τὸ δημοσιεύειν ἐκεῖ δεκάστιχον ἐπίγραμμα ὡς ἐπιστράγισμα, καὶ τελειώνει δι' ὀξύμορου σχήματος τὴν ἐπιστολήν: «Ἐρρωσο τοῖνον, Ἰάκωβε, μνημοεύων ἡμῶν τῶν μονήρη δῖον ἀσκούντων ἐν τῷ κατωτάτῳ τῆς μητροπόλεως οἰκήματι»: Ἀλλ' ὁ Ἰάκωβος σεμνὸς καὶ εὐγνώμων μαθητῆς σὺν τῷ δεσπότη πλέκει καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ διδασκάλου διὰ τῶν ἐξῆς ἐπιγραμμάτων:

Πρὸς τὸν αὐτὸν Πανιερώτατον καὶ Θεοπρόβλητον Δεσπότην Μητροπολίτην Λαρίσης κύριον κύριον Παρθένιον» (2).

I

- 1 «Νῦν θεὸς ὑψιμέδων μεγάλ' ὤπασε δῶρα Λαρίσση,
ποιμένα νητροκέως τῶν λογικῶν προβίτων,
Παρθένιον φιλόμουσον ἐν ἀρχιερεῖσι, φαινόν,
ἥτιον, ἡδιεπῆ, εὐθύδικον ζάθεον.
- 5 ὅς ρ' ἦθη μεμαῶς μεταμεῖψαι τῶν ὑπὸ χεῖρα
μούσας ἀγκαλέσαι καὶ σοφίης χάριτας,
μουσεῖον κατέληξ' ἃ ἃ Τύρναβον ἀξιέπαινον,
κῶλλα ἀπειρα ἕως θέσσελα ἔργα τελεῖ.
Ὡ καὶ ἀναστάσις τόδε πυκνὸν ὄρ' ἀνέθηκε (3),
1 φωνῆς ἐξ Ἱταλῶν ἀνδομολογησάμενος.
πῆμα μέγ' εὐλάβης ἀνέρος πικρὴ ἀρχερεῖα
ἔβοχα δὲ φίλον μουσοφόρων ἀνέρων.
«Τῆς αὐτοῦ Πανιερόητος ἐλάχιστος δοῦλος καὶ μαθητῆς
τῆς ἐν Τύρῳ ἀφ' ὧν σχολῆς Ἰάκωβος ἱεροδιάκονος».

II

- Ὁ αὐτὸς.
- 1 «Λαμπροφορεῖν σοφίης πάρος ὥς χάρις' ἤρξατο Ἑλλάς
ἄορι, κομᾶν τε ρόδοις Ἰδμοσύνης τε ῥοις.
Τύρναβος ἡδὲ Λαρίσσα μέγ' ὀμβροῦ εἶται (4) ἐπὶ τοῖςδε,
τῆς ἀρετῆς ἔργοις Παρθένου βαθύνου,
 - 5 ὅς καλὰ μὲν θεϊκῆς χειρὸς ἔξια προὐκεχάρακτο
Ἱσουλὰ δα ἡνιοχεῖ, θετταλὴν θ' ἰσώει».

Ὁ ἐλληνομαθητάτος ἐὼς ὁ οὐδὲν ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Πανιερώτου Παρθένου ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Παπαθεοφάνου. Εἰς τὴν πρὸς τὸν Μαργαρίτην Μάνθον 9 ἐπιστολήν (5), ἣν ἔγραψεν «ἀπὸ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ ἄψαον, ἔτος τὸ σωτήριον Ἰανουαρίου κη'» γράφει: «ἀσπάζεται σου προσέτι τὴν λογικότητα ὁ σὺν ἐμοὶ τὸν βίον διαμετρῶν κύρ Ἰάκωβος, ὁ ἐν ἱεροδιακόνει ἐλλόγιμος καὶ τοῖς τῶν σπουδαίων ἐγκρίτοις συνημιλλώμενος» καὶ ἐπάγεται καὶ τὸν συλλογισμόν, ὅτι φίλος ὢν αὐτοῦ, εἶναι καὶ τοῦ Μάνθου. Ἀλλ' ὁ τριετής χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἰακώβου

1. Ὅτι δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ταῦτα περὶ τοῦ διακεκριμένου ἱεράρχου βλ. ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Ν. Μαυροκρατῆτον (ἔνωτ. σ. 771—773. ἀνατ. σ. 23—25).

2. Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 111 κώδικος τῆς μονῆς Γρηγορίου περιέχοντος τὸ ἀριστον τῶν ποιημάτων του, τὴν «Λειψιμονοῖσαν ρητορικὴν». Πρὸς τὸν Παρθένιον ἀφιερῶναι καὶ τὸ βιβλίον προσωπνήσας αὐτῷ δι' ὥρας ἐπιστολῆς, μεθ' ἣν τὸ προσέμιον.

3. Τὰ ἐπιγράμματα ἐξέδοτο καὶ ὁ Λαρίσιος Ἐπισμ. Φαρμακίδης ἐκ κώδ. 1192 τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης περιέχοντος τὴν «Ρητορικὴν» τοῦ Παπαθεοφάνου (βλ. Ἡ Λαρίσα .. τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη. Βόλος 1926 σ. 102—103). Οὗτος ἔχει: ἡρ' ἀνέθηκε, ὁ δὲ Γρηγόρ. κώδιξ: ἡ ἀνέθηκε.

4. ἀβρύνεται Φαρμ.

5. Τίς ὁ Μάνθος ἐὼς, ἐκ οὗ ὄνομα. ὁστις ὀνομάζει τὸν Ἀναστάσιον «αὐθενέστατον ἐν ἀρχουσί» καὶ ἦν συνελικιώτης (βλ. ἄνωτ. ἐπιστ. Β, 1. Β. 8, σελ. 775. ἀνατ. 27).

ἤκιστα ἀρμόζει εἰς μαθητευόμενον· ἄρα μάλλον ὡς ἐοικὸς τοῦ Ἀναστασίου συνδιέτριβε τότε ἐν Τυρνάβῳ ἐν ἐποχῇ μαθημάτων, Ἰανουάριον τοῦ 1704 ('). Ἀλλὰ πότε ἐμαθήτευσεν αὐτός; Ἐκ τούτου προκρίπτει, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος διεδέξατο ἀμέσως τὸν Πορφυρόπουλον τῷ 1700 (²) καὶ τὸ ἔτος τοῦτο εἶχε μαθητὴν τὸν Ἰάκωβον, παραλαβὼν αὐτὸν ἀπὸ τὸν συμπατριώτην τοῦ Μάρκον τὸν Κύπριον. Κατὰ τὸν Εὐαγγελίδην (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 226) ὁ Ἰάκωβος ἐγένετο διάδοχος τοῦ Παπαβασιλοπούλου εἰς τὴν σχολήν. Ἀλλὰ πότε μετεκλήθη ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ ἐκδόσμητε καὶ τὴν σχολὴν Γκιουμαίων δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Ἡμεῖς πολλὰ δεομεν ἡσάντες ὥρῃσαμεν ὡς χρόνον τῆς ἐνταῦθα διδασκαλίας· τὰ ἔτη 1715—1720, πλὴνως προσηγήθη τοῦ Ἀνθρακίτου, ὅστις ἐδίδασκε ἀπὸ τοῦ 1722—1723 (³). Ἐχομεν τὴν ἐπίσημον σύγχρονον μαρτυρίαν τοῦ Κοσμᾶ Μπαλάνου, ὅστις γράφει ἐν τῇ ἀφιέρωτικῇ ἐπιστολῇ τῆς Ἀριθμητικῆς του (Βιέννη 1798), ὅτι τὸν Σουγδουρὴν δεδεῖτο ὁ Ἀναστάσιος ἱερεὺς Παπαβασιλείου. Οὐδὲν ἔτερον ἀξιοσημείωτον γνωρίζομεν περὶ τῆς ἐνταῦθα διδασκαλίας του, ὅπως ἐν γένει περὶ τῆς καταγωγῆς, εἰμὴ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας του μαρτυρεῖ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραμμάτων, δι' ὧν οἱ μαθηταὶ του ἐπλεξαν τὸν ἀπέραντον ὕμνον. Ἐνταῦθα παραλαμβάνομεν δύο, τὸ ἐν τοῦ γνωστοῦ ἡμῶν Νεοφύτου καὶ τὸ ἕτερον τοῦ Ἰακώβου (⁴).

«Στίχοι ἡρωικοὶ ἐγκωμιαστικοὶ πρὸς τὸν ἐν τῇ Τυρνάβῳ Κωμπεόλει σοφολογιώτατον κύριον Ἀναστάσιον τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, ὧν ἡ ἀκροστιχὶς Ν ε δ φ υ τ ο ,»

«Νεῦσον, Ἀναστάσιε ζάδιε, πρὸς ἑμοῖο τ' ἐπληιά.

Εὐ μάλα γὰρ γλίχομαι κοῦρην σέθεν ἄσμιαι στέψαι

Οὐνεκα Τύρναβον ἡμφίαςας παύριδα φλην μοι

Φαῖδρό ερον φαέθοντ' ἱμάτιον, ᾧ ἔπι πέμψεσε

Ὑψιμέδων Θεὸς ἐνθάδε, ἐνθα τιλῶν ἐυόγησας

Τέχνην ρητορικῆς λογικῆς θ' ὑφάσας βαθύολβον

Οὐ πάρος ἐς φάος ἐ'θοῦσαν τοῖον. φιλομαθῆς

Στέπατε οὖν σοφὸν ἡδὺν Ἀναστάσιον καμάτων πέρι».

(Ἰβήρων ἀριθ. Κωδ. 110, φ. 1β)

«Προοίμιον (εἰς τὴν Λευχειμονοῖσαν Ρητορικὴν)

εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῆς Βίβλου»

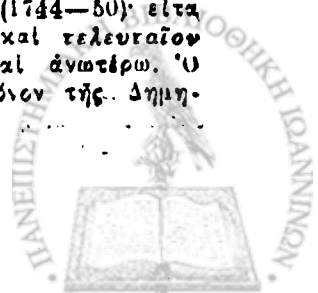
«Ἐνορῶν ὕμνων τὸν περὶ τὰ καλὰ ζῆλον, ὃ νέοι φιλομαθέστατοι, Θεσσαλίας φυτά, Τυρνάβου ἀρχαί, μουσῶν ἐρασταί, οὐ μόνον διεχύθην ὀλῆ ψυχῇ ὑφ' ἡδονῆς, ἀλλὰ καὶ δόξαν θεῶν, τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἀδαιρέτῳ καὶ Προσκυνητῇ Τριάδι, δι' ἧς μεγάλων ἀγαθῶν καὶ τὴν ἀθωπίνην ὑπερεκπιπτόνων φύσιν ἡξώθησαν ἀθρο-

1. Βλ. ἀνωτ. ἐπιστ. θ, σ. 778, ἀνωτ. 28. Ἡ ἀπάντησις πρὸς τὸν Μάνθον ἐμφανμένως φέρει χρονολογίαν 1701, διότι δὲν ἦτο δυνατόν μετὰ τριετίαν ὀλῆν τὴν ἀπάντησιν πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀναστάσιος· ἡ γράφη μετὰ πενθήμερον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1704.

2. Ἀπόδειξις τρανὴ, ὅτι ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τοῦτου χρονολογεῖται ἡ 10 πρὸς τὸν Γλαῦκον ἐπιστολή. Ὅλοι δὲ σχεδὸν αἱ ἐπιστολαὶ ἐκ Τυρνάβου ἐκτάλησαν, ἄς καὶ δέσωσαν ὁ Τυρναβίτης Νεόφυτος ὁ Ἰεηρίτης.

3. Ὁ καθ. Παν. Κρήτου εἰς τὴν μνημονοθεσίαν διατριβὴν ἐπεκτείνει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μεθοδίου μέχρι τοῦ 1725, ἥτοι καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας γενομένην καταδίκην αὐτοῦ τοῦ 1723, ὅτε ὡς εἶναι ὑπερβέβαιον ἀνέλαθεν ὁ πολὺς Μπαλάνος Βασιλόπουλος (σελ. 13). ἀλλ' ὅτι συγγέει τὰ πράγματα ἀνέγνωθι τὰ ἐν σ. 38 γραφόμενα.

4. Οὗτος ὅπερ μετὰ εὐδόκιμον σχολαρχίαν παραδοὺς ταύτην εἰς τὸν Τυρναβίτην Ἀλέξανδρον ὃν εἶχε συνδιδασκαλόν, ἐγένετο ἐπὶ κληρὸς Δημητρίου καὶ εἶτα προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Ἀρλίσσης ὃς ἀναφέρει καλῶς διὰ τὴν ἡλικίαν τὰ κατ' αὐτὸν ὃ ἐν λόγῳ Φαρμακίδης (σ. 108—109). Μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐδίδξαν ὁ Δημ. Τοιπλάκωγλος ἡ Ἰωαννίδης (1744—50)· εἶτα ὁ Ἀγγραφιώτης Θεοφάνης (1750—65) τρώφιμος τῶν ἐν Ἰωαννίναις σχολείων καὶ τελευταῖον δύο Ἰωαννῖται ὁ Πάσχος καὶ ὁ Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶς, ὃν εἶδεν καὶ ἀνωτέρω. Ὁ Λάμπρος διάδοχος ἀπὸ τοῦ 1766—1782 διδάξας κατέλαβε χειροτονήσεις τὸν ὕμνον τῆς Δημητριάδος (Εὐαγγ. σ. 226—7).

ποι, ἀναπέπομφα' τίς γάρ οὐ χρεύσει ὑφ' ἡδονῆς ὁρῶν τὴν νεότητά γραμματικά καὶ ρητορικὰ μαθήματα γλιχομένων μαθεῖν; τίς οὐκ ἐγερεῖ χεῖρας εὐχαριστηρίοις τῷ θεῷ Προνοίᾳ, ὅτι καὶ ἐν Τυρνάβῳ, τῇ κωμοπόλει τῆς Θεσσαλίας, γράμματα καὶ σπουδαὶ καὶ μαθήσεις καὶ λόγοι, τὰ στοιχεῖα τῆς εὐγενείας, καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἡ ἀνακαίνισις; Ἐπιθεντοί, ὦ μαθηταὶ φιλομαθέστατοι, ἵνα μὴ τὸ ἀνθος τοῦ ὑμετέρου πόλου, ὃν ἔχετε ἐν τοῖς στέρναις ὑμῶν, μαρανθῇ καὶ ἐκπέσῃ ἄτερ κη-
πνοῦ, ἢ ἀνὰ τοὺς ρητορικοὺς λειμῶνας καὶ παραδείσους αἴρουσα ὑμᾶς ὁδοὺς ἡδὴ προεπρεπίζεται καὶ παρασκευάζεται. Ἐδὲ μὲν οὖν ἃ ἃ χεῖρας ἔχειν καὶ διδά-
σκειν ὑμᾶς τὴν ρητορικὴν ἐκείνην διδόν, ἥτις ἐξυφάνθη τῷ σοφωτάτῳ καὶ περι-
φανεστάτῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ, τῷ ἐξ ἀπορρήτων, μεγάλῳ ὄντι τῇ σοφίᾳ, τῇ
τέχνῃ καὶ τῷ ἀξιώματι⁽¹⁾. Ἐπεὶ δὲ ταύτης οὐκ εὐποροῦμεν, σκοπὸς ἡμῖν εἶναι οὐθὰ
ἀναλέξασθαι οἶόν τινα ἀιθολογίαν⁽²⁾ ρητορικῶν μαθημάτων, ἥτις διδάξει ὑμᾶς τυ-
πικὴν τινα γνῶσιν τῆς ρητορικῆς ἔξεως. Εὐρήσεται γάρ ἐν αὐτῇ τὰ γένη τῶν περι-
όρων, τὰ κῶλα, τὰ κόμματα, τοὺς τρόπους, τὰ σχήματα τῶν λέξεων καὶ τῆς δια-
νοίας, τοὺς ποικίλους χρησιμωτάτους, περὶ μύθου, περὶ χρῆσεως ρητορικῆς καὶ
τῶν ἄλλων προγυμνασμάτων, ὅσα τοῖς πρωτοπείροις μεγάλην παρέχει τὴν ὠφέλει-
αν καὶ ταῦτα πάντα οὐ γριψώδη, οὐδὲ πεινητικαῖς λέξεσι μεγαλορρημοσύνην δει-
κνύοντα, ἀλλὰ σαφῆ, καθαρὰ καὶ τοῖς πρωτοπείροις αὐτοῖς σαφὲς ἀταρξώμεθα το-
νὸν ἐντεῦθεν.

Τὸ προοίμιον τοῦτο ἐκ τοῦ 111 κώδικος τῆς μονῆς Γρηγορίου ἀντε-
γράφη ὑπὸ τοῦ καθηγουμένου αὐτῆς ἀρχιμ. Βησσαρίωνος, ὅστις ἐκ τῆς ἀφιερωτι-
κῆς ἐπιστολῆς τὸ τέλος μόλις ἀπέστειλέ μοι ὅτε κατεστραμμένον ἐκ νοτίδος τοῦ
κώδικος. Ἐκφράζω αὐτῷ τὰς εὐχαριστίας.

«... γὰρ τῇ πολυωρίᾳ τῆς θεῆας προνοίας ἔχομεν χρηστὸς τὰς ἐλπίδας, ἵνα
ὡς μείζονα ἔλθῃ αὐξήσις... ἐυνάμει ταύτης εἰς φῶς ἐλήλυθεν ἡ παροῦσα Λευχειμο-
νοῦσα ρητορικὴ, ἥτις εἰσάγεται τόγαν ὡς εἶναι ἐλθεῖν ὑπὸ τὴν οὐρανὴν τῆς ἀρχιερα-
τικῆς σου πορφύρας, ἀξιάγαστε Δέσποτα ἵνα εἰ περ πού τις Ζωῖλος κατ' αὐτῆς
γλώτταν ὑβριστικὴν κινήσῃ βουληθεῖν, αἰτιώμενος τὸν προστάτην, ἐλαφρῶ... ὕψιαι-
νοῦσαν διαφυλάττοι τὸ κρεῖττον τὴν ὑμετέραν Παινερότητα, διεγείρον αὐτὴν εἰς
ἔργα σωτηριώδη καὶ κοσμοσωτήρια Ἀμήν. κατὰ τὸ αἶψ'. ἔτος.

Τῆς μεγαλοπρεποῦς πανιερότητος

θεράπων ἐλίκρινός

Ἀναστάσιος Παπαδοσιλέπουλος ἐξ Ἰωαννίνων»

Ὁ ὑπ' ἀριθ. 112 βιβλ. κώδιξ περιέχει μετάφρασιν βιβλίου γενομένην τῷ
1695 τοῦ ἐξῆς: «Σύνοψις τῆς λογικῆς ἔξεως ἢ εἰσαγωγὴ μαθηματικῶν ἐκ τῆς τῶν
Λατίνων μετοχτευθεῖσαν σπουδῇ καὶ δαπάνῃ καὶ πόνῳ μεγίστῳ τοῦ λογιωτάτου
κυρ Ἀναστασίου τοῦ Παπαδοσιλείου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» (βλ. Πανδύρας τομ. Η'
1858, σ. 550). Ὁ εὐλοβέστατος τῆς μονῆς βιβλιοθηκῆς πατήρ Ἀθανάσιος εἶχε
τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ ἀντιγράψῃ ἐκ τοῦ κώδικος, γεγραμμένου ἐν Ἰωαννίνοις τῷ
1696 ἔδωκε ἐν εἵδει προοιμίου γράμμα τοῦ Παπαδοσιλοπούλου τὸν εὐχαριστῶ.

«Σύνοψις γενικὴ τῆς λογικῆς ἔξεως

Προοίμιον πρὸς τὸν αἰτήσαντα»

«Πᾶσα φιλοσοφικὴ ἀκρότης, αἰδεσιμώτατε τῷ ὄντι, καὶ φιλικῶς τῇ ἀρετῇ
προσέχων κύριε φιλάρετε, πρὸς τὸ εὐδαιμόνως ζῆν ἀνατίθεται, οἷά που καὶ τῷ ρη-
τορικωτάτῳ κυκέρων⁽³⁾ γλαφυρῶς λίαν καὶ φιλοσοφικῶς διαπ. φιλοσόφηται. δὲ οὖν

1. Τὸ ἐξομνούμενον βιβλίον τοῦ Μαυροκερδίου εἶναι ἡ «Ρητορικὴ τέχνη κατὰ πεῦσιν
καὶ ἀπόκρισιν», ἥτις εὐρίσκεται ἐν χαιρογράφοις.

2. Ὁ ἀντιγραφὴς ἔχει: οἶον ἀνθομολογοῦντι!

3. κυκέρωνι. γρ. κικέρωνι.

δὲ τρόποις τὸ εὐδαιμόνως ζῆν ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ πορίζεσθαι πέφυκε· θεωρία δηλονότι καὶ πράξις, ὧν ἑκατέρω δ' ἡ μὲν τῆς φιλοσοφίας πορίζεται· ἔθεν καὶ ἡ φιλοσοφία εἰς δύο τὸ πρῶτον διαιρεῖται· μέρη, θεωρητικὸν δηλονότι καὶ πρακτικόν, ὧν τὸ μὲν τὰς τῆς θελήσεως θαυμασίως διακρομεῖ ἐνεργείας, τὸ μὲν ἀγαθὸν τί· ἐξ δὲ δίκαιον ἐμφαίνον. τὸ δὲ τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις ἰχνηλατεῖ καὶ περὶ τὴν θεωρίαν τούτων ἐνδιατρίβει, τῷ βουλομένῳ τοῦ υἱοῦ τοῦ τε θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ ἀπολαύσαι τῆς φιλοσοφίας μέρους, ἀναγκαῖα πρὸ πάντων καθέστηκεν ἡ τῆς λογικῆς ἔξεως παιδεία, ὅργανον οὕτως πασῶν τῶν ἐπιστημῶν· ἀποικον γὰρ κατὰ τὸ φιλοσοφικὸν λόγιον ἅμα ζητεῖ· ἐπιστήμην καὶ τρόπον ἐπιστήμης, περὶ ταύτης οὖν τῆς λογικῆς ἔξεως καὶ ἡμῖν λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος, στοχοζομένοις σύννοψιν τινα γενικὴν παραδουναί τῇ ὑμετέρᾳ ἀγγισίᾳ. τῶν μὲν βαθυτέρων καὶ πολλοῦ λόγου δεομένων ζητήσεων ἀπεχόμενοι, ἀλλ' ἐξ ὅσοντος τῇ λογικῇ ἀντίκεινται ἐξαι συμμέτρως στοχαζόμενοι, εἰδότες ὡς οὐκ ἐν τῷ μέγα τὸ εὐ, ἀλλ' ἐν τῷ εὐ τὸ μέγα.

«Ἐρρωσο· ἡμεῖς ὡς φιλεῖ· ἀξί φίλει ἀνδρῶν συειτῶν συνετώτατε».

Εἰς τὰ Ἰωάννινα ἐλάμβανον ἡν μόρφωσιν ὅλοι οἱ περίοικοι τῆς ὑπαίθρου καὶ πέραν τῶν ὁρίων, ἐρχόμενοι εἰς συειτὴν ἐπαφὴν ἕνεκα τοῦ ἀκμάζοντος ἐμπορίου. Οἱ Ἰωαννῖται εἰς ἄκρον δραστηριοῦ πρὸς τοῦτο διέπλευσαν τὸν Ἀδρίαν καὶ ἡ Πάργα ἐκυριάρχει δὲ τοῦ ἐμπορίου· αὐτικοῦ εἰς τὸ στενὸν τοῦ Ὀτράντου. Συνήψαν οὕτω σχέσεις πρῶτον πρὸς τοὺς Βενετούς· ἔπειτα πρὸς τοὺς Γενουητούς καὶ τοὺς Λιβυνοὺς, καὶ προΐοντος τοῦ χρόνου πρὸς ἄλλας πόλεις. Ἐν Βενετίᾳ ἐλέπεμεν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13^{ου} αἰῶνος πολλοὺς Ἰωαννῖταις ἐγκατεστημένους, οὗτοι ἔδρυσαν καὶ τὰ περίφημα τυπογραφεῖα. Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ ὁληθείᾳ, ὡς τὸ εἰρηματικὸν ἐν Ἀθήναις, συνηντήθη ὁ Κερδῶς μετὰ τὸν Λόγιον Ἑρμῆν. Καὶ ἐνῶ ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἡπείρου κατέστη τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ δὴ τοῦ διαμετακομιστικοῦ διὰ τὴν κίτῳ Ἀλβανίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐντεῦθεν ἐξήγοντο βιομηχανικὰ προϊόντα καὶ εἰσάγοντο ἀπ' εὐθείας διὰ τῶν Ἀγίων Σαράντα καὶ τῆς Ἡγουμενίτης, συνδεομένων τῶν λιμένων τούτων ἀμέσως μετὰ τὰς χώρας ταύτας. Πολλοὶ ὅμως ἐπρωτίμων ἕνεκα τῆς ληστείας, ἥτις ὠρύλαζε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὴν ἀγορὰν τῶν Ἰωαννίνων καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐπολιτογραφοῦντο ἐνταῦθα, καὶ ἄλλοι ἐπεμπον τὰ τέχνη των πρὸς μόρφωσιν, καὶ οὕτως ἐπυκνώθη ὁ πληθυσμὸς καὶ ἠυξήθησαν τὰ εἰσοδήματα τῆς πόλεως. Οἱ ἐνταῦθα παραμένοντες κλάδοι τῶν ἀποδημοσίων γενεῶν ἐπεκτείνουσι τὸ ἐμπόριον περαιτέρω, πλὴν τῆς Ἰταλίας, ἐντὸς τῆς Αὐστρίας καὶ Γερμανίας ἐπὶ δὲ καὶ αὐτῇ· τῆς Γαλλίας. Ἡ Τρονέσιη ἦτο ἡπερωτικὴ ἀποικία⁽¹⁾. Ἐκεῖθεν οἱ Μοσχοπολῖται, οἵτινες ἐπροχώρησαν εἰς Βουδαπέστην καὶ Βιέννην καὶ πέραν αὐτῆς, συνεσώρευον τὸν χρυσὸν πρὸς συντήρησιν τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῶν εὐαγῶν ἱδρυμάτων. Ὅπως δὲ ἐνταῦθα παραπλεύρως ἐλειτούργει τὸ «Ὀρφανισμὸς διοικητήριον», οὕτω καὶ ἐν Ἰωαννίνοις πορὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια πλῆστα φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα⁽²⁾. Ὁ κ. Κ. Σκενδέρης ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τῆς... Μοσχοπόλεως» Ἀθῆναι, ἐκδ. 6^η, 1928, σ. 39 γράφει περὶ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ: «Μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς πόλεως οἱ Μοσχοπολῖται ἐγκατεστάθησαν ἐν Μινιαστροφῇ, Περίετῃ, Βελεσοῦρῃ, Ἀχρίδι, Ρε-

1. Hl. Alex. Reg, Die griechischen Kaufleute in Wien (Ἀπόσπ. ἐκ τῆς N. Fr. Presse τοῦ Christ Reiser) καὶ γενικῶς F. Beaujour Tableau du commerce de la Grece 1787—1797. Paris, τόμ. I—II, 1800. Αἱ ἐδοὶ αὐταὶ ἀρ. διήνοιξαν οἱ Ἰωαννῖται, ὑπῆρξαν θεοῦ ὄψον διὰ τοὺς Βαλκανίους· ἐκαλλιέργησαν οὕτω τὰς σχέσεις αὐτῶν καὶ ἐν κερῶν πολέμου ἦσαν χρήσιμοι. (βλ. Ἡπειρ. Ἔστις β', σ. 850) Κ. Μέρτζιου. Ἰωάννινα—Βενετία. Ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία τῶν ἐτῶν 1723—1730. (Ἡπειρ. Χρον. I, 1936, σ. 257—281).

2. Σπ. Λάμπρου. Σελήθης ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων (ἀνέκ. ἐκ τοῦ Ν. Ἑλληνομνήμωνος) Ἀθῆναι 1928, σ. 22—28. Περὶ τῶν Μοσχοπολιτῶν καὶ Κουτσοβλάχων καὶ τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν πρὸς τὰς εὐρωπ. πόλεις σχέσεων ἔχομεν πολλὰς πραγματείας δημοσιευθεῖσας ἰδίως παρ' ἐκρουμανισθέντων ἑλλήνων. Οὐδαμὴ κατὰ τὰς πεπλανημένας τῶν Ρουμίνων θεωρίας ἀποκαλοῦν τοὺς Κουτσοβλάχους ἐν γένει Ρουμίνους ὡς ὁ Βαλέριος Παπαχαραζής γρά-

λιγραδίω, Πολωνία, Βιέννη, Βουδουπέστη καὶ ἀλλαχοῦ ἐπιδοιδέντες εἰς τὸ ἐμπόριον, διακρινόμενοι διὰ τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦ χαρακτήρος των. Ἡ Βιέννη ἐφιλοξένησε τοὺς πλείστους, ἀφοῦ αὕτη καὶ προηγουμένως ἦτο γνωστὴ εἰς αὐτοὺς, διότι ἀντήλασσον τὰ προϊόντα τῆς πατρίδος των μετὰ τῆς Αὐστρίας. Τὸ ἐμπόριον μετῆλθε καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας Σίνα, Σίμων». Κατὰ τὸν διδάσκαλον Χαρίτωνα Μαργαρίτην συγχρόνῳ Κοσμᾷ τῷ Θεσπρωτῷ ἐπισκεψάμενον τὴν Μοσχόπολιν «αὕτη ἦτο ἐμπορικωτάτη πόλις· ἀπὸ διάφορα μέρη ἐπήγαιναν καὶ ἐπρομηθεύοντο τὰ ἐμπορεύματα των· ἀπὸ τὸ Δέλβινον καὶ Δρόβιανην ἐπήγαιναν δύο καὶ τρεῖς φορὰς τὸν χρόνον καὶ ἐψώνιζον διάφορα τοπικὰ πράγματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ φλοκάτες, τὰς λεγομένας «μοσχοπολιάνικες» καὶ διὰ τὰς ὁποίας, εἰς τοὺς γάμους, ἐρωτοῦν τὴν νύμφην:

Τι καλάφρες τῶν πενιερικῶν σου;

Ἐφερα ρουτί (ὕποκάμισο) μὲ μόντο καὶ τρεμπέρι μὲ μετάξι.

Ἐφερα καὶ τοῦ γαμπροῦ μοσχοπολιάνικη φλοκάτα» (αὐτ. σ. 54) (*).

Οἱ Μετσοβίτες ἀπὸ τοῦ 1754 ἱερύουν σπουδαίους ἐμπορικὰς εἰς Λιόρντο, Σέρραϊ, Βιέννην, Κωνσταντινῶν, Ὀδησσόν, Ἀλεξάνδρειαν, Μέσσαν, Βενετίαν Θεσσαλονίκην, Νεάπολιν, Τεργέστην, Ρώμην κλπ. Ἀνέπτυξαν σχέσεις ἐμπορικὰς μὲ τὰ ἐμπλεκώμενα κέντρα τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀφρικῆς καὶ ἐγέναν σιγὰ σιγὰ σπουδαῖα ἐμπορεῖα (*). Δυστυχῶς περὶ τῆς δράσεως καὶ ἰκανότητος τῶν Ἡπειρωτῶν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, ὁπερ παρέσχε τὴν πρώτην ὥθησιν πρὸς τὰ γράμματα, δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε τὴν ἀρμύζουσαν μενιγραφήν. Δὲν ἦσαν οἱ Ἡπειρώται γοιστὰ ἄγαθοι, εἶχον πρακτικὸν πνεῦμα πολὺ δ' ἀφορὸν τῶν φιλοπλούτων τοῦ αἰῶνος μας. Τὸ πνεῦμα τοῦτο εἶναι ὅντως ἀληθινόν, ὅταν ἐγκεῖται εἰς τὴν ἐπίμονον καὶ σταθερὰν ἐφαρμογὴν καθὲς ἀποφάσεως ληφθίσσης ἔπειτα ἀπὸ ἀνωτέρου εἶδους διανοητικῆς ἐργασίας. Δὲν ἐμοιάζει μὲ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τῶν ταπεινῶν ὑπολογισμῶν, οἵτινες ἀφαιροῦν πᾶσαν ὠροϊότητα καὶ ἀξίαν ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ μεταβάλλουν τὸν ἄνθρωπον εἰς γρυσοθήραν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τυχοδιώκτην τοῦ χειρίστου εἶδους. Οἱ πλουτιζόντες τότε Ἡπειρώται, ὡς ἦσαν οἱ Ζωσιμάδαι, Καπλάναι καὶ Τσοῦτσαι, δὲν ἐπίοιν σκοπὸν τὴν ἀπόκτησιν τοῦ χρήματος· καὶ ἀφοῦ ἐπλήρουν τὰ ταμεία των ἐπαναπαύονται τρώγοντες καὶ πίνοντες καὶ τὰς ἄλλας ἡδονικὰς ἀπο-

φικε τὸ ἔζη ἀξιόλογον ἔργον: Les Roumains de l' Albanie et le commerce vénétien au XVIIIe et XVIIe siècle par Valère Japaligi (ἐν Mélanges de l' école roumaine en France 1931, σ. 29—124. Ἐπειτα παρὰ τοῦ μακ. Χρ. Σούλη παρακληθεὶς ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν I^{ον} τόμον τῶν Ἱπ. Χρονικῶν 1935, σ. 270—288 περίληψιν τοῦτου (βλ. καὶ θ'. 1934, σ. 254—5).

1 Ὁ Ἰωσήφορ ἐν τῇ «Ἀπολογία» εἰς τοὺς συνδρομητὰς ἀναφέρει Μοσχοπολίτας ἐγκατεστημένους ἐν Ἀδριανουπόλει σ. V, 2 καὶ VIII—IX. Τοιούτους ἀνέγραψε καὶ ὁ Λάμπρος ἐν Ν. Ἑλλην. τομ. II', 279 ἐ. Περὶ Σίνα 293 ἐ καὶ ἐπειρῶντα Μοσχοπολιτῶν καὶ Καστοριανῶν ἐν Πέτρῃ σ. 462 ἐ. καὶ III', σ. 54, 66, 69. «Ἴσχυι αὐτοὶ ἦσαν ἐμπορευόμενοι καὶ εἶχον στολισεὶ τὴν Κοινότητα των μὲ ἑλλήν. σχολεῖον καὶ λαμπρὸν νῆον. Περὶ πέντων τούτων ὁ βουλόμενος νὰ μὲν πλείονα ἀρτῇ τὸ βλῆεν μου: «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδήμεια αὐτῆς» κτλ. Ἀθήναι 1935 ἀπ' ἀρχῆς ἕως σ. 64. Περὶ τῆς διασπορᾶς, τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματος καὶ δὴ τῆς ἐπ' ὅσῳ τῶν Μοσχοπολιτῶν εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας σ. 73—82. Περὶ τῶν σπουδασιότητων πόλεων τῆς Ὁθλαρίας ἐν αὐτῇ εἶχον πολιτογραφίῃ. Περὶ τοῦ ἐν Πέτρῃ μεγαλοπρεπεῦς ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἄλλων φιλανθρ. καταστημάτων καὶ σχολείων σ. 181—184. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐκτάκτων ἀρετῶν καὶ τῆς φιλομουσίας τῶν Μοσχοπολιτῶν, τῆς πρὸς τὸ ἐμπόριον ἐκτάκτου ἰδιοφυΐας δι' ἧς ὑπερέβαλον καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἰσραηλίτας ὁ «Μοσχοπολιτῶν ἔπαινος συνταχθεὶς ὑπὸ Ἀλεξάνη τινὸς Λατινιστῆ περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ὃν ἀπεδώκαμεν χάριν τῶν πολλῶν ἐν ἑλληνιστῇ γλώσσῃ ἐν σ. 61—64. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνευπηρώτη συμπεπληρωμένον ἐκ τῆς «Θεολογίας».

2. Δημ. Ζῶτος. Ἡ ἔξληξις τῶν Ἡπειρωτῶν, ἐκδ. Β', Ἀθήναι 1936, σ. 17 καὶ 18. Διευδὲς ὁ φιλόπαιτος ἀνὴρ καὶ περὶ τῆς Βλαχίας καὶ ἄλλων ξένων χωρῶν, εἴτινες «ὄχι μόνον πηγῇ, πλούτου καὶ θησαυροῦ ἦσαν διὰ τὴν ἡττωμένην πατρίδα μας, ἀλλὰ καὶ πηγὴ πότισσός» ἔπειθαι καὶ Κ. Φαλτάιτς, οἱ πλανόδιοι Ἡπειρώται τεχνῆται καὶ ἡ ἐθνικὴ μας ὑπεροχή. Ἀθήναι 1924, ὅπου γράφει (σ. 27). ὅτι τεχνῆται ἦσαν οἱ δημιουργοὶ τῆς Φιλ. ἑταιρείας Σκουφᾶς καὶ Τσακάλωφ (γούναρης) ὅπως καὶ ὁ Ζῶης Καπλάνης καὶ οἱ Τσοῦτσαι.

λαύσεις εις ὑπερβολὴν ἐπιδιώκοντες, ἀλλ' ὑπελάβαντο τὸν πλοῦτον μέσον διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν εἰγενοστέρων σκοπῶν, τῆς παιδείας καὶ φιλανθρωπίας, συνδύζοντες ἐν ἀγαστῇ ἀφρονίᾳ μετὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, δι' ὧν αὐξάνει ὁ πλοῦτος. Οὕτοι δὲν ὑπῆρχον δι' ἐκτετατοὺς μόνον πλούσιοι, ἀλλὰ παρείχον καὶ εἰς ἄλλους τὰ μέσα νὰ πλουτῶσιν, ἀποφεύγοντες ὥς πρὸς τὴν τοῦ πλοῦτου χρῆσιν τὰ δύο ἄκρα τὴν πλεονεξίαν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ἐγκολπωσάμενοι τὸ μέσον, τὴν ἐλευθεριότητα κατ' Ἀριστοτέλην. Καὶ τὰς μέν εὐεργετίας τούτων ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτῶν καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι γνωρίζουσι πάντες· ἀγνοοῦσιν ὅμως τὰς ἐν τῇ ξένῃ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκικῇ ἐτι ἐπικρατεῖα, δι' ὧν πολυύμνητον ἐκτῆσαντο ὄνομα καὶ μνήμην ἀληστον ἐκτῆσαντο, καὶ δι' ὧν ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν ἦσαν ψωμάδες καὶ σιμιτζήδες, μπακλήδες καὶ γανωτζήδες, ὡς ἐπεκράτησε κακῶς νὰ ἀποκαλῶνται παρὰ τῶν πολλῶν, ἀλλ' ἐπὶ τόλῃ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας καὶ διουφόρου τοῦ ἐ' ἡνικοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτὸς ὁ ἀπλοῦς καὶ ἀνοράμματος μπακλή· ἡ φούρνουρης ἐσχημάτιζε περὶ ἐαυτὸν κύκλον θαιμιστιῶν, διότι μετὰ τῆς σωματικῆς τροφῆς μετέδιδε ἀνεπαισθήτως καὶ τὴν πνευματικὴν ἐντεῦθεν ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἡπειρῷ τε καὶ Ἀλβανίᾳ «ψωμί» νὰ σημαίῃ καὶ θέσιν μικρὰν ἢ μεγάλην. Ὁ ἄρτος ὑπῆρξεν ἡ μεγαλῦτέρα ἀκτενής τοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ Πέρσαιοι πρῶτοι εἰσήγαγον τὸν σίτον ἄρτον καὶ τὴν ἔψησιν καὶ ἐφήρμοσαν τὸ πῦρ τοῦ Προμηθεῶς, ὅπερ μετήνεγκον ἐκ τοῦ Καυκάσου, εἰς παρασκευὴν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων⁽¹⁾, τὸ πῦρ τὸ ὕλικόν, ἔπειτα ἐτερίστησαν καὶ τὸ πῦρ τὸ πνευματικόν εἰς τὸ ἀρχαιότατον καὶ «σιβισμιώτατον» μανιεῖον τῆς Δωδώνης, ἐν ᾧ χρόνῳ πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων ἦσαν θαλανηφάγοι, ὡς γράφει ὁ Θεοκυρίδης. Ὁ ὕλικός ἄρτος ἐγένετο καὶ πνευματικὴ τροφή, ὁ «ἄρτος τῆς ζωῆς», ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις καλεῖται ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις ἐδίδασκε τὴν θεῖαν ἐν τῷ κόσμῳ σοφίαν⁽²⁾.

Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας, δ' ἂν ἐλληθύνθησαν οἱ Ἡπειρώται, ἔκαμαν καὶ μονίμους ἐγκαταστάσεις ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ὀνομασίαι τῶν χωρίων, εἰς ἃ ἔδωκαν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος τῶν, ὅθεν μετώκησαν⁽³⁾· ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ὁμαδικῶς, ἔπειτα ἐπὶ Τουρκοκρατίᾳ σποραδικῶς περισσότεροι εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, καὶ μάρτυρες ἀξιόπιστοι τὰ οἰκογενειακὰ τῶν ἐπτανησίων διόματα. Ἀλλ' ἔχομεν καὶ τὰ τῆς ὑπαίθρου «οὐ οἰκέσας». Τὰ χωρία ταῦτα, εἰς ἅπερ ἐκ διαφόρων χωρίων συνεκεντρώθησαν οἱ Πανηπειρώται, φέρουσι μὲν καὶ ἄλλα διόματα—ἐνίοτε δὲ εἶναι πλείονα τοῦ ἐνὸς καλύπτοντα ὁλόκληρον περιφέρειαν—ἀλλ' ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ λέγονται Ἀρβανιχώρια, καὶ ἐν τῇ λογικῇ γλώσσῃ Ἀλβανοχώρια, εἰς διάφορα τῆς Τουρκίας μέρη καὶ πέραν τῶν ὁρίων αὐτῆς. Θὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα τὰ σπουδαιότερα κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν:

1. Εἶναι περιττον, ὅτι καθὼς ὁ Προμηθεὺς εἰς ἀνταμοιβὴν τῆς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργεσίας προσεπισταλὼθ' ἐπὶ τοῦ Καυκάσου καὶ γόπας κατέτρωγον τὰ σπλάχνα τοῦ τὴν ἡμέραν. ἅπερ τὴν νύκτα πάλιν γόξανον, οὕτω καὶ οἱ Ἡπειρώται κατεδικάζοντο εἰς ἀειφυγίαν πλανόδιον καὶ ἀπολαμβάνουσιν ἄλλοι ἐνταῦθα τὰ ἀγαθὰ τῶν καὶ τὰς θεοίς...

2. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐπισύσιος βλ. Κόντου, Φιλολ. παρατηρήσεις ἐν Ἀθην. β. τομ. 5^η, σ. 831. Βλ. σπουδαίαν περὶ τούτου πραγματείαν ἐν τῇ Τεργεσίᾳ «Νέα ἡμέρα» (1887, β. τ. 17^η, ἀριθ. 643—644) δημοσιευθεῖσαν ἐξ ἧς καταφαίνεται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνευταὶ ἦσαν διηρημένοι καὶ ὡς ἄρτον ἐπισύσιον οἱ μὲν δέχονται τὸν σωματικόν, οἱ δὲ τὸν ἐπουργάνιον.

3. Τοῦτε ἐξετάζω εἰς τὸ ἀνέκδοτον τοπωνυμικόν μου, ὅπου ἀποδεικνύω, ὅτι πολλοὶ ἐξετοπίσθησαν βλ. ὑπὸ τοῦ τυράννου, ὡς οἱ πρόγονοί μου ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ Σουλίου Κουρίλα· καὶ τοῦ ἐπωνύμου χωρίου διωχθέντες κατὰ τὴν πρώτην τῶν Σουλιωτῶν ἐπανάστασιν μετώκησαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κορυτσᾶς παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Διέδωλῆς, ἐκ τῶν νῦν τὸ τουρκ. χωρίον τῆς Ἀλβανίαν Κουρίλα· ἐπαναστατήσαντες δὲ τῇ 1820 μετὰ τὸν πόλεμον ἔκτισαν τὴν Ζήτωσιαν εἰς τὰς ὑψηλάς τοῦ Μωράβα, ἐγγὺς τοῦ Σουλίου, Σημειωτίον. ὅτι ἡ διασπορά τοῦ Σουλίου ἦτο ἀφάντιστος, μέχρι νῦν ἔχω σημειώσει δύο δεκάδας χωρίων φερόντων τὸ ὄνομα τοῦτο.

1. Ἀρβανιτοχώριον τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου, ὅπου καὶ μονὴ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (¹).

2. Ἀρβανιτοχώριον τῆς ἐπαρχίας Δέρκων, ὅθεν κατήγετο ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1841 ἀρχιερατεύσας καὶ μεγάλως δράσας ἐν Ἀρτῇ Ἀδέρκιος, ἀπλοῦς καὶ ἀγράμματος, ἀλλ' εὐλαβὴς καὶ φιλόμουςος (²). Εἶναι τὸ γνωστὸν εἰς τὸν Βόσπορον Ἀρναούτ—κιοῦ, ἔχον κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περὶ τὰς 150 οἰκογενεῖας καὶ ναὸν τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου. Ἐντεῦθεν κατήγετο ὁ μακ. Σάρδεων Γερμανὸς ἐσχάτως ἀποθανὼν ὡς συνοδικὸς ἐν ΚΠόλει, ὁ τὰ μάλιστα ἐργασθεὶς διὰ τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἀλβαν. ἐκκλησίας καὶ τὴν ἄρσιν τοῦ Βουλγ. σχίσματος. Ὁ Ἀρβαντινὸς (Χρονογρ. τόμ. Α', σ. 250) γράφει ταῦτα: «Κατὰ τὸ 1754 ἡ τότε κωμόπολις τῶν Κουρέντων Βαενίτη ὑπέστη ἐπίθεσιν ὑπὸ ἀρματωλοῦ Λάμαρης, τοῦ Χονδρομάρα καὶ ἔκτοτε ἡρημώθη. Λέγεται, ὅτι ταύτης ἀποικία ὑπῆρξε τὸ Ἀρβανιτοχώριον, παραχωρηθὲν ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἰς τοὺς παραπονηθέντας πρόσφυγας τῆς κωμοπόλεως».

Ἀρβανιτοχώριον Βουλγαρίας (βλ. Ἀρβανιτοχώριον Τυρνάβου).

3—4 Ἀρβανιτοχώριον Κάτου (Ἄνδρου κλπ. νήσων). Οἱ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου συγγράψαντες Τρύφων Εὐαγγελίδης καὶ Μ. Μιχαηλίδης—Νουάρος (Ἀθῆναι 1936, σ. 14) ἀποφαίνονται: «ἀπώκησαν εἰς τὴν νήσον Ἀλβανοὶ Ἑλληγες καὶ ἔκτισαν τὸ Ἀρβανιτοχώριον». Αἱ νῆσοι αὗται ἐρημωθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν «ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν ξένους κατοίκους καὶ μάλιστα Ἀλβανούς ἤδη ἀπὸ τοῦ 1418» (σ. 26—27). Ἐνταῦθα τὸ πρῶτον βλέπω νὰ ἐννάγηται ἡ καθοδος τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα: «Οὕτως ὁ δυνάστης τῆς νήσου Ἰου Μάρκος Κρίσπος ἐκάλεσεν ἐκ Πελοποννήσου Ἀλβανούς ἐκ τῶν ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος ἀποικισάντων» (³). Πολλοὺς ἐποίκους Ἀλβανούς ἐδέξατο καὶ ἡ Ἄνδρος καὶ καὶ δὴ εἰς τὸ ὅρειον μέρος κατὰ πρόσκλησιν τοῦ δουκὸς τῆς νήσου Ἀνδρέου Ζάνου (1427—1437) καὶ ἔκτοτε τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀπεκλήθη ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων Ἀρβανιτιὰ ἢ Ἀρβανιτοχώρια (Γαύρειον Ἀρνα ἢ Ἀρνα) (⁴). Καὶ παραπέμπω εἰς τὴν κυρίαν πηγὴν, τὴν «Ἄνδρον», τοῦ μακ. Δ. Πασχάλη, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1927, κεφ. ΚΒ'. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Ἄνδρῳ σ. 149—162. Οὗτος προσθέτει καὶ τοὺς Ἀλβανούς τῆς Βουρκωτῆς 156.

5. Ἀρβανιτοχώριον Λιτίτσας εἰς ἀπόστασιν 40 χιλ. ΝΔ ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως εἰς τὰς ὑπωρεῖας τῆς Ραδοῦπης, θαυμαζόμενον διὰ τὸ ὠραῖον καὶ χρησιμεῖον ὡς θέρετρον κλῖμα. Ἡ Λίτιτσα ἢ Λιότιτσα προήχθη εἰς μητρόπολιν ἐπὶ Ἰω. Καντακουζηνοῦ (⁵) καίπερ τῶν κατοίκων ταχθέντων πρὸς τὸ μέρος τοῦ καταδιώκοντος αὐτὸν Ι. Παλαιολόγου, ὃν ἔμωε κατεπρόδωσεν ὁ ἀρχὼν τῆς πόλεως καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠνιοήθη, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐλεηλατήθη, ἕνεκα τῶν ἱερατικῶν λουτρῶν. Ὁ γεωγράφος Μελέτιος Ἀθηνῶν (Θράκη 12 τόμ. Γ', σ. 102) γράφει: «Λίτιτσα, μεθρόνον ἀρχιεπισκόπου, κοινῶς Ἀρβανιτοχωρί». Κατὰ παράδοσιν ἱστορικὴν τῇ 1515

1. Μαν. Γεδεών. Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ, Ἀθῆναι 1934, σ. 110.

2. Δοκίμιον ἱστορικῆς τιμῆς περιλήψεως τῆς ποτε ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἑπειρωτικῆς πόλεως Ἀρτῆς καὶ τῆς ὡσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης συλλεχθὲν καὶ συνταχθὲν παρὰ τοῦ μητρ. Ἀρτῆς Σεραφείμ τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι 1884, σ. 125. Οὗτος γράφει Ἀλβανοχώριον.

3. Αὐτ. σ. 27. Βλ. F.W. Hasluck, Albanian settlements in the Aegean Islands ἐν τῇ Annual of the British school at Athens, τόμ. XV, σ. 222 ε.

4. Βλ. Φερδινανδὸν Γρηγορόδιον, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν (μετάφρ. Σπ. Λάμπρου, Βιβλ. Μαρσαλῆ, τόμ. Β', σ. 204 ε. ἐφεξῆς ὁ Εὐαγγελίδης παρενέρει τὴν διασπορὰν τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὰς νήσους Αἰγίνα, Σαλαμίνα, Πόρον, Ὑδραν καὶ Σπέτσας, Κόθον, Σκόπελον, Ψαρά, Σάμον, (Ἀρβανοὶ καλούμενοι: A description of the present state of Samos. London 1648, σ. 6—9) ὧν σώζονται τὰ χωρία Λέκα καὶ Ἀρβανίτες Ἄνω καὶ κάτω Ἀρβανίτες, Ἀστυπάλαιαν, Κύπρον, Προκόννησον κλπ. σ. 28—31. Ἀλλὰ περὶ τῶν νήσων βλ. Δ. Πασχάλην, Ἀλβανοὶ εἰς τὰς Κυκλάδας 1934.

5. Βλ. Σταμ. Ψάλλη, Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐναυτῆ ἑλλήν. στοιχείου κτλ. Ἀθῆναι 1919, σ. 155—156.

ἐπὶ Σουλτάν Σελήμ, ὅτε ἀναγείρετο ἐν Ἀδριανουπόλει τὸ περίφημον αὐτοῦ τζαμίον, ὡς κτίσται ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ τῆς Δυτ. Μακεδονίας χριστιανοὶ Ἀρβανῖται (οἵτινες ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κολώνιας προερχόμενοι ἐν Ἑλλάδι ἕνεκα τοῦ διαλεκτικοῦ κηρύς ὠνομάσθησαν Κιούσιδες καὶ σῶζονται εἰς πολλὰ χωρία, δι' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος διακρινόμενοι τῶν ἄλλων ἀλβανοφώνων). Ὁ Σουλτάνος εὐχαριστηθεὶς ἐπὶ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ καὶ ἐκπύλῳ χάριτι τοῦ τεμένου, χαριζόμενος δὲ καὶ εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Σινὰν πασᾶ ἔγγονον τοῦ Βυζαντίου Χριστοδοῦλου, ὅστις ἀνυποχώρησε τὸ ἐν ΚΠόλει τέμενος τοῦ Σουλτάν Μεχμέτ, ἐτέθρεψε τοῖς κτίσταις ἀλβανοῖς νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν Λιτίτῃ καὶ Ὁρτάκιοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν ἀποβάντες οὕτως οἱ κυριώτεροι ἄποικοι τῶν πολλάκις δύο κωμοπόλεων τούτων. Μέχρι τῆς μεταναστεύσεως διεσώζοντο εἰς ἀμφοτέρας οἰκογένειαι φέρουσαι τὸ ἐπώνυμον «Ἀρβανῖται» (Θρακικὰ ΙΒ', 1939, σ. 96). Εἶναι περίεργον ὅμως, ὁ Ν. Ροδόινος τὸ Ἀρναούτκιο ἰσχυρῶς εἰς τὰ βουλγαρόφωνα. Ἐν Λιτίτῃ ἀρχιεράτευσεν τὸ πρῶτον καὶ ὁ ἀειμνηστὸς Δρυῖνουπόλεως Βασίλειος Παπαχρήστου, ὡς μητροπολίτης προαχθεὶς ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς τῇ 1855 (βλ. Ἐπισκοπ. κατάλογος Β. Θράκης, Θρακικὰ Η', 149).

6. Ἀρβανιτοχώριον Ἀδριανουπόλεως. Ἀπέχει πρὸς Β. τῆς πόλεως δίωρον καὶ ἔχει τερπνὸν κλῖμα καὶ λαμπρὰ νερά. Εἶχε τῇ 1911 περὶ τὰς 100 ψυχάς. Τὸ χωρίον εἶναι ὀχυρὸν φρούριον καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀκρόπολις δεσπόζει τῆς πέριξ πεδιάδος. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου ὑπάρχει ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου ἐν τῇ μετόπῃ καὶ ἐν τῇ γωνίᾳ ὁ δικέφαλος ἀετὸς (1856) καὶ ἐν τῇ νοτίᾳ πλευρᾷ ἐνεπίγραφος πλάξ παριστῶσα πεπλοφόρον κόρην «Κυριακὴν Εὐτυχianoῦ». Εἶχε καὶ σχολεῖον ἄριστα κατηρτισμένον κατὰ τὸν Γ. Λαμπουσιάδην (Θρακικὰ Ιζ', 1941, σ. 85—86).

7. Ἀρβανιτοχώριον Νικομηδείας, θῆεν δ' ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τῇ 1917 ἀπαγχορισθεὶς μητροπολίτης Ἐλευθερουπόλεως Γερμανός. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐλέγετο «φιλοτιμία», δι' ἧς «ἐφιλοτιμοῦντο» (1).

8. Ἀρβανιτοχώριον τὸ εἰς Ράσγρᾶτα διακείμενον καὶ ἐπιδαμλευθὲν ὡς ἐξαρχία (φέουδον) εἰς τὸν μέγαν χαρτοφύλακα τῶν Πατριαρχείων. Ράσγρᾶτα ἦν πόλις ἐγγὺς Ρουχτσουκίου. παρὰ τὸν ποταμὸν Λώμ.

9. Ἀρβανιτοχώριον Τυρνόβου. Ἡ πόλις αὕτη τῆς Βουλγαρίας ἀναφέρεται συχνῶς εἰς τὴν Βυζ. ἱστορίαν κατέχουσα ἐπίκαιρον θέσιν εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ὡς ἐγγὺς κειμένη εἰς τὰ ὀχυρὰ τοῦ Αἰμου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου Ἀσάν συνήφθη ἐπιγαμία, ἐκδόντος τὴν κόρην τοῦ Ἑλένην εἰς τὸν Θεόδωρον, υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη καὶ τότε ὁ ἐν Νικαίᾳ Γερμανὸς Β' πατριάρχης ΚΠόλεως ἐφιλοτιμήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ αἷτημα τοῦ Ἀσάν ἀνακηρύξας τῇ 1235 πατριαρχεῖον τὸ Τύρναβον ὑπὸ ὅρους ὑποτελείας. Διήρκετε περὶ τὸ διακόσια σχεδὸν ἔτη ἐν εἰρήνῃ ἔπειτα μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μὲ ἔριδας πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ ἀνεδείχθησαν μεγάλοι ἱεράρχαι, οἵτινες ἀπήλλαξαν τὸν γηγενὲς πληθυσμὸν ἐκ τῶν παγίδων τῆς Οὐνίας. Οἱ Ἡ.πειρῶται ἐνωρὶς ἔστρεψαν τὰ βλέμματα πρὸς τὴν πλούσιαν παρὰδουνάβιον χώραν, διαρροεμένην ὑπὸ τοῦ Ἰάντρου (ἀρχ. Ἀθροῦς) ἀλλὰ κατῆλθον καὶ πολλοὶ ἐκ τῆς ἀνω Ἀλβανίας καὶ Ραγούζαιοι ἐτι ἔμποροι. Ἐν τούτοις ὁ καθολικὸς ἱερεὺς Πέτρος Μογδάν, ὁ ἐξ ἱστορῶν λεπτομερῶς τὰ κατ' αὐτὴν διομάρζει τὸν πληθυσμὸν ἐλληνοβουλγαρικόν, καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ἀποδίδει εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλλήν. κλήρου καὶ οὐ μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως κατῴρθωσαν τοῦτο, ἀλλ' ἔδρυσαν

1. «Ἐφιλοτιμοῦντο» ἦτοι ἐλάμβανον ἀντὶ μισθοῦ οἱ ὀφφικιάλαιοι τῶν Πατριαρχείων τὰς ἐξαρχίας ἀπὸ τοῦ γραμματέως μέχρι τοῦ τελευταίου καὶ ἀπὸ τοῦ μεγάλου λογοθέτου μέχρι τοῦ ρεφερενδάρου ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι καὶ ἄρχοντες τῆς πατριαρχικῆς ἀδλῆς, ὡς μὴ δυναμένης τῆς Μ. ἐκκλησίας νὰ μισθοδοτῇ αὐτούς.

πλησίον καὶ τὸ Ἀρβανιτοχώρι «Ἀρμπανιάσι» (¹) κωμόπολιν ἀκμάσασαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μὲ ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν. «Δὲν δύναμαι νὰ εἶπω, λέγει ὁ Ραγουζαῖος κληρικός, (²) εἰς πόλιν ἐθνότητα ἀνήκουσιν οἱ Τυρναβίται, ἅτε λαλοῦντες ἐκ παραλλήλου τὴν τε ἑλληνικὴν καὶ βουλγαρικὴν γλῶσσαν. Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Βουλγαρίας γίνεται χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, εἰ καὶ ἡ Ἑλλάς ἀπέχει πόρρω τοῦ Τυρναβίου. Νομίζω, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ἐπεκράτησεν ὡς γλῶσσα τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἥ ἴς ἦτο βασιλικὴ πρωτεύουσα διότι ἐκεῖ ἐστέφοντο οἱ βασιλεῖς. Ἀνωθεν μάλιστα ὑπάρχει κώμη τις ἐκ 1000 εἰκογενειῶν, (τὸ Ἀρβανιτοχώρι) ἐξ ἧς φαίνεται ὅτι τὸ Τύρναβον, καὶ ἐν ταύτῃ λαλεῖται ἡ ἑλληνικὴ, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἑθνοφυλὶς κώμαι οὐδὲ λέξιν γνωρίζουσιν. Πρὸς δὲ οἱ Τούρκοι καὶ οἱ ἡμέτεροι γνωρίζουσι τὴν ἑλληνικὴν». (³) Πρέπει νὰ ἀπονειμώμεν προσοχὴν εἰς τὰ γραφόμενα τοῦ Ἰησοῦτου τούτου στηριζόμενα εἰς παλαιγενῆ ἱστορικὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῖς καθολικοῖς. Ὁ πολυμαθὴς ἐκδότης τῶν ἐπισήμων πράξεων τῆς Οὐνίας ἐν τοῖς Βαλκανίοις περὶ τῶν ἐποικίων τῆς πόλεως ταύτης γράφει λίαν ἐπαινετικὰ διὰ τὴν ἐμμονὴν αὐτῶν τοῖς πατροπαράδοτοις ὑποστηριζομένων ὑπὸ τε τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας: *hoc caeteris felicius, quod incolae haberet Arnautos nulli unquam hocerisi obnoxios*. Μέχρι τοῦ 1688 διῆγον ἐν εἰρήνῃ καταστάσει ὀνομαστοὶ μεγαλέμποροι, ὅτε ἐπολέμησαν *quattor Arnautoru centuriones copilonaegio egresses... conjunxerunt* πρὸς τοὺς Τούρκους στρατολογηθέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Λεοπόλδου Α', τοῦ ἐνδόξου. Καὶ ἀπεκρούσθη μὲν ὁ Κιουπρουλῆς Καρά—Μουσταφᾶς πρὸ τῶν θυρῶν τῆς Βιέννης, ἀλλ' ἐξεδικήθη σκληρῶς τοῦ Ἀρβανιτοχωρίτου εἰς τὴν υπεράλπειον Βλαχίαν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις μετοικίσας αὐτοὺς. Ὁ συγγραφεὺς πλέκων τὸν ἐπάξιον ὕμνον ὑποσημειοῦται τάδε: *Arnauti pertinent ad magnam illam Albanorum gentem, bonis christianis* (τοῦτο αὐτὸς ὑπογραμμίζει) *ut Kollonichius testatur αὐτόπτης* (sup. p. 856) *et sternuis militibus abundantem* *cujus nomen insignibus gestis circa Turcas..in magnam claritudinem perve-*

1. Τὸ Ἀρβανιτοχώρι μὲ τὴν πόλιν ἀπετέλει ἐν σύνολον, καίτοι ἦτο προάστειον ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνεδείχθη ἔπειτα ἐστία Μουσῶν καὶ τεχνῶν οἱ Βούλγαροι ἠρέσκοντο νὰ ἀναφέρωσι τὸ Ἀρβανιτοχώρι ὡς ὄνομα καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως, τὸ αὐτὸ καὶ πολλοὶ περιηγῆται πράττουσιν.

2. Ἡ Ραγουζα τῆς Δαλματίας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κατεκείτο ὑπὸ ἀλβανῶν κατὰ πλειονοψηρίαν διὰ καὶ ἐκεῖ ἐβῶθη τὸ πολῦτιμον ἀρχεῖον τοῦ Σκενδέρβη (βλ. Cte L. Voynovitch, *Histoire de Dalmatie*, τομ. I—II, κεφ. XV, Raguse, σ. 731, 754 καὶ *Monumenta Ragusina-Zagrabiae*, τόμ. I—V, 1879—1897. *Annales Ragusini*... αὐτ. 1888)· πρῶτος ἐχρησίμοποισε τὸ ἀρχεῖον τοῦτο μετὰξὺ ἄλλων ὁ C. Marinesco εἰς τὴν ὥραιαν μονογραφίαν περὶ Ἀλφόνσου τῆς Ἀραγωνίας*.

3. *Acta Bulgariae ecclesiastica*, Zagreb 1887, σ. 78. Ὁ συγγραφεὺς προστίθῃσιν ὅτι καὶ «οἱ ἡμέτεροι» ἦσαν Ραγουζαῖοι διαιτοῦντες ἑλληνιστὶ καθολικοὶ προπαγανδισταί, οἵτινες εἶχον κατακλύσει τὴν Βουλγαρίαν ἅμα τῷ σκίσματι. Ἰδε ἐπομ. σημ.

*«Alfonse V roi d' Aragon et de Naples et l' Albanie de Scanderberg» *Mélanges de l' ecclse roumaine en France*, Paris 1923, σ. 1—135. Εἰργάσθη καὶ εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Νεαπόλεως καὶ Βαρκελώνης. Ὁ συγγραφεὺς διαπρεπὴς μαθητὴς τοῦ Jorga εἶναι φιλέλλην. Εὐχρῆς ἔργον θὰ ἦτο καὶ οἱ νέοι μας νὰ ἐμιμοῦντο αὐτόν, ὡς ἐπραξαν οἱ κ.κ. Κ. Μέρζιος καὶ Εὐρ. Σούρλας φιλοπάτριδες ἠπειρώται διερευνήσαντες ὁ μὲν τὸ ἀρχεῖον τῆς Βενετίας, ὁ δὲ τῆς Βιέννης Ἰμπουργ. Ἐξωτερικῶν. Ὁ κ. Σπ. Θεοτόκης ἐσυνέχισε τὸ μνημειώδες ἔργον τοῦ Κ. Σάθα καὶ ἄλλοι μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας τῶν μέσων χρόνων».

πίτ saeculo 15 (1)» 'Η πρὸς τὸν θρόνον τῆς 'Αλεξανδρείας ἀναφορὰ αὐτῶν ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ δεσπότης τῆς 'Ηπείρου ὅστις εἶχε καταλάβει τὴν Θήνην καὶ μέρος τῆς Βουλγαρίας ἦτο κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ κράτους τῆς Νικαίας.

Αὐτὰ λέγουσιν οἱ Καθολικοί, ἀκούσωμεν τώρα καὶ τὸν Βούλγαρον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας νῦν 'Ιορδάνην Γεωργίεφ. Οὗτος ἐν τῷ «Περιοδικῷ συγγράμματι» ἔτ. 1903, τόμ. XV, 86—123 γράφει (βουλγαριστὶ) λεπτομερείας, ἀπερ δὲν ἔχουσιν ἄλλοι περὶ 'Αρβανιτοχωρίου (τουρκιστὶ 'Αρναούτκιοϊ, βουλβ. 'Αρμπανάσι). Κεῖται ΒΑ τοῦ Μεγάλου Τυρνέβου(2) περὶ τὰ 4 χιλ. ἀποικία 'Ηπειρωτῶν ἰδίᾳ ἐκ τῆς περιφερείας Πωγωνίου. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ τουρκ. στρατοῦ διαληφθεῖσαν καταστροφὴν ἀνέλαβε ἡ κωμόπολις καὶ πάλιν καὶ ἤχμασεν ἐπὶ 100ετίαν ἔτι, ὅτε ἔχει νὰ παρουσιάσῃ καταπλήσσοσαν πρόοδον μέχρι τῆς ὑπὸ Κυρζαλήδων τῷ 1798 δηλώσεως, Οὕτως ἐτερμάτισε τριῶν σχεδὸν ἑκατονταετηρίδων ἐνδοξὸν εἶον. Προτάσει δὲ τὸ ἐξῆς δημῶδες ποίημα:

'Αρβανιτοχώρι παινεμένο,
'Αρβανιτοχώρι ἑκουσμένο,
μέσα εἰς τὴν Βουλγαρίαν
ἐλαμπες ὥσάν καθρέπτης κ.τ.λ.

'Εκ τῆς ἀρχαίας ἀκμῆς διατηρεῖ σήμερον ὁ ναεὺς (ΙΖ'—ΙΗ' αἰῶνος) μετὰ τοιχογραφιῶν καὶ εἰκόνων ἀγιορειτικῆς τέχνης.

'Ο 'Ιταλὸς 'Αδριανὸς Βάλβι ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ του, γραφείσῃ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, παρουσιάζει τὸ Τύρναβον κεχωρισμένον οὗ «οἱ κάτοικοι κατασκευάζουσι καὶ ἀξιόλογον ροδοέλαιον». Περαιτέρω δέ: «Πρὸς Α. τοῦ Τουρνόβου εὗρίσκειται τὸ λεγόμενον 'Αρβανιτοχώρι κείμενον παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ 'Ιάντρα καὶ κατοικούμενον ἀπὸ 300 περίπου ἁλβανικὰς οἰκογενείας ἐνασχολούμενας εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τινὰ ἐργόχειρα» (Τόμ. Γ', Βιέννη 1839 ἐκ τῆς 3 γαλλ. ἐκδόσεως μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Κ. Κούμα, σ. 157. 'Ο Κούμας, ὡς ὀφείμεθα, ἐγνώριζε καλὰ τὰ τοῦ 'Αρβανιτοχωρίου).

Τέλος πρὸς πλήρη ἀσφάλειαν τῶν γραφομένων ἐπισφραγίζομεν αὐτὰ διὰ συγχρόνου μαρτυρίας ἱστορικοῦ τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ κ. Κ. 'Αμάντου, ὅστις κατὰ τὸ ἐν Σόφίᾳ ΙΥ διεθνὲς Βυζ. συνέδριον τοῦ 1934 μεταβὰς ἐπὶ τόπου γράφει τὰ ἐξῆς: «Τὸ Τύρναβον, ἡ πρωτεύουσα τῆς δυναστείας τῶν Βουλγάρων βασιλέων 'Ασάν, εἶναι ἡ μᾶλλον διαφέρουσα πόλις τῆς Βουλγαρίας. 'Ο ποταμὸς Γιάντρα διαχωρίζει βουνά, τὰ ὅποια ὠχύρωσαν οἱ ἡγεμόνες 'Ασάν καὶ τὰ ἴχνη σῶζοντο. ἀκόμη. Σῶζονται βυζ. ἐκκλησίαι καὶ μεταβυζαντινὰ με ἐλληνικὸς ἐπιγραφάς,

1. Βλ. Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani... a Nicolao Nilles S. I, Vol. II Oeniponte 1885, σ. 1061, ὑπ' ἀρχηγὸν τὸν Βλασιὸν Χριστοφόρου Mil ἐνέργουν τότε ἐκεῖ οἱ Καθολικοὶ σ. 1062 σημ. 3. Τῷ 1879 ὁ πατὴρ Nilles εἶχεν ἐκδώσει τὸ «Kalendarium Manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis», καὶ εἰς τὸν τόμον αὐτὸν τῶν Symbolae δημοσιεύει τὰς εὐμενεῖς τῶν ἐλλήνων περὶ αὐτοῦ κρίσεις π.χ. ἡ Κλειὴ περαιόται τὴν ἐκτεταμένην κρίσιν ὧδε: Οὐδεὶς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐσπούδασε περὶ τὴν 'Ανατολικὴν ἐκκλησίαν, οὐδεὶς ἔσχυσε νὰ γείνη ἐγκρατὴς καὶ νὰ ὑπαγάγῃ εἰς ἐπιστήμ. σύστημα λειτούρ. ὅλην ἀπέραντον, οὐδὲ νὰ διεξέλθῃ μέγαν λαβύρινθον τοσοῦτον διεξίως, ὅσον ὁ σοφώτατος 'Ιησοῦιτης» αὐτ. σ. 1086. ἐπομένως αἱ μαρτυρίαι τοῦ ἀξιόπρόσεκτο. διότι ὁ συγγραφεὺς ἦτο καθηγητὴς ἐν τῷ Καίσαρ-Βασιλικῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Insburg ἐν Τυρόλφ, ὅπερ ἀναγράφει εἰς τὴν προμετοπίδα μετὰ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα Oenipontum.

2. Τὸ Μικρὸν Τύρναβον εἶναι ἔξωθεν τοῦ Μοναστηρίου ὡραν μόνις ἀπέχον. Τὸ Μέγα πρὸς διαστολὴν τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ 'Αδριανουπόλεως, εἶναι ὀνομαστὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ἐπὶ βυζαντινῶν ἐλέγετο 'Ακανθα καὶ ἦν φρούριον τὸ ἐρυμνότερον ἐξ ὅλων τῶν ἐκείσε πόλεων. Μετὰ τὴν ἀλωσιν ἦν σταθμὸς τῶν μεταβαινόντων εἰς Ρουμανίαν· διὸ καὶ πολλοὶ ρουμ. ἐπίσημοι οἰκογένηται Καντακουζηνοῦ, Μπραγκοβάνου, Φιλιππέσκου, ὧν διασῶνται αἱ οἰκίαι (βλ. πλείονα εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν).

διότι ἴσως καὶ Ἕλληνες ἔμποροι ἤρχοντο ἐνταῦθα. Πλησίον τοῦ Τυρνόβου εἶναι τὸ χωριὸν Arbanasi, Ἀρβανιτοχώρι, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἄλλοτε ἀποκτήσει τουρκικὰ πρόνομια καὶ δι' αὐτὸ μετέβαιναν ἐκεῖ καὶ Ἕλληνες... Εἰς ἐκ τούτων (τῶν ὑπαρχόντων ἑλλήνων) μοι εἶπεν, ὅτι κατήγετο ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, ἄλλος δὲ ἐξ Ἰωαννίνων. Τὸ ὄνομα Ἀρβιντοχώρι δεικνύει, ὅτι οἱ περισσότεροι κάτοικοι ἦσαν ἐξ Ἠπειροῦ, διότι τότε τοὺς Ἠπειρώτας ἔλεγον Ἀρβανίτας εἰς τὴν ΚΠολιν καὶ τὴν Θράκην». (Ἑλληνικά τόμ. Ζ', 1934, σ. 335). Οὗτοι ἐφημίζοντο διὰ τὰ ζωνηρὰ θρησκευτ. αἰσθήματα καὶ ἰδιαιτέρως ἐξετιμῶντο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, ὅστις κατέλυσε παρ' αὐτοῖς τὸν Νοέμβριον τοῦ 1664 καὶ Δεκέμβριον τοῦ 1669, περιοδεύων κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα (').

Εἶχε τὴν εὐλάβειαν πατροπαράδοτον, ὁ λαὸς οὗτος καὶ ἐφύλαττεν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν Ὁρθοδοξίαν ἀφ' οὗ ἐγένετο ὑπὸ τῆς ΚΠόλεως «πατριάρχης κατὰ συγκατάβασιν» ὁ Τυρνάβου, «οὐ μέντοι καὶ συναριθμῶς τοῖς λοιποῖς ἁγιωτάτοις πατριαρχαῖς καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ μνημονεύεσθαι ἐν τοῖς ἱεροῖς διπιτύχοις», ὡς διαγορεύει τὸ συνοδικὸν γράμμα ἡ ἐγκύκλιος ἔτους 1355 ('). Ἀπόδειξις τῆς ἀδιαπτώτου ταύτης εὐλαθείας καὶ αὐστηρᾶς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ προσηλωσεως τῶν Ἀρβανιτοχωριτῶν εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ μητροπολίται τὴν ἔδραν καὶ κατοικίαν αὐτῶν δὲν εἶχον εἰς τὸ Τύρνοβον, ἀλλ' εἰς τὸ προάστειον. Ὡς μητρόπολις τὸ Τύρνοβον διήνυσε εἰρηνικὸν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον τὸν θῖον καὶ οἱ ἀρχιερεῖς κα' ἃ προτίμησιν ἐξελέγοντο Ἠπειρώται ἐν οἷς διαπρέπει ὁ μεμουσωμένος Ἰωσήφ ὁ Δροβανίτης (1714—1724). ὅστις παραιτησάμενος ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ἄθω, ἐνθα, ὡς εἶδομεν εἰς τὸ περὶ Παΐσιου τοῦ Μικροῦ κεφάλαιον, καὶ ἐτερμάτισεν ἐν ὁσιότητι τὸν βίον ἀσχολούμενος εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν ποιητικῶν ἔργων του, ὧν τινὰ ἐξέδοτο εἰς τὸν «Γρηγόριον Παλαμᾶν» ἐν Θύνηκῃ ὁ Σπυρίδων Λαυριώτης. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰῶνος οἱ Βούλγαροι ὠθούμενοι ὑπὸ τοῦ Παναυλισμοῦ ἐζήτουν τὴν εἰσαγωγὴν ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ τῇ ἐκπαιδεύσει τῆς Βουλγαρικῆς καὶ ἀρχιερεῖς Βουλγάρους· διὸ καὶ μετὰ τὸν τελευταῖον πατριαρχικὸν μητροπολίτην Γρηγόριον τῷ 1867 διαβιούντα ἐν τῷ Ἀρβανιτοχωρίῳ ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἀποστάτης μεταφραστὴς καὶ ὀργανωτὴς τῆς βουλγαρικῆς ἐθνικῆς ἐκκλησίας.

Ἠπειρώται καὶ Ἀλβανοὶ ἐκτὸς τῆς μεγάλης ὁμαδικῆς μεταναστεύσεως, καθ' ἕνα τρόπον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐξώρμουν διὰ τὰς ἀποικίας εἶχον καὶ τὰς κατ'

1. Ἀνάλεκτα Ἱεροσολ. σταχυολογίας..ἐκδιδόμενα ὑπὸ Α. Παπαδ. Κεραμέως, τομ. Α', Κ)πολις 1891, σ. 304 - 305

2. «Παραίνεσις...τοῦ ἁγιωτάτου οἰκουμ. πατριάρχου κύρ Καλλίστου καὶ...ἱερᾶς Συνόδου περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος γενομένη πρὸς τοὺς ἐν τῇ τόπῳ τοῦ Τυρνόβου εὐρισκομένους τιμιωτάτους μοναχοὺς καὶ λοιποὺς ἱερεῖς» (πατριαρχ. ἐγγράφων τομ. Γ', Κ)πολις 1905, σ. 1015), ἐμνημόνευε μέντοι τὸν οἰκουμενικὸν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ὁ Τυρνόβου καὶ ἀπέτιε φόρους, ὅπως καὶ ὁ σύγχρονος ἀναγορευθεὶς πατριάρχης Ἰπεκίου (δλ. Φιλαρ. Βαφείδου, Ἐκκλ. ἱστορία Β', σ. 266)· διὸ καὶ διαμαρτύρεται ὁ Κάλλιστος διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ μνημοσύνου «πρᾶγμα ἀτοπώτατον καὶ ἔξω τῶν ἐξ ἀρχῆς συμφωνιῶν τῶν ἀποταχθεισῶν διὰ τοῦ τόμου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου κύρ Γερμανοῦ» (σ. 1046) καὶ ἐνεκα τούτου διὰ τῆς ἐπὶ Βασιλεῖς Α' τῷ 1898 ἀλωθέντος τοῦ Τυρνόβου καὶ καταλυθέντος τοῦ βουλγ. κράτους, ἐγένετο ὁ πατριάρχης μητροπολίτης τοῦ οἰκουμ. θρόνου (σ. 1050).

ἄτομα ἢ καὶ οἰκογενείας. Οὕτως εἰς τὸν τόπον τῆς ἐργασίας, ὡς ξενιτευόμενοι, ἐγκλιματιζόμενοι μετέφερον καὶ τὰς οἰκογενείας, καὶ αὐταὶ εἶναι αἱ μέχρι σήμερον μεμονωμένα: μεταναστεύσεις. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ὡς ἄγαν συντηρητικοὶ ἀπέφευγον τὴν μετ' ἄλλων ἐπιμιξίαν, ἵνα μὴ ἀλλοιωῖται τὰ πατροπαράδοτα ἥθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν, οἱ Σιαμαῖοι ἀδελφοί, ἀπὸ τοῦ Ις' αἰῶνος Ἰδρυον ἴδια χωρία, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ἀνάγονται τὰ περιγραφέντα τῆς Θράκης Ἀρβανιτοχώρια, ἀπερ ὑπῆρξαν κέντρα πολιτισμοῦ. Καὶ ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ τελευταίου Ἀρβανιτοχωρίου καὶ προτιτάσομεν τὴν μαρτυρίαν Θρακὸς καθηγητοῦ, τοῦ μακ. Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου, οὗ αἱ πολυπληθεῖς δημοσιεύσεις ἐπέγυσαν ἀπλετοὺς φῶς εἰς τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης: «Ὁ ἐν τῇ νῦν Βουλγαρίᾳ ἑλληνισμός, γράφει, κατ' ὠρθότατον ἐπὶ πέντε ὅλους αἰῶνας νὰ συντηρηθῇ ἐνισχυόμενος ἐκάστοτε διὰ μεταναστῶν ἐλλήνων καὶ ἐλληνιζόντων ὁρθόδοξων ἀλλογενῶν (Ἀλβανῶν καὶ Κρουτοβλάχων), προσερχομένων σποράδην ἢ ὁμαδὸν ἐξ ἄλλων τῆς ὁθμ. αὐτοκρατορίας τόπων. Διοργανωθείς ὡς ὁ ἀλλαχρὺ ἑλληνισμός εἰς θρησκευτικὰς κοινότητας ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Οἰκουμ. πατριάρχου, ἀνέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ ὕλκῳ διὰ τῆς ἐν τῇ ἐμπορίᾳ καὶ βιοτεχνίᾳ ἐπιδόσεώς του, καὶ προηγούμενος μᾶλλον τῶν συνοίκων του ἐν τῷ πολιτισμῷ ἤρξατο αὐτῷ (ὡς πρὶν τῆς ἀλώσεως) τὸ ἐκπολιτιστικόν του ἀνά τὴν χώραν ἔργον. Ζῶν ἐν ἀρμονίᾳ καὶ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ μετὰ τῶν ὁμοθρήσκων του Βουλγάρων. ἀποκτηνωθέντων ὑπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγόν, ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς καὶ ἐμπορικῶς καὶ κοινωνικῶς. Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ δ' αὐτῇ ἐκορυφώθη φθίνοντος τοῦ ΙΗ' καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος... καὶ ἐν γένει πάντες οἱ Βούλγαροι οἱ κοινωνικῶς βουλούμενοι νὰ ἐπιδειχθῶσιν ἐφιλοτιμοῦντο ἀθόρμητοι νὰ ἐλληνίζωσιν...» (1). Τὸ διάτακτον κήρυγμα τοῦ Μοισιόδακος Μοσκοπολίτου ἱερομονάχου Δανιήλ, συνιστῶντος τὴν «Εἰσαγωγικὴν διδασκαλίαν», ὡς ἐκάλεσε τὸ τετράγλωσσον βαλκανικὸν λεξικόν, ἐτελεσφόρησε σπουδαίως.

«Ἀλβανοί, Βλάχοι, Βούλγαροι, ἀλλόγλωσσοι χαρῆτε
 κι' ἐτοιμασθῆτε, ὅλοι σας Ῥωμαῖοι νὰ γενῆτε,
 βαρβαρικὴν ἀφίνοντες γλῶσσαν, φωνὴν καὶ ἥθη,
 ὅπου στοὺς ἀπογόνους σας νὰ φαίνωνται σὰν μῦθοι.
 Γένη σας νὰ τιμήσητε ὁμοῦ καὶ τὰς πατρίδας
 τὰς ἑλληνοβουλγαρικὰς κάμνοντες ἐλληνίδας.
 Δὲν εἶναι πλέον δύσκολον νὰ μάθητε Ῥωμαῖκα
 καὶ νὰ μὴ βαρβαρίζητε μὲ λέξεις πέντε δέκα...
 Λαοὶ οἱ πρὶν ἀλλόγλωσσοι, ἀλλ' εὐπεβεῖς τὰ θεῖα,
 Ῥωμαίων ν' ἀποκτήσητε γλῶσσαν καὶ ὁμιλίαν».

Ὁ δὲ τὸ Λεξικὸν ἐκδοὺς μητροπολίτης Πελαγονίας, ὁ «καλὸς ποιμήν», ἀφεισῶς ἐδαπάνησε:

1. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τομ. Ι' Ἑλλάς, σ. 7285. Βλ. τὸ μοναδικὸν τοῦ ἐκ Σιστόβου (Βουλγαροχωρίου παρὰ τὴν Ροδόπη) Ἀντ. Κυριακοῦ «Ὁδηγὸς εἰς τὸν εὐδαίμονα εἶναι Βιάννη 1845, σ. Θ' ἔ.

«Ῥωμαίικα γλῶσσα θέλωντας τοὺς πάντας νὰ διδάξῃ
καὶ τὰ βουλγαλβανικὰ ἤθη νὰ μεταλλάξῃ,
στολιζοντας τοὺς τόπους σας καὶ συνιστῶν σχολεῖα
καὶ μὲ ῥωμαίικα γράμματα γυμνάζων τὰ παιδία»...⁽¹⁾.

Στενοκέφαλοι Ἕλληνες, ὅποιοι δυστυχῶς ὑπάρχουσι μέχρι σήμερον, κατεπο-
λέμησαν βεβαίως ἐκ κακεντρεχείας τὴν διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐκπολιτιστικὴν ταύτην
ιδέαν καὶ κατῴρθωσαν νὰ περιορίσωσιν ἐντὸς τῶν σημερινῶν στενῶν ὁρίων τὴν διδα-
σκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοὺς Ἕλληνας, εἴτινες ὡς δορυφόροι τοῦ
πολιτισμοῦ εἶχον ἐπεκταθῇ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, νὰ συγκεντρώσωσιν
ἐνταῦθα ἵνα πάθωσιν ἐξ ἀσφυξίας, ἂν μὴ ἐκ τῆς πείνης, καὶ παρουσιάζονται μεγα-
λοϊδεάται οἱ πατριδοκάπηλοι οὗτοι ἀγωνιζόμενοι νὰ ἐπιβάλωσι τὴν στρεβλὴν ταύ-
την ιδέαν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ κράτος, καὶ οὐ μόνον δὲν θέλουσι νὰ δώσωσι τὸ δικαίω-
μα εἰς τοὺς ἀλλογλώσσους Βαλκανικοὺς νὰ ἐνδιαφέρωνται διὰ τὸν ἑλληνικὸν πολι-
τισμὸν, ἀνταγόμενοι τὸν Ἑλληνισμόν, ἀλλὰ καὶ ἐξαλείφουσιν, ὅπου συναντῶσι, τὰ
τῶν ἀλλογλώσσων ὀνόματα, ὡς ἔπραξαν ἐσχάτως καὶ διὰ τὰ κατονομασθέντα Ἀρ-
βανιτοχώρια μὴ ἐυνηθέντες νὰ δυνειδύσωσιν εἰς τὴν ὀρθὴν τῆς ὀνομασίας ἔννοιαν—
καὶ εἶναι, φεῦ!, καὶ καθηγγεται πανεπιστημίου.—Κύριος σκοπός μου ἦτο πραγμα-
τευόμενος ἐνταῦθα παρεκβατικῶς περὶ τοῦ θέματος τούτου νὰ ἀτοκαλύψω εἰς τοὺς
μυωπάζοντας τοίτους τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ περλάω εἰς τὸν κύκλον τῶν δορυφό-
ρων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις ἐξεπορεύετο πρῶτον ἐκ τῆς Ἡπείρου ἔπειτα
καὶ ἐκ τῆς Μακεδονίας, καὶ τοὺς παρηγκωνισμένους Ἀλβανοχωρίτας καὶ νὰ ἀπαλ-
λάξω τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοὺς διαφθορεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος! Τῆς ἀρχαίας
Ἑλλάδος τὰ θεμέλια ἐκλονίσθησαν ἀπὸ τῆς κενοσπούδου ἐκείνης τοῦ Δημοσθένους
θειορίας, καθ' ἣν οἱ Μακεδόνες δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρῶνται Ἕλληνες, καὶ ὁμοῦ οὗτοι
μετ' ὀλίγον ἀπέδειξαν, ὅτι ἐκυσφόρουν ἐν τῇ ψυχῇ τὴν ιδέαν τῆς μεγάλης Ἑλλά-
δος, ἐπεκτείναντες αὐτὴν πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάλλου, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ ἥρως τῆς Πην-
κὸς διεσκόρπιζε περσικὰ χρήματα, ἵνα διαφθείρῃ τοὺς Ἕλληνας, ἵνα ἐπαναστατήσῃ
αὐτοὺς καὶ ἐξουδετερώσῃ τοὺς θριάμβους τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου! Αὐτὴ εἶναι ἡ τε-
λευταία λέξις περὶ τῆς ὑψηλόφρονος πολιτικῆς τοῦ κλεινοῦ ρήτορος τῆς ἀρχαιότητος.

Πρὶν ἢ καταγράψω τινὰς τῶν διδασκάλων τῆς Τυρναβείου σχολῆς τοῦ Ἀρβα-
νιτοχωρίου, θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ ν' ἀνατρέψω τὴν σειρὰν τοῦ λόγου καὶ νὰ ἐπιθέσω τὸ
ἐπιστέγασμα πρὶν ἢ ἀνεγείρω τὸ οἰκοδόμημα, ὡς ἔπραξε καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ κό-
σμου ποιήσας ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανόν. Ὁ τελευταῖος Ἕλλην γέννημα καὶ θρόμμα τοῦ
Τυρνόβου τῆς Βουλγαρίας, ὅπως ὁ Φλοποίμην τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εἶναι ὁ ἐκ
Θεσσαλῶν γονέων καταγόμενος Νικόλαος Σάβα Πίγκολος γεννηθεὶς τῷ 1792, ὅστις
διακούσας ἐν τῇ γενετείρᾳ του τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, ἐτελειοποιήθη εἰς τὸ ἑλλην.

1. Εὐλογοῦ Κουρίλα Λαυριώτου, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης, ὁ μεταφραστὴς τῆς Και-
νῆς Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικὸν καὶ... ἡ Ἀκαδημία τῆς Μοσχόπολεως κτλ. Ἀθήναι 1935, σ.
96. Καὶ δὲν εἶναι, ἀληθείας δικαζούσης, γνήσιοι ἀπόγονοι οἱ Μοσχοπολίται τοῦ μεγάλου Μα-
κεδόνα δορυκτῆτορος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῦ οἱ Βαβυλώνων παῖδες «ἦδον τὰς Εὐριπίδου
ὠδὰς» κατὰ Πλούταρχον;

Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου. Εἶτα μεταβὰς εἰς Παρισίους ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως συνεδέθη ἀρρήκτως μετὰ τοῦ Κοραΐ καὶ ἀπεστάλη παρ' αὐτοῦ εἰς Ἀγγλίαν διὰ νὰ παρασκευάσῃ τὰ πνεύματα. Εἶτα ἐπανελθὼν ἐν Ἑλλάδι διωρίσθη καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἐθαυμάσθη δὲ ὑπὸ τοῦ Γκυλφορδ διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν καθαρότητα τῆς ἑλλην. γλώσσης, «ἀπηλλαγμένης τῶν ἐπικινδύνων ἐκείνων ἀρχῶν, αἵτινες εὐκόλως δύνανται νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς ἐπιστήμην τόσον λεπτήν. Ὁ φιλότατος οὗτος ἀνὴρ ὁ τοσοῦτον δι' αἰγωρηθεὶς παρ' ἀξίαν ἐν Ἑλλάδι εἶχεν ἀτοκήσει φήμην δεινοῦ ἑλληνιστοῦ παρὰ μὲν τοῖς ξένοις διὰ τὰς κριτικὰς αὐτοῦ ἐκδόσεις, παρ' ἡμῖν δὲ διὰ τὴν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μεταγλώττισιν ἀριστουργημάτων καὶ ὡς ὑπόδειγμα γλώσσης ὑψηλῆς καὶ καθαρᾶς ἅμα καὶ ἐπαγωγοῦ καὶ εὐκαταλήπτου ἀναφέρω τοῦ Βερναρδίνου Σαιμπιέρρου «Τὰ κατὰ Παῦλον καὶ Βιργιλίαν», ἐκλεκτὸν λογοτέχνημα, ὅπερ ὅστις δὲν ἀνέγνω, ἔχασσε πολὺ. Ἐξεδόθη μετὰ σοφῶν φιλολογ. παρατηρήσεων ἐν Παρισίοις τῷ 1824. «Θεωρεῖται ἀριστοτέχνημα μεταφραστικῆς δεξιότητος, λαμβανόμενης ὑπ' ὄψιν τῆς τότε καταστάσεως τῆς καθυρενύσης» γράφει ὁ Δημ. Πασχάλης ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. Κ', σ. 199α. Ἐκδιωχθεὶς τῷ 1939 ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων Ἰταλῶν ἐκ Κορυτσᾶς καὶ διασκεδάζων τὴν ἀνίαν μου ἐν τῷ Ξενοδοχείῳ Μαξεστὶκ ἐνταῦθα εὐρον τερπνὴν παρηγορίαν, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου τούτου. Ποῦ ἔμαθε τὴν καλλιεπῆ ταύτην γλώσσαν ὁ Ἀρβανιτοχωρίτης ὁ Πίγκολος; διερωτῶμαι. Οὐχὶ βεβαίως εἰς Παρισίους, οὔτε εἰς τὴν Κέρκυραν, ὅπου βραχὺν χρόνον διέτριψεν, οὔτε δὲ καὶ εἰς τὴν Ρουμλίαν. Ἐμαθὲν αὐτὴν ἐν Τυρνάβῳ, εἰς τὸ περίφημον Ἀρβανιτοχωρί; εἰς τὸ ἐκεῖ σχολεῖον εἰς δὲ διδάσκαλον Ἠπειρώτην. Ὅποιος ἑλληνισμὸς ἤκμαζεν ἐκεῖ, ἀποδεικνύει ἡ γλώσσα τοῦ ἐν λόγῳ διηγήματος, ὅπερ ὅμως δὲν ἔτυχε πλέον ἄλλης ἐκδόσεως⁽¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ θέματος, ὁμοίου σχεδὸν πρὸς τὸ τῆς Γενοβέρας, ἀποδεικνύει τὸ λεπτὸν αἰσθημα τοῦ μεταφραστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοπατρίαν αὐτοῦ· διότι ἐκυκλοφόρουν τὰ βιβλία, γράφει εἰς τὸν πρόλογον, ὅτε «ὁ λόγος ἦτον περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἑλληνικοῦ γένους», ὁ ἀαγνώστης ὅμως ἐπαραμυθεῖτο ἀρκούντως ἐκ τῆς συναφείας τοῦ διηγήματος καὶ τὰς συμφορὰς τῆς Βιργιλίας εὐρεθείσης μετὰ τοῦ ἀρτιγενοῦς Πύλου εἰς Μαδαγάσταν, νῆσον γαλλικὴν τοῦ Ἰνδοκοῦ Ὁκεανοῦ, ὃν εἶχεν ἐν γαστρὶ, ὅτε ἀπώλετε τὸν μονάρχιδον ἄνδρα τῆς. Ἐμεινε πνυτέρημος εἰς ἄγνωστον μέρος εἰς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολήν, καὶ ὅμως ἡ ὑπομονὴ τῆς καὶ ἡ εἰς τὸν Θεὸν πίστις ἔφερον ἐν τέλει τὴν σωτηρίαν τῆς. Ὄντως τὸ βιβλίον ἦτο θεῖον ἐπιμύθημα, ὄντως παλλάδιον διὰ τοὺς δοκιμαζομένους ἑλλήνας. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ μέγας φιλέλληνας Φρμίνος Διδότος, εἰς ὃν ἐγκαταλείπων τὸ Παρίσι τῷ 1822 εἶχεν ὁ Πίγκολος ἐμπιστευθῇ τὰ χειρόγραφα, ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν ἐκδοσὶν διὰ νὰ ἐπιχύτῃ εἰς τοὺς τετραμυκτησμένους Ἑλλήνας βάλταμον παρηγορίας. Τὸ βιβλίον ὄντως εἶναι «πράκτικος τοῦ Ἰσραὴλ», ἀλλ' ἅμα καὶ μαγευτικὸν⁽²⁾.

1. Καὶ εἶναι λυπηρὸν τοῦτο· διότι ὁ μεταφραστὴς περιέλαβεν ἐν τῇ μετὰ χεῖρας β' ἐκδόσει, γενομένῃ ἐν Παρισίοις τῷ 1841, καὶ ἄλλα τοῦ Σαιντιπέρρου διηγήματα, καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσι πολλὰ τεμάχια ἄλλων μεγάλων Γάλλων ποιητῶν μετὰ σχολίων. Καὶ ὅμως ἡ Γενοβέφα ἔχει ἀναριθμήτους ἐκδόσεις, ἐφέτος δὲ καὶ ἐν ἐφημερίδι.

2. Παρεκινήθη δὲ ἐπιμόνως παρὰ πολλῶν φιλομουσικῶν πατριωτῶν εἰς τοῦτο ὁ Πίγκολος, ἐν ᾧ χρόνῳ «ἀνεξωपुरοῦτο ὁ νεανικὸς ἐνθουσιασμός διὰ τὰς σειρήνας τοῦ Σαιμπιέρρου, τὰς ὁποίας δὲν ἤμπορεῖ πλέον ν' ἀποφύγῃ, ὅποιος φθάσῃ μίαν φορὰν νὰ μαγευθῇ ἀπὸ τὰ θέλητρα τῆς μελωδίας των» (προλ. σ. Θ' καὶ προσάγει λίαν ἐπικαίρως τὸ χωρίον τοῦ Εὐσταθίου Θ)νίκης ἐκ τοῦ προοιμίου τῶν εἰς Ὀμηρον παρεκθ.).

Ἐκ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν εὐκόλως ἠδύναντο οἱ Ἑπειρώται Λόγιοι νὰ μετασταθμεύσωσι καὶ ἐγκλιματισθῶσιν εἰς τὰς παριστρίους χώρας καὶ δὴ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀλβανικῆς καταγωγῆς (ἀλλ' ἑλληνοπρεπεστέρων τῶν γαλαζοαἵμων Ἑλλήνων) ἡγεμόνων. Ἐν Ἰασίῳ σημειοῦνται ὡς διδάσκαλοι Ἑπειῶται :

1. Νικόλαος Κεραμεὺς Ἰωαννίτης.
2. Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀγράφων Κουτσόβλαχος.
3. Νικόλαος Τζέρτζουλης Μετσοβίτης.
4. Ἰώσηπος ὁ Μοισιόδαξ ἐκ καταγωγῆς Κουτσόβλαχοι.
5. Ἰωάννης Μακρῆς Ἰωαννίτης.
6. Ἰωάννης Καλλούσιος Ἰωαννίτης κ. ἄ. πολλοί. Καὶ οὗτοι εἰς τὸ ἐν κλεινὸν κέντρον τῶν Μουσῶν. Εἰς δὲ ἕτερον ἐν Βουκουρεσίῳ ἀναφέρονται οἱ ἐξῆς :
7. Ἀναστάσιος Ἰωαννίτης.
8. Μητροφάνης Γρηγοράς ἱερομόναχος Ἀωδωναῖος.
9. Κωνσταντῖνος Ἰωαννίτης.
10. Λάμπρος Φωτιάδης ὁ περικλεῆς Ἰωαννίτης.
11. Νικόλαος Βάρκοσης Ἰωαννίτης.
12. Μεθόδιος Ἀνθρακίτης.
13. Χριστόφορος Ἐμποροκωμήτης Ἰωαννίτης.
14. Ἀδράμιος κατὰ μὲν τὸν Ν. Δόσιον Ἑλλήν Ἑπειῶτης⁽¹⁾, κατὰ δὲ τὸν Erbiceanu Κουτσόβλαχος.
15. Λάμπρος Δήμαρος Ἰωαννίτης.
16. Νεόφυτος Δούκας Ζαγορήσιος.
17. Γεώργιος Γεννάδιος ἐκ Δολιανῶν.
18. Ἀνδρέας Μουττοξύδης, ὁ ἀνάδοχος τοῦ Σπ. Λάμπρου.
19. Πολυζῶης Κοντὸς Ἰωαννίτης.
20. Δημ. Πάμπερις Μοσχοπολίτης.
21. Στέφανος Ἀλβανιτοχωρίτης.
22. Χριστόφορος Νικολαΐδης Ἀλβανιτοχωρίτης (Ἀλβανιτοχωρίται = ἄποικοι Ἑπειῶται ὑπῆρχον πολλοὶ ἐν Ρουμανίᾳ).
23. Ἀνδρέας Μοισιόδαξ (ἄδελφός τοῦ Ἰωσήπου),
24. Νικόλαος Λαζάρου Ἰωαννίτης, ὁ γράψας περιγραφὴν τῆς Βλαχίας (βλ. Blancard, Mauroyeni σ. 852),
25. Ἀθανάσιος Βογορίδης Ἑπειῶτης ἐξ Ἀρβανιτοχωρίου, σπουδάζας ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Εὐρώπῃ, ἀποθανὼν τῷ 1826⁽²⁾. Ἐξ Ἀρβανιτοχωρίου τῆς Τζερβενοῦ κατήγετο καὶ ὁ ἡγεμὼν Βασιλεὺς Λοῦπος. Οὗτος ἐξέδoto «γράμμα σιγιλλωδὲς τῷ Πατριάρχῃ Κων/πόλεως Παρθενίῳ τῷ Δ', . . χορηγοῦν δίκαια σταυροπηγιακὰ εἰς τὸ Ἀλβανιτοχώριον .. πατρίδα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Βασιλείου, καθὸ πληρώσαντες (sic) τὰ χρέη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῷ 1642 κατ' Ἀπρίλιον μῆνα»⁽³⁾. Ὁ Ἰωαννίτης Ν. Δόσιος ἔγραψε καὶ ἐν τῇ «Πατρίδι τοῦ Βουκουρεστίου», ἀριθ. 2401 — 2403 «Ἐπίτομον ἀναγραφὴν τῶν ἐν ταῖς ἡγεμονικαῖς Ἀκαδημίαις διδασκάντων» ἐξ ἐλληνικῶν καὶ ρουμανικῶν πηγῶν καὶ ἐπὶ τῇ βάζει τοῦ Ἰωαννιτικοῦ χειρογράφου⁽⁴⁾ καὶ ἔχει διδασκάλους ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ 34 ἐν Ἰασίῳ. Διὰ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἰασίου ἡ ἐρευνα εἶναι δυσκολωτέρα. Τὰ κέντρα ταῦτα ἐκαλλιέργησαν τόσον πολὺ καὶ διέδωκαν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, ὥστε κατήντησεν ἐπίσημος γλῶσσα εἰς τὰς πόλεις ἡ Ἑλληνικὴ καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν Καντεμῖρ ἔγραψεν ἑλληνιστὶ τὴν ἱστορίαν

1. Βλ. Ν. Dosii, Studii Greco - Romane. Jasí. I, 1901, σ. 63 ἐ.

2. Βίος αὐτοῦ ἐν Πανδώρα Κ', 1870, σ. 414 - 416. «Οἱ Βογορίδαι εἰς τὴν Μολδαβίαν» (Ἱστορία, περιοδ. ἐκδοσις «Πρωίας», τευχ. Γ', 20 Ἰουνίου 1935, 58 - 67.

3. Documente istor. Romanilor ... Hurmuzaki, τόμ. ΧΙV, 1916, σ. 720 ἐκδοσις Ν. Jorga.

4. Περὶ τοῦ χειρογράφου ἔγραψεν ὁ Δόσιος ἐν τῇ «Πατρ. Βουκ.» τοῦ 1899, ἀριθ. 2403 καὶ ἀλλαχοῦ ὁσάκις ἀναφέρει πέραν τοῦ 10' αἰῶνος λόγους βλ. Studii Greco - romane I, 1901 σ. 45: «de la Inceputul secolului al XIX - lea, care face parte din mica nostra colectiunea de manuscrise Grecesci».

τῆς Ρουμανίας καὶ ἄλλα ἔργα (¹). Σήμερον ἔχουσι κατανοῆσει τὴν εὐεργατικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ρουμανίᾳ καὶ οἱ κορυφαῖοι τῆς ἐπιστήμης, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες Φαναριῶται ἡγεμόνες, ἔσταντο λίαν ὑψηλὰ καὶ μακρὰν πάσης ἐθνικιστικῆς φιλοδοξίας πρὸς δολίαν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ. Αὐτὸς ὁ Jorga εἰς ἓν τῶν τελευταίων ἔργων τοῦ ἔγραφεν : « Γνωρίζομεν ἀρκετὰ σήμερον ν' ἀπαντήσωμεν περὶ τῶν ἐκτοξευομένων κατηγοριῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων καὶ κληρικῶν, εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐρωτήσεις. Αἱ ἐλληνικαὶ σχολαὶ τῶν Ἑγεμονιῶν δὲν εἶναι ὄργανον ἐθνικῆς ἐλληνικῆς προπαγάνδας, ἥτις θὰ ἦτο ἀκατανόητος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀλλ' ἀντιπροσωπεύουσι τὸν ἀνώτερον ἐκπολιτιστικὸν τύπον ἐν τῇ καθιερωμένῃ (ἐλληνικῇ) γλώσσῃ, ἥτις ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν Λατινικὴν διατηρουμένην παρὰ τοῖς Δουτικοῖς. Τὰ ἐλληνικὰ τυπογραφεῖα προορίζονται μόνον εἰς τὸ νὰ δώσωσιν ὅπλα εἰς τὴν Ὀρθοδόξον ἐν τῷ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς πολέμῳ κατὰ τοῦ καθολικισμοῦ, ὅστις προὐχῶρει ὑποστηριζόμενος παρὰ τῆς αὐστριακῆς αὐλῆς (²). Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἤρchiσε νὰ διακηρύττῃ εἰς τοὺς μισοφαναριώτας Ρουμάνους ὁ Jorga ἀπὸ τοῦ 1894, ὅτε ἐπέστρεψεν ἐκ Γερμανίας. Τότε εὗρεν ὁμόγνωμον καὶ ὁμότροπον καὶ τὸν τρόφιμον τῆς ἡμετ. Θεολογικῆς Σχολῆς Κων. Erbiceanu καθηγητὴν τῆς Θεολογίας ἐν Βουκουρεστίῳ, ὅστις καὶ τὸν κατάλογον τῶν ἐκεῖ ἐλληνικῶν χειρογράφων ἐδημοσίευσε, ὡς καὶ τὸ χρονικὸν τῶν ἐλλήνων λογίων (πληρέστερον τοῦ Σάθα) ἀνεδημοσίευσεν, ἐνθα καὶ ταῦτα γράφει : « Θὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ἐγένοντο παρ' ἡμῖν ἀσυγκρίτως πολλῷ μείζονος ὠφελείας ἢ βλάβης πρόξενα. Ἀφ' οὗτου ἤρξατο ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας παρὰ Ρουμάνοις ἤρξατο ν' ἀναπτύσσεται καὶ καλλιεργῆται ζωηρότερον ἢ ἐθνικὴ ἡμῶν γλῶσσα (³). Καὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ εἰς τὴν Ρουμανίαν ἐφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Ἑπειρώτας καὶ Ἀλβανούς, οἵτινες ὑπὸ τὴν κοινὴν τοῦ ἐλληνισμοῦ σημαίαν διέδωκαν ἓνα παλαιγενὴ πολιτισμὸν καὶ ἀνεγέννησαν τοὺς θαλκκινικοὺς λαοὺς, ὅπως ἀκριδῶς ἔπραξαν καὶ οἱ φυγάδες τοῦ Βυζαντίου Λόγιοι εἰς τὰς Εὐρώπας. Ὁ κορμὸς τοῦ ἀρχαίου ἐν τῇ Ἑπειρῷ ἐλληνισμοῦ ἔχων βαθυγείους τὰς ρίζας ἀνέδιδε ἀείποτε νεαροὺς βλαστοὺς πλήρεις εὐχύμων καὶ γλυκυτάτων καρπῶν. Κατὰ τοὺς ἐσχάτους καιροὺς ἐπιπολαίως κρίνοντές τινες ἐθνολόγοι διημφισβήτησαν τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Ἑπειροῦ. Ὁ μέγας γλωσσολόγος Γερμανὸς Αὔγουστος Fick ἀποφαίνεται : « Ἡ πα-

1. Βλ. τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Θεοδ. Ἀθανασίου πρωθιερέως ἐν Ρουμανίᾳ καὶ προλῦτου τῆς Θεολογίας τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου « Περὶ τῶν ἐλληνικῶν σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ. Ἀθῆναι 1897, σ. 174. Περὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ρόλου τῶν Ἀκαδημιῶν τῆς Ρουμανίας, αἵτινες ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἐλληνικὰ πανεπιστήμια ἐν τοῖς Βαλκανίοις, καὶ ὅθεν ἔλαβεν ὠθῆσιν καὶ ἡ Μοσχόπολις νὰ ιδρύσῃ τὴν « Νέαν Ἀκαδημίαν » βλ. ἡμέτ. σύγγραμμα « Γρηγόριος Ἀργυροκαστριτῆς κτλ. ἐπίμετρον, Ἡ Ἱστορία τῆς Μοσχόπολεως » σ. 161 - 208.

2. Histoire d' Etats Balcaniques. Paris 1925, σ. 56 - 58.

3. Cronicii Greci . . de Const. Erbiceanu. Bucuresti 1890, πρόλογ. σ. XIV. Τελουταῖον ἔγραψε καὶ ὁ R. Ortiz, « Sull' importanza della dominazione Fanariota in Romania come determinatrice dei contatti linguistici e letterari italo-romeni attraverso la lingua eclettica neo-ellenica », ἐν Atti del V Congr. intern. dei st. biz. Roma 1939, σ. 252 - 283 (σπουδαῖον).

ρανθήσεις χωρίων τινῶν τοῦ Θουκυδίδου, ὅς ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἡπειρωτῶν ἀποκαλεῖ αὐτοὺς βαρβάρους, παρεπλάνησέ τινας ἐρευνητάς, ὥστε ὑπέλαβον, ὅτι οἱ Ἡπειρώται κατ' ἀρχὰς οὐχὶ Ἕλληνες βραδύτερον καὶ οὕτως ἐταῦτι-σαν αὐτοὺς μετὰ τῶν παλαιῶν Ἰλλυριῶν καὶ τῶν νῦν Ἀλβανῶν⁽¹⁾ Πᾶσαι αὗται αἱ ἀσαφεῖς ἐννοιαὶ ἀπεβλήθησαν τώρα διὰ μιᾶς καὶ ἡ κοιτίς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκα-θαρίσθη ἀπὸ πάσης ὑπονοίας περὶ βαρβαρότητος καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Δωδώνης γνωρίζουσιν ἡμῖν τὴν ἀρχαίαν ἡπειρωτικὴν διάλεκτον ὡς μίαν τῶν βορείων ἑλληνι-κῶν διαλέκτων, αἵτινες πρὸς ἀλλήλας ὁμοιαι ἐκτείνονται ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι Βοιωτίας καὶ μεσημβρινῆς Θεσσαλίας⁽²⁾». Διὰ διαφωτιστικὸν εἰς τὸ σημεῖ-ον τοῦτο εἶναι καὶ τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος (Ζ', 326) : «Ἡπειρώται δ' εἰσι καὶ Ἀμφίλοχοι καὶ οἱ ὑπερκείμενοι καὶ συνάπτοντες τοῖς Ἰλλυρικοῖς ὄρεσι, τραχεῖαν οἰκοῦντες χώραν, Μολοττοὶ τε καὶ Ἀθαμᾶνες καὶ Αἶθακες καὶ Τυμφαῖοι καὶ Ὀρέ-σται, Παρωραῖοι τε καὶ Ἀτιντᾶνες», δηλ. ἐν ἐπιβεβαιώσει ὁ ἀρχαῖος γεωγράφος, ὁ ἐπιτοπίως ἐξερευνήσας τὰ μέρη ἐκεῖνα τὸν ἑλληνισμὸν αὐτῶν συνάπτει τοὺς κα-τοίκους αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἡπειρώτας. — Τὸ χωρίον ἐνδεικτικὸν καὶ διὰ τὰ ἑρĩa. — Ἄλλως καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἀπέδειξεν, ὅτι ὁμοια ἔργα τέχνης ἀνεκαλύ-φθησαν ἐσχάτως εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Νότ. Ἀλβανίαν — παλαιό-τερον δὲ τῷ 1870 καὶ ἐν Δίεβρη τῆς Βορ. Ἀλβανίας — ὁμοια δηλ. πρὸς τὰ τῆς Δωδώνης⁽³⁾, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι «οἱ κάτοικοι τῆς Ἡπείρου οἱ κατασκευάσαντες καὶ ζήσαντες μὲ τὰ προϊόντα ταῦτα τῆς βιοτεχνίας πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν αὐ-τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν ... ἐνῶ ὁ πρωτοελλαδικὸς πολιτισμὸς τῆς νοτίου Ἑλλάδος πρέ-πει ν' ἀποδοθῇ εἰς μὴ ἑλληνικὰ φύλα ...⁽⁴⁾». Πάντως τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης εἶναι πανάρχαιον ἱδρυμα Πελασγῶν, οἵτινες μετήνεγκον εἰς αὐτὸ εἰς Θεσσαλίαν. Ὁ Στράβων περιγράφας τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἡπείρου ὡς καὶ τῆς Δωδώνης ἐπιλέγει : «ἔστι δὲ, ὡς φησιν Ἐφορος, Πελασγῶν ἱδρυμα· οἱ δὲ Πελασγοὶ τῶν περὶ τὴν Ἑλ-λάδα δυναστευσάντων ἀρχαιότατοι λέγονται καὶ ὁ ποιητὴς φησὶν : «Ζεῦ ἄνα, Δω-δωναῖε, Πελασγικέ», ὁ δὲ Ἡσίοδος «Δωδώνην φηγόν τε, Πελασγῶν ἔδραν» (Ζ', 327), καὶ κατωτέρω : «Ἡ Δωδώνη τὸ μὲν παλαιὸν ὑπὸ Θεσπρωτοῖς ἦν καὶ τὸ ὄρος ὃ Τόμαρος ἢ Τμάρος, ὑφ' ᾧ κεῖται τὸ ἱερόν» (Ζ', 328). Ἀναφέρομεν ἐν-

1. Ἐχω διακηρύξει ἀνέκαθεν καὶ πιστεύω ἀκραδάντως ὅτι οἱ δύο λαοὶ μετὰ καὶ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν, ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι Πελασγοὶ ἢ Δω-ριεῖς καὶ διέφερον τὸ πάλαι ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ διὰ καὶ ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἠνώθησαν αὐτοὶ μόνοι ἐξ ὅλων τῶν φύλων τῆς Ἰλλυρικῆς Χερσο-νήσου, συνεπολέμησαν καὶ ἔχουσιν ἐκτοτε κοινὴν τὴν ἱστορίαν.

2. Ἐν ταῖς Συμβολαῖς τοῦ Bezenberger, III, 226. Ἐπιθὶ τὸ ἄρθρον τοῦ ἀειμνήστου διδα-σκάλου μου Γ. Χατζηδάκη «Περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἡπείρου» ἐν «Ἡπειρωτικῇ εἰκονογρα-φημένῳ Λευκώματι» 1912, σ. 132 - 141.

3. Ὡς ἀθροεντικῶς γράφει ὁ Heurtley ἐν The annual of the British School at Athens XXVIII, 1926 - 7, σ. 191 ἑ. καὶ XXIX, 1927 - 8, σ. 186.

4. Ἡπειρ. Χρον. I', 1935, σ. 211 - 212 καὶ ἐπιφέρει : «Οὐδὲν λαΐφανον ἀρχιτεκτονικὸν εὗρέθη δυνάμενον ν' ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους ... Αἱ εὐρεθεῖσαι κέραμοι φθάνουσι μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος, σ. 213 περὶ δὲ τῶν ἀρχαιολ. μνημείων τοῦ Καραπάνου γράφει, ὅτι «μόλις φθάνουν μέχρι τοῦ Θ' καὶ Ζ' αἰῶνος», καὶ ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. IB', σ. 3286, 1930 : «Ἡ Δωδώνη μᾶς δίδει δείγματά τινα τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας κατὰ τὸν 5' π. χ. αἰῶνα. Δυστυχῶς οὐδὲν τῶν σωζομένων ἢ ἀνακαλυφθέντων ἐκεῖ κτιρίων φθάνει εἰς τόσον πα-λαιὴν ἐποχὴν». Δὲν νομίζετε, ὅτι ὑπάρχει σύγχυσις εἰς ταῦτα ; Ἡμεῖς ἐγράψαμεν, ἀφοῦ ἐπι-τοπίως ἐξετάσαμεν τὰ μνημεῖα καὶ ἐπέλοθμεν, ὅτι ταῦτα ἀνήκουσιν ὄντως εἰς τὸν Θ' αἰῶνα, καὶ τοῦτο, διότι ἀσφαλῶς κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα οἱ ἐξ Ἡπείρου εἰσβαλόντες εἰς τὴν Θεσσαλίαν Πετθαλοὶ μετήνεγκον ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Παρραιδῶν, κατόπιν δὲ πλησίον τῆς Σκοτεινῆς ἐπὶ τοῦ φηγωναίου Διὸς παρὰ τὸν Ἰταρήσιον (κατ' Ἀρβανιτόπουλον ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω) ὅπου προ-σθύχετο ὁ Ἀχιλλεύς (Βλ. Ἐγκυκλ. Δεξ. Ἐλευθερουδάκη, 4, σ. 329. Τὰ ἀνωτέρω ὁμηγευσθέντα θίασαφηνίζονται ἐνταῦθα).

ταῦθα τὸ ἀρχαιότατον καὶ σεβασμιώτατον τοῦτο μαντεῖον (¹) διὰ τὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν σοφῶν ἱερέων, οἵτινες ὠνομάζοντο Σελλοὶ (²) (ἐπειτα παρ-
σιάζονται γυναῖκες αἱ πελειάδες) διετηρήθη ἡ ἀρχαία σοφία καὶ θεολογία. «Κατ'
ἀρχὰς μὲν οὖν ἄνδρες ἦσαν οἱ προφητεύοντες ... ὑποφήτας γὰρ (ὁ ποιητὴς) καλεῖ,
ἐν οἷς τάττονται ἄν καὶ οἱ προφῆται. ὕστερον δὲ ἀπεδείχθησαν τρεῖς γράται, ἐπει-
δὴ καὶ σύνναος τῷ Διὶ προσαπεδείχθη ἡ Διώνη» (Ζ', 329). 'Ενταῦθα ἀντὶ τῆς
Ἥρας συμπαραδρεῦει τῷ Διὶ ἡ Διώνη καὶ ἀντὶ τῆς Πυθίας αἱ Πελειάδες (³). «Πε-
λειάδες δὲ μοι δοκέουσι κληθῆναι πρὸς Δωδωναίον ἐπὶ τοῦδε αἱ γυναῖκες· διότι
θάρβαροι ἦσαν. ἐδόκουν δὲ σφι ἐμοίως ὄρνισι φθέγγεσθαι. μετὰ δὲ χρόνον τὴν πε-
λειάδα ἀνθρωπίνῃ φωνῇ αὐδάξασθαι λέγουσι, ἐπεὶ τε τὰ συνετὰ σφι ἡῦδα ἡ γυνή.
ἕως δὲ ἐθαρβάριζεν ὄρνιθος τρόπον ἐδόκεε σφι φθέγγεσθαι· ἐπεὶ τῷ τρόπῳ ἄν πε-
λειὰς γε ἀνθρωπίνῃ φωνῇ φθέγγεται· μέλαιναν δὲ λέγοντες εἶναι τὴν πελειάδα,
σημαίνουσι, ὅτι Αἰγυπτίς ἡ γυνὴ ἦν» καὶ εὕρισκει στενὴν σχέσιν τῆς Δωδώνης
πρὸς τὸ ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου μαντεῖον ὃ Ἡρόδοτος τοιαῦτα περὶ τῶν πελειά-
δων ἐκθείς (II, 57, 58) (⁴).

Καὶ ταῦτα μὲν λέγει ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας περὶ τῶν γραιῶν παρομοιάζων
αὐτὰς πρὸς πτηνὰ ἕνεκα τῆς θαρβάρου φωνῆς, δεχόμενος τὴν ἐκ Λιδύης καὶ Αἰγύ-
πτου προέλευσιν αὐτῶν (⁵). Λογικώτερος εἶναι ὁ Στράβων ἐκλαμβάνων αὐτὰς ὡς
οἰωνοσκοπούς. «ἴσως δὲ τινὰ πτησὶν αἱ τρεῖς περισσότεραι ἐπέτοντο ἐξαιρετον, ἐξ ὧν
αἱ ἱέρειαι παρατηρούμεναι προεθέσπιζον» (Ζ' ἀποσπ. 1), ὅπερ σχολιάζων ὁ Εὐ-
στάθιος (εἰς Ὅμηρ. Ὀδύσσ. Ξ, 327) γράφει : «ὁ δὲ αὐτὸς καὶ εἰς τὰς ἐκεῖ λεγο-
μένας μαντικὰς πελείας φησὶν, ὅτι αἱ πέλειαι εἰς οἰωνοσκοπίαν ὑπονοοῦνται,
καθ' ἃ καὶ κορακομάντεις ἦσαν τινες». Ὁ Φιλόστρατος (Εἰκον. II, 33) περι-
γράφει αὐτὰς ὥδε : «'Ενταῦθα δὲ ἱέρειαι Δωδωνίδες ἐν στρυφῶ τε καὶ ἱερῶ τῷ
εἶδει· εἰκότασι γὰρ θυμιαμάτων ἀναπνεῖν καὶ σπονδῶν. καὶ τὸ χωρίον δὲ αὐτὸ θυ-
ῶδες, ὡ παῖ, γέγραπται καὶ ὁμφῆς μεστόν». Ἀπήχησις, ὑποθέτω, τῶν παναρχαί-
ων περὶ τὴν Δωδώνην παραδόσεων εἶναι τὸ μυθολογικὸν «Χρονικὸν τῆς Δρυοπί-
δος», ὅπερ μετὰ τὴν ἐκδασιν τοῦ Roupneville καὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ Bekker (⁶). Ὁ γό-
νιμος Δροδιανίτης συγγραφεὺς καὶ ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου Ἀθ. Πε-

1. «Τὸ γὰρ μαντήιον τοῦτο ἀρχαιότατον νενόμισται τῶν ἐν ἑλληνι χρηστηρίων εἶναι
καὶ ἦν τὸν χρόνον τοῦτον μουνῶν» (Ἡρόδ. II, 52).

2. Σελλοὶ ἢ Ἐλλοὶ (κατὰ Πίνδαρον) καὶ Ἐλλοπία ἡ χώρα. Ἡ λέξις ἔχει σχέσιν πρὸς
τὸ σέλας, καὶ κατὰ ταῦτα Ἕλληνες εἶναι οἱ φωτεινοί, οἱ λαμπροὶ καὶ ἐνδοφοί. Ὅλοι οἱ ἀρ-
χαῖοι ἔχουσι τοιοῦτον ἐθνικόν (πρβλ. οἱ Γερμανοὶ ἢ Τσῦτονες λέγονται Deutsche (ἐκ τοῦ ρήμ.
denten) ἥτοι ἐρμηνεῖς, ἐξηγηταί, σοφοί. οἱ Σλάβοι (ἐκ τοῦ slovo) ἥτοι οἱ ἐνδοφοί κ.τ.τ.).

3. Πολυζήτητον τὸ ζήτημα τῶν πελειάδων, ὡς λέγονται αἱ ἱέρειαι τῆς Δωδώνης· πέλειαι
εἶναι αἱ περισσότεραι — περίεργος προφορῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος! δι' οὗ ἐκδηλοῦνται ἐν
χριστιανισμῷ αἱ ὁψηλαὶ τοῦ Ἱψίστου βουλαί — περὶ αὐτῶν ἔχομεν μονογραφίαν τοῦ G. Arneth :
«Über das Tanbenorakel von Dodona». Wien 1840. Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος, ὅστις ὡς Μητρο-
πολίτης Ἰωαννίνων εἶχε ἐξετάσει καλῶς τὰ τῆς Δωδώνης γράφει περὶ τῶν πελειάδων μετα-
φράζων ὥδε τὸν Ἡρόδοτον : «Οἱ ἑφοροὶ τοῦ μαντείου ἔλεγον, ὅτι ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς
ἦσαν αὗται Μοῦσαι· περισσότεραι (ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ, ἐκδ. 3', τόμ. Β', σ. 274). Ἐχῶ σχηματίσει
γνώμην ὅτι καὶ αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἑλικῶνος ἦσαν ἱέρειαι (μονάζουσαι) αἵτινες εἰς τὰ ὕψη τοῦ ὄρους
καταφυγοῦσαι ἐκαλλιέργουν τὰ γράμματα, ὅπως οἱ μοναχοὶ τοῦ Βυζαντίου καὶ οἱ τῆς Δύσεως.

4. Πλάσματα εἶναι τὰ ὑπὸ τινων λεγόμενα, ὅτι αἱ ἱέρειαι ἦσαν ἀκατάληπτοι ὡς θαρβα-
ρίζουσαι ἐπειδὴ ἐφθέγγοντο γλῶσσαν ἐγγώριον καὶ οὐχὶ ἑλληνικὴν. ἐπιφέρουσι δὲ ὅτι καὶ
ἡ νῦν Ἀλβανικὴ, καὶ δὴ ἡ τοῦ Ἑλβασανίου ὡς εὐφωνοτάτη διὰ τὸ πλῆθος τῶν φθόγγων καὶ
τὴν μουσικὴν προσωδίαν. λέγεται γλῶσσα ἀηδόνης (gjuhë e zogut). Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι
ἐν τοῖς μαντείοις πάντοτε, ὅπως νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, διετηρεῖτο ἀρχαῖκὴ γλῶσσα, ἡ
πελασγικὴ.

5. Τόση σημασία ἐδόθη εἰς αὐτό, ὥστε ὁ Bekker περιέλαβεν εἰς τὸ Corpus scriptorum
historiae bysantinae εἰς τὸν τῶν τίτλων «Epitome» 1849, σ. 263 — 270 μετὰ λατινι-
κὰ μεταφράσεως.

τρίτης ἀνακαλύψας ὃ νέα χειρόγραφα ἐποίησατο νέαν ἐκδόσιν (1). Περὶ τῆς προ-
 ελεύσεως τῆς μυθογραφίας ταύτης ὁ ἐκδότης τελείως σιωπᾷ, καίτοι συνοδεύει καὶ
 πλουτίζει διὰ σημειώσεων καὶ ἐκτενῶν σχολίων. Κάμνομεν σύντομον περίληψιν
 τῶν ὃ πρώτων φύλλων, ἅπερ εἶναι τὰ κυρίως μυθολογούμενα καὶ φθάνουσι μέχρι
 τῶν ρωμ. χρόνων. Γίνεται μνεία ἀποικίας Ἀθηναίων εἰς Ἀλβανίαν. Ἐγούντο οἱ
 παιμένες Ἴφιτος καὶ Ἀτλας μετὰ τοῦ σοφοῦ Ἀριστοβούλου ὑπὸ προστάτην τὸν
 Πάνα (2). Πότε ἐγένετο ἡ εἰρηνικὴ αὕτη ἐκστρατεία δὲν λέγεται, ἀλλὰ τῷ καιρῷ
 ἐκείνῳ ἐτρέφοντο διὰ θαλάμων καὶ κρεάτων ἀγρίων ζώων. Ἐγεμὼν τῆς Ἀλβανίας
 εἰς τὴν Ἀλδιούπολιν ἦν ὁ Ἀλβας, παρ' οὗ διδάσκονται τοῦ ἄρτου. Πηγαὶ ἀναφέρονται
 τὸ ἱστορικὸν τοῦ Ταρχανώτου καὶ Τλήμονος, Ἀνθοφίλου, Κάστορος καὶ Φερμείου.
 Ἀξιοσημείωτον ὄντως καὶ χρήσιμον διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου, εἶναι ὅτι τὸ
 ὄριον Ἀλβανίας καὶ Ἑπείρου εἶναι ὁ Ἀῶς τῆς Ἐπαρχίας Βελλᾶς τιθεμένης ἐκ-
 τὸς τῆς Ἑπείρου· τίς οἶδε τίς φύλαρχος Τουρκαλβανὸς εἶχε καταδιβάσει τόσον χα-
 μηλὰ τὰ ὄρια τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ τῆς Πίνδου (3). Ὁ Ἀτλας καὶ ὁ Ἴφιτος συνάψαν-
 τες φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Ἀλβᾶ δὲν προὐχώρησαν περαιτέρω, ἀλλὰ περιωρί-
 σθησαν εἰς τὴν Βόρειον Ἑπείρον. Ἰδοὺ λοιπὸν ἔχομεν τὴν πρώτην κατάληψιν ἀμα-
 χητεῖ τῆς περιμαχίτου νῦν ταύτης χώρας (4). Ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι λίαν πο-
 λιὰ, διότι οἱ κάτοικοι λατρεύουσι τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, τὸν Πάνα καὶ τὸν Κρόνον·
 ὀνομάζονται Ἑπειῶται καὶ ἐπεκτείνονται ἐν Χαονίᾳ, Μολοσσίᾳ, Αἰδωνίᾳ, Φοι-
 νικείᾳ καὶ Χειμάρᾳ. Τοῦθ' ὅπερ δὲ μαρτυρεῖ τὸν πολιτισμὸν τοῦ λαοῦ, οἷοι ὁ Κρό-
 νος ἀπαγορεύει τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, καὶ εἶναι πολιτισμὸς ἀνώτερος τοῦ ἐν Ἑλ-
 λάδι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Οἱ Δρυϊνοπολῖται ἐπιστέλλουσι γράμματα
 φιλικὰ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς, ὧν ἐβασίλευεν ὁ υἱὸς τῆς Τεύτας Ἰουλος. Ἀλλ' οἱ
 Χαονῖται ἤλθον εἰς ρῆξιν καὶ μὴ ὑποστηριχθέντες παρὰ τῶν ὁμόρων ἡπειρωτικῶν
 φύλων ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς Ρωμαίους καὶ οὕτως ὑπετάγησαν αὐτοῖς, ὅπως
 καὶ οἱ Ἰλλυριοί, ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου. Οὗτος ἀνεγείρας τὴν Δρυϊνούπολιν με-
 τέφερε χιλιούς Ἰταλοὺς. Τότε προσεκύνησαν πάντες οἱ Ἑπειῶται καὶ ἦσαν ὑπο-
 τελεῖς μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Παρὰ τῶν Ἰταλῶν ἐδιδάχθησαν τὸν χριστιανι-
 σμὸν. Ἐπειτα περίεργος ἱστορία ἐπὶ Βυζαντινῶν μὲ τὰς δωρεὰς καὶ τὰ προνόμια
 τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τελειώνει ἐπὶ Τούρκων. Τῷ 1354 οἱ Ἑπειῶται μὴ λαβόν-
 τες βοήθειαν προσεκύνησαν τὸν Μιλέρμπεην, ὅστις ἀνεγνώρισεν αὐτῶν τὰ προ-
 νόμια «καὶ νὰ γραφῶσι σπαχίδες ὅσα χωρία ἤθελον» (ἔπονται τὰ προνομιοῦχα χω-
 ρία). Ἔως οὗ ἐκυριεύθη ἡ πόλις αὐτοὶ ἔζων καλῶς. Τότε οἱ Τούρκοι ἀγρίευσαν κα-
 τὰ τῶν χριστιανῶν «ὥς λύκοι ἀγριοὶ ἐγάλασαν ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, τὴν
 Φοινικόπολιν, τὴν Κόνισταν, εὐγάλαν τοὺς χριστιανοὺς ἔξω ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστον...
 ἔκοψαν πολλοὺς πρώτους χριστιανούς, καὶ ἔγεινε θρήνος καὶ κλαυθμὸς ἀπαρηγό-
 ρητος. Καὶ εἰς τὰ 1456 ἔστειλεν ὁ βασιλεὺς προσταγὴν .. καὶ εἰρήνευσαν οἱ χριστι-

1. «Χρονικὸν Δρυσιπιδος», εἰς τὰ «Νεοελληνικὰ ἀνάλεκτα περιοδικῶς ἐκδιδόμενα ὑπὸ
 τοῦ Φιλ. Συλλόγου Παρνασσοῦ», Τόμ. Α'. Μέρ. Β', Φυλλάδιον Α. σ. 64. Ἀθήναι 1871.

2. Ὁ Πάν ἦν ἀρχαῖος πελασγικὸς θεὸς κατὰ τὸν Maury, Histoire des religions de la
 Grece antique I, σ. 110.

3. Ὁ Πετρίδης σημειοῦται τοῦτο μόνον ἐπὶ τοῦ σκανδαλώδους τούτου χωρίου: «Ἐν τῇ
 ἐπαρχίᾳ Βελλᾶς, νῦν Κόνιτσα, ὡς τὸ χρονικὸν τῆς ἐκδόσεως Βεκκέρου μαρτυρεῖ. Ἐν τῷ χω-
 ρίῳ τούτῳ σφύζονται κατὰ τὸν Rouquerville (Τόμ. γ, σ. 338) κυκλώπειά τινα οἰκοδομήματα»
 (σημ. 28, σ. 27 — 28). Διὰ τοῦτο ὁ κατακτητὴς μπέης εἰς τὸ ὄχυρόν τοῦτο ἔβαλε τὸ σὺννορόν του
 ὅπερ κυριαρχεῖ τῶν πηγῶν τοῦ Ἀῶου.

4. Εἶναι ἀπῆχῃσι πῶς ἐγένοντο αἱ ἀποικίαι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οὐχὶ
 διὰ πόλεμον, ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ κατισχύσῃ ἄνδρες πρὸς τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἐπιτι-
 θέμενοι, αὐτὸ δέον καὶ ἡμεῖς νῦν νὰ σκεδάζωμεν. Τὸ μυθοπλαστικὸν τοῦτο ἀφήγημα συνταχθὲν
 ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ φιλοπάτριδος Ἑπειῶτου εἶχε τὸν λόγον, ὅτι ἡμεῖς σήμερον δυνάμεθα
 εὐκόλως νὰ ἐννοήσωμεν. Οἱ μπέηδες τῆς Ἑπείρου ἀφῆγον ἐντολὴν εἰς τὰ τέκνα των «πέλομεν
 νὰ μὴ πάμετε μετὰ τοὺς Τραικούς· διότι εἴμεθα ἀδελφοί».

αγοί». Τὸ ἀρχαῖον κείμενον εἶναι γεγραμμένον πρὸ τῆς κτίσεως τῶν Ἰωαννίνων, διότι τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν ὑπάρχει. Μετὰ ταῦτα τὰ Ἰωάννινα, ἕνεκα τῆς προνομιούχου θέσεως, ἐγένοντο ἡ κλεινὴ τῆς Ἠπείρου πρωτεύουσα, καὶ ἐκεῖ συγκεντροῦνται τὰ πάντα, γράμματα, τέχναι, ἐμπόριον, διομηχανία καὶ ἡ προσοχὴ ἔλου τοῦ κόσμου. Εἶχε δὲ προνομίους λιμένας. Καὶ περὶ μὲν τῆς Ἡγουμενίτης εἵπομεν. Ὀλίγον νοτιώτερον ἔχει τὴν Πρέβεζαν. Αὕτη μέχρι τοῦ 1459 ἦν ἄσημον χωρίον, ὅτε συνώκησαν αὐτὴν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ κατεσκεύαζαν τὸν Ναύσταθμον. Ἀλλὰ τὰ πολλὰ πλεονεκτήματα τῆς πόλεως ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τῶν Βενετῶν. Τὴν κατέλαβον καὶ ἔμειναν μέχρι τοῦ 1530. Καὶ μετὰ μικρὰ διαλείμματα κατῴρθωσαν νὰ καθήξωσι μέχρι τοῦ 1797, ὅτε κατελύθη ἡ ἐνετικὴ δημοκρατία. Ἡ πόλις τότε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ὁ Βοναπάρτης τὴν εὗρεν ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ. Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἦν ἡ ἐκπροσώπησις τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Εἶχε 16.000 κατοίκων. Ἡ ἱστορία τῆς ἰδρύσεως τῶν Ἰωαννίνων δὲν ἔχει ἐξακριβωθῇ. Ἡ ἐκκλησία αὐτῆς ἀναφέρεται ἀπὸ τοῦ 673 ὡς πέμπτη ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου ἀναφέρεται ὡς πόλις μεστὴ οἰκητόρων. «Ἄστὺ μὲν τὰ Ἰωάννινα μεγέθει μὲν ἀστῶν διαφέρων. μεμέστωται δὲ οἰκητόρων, ἀκμάζει δὲ πλούτῳ καὶ πᾶσιν ἄλλοις», κατὰ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ περιηγητὴς Ἰάκωβος Μηλοῦτης Πάτριος ἐλθὼν τῷ 1588 γράφει : «εὐρίσκομε μίαν χώρα μεγάλη (1), ὀνομάζεται Γιάννινα. πάντες χριστιανοὶ Ἕλληνες (Τούρκοι δὲν ὑπῆρχον), πραγματευτάτες σφόδρα ἐν τῇ Βενετίᾳ καὶ διδασκάλων πολλὰ (sic) καὶ καλοὶ ἀνθρώποι» (2). Εἶναι ἴσως ἡ μόνη ἑλληνικὴ πόλις, ἣτις ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν χωρὶς ποσῶς νὰ σταματήσῃ, καίτοι δουλεύουσα τοῖς Τούρκοις (3). Τὰ Γιάννενα ἀπέμειναν πάντοτε ἡ ἀκρόπολις τῆς ἑλληνικῆς ιδέας. Ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ τῆς σκλαβιάς βάθη ἀκτινοβολοῦσε τὸ φῶς τῶν γραμμάτων καὶ τῆς πίστεως μὲ σχολάς, ὅπως τῶν Φιλανθρωπινῶν, τοῦ Ἐπιφανίου, τὴν Γκουμαῖαν, τὴν Μαρουτσαίαν, τὴν Μπαλαναίαν, τὴν Καπλαναίαν, τὴν Ζωσιμαίαν. Ἐχει γραφῇ ἀπὸ συγγραφέα πολυγνώστην : «Χάρις εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διεδόθη εἰς τὴν καταδεσθαρμένην πρότερον εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν» (Ἀκροπ. 29-9-49). Εἶναι μαρτυρία τοῦ περικλεοῦς Ἰωαννίτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μελετίου. Ἡ δημώδης Μοῦσα ἀποθανάτισε τὴν δόξαν τῆς πόλεως διὰ τοῦ γνωστοῦ διστίχου :

Γιάννενα πρῶτα στ' ἄρματα,
στὰ γρόσια καὶ στὰ γράμματα.

Ἄρκει νὰ διέλθῃ τις τὸ Τεῦχος, τὸ περιλαμβάνον τὰ διάφορα κληροδοτήματα, δι' ὧν φιλότιμοι καὶ φιλοπάτριδες Ἠπειρώται ἐπρόκισαν τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα τῆς πόλεως διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ὕψος τῆς φιλομουσίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπερφανίαν αὐτῶν, ὅτι ἦσαν πολῖται τοιαύτης πόλεως.

Παράδειγμα κλασσικόν : «ὁ τιμιώτατος ἐν πραγματευταῖς κύρ Ζῶης Κωνσταντίνου Καπλάνης ... προέθετο τὸ ἐγείραι νέαν ἑαυτοῦ σχολὴν μὴ παραδιδὼν ἀποσθεσθῆναι τοιαύτην φωταγωγοῦσαν λυχνίαν καὶ τὸ τῶν ἐπιστημῶν ἐκλιπεῖν φῶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι, ἐν ἣ διὰ τοσούτων ἐτῶν οὐ μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν περίοικον περιηύγασε καὶ λαμπροὺς ἀνεδειξε φωταγωγούς καὶ διδασκάλους, οἷον Μελετίους, Βησσαρίωνας, Μεθοδίους, Κλήμεντας, Στυγδουρίδας, Μπαλάνους καὶ ἐν τοιοῦτοις καιροῖς μητρόπολιν πάσης μαθήσεως τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων

1. Εἰς τὰς νήσους χώρα εἶναι ἡ πόλις. ἡ πρωτεύουσα.

2. Παργασός, Φιλολ. περιοδ. τοῦ ὁμωνύμου ἐν Ἀθηναῖς Συλλόγου, τομ. 5'. σ. 841.

3. Τελευταίαν ἐργασίαν γνωρίζω Ἀγγελίνας Δεκαπηνού : «Ἡ πνευματικὴ κίνησις τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας», ὡς πρὸς τὸ θῆλυ γένος ἀρκούντως καλὴν. Ἐδημοσιεύθη εἰς τῆς Ἀκτίνης Ἀθηνῶν, τόμ. 1Α', 1951, σ. 508 — 510, τόμ. 1Β', 1952, σ. 22 — 26.

ἀνέδειξεν». Ταῦτα γράφει ὁ Πατριάρχης Κ)πόλεως εἰς τὸ σιγγλλιον τοῦ 1805 (1).

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ Ἰωάννινα διὰ τῶν σχολείων, ἅπερ εἰς κάθε γωνίαν διέ-
κρινέ τις, καὶ τῶν πλουτίων βιβλιοθηκῶν καὶ βιβλιοπωλείων τροφοδοτουμένων ἐκ
τῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας, ἅπερ μεγαλεπήβολοι Ἰωαννῖται εἶχον ἰδρύσει,
ὁμοιάζον πρὸς πόλιν καὶ Μουσεῖον ἀφιερωμένον εἰς τὴν θεὰν τῆς σοφίας Ἀθηνᾶν.
Ἐμείνει κατὰπληκτος ὁ Sir William Martin Leak πρὸ τῆς ὑπεροχῆς τῆς πόλεως καὶ
τῆς ἐκπολιτιστικῆς δράσεως αὐτῆς ἐφ' ὅλου τοῦ κράτους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ Ἀγ-
γλος οὗτος συνταγματάρχης γράφει ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ ἔργῳ (2): «Ἡ ἐλληνικὴ
γλῶσσα ὁμιλεῖται ἐν Ἰωαννίνοις καθαρώτερον πάσης ἄλλης ἐλληνικῆς γωνίας ἐνε-
κα τῶν ἀκμαζουσῶν ἐλληνικῶν σχολῶν ἐν αὐτῇ πρὸ πολλῶν αἰώνων. Καὶ οἱ Ὀθω-
μανοὶ ὁμιλοῦσι τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, τουρκικὰς λέξεις ὀλίγας μόνον γινώσκου-
σιν. Τὰ Ἰωάννινα διαλαμβάνουσι ἐπὶ πλούτῳ καὶ μορφώσει τῶν κατοίκων, ἀποτε-
λοῦσι δὲ τὸ κέντρον ὅλων τῶν ὑπηκόων τοῦ Ἀλῆ, ἐχόντων ἀξιώσεις νὰ ὑπερέχωσι
τῶν ἄλλων ὡς πρὸς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν ἀβρότερον βίον». Τὰ αὐτὰ
περίπου γράφει καὶ ὁ Βύρων τῷ 1810, ὅτι οἱ Ἰωαννῖται ὑπερέχουσι πολὺ τῶν κα-
τοίκων τῆς μᾶλλον πεπολιτισμένης πόλεως τῆς Ἑλλάδος, τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τε
τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διάλεκτον τῶν κατοίκων. Μετὰ 40ετίαν ὁ πρόξενος τῆς Αὐ-
στρίας καὶ γνωστὸς Ἀλβανολόγος Johannes von Hahn γράφει εἰς τὸ βιβλίον του
Albanesische Studien, ὅτι «καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ Τουρκαλβανοὶ τῆς Ἡπείρου
ὁμιλοῦσι τὴν γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν ὡς μητρικὴν». Καὶ ἔχομεν τὸ σπουδαῖον πα-
ράδειγμα εἰς τὸ Πωγώνιον, ἐνθα ἐπεβλήθη ἡ ἐλληνικὴ καὶ εἰς τὰ τουρκικὰ χωρία!
Μαρτυροῦσι ὁμοφώνως τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅλοι ὅσοι διήλθον ἐκ τῆς πόλεως περὶ τὰ
τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΘ'. Ὁ Hobhouse λέγει, ὅτι «οἱ Χριστια-
νοὶ Ἰωαννῖται ἀγνοοῦσι τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ, ἐν μὲν ὧσιν
Ἀλβανοὶ τὴν καταγωγὴν ὁμιλοῦσι καὶ τὴν ἐλληνικὴν ὡς οἰκογενειακὴν γλῶσσαν,
ἐὰν δὲ μὴ ὧσιν Ὀθωμανοὶ ὁμιλοῦσι μόνον τὴν καθομιλουμένην ἐλληνικὴν». Ἐπὶ
τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα ἦτο ἡ ἐλληνικὴ: ἐγ-
γραφα διοικητικά, ἀναφοραί, δικαστικαὶ ἀποφάσεις, ἀποδείξεις εἰσπραξέων, τί-
τλοι ἰδιοκτησίας, ἀνταποκρίσεις καὶ αὐτὴ ἡ ἀλληλογραφία, οὐ μόνον ἐν Ἰωαννί-
νοις, ἀλλὰ καὶ ἐν Βερατίῳ, Αὐλῶνι καὶ λοιπὰς πόλεις ἐγράφοντο ἐλληνιστί. Καὶ
ἡ Βερολίνειος συνδιάσκεψις, ὅπως μὴ ἐπέλθῃ ἀταξία ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ ἐποιήσατο
ἰδιαιτέραν μνεῖαν τῶν ἐπὶ Ἀλῆ κτηματικῶν τίτλων γεγραμμένων ἐλληνιστί. Ἀλ-
λὰ καὶ μέχρι τοῦ 1860 πλείστα διοικητικὰ ἰδίως τελωνειακὰ ἔγγραφα ἐγράφοντο
ἐλληνιστί.

Οἱ Ἕλληνες ἦσαν οὐ μόνον οἱ διανοούμενοι ἐκ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ οἱ
μεγάλως ἰσχύοντες διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων αὐτῶν μετὰ τῆς
Βενετίας, τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἄλλων ἐμπορικῶν κέντρων τῆς Δύσεως. Ἐν τῇ ἐκκλη-

1. Βλ. «Σπάνια ἔργα Καπλάνη Ζώη», Μόσχα 1809, σ. 10.

2. Travels in northern Greece. Ὁ συγγραφεὺς διετέλεσε ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρόξενος ἐνταῦ-
θα τῆς Ἀγγλίας διότι ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ περιέλθῃ ὅλας τὰς ἐλλήν. χώρας καὶ νὰ συγγράψῃ
τὸ θαυμάσιον τοῦτο καὶ χρησιμώτατον μέχρι σήμερον τρίτομον ἔργον.

οία, ἐν τῇ ἐκπαιθεύσει, ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς συναλλαγαῖς πανταχοῦ ἐκυριάρχει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Βεβαίως ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἐβλεπε μὲ ἀγαθὸν ὄμμα τὴν πρόοδον τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Κυρίως προσέβλεπε μετὰ δυσπιστίας εἰς τοὺς Ἑλληνας· διότι διηυθέτουν καθ' ἑνα τοὺς τὰ ἀστικά δίκαια. Κατὰ τὸ 1770 ἐκ τούτου μετέθεσε τὴν ἔδραν τῆς τοπαρχίας εἰς Δέλφινον· καὶ ἤρχισεν ἀπάνθρωπος πίεσις κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείπωσι τὴν πατρίδα των μετριοῦντες εἰς τὰ Ἰωάννινα, Ἐπτάνησον καὶ Κ)πολιν. Ἐπεδιώχθη ἐπὶ πλεόν εἰς μεγάλην κλίμακα ὁ ἐξισλαμισμὸς τῶν πέριξ χωρίων, Ἐπισκοπῆς, Δοξάτων, Καστουράνων καὶ ἄλλων πολλῶν. Οὕτω δὲ ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ διοίκησις εὗρισκε τρόπον νὰ ἐγκλιθεῖ τοὺς ἀρνησιχρίστους ἐν Ἀργυροκάστρῳ. Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ πόλις αὕτη παραμένει ἑλληνικὴ, ἑλληνικώτερα δὲ εἶναι τὰ χωρία καὶ αἱ κωμοπόλεις, αἱ ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων πρὸς τὴν πόλιν ταύτην εὐρ'σκόμεναι, λαμβάνουσαι τὸ φῶς ἀπὸ τῆς ἐστίας ταύτης τῶν γραμμάτων. Τὰ Ἰωάννινα ἦσαν ὁ φωτοβόλος ὄντως φάρος προχέων τὴν ἀκτινοβολίαν εἰς τὴν ὑπόδουλον ἐκείνην χώραν, τῆς ὁποίας οὔτε εἰσβολαὶ τόσων βαρβάρων στοιχείων, οὔτε θάλαιοι ἐξισλαμισμοί, οὔτε τὸ πῦρ, οὔτε ἡ ἀγχόνη ἠδυνήθησαν νὰ παραμειώσωσι τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν τόνον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ ἐξαφανίσουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἡ λαμπρὰ αὕτη παράδοσις μετὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Τσάμη (1854) καὶ τῆς ζωηρᾶς ἐξεγέρσεως τοῦ 1866 καὶ τὰ βλαία μέτρα, ἅπερ ἔλαβε μετὰ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου, θὰ εἶχεν ἐξαφανισθῇ, ἐάν, τὸ εὐγενὲς τέκνον τοῦ Δελβινακίου, ὁ ἥρως τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ ὁ πρῶτος συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ Ἡροκλῆς Βασιάδης, ἐάν δὲν ἱδρυσεν ἐν Κ)πόλει τὴν «Ἑπειρωτικὴν Ἀδελφότητα» καὶ ὁ μεγαλόπνοος Χρηστάκ ἐφέντης Ζωγράφος, ὁ Λαμποβίτης, δὲν διέθετεν ἀφθόως τὰ πλούτη του πρὸς ἱδρυσιν σχολείων, ἐνίσχυσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐκδοσιν μεγάλων φιλολ. συγγραμμάτων, «Ζωγράφειος Βιβλιοθήκη», καὶ συλλογὴν τῶν «Ζώντων μνημείων τῆς Ἠπείρου». Ὁ Γερμανὸς [Fr. Dürr γράφει διὰ τὸ εὐεργετικὸν τῆς κινήσεως ταύτης ἀποτέλεσμα : «Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς φιλομαθείας τῶν Ἑπειρωτῶν εἶναι τὸ ὅτι δυσκόλως δύναται τις νὰ εὕρῃ ἀπὸ Πρεβέζης μέχρις Ἀργυροκάστρου χωρίον 50 οἰκιῶν ἄνευ σχολείου, καὶ ὅτι εἰς οὐδὲν μέρος ἡ ἐθνικὴ εὐεργεσία ἐπροίκισε τόσα χωρία διὰ μεγαλοψύχων δωρεῶν πρὸς ἱδρυσιν καὶ συντήρησιν σχολείων, ὅπως εἰς τὴν Ἠπειρον» (1). Κατὰ ταῦτα, χωρὶς πάσης ἀντιλογίας, τὰ Ἰωάννινα ὑπῆρξαν τὸ κέντρον, ἅπερ ἐπὶ ἑξ ὀλιγκλήρους αἰῶνας μετέδιδε τὰ φῶτα τῆς ἑλληνικῆς ἡμερώσεως εἰς πάσας τὰς ἑλλην. χώρας καὶ πέραν αὐτῶν, ὅπου ὁ ἑλληνισμὸς διεδόθη καὶ ἤνθησεν.

1. Das griechische Unterrichtswese, 1900, σ. 130.

Ἔργα καὶ Ἡμέραι καὶ σχέσεις τοῦ Α. Παπαβασιλοπούλου πρὸς τοὺς συγχρόνους, θαυμασμὸς καὶ ὕμνος πρὸς τὸν σοφὸν διδάσκαλον. Τὸ μέγα κατόρθωμα, ἡ ἔκδοσις τῆς Γεωγραφίας τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου.

Ὁ διδάσκαλος οὗτος τοῦ γένους διασταυρωθεὶς πρὸς τοὺς Βασιλοπούλους ἐστιάσθη παρὰ τοῦ ἀρχηγέτου τούτων, τοῦ Μπαλάνου, ὅστις γιγαντωθεὶς καὶ ἡρωοποιηθεὶς ὑπὸ τῶν θαυμαστῶν του ἐπέβαλε τὸ ὄνομά του εἰς τοὺς ἀπογόνους του ὡς οἰκογενειακὸν καὶ ἐφεξῆς οὗτοι μνημονεύονται ὡς Μπαλαναῖοι (¹). Ἐξωστρακίσθη τὸ Βασιλόπουλος καὶ οὕτως ἐιάρφη καὶ ὁ Παπαβασιλόπουλος παραχωρήσας τὴν δόξαν του εἰς τοὺς Μπαλαναίους. Ὑπάρχει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πλήρης σύγχυσις καὶ ἐπαφίεται εἰς τὸν μέλλοντα βιογράφον ν' ἀποδώσῃ τὸ *sum cuique*, διότι ἐγὼ πολὺ ἐπεκταθεὶς σπεύδω νὰ τερματίσω τὸ θέμα. Τοῦτο μόνον διεπίστωσα, ὅτι ἐγεννήθη ἀντιζηλία τις μετὰ Μπαλάνου καὶ Ἀναστασίου, ἥτις κατέληξεν εἰς πόλεμον ἀκήρυκτον καὶ ἡ καθηγεσία του δὲν διήρκεσε πολὺ ἐν Ἰωαννίνοις, ἣν ἐμονοπώλησαν οἱ Μπαλαναῖοι, ἀφοῦ ἐξετόπισαν τὸ σέμνωμα τῶν λογίων καὶ ταμειῶν πάσης σοφίας, Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν, καὶ ἔπειτα τὸν ἱεροφάντορα τῆς παιδαγωγίας καὶ φιλοσοφίας Ἀθ. Ψαλίδαν. Ἐν Ἑλλάδι δυστυχῶς δὲν ἤρθησαν οἱ λόγοι εἰς ὕψος ἀνώτερον τῶν προσωπικῶν καὶ τῆς ἐγωπαθείας, τὸ δὲ φαινόμενον τῆς ταπεινῆς ἐμπαθείας ἀπεκορυφώθη εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους μετὰ Κόντου καὶ Βερναρδάκη· καὶ ὁ ἀμείλικτος καὶ σκληρὸς ἀγὼν αὐτὸς μετὰ δύο γιγάντων τῆς φιλολογίας μετεδόθη δυστυχῶς καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους. Καὶ νῦν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ οἱ μὲν ὀπαδοὶ τοῦ Κόντου καὶ Μιστριώτου κρατοῦντες ἀγωνιωδῶς τὴν ἀπὸ τοῦ 1821 παράδοσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ τε ἐπιστημονικῇ καὶ γλωσσικῇ περιοχῇ ὡς νόμον ἱερὸν καὶ πατροπαράδοτον, ἀντιτάσσονται πεισμόνως πρὸς τὴν μειονότητα τῶν ἄλλων. Οὗτοι δυστυχῶς δὲν ἐσταμάτησαν εἰς τὰς ὁπωσδήποτε ἀνεκτὰς καὶ λογικὰς ἀρχὰς τοῦ Βερναρδάκη, ἀλλ' ἐκκλιναν πρὸς τὰς ἀνηκούστους τοῦ Ψυχάρη καινοτομίας, καὶ παρεσύρθησαν περαιτέρω εἰς ἄκρατον μαλλιαρισμὸν καὶ ἐκφραυλισμὸν τῆς γλώσσης, ἣν ἡ πλειονότης τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐπίσημον τοῦ Κράτους γλῶσσαν, καθιερωθεῖσαν διὰ τοῦ 107 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911, θεωρεῖ ὡς διῆλετες καὶ ἱερὸν Παλλάδιον. Κατήντησαν δὲ, ἀφοῦ φρενοβλαδῶς εἰσῆγαγον εἰς τὴν διδασκαλίαν τὴν ἀποτρόπαιον καὶ μοχθηρὰν γλῶσσαν, ἐθρασύνθησαν εἰς τοιοῦτον θαθμόν, ὥστε ἀπετόλμησαν νὰ καταργήσωσι καὶ τοὺς τόνους! Εἰς τὸν κατήφορον, ὡς μὴ ὤφειλε, παρέσυραν καὶ τὸν εὐπατρίδην καθηγητὴν κ. Δ. Μπαλάνον, ὑπεραμυνθέντα τοῦ περιφήμου ἀτόνου καὶ ἀπνευματίστου προφέσσороς, ὅστις, ἂν μὴ ἐπενέβαινεν ἡ Δικαιοσύνη καὶ ἔφευγεν, ἵνα μισθοφορήσῃ «ὑπὲρ φύλῃν», θὰ προέβαινε καὶ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως ἐσχεδίαζε, διὰ τοῦ λατινικοῦ!! (²)

Ὁ Ἀναστάσιος τυχὼν μετὰ τὰ ἐν Ἰωαννίνοις ἐγκύκλια μαθήματα συστηματικῆς ἐν Ἰταλίᾳ μορφώσεως ἐθαυμάζετο ὡς φιλόσοφος καὶ θεολόγος, ὡς ἱεροκέρυξ καὶ ρήτωρ, ἐγκρατὴς ὢν τῆς τε ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης. Οἱ θαυμασται καὶ φίλοι του διὰ τῶν ἀνωτέρω δημοσιευθεισῶν ἐπιστολῶν ἐξύμνησαν αὐτὸν

1. Ἀπὸ 1 Αὐγούστου 1919 ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἐπιφανείου καὶ εἴτα τῆς σχολῆς τοῦ Γκιούνμα τοσοῦτον ἐπεβλήθη διὰ τῆς εὐδοκίμου ἐν αὐτῇ διδασκαλίας τοῦ ὁ Μπαλάνος, ὥστε ὑπ' αὐτοῦ μετωνομάσθη «ἀρχιγυμνάσιον» μετὰ ταῦτα Μπαλαναῖα· διότι ἐπὶ μίαν ἑκατονταετίαν Μπαλαναῖοι διηύθυνον τὴν σχολήν.

Περὶ τῆς οἰκογενείας καὶ διδασκαλίας τῶν Μπαλαναίων βλ. σημείωσιν τοῦ Κ. Μέρτζιου Ἡπειρ. Χρον. Ι', 132—134, ΙΑ' 78—79

2. Τὸ θέμα τοῦτο διὰ πολλῶν ἐξητάσθημεν εἰς δύο ἡμῶν ἔργα ἦτοι «Πανεπιστημιακά. Τὸ κράτος τῆς ἀληθείας. Κραυγὴ τοῦ ἀδικουμένου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ Ἀωδώνης καὶ Τομόρου μέχρι Ταυγέτου. Σλαῦοι καὶ Ἀλβανοὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἑλληνικὴ μισαλληλία». Ἀθήναι 1944. 8ον, σ. 320. «Δεκεμβριανὴ τραγωδία τῶν δμῆρων. Ἡ πορεία τοῦ θανάτου. Τὰ μεθωμρητικά». Ἀθήναι 1953, 8ον, σ. 315—438.

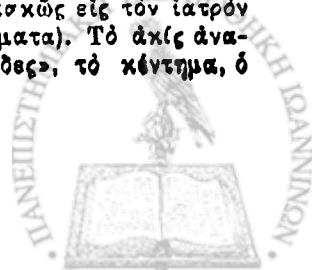
διὰ τε τὴν σοφίαν, τὸ ἥθος καὶ τὴν ἀρχοντικὴν εὐγένειαν. Ἐν Βενετίᾳ εἶχε συνδεθῆ μετὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Γλυκέων, μεθ' ὧν διετήρησεν ἀλληλογραφίαν συνεχῇ. Ὁ γενάρχης αὐτῶν Νικόλαος Γλυκὺς ἐγεννήθη ἐν Ἰωαννίνοις τῷ 1619. Εἶχεν ἀδελφὸν τὸν Λέοντα ἢ Λεοντάρην πιθανώτατα δὲ καὶ ἕτερον, τὸν Δημήτριον (1). Ἀπαντᾷ οὗτος ὡς ἔμπορος ἐν Βενετίᾳ νεώτατος τῷ 1637, ἔπειτα τῷ 1652 καὶ 1702 καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἐργαζόμενος μέχρι τοῦ 1715, ἐνῷ ὁ Νικόλαος ἀπέθανε τῷ 1715—οἱ Γλυκεῖς ἦσαν μακρόβιοι—ἀλλὰ, φρονῶ αἱ τελευταῖαι χρονολογίαι ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὸν ἀνεψιὸν του. Ὁ Νικόλαος ἀφῆκεν τὸν Μιχαήλ. Οὗτος τῷ 1702 ἐτοποθέτησε διευθυντὴν τοῦ τυπογραφείου τὸν υἱὸν του Δημήτριον ἄγοντα τὸ 19 ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ ὅστις μέχρι τοῦ 1715 εἰργάζετο εἰς τὸ κατάστημα (2). Κατὰ τὴν ἀξιόλογον περὶ Γλυκέων ἢ Γλυκάδων μονογραφίαν τοῦ κ. Κων. Μερτζίου, ἥτις ἀπετέλεσε τὸν I' ἐγκώδιον τόμον τῶν «Ἡπειρ. Χρονικῶν», ἐκδοθέντα τῷ 1935 καὶ συμπληρωθέντα ἔπειτα, οἱ φιλόμουσοι οὗτοι καὶ εὐγενεῖς Ἰωαννῖται ὑπῆρξαν οἱ ἰδρυταὶ καὶ ἀνεδείχθησαν εὐσεβῆται τῆς ἐν Βενετίᾳ ἑλλ. κοινότητος, «ὁ μὲν Μιχαήλ γραμματεὺς τῷ 1670, ὁ δὲ υἱὸς του Δημήτριος δικάριος τῷ 1705 καὶ γκοβερνατόρος τῷ 1715 (3). Ὁ Πρόεδρος οὗτος τῆς Κοινότητος (ἀπέθανε τῷ 1716, Ἡπειρ. Χρον. ΙΑ', 1936, σ. 228) εἶναι ὁ Δημήτριος ὅστις ἐπιστέλλει, ὡς εἶδομεν, τὴν 10 καὶ 12 πρὸς τὸν Παπαβασιλόπουλον ἐπιστολὴν καὶ προσαγορεύει αὐτὸν «τιμιώτατον καὶ λογιώτατον... καὶ φίλον ἄριστον». Ἡ α' ἐστάλη ἐκ Βενετίας τῷ 1700. Εὐχεται εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀναστασίου, ὅπως παρέχῃ αὐτῷ «τὴν ὑγίαν καὶ τὸ ἀγαπᾶν τοὺς μεγάλους φιλοῦντας» αὐτὸν καὶ παρακαλεῖ αὐτόν, «ἵνα μὴ παρῇ τὸ τῆς φιλίας «ἄκιδον (4) σβεσθῆναι, τὸ διὰ τοσούτου χρόνου ἦκον εἰς αὖξησιν, ἀλλὰ τῷ ὑγρῷ τῶν σῶν ἐπιστολῶν ἐπαύξησον καταρδεύων προσέτι καὶ τὸ τῆς διανοίας μου ξηρὸν τοῖς τῶν ῥημάτων σου ἡδίστοις «νάμασιν». Εἰς ἀπάντησιν ὁ διδάσκαλος ἠλεγξεν αὐτόν διὰ τὰς ὑπερβολὰς τοῦ λόγου «τοῖς τοῦ πλούτου γνωρίσμασιν μεγαλαυχεῖν καὶ γλῶττιαν κινεῖν ὑπερήφανον» καὶ ἐπιφέρει: «αὐτὸς δέ, Δημήτριε κάλλιστε, ταῦτα πάντα ἀφελὲς αἰθέριον τινα καὶ μετάρσιον εἶναί με τῷ λόγῳ παρασκευάζεις, καὶ τῷ φωταυγεστάτῳ ἡλίῳ (γρ. ἡλίῳ) συγκρίνειν ἐμὲ τὸν εὐτελεῖ καὶ ταπεινὸν ἐπιχειρεῖς· μέτρῳ γράφεις, Δημήτριε, καὶ κρίνον τὰ πράγματα, ἥπερ ἕκαστον ἔχει φύσεως». Ὁ δὲ Δημήτριος ἀνταπαντᾷ «...οὐκ ἄρα σε τῷ ἡλίῳ παρεικάζων πέρα τοῦ μετρίου τετίμηκα· εἰς (γράφ. εἰ) γὰρ καὶ πάντες ἀνθρώποι... μικρὸς κόσμος ἐπονομάζονται, πῶς Ἀναστάσιος ὁ ἄριστος φιλοσόφων οὐ τῆς ἐπωνυμίας ἡλίου, μορίου ὄντιος τοῦ κόσμου καθίσταται ἄξιος»; Ἀλλ' οὗτος ἀνθυποφορὰν τοιαύτην ἀντιτάσσει (ἐπισ. 13): «ἐγὼ ἐπαινῶ μὲν σου τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀγχίνοιαν, οὐ προσδέχομαι δὲ τὰς ὁμοιώσεις ὡς σφόδρα ὑπερβολικὰς...» Καὶ ἵνα πείσῃ αὐτόν διὰ τὰς ὑπερβολὰς ποιεῖται τὸν ἐξῆς συλλογισμόν (13, 15):

1. Μέρτζιος «Ἡπειρ. Χρον.» I', σ. 2, 8.

2. Αὐτόθι σ. 15, 16, 17.

3. Ὁ Μιχαήλ τῷ 1670 συνέστησε τὸ παγκοίνως γνωστὸν ἑλλ. τυπογραφεῖον τῆς Βενετίας γενόμενος αἰτία νὰ ἀνεφοδιάζηται ἐπὶ 3 αἰῶνας ἡ ἀνατολὴ καὶ δὴ οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς δι' ἑλληνικῶν βιβλίων λαμπρῶς τυπουμένων· αὐτὸ τὸ τυπογραφεῖον μόνον σχεδὸν εἶχε τὸ μονοπώλιον τῶν ἑκκλησιᾶν, βιβλίων, ὧν τὸ πρῶτον «Ὁρολόγιον ὑπὸ Ἀρσενίου Καλοῦδου τοῦ Κρητός».

4. «Ἀκιδον. ἐσημειώσαμεν ὡς ἀθησαύριστον τὴν λέξιν, ἥτις τρίς ἐπαναλαμβάνεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις· εἶναι συνώνυμος πρὸς τὸ ἀκίς (ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀκιδῶς) σημαίνει δὲ τὴν ἀγκίδα, πᾶν ἀκανθωτὸν καὶ σουβλερὸν ἥτοι ἀκιδωτόν, ὅθεν ἀγκιλῶν (ὅπερ κοινῶς εἰς τὸν ἱατρὸν τὸν ἀρχαῖον Ἀρεταῖον γράφεται ἀγκυλῶν καὶ ἀγκυλώματα, πόνοι, κοψίματα). Τὸ ἀκίς ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐπὶ σφοδρᾶς ἀγάπης καὶ ἐπιθυμίας «πόθων ἀκίδας», τὸ κέντημα, ὁ οἱστρὸς τῆς ἐπιθυμίας.

«Εἰ πάντες οἱ ἄνθρωποι, εἰ καὶ δημῳδῶς, κόσμος μικρὸς ἐπονομάζονται, πῶς Ἀναστάσιος οὐ τῆς ἐπωνυμίας ἡλίου, μορίου ὄντος τοῦ κόσμου, καθίσταται ἄξιος;»⁽¹⁾

καὶ ἀναιρεῖ τὸ συμπέρασμα ὧδε: «οὐ γὰρ αἰεὶ ἀληθεύει, ἔνθα τὸ ὅλον κατηγορεῖται, κατηγορεῖσθαι καὶ τὰ τούτου μέρη, ἀλλ' ἐπὶ μόνων τῶν ὁμοιομερῶν· οὐ γὰρ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν Σωκράτην χεῖρα ἢ πόδα ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ὅτι ἄνθρωπος κατ' αὐτοῦ κατηγορεῖται· ὅθεν οὐδὲ ὁ Ἀναστάσιος τῆς τοῦ ἡλίου παρηγορίας ἄξιος, πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων μικρὸν (γρ. μικρῶν) κόσμων προσαγορευομένων· εἴη γὰρ ἂν κατὰ τὸν σὸν λόγον ὁ αὐτὸς οὐ μόνον ἥλιος, ἀλλὰ καὶ λίθος καὶ ξύλον, ἀλλὰ καὶ ὕδωρ καὶ εἴτε ἄλλο μέρος ὑπάρχει τοῦ παγκοσμίου τεχνάσματος· ὁρᾷς εἰς ὅσον ἀτοπίας μετέβης λαβύρινθον;» (17).

Ἐξεθέσαμεν τὰς σχέσεις τοῦ Ἀναστασίου πρὸς τοὺς τυπογράφους Γλυκεῖς τῆς Βενετίας καὶ διερωτώμεθα διατί δὲν προσεπάθησε νὰ ἐκδώσῃ τὴν πολὺ-χρηστον «Λευχεῖ:μονοῦσαν Ρητορικὴν» του; Ὁμοιάζει κατὰ τοῦτο τὸν Λάμπρον Φωτιάδην, τὸν πολυγραφώτατον λόγιον καὶ τοῦ Βουκουρεστίου διδάσκαλον διαπρεπῆ, ὅστις εἰς τὸ κέντρον τὸ ἐκδοτικὸν διδάσκων δὲν ἐφρόντισε κανὲν ἐκ τῶν διδακτικῶν του βιβλίων νὰ ἐκδώσῃ ὅπως καὶ ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης. Ἄλλως ἴδιον τῶν μεγάλων τοῦ γένους διδασκάλων τὸ φαινόμενον· καὶ ὁ μακ. διδάσκαλος ἡμῶν Κ. Κόντος ζῶν μόνον εἰς περιοδικὰ ἔγραφεν, ἅπερ ἄρθρα ἔπειτα ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον, καὶ ὅσα ἐξετύπωσαν εἰς ἰδικὰ τῶν βιβλία οἱ διαπρεπέστεροι τῶν μαθητῶν, ὅτε Γ. Χατζηδάκης καὶ ὁ Χαρ. Χαριτωνίδης ἐκ προφορικῆς παραλαβόντες παραδόσεως ἀομμάτου ὄντος τοῦ Κόντου. Ἡ 1 ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν «λογιώτατον» Γρηγόριον Μερκοβίτην ἱερομόναχον ἐν Βενετίᾳ διατρίβοντα, ὅπου ἐπεπόλαζον τότε, ὡς γράφει, «ἄξια πρόσωπα»⁽²⁾. Τοῦτον χαρακτηρίζει ὧδε: «ἐωρᾶκαμεν γὰρ ἄνδρα οὐ τοσοῦτον τῇ πολιτῇ σεμνυνόμενον καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ προσώπου χάρισιν, ὅσον τῇ φρονήσει καὶ τῇ τῶν λόγων εὐαρρωστία». Τίς ὁ Μερκοβίτης οὗτος δὲν γνωρίζομεν⁽³⁾. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ὁμῶς ταύτης μανθάνομεν ὅτι διήκουσαν τὸν Γρηγόριον Σουγδουρῆν ὁμοῦ ἐν Ἰωαννίνοις διδάσκοντα οὗτος «ὁ ἐν ἱερεῦσι τῇ πραότητι μέγας καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ μέγιστος» νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν γνωστὸν Γεώργιον Σουγδουρῆν, καθότι αὐτὸς ἦν ἱερομόναχος. Ἡ οἰκογένεια τῶν Σουγδουραίων ἦν τῶν ἐπισημοτέρων ἐν Ἰωαννίνοις, καὶ ἐμπορεύοντο ἐν Βενετίᾳ, ὅπου συνῆψεν ἐπιγαμίαν μετὰ τῶν Γλυκέων⁽⁴⁾. Μνημονεύονται ἐμποροὶ καὶ λόγιοι περὶ τοὺς 10. Εἰς τοὺς λογίους τούτους προστίθεται καὶ ὁ ἱερεὺς Γρηγό-

1. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἀπὸ Τυρνάβου αφα', Μαΐου 18'.

2. «Μακαρίζω τὴν Βενετίαν, γράφει, «διὰ τε τὰ ἄλλα καὶ ὅτι προσώπων ἀξίων εὐμοιρεῖ» 1, 12. Ταῦτα καὶ διὰ τὸν Μερκοβίτην ἐμάνθανεν ὁ Παπαδασιλόπουλος παρὰ «τοῦ αἰδεσιμωτάτου οἰκονόμου τῆς πολιτείας ταύτης». Εὐρίσκω, ὅτι οὗτος ἦν ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἐφημέριος τοῦ ἁγίου Γεωργίου 1696 (Βελούδου, «Ἡ ἐν Βενετίᾳ ἐλλ. ἀποικία», Βεν. 1893, σ. 182).

3. Τὸ ὄνομα πάντως εἶναι ἡπειρωτικόν. Ὁ Ἀλῆς γράφει πρὸς τὸν Σταῦρον Ἰωάννου: «σὲ φανερώνω τὴν ὥρα του βιλαγετιοῦ νὰ τὴν δώσῃς τοῦ δουατζή μου Σέχ Μάρκου διὰ νὰ τὴν κράζῃ...» (Ἡπειρ. Χρον. ΙΔ', σελ. 57). Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ χωρίον Μάρκος· ὅθεν καὶ τὸ Μερκοβούνιον ἐγγύς Τριπόλεως (εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὰ πλεῖστα τοπωνύμια τῆς Ἀρκαδίας εἶναι ἡπειρωτικά καὶ αὐτὸ τὸ τῆς Τριπόλεως Ἀρόπολις Ἀροπολιτσᾶ καὶ Ντροπολιτσᾶ καὶ μετὰ τὸ 1821 Τρίπολις). ὅθεν ἐκ τοῦ Μάρκου ὁ Μερκοβίτης. (Πρβλ. Μόσχος—Μοσχοβίτης).

4. «Ἡ τῶν Βενετικῶν χώρα ἢ μᾶλλον τοῖς τεχνητοῖς ἢ περὶ τοῖς φυσικοῖς χαρίσμασι τῶν ἄλλων ὑπερέχουσα ἀξίως ἐδέξατο καὶ φιλοφρόνως αὐτὴν (τὸν Μερκοβίτην) ἐξενάγησεν· τὸ γὰρ ταύτης ὄνομα λατινιστὶ ἐτυμολογούμενον δένα ἑξίσταμ ἐρμηνεύεται· Τοῦτο δὲ ἐξελληνιστόμενον, ὡς ἡ ὑμετέρα λογιστὴς μεμάθηκεν, ἐλθὲ ὅτι σημαίνει», 1, 18.

ριος, ὥσως εἶναι ὁ πατήρ τοῦ Γεωργίου ἕστις βεβαίως ἦτο ἐμῆλιξ τοῦ Ἀναστασίου καὶ φρονῶ, ὅτι ἐν ἦτο δυνατόν γὰ εἶναι διδάσκαλός του (1).

Πρὸς Νεόφυτον τὸν ἀξιώτερον τῶν μαθητῶν του, ἐν ἱκανῶς ἐγνωρίσαμεν ἀνωτέρω, γράφων (ἐπιστ. 2) ὑπερεπαινεῖ αὐτόν: «Παῖδά σε Ἑρμοῦ καὶ Μουσῶν γνωρίμον ἢ τῶν σῶν περιφραδέων ἐπιστολῶν ἐμμέλεια ἀναφανδὸν διεκφαίνει, περισπούδαστέ μοι... ὥσπερ ἐνστερνιζόμενος φιλοφρόνων ταύταις νύκτωρ ἐφυπνῶ, καθὰ δὴ καὶ ὁ Μακεδὼν ἐκεῖνος Ἀλέξανδρος ταῖς μουσολήπτοις τοῦ Ὀμήρου ὑποθήκαις διέρχομαι δὲ αὐτῆς γε τῆς ἡμέρας πολλάκις καὶ κόρος οὐδεὶς τῆς πάλιν καὶ πάλιν ἀναγνώσεως, ἀλλ' αἰ νέον ἐπιφοιτῶσαί μοι λογιζόμεναι τὸν πόθον ἐπὶ μέγα ἀνάπτουσιν». Ἐκεῖνος ἀπαντῶν (ἐπιστ. 3) «τῷ σοφωτάτῳ καθηγητῇ» ἀποκρούει τοὺς ἐπαίνους: Παῖδά με ἀποκαλέσας Ἑρμοῦ, Ἑρμῆν σεαυτὸν διαορήδην ἐναπέφηνας· οὐκ ἀπεικὸς ἄρα τοῦντεῦθεν σιγῇ σε διὰ τιμῆς ἄγειν καὶ γεραίρειν μᾶλλον οὕτως ἢ τῷ λαλεῖν καὶ τονθορίζειν (γρ. τονθορύζειν), οἷά που καὶ τοὺς ἐκείνου ἐπαινέτας...»

Πρὸς τὸν ἱεροδιάκονον τῆς Λαρισαίων μητροπόλεως, τὸν γνωστὸν ἤδη ὁμιλητὴν του Ἰάκωβον αἰτοῦντα στιχοῦργημά τι διὰ τὸ νεόδμητον μέγαρον, «ὃ ἡμέτερος κῆλαμος, γράφει, ἀργὸς καὶ νωχελὴς πρὸς ταῦτα φαίησεται...» (ἐπιστ. 6) ἀποστέλλων δὲ ἅμα «δεκάστιχον στιχοῦργήσας ἐπίγραμμα» (6, 17—27) περαιοῖ τὸ γράμμα ὡς ἐξῆς: «Ἐρρωσο τοῖνον, Ἰάκωβε, μνημονεύων ἡμῶν τῶν μονήρῃ ἀσκούντων ἐν τῷ κατωτάτῳ τῆς μητροπόλεως οἰκήματι». Τὸ ἐπίγραμμα διαιρεῖται εἰς δύο πεντάστιχα· εἰς τὸ α' ἐγκωμιάζει τὴν λαμπρὰν μητρόπολιν, εἰς δὲ τὸ β' τὸν μητροπολίτην Παρθένιον πραιτώριον ὀνομάζει τὸ μέγαρον:

Παρθένιον χαρίτων παλλάδιον γλαφυρόν,

Παρθένιον λιμένα πτωχῶν ἀνέρων ἡδὲ ἄλκαρ (=καταφύγιον).

Μετὰ πόσης λεπτότητος ἐκ τοῦ ὑπογείου ἐκείνου ὑπενθυμίζει εἰς τὸν «ἀριπρεπέα» ἱεράρχην τὴν τραγικὴν κατάστασιν τῆς διαμονῆς του ὁ ὄντως σοφὸς διδάσκαλος. Ἡ θαυμασία ἐκ Λαρίσης 7 ἐπιστ. εἶναι ἀνώνυμος, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἐγράφη χεὶρ τοῦ Κυπρίου Ἰακώβου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς προσφωνήσεως: «Τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μοι διδασκάλῳ κυρίῳ Ἀναστασίῳ τὴν ἀξιοχρεῶν προσκύνησιν» καὶ εἶναι ἀπάντησις ἀρχομένη οὕτω: «Εἰ καὶ ἀκάνθινοι τέτιγες τετερίζουσιν ἀπήρξαντο, τί ἂν δράσειαν οἱ ὧδικοὶ καὶ ὅσοι τὴν φύσιν λαλίστεροι; ἄρουν δὴπου μᾶλλον λιγυρῶς καὶ γεγωνότερον ἐνηχῆσουσι τὴν τῆς ἀλέας (=τοῦ καταφυγίου) ἐπίδοσιν ἀνακηρύττοντες πᾶσιν. οὐκ ἀπεικὸς ἄρα καὶ τὰ παρὰ τῆς ὑμετέρας πολυμαθείας ἐξιστουργηθέντα ἔπη, ἅπερ εἰς ἔψιν χθές μοι ἀφίκετο ἐπὶ τῷ ἐγκολαφθῆναι εἰς τὸ ἐν Λαρίσῃ πραιτώριον... πεφιλοτέχνηται γὰρ παρὰ σοῦ τῆς ἀττικίζουσας μελίτης... ὑποδηλοῦντος τότε ἐμμελές σου τῆς Καλλιόπης, τὸ τῆς ρητορείας κάλλος καὶ τὸ περὶ τὴν σοφίαν ἐναποστράπτει (γρ. ἐναποστράπτει) ἀγλαόν τε καὶ ἐμβριθές, ἅπερ ἀληθῶς ἐνδiciaτῶνται τῇ ἱερᾷ σου ψυχῇ, τοῦ ἐν διδασκάλοις

1. Ὁ Κοσμάς Μπαλάνος ἐν τῇ εἰς τὴν Ἀριθμητικὴν ἀφιερωτικῇ ἐπιστολῇ του (Βιέννη 1798) γράφει, ὅτι εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Γκιούμα τὸν Γ. Σουγδουρῆν διεδέξατο «ὁ ἱερεὺς Ἀναστάσιος Παπαβασιλείου», κατὰ 1715—1720. Πρὸ τῶν Μπαλαναίων οἱ διαπρεπέστεροι τῆς σχολῆς τοῦ Γκιούμα διδάσκαλοι ἦσαν ὁ Παπαβασιλόπουλος καὶ ὁ προκάτοχός του Γ. Σουγδουρῆς, περὶ οὗ ἐπὶ καιρὸν κρίνομεν γὰρ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου: «ἔλθων εἰς Ἰωάννινα διδάσκαλος ἐ χρημάτισε τῆς ἐκεῖ οδοῦς σχολῆς, παραδοὺς ἀρίστα τὰ ἑλληνικά μαθήματα φιλοσοφίαν τε καὶ θεολογίαν ἐν πολλοῖς δὲ διαρκέσας χρόνοις τῷ ρηθέντι σχολείῳ τοῖς ἰδίῳις μαθηταῖς πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων οὖσαν Εὐρώπην (τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν) καταβαρβαρωθεῖσάν πως ἐξεπαίδευσε, διασπαρθεῖσαι κατὰ πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν ταύτης» ('Εκκλ. Ιστορ. τόμ. Γ', σ. 490. τὸ χωρίον εἶχε τὴν θέσιν ἀνωτέρω καὶ παραλαμβάνω αὐτὸ ὡς ἔχει ἐκ τῶν Ἡπειρ. Χρον. ΙΑ', σ. 107). Περὶ τοῦ Γεωργ. Σουγδουρῆ εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ὅταν ἱερῶθῃ μετωνομάσθῃ Γρηγόριος, ἀλλ' ἀναθεώρησα τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι ἐν ἦτο δυνατόν γὰρ τὸν εἶχε διδάσκαλον ὁ Ἀνακτορίτης, ἀφ' οὗ ἀποφύλαξεν ὄνομα ἐν Ἰταλίᾳ.

διαπρέποντος παγχρήστου τε καὶ παγχρόσου Ἀναστασίου, ὃν περὶ κῆρι φιλῶ καὶ πάνν αἰδοῦμαι καὶ ἀγαμαι». Περὶ αὐτοῦ γράφει πρὸς τὸν Μαργ. Μάνθον (ἐπιστ. 9, 19): «Ἀσπαζεται σου τὴν λογιότητα ὃ σὺν ἐμοὶ τὸν βίον διαμετρῶν κύρ Ἰάκωβος, ὃ ἐν ἱεροδιακόνοις ἐλλόγιμος καὶ τοῖς τῶν σπουδαίων ἐγκρίτοις συναμιλλώμενος».

Τὶς ὁ μουσοφιλὴς Μαργαρίτης Μάνθος ὃ τὴν 8 γράφας τῷ 1704 ἐπιστολὴν καὶ διακηρύττων πρὸς τὸν Παπαβασιλόπουλον τὸν «εὐγενέστατον ἐν ἄρχουσιν», ὅτι «εἰ καὶ μὴ πρῶτος τῶν ἄλλων φίλων ἠρξάμην τοῦ γράφειν πρὸς τὴν λογιότητα, τοῦ γὰρ μὴν ἀληθῶς καὶ γνησίως φιλεῖν-σε οὐδενὶ ὑποχωρῶ τῶν πρωτείων;». Περὶ αὐτοῦ ἐπιστολὴν δὲν ἔχω ἀναγνώσει τῆς τοῦ λαμπροῦ τούτου Ἡπειρώτου, ὅστις οὕτως ἐπισφραγίζει ταύτην: «εἰ δ' ἂν εὐδαιμονοῦντά σε διατελεῖν καὶ ἡμᾶς διὰ τῆς φήμης τῶν τοιούτων ἀκροατὰς γενέσθαι, ἔς τ' ἂν καὶ θεατὰς τῆς καλλίστης σου τύχης». Ἀπάντησις (ἐπιστ. 9) «Τῷ λογιωτάτῳ καὶ σεμνοπρεπεὶ νεανίᾳ καὶ σπουδαίῳ, ἀρίστῳ ἐν Χριστῷ μοι περιποθήτῳ Μαργαρίτῃ, μαρμαρυγαῖς ἀρετῶν διαλάμποντι, Ἀναστάσιος Παπαβασιλόπουλος πλεῖστα χαίρειν». Οὗτος ἐκθειάζων τὸ κείμενον «δεξαμένῳ μοι, γράφει, θυμηδίας οὐ τῆς τυχούσης ἀνέτειλεν ἐροῖή καὶ ἐπὶ τὸ τερπνότερον τὰ τῆς ψυχῆς μου διεχύθη κινήματα». (9,4). Περὶ αὐτοῦ πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι ἐσπούδαζε τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὑποσχίνεται αὐτῷ πᾶσαν ὑποστήριξιν: «ἡμεῖς δὲ τῇ σῇ λογιότητι καὶ γλώτταν καὶ κάλαμον ὑπὲρ αὐτῆς- ἐκκινήσομεν» (1701) καὶ διαδιδάσκων τοῦ Κυπρίου Ἰακώβου τὸν ἀσπασμὸν ἐπάγεται τὸν ἐξῆς συλλογισμόν:

«Ὁ Ἰάκωβος τῷ Ἀναστασίῳ φίλος,
ὃ Ἀναστάσιος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος,
ἄρα καὶ ὁ Ἰάκωβος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος». (9,22).

Ὁ ἱερεὺς Παρρήσιος (ἐπιστ. 14) φλεγόμενος ὑπὲρ τοῦ ἔρωτος τῆς μαθήσεως διαπυνθάνεται τὰ ὑπ' αὐτοῦ παραδιδόμενα μαθήματα, θέλων νὰ ἐγκαταλίπη τὸ σχολεῖον τοῦ ὀνομαστοῦ ἐκείνου διδασκάλου, Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου· οὗτος ἐκ Βρανιανῶν τῶν Ἀγράφων καταγόμενος ἐδίδαξεν ἐπανελθὼν ἐξ Ἰταλίας ἱκανὰ ἔτη εἰς τὸ Αἰτωλικόν, καὶ τέλος ἐγκατεστάθη εἰς τὴν μονὴν τῆς ἀγ. Παρασκευῆς-εἰς Γούδαν τῶν Ἀγράφων διακειμένην, ἐνθα περιστοιχούμενος ὑπὸ ἀπαρηγορήτων μαθητῶν καὶ φίλων ἀπῆλθε πρὸς Κύριον. Ὁ Παρρήσιος ἔφερε θάρρος, διότι κατὰ τὴν πρώτην συνάντησιν δὲν ἠκολούθησε τὸν διδασκαλόν, ἀλλ' ἔμεινεν εἰς τὸ Αἰτωλικόν. «εἰ μὲν γὰρ ἐγὼ ἐν ᾧ χρόνῳ ἦλθον εἰς τὸ Ἀνατολικόν (οὕτως ἐλέγετο τὸ Αἰτωλικόν) καὶ τὴν λογιότητα εὗρον μεθε(ι)πρόμην σοι ἂν, οὐχ οὕτως ἂν εἶην, οἷος νῦν εἰμι, ἀλλ' ἄλλοις τυχόν· δύο γὰρ χρόνους εἰς τὸν Γόρδιον διατρίψας μηνῶν μαθήματα δύο σχεδὸν ἡμῖν παραδέδωκε ⁽¹⁾ καὶ ταῦτα ἀκουσίως καὶ παρέργως, καθὼς ἡ σὴ λογίότης σαφῶς τὰ πάντα εἶδεν» (14,7). Ζητεῖ νὰ μάθῃ τὰ διδασκόμενα ἐν Τυρνάβῳ μαθήματα καὶ τὸν βίον τῶν μαθητῶν «καὶ εἰ δυνατόν καὶ νῦν ἐνταῦθα ἐλθεῖν με (καὶ) τῆς πανσόφου καὶ γλυκυτάτης σου διδασκαλίας ὀλίγα καρπώσασθαι». (15) Ἀπαντῶν ὁ Παπαβασιλόπουλος ἀπὸ Τυρνάβου τῷ 1703, ὅτι λυπεῖται, ὅτι δὲν ἤδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ τὸν ὠφελήσῃ «ἀνθ' ὧν πολλῶν χαρίτων ὀφειλέται ἐσμέν σου τῇ λογιότητι δωρεὰν ποθοῦσῃ ἡμᾶς καὶ φιλοστόργως διακειμένη». Κατὰ ταῦτα δὲν ἦτο τυχαῖος ὁ Παρρήσιος· ἐδίδασκε δέ, γράφει πρὸς αὐτήν, μαθήματα γεωμετρικά, ρητορικά καὶ γραμματικά» (ἐπιστ. 15). Φαίνεται, ὅτι δὲν κατώρθωσεν ὁ Παρρήσιος τοῦ ποθομένου, ἀλλὰ παρέμεινε παρὰ τῷ Γορδίῳ. Τίνες λόγοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ προτιμήσῃ αὐτόν, ὅστις δὲν κατώρθωσέ ποτε νὰ συστηματοποιήσῃ τὴν διδασκαλίαν του καὶ νὰ ὀργανώσῃ τὴν σχολήν, δὲν γνωρίζομεν. Ἐκ τῶν σωζομένων πολυπληθῶν ἐπιστολῶν του μαθάνομεν ἀρκετὰ περὶ τοῦ Παρρησίου τούτου, ὃν προσα-

1. ἔχει δίκαιον ὁ δυστυχὴς νὰ παραπονηταί· ἐδῶ τὸ διατρίψας εἶναι ὀνομαστ. ἀπόλυτος.

γορεύει ὡδε: «Παρρησίῳ τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἀνδρὶ καὶ ἱερωμένῳ ἱερεῖ»⁽¹⁾. Τὸ γράμμα πέμπεται ἐκ Μακρινίτης τοῦ Βόλου τῷ 1717 καὶ υπογράφεται: «Ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος καὶ ποτε ἐπὶ ποσὸν καθηγητὴς τῆς σῆς λογιότητος Ἀναστάσιος Γόρδιος»⁽²⁾. Ἡ 16 ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως ἀνωγύμως καὶ εἶναι οὗτος ὁ Ἀθανάσιος Β', ὃν καλεῖ «σοφολογιώτατον καὶ πανυπερσέβαστον κορυφὴν» καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀλληλογραφίαν «διὰ τὴν τοῦ χώρου ἀπόστασιν» χαλαρωθεῖσαν, ἣν «οὔτε μὴν τὰ ἐπέκεινα Γαδεῖρων τῷ τῆς γραφίδος ὠκυπτέρῳ ἀμβλώσαι ἢ ἄλλως ταύτης περιγενέσθαι ἐξισχύσειεν», γράφει, «ἐρεθίζων αὐτὴν εἰς μνήμην τῆς πάλαι ποτὲ (καὶ) ὡς οἶμαι γεγηρακυίας παρὰ γε αὐτῇ» (ἡμῖν γὰρ νεάζει καὶ τῷ μήκει τοῦ χρόνου νευροῦται) ξυνηθείας», Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγγράφη πάντως μετὰ τὸ 1709, ὅτε τὸν ἐκ Κρήτης Ἀθανάσιον ἐπὶ πολὺ ἀρχιερατεύσαντα καὶ γενόμενον Πατριάρχην⁽³⁾ διεδέξατο ὁ Ἀδριανουπόλεως οὗτος Ἀθανάσιος. Περὶ τούτου ὁ Δημ. Προκοπίου Μοσχοπολίτης γράφει: «..ἀνὴρ εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐκκλησ. παιδείας, ἀκολουθίας καὶ τάξεως. Σπουδάζει καὶ μελετᾷ μετὰ φιλοπονίας πολλῆς τὰς θείας καὶ ἱερὰς γραφάς, κηρύττει καὶ ἀναπτύσσει τὸν εὐαγγελικὸν λόγον μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἀγάπης» (παρὰ Σάβχ. «Μεσ. Βιβλιοθήκης» τόμ. Γ', σ. 497). Αἱ λεπτομέρειαι αὗται προϋποθέτουσι στενὰς σχέσεις τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν ἱεράρχην, ἔπως καὶ ὁ πολὺς Νεόφυτος Ἀρτης ὁ Μαυρομμάτης συνεδέετο μετ' αὐτοῦ, ὡς μαρτυρεῖ συμφωνητικὸν τοῦ 1714 γενόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ τοῦ Ἀρτης καὶ τοῦ ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβροῦ αὐτοῦ Γιαννουλῆ Φραντζέζου. Ὑπογράφουσι τὸ ἔγγραφον διάφοροι λαϊκοὶ μάρτυρες μετὰ τὸν Ἀρτης Νεόφυτον, ἐν τέλει δὲ καὶ ὁ Ἀδριανουπόλεως Ἀθανάσιος⁽⁴⁾. Τούτου ἐδημοσιεύσαμεν γράμμα πρὸς τοὺς ἐν Ἀθῶ Λαυριώτας περὶ τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει μετοχίου τοῦ ἀγ. Στεφάνου ἐκδοθέν ἐν ἔτει 1710 καὶ σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως Παΐσιου ἀπολυθὲν 1740, ἐν ᾧ διαμνημονεύεται ὡς πρὸ ὀλίγου ἀποθανὼν ὁ Ἀθανάσιος⁽⁵⁾.

Τὸ τελευταῖον γράμμα (17) δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ἱβηρ. κώδικι τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ διεσώθη, ὅπως ἔγραψα ἐν τῷ οἰκείῳ μερεῖ, εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Νεοφύτου Ἀρτης, ἀποκειμένην εἰς τὴν ἀθωνικὴν Λαύραν καὶ ἐκ κακῆς ἀντιγραφῆς ὑπὸ δευτέρου χειρὸς ἐκδοθεῖσαν μερικῶς ὑπὸ τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου. Εἶναι δὲ γεγραμμένον τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ Παπαβασιλοπούλου εἰς καθαρεύουσιν νεοελληνικὴν καὶ διαλαμβάνει τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τῆς Γεωγραφίας τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου. Περὶ αὐτῆς ζῶν εἶχει φροντίσει ὁ ἀείμνηστος συγγραφεὺς καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐν Βενετίᾳ διαληφέντα ἀνωτέρω τυπογράφον Δημ. Γλυκὺν, ἀφοῦ συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις εὐρισκομένου πατρὸς τοῦ Μιχαήλ· ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς μὲ ἰδικόν του ἀνθρώπον νὰ πέμψῃ τὸ χειρόγραφον «τὸ ἄφησα, γράφει, εἰς χεῖρας τοῦ λογιωτάτου παπὰ κὺρ Ἀναστασίου, ὥστε νὰ εὑρεθῇ ἀνθρώπος εἰς τοῦ

1. ἱερωμένῳ ἱερεῖ· δὲν εἶναι πλεονασμός· διότι τὸ «ἱερωμένος» ἐδήλου τότε τὸν κληρικὸν οἰουδήποτε βαθμοῦ τυγχάνοντα ὡς καὶ νῦν λέγομεν «αὐτός εἰναι ἱερωμένος πρόσωπον».

2. ΚΩΣ. Μετεώρων τοῦ ἀγ. Στεφάνου 29, φ. 58r ὑπάρχουσι καὶ ἕτεροι ἐνταῦθα 3 πρὸς τὸν Παρρησίον ἐπιστολαὶ τοῦ Γορδίου ἔτους 1721, φ. 71a, 72b καὶ 73a, ἐνθα ἀποκαλεῖ αὐτὸν «φίλιπτον ὀμιλητήν». Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Γορδίου εἶναι ἀξιόλογοι διὰ τὴν παντοδαπὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρός καὶ διὰ τὸ ἐκλεκτὸν ὕψος τῆς ἀρχαϊζούσης γλώσσης καὶ ὅπως τοῦ Συνεσίου Πτολεμαῖδος σφζονται εἰς πολλοὺς κώδικας, ἀλλ' ὁ πληρέστερος εἶναι ὁ τῶν Μετεώρων.

3. 1709—1711 μεθ' ὃ ἀπεσύρθη εἰς Ἰάσιον ὅπου καὶ ἀπέθανε. Δὲν εἶχεν οὔτε τὰς ἀρετὰς οὔτε τὴν μόρφωσιν τοῦ διαδόχου του, ἀλλ' οὔτε καὶ σχέσεις πρὸς τοὺς Ἡπειρώτας, κατηγόρειτο δὲ καὶ ὡς λατινίζων κατὰ Γεδεών «Πατριάρχ. Πίνακες», σ. 619.

4. Σωφρ. Εὐστρατιάδου «Ρωμανός ὁ μελωδός» θρησκ. περιοδ. Παρίσιος 1932, τόμ. Α', σ. 286. Βλ. καὶ Θρακικά Η', 1937, σ. 46—51 βιογραφικά τινα καὶ τρεῖς ἐπιστολάς τοῦ Ἀθανασίου.

5. Βιβλίου Κουρίλα Λαυριώτου, «Ὁ ἅγιος Στέφανος ἐν Ἀδριανουπόλει, πατριάρχ. Σταυροπήγιον καὶ μετόχιον τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀθῶνος, ἀνάτ. ἐκ τοῦ 5' τόμου τῶν «Θρησ. Πικῶν», Ἀθήναι 1935, σ. 47—51.

ὁποίου τὰς χεῖρας νὰ τὸ παραδώσωσι διὰ νὰ μὴν ἤθελε παραπέσει καὶ ὑστερηθοῦμε δεκαετοὺς κόπου, ὅπου κατηναλώσαμεν δι' αὐτὸ χάριν τοῦ ἡμετέρου γένους». Ζητεῖ ἔπειτα νὰ κανονίσουν καὶ τὴν δαπάνην τῆς ἐκτυπώσεως διὰ 1500—2000 ἀντί-τυπα, ἅπερ ἀναλαμβάνει νὰ τὰ πληρώσῃ ἅμα τῇ παραλαβῇ. Εἶτα ὀρίζει τὰ στοιχεῖα τῆς ἐκτυπώσεως καὶ τὰς ἄλλας διατυπώσεις, περὶ τοῦ προνομίου τῆς πωλήσεως, ὅπερ θὰ ἐξέδιδεν ἡ Γαληνοτάτῃ Ἀριστοκρατία διὰ 10—15 ἔτη, περὶ τοῦ διορθωτοῦ τῶν δοκιμίων «νὰ τὸ θεωρήσῃ μία καὶ δύο, διὰ δὲ τὴν ὀρθογραφίαν... καὶ τὸν πίνακα τῶν ὀνομάτων, ὅτι εἰς αὐτὸν στέκεται τὸ ὄλον»· ὅθεν ὡς ἐπιστάτην ὄλων τούτων προτείνει τὸν ἐκεῖ διατρίβοντα Μεθόδιον Ἀνθρακίτην «καὶ σὰς πέμπω γράμμα ἀβούλωτον, καὶ ἄς σὰς φανῇ εὐλογον δόσπε του ἢ ὅπως ἄλλως ὀρίσητε, μόνον νὰ γένῃ μὲ ἐπιμέλειαν ἢ διόρθωσις. Περί δὲ τῶν ἄλλων ἦτοι διὰ τὸ χαρτὶ καὶ εἴτι ἄλλο συστατικόν του ἢ ἀγγλινόιά σας εἶναι ἀρκετὴ νὰ τὰ προσδιορίσῃ... Διὰ τὸν πίνακα ἄφησα λόγον εἰς τὸν ἄνωθι παπὰ κύρ Ἀναστάσιον νὰ τὸν τελειώσῃ». Γράφει ἀπὸ Ἰωαννίνων 1707 Σεπτ. 22 καὶ ὑπογράφεται:

«† Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος πρὸς Θεὸν εὐχέτης» (1)

Ὁρθῶς ὁ ἐκδότης τοῦ γράμματος προείκασεν, ὅτι Παπᾶ Ἀναστάσιος εἶναι ὁ Παπαβασιλόπουλος καὶ οὐκ ἄλλος, τοῦθ' ὅπερ ἐπιβεβαιοῦται ἤδη καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἀνατυπωθέντος ὑπ' ἐμοῦ γράμματος αὐτοῦ τοῦ Ἀναστασίου. Οὗτος ἐν ἀρχῇ ἐπαινεῖ τὸν «περὶ τὰ κατὰ ξινθεον ζῆλον» τοῦ Ἀρτῆς Νεοφύτου, ὅστις, σημειωτέον, ἦτο εἰς τῶν κλεινῶν καὶ λίαν φιλομούσων ἱεραρχῶν τοῦ τότε καιροῦ, καὶ ἐπικροτεῖ τὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ἐκδόσεως ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τρίτου χεῖρας τὸ προσρισθὲν πρὸς τὸν 150 φλωρίων διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Γεωγραφικοῦ», ἅπερ εἶχε ἀφήσει ὡς εἰκάζω πρὸς τὸν Ἀρτῆς ὁ ἀποθανὼν Ἀθηνῶν Μελέτιος, οὗτος δὲ διαμένων ἐν ΚΠόλει γράφει πρὸς τὸν Ἀναστάσιον νὰ τὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ βοηθοῦ του ἐπισκόπου Ῥωγῶν ἐν Ἀρτῇ, ὅστις ἐπίσης εἶχεν ἀναχωρήσει διὰ τὴν Βασιλεῦσαν. Ὁ Ἀναστάσιος γράφει ἤδη πρὸς τὸν ἐν ΚΠόλει Νεόφυτον ν' ἀποστείλῃ τὰ χρήματα διὰ τοῦ Ἰωαννίτου Ἰωάννου Δήμου Στάνου ἐμπόρου, καὶ νὰ κρατῇ αὐτὰ «ἕως οὗ νὰ ἔλθωσιν ἀπὸ Βενετίας τυπωμένα καὶ δεμένα τὰ ἑκατὸν γεωγραφικὰ βιβλία κατὰ τὴν συμφωνίαν» (2). Ἐν ἀνάγκῃ ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ καὶ ἐγγυητὴν, ὥστε «νὰ γράψωμεν εἰς Βενετίαν διὰ νὰ ἀρχίσῃ ἡ τύποις τοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία θέλει καὶ τὸν πρόλογον καὶ τὴν ἀφιέρωσιν εἰς τὸ ὕψος τῆς Πανιερότητος σας... τὸ σχέδιον τῆς ἀφιέρωσεως ἄρχομαι νὰ ὑφαίνω ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ μὲ δεύτερον τὸ στέλνω νὰ τὸ θεωρήσῃ καὶ ἡ ὑμειτέρα Πανιερότης»· αὐτὰ γράφει ὁ θαυμασίος ἀνὴρ προθυμοποιούμενος νὰ ἴδῃ τὸ Γεωγραφικὸν ἐκτυπούμενον. Τίς δὲ ὁ ἐξάδελφός του Ἀλέξιος, ὃς προσκυνεῖ τὸν πανιερώτατον, οὐκ οἶδα ὁ δὲ Στάνος, περὶ οὗ κατωτέρω, ἴσως Μετσοβίτης εἶναι, ὅθεν κατάγονται οἱ Στάνοι (3). Ἡ ὑπογραφή ἐνταῦθα εἶναι «ἀπὸ Ἰωαννίνων κατὰ τὸ γρηβ', αὐγ. κὲ Ἀναστάσιος ἱερεὺς Βασιλείου ἱερέως». Ὁ συνιστώμενος λοιπὸν ἦτο ἀξιόχρεων πρόσωπον καὶ ὑπῆρξεν ἐπιτυχὴς ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀναστασίου, διότι χάρις εἰς αὐτὸν εἶδε τὸ φῶς διὰ τύπου ἡ Γεωγραφία αὕτη, ἥτις

1. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο γράμμα ἐδημοσίευσεν ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας ὁ κ. Κ. Μέρτζιος (Ἡπειρ. Χρον. ΙΑ', σ. 323—324).

2. Δὲν γνωρίζω πως τὸ βιβλίον ἐξετυπώθη μόνον τῇ 1728 εἰς μέγα 4ον ἐκ. σ. 620 καὶ 48 ἐκτὸς ἀριθμοῦ (βλ. ἡμετέραν «Βιβλιογραφίαν Ἡπειρου καὶ Ἀλβανίας». (Ἀνατ. ἐκ τῶν Γ'—5' τόμ. τῶν Ἡπειρ. Χρον.) σ. 124—125. Τὸ βιβλίον ἔχομεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ, εἶναι δὲ σπανιώτατον εἰς τὴν α' ἐκδοσιν καὶ περιζήτητον. Χθὲς εἶδον αὐτὸ εἰς τὴν προθήκην τοῦ συμπατριώτου μας βιβλιοπώλου κ. Βασ. Γρηγοριάδου. Ἦν εὐτυχεῖς οἱ συγγραφεῖς τοῦ τότε καιροῦ ποῦ ἐλάμβανον ἐκ τοῦ τυπογραφείου ὁλοδερμάτινα δεδεμένα τὰ βιβλία τῶν! Ἡ β' ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου Γαζή τῇ 1807 εἰς Δ' τόμους εἰς 10ον, δεδεμένη καὶ αὐτὴ ἀλλ' ἔχει δῆμα μόνον εἰς τὴν στάχυν.

3. Βλ. Χατζημιχάλη, Ἡπειρ. Χρον. ΙΕ', σ. 62, 64—65.

τιμῇ τὴν Ἡπειρον ἔλην, διότι μοναδική μετὰ τὴν ἄλωσην καὶ τί λέγω μετὰ τὴν ἄλωσην; καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἐγράφη ὑπὸ Ἑλλήνων τοιοῦτον κολοσσιαῖον ἔργον φαντάζεται πᾶς τις τὰς βιβλιοθήκας τῶν τότε Ἰωαννίνων, ὅπου, νομίζω, συνετάχθη τὸ σύγγραμμα, ⁽¹⁾ περιλαμβάνον εἰδήσεις καὶ λεπτομερείας, αἵτινες καὶ σήμερον εἶναι δύσκολον νὰ συγκεντρωθῶσιν. Ὑπὲρ τῆς προτάσεως τοῦ Ἀναστασίου νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁ ἐν Βενετίᾳ ἐμπορευόμενος Στάνος, ὅστις εἶχε καὶ ἀντιπρόσωπον ἐν Ἰωαννίνοις τὸν ἀδελφόν του Κώσταν Στάνου, παρουσιάζεται ὁ εὐγενὴς Ἰωαννίτης Καμαράδος Ἰωάννου διὰ δυὸ ἐπιστολῶν ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἀρτῆς Νεόφυτον, τὸν ἐντολοδόχον τοῦ Μελετίου (ἀπὸ 29 Ἰουν. 1722 καὶ αὐγ. 25) ⁽²⁾ προσφερόμενον νὰ ἐξοδεύσῃ ἐξ ἰδίων, γράφει: «ὁ κύρ Ἰωάννης Στάνος ἀπὸ Βενετίας μᾶς ἐμετάγραψε πάλιν διὰ ἐπιθυμεί νὰ τυπώσῃ αὐτὸ τὸ Γεωγραφικὸν βιβλίον ἀνίσως καὶ ἔχει 500 ρεάλια βοήθειαν ἀπὸ τινος καὶ νὰ δώσῃ διὰ τὰ αὐτὰ βιβλία 100...» εἰς αὐτὸ τὸ γράμμα ἀπαντῶν ἔγραψε πρὸς Ἀναστάσιον ὁ Νεόφυτος· ὅθεν ἐπανελάβε τὴν πρότασιν ὁ Καμαράδος, ἀφοῦ, ὡς φαίνεται, ἔμαθε τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκδοσιν καὶ γράφει διὰ ὁ Στάνος κεῖναι σίγουρος ἄνθρωπος καὶ παραδίδεται εἰς χεῖράς του τὰ 150 τσεκίνια αὐτοῦ. ἢ ἂν ὀρίζετε σὰς δίνει καὶ καλὸν κεφείλην (ἐγγυητήν) αὐτοῦ, ἕως νὰ ἔλθουν τὰ 100 βιβλία νὰ σὰς τὰ παραδώσῃ καὶ τότε νὰ εἶναι ἰδικὰ του τὰ 150 τσεκίνια... Ἐσυντύχαμεν ἐδῶ μὲ τὸν κύρ Κώστα Στάνον καὶ ἔγραψεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην Στάνον εἰς Βενετίαν, ὅτι νὰ παρουν τὸ θέλημα ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν, νὰ εἶναι ἔτοιμοι...» Ὁ Ἀρτῆς τότε ἐπεφόρτισε τὸν Βελλᾶς Ἰωαννίκιον, ὅστις ἦτο ἐπίσκοπός του, καὶ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν: «Διὰ τὰ 150 φλωρία βενετικά τοῦ τυπωθησομένου βιβλίου ἔγεινα ἐγὼ ἐγγυητὴς καὶ ὑποσχόμενος διὰ γράμματος ἐμμητύρου, πῶς ἔταν λάβετε 100 βιβλία νὰ μετρῶ τὰ 150». Τότε καὶ ὁ Νεόφυτος ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀναστάσιον νὰ συντάξῃ τὰ προλεγόμενα καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀφιέρωσιν τοῦ βιβλίου ⁽³⁾. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡ αὐθεντία τῆς Βενετίας τὴν 5 Ὀκτ. 1724 ἔδωκε τὴν ἄδειαν τῆς ἐκτυπώσεως· ἀλλὰ τότε παρουσιάσθη ἡ ἀδιναμία τοῦ τυπογραφείου ν' ἀναλάβῃ τοιαύτην τεραστίαν δαπάνην καὶ ἰδρῦθη ἑταιρεία προτάσει τοῦ χρηματοδότη Ἰωάννου Στάνου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Γλυκὺς καὶ Στάνος, ἣτις καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐκτύπωσιν προσελθόντος ἀρωγοῦ τοῦ πενθεροῦ τοῦ Νικ. Γλυκεὸς Παναγιώτου Σαράφη ⁽⁴⁾. Ἡ προσφορὰ πάντως τοῦ Ἀρτῆς Νεοφύτου ἐπετάχυνε τὴν ἐκδοσιν (ἣτις δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, ἐὰν προήρχετο ἐξ ἰδίων ἢ ἦτο κατατεθὲν κεφάλαιον τοῦ συγγραφέως, ἔταν παρέδωκεν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον) ἀλλ' ὅπως δὴποτε ἐθεωρήθη ἐλαχίστη καὶ διὰ τοῦτο 100 μόνον ἀντίτυπα φέρουσι τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου Παπαθασилоπούλου συνταχθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἀφιέρωσιν, οὔτε καὶ κανὲν ἐκ τῶν 8 προτασομένων ἐπιγραμματῶν μνημονεύει τὸν πρωτουργόν τῆς ἐκδόσεως Νεόφυτον. Ὅλα τὰ λοιπὰ ἀντίτυπα φέρουσι τὴν γέμουσαν ἐπαίνων καὶ κολακείας πρὸς τὸν Σαράφη ἀφιέρωσιν, ἣν ὑπογράφει ὁ τυπογράφος ὡς καταλήγων: «Εὐγενέστατε κύριε, δηλοποιούμεν πόσον εἶναι ἀξιέπαινος ἡ εὐεργεσία τῶν χρησιμωτάτων ἀνδρῶν πρὸς τὰ γράμματα καὶ... ἀποδείχνομεν ἐπαινετὴν καὶ λαμπρὰν τὴν διάθεσιν, ὅπου ἔχετε πρὸς τοὺς ἐπιστήμονας... ἀπεφάσιμα νὰ προσφωνήσῃ τὴν παροῦσαν εἰς τὴν ὑμετέραν ἐντιμότητα... δείχνοντας... τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν, ὅπου τρέφετε πρὸς τὰ μαθήματα. 1728 Ἰανουαρίου 25 εἰς Βενε-

1. Ὁ Ἀναστάσιος γράφει ἐν Ναυπάκτῳ, ὅπου ὁλοκληρώθη.

2. Αἱ ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ Λαυρ. κώδικος ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου ἐν Ρωμ. Μελ. Α', σ. 213—215.

3. Αὐτ. 212 ὁ Εὐστρατιάδης γράφει, ὅτι κατόπιν τῆς διαταγῆς ταύτης ὁ Ἀναστάσιος ἔγραψε τὸ ἀνωτ. δημοσιεύθαι, ἀλλὰ παρενόησε τὸ περιεχόμενον, ὅπου ἐκεῖνος ἀναμένει τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τεθέντος ὅρου ὑπὸ τοῦ Στάνου, καὶ τότε τὰ πάντα τελειώνουσιν.

4. Τὰ τῆς ἑταιρείας ταύτης ἣτις διήρκεσε μέχρι τοῦ 1739 ἐκτίθενται λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ κ. Μέρτζιου ἐν Ἡπειρ. Χρον. Ι', σ. 41—47.

τίαν· τῆς ὑμετέρας ἐντιμότητος εὐλαβῆς δοῦλος καὶ γαμβρὸς Νικόλαος ὁ Γλυκὺς »⁽¹⁾. Τὰ 100 ἐκεῖνα σώματα, ἅπερ ἀπεδέξατο ὁ Ἄρτης χωρὶς νὰ διαμαρτυρηθῇ, νῦν εἶναι δυσεύρετα, καὶ γνωρίζομεν τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ Legrand ⁽²⁾.

Τὸ εὐτύχημα εἶναι, ὅτι εἰς ὅλα γενικῶς τὰ ἀντίτυπα ἐδημοσιεύθη ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου φλοτεχνηθεῖσα βιογραφία τοῦ Μελετίου Ἀθηνῶν μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἐπιγραμμάτων, ἣν θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ ἐπόμενον τεῦχος τῆς «Ἡπειρωτ. Ἑστίας», καὶ χάρις εἰς αὐτόν, ἀπολογισθῶμεν τὴν μελίσσῃς τὰ σπουδαιότερα στοιχεῖα τοῦ βίου τοῦ κλεινοῦ συγγραφέως, δυνάμεθα σήμερον νὰ μάθωμεν τὰ κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον ἱεράρχην καὶ πολυγραφώτατον συγγραφέα.

Ταῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ ἔργα τοῦ Παπαβασιλοπούλου καὶ οὕτως ἐτίμησαν καὶ ὕμνησαν τὴν παιδείαν καὶ δρᾶσιν τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους οἱ σύγχρονοί του φίλοι καὶ θαυμασταί ὡς καὶ οἱ εὐγνώμονες μαθηταί. Εἶναι δὲ βέβαιον, ὅτι ἐν ταῖς ἐνεξηρεῦτοις ἐτι βιβλιοθήκαις τῆς ἀνατολῆς καὶ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν ἱερῶν θὰ ἀνευθῶσι καὶ ἄλλα γράμματα τῶν ἐμιλητῶν, ὅπως τὰ τοῦ Ἰωσήφ Νεοφύτου, θὰ ἔλθωσιν εἰς φῶς στοιχεῖα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βιογραφίας του, ἥς μόνον σχεδίασμα εἶναι ἡ παρούσα μελέτη. Ἀπόπειραν ἐπίσης ἐπεχειρήσαμεν νὰ πράξωμεν προσδιορίζαντες τὴν ἐποχὴν καὶ τὸ κλῖμα, εἰς ὃ ἔζησεν ὁ Ἀναστάσιος, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἑλικῶνος περίτρομοι ἐκ τῆς Τουρκοκρατίας εἶχον πλαισιώσει τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης καὶ ἀντικαταστήσει τὰς ἀρχαίας πελειάδας· ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ πατρ' ἀρχῆς τῶν ἑλλ. γραμμάτων Νεόφυτος Δούκας ἀποφαινόμενος, ὅτι «κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ὅσοι ἐχρημάτισαν Ἕλληνες συγγραφεῖς ὑπῆρξαν ἢ Ἰωαννῖται ἢ μαθηταί τῆς τῶν Ἰωαννίνων σχολῆς» ⁽³⁾.

Ἀναστ. Παπαβασιλόπουλος καὶ οἱ κορυφαῖοι διδάσκαλοι Μελέτιος Ἀθηνῶν καὶ Μεθόδιος Ἀνδρακίτης

«Βίος τοῦ μακαρίτου καὶ ἀοιδίμου Μελετίου συγγραφέως τῆς παρούσης Βιβλίου»
ὑπὸ Α. Παπαβασιλοπούλου ⁽⁴⁾

Μελέτιος ὁ ἀοιδίμος γέννημα ἦν Ἰωαννίνων (πόλις ταῦτα τὰ Ἰωάννινα τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς νῦν χρόνους περιφανῆς καὶ περίφημος)· ἐλέγετο Μιχαὴλ τὸ πρῶτον· καὶ ἐν νεανίσκοις τελῶν ἐμαθήτευσεν ἐν Ἰωαννίνοις τὰ ἑλληνικὰ γράμματα παρὰ ἐλλογίμῳ ἀνδρὶ Βησσαρίωνι τῷ Μακρῷ· χειροτονηθεὶς δὲ ἱερεὺς παρὰ τοῦ κυρίου Κλήμεντος, τοῦ Ἰωαννίνων μητροπολίτου, ἀπῆλθεν εἰς Οὐγεντίας, ὅπου ἐπαιδεύθη ἀκριβῶς τὴν λατινικὴν διάλεκτον καὶ πᾶσαν ἐπιστήμην, οὐ μόνον φιλόσοφος χρηματίσας καὶ μαθηματικός, ἀλλὰ καὶ ρήτωρ οὐ τῶν τιχόντων καὶ ἱατρὸς ἄριστος. Ἐπανακάμψας οὖν πάλιν εἰς Ἰωάννινα, διδάσκαλος τοῦ ἐν αὐτοῖς δευτέρου σχολείου τοῦ Ἐπιφανείου λεγομένου ἐχρημάτισεν, ὅτε καὶ τὴν ἀστρονομικὴν συνεγράψιτο βίβλον. Τοῦ Ναυπάκτου δὲ καὶ Ἄρτης μητροπολίτου κυρίου Βαρθολομαίου πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος καὶ τῶν ἐξ Ἄρτης ζητησάντων αὐτὸν διὰ ἀρχιερέα, ἀπελθὼν εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου τότε ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης ἦν

1. Ἡ ἀφίερσις ὅλη ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Μέρτζιου (Ἡπειρ. Χρον. Ι', 1935, σ. 75—77).

2. Bibliographie hellénique, au 18e siècle, τόμ. Α', σ. 211—212. Καὶ εἰς τὸ ἐξώφυλλον ἐτέθη: «Μελετίου Γεωγραφία παλαιὰ τε καὶ νέα... προσφωνηθεῖσα δὲ τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ κυρίῳ Παναγιώτῃ Σαράφῃ»· ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται οὗτος ὡς ὁ μεγαλύτερος συνεργός· ὅθεν δὲν εὐδοῦται τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ Ἰδοστρατιάδου, «ὅτε ἐδολιεύθη ὁ τυπογράφος Γλυκὺς εἰς τὸν Ἅγιον Ἄρτην κλπ.» ἐνθ' ἀνωτ. σ. 215.

3. Βλ. Ἀραβαντινόν, Χρονογρ. Ἡπείρου Β', σ. 281 καὶ Σεργ. Μακρῶν «Φυσ. ἀκρόασις» 1816· ἐν ἀρχῇ ὀνομάζει τὰ Ἰωάννινα μητρόπολιν τῶν ἐπιστημῶν, νέας Ἀθήνας καὶ λόγων ἐστίν.

4. Προτάσσεται ὁ βίος οὗτος ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς Γεωγραφίας 1728.

μετά τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου, Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης χειροτόνηται μητροπολίτης ἐν ἔτει ,αχ 46' ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ Μελέτιος μετονομασθεὶς χρηματίας δὲ ἐκείσε ἀρχιερεὺς ὡς ἐγγιστα ἔτη τέσσαρα, καὶ τὴν Ἀρταν λεηλατήσαντος (1) τοῦ Λιμπερίου Ἱερακάρη τουπίκλην Γκισούρμπεη, δύναμιν παρὰ τῶν Οὐνετιῶν λαβόντος, ἐσυκοφαντήθη ὁ ἀοίδιμος πρὸς τοὺς κρατοῦντας ὡς τάχα εἰδῆσιν ἔχων περὶ τῆς λεηλασίας (2) ταύτης· διὸ ἐν Ἰωαννίνοις τότε τυχῶν καὶ συμβουλευθεὶς παρὰ τινῶν τῶν γινωσκόντων τὴν κατ' αὐτοῦ σκευωρίαν μὴ ἀπελθεῖν εἰς Ἀρταν, κεκρυμμένος ἦν ἐν αὐτοῖς μῆνας δύο, προσμένων τὸ ἀποβῆσθαι, ὅτε καὶ ἰὺ περὶ διαφορῶν ἀκουσμάτων βιβλίον συνεγράψατο (3).

Μετὰ ταῦτα οὖν ἐπορεύθη εἰς Ναύπακτον ὑπὸ τὴν τῶν Οὐνετιῶν τότε οὖσαν ἐξουσίαν μετὰ τοῦ πλείοντος μέρους τῆς αὐτοῦ ἐπαρχίας, ἵνα τὸ εἰσόδημα τῆς ἐπαρχίας ὅπου διατρίψας σχεδὸν ἔτη τρία τὴν Γεωγραφικὴν ταύτην κατέστρωσε βίβλον (4). Ἀγάπης δὲ γενομένης μεταξὺ Οὐνετιῶν καὶ Τούρκων, εὐκαιρίας τε τυχῶν ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖθεν ἐπέμφθη παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς συνόδου εἰς Πελοπόννησον, ὑπὸ τὴν ἀριστοκρατείαν (sic) τῶν Οὐνετιῶν οὖσαν, ἑξαρχος καὶ ἐπίτροπος πατριαρχικὸς ἐν ἔτει ,αψα' (1701), ὅπως συνάξῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δίκαια παρὰ τῶν ἐκείσε ἀρχιερέων· ὅπου πορευθεὶς ἐτιμήθη κατὰ πολλὰ παρὰ τε τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἡγεμόνων Οὐνετιῶν καὶ παρὰ τῶν ἐν αὐτῇ κατοικούντων χριστιανῶν διὰ τε τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν καὶ τὴν τῶν λόγων πειθῶ καὶ ὑπρέπειαν. Ἐναντιωθέντες δὲ αὐτῷ οἱ τῆς Πελοποννήσου ἀρχιερεῖς καὶ μὴ βουλόμενοι πληρῶσαι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δίκαια, εἰς μάτην ἐκοπίασαν συντρεχόντων αὐτῷ τῶν ἡγεμόνων καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν, φήμην οὖν τὴν τυχούσαν λαβόντι ἀπὸ τῶν ἐν ἐκκλησίαις Ναυπλίου ῥηθειςῶν διδασκῶν παρ' αὐτοῦ ἦν γὰρ ἀξιώτατος εἰς τὸ διδάσκειν ὡς οὐδεὶς ἄλλος. Συνάξας οὖν ἱκανὴν χρημάτων ποσότητα παρὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχιερέων, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν παραδοὺς πάντα τὰ συναχθέντα τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίᾳ· ὅπου διατρίβων χρόνους σχεδὸν δύο παρεγένοντο (5) οἱ Ἀθηναῖοι καὶ βουλόμενοι τὸν ἴδιον ἀρχιερεῖα ἀποδιῶξαι ὡς ἀχρηστον, ἐζήτησαν αὐτὸν διὰ γνήσιόν τοις ἀρχιερεῖ, ὃν καὶ δέδωκεν αὐτοῖς ὅτε Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ἐν ἔτει ,αψγ' (1703), ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ· ὅστις πορευθεὶς εἰς Ἀθήνας ἀρχιεράτευσεν ἐν αὐταῖς ἑνδεκα ὡς ἐγγιστα ἔτη, καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν συνεγράψατο βίβλιν ἀρίστην καὶ πολυμαθεστάτην ἀπὸ γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀρχομένην μέχρι τῶν χιλίων ἑπτακοσίων χρόνων. Τοῦ μητροπολίτου δὲ Ἰωαννίνων κυρίου Κλήμεντος πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος οἱ Ἰωαννῖται ἐζήτησαν αὐτὸν διὰ ἀρχιερεῖα μετὰ ἀναφορῶν καὶ δεήσεων. Ὑπακούσας οὖν τῇ αὐτῶν δεήσει, ἀγάπῃ τε τῆς πατρίδος κινούμενος, ἐπορεύετο εἰς Κωνσταντινούπολιν μετατεθῆναι, ὃ δὲ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος προσμείναντες αὐτὸν ἡμέρας πολλὰς καὶ μὴ ὀρῶντες αὐτὸν ἐρχόμενον διὰ τὸ ἐμποδισθῆναι ἐν τῇ Λαρίσῃ ὑπὸ ἀσθενείας καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πεμφθέντα εἰδήσεως γράμματα οὐκ οἶδ' ὅπως χρονίσαντα, ὑποτοπάζαντες, ὅτι οὐ θέλει, βιασθέντες τε μάλ-

1. Τὸ κείμενον ἔχει λεηλατήσαντος.

2. Λεηλασίας.

3. Διὰ τὴν λιποταξίαν ὅμως ταύτην ἡ Μεγ. Ἐκκλησία ἐτιμώρησεν αὐτὸν καθαιρέσει (1700)· αὐτὸς ὅμως μὴ ἀποδεχόμενος ἐνήργει νὰ ἐπανέλθῃ «καὶ εἰς ἀνταρσίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας προυχώρησεν» ἀλλὰ σωφρονίσας ἐζήτησε συγγνώμην, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπαρχίαν δὲν ἐπανῆλθε, διότι τὸ Πατριαρχεῖον εἶχε πέμψει ἄλλον. Ἡ καθαιρέσις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σεραφείμ Βυζαντίου μητροπ. Ἀρτης, «Δοκίμιον» 1981, σ. 351—356.

4. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀρτης Νεόφυτον (17) γράφει, ὅτι δεκαετίαν ὅλην διέθετο διὰ τὴν συγγραφὴν, καὶ δι' αὐτὸ ὑπεστήριξα ἀνωτέρω, ὅτι ἤρξατο ἐν Ἰωαννίνοις ὡς σχολάρχης καὶ ἐπεράτωσεν ἐν Ναυπάκτῳ.

5. Συνήθης καὶ ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐστὶ ἡ ὀνόμασις ἀπόλυτος· διὸ καὶ ἡ δημοτικὴ τὴν μετοχὴν ἀπρόσωπον.

λον ὑπὸ μεγίστων μεσιτειῶν ἔχειροτόνησαν μητροπολίτην Ἰωαννίνων τὸν κύριον Ἱερόθεον Ράπτην. Μετὰ δὲ ταῦτα φθάσας ἐκεῖσε καὶ εὐρὼν κεχειροτονημένον μητροπολίτην Ἰωαννίνων ἐμείνεν ἡσυχάζων, εὐκαιρίαν ζητῶν, ὅπου μετ' ὀλίγας ἡμέρας νόσῳ κατατρεχθεὶς πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν. Συνεγράφατο ἔτι καὶ λόγους ἀρίστους, οὓς ἐπ' ἐκκλησίας ἔλεγε, φιλοσοφικά τε κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν⁽¹⁾ θεολογικά καὶ ἱατρικά, ἅτινα πάντα, θανόντος τοῦ ἀοιδίου, κεκλόφασι, τοὺς τε λόγους πάντας, ἃς καὶ διδασχὰς εἰώθαμεν λέγειν, οἱ ξένοις πτεροῖς² ὥς ἄλλος κολοῖδς εἰωθότες καλλωπίζεσθαι, οὐδὲν ἐκ τῶν τοιούτων συγγραμμάτων αὐτοῦ καταλιπόντες εὐρεθῆναι. Ἐφερε ταῦτα μεθ' ἑαυτοῦ ὁ ἀοιδίμος τὰ μὲν ὡς ἀτελῆ καὶ ἀνέκδοτα, εὐκαιρίαν ζητῶν τοῦ τελειῶσαι, τοὺς δὲ λόγους, ἵνα ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκη. Ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ κατὰ τὸ ἀψιδ' (1714) σωτήριον ἔτος τῇ 16' Δεκεμβρίου, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ Χάσκιῳ, ζήσας τὰ πάντα πενήντα καὶ τρία ἔτη».

Ἐπιγράμματα τοῦ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου

Εἰς τοῦ Παρθενίου Κατζιούλη «Ἀποφθεγμάτων ἀπανθίσματα ἀγίων Πατέρων καὶ φιλοσόφων...» Βενετία 1728.

«Τοῦ Ἀναστασίου Βασιλείου ἱερέως τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων
Βαῖα ἡ βίβλος, σοφίης δὲ μέλι προέχουσα
οὐ βαῖα· ἄρδει γὰρ φρένα σὺν κραδίῳ.
Ἡδύτερον μέλι, ἢ ῥα ἢ ὁ κύημα μελισσῶν
εὐφραίνει γὰρ νοῦν, κηρόμελι κραδίην.
Παρθενίῳ ἱερεῖ, ὅς δὴ ἡ ἠθολόγησεν
ἐκ πολλῶν βιβλίων ἄνθηα ἡδύτατα».

Εἰς τὴν Μελετίου Ἀθηνῶν Γεωγραφίαν 1728. «Ἐπιγράμματα εἰς τὸν μακαρίτην Μελέτιον τοῦ εὐλαβεστάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου

Ἀναστασίου ἱερέως, Βασιλείου ἱερέως».

«Ἀνιυγὸς αἰθερέης, ὑπερήμενος, εἴ τις ὁράειν
κόσμον τ' ἡδὲ πόλεις ἥλιος ὅσσα ὁρᾷ
Δέλιον γ' ἐσσυμένως λαβέτω ταύτην πολυεργῇ.
ἄντυξ γὰρ τελεθεὶ ἰθμοσύνης πινυτῆς
Ἡ ῥα ὅσοι ἔποχοι φαέθοντος ἀρείονα παιδὸς
ἡέλιοιο ὁρᾷν ὑψιφεφῶς δυνατοί.
Μελλεῖω κῦδος γέγα, ἡέλιοιο δίκην φῶς
παντοίης σοφίης, πᾶσιν ὅς ἔστι νέμει».

Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ.

«Πείρατα ἡδὲ πόλεις γαίης κάπερσι' ἄλλα
φυλά τε γηγενέων, κόσμον ἔχοντα μέγαν

1. Ἡ διατύπωσις αὕτη τοῦ Παπαβασιλείου ἔχει σχέσηιν πρὸς τὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ Ἀνθρακίτου, ὅτι «μίξας φιλοσοφίαν θεολογίαν... συνέχευε καὶ συνέφθειρε πάντα» (Χρήστου σ. 85). Τοῦτου ἕνεκα ὁ ἐπινοηθεὶς ὅρος «φιλοσοφικά κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν» ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν φοιτησάντων εἰς τὰ φιλοσοφικά τῆς Ἰταλίας Πανεπιστήμια. Πλὴν τούτων κατὰ Σάβαν ἔγραψε καὶ «Ρητορικὴν, περὶ τοῦ πῶς δεῖ διμυλῶν συγγράφειν», ἧς τὴν ἐκδοσὶν παρεσκεύαζεν ὁ Ι. Σακελλίων (Ν. Φιλολ. σ. 392). Κατὰ ταῦτα εἶχε δίκαιον ὁ Ἀνθ. Γαζής εἰς τὴν ἀφιέρωσιν τῆς 6' ἐκδόσεως τῆς Γεωγραφίας νὰ διακηρύξη: *Πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἤδη* (ἔγραψε τῇ 1807) *ἄρχισαν πρῶτοι οἱ Ἰωαννῖται ν' ἀποδεικνύουσι τὴν ἐπαινετὴν καὶ ἀντάξιον πολλῶν ἄλλων προθυμίαν. Αὐτοὶ πρῶτοι ἄρχισαν μετὰ τὴν στώσιν τῆς πατρίδος ἡμῶν... καὶ ἐσύστησαν σχολεῖα εἰς τὰ Ἰωάννινα. Αὐτοὶ ἀνεκάλεσαν πάλιν τὰς Μούσας εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν κατοικίαν* (σ. 8'—στ'). Ὁ γὰρ ἀπὸς Μελέτιος οἶκον προφοιδοῦμενος ἔγραψεν εἰς τὴν Γεωγραφίαν: καὶ ἐπερχόμενα γενεὰ θέλουσι τιμῆσαι μὲ ἀθανάτους στεφάνους, κατ' ἀξίαν πολλοὺς ἀνδρας τῆς πρωτεύουσας πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, οἵτινες ἔλαμψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ καὶ οἵτινες συνεισέφεραν πολὺ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος» ἐκδ. 6', τομ. Β' σ. 282.

Ρελεθρα τῶν ποταμῶν, ὀρέων κορυφὰς Σπυράδων τε
 νήσων εὐλύργων, εἴπερ ὀρεῶν ἀπόνως
 Κλησίας ἡδὲ θέσεις, ἐθέλη τις, τὴν δὲ ἀρίστην
 βίβλον προθύμως χεῖρεσι προσ' αἰβέτω.
 Μελετίῳ μουσῶν τροφίμῳ χάρις, ὅς ῥα πονήτι
 σύνθετ' ἐπισταμένως ἐξόμενος καθέδρη
 Ναυπάκτῳ ἰδίῃ λόγος εἰμὶ Ἀναστασίῳ
 μικροῦ σοὶ δούλου βαιὸν ἐνηνοχότος».

Ὁ ἐπισφράγισμα τῶν περὶ τοῦ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου γνωμῶν τῶν συγχρόνων καταχωρίζομεν ὥδε καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου, ἣν λαμβάνομεν ἐκ τῆς «Πανδώρας» τόμ. ΙΑ', 1861, σ. 88—89. Ὁ δημοσιεύσας αὐτὴν υπογράφεται Χ. Ἀραβαντινός, ἀλλ' εἶναι ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος τῆς Ἡπείρου Παναγιώτης καὶ ἴσως εἶναι ἑρμηνευτικὸν λάθος. Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἴδῃ διὰ πόσης τιμῆς περιβάλλει ὁ Μεθόδιος τὸν Ἀναστάσιον, ὃν ἔπειτα διεδέξατο ὡς διδάσκαλος ἐν Ἰωαννίνοις (1), καίτοι ἦτο ἀντίπαλος καὶ δικαίως διότι κατὰ τὴν καταδίκην του ὑπῆρξε μάρτυς τῆς κατηγορίας. Ἐχει δὲ ἡ ἐπιστολὴ καὶ σημειώδη τινὰ περὶ τῆς υποθέσεως, ἥτις ἡμᾶς τὴν μεγάλην φήμην τοῦ Ἡπειρώτου διδασκάλου τοῦ γένους. Ἰστέον, ὅτι ὁ τελευταῖος βιογράφος, καθηγητὴς τῆς Θεολογίας ἐν Θνίκῃ, κ. Παν. Χρήστου κακῶς ἡρμήνευσε τὸ κείμενον (2). Προσέτι ἔχει θέσιν ἐνταῦθα ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, διότι ἀναφέρει περικοπὰς ἐξ ἐπιστολῆς, ἣν ἀπηύθυνεν ὁ Ἀναστάσιος, ὅταν μεταμεληθεὶς ὑπερήρπιζε τὸν Μεθόδιον διὸ καὶ ἀφωρμήθη οὗτος νὰ γράψῃ πρὸς αὐτὸν τὴν ἐπιστολὴν, ἣν ἀσχολίαστον ἀνετύπωσεν ἐν τέλει καὶ ὁ κ. Χρήστου.

«Πανέντιμε καὶ λογιώτατε ἀδελφέ, διδάσκαλε τοῦ ἐν Τρίκλῃ Φροντιστηρίου, κύρ Ἀναστάσιε, ἐξ ὧν μου καρδίας ἀσπάζομαι σε (3).

Τὸ παρ' αὐτῆς ἐφετόν μοι περιχαρῶς ἐδέχθην, τό τε ὑγιὲς αὐτῆς καὶ τὴν, ἣν εὖνοιαν παρὰ τοῖς αὐτόθι ἔχει, οὐ μικρὸν ἐχάρην τοιαῦτα ἀρετῆς δῶρα. Ὡς οὕτως καὶ τὸ πρὸς τὸν ἅγιον Καστορίας γράμμα διὰ πιστοῦ ἀπέστειλα (4) καὶ τῷ κ. Κωνσταντίνῳ Σεχτενὲ γέγραφα, ὅσα προσήκοντα δι' αὐτὴν, δι' ὧν ἐλπίζω τοῦ ἐφετοῦ

1. Πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ὁ Π. Καλλιγὰς μαρτυρεῖ ὅτι τῷ 1715 ὁ Ἀνθρακίτης διεδέξατο τὸν Ἀναστάσιον (Πανδώρα, τόμ. Α', 1851 σ. 497).

2. «Μεθόδιος Ἀνθρακίτης. Βίος—Δράσις—Ἀνέκδοτα ἔργα». Ἰωάννινα 1953 (ἀν. ἐκ τοῦ Β' τόμου τῆς «Ἡπειρ. Ἑστίας») σ. 12 ἔνθα διορθούμενος τὸν Ἀραβαντινὸν ὑποστηρίζοντα, ὅτι ὁ Μπαλᾶνος Βασιλόπουλος ὑπῆρξε μαθητὴς ἐν Καστορίᾳ τοῦ Ἀνθρακίτου ἀνθυποφέρει, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Μπαλᾶνος ἦν τότε ὄριμος, ὁ Ἀναστάσιος διετέλεσε μαθητὴς του! αὐτὸ εἶναι ἀκατανόητον· πῶς ἦτο τότε ὄριμος ὁ Μπαλᾶνος, ἀφοῦ εἰς τὴν σχολαρχίαν προηγήθη ὁ Ἀναστάσιος καὶ αὐτὸν διεδέξατο μετὰ τὸν Παρθένιον Κατζίουλην ὁ Μπαλᾶνος; Ἀλλ' ὁ κ. Χρήστου, ὅπως ἀνεξετάστως καὶ ἀταλαιπώρως εἰς τὸν αἰῶνα μας παρὰ τὰ γραφέντα καὶ ἰδίᾳ παρὰ τοῦ μακ. Τρ. Εὐαγγελίδου ἀκολουθεῖ τὴν πεπλανημένην γνώμην τοῦ Ἀραβαντινοῦ (σ. 41 κ. ἀ) συγχέων τὸν Παπαβασιλόπουλον πρὸς τὸν Βασιλόπουλον Μπαλᾶνον καὶ μετὰ τὰ παρ' ἡμῶν ἀπηκριβωμένως γραφέντα δὲν ἐσπείσεν ἀνακαλέσθαι. Γράφει δ' ἐκεῖνος ταῦτα: «Α' Ἀναστάσιος ἱερεὺς Παπᾶ Βασιλείου, σχολάρχης ἐν Ἰωαννίνοις. Β' Ἀναστάσιος ὁ ἐπικληθεὶς Πώππας, Ἰωαννίτης καὶ οὗτος διδάσκαλος καὶ συντάκτης τῆς εἰδίου, καλουμένης «Φωσφόρος». Γ' Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος καὶ Δ' ὁ Ἰωαννίτης Ἀναστάσιος Βασιλόπουλος, πρὸς ὃν πιθανώτατα ἀπηνυθύνθη ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολὴ τοῦ Μεθοδίου» (Πανδ. 88). Ἐξέπληκτος παρετάξαμεν πολλὰς ἰσοχειροὺς υπογραφὰς τοῦ διδασκάλου τούτου, ἵνα ἀποδείξωμεν, ὅτι κατὰ διάφορον τύπον γράφει τὸ ὄνομα, ὥστε ἐκ τούτου προκύπτει ὁ Α' καὶ Δ' Ἀναστάσιος εἶναι ὁ αὐτός.

3. Δὲν ἐπρόσεξε τὴν προσφώνησιν ταύτην ὁ κ. Π. Χρήστου, ἀλλως δὲν θὰ ἤδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τὸν Ἀναστάσιον μαθητὴν τοῦ Μεθοδίου, ὅστις ἐν τέλει γράφει: «ταῦτα μὲν ὡς πατὴρ, ὑμεῖς δὲ...» ὡς γεροντότερος.

4. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν διέτριβεν ὁ Μεθόδιος ἐν Καστορίᾳ ἴσως ἐν Διαίσει.

ἐπιτυχεῖν (1). Καὶ πρότερον ὡσαύτως δι' ἰδιοχείρου ἡσπάσθην ἡδέως καὶ ἐκ καρδίας σὲ νῦν χήθην καὶ συγχώρησον ὀλοτελῇ σοὶ δέδωκα, ζητήσαντι καὶ εἴθε προσδέξαιτο ὁ Κύριος. Ἀνέγων καὶ τὸ εἰς τὰ μάλιστα ἐντεχνον καὶ γλαφυρὸν αὐτῆς πρὸς τὸν ὑπολαμβάνοντα τὰ πάντα ἐπίστασθαι καὶ μηδὲν ἀγνοεῖν, ἐν τῷ ἐάθει δὲ τὸ ἀμαθὲς ἔχοντα, παρ' οὗ ἡ ἀλήθεια παρηυδοκίμηται διὰ τοῦ ψεύδους παραπολύ. Ὁ σκηναὶς περικείμενος καὶ τὸ ἔγκοτον ἄχρι κεραίας ἐπισκιάζων, καὶ ἀλόγῳ φορᾷ τοῦ καθεστηκότος ἔξω πρὸς ἄμυναν καθιέμενος ὥστε οἷόν τε λέγειν τὴν ὑμετέραν περιγραφὴν, οὐ τὸ πᾶν περιέχων (ἴσ. περιέχουσιν), ἀλλ' ἐκ τοῦ προχείρου μάλιστα εἶναι, περιφρονητέος ἐστίν. Τοία ἡ χροιά τῆς διανοίας αὐτοῦ ἐν συντόμῳ (2). Τί δὲ χρὴ ποιεῖν, ἀγαπητέ; Ὅπλα κατὰ τῶν τοιούτων ἐγείρειν, οὐκ εὐλογον· οὐ γὰρ φιλοσοφικὸν καταδιώκειν καὶ μιμεῖσθαι τὸ τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως. Ἐγὼ μὲν αὐτῷ κατὰ τὸ ἱερὸν λόγιον τὸ πᾶν ἀφῆκα· συγγνώμη λοιδορίας ἀμείνων· παραπλησίως αὐτῆς δέομαι. Ἐχσον αὐτόν, ἀπρακτί σοι καθυλακτεῖ, ἱκανὴν δίκην ἔχει. Οὐδὲν δ' ὄφελος κάλαμον κινεῖν, θέλος κατὰ πλησίον. Βουλοίμην καγὼ πρὸς αὐτήν, πρὸς τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς Χριστόν, ὡς προδεηκῶς ἦδη τῇ ἡλικίᾳ, εἰπεῖν: Ἔως πότε δ' ἀγαπητός μοι κ. Ἀναστάσιος εὐθύνων; ἔως πότε ὀργῆς ἦετων; τίς ἡ τοιαύτη βαρύμηνος κατὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἐπιτεταμένη ἀγάπη; οὐ τὸ πᾶν ἐκ καρδίας ἀφῆκά σοι; οὐκ ἐσμὲν ἀδελφοί; οὐ μιᾶς Κυρίου τραπέζης; οὐ μιᾶ πίστει, μιᾶ ἐκκλησίᾳ τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις συνδεδεμέθα; Περὶ τίνος δ' ἡ τοιαύτη ἔρις; περὶ φιλοσοφίας; ἐρελεσχίας; Ἐρρέτωσαν ἅπαντες, οἳ τε πάλοι καὶ νῦν φιλοσοφοῦντες, οἱ ἀρχαῖς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιπλάστους τιθέμενοι! ἡ τῶν ἐθνικῶν φιλοσοφία, πᾶσα ἐπισκιαζομένη, πᾶσα μάταιος κατὰ τὸν ἱεροφάντορα ἡ τούτων διάνοια, ὀξυτάτη πρὸς τὴν τῆς ματαιότητος θεωρίαν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς κατανόησιν ἐξημαύρωται. Μία ἀλήθεια, Χριστὸς ἐσταυρωμένος. Οὐδὲν ἕτερον ἀληθὲς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Ἰκανῶς κεκοιμήκατε καὶ τὴν ἀμνηστίαν τῶν πόνων ὑμῶν ἔχετε. Ὅσα ἠβελήσατε, ἐποιήσατέ μοι! Κατεφρονήσατε, ὑδρίσατε, ἡτιμάσατε, περίφημα μὲ ἀνεδείξατε, ἀποτρόπαιον ἀνθρώποις, οὐ μὴν ἐξ Θεοῦ (3). Τί ἐτι ἐπιζητεῖτε; τὰ πάλοι ἀνακυκλοῦν καὶ τὰς λύπας ἀναστομοῦν; Ὁρᾶτε, ὅτι ἔστι καὶ ὀφθαλμοὶ ἐκδικήσεως. Ταῦτα μὲν ὡς πατήρ, ὑμεῖς δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑμῖν ποιεῖτε. Ὑγιαίνειτε!

Ὁ Μεθόδιος(4).

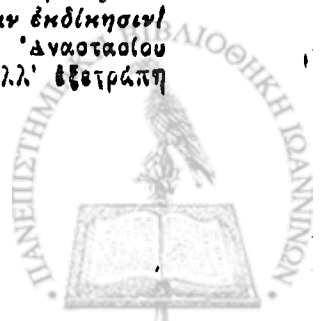
Ὁ ὄντως ἀγαθὸς Ἀναστάσιος τὴν ἐπαθεν! Ριφθεὶς ὡς ἄλλος μεταστραφεὶς

1. Πράγματι εἰσηκούσθη ἡ οὐσία τοῦ Ἀνθρακίτου καὶ διεδέξατο αὐτόν ὡς σχολάρχης ἐν Καστορίᾳ κατὰ τὸν Παράνικαν «Σχεδιάσμα» σ. 53 (ὁ Χρήστου ἔχει 82).

2. Κατ' Ἀραβαντινὸν ἀγνοεῖται ὁποῖος ἦν ὁ πρὸς ὃν ἔγραψεν ὁ Ἀναστάσιος. Δεικνύεται δὲ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Μεθοδίου, ὅτι ὑπῆρχε προπετής της καὶ σοφιστῆς ἐπιμένων εἰς τὸ δυσφημεῖν καὶ καταδικάζειν τὸν Μεθόδιον ἐπὶ ἀμαθίᾳ καὶ δυσειδίᾳ, ὑπὲρ συνήγοροι ὁ Ἀναστάσιος καὶ ἀντετάσσετο, ἀλλ' ὀργίλως καὶ δυσμενῶς ὄθεν πρὸς παῦσιν τῆς τοιαύτης ἔριδος, ἐχούσης τὸ πρόσωπον τοῦ Μεθοδίου, ἐνεχάραξεν οὗτος ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ τὴν τε ἀποδοκιμασίαν καὶ λύπην του» (Πανθ. 88, σημ. 6'). Κατὰ τὸν καθ. κ. Χρήστου κατήγοροι τοῦ Ἀνθρακίτου ἦσαν ὁ ἱερομ. Ἱερόθεος προσελθὼν ὡς ἐγκάθετος εἰς τὰς παραδόσεις του εἰς Ἰωάννινα καὶ ὁ συνεργὸς του Γεωργ. Ρούνης, ὁ Σιατιστεύς· ἀλλ' οὐδέτερος τούτων, δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου στιγματιζόμενον δεινὸν κατήγορον. Δὲν ἐπέμεινε περισσότερον ὁ νέος διογράφος νὰ τὸν ἀνακαλύψῃ (βλ. σ. 26 Δίωξις καὶ κατηγορία). Καὶ παραβάλλει μὲν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μολίνου πρὸς τὴν τῶν Ἑουχαστῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐν Ἀθῶν ἀλλὰ δὲν ἐπλησίασε τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ὅτε μεταφράζονται ἔργα τοῦ Μολίνου ἐν Ἀθῶν, ὡς τὸ «Περὶ συνεχοῦς μεταλήψεως» καὶ ἄλλα σχετικὰ τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου «Πνευματικὰ γυμνάσματα» «Ἀόρατος πόλεμος», περὶ ὧν βλ. σημείωμα ἡμῶν εἰς τὸ α' τεύχος τῆς «Θεολογίας» τοῦ 1955. Εἶναι ἔγγυς τοῦ Ἀθῶν ὁ καθηγητὴς καὶ ὅταν μεταβῇ εἰς τὴν Σκῆτην τῆς ἀγ. Ἀννης θὰ μάθῃ πολλά.

3. Εἶναι περίεργος ἡ τελευταία αὕτη ἀποστροφή πρὸς τὸν Ἀναστάσιον διὰ τὰ κατὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐξερευχόμενα καὶ ἡ προσπάθεια νὰ ἀναγκάσῃ αὐτόν νὰ παύσῃ πολεμῶν τοὺς πολεμίους του.

4. Ἀπὸ φιλικῆς ἡ ἐπιστολὴ κατήντησεν ἐχθρική ἀπειλοῦσα καὶ θείαν ἐκδίκησιν! Ὁ ἀνὴρ φαίνεται τρομοκρατημένος· ἐφοβεῖτο μήπως ἡ βαρεῖα καὶ ἱταμὴ τοῦ Ἀναστασίου γλῶσσα δημιουργήσῃ αὐτῷ νέους ἐχθρούς καὶ ἀναρρίψῃ τὰ λωφάσαντα πλάτη· ἀλλ' ἐξετράπη βρολογομένως καὶ ἀσφαλῶς ὑπὸ τὸν ἄκαμτον ἐχθρὸν καὶ πάλιν τὸν Ἀναστάσιον.

Παῦλος· εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ ἄλλοτε φίλου καὶ νῦν δεόμενος τῆς προστασίας του ἀνεστάτωσε κύριολεκτικῶς τὴν παράταξιν τῶν κατηγορῶν, οἵτινες εἶχον καταντήσει αὐτὸν πτώμα, ὥστε νὰ φοβῆται καὶ ἀπὸ τῆς σκιάς αὐτῶν. Ἐν τούτοις καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὑπάρχει ἀντίφασις ἐν τῇ ἐπιστολῇ του, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐπέτεθη λάβρως κατὰ τοῦ κυρίως κατηγοροῦ καὶ χαρακτηρίζει αὐτὸν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα· νῦν παλινῶδει ἀλλὰ καὶ ὁ δορυμὸς κατὰ τοῦ Ἀναστασίου ἔλεγχος, ὅστις ὡς μεταννοῦσα ἔρχεται Μαγδαληνῇ, δὲν εἶχε τὴν θέσιν. Ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ διήκουσαι αὕτη ἀνωμαλία πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ γῆρας, ὅπερ ἐπετάχυνεν ἡ δοκιμασία καὶ ὁ κλονισμὸς, ἐν ὑπέστη ἐκ τῆς καταδίκης ὑπὸ τοῦ οἰκουμ. πατριαρχείου. Φαίνεται, ὅτι ἦτο ὁ μακαρίτης ἀσθενεὺς ἰδιοσυγκρασίας καὶ εἰς ἄκρον φιλότ.μος, ἄλλως δὲν ἦτο καὶ μὴ ἔχων ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει. Οἱ πολυπληθεῖς ὄντως φίλοι καὶ θαυμασταί του δὲν τὸν ἐγκατέλιπον. Παρηκολούθουν καὶ ὑπεστήριζον αὐτὸν μέχρι τοῦ τάφου. Τὸ πατριαρχεῖον κατεδίκαζεν αὐτόν, ἐν γνώσει δὲ αὐτοὶ τὸν διώριζον σχολάρχην ('). Ὅλοι οἱ προύχοντες Ἰωαννῖται ὑπὲρ αὐτοῦ καλουμένου νὰ ἀπολογηθῇ ἀπέστειλαν ἀναφοράν πρὸς τὸν ἐγκριτον συνοδικὸν Νικομηδείας Παῖσιον· ἀνατρέπουσιν ἄρδην τὰς κατηγορίας, πλέκουσιν ἐπ' αὐτὸν τὸν ὕμνον αὐτοῦ καὶ δικαιολογοῦσι τὴν μὴ μετάβασιν διὰ τὸ προέβηκός τῆς ἡλικίας (αὐτ. σ. 27). Ἡ ἀπόφασις τῆς ἐκκλησίας ἐστάλη πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀχριδῶν Ἰωάσαφ, τὸν Μοσχοπολίτην. Οὗτος εἰς τὴν Καστορίαν προσκαλέσας τὸν Μεθόδιον ἐπεισεν αὐτὸν νὰ κάμῃ γραπτὴν καὶ προφορικὴν δμολογίαν πίστεως, ἣτις ὑπογραφεῖται ὑπὸ τῆς Ἀχριδηνῆς συνόδου ἀπεστάλη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ εὗτε τὸν Ἰούλιον 1725 ἐδόθη ἄφεςις εἰς αὐτόν (σ. 38). Εἰς τὴν σκανδαλώδη ταύτην ὑπόθεσιν ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης εὕρισκει πολλὰ τὰ ἀντιφατικὰ καὶ ἀσυμβίβαστα, ὅπερ ὁ κ. Χρήστου δὲν ἐφρόντισε νὰ ἄρῃ. Καὶ ἐρωτῶμεν:

Μειέβη κληθεῖς πρὸς ἀπολογία καὶ εἰς ΚΠολιν ἢ ὄχι; Οὗτος στηριζόμενος εἰς τὸ γράμμα τῶν Ἰωαννιτῶν, οἵτινες γράφουσιν εἰς τὸν Νικομηδείας Παῖσιον νὰ μὴ ἐπιμείνῃ τὸ Πατριαρχεῖον, διότι εἶναι πενέτατος, ἀσθενὲς καὶ γηραλέος, ἀρνεῖται τὴν μετάβασιν, στηριζόμενος εἰς τὴν ἀπόφασιν, διαλαμβάνουσαν ὅτι ὁ πρ. Ἀχριδῶν Ζωσιμᾶς «δὲς προέτρεψε τὸν διδάσκαλον νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πατριαρχ. ἐντολήν»,

1. Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1723 ἐξεδόθη ἡ φοβερὰ καταδικαστικὴ ἀπόφασις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ καθίκερις. Εἰς αὐτὴν ἀφορίζεται καὶ ὅστις ἀποδεχθῇ αὐτόν ὡς ἱερέα ἢ διδάσκαλον κτλ. (αὐτ. σ. 33). Καὶ ὅμως οἱ Ἰωαννῖται ἐκράτησαν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Γκιούμματος ὡς σχολάρχην μέχρι τοῦ 1725 (σ. 38). Οἱ ὑπέρχοι οὗτοι ἄνδρες ὕψωσαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ ἀντικείμεν τῶν ὑπερῶν τῆς μικρότητος τῶν συγχρόνων διδασκάλων, οἵτινες ἐξ ἀντιζηλίας ἐσυκοφάντησαν τὸν ἀντίτεχνόν των καὶ ἀπεφάσιον νὰ τὸν καταβαραθρῶσιν. «Πόλεμος ἦν πρὸς αὐτοῦ διδασκάλων ἀκήρυκτος πρὸς ἀλλήλους, γράφει ὁ Ν. Δούκας περὶ τοῦ Λ. Φωτιάδου. καὶ πόλεμος κακότητος καὶ ἀδιάλλακτος, οὐ φιλολογικὸς, οὐ σπουδαῖος, ἀλλὰ φθονερὸς καὶ κακόζηλος ἀντιφερομένων ἀπάντων περὶ ὄνου σκιάς· ἐν τούτῳ ὁ πρῶτος Λάμπρος... ἰδιωτεύων ἐπειρᾶτο καταπαῦναι τὰς ἐριδας, ὡς ἐδύνατο» (Σοφιστής, τόμ. Β', Αἴγινα 1835, σ. 340). Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μεθοδίου πρὸς Ἀναστάσιον, ἀποδεικνύει αὐτὸν ὁμότροπον τοῦ Λάμπρου, ἀνώτερον τῶν λυπούντων. Ἡ ἀναφορὰ τῶν συμπολιτῶν του εἰς τὰ πατριαρχεῖα εἶναι ὁ ἐκπρεπέστερος ὕμνος τοῦ Ἀνθρακίτου, ὃν παρὰ τὴν καταδίκην, ἣν δικαίως ἐχαρακτήρισαν ἀδικον, διετήρησαν εἰς τὴν σχολαρχίαν. Δὲν ἠνέχθησαν νὰ παρασυρθῶσιν ἀπὸ ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας καὶ νὰ ἀδικήσωσι τοὺς μαθητὰς του. ἐν εἰς συγκατελέγοντο καὶ δύο, οἵτινες ἀπέβησαν ἔπειτα τὸ ἀγλίσμα τῆς τοῦ Γκιούμματος (οὕτως ὀνομάζεται εἰς ἀρχαῖα ἔγγραφα, ἔπειτα Γκιούμα ἢ Γκιούμμα καὶ τελευταῖον Γκούμα) σχολῆς. ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ὁ Μπαλάνος Βασιλόπουλος, ὧν ἡ ἐρις περὶ τετραγωνισμοῦ τοῦ κύκλου ἢ τῆς λύσεως τοῦ «Πυθαγορείου ἢ Δηλίου προβλήματος» ἀπέδωκε τὸ μέτρον τῆς μαθηματικῆς προόδου ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ, ἐνθα μετὰ τὴν γραμματικὴν κατεῖχε θέσιν ἡ κριθμητικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία, περὶ ὧν ἔγραψεν ὁ Ἀνθρακίτης τὸ περίφημον ἔργον: «Ὁδὸς μαθηματικῆς», ὅπερ ὅμως ἀπὸ θανάτου τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότου καὶ συμπληρωτοῦ Μπαλάνου καὶ τὸ τοῦ διδασκάλου ἐλησμονήθη ἐπὶ ἐπιστημονικωτάτου κυρίου Μεθοδίου Ἀνθρακίτου, ἐκ τῆς λατινίδος εἰς τὴν ἑλληνίδα μετανεχθεῖσα φωνήν...» (1749). Ὁ ἐκδότης παρήλλαξε καὶ τὸ ὄρος «ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον». Ἡ δὲ ὁρῶν ἀνακάλυψις τοῦ ἐχαρακτηριστοῦ «παραπλήσια τῇ τοῦ Ἀδύγιου μάλλον βουστειῇ (Μούγιος),

ἀλλὰ «δὲν μετέβη εἰς ΚΠολιν τὸ 1723, αἱ δὲ ἀντίθετοι πληροφορίες τοῦ Ζαβίρα, τοῦ Γεωργίου Βενδότη, τοῦ Λάμπρου καὶ ἄλλων εἶναι ἀνακριβεῖς». (σ. 29). Ἀλλὰ δὲν εἶναι εὐκολον νὰ ἀπορρίψῃ τις ὅλας τὰς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας καὶ δὴ τὴν τοῦ Ζαβίρα καὶ τὴν τοῦ Ἀραβαντινοῦ—ταύτην ἀποσιωπᾷ ὁ κ. Χρήστου—ὅθεν ἀντέγραψε κατὰ λέξιν καὶ ὁ Σάθας (Ν. Φιλ. 436). Ὁ χρονογράφος τῆς Ἡπείρου ἀξιωματικῶς γράφει: «ἡ Μεγ. τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ μετεκαλέσατο εἰς ΚΠολιν τὸν σοφὸν τῆς Ἡπείρου διδάσκαλον, ἵνα ἀπολογηθῇ διὰ καὶ ἡναγκάσθῃ μετοβῆναι ἐκεῖσε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1723 συνεπάγων πρὸς τὸ βάρος (sic) τοῦ γήρατος καὶ τὸ φιλάσθενον καὶ τὴν ἔνδεαν, καθότι τὸν χροῦσὸν οὐδέποτε ἐλάτρευνε. Συγκροτηθείσης δ' ἐν τοῖς Πατριαρχείαις συνόδου προσήγαγεν ὁ κατηγορούμενος τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως καὶ ἀπελογήθη βεβιωὼν, ὅτι οὐδὲν ἔγραψε δογματικῶς ἀντιβαῖνον εἰς τὰς παραδόσεις καὶ τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ ἱερά Σύνοδος αἰσθηρῶς πρὸς τοιαῦτα ζητήματα διατεθεμένη, ἐθεώρησε μὲν τὸν Μεθόδιον ὡς μὴ ἀφρασηκότα τῆς ὀρθοδοξίας, ἀλλ' ἐπὶ περιορισμῷ καὶ παραδεγματισμῷ τῶν φιλοσοφούντων ἀπεφάνθη, ὅπως ἐνώπιον αὐτῆς ἀποτειρωθῇ τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ δοκίμιον καὶ ἀτενθυνηθῶσιν ἐγκύκλιοι πινταχοῦ, ἵνα, ὅπου καὶ ἂν εὗρεθῇ ἀντίγραφον ἢ τετραδίον τοῦ πονήματος τούτου δημοσίᾳ παραδοθῇ τῷ πυρὶ» (1). Αὕτη ἡ εἰδησις, ἣν περιέσωσεν ὁ χρονογράφος Ἡπειρώτης καὶ δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ βιογράφης τὸν Μεθόδιον ἀναφέρεται εἰς γεγονότα νέα. Ταῦτα δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὴν καταδικαστικὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπόφασιν, ὅτι ὁ Μεθόδιος μετέβη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, ἀπελογήθη, ὅτι οὐδὲν ἔγραψε κατὰ τῶν δογμάτων τῆς πίστεως, ἡ δὲ ἐκκλησία ἀνεγνώρισε τὴν ὀρθοδοξίαν του, ἀλλὰ πρὸς περιορισμὸν τῶν φιλοσοφούντων παρέδωκε τῷ πυρὶ τὸ «φιλοσοφικὸν δοκίμιόν» του· ταῦτα ὅλα, ὅπως καὶ τὸ «προσῆγαγεν ὁ κατηγορούμενος τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως» εἶναι νέα, διότι δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὴν ἀπόφασιν. Ὁ νέος βιογράφος, γράφει «ὅτι ἡ Σύνοδος τῆς 23 Αὐγούστου 1723... ἐξέδωκε τὴν κάτωθι καταδικαστικὴν ἀπόφασιν κατὰ τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου, δι' ἧς καθήρει αὐτόν, διέτασσε... καὶ τὴν καθύσιν τῶν συγγραμμάτων του». (τ. 29) Ἀλλὰ περὶ καύσεως δὲν ἀναφέρει ἡ ἐν λόγῳ ἀπόφασις. Λοιπὸν τὴν τοιαύτην πληροφορίαν παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀραβαντινός, ἣτις καταδεικνύει ἡΐου φαινότερον, ὅτι ἐγένετο δευτέρα ἀπόφασις τῆς ἐκκλησίας περὶ τοῦ Μεθοδίου, ἥς τὸ περ εχόμενον εὐτυχῶς παρέδωκεν ἡμῖν οὗτος. Πῶς προεκλήθη ἡ τελευταία αὕτη ἀπόφασις, δι' ἧς τὸ εἰςκομμενικὸν πατριαρχεῖον σχεδὸν ἠθώωσεν αὐτόν, ἀφοῦ μετέβη ἐκεῖ καὶ ἔδωκε γραπτὴν τὴν ὁμολογίαν πίστεως (2); Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ πατριαρχεῖον Ἀχριδῶν εἰς ὃ ὑπήγετο τότε ἡ Καστοῦλα, ὅπ' υἱ ἐδίδασκεν ὁ Μεθόδιος. Ὁ κώδιξ τῆς μητροπόλεως περιέχει πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς πρωτοβουλίας, ἣν ἔλαβεν ὁ πρῶτος Ἀχριδῶν Ζωσιμᾶς καὶ πρόεδρος Σισανίου (3) διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Μεθοδίου δις προτρέψας αὐτόν νὰ μεταβῇ πρὸς ἀπολογία. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια τοῦ Ζωσιμᾶ δὲν ἔφερε τὸ προσδοκώμενον ἀπο-

1. Ἀραβαντινοῦ, «Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης», (ἐν Πανδώρα, τόμ. ΙΑ', 1861, σ. 87. Ἡ ἡπειρωτικὴ αὕτη μέλισσα συνέλεγε τὰ πάντα βουλευθεὶς νὰ καταρτίσῃ βιογραφικὸν κώδικα ὅλων τῶν λογίων Ἡπειρωτῶν. Τὴν συλλογὴν τῶν χειρογράφων δὲν ἤξιώθη νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν ἱκανῶς οἱ μεταγενέστεροι. Δὲν γνωρίζω ἂν ποὺ διεσώθη λείψανόν τι· δηλ. ἐφήρμοσαν εἰς αὐτόν ὅτι εἶχει πράξει αὐτὸς μὲ τὴν διασύληπτον τοῦ περιφήμου «Κουβαρά».

2. Δὲν παρετήρησεν ὁ κ. Χρήστου τὸν κ. Μιχαλόπουλον, ὃν μετὰ χειρὸς εἶχε, γράφοντα: «Ὁ Μεθόδιος ἀναγκάστηκε.. νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ΚΠολιν, ὅπως ἀπολογηθῇ· ἀλλὰ μὴ κατορθώσας νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως καθαιρέθηκε...» καὶ κατωτ. Κι' ἀθωώθηκε κατόπιν ὁμολογίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως κτλ.» Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἀναγέννησις (1648—1820), Ἀθήνα, 1930, σ. 41 καὶ 43.

3. Ἐν τῷ πατριαρχεῖῳ Ἀχρίδος ὁ γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος διετήρει καὶ τὴν ἐπαρχίαν του καὶ ἐλέγετο πρόεδρος αὐτῆς καὶ παραιτούμενος εἶχεν αὐτὴν ὡς πρῶτον Ἀχριδῶν καὶ πρόεδρος. Ὁ Ζωσιμᾶς ἦν Σισανιστεύς.

τέλεσμα· τοῦτο ἐπετίχθη ἐπὶ τοῦ ἀπὸ Κορυθαῖς ἀρχιεπισκόπου Ἰωάσαφ τοῦ Μοσχοπολίτου (¹). Παρὰ τοῦ Ζιατιστέως Ζαβίρα, ὅστις καλῶς ἐκ τοῦ συνεγγυς τὰ πράγματα—τούτῳ ὅμως δὲν ἐπέστη ὁ κ. Χρήστου, ἀλλ' ἠκολούθησε τοὺς νεωτέρους, οἵτινες συγχέουσι τὰ πράγματα—μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἴδιος μῆνας μετὰ τὴν κατάδικον περὶ τὰ τέλη τοῦ 1723 ἔτους τῆς καταδίκης προσῆλθεν ἐνώπιον τῆς ἀκριδηνῆς ἱερᾶς Συνόδου, προκαθημένου τοῦ Ἰωάσαφ καὶ ἀνέγνω τὴν ὁμολογίαν πίστεως ἀρχόμενος οὕτω: «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν ἀναρχόν, αἰδίων, αἰώνιον, παντέλειον» (²). Τὴν ὁμολογίαν ταύτην ἀποδεξάμενος ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπεκύρωσε τὸ γνήσιον καὶ ὑπέγραψεν αὐτὸς τε καὶ οἱ συνοδικοί: Καστορίας Χρῦσανθος, Πελαγωνίας Ἰωσήφ, Βοδενῶν Μητροφάνης, Βελεγράδων Νικηφόρος καὶ Τιβερίουπόλεως Καλλίνικος (³). Τοῦτου γενομένου ἐπεμφαν μετὰ συστατικῶν γραμμάτων τὸν Ἀνθρακίτην εἰς τὰ πατριαρχεῖα. Οὗτος παρουσιασθεὶς κατέθεσε τὴν ὁμολογίαν πίστεως καὶ ἀπελογήθη ἀποδείξας τὴν ἀθωότητά του, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινὸς καὶ ἐπεισε τὴν ἱερὰν Σύνοδον νὰ συγχωρήσῃ αὐτόν. Τότε ἀπολύσας αὐτὸν ἔγραψε τὴν ἄρσιν τῆς ποινῆς Ἱερεμίας Ε' Γ', κοινὸν γράμμα πρὸς τὸν Ἀκριδῶν Ἰωάσαφ καὶ τὴν καὶ τοὺς λοιποὺς μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους τῆς ἀρχιεπισκοπῆς· εἰς τὸ πατριαρχικὸν τοῦτο σιγίλλιον συνυπογράφονται καὶ οἱ δύο πατριάρχαι, ὁ Ἀντιοχείας Σίλδεστρος καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Χρῦσανθος (⁴).

Αὕτῃ ἦτο ἡ κανονικὴ ὁδὸς διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ καταδικασθέντος Μεθοδίου, δηλ. μόνον διὰ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς ἐν ΚΠόλει ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῆς ἐγγράφου ἀπολογίας καὶ ὁμολογίας πίστεως· αὐτὸ δὲν τὸ εἶχε καταλάβει δυστυχεῶς ὁ καθηγητὴς κ. Χρήστου καὶ περιπλέξας τὸ ζήτημα ἀφῆκεν αὐτὸ ἐκκρεμές.

Ἀποδοκιμάσασα ἡ Σύνοδος τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ σύστημα παρέδωκε εἰς τὸ πῦρ τὸ κύριον σύγγραμμά του «Φιλοσοφικὸν δοκίμιον» καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ δόσῃ τὴν «περιπατητικὴν φιλοσοφίαν σινωδὰ ὑπὸ συστήματι τοῦ Κορυθαλέως». Οὗτος εἶχε γράψῃ «Εἰς ἅπασαν τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα καὶ ζητήματα... νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα καὶ μεθ' ὧν οἶόν τε τῆς ἀκριθείας διορθωθέντα παρὰ τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου τοῦ Καγκελλαρίου» (Βενετία 1729). Ὑπάρχει καὶ «Ἐκθεσις κατ' ἐπιτομὴν τῆς Λογικῆς πραγματείας» καὶ ἕτερον δίτομον ἔργον, ἡ «Ἐἰσὸδος φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην» ἐκδοθεῖσα τῷ 1779—1780. Ἐάν θέλωμεν αὐστηρότερον νὰ κρίνωμεν τὸν Ἀνθρακίτην πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἄδικον ἢ Ἐκκλησίαν νὰ καταδικάσῃ αὐτόν, διὰ ἡ ἠθικὴ του διδασκαλία ἦτο συμπλήρωμα θεολογίας καὶ φιλοσοφίας, ἐν ᾧ φαίνεται ὁπαδός, ὅπως ἐπειτα εἰ ἐγκυκλοπαιδιστὰ ἢ ἀνθρωπιστὰ (Humanismus) παρ' ὧν πρὸς καιρὸν παρεσύρθη

1. Οὗτος ἐπατριάρχευσεν ἀπὸ τοῦ 1719—1745, ὃ διαπρεπέστερος ἐξ ὧν τότε ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον· διὸ καὶ ἐπαράπη αὐτῷ ἡ ἱερότις προεδρία Κορυθαῖς κατὰ τὸν Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, geschichte und Urkunden (Ausdr. des xx Bandes der Abhandlungen der philologisch—historischen classe der K. säch. gesellschaft d. wissenschaften, No V) Λειψία 1902, 74 ε. 87 ε. καὶ 101. Ἐσφαλμένως ἀναγράφεται ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου παρὰ Χρήστου σ. 39.

2. Ἑλλην. Θέατρον, σ. 421.

3. Ὁ κ. Χρήστου γράφει Βερίουπόλεως! Τιβερίουπόλις εἶναι ἡ Στρώμνιτσα, ὥς ἐκεῖνο ἐξικονοῦντο τὰ πρὸς Βόρην τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀκριδῶν. Ὁ εἰρημένος ἀρχιεπ. Ἰωάσαφ ἐξέδοτο ἐν τῷ περιφθμῷ τυπογραφείῳ τῆς Μοσχοπόλεως, «Ἀκολουθίαν τῶν πεντεκαίδεκα ἱερομαρτύρων τῶν μαρτυρησάντων ἐν Τιβερίουπόλει τῇ κοινῶς καλουμένῃ Στρουμνίτζη.» 1741.

4. Ὁ Καστορίας ἀειμνηστὸς Φιλάρετος Βαφειδῆς περιέγραψε τὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως ἐν τῇ «Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ», ἔτος Κ', 1900, σ. 108—110, 123—125, 140—141. Ἐντεῦθεν ἀνετύπωσε τὴν περιγραφὴν καὶ ὁ Gelzer ἐνθ' ἀνωτ. σ. LV—LXVII. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ ὑπάρχει ἐν σ. 123 καὶ τὸ ἀθωωτικὸν τοῦτο σιγίλλιον. Ὁ κ. Χρήστου σ. 128 γράφει ἐσφαλμένως· ἀλλὰ δὲν ἀνέγνω αὐτό, ἄλλως δὲν θὰ περιέπιπταν εἰς τὸ σφάλμα ἐφ' ὅσον εἶχε πρόχειρον καὶ τὴν Πανδώραν, ὅπου ἡ περίληψις τοῦ σιγίλλου ὑπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ καθορίζει καλῶς τὰ πράγματα.

καὶ ὁ περικλεῆς μαθητὴς τοῦ Εὐγένιος. Ἡ «Φυσικὴ Θεολογία», ὅπως ἀπεδείξαμεν εἰς τὸν περυσινὸν ΚΕ' τόμον τῆς «Θεολογίας» ἦτο βάσις αὐτῶν. Καὶ ἐν τῷ Ἀθῶ εἶχον διαδοθῆ αἱ ἰδέαι αὐτῶν, ἀφοῦ ἐκυκλοφόρουν ἐν πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ. Κατ' αὐτῶν ἐξηγέρθη ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Θεοδώρητος (ὃν προηγουμένως ἐμνημονεύσαμεν) ἡγουμένος τότε ἐν τῇ τοῦ Ἐσφιγμένου μονῇ καὶ ἔγραψεν ἐν τῇ «Ἀθωνιάδι» ὁγκώδει κώδικι 582 (17) τῆς σκῆτης τῆς Ἀγίας Ἀννης, «Ἀπολογία χριστιανικὴ πρὸς τοὺς ἀντιθέους Νατουραλιστάς, ἀθέους μᾶλλον τοὺς κηρύττωντας (sic) ἐλευθερίαν καὶ δούλους τῶν ἀκαθέκτων παθῶν ὑπάρχοντας» φ. 41α—44α. «Ἀπόδειξις σύντομος κατ' ἀθέων Νατουραλιστῶν καὶ κατὰ τῶν φρενοβλαδῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀθέου Βολταῖρ κτλ.» φ. 44β—62β. Ὁ Ἀνθρακίτης ἔζησε 50 ἔτη τοῦλάχιστον πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ εἶχεν ἐπηρεασθῇ μόνον ἐκ τῆς μυστικοπαθείας τοῦ Μιχ. Μολίνου, ὅστις εἰς τὸν «Πνευματικὸν ὁδηγόν» (Guida spirituale) ἐδίδασκεν, ὅτι, ἵνα ὁ ἄνθρωπος ἐφίχθῃ τελειότητος, ἀνάγκη νὰ καταστῇ ἥρεμος, ἀναίσθητος, ἀνενέργητος καὶ παθητικός, ἀνάγκη νὰ παραδίδωται τῷ Θεῷ ἀσυνειδήτως, ν' ἀγαπᾷ αὐτόν. ἀνιδιοτελῶς, διότι εἶναι Θεός. νὰ καταστρέφῃ μάλιστα τὰς φυσικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Οὕτω δὲ βυθιζόμενος ὅλως τῷ Θεῷ θεοποιεῖται· ἀλλ' εἰς τὴν ἀντίθετον ταύτην διδασκαλίαν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀρχαίων νηπιτικῶν πατέρων ἐπιδιώκεται, ἄνευ τῆς ἀγνότητος καὶ τῆς θείας χάριτος ὁ μυστικὸς θάνατος τῆς ψυχῆς, καὶ οὕτω τὰ ἔργα τῆς λατρείας ἦσαν περιττά ('). Αὐτὸ νῦν εἶναι τὸ σύστημα τῶν πνευματιστῶν. Κατ' αὐτὴν περίπου τὴν μέθοδον εἶναι συντεταγμένοι αἱ «Θεωρίαι χριστιανικαί» ἐπὶ τῇ βάσει ξένων συγχρόνων πηγῶν καὶ οὐχὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ὧν φωρᾶται τελείως ἄγευστος ὁ πολὺς Ἀνθρακίτης ('). Τοιοῦτος ἀποκαλύπτεται καὶ εἰς τὰ «Κατὰ ἀθέων» δύο κεφάλαια, ἅπερ ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Χρήστου. Ἐνταῦθα οὐχὶ μόνον πατέρες δὲν ἀναφέρονται, ἀλλ' οὔτε ρητόν τι τῶν ἁγίων Γραφῶν! Εἶναι καθαρῶς φιλοσοφικὴ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν κόσμον ἀνάπτυξις. Ἐνταῦθα ὁπερροφήθη τελείως ἡ θεολογία ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας! Δὲν εἶναι θεραπαινὶς πλέον, ὅπως καθώρισαν οἱ ἅγιοι πατέρες ἀλλὰ κυρία καὶ δέσποινα. Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα εἶχε γέινει μεγάλη σύγχυσις εἰς τοῦτο παρὰ τοῖς θεολογοῦσι καὶ ἀνατραπῇ ὁ χρυσοῦς καιὼν τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν θεολογίαν· διὸ καὶ ἠναγκάσθη νὰ διευκρινήσῃ τὸ ζήτημα ὁ εὐσεβὴς τῆς ἑλλ. φιλολογίας μύστης Νεόφυτος Δούκας γράψας ταῦτα: «Εἰς μὲν τὸν πρῶτόν της σκοπὸν ἡ φιλοσοφία ἔχουσα ὁδηγὸν πάντοτε τὸν «ὀρθὸν» λόγον» βασίζεται «ἐπὶ βεβαίων ἀρχῶν» καὶ περιορίζεται εἰς «τὰ τῆς φύσεως μυστήρια». Ἡ θρησκεία μὴ ἔχουσα ὁδηγὸν τὸν ὀρθὸν λόγον εἰς ζητήματα πίστεως βασίζεται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ περιορίζεται εἰς τὰ πέραν τῆς φύσεως μυστήρια. Ἐπ' αὐτῶν λοιπὸν τῶν σημείων δὲν ὑπάρχει καμμία ἐπαφὴ ἀκολουθουσῶν ἀμφοτέρων διαφόρων ὁδῶν καὶ θρησκευτῶν ἀντιθέτους σκοπούς. Δὲν γνωρίζει δὲ (ὁ Δούκας) καμμίαν ἐπέμβασιν τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἄλλης, ἰδίως τῆς φιλοσοφίας εἰς τὰ τῆς θρησκείας, θεωρῶν τοῦτο μωρίαν. «Τὰ γὰρ ἐξ ἀπορρήτων μωρία ἐστὶ φιλοσοφικῶς ἐρευνᾶν» (').

1. Βλ. Φιλαρέτου Βαφείδου μητροπ. Διδυμοτείχου Ἐκκλησ. ἱστορία, τόμ. Γ', μέρ. Α', ΚΠολις 1912, σ. 369.

2. Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὴν παρὰ Legrand (Bibliogr. hellénique, des ouvrages publiés... au dix-huitième, tome II, Paris 1928, σ. 205. Οὗτος ἀναφέρει καὶ ἐκδόσεις 1699, 1742, 1780 πλὴν τῆς περιγραφομένης τοῦ 1779 ταύτην καὶ τὴν τοῦ 1742 δὲν γνωρίζει ὁ κ. Χρήστου, ἀλλ' ἀναφέρει δύο νεωτέρας ἐκδόσεις τοῦ 1831 ἐν Βιέννῃ καὶ τοῦ 1837 ἐν Ἀθήναις γενομένας. Ὁ κ. Μέρτζιος γράφει εἰς τὴν τελευταίαν προσθήκην τῶν ἐκδόσεων τοῦ τυπογραφείου τῶν Γλυκῶν, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐκδοσις. Ἰδοὺ ὅμως ἡ ἐκδοσις τοῦ βιβλίου τούτου τοῦ Ἀνθρακίτου γενομένη τῇ 1699. Ὁ θέλων νὰ ἐννοήσῃ ἀκριβοῶς τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα ἀναγνώτω τὸν παρὰ Legrand πρόλογον τοῦ Ἀνθρακίτου.

1. Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Νεοφύτου Δούκα ὑπὸ Σοφ. Λώλη. Νέα Ὑόρκη 1949, σ. 54. Ἡ ἐργασία τοῦ φερέλπιδος Ἡπειρώτου εἶναι ἐξαντλητικὴ καὶ ὑποδειγματικὴ.

Ὡς παράδειγμα πῶς ὁ Ἀνθρακίτης ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας ἔστω τὸ κατὰ πρῶτον βλέπον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἔργον τοῦ Μεθοδίου, «Λογικὴ ἐλάττων» (1) κεφ. 11, σ. 59, ἐν ᾧ ταῦτα δογματίζει: «Φιλοσοφία οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ φιλία σοφίας. Ἔστι δὲ σοφία θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ τῶν ἐν αἷς ταῦτα περιέχονται αἰτιῶν ἐπιστήμη. Λέγεται δὲ πρῶτον μὲν ἐπιστήμη τούτεστι γνῶσις ἀληθείας, βεβαία καὶ ἐναργής· δεύτερον δὲ θείων πραγμάτων, τούτεστιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων αὐτοῦ ἔργων. Τρίτον ἀνθρωπίνων... Καὶ περὶ Θεοῦ μὲν καὶ τῶν ἀύλων αὐτοῦ ἔργων διαλαμβάνει ἡ Μεταφυσικὴ, περὶ δὲ τῶν σωματικῶν ἔργων ἡ Φυσικὴ καὶ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων, ἢ τε λογικῇ καὶ ἢ ἠθικῇ..

12 Ἡ σοφία ἢ λαμβάνεται ἀντὶ τῆς περιοχῆς πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐστὶν ἡ αὐτὴ τῇ φιλοσοφίᾳ, ἐπιστήμη δηλ. θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων.. ἢ λαμβάνεται ἀντὶ τῆς γνώσεως τῶν ὑψηλοτάτων πραγμάτων δι' ἀρχῶν ὑψηλοτάτων καὶ τότε οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ αὐτὴ [ἢ] Μεταφυσικὴ.» Σύγχυσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν σοφίαν καὶ ἀντιφατικαὶ ἐπικυρώσεις. Καὶ πρὸς μὲν τὸν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὀρισμὸν τῆς φιλοσοφίας οὐδὲως συμφωνοῦσι ταῦτα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸν διδόμενον κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅτε ἡ φιλοσοφία ἦν γνῶσις περὶ τοῦ κόσμου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θεολογίαν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ἡ ἱερὰ Σύνοδος παρουσιάζει αὐτὸν συγγέοντα τὰ πάντα, «καὶ ἐν οἷς ἐπαγγέλλεται φιλοσοφεῖν εἰς οὐδὲν δέον καὶ θεολογικῶν ὑποθέσεων ἀπτεται, ὧν τὴν ἔννοιαν μὴ εἰδὼς ἀλλόκοτα τερατεύεται, συγκλῶθειν πειρώμενος τὰ ἀσύγκλωστα, ὥς εἶναι τὴν συγγραφὴν οὐχ ὅτι φιλοσοφίαν, πολλοῦ γε δεῖ καὶ θεολογίαν, ὕδραν δὲ πολυκέφαλον καὶ χίμαιραν τερατώδη ἢ ἱπποκένταυρον καὶ ὅσα ἄλλα παισὶν Ἑλλήνων μυθικῶς ἀναπλάττεται τέρατα» (σ. 31).

Ἐπιλεγόμενα διὰ τὸν Ἀνθρακίτην καὶ τὸν ἔπαινον Ἰωαννίνων

Ἡ διεξοδικὴ ἔρευνα περὶ τοῦ Ἀνθρακίτου μᾶς προσέθεσε καὶ τὴν Καστορίαν εἰς τὰς πόλεις τῆς διδασκαλίας τοῦ Παπαβασιλοπούλου(?). Ἐπειδὴ εἰς τὸν βίον του ὑπάρχουσι πολλὰ κενὰ διαστήματα, ἐλπίζω, ὅτι ὁ χρόνος, «ὁ πάντων διδάσκαλος» θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλα κέντρα, εἰς ἃ ἐδίδαξεν ὁ διδάσκαλος οὗτος τοῦ Γένους. Εἶχε μέγα δίκαιον ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ (τόμ. Β'. σ. 282, σημ. 1) νὰ ἀποκαλέσῃ τὴν σχολὴν τοῦ Γκιόνμα «πνευματικὴν κιβωτὸν τοῦ νεογραι-

1. Παν. Χρήστου, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης σ. 52—78. Ἐξέδοτο ἐπὶ τῇ δάσει ἐνὸς καὶ μόνοι κώδικος, τοῦ 226 τῆς ἐν Ἀθῆναις μονῆς τοῦ ἀγ. Παντελεήμονος, ὅστις πλὴν ἄλλων μαιονεκτημάτων γέμει καὶ ἀνορθογραφικῶν ὧν τινα ὁ ἐκδότης δὲν γνωρίζω διατὶ διετήρησεν ἐν τῷ κειμένῳ· π. χ. ἐξέδ. Ζήνων ὁ Κιτσεὺς (ἀντὶ Κιτιεὺς) ὁ κώδ. ἔχει Κιτσεὺς καὶ Κιτζίουπόλεως, ὅπερ ἐδιώρθωσεν εἰς ἐν. Κιτῖον πόλει, ἀλλὰ τότε ἔδει νὰ διορθώσῃ καὶ τὸ Κιτσεὺς (σ. 56, 6). Καὶ ὅμως ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὸν 467, 1 κώδ. Βατοπεδίου (Κιτῖν. Ἀμποδίου ἐκδοθεὶς ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου σ. 94) καὶ 362 τῆς Ρουμανίας (Κατάλ. Ἑρμιποσιάνου ἐν 25ετηρίδι τοῦ Φιλ. Σουλ. ΚΠόλεως σ. 101). Ὁ ἐκδότης ἀρχαῖος εἰς ἐκδοσὶν κειμένων δὲν ἐσημείωσεν οὔτε τὰς σελίδας τοῦ κώδικος οὔτε ἂν εἶναι ἰδιόχειρος τοῦ Μεθοδίου ἢ ἀντίγραφον καὶ ἂν ὁ ἴδιος ἀντέγραψεν, διότι νομίζω, ὅτι ἄλλοι τοῦ ἐπρομήθευσαν τὰ ἀντίγραφα.

2. Τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Εὐαγγελίδης (ἰσ. ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀντλῶν) ἐν τῷ Α' τόμῳ σ. 120 καὶ παρουσιάζει ὄντως τοῦτον ὡς διὰδοχον τοῦ Ἀνθρακίτου τῷ 1723—1726. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀνθρακίτου δὲν ἐζητήσαμεν τὸν κατάλογον τῆς λαύρας· ὅθεν, ἐκτὸς τοῦ Βατοπ. κώδ. 467, ὃς ὑπάρχει καὶ ἄλλοι, οἵτινες θὰ συμπληρώσουν καὶ θὰ διασαφίσουν τὸ κείμενον τῆς «Ἑλλάττονος Λογικῆς». Προχέτως ἐξετάσας εὐρον, ὅτι καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βουκουρεστίου, ἀριθ. 362, ὑπάρχει (βλ. 25ετηρίδα τοῦ Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου ΚΠόλεως σ. 101). Κακῶς ἀναγράφει ὁ κ. Χρήστου ἐν τῶν σπουδαιοτέρων κατ' ἐμὲ ποιμαντικῶν ἔργων αὐτοῦ, τὸ «Ἐξομολογητάριον», ὡς ἐξῆς: «Ἐπίσκεψις πνευματικῇ, ἣτοι μὲ ποῖον τρόπον χρεωστῇ ὁ πνευματικὸς νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς ἀσθενεῖς...» εἶναι ἢ α' ἐκδοσις τοῦ 1707· ἀναφέρει δὲ καὶ τὸ ἔτος τῆς 6' 1780 (σ. 41). Τὴν 6' ταύτην ἐκδοσὶν ἔχω εὐτυχῶς εἰς τὴν βιβλιοθήκην καὶ ἔχει ἔτος 1781 καὶ τὸν ἐξῆς τίτλον ἀνευ δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως, διότι εἶχε κατηγορηθῇ. «Ἐπίσκεψις πνευματικοῦ πρὸς ἀσθενῆ, ἣτοι ἐξομολογητάριον ὠφέλιμον πολλὰ καὶ ἀναγκαῖον περὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Μετανοίας καὶ περὶ διορθώσεως τῶν ἀσθενούν-»

κικοῦ κόσμου» ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ χειρονήσῳ. Ὁ δὲ Κοσμάς Μπαλάνος εἰς τὴν «Συνοπτικὴν» ἔκθεσιν Ἀλγέβρας (1798, σ. ΧΙΥ) ἐξοίρει τὸ «Ἀρχιγυμνάσιον τῶν Ἰωαννίνων», ὅπως οἱ Μπαλάνοι μετωσίμασαν τὸ σχολεῖον, μὲ τὸν ἐπιγραμματικὸν ὕμνον: «Εἰς αὐτὸ τὸ σχολεῖον ἤδη ἐλέκκληρον αἰῶνα συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως διδάσκεται πᾶν εἶδος μαθήσεως καὶ ἡ ὀρθότης τῶν δογμάτων καὶ ἡ κοσμιότης τῶν ἡθῶν. Αὐτὸ τὸ σχολεῖον περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο προτέρημα ἔδειξε τὴν πατρίδα μας ἐξάκουστον, ζηλευτὴν καὶ περίφημον». Ὡς ἐπὶ τὸς καὶ συμπλήρωμα τούτων εἶναι τὰ λόγια τοῦ Ἀνθίμου Γαζή, ὅστις ἀφιερῶνων τὴν β' ἐκδοσιν τῆς Γεωγραφίας τοῦ Μελετιοῦ εἰς τὸν Ζῶην Καπλάνη (Βενετία 1807) γράφει: «Πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἤδη ἄρχισαν πρῶτοι οἱ Ἰωαννῖται νὰ ἀποδεικνύωσι τὴν ἐπαινετὴν καὶ ἀντάξιον πολλῶν ἄλλων προθυμίαν, αὐτοὶ πρῶτοι ἄρχισαν μετὰ τὴν νικτῶσιν τῆς πατρίδος ἡμῶν... καὶ ἐσύστησαν σχολεῖα εἰς τὰ Ἰωάννινα, αὐτοὶ ἀνεκάλεσαν πάλιν τὰς Μούσας εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν κατοικίαν» (σ. ε'—ς'). Τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Ι. Φιλήμων εἰς τὸ «Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταρείας» (1836, σ. 61) ἀνομολογεῖ, ὅτι «ὁ ἱστορικὸς τῆς νέας Ἑλλάδος θελεῖ διαισθάνεσθαι τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἔθνους πρὸς ἐκείνους, διὰ τῆς γενναίας προσπαθείας τῶν ὁποίων ἔλαβον ὑπαρξιν τὰ Γυμνάσια τῶν Ἰωαννίνων. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ διέχυσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ φῶτα τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπέφερον τὴν ἀναγέννησιν».

Τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἡ παιδαγωγικὴ μέθοδος ἐπὶ Παπαβασιλοπούλου.—Γεωμετρία, ἀστρονομία καὶ μαθηματικά.—Αἱ Γραμματικαὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἡ ἐπελθοῦσα μεταρρύθμισις καὶ συντόμευσις.—Οἱ Ἰωαννῖται γραμματικοὶ καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ Γενναδίου καθ' ὅλον τὸν ΙΘ' αἰῶνα.—Ἡ κοινὴ γλῶσσα.—Διδασκόμενα μαθήματα καὶ μέθοδος.

Οἱ πρῶτοι ἐν γένει διδάσκαλοι τοῦ Γένους δὲν ἐξέδωκαν πολλὰ ἔργα, οὐδ' αὐτά, ἅπερ ἐδίδασκον, ἀναγκάζοντες τοὺς μαθητὰς ν' ἀντιγράφουν. Ὁσχολοῦντο εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ δὲν εἶχον τὴν διαθέσιμον πρὸς ἐκτύπωσιν βιβλίων χρόνον. Περὶ τοῦ Λάμπρου Φωτιάδου ὁ Σάθας (σ. 590) γράφει: «Οὐδὲν τῶν ἄνω μνημονευομένων συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξεδόθη, ἐκτὸς ἐνὸς ἐπιγράμματος εἰς τὰς ἐπιστολάς Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου (1792), τεσσάρων ἐπιτυμβίων καὶ ἐνὸς πτερυγίου εἰς Νεόφυτον Κausοκαλυβίτην (ὅστις ἦν ὁ ἐκδότης τῶν ἐπιστολῶν ἐν Βιέννῃ 1792 καὶ διδασκαλὸς τοῦ) καὶ μιᾶς ἐπιστολῆς πρὸς Κοσμᾶν τὸν Μπαλάνον καὶ ἐνὸς ἐπιγράμ-

των. Ἐτι καὶ περὶ ἐξετάσεως τῆς συνειδήσεως ἐκείνων, ὅπου ἐπιθυμοῦν νὰ διορθωθῶν καθὼς πρέπει. Νῦν τὸ δεύτερον μετατυπωθὲν δαπάνη τινὸς εὐγενεστάτου καὶ θεοσεβεστάτου ἀνδρὸς πρὸς ὠφέλειαν τῶν χριστιανῶν καὶ πρὸς εἰδῆσιν μικρὰν τῶν πνευματικῶν. Ἐνετίησιν ἀφπα'. Παρ' Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι, 16ον σ. 136. 3 φύλλα ἐν ἀρχῇ περιέχοντα τὸν πρόλογον καὶ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων ἐκτὸς σελίδος. Ὁ Μπαλάνος (ἐνθ. ἀνωτ.) γράφει: «Μεθόδιος ἱερομόναχος ὁ Ἀνθρακίτης, ὅπου συνέγραψε τὸ ἐπωφελὲς ἐκεῖνο βιβλίον, οὗ ἡ ἐπιγραφή: «Βοσκήσ λογικῶν προβάτων καὶ τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας», ὁ ὁποῖος μετεκόμισεν ἀπὸ τὰ δυτικὰ μέρη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας καὶ μετέφρασεν, ὅπου πρὸ χρόνων εἶχον λείπει ἀπ' αὐτὴν, φέροντας ὡσὰν μία μυροφόρος δὴκὰς διάφορα εἶδη ἐμπορίας» (Παρά τῷ κ. Κ. Μέρτζιφ, Ἡπειρ. Χρονικὰ ΙΑ', σ. 109). Περὶ τῆς ἐν Τρίκκῃ διδασκαλίας τοῦ Παπαβασιλοπούλου βλ. τὸ ὑπὲρ τοῦ σχολείου πατριαρχικὸν σιγίλλιον ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθ. Κ', σ. 202. Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν εἰρημένων βλ. καὶ Σάθαν (Νεοελλ. Φιλολ. σ. 506) Περὶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Νικ. Βάρκοση ἢ Μπαρκοση, ὅτι ἐδίδασκεν ἐν Σιατίστῃ καὶ ἐν Κοζάνῃ καὶ εἰς Τύρναβον ἀνεμὶς ὡν τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καλλίνικος (σ. 507). Περὶ τοῦ ἐν Σέρραις διδάξαντος Μαρούλη ἔγραψεν ἀρκετὰ ὁ Πέτρος Πέννας (Ἱστορία τῶν Σερρών, Ἀθήναι 1888, 140—144, καὶ οὐντομον εἰσογραφίαν ὁ μακ. Γ. Γάγαρης ἐν τῇ «Ἡπειρ. Ἱστορίᾳ», τόμ. Β'. 1859, σ. 858. Περὶ τῆς ἐν Κοζάνῃ σχολῆς 1068—1768 ἔγραψεν ὁ Ἀρχιμ. Νικηφόρος Καλογεράς ἐν Ξανθοφάνει, τόμ. Α' σ. 816—884.

ματος εις 'Υψηλάντην» παραλαμβάνει δὲ ταῦτα ἐξ ἄλλης πηγῆς⁽¹⁾. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀναγράψωμεν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀναστασίου, δεόν νὰ σημειώσωμεν ὀλίγα περὶ τῶν διδασκομένων μαθημάτων ὡς καὶ περὶ τῆς διδασκαλικῆς μεθόδου, δι' ἧς τόσον ἐφημίσθη καὶ ἐγένετο περιζήτητος. Ἀπαντῶν, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸν Παρρησίον εἶπε λακωνικώτατα, ὅτι ἐδίδασκε «μαθήματα γεωμετρικά, ρητορικά καὶ γραμματικά» (ἐπιστ. 15). Εἶναι περιέργος ἡ προσήλωσις τῶν διδασκάλων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἰς τὰ μαθηματικά καὶ δὴ τὴν Γεωμετρίαν. Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἤδη αὕτη ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων εἰς μόρφωσιν τοῦ λόγου μαθημάτων συγχρόνως καὶ εἰς παράστασιν τῶν ἰδεῶν, ἃς διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων παρίστα ὁ φιλόσοφος, ὅθεν καὶ ἐπὶ τῶν πυλῶν τῆς ἑαυτοῦ Ἀκαδημίας ἔγραφε: «μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσὶτω» κατ' ἀπομίμησιν δὲ καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις εἰς τὴν περιώνυμον Ἀθωνιάδα συνεπλήρου:

«Γεωμετρήσων εἰσὶτω· οὐ κωλύω
τῷ μὴ θέλοντι συζυγῶσω τὰς θύρας».

Ὁ διδάσκαλος τοῦ Εὐγενίου Ἀνθρακίτης κατὰ Ζαβίραν «διδάσκων ἐν Καστορίᾳ μετέφρασε τὰ τοῦ Νικολάου Μαλεβραγχίου, Καρτεσιῦ καὶ ἄλλων τινῶν συγγράμματα, τὰ ὅποια καὶ παρέδιδε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ» ('Ελλην. Θέατρον, σ. 419) ἀλλ' οὗτοι, ἔν' ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῆς ἀριστοτελεῖου σχολαστικῆς φιλοσοφίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰσήγαγον τὰ μαθηματικά. Βεβαίως ἐθεωρήθη τόλμη τοῦ Μεθοδίου τόσον ἐνώρις ἐν Ἑλλάδι νὰ μνημονεύσῃ τὸν Μαλεβράχιον ὡς θεοσεβῆ ἐπιστήμονα, ἐν ᾧ ἡ ἐκκλησία μόλις ἠνείχετο τὸν Ἑλληνα ἐθνικὸν Ἀριστοτέλην διὸ καὶ κατεδικάσθη. Τὸ ἴδιον ἔκαμε καὶ ὁ Εὐγένιος ἐκδούς τὰ «Στοιχεῖα μαθηματικῶν» τῷ 1767 ἐν Λειψίᾳ ἠκολούθησε κατὰ γράμμα τὰ μαθηματικά τοῦ ἐν Χάλλῃ καθηγητοῦ Σεγνέρου μεθ' οὗ καὶ συνδιητάτο, ἅπερ περιελάμβανον ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, λογαρίθμους τῶν ἡμιτόνων καὶ ἐξαπτομένων μετὰ παραπομπῶν εἰς τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου ὡς γράφει ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ἀναγνώστην: «Ἐγὼ μὲν οὖν, ὡ παῖδες Ἑλλήνων φιλεπιστήμονες, τοῦ θαυμασίου ἀφ' ὅνως μοι ἐνδεδωκότος, καθάπερ ὁ Λυδὸς τῷ Ἀθηναίῳ Ἀλκμαίῳ, δόξον... ἀνδραίμην τοῦ θησαυροῦ ἀποφέρεισθαι.. ὑπ' ἀπληστίας καὶ τὸν κόλπον πάντα ἐνέπλησα», συμφύρας τὰ μαθηματικά τῇ φιλολογίᾳ καὶ τὴν νέαν φιλοσοφίαν τῇ θεολογίᾳ, ἀλλ' «ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα ἕως εἰς τὸν Ἀθῶν, ἀπὸ τὸν Ἀθῶν ἕως εἰς τὴν ΚΠολιν συνοδεύουν τὸν ἡρώά μας, ἀνομολογεῖ ὁ Καλλιγᾶς, κατακραυγαὶ καὶ συκοφανταίαι!» (Πανδώρα Α', 1851, σ. 525). Τοιοῦτοι ἄνθρωποι ἐπιστήμονες ὡς ὁ Ἀνθρακίτης καὶ ὁ Βούλγαρις, ἀπετέλουν ἐξαίρεσιν τότε, καὶ δὲν κατελάμβανεν ὁ πολὺς κόσμος, ὅτι ὁ Κοπέρνικος, ὁ Κέπλερ, ὁ Νεύτων προσεπάθουν νὰ ἐρμηνεύσωσι διὰ γεωμετρικῆς ἀποδείξεως τὴν ὑπαρξίν τοῦ θεοῦ πρὸς ἐκείνους, οἵτινες εἶχον ἀνάγκην τοιαύτης ἀποδείξεως. Τὸ «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ» ἐγένετο καταληπτὸν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν νεωτέρων ἀστρονόμων διὸ καὶ ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν σχολείων ἐν Ἰωαννίνοις ἐδιδάσκειτο ὡς κύριον μάθημα ἡ ἀστρονομία. Ὁ ἀμφιβάλλων ἀναγνώτῳ τὸ διδόνον

1. Piccolos, Supplement de l' anthologie Grecque σ. 235. Οὗτος ἐξέδοτο τὴν ἐπιστολήν, τὰ δὲ ἐπιγράμματα ὁ Κ. Ἀσώπιος ἐν Β' περιόῳ τῆς Ἑλλην. συντάξεως ἢ καὶ ἀμφοτέρω. Ὁ Πίκολλος, ὃν ἐμνημονεύσαμεν ὡς τὸν ἄρχοντα μαθητὴν τῶν Ἑπειρωτῶν διδασκάλων ἐν Ἀρβανιτοχωρίῳ (Τυρνάβου), ἐτύπωσε τὸ βιβλίον ἐν Παρισίοις τῷ 1889. Τὴν ἀξιόλογον «Μετρικὴν» τοῦ Φωτιάδου, ἣν ἔχω εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου, ἔφεραν εἰς φῶς διὰ τοῦ τύπου ὁ μαθητὴς του Ζηνοβίος Πῶπ τῷ 1803. Εἶναι ἡ πρώτη Μετρικὴ. Ὁ Ἰωαννίτης λόγιος ἐν Ρουμανίᾳ Νικ. Δόσιος ἐξέδωκεν ἐν Γαλαζίῳ (1884) εἰς πολυτελὴ ἐκδοσὶν τὴν Εὐριπίδου Ἐκάβην τοῦ Φωτιάδου μετὰ ψυχαγωγίας καὶ σχολίων ἐξ ἰδιογράφου. Εἶναι τὸ μόνον βιβλίον, ὅπερ ἐξεδόθη τοῦ σχολαστικοῦ ἐκείνου συστήματος, ὅπερ ἐπὶ 100 καὶ πλέον ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἀριστον. Καὶ κινεῖ τὸ ἐπανιψίωσεν ἐν Ἑλλάδι βιβλίον ἔχω εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου. Ὁ Δόσιος προτάσσει καὶ βιογραφίαν.

«Λόγοι ἐν λίθοις», ἐν ᾧ πεφωτισμένη διάνοια συμβιδάξει τὴν μωσαϊκὴν Γένεσιν πρὸς τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας τῶν φυσιοδιφῶν γεωγνωσίας καὶ γεωγονίας⁽¹⁾.

Ὁ Παπαθασιλόπουλος ὡς σπουδάζας ἐν Ἰταλίᾳ ἦν θιασώτης τῆς τε γεωμετρίας καὶ ἀριθμητικῆς. Περὶ τοῦ μαθήματος τούτου ἐφρόντισε νὰ ἐκδώσῃ μεταφραστικὰ κυρίως δοκίμια χάριν τῶν μαθητῶν. Εἶχον τεθῇ ἔκτοτε ἐρυμνὰ θεμέλια τῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῶν μαθηματικῶν. Ὁ μέγας Οἰκονόμος ἀποφαινεται ὥδε περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν: «Ἡ γνῶσις τῆς Γεωμετρίας καὶ Μαθηματικῆς θέλει τοῦ γυμνάσειν τὸν νοῦν εἰς εὐταξίαν τῶν ἰδεῶν του» (Γραμματικ. σ. μα') διὸ καὶ ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν ταύτην, ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι ἐθεωροῦντο κύριον μάθημα⁽²⁾ διὸ καὶ μέχρι σήμερον δὲν δύνανται οἱ δυστυχεῖς γυμνασιόπαιδες ν' ἀπαλλαγοῦν αὐτοῦ τοῦ μαθήματος. Κατὰ τὸν Π. Καλλιγᾶν ἡ εἰσαγωγή τῆς γεωμετρίας ἐν τῷ σχολείῳ τῶν Ἰωαννίνων ὀφείλεται εἰς τὸν Ἀναστάσιον. «Τοῦ Ἀναστασίου Παπᾶ (sic) Βασιλείου συγχρόνως μετὰ τοῦ Σουγδουρῆ διδάξαντος τὰς στοιχειώδεις περὶ γεωμετρίας ἀρχάς, ἐξέτεινεν ὁ Ἀνθρακίτης Μεθόδιος, ὅστις προέστη τῆς σχολῆς κατὰ τὸ 1715» (Πανδώρα, Α', σ. 497α)⁽³⁾. Ὁ ἀνώνυμος τῆς «Χρυσολίθου» ἀρθρογράφος (ἴσως ὁ Χαραλ. Καρμίτσης Ἀχριδηνὸς φιλόλογος) γράφει, ὅτι αἱ πρῶται νύξεις περὶ ἀριθμητικῆς κατὰ τὰ τότε Εὐρωπ. ὑποδείγματα ἐδόθησαν εἰς τὸ αὐτὸ (τοῦ Γκιόγμα) σχολεῖον ὑπὸ «Ἀναστασίου Παπαθασιλείου» (Δ', 1886, σ. 581). Μετὰ τὰ μαθηματικὰ δεύτερον νέον μάθημα, ὅπερ τὸ πρῶτον ἐδιδάχθη κατὰ τὸ εὐρωπ. σύστημα ἐν Ἰωαννίνοις εἶναι ἡ φιλοσοφία, κυρίως ἡ Λογικὴ καὶ ἐν μέρει ἡ Ψυχολογία καὶ ἡ Ἠθική⁽⁴⁾. Χαρακτὴρ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τὴν μορφήν καὶ θεωρίαν τῶν εὐρωπ. Πανεπιστημίων, εἶχε καταντήσει μόδα οὕτως εἰπεῖν—. Ὁ αὐτὸς Οἰκονόμος γράφει: «Μεταξὺ τῶν σήμερον παιδευμένων εἶναι τινές, οἱ ὅποιοι νομίζουσιν, ὅτι πρέπει νὰ ἐκδοθῶσιν ὅλοι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀμελοῦσι τὴν γραμματικὴν παιδείαν· εἶναι καὶ τινες, οἵτινες περικλείονται εἰς τὴν γραμματικὴν παρατρέχοντες ἐπιπολαίως τὰ φιλόσοφα μαθήματα· οἱ πρῶτοι γίνονται φιλόσοφοι ἀγράμματοι, οἱ δεῦτεροι ἀφιλόσοφοι γραμματικοί» (σ. ξ'). καταλήγει δὲ ὁ σοφὸς διδάσκαλος εἰς συνδυασμὸν ἀμφοτέρων τῶν παιδευμάτων: «ἐνώνετε τῆς φιλοσοφίας τὴν μεγαλοπρέπειαν μὲ ἰὺς χάριτας τῆς φιλολογίας»⁽⁵⁾. Ἐντὸς δὲ τοῦ κειμένου ἐξαίρει τὴν θέσιν τῆς φιλοσοφίας ὥδε: «Ἡ

1. Αἱ προσπάθειαι πρὸς ἀνατροπὴν τῶν νέων τούτων θεωριῶν δὲν ἔπαυσαν καὶ ἀφῆνων τοὺς παλαιούς χρόνους ἔρχομαι εἰς τοὺς νεωτέρους. Ὁ Δημ. Παλαμᾶς, καθηγητὴς ἐν Ναυπλίῳ ἔγραψεν ἀρκούντως σοβαρὸν ἔργον: «Τοῦ κόσμου ἡ σύστασις καὶ τοῦ θεοῦ ἡ ὑπαρξίς ἦτοι κοσμογονία καὶ θεογονία» σ. 310, 1887. Ἐσχάτως ὁ πόλεμος ἐπεξετάθη μετὰ τὸν κλονισμὸν καὶ θεωρίας τοῦ Λαπλὰς περὶ τῆς τοῦ φωτὸς ταχύτητος. Ἐν Ἀμερικῇ ἤρχισε νὰ ἀμφισβητῆται τὸ ὅλον οὐράνιον σύστημα (βλ. Κανδηλῶρου, Γεωμετρικὸν καὶ ἀστρονομικὸν ζήτημα). Ἡ Ἐκκλησία εἰσέτι δὲν προσεχώρησε καὶ ἐμμένει εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Βίβλου, ἥτις δέχεται τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου «ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος» καὶ «στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν».

1. Μάθημα καὶ ἐν τῇ ἐκκλῃσ. μουσικῇ λέγονται οἱ ἄργοι καὶ ἐμμελῶς ἐντεχνιοὶ μετὰ κρατημάτων καὶ τερερὲ φασματικοὶ κατανυκτικοὶ ὕμνοι (Ἀνοιξαντάρια, Πολυέλεος, τῇ Ἰπερμάχῳ καὶ δὴ τὸ θεοτόκε Παρθένε). κυρίως τὸ κράτημα ἦτοι ἡ ἐπωδός. Τοῦτο λέγεται τερερὲ καὶ τὰ ἑαρητηρήματα, ὁ ὕμνος τῶν ἀγγέλων, ὃν ἠνωτίσθη ὁ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἐπαρθεὶς ἀπόστ. Παῦλος.

2. Ὁ Σουγδουρῆς ἦν κυρίως γραμματικὸς καὶ ἡ Γραμματικὴ του τετράκις ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ 1752, 1763, 1781, 1795 ἐνθα ὑπάρχει καὶ *Συνταγμάτων περὶ στίξεως τοῦ Ἱεροσολύμων Σωφρονίου* σ. 131—135 τῆς β' ἐκδόσ. Μείζω ἔκτασιν ἔχει ἡ στίξις καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους γραμματικούς, ὅπως καὶ εἰς τὴν λίαν σύντομον Ἀγγλικὴν γραμματικὴν.

3. Ἐγχειρίδιον τοῦ μαθήματος τούτου μετένεγκεν ἐκ τῆς λατινίδος εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὁ Παπαθασιλόπουλος (βλ. κατωτ.).

4. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς *Ἱστορικῆς βιβλιογραφίας* ἡμῶν, τόμ. Α', 1938, σ. 5 ἔγραψομεν: «ὁ θεὸς Πλάτων συνεβούλευε τὸν μαθητὴν *Ξενοκράτην* συχνῶς νὰ θύῃ ταῖς χάρισιν, ἵνα καλλιπῇ καὶ διανθίσῃ τοῖς τούτων δώροις τὸν λόγον. Ἀνευ τῆς εὐμεθοδίου καὶ φιλοσόφου φιλολογίας ἡ ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ τελέσῃ τὴν ἡμέρωσιν ψυχῶν καὶ ὑποβιβάζεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν βαναύσων τεχνῶν...», εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐφθασεν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον ἡ γλῶσσα ἡ καθομιλουμένη τῶν πλείστων ἀμαθῶν λογοτεχνῶν!

φιλοσοφία λοιπόν ἡ ἀληθὴς τῶν γραμματικῶν τεχνῶν ὁδηγός, καθὼς καὶ τὰ γράμματα (ἴσως γραμματικά) ἀμειβαίως ὑπάρχουσιν οἱ πιστότατοι ἑρμηνεῖς καὶ σύντροφοι καὶ συνεργοὶ τῆς φιλοσοφίας. Αἱ Μοῦσαι περιπατοῦσι πάντοτε συνημμέναι μετὰς χάριτας. Εἰς μάτην κοπιᾶζουσι νὰ τὰς χωρίσουν ἀπ' ἀλλήλων, ὅσοι δὲν ἐγνώρισαν τὴν ἀπὸ τῆς ἰδίστης αὐτῶν συζυγίας ὠφέλειαν» (1). Μετὰ τῆς φιλοσοφίας ἦν ἠνωμένη καὶ ἡ Φυσικὴ διότι οὕτως εὐρίσκεται παρ' Ἀριστοτέλει, ὃν ἐδίδασκον κατὰ προτίμησιν τότε εἰς τὰ σχολεῖα. Εἰς τὸν κώδικα K66 τῆς Λαύρας περιέχοντα τοῦ Θεοφίλου Κορυθαλέως τὸ «περὶ τῶν ἐκτὼ βιβλίων τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως» μετὰ σχολίων ἐπὶ τῆς ᾠας, ἀναγινώσκουμεν ἐν τέλει: «αχ 4 ζ' (1797) Ὀκτωβρίου 1, εἰς Ἰωάννιναν». Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφία περιέχει τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας, καὶ εἶναι γνῶσις θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, «ἣ δὲ σπουδὴ τῆς Φυσικῆς θέλει τοῦ στολίζειν τὸν λόγον μετὰ πολλὰς καὶ καλὰς τῆς φύσεως εἰκόνας καὶ διαγραφὰς καὶ ἐν ταύτῃ θέλει τοῦ συνεργεῖν εἰς ἐξηγήσιν πολλῶν φαινομένων μετὰ ἑποῖα μαστίζει ἡ δεισιδαιμονία τὸν ἀπαίδευτον ὄχλον» (2). Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία ἡ τόσον χρήσιμος ἐν τῇ περιοχῇ πάσης ἐπιστήμης ὅταν ὑπερβῇ τὰ θρία καὶ γένηται κατάχρησις αὐτῆς, ὅπως ὡς εἶδομεν συνέβη μετὰ τὸν Ἀνθρακίτην εἰς τὴν θεολογίαν, προξενεῖ βλάβην ἀντὶ ὠφελείας. Νεόφυτος ὁ Καστοκαλυβίτης, ὁ πατριάρχης (princeps) κατὰ Willouison τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν (3), κατεξάνεστη κατὰ τοῦ φίλου του καὶ συνδιδασκάλου ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Εὐγενίου, διότι ἀνεμίγνυε τὰς «λογικὰς συζητήσεις τῆς Ὀντολογίας εἰς τὴν γραμματικὴν». Κατ' αὐτὸν ἡ Γραμματικὴ ἦν «*rerum humanorum atque divinarum scientia*» καὶ δι' αὐτῆς καὶ μόνης ἐπιτρέπεται ἡ συζήτης τῶν θεῶν! Μηδὲν ἀγαν εἶπον οἱ ἀρχαῖοι, εἰς ἄλλην ὑπερβολὴν κατέληξεν ὁ εὐλογημένος θελήσας διὰ τῆς γραμματικῆς νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἀπόρρητα τῆς θεολογίας! Γράφων «πῶς μέρος τοῦ λόγου ἡ λέξις ἐστίν» ἀναβαίνει μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, ἐξετάζων τί ὁ νοῦς, οἱ ἄγγελοι, ὁ θεὸς καὶ πῶς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἶναι τοῦ πατρὸς ὁ λόγος (σ. 54—55). Κατακρίνει δὲ ὁ Εὐγένιος εἰς τὰς «Κριτικὰς ἐπιστάσεις» οὐ μόνον τὴν ἀπεραντολογίαν τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσάφειαν: «καὶ προῦθη ἡμῖν... εἰς ὑπερβολὴν ὀξυνθὲν τὸ σπουδασμα, ἐκ τοῦ δεινοῦ Ἀπολλωνίου διὰ τοῦ δεινοτέρου Γαζῆ ἐπὶ τὸν δεινότατον τούτου ἐξηγητὴν μετεωρισθὲν, ὡς μηκέτι Δηλίου δεῖσθαι καλυμθητοῦ, τὸ εἰρημένον, δελφίνος δὲ αὐτόχρημά τινος, εἰ μέλλοι δι' αὐτοῦ νῆξεσθαι. Ὠκεανὸς γὰρ ἄντικρυς ἐκ πολλῶν θαλασσῶν συνέστη, ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλουμένης κτλ.» (ἐν ἀρχῇ τοῦ ὑπομνήματος) (4). Ἀλλ' ὁ Νεόφυτος δι' εὐφροσύνης

1. Αδτ. σ. 12—18· ὅθεν καὶ τὸ βιβλίον ὁ Οἰκονόμος «Γραμματικά ἢ ἐγκύκλια παιδεύματα» ὠνόμασεν. Ὁ Γεώργιος Φατοῦας γράφει εἰς τὴν «Γεωγραφικὴν γραμματικὴν» ἣν δὲν εἶδον καὶ ἀρῶμαι ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Μιχαλοπούλου τὸ χωρίον (σ. 14), ὅτι ἀρχομένου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Ἰωαννίνοις «τρία σχολεῖα τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων» εἰς αὐτὰ παρεδίδοντο γραμματικά καὶ φιλοσοφικά μαθήματα. τόμ. Β', σ. 143. Ἐγράφε δὲ ταῦτα ὁ γνωστός ἐφημέριος τῆς ἐν Βενετίᾳ Ἑλλ. ἐκκλησίας τῷ 1761.

2. Οἰκονόμος αδτ. σ. μα'—μβ'. Ὁ πρῶτος καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ, ὁ Ἡπειρώτης Δημ. Στροῦμπος, ἀπέδειξε τοῦτο εἰς «τὰ ἐπιστημονικά παραδόξα», ὡς τὸ περὶ τραπεζῶν περιστρεφομένων καὶ ἄλλα φαινόμενα τοῦ μαγνητισμοῦ καὶ ζωϊκοῦ ἡλεκτισμοῦ, β:βλ. εἰς 10ον, σ. 188.

3. Βλ. Ἀσωπίου, Περὶ συντάξεως Β'. 1858, σ. κζ'—κθ'. Ἐχω ἐνώπιον τὸ ὀγκωδέστατον «Ἰπόμνημα» εἰς τὸ Δ' βιβλίον τῆς γραμματικῆς Θεοδώρου Γαζῆ, ἐκδοθὲν εἰς 4ον, Βουκουρεστίῳ 1768, ἐκ σελ. 1840 εἰς διέστηλο.

4. Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ἀνομολογοῦσι πάντες οἱ μετὰ χεῖρας λαβόντες τὸ βιβλίον διό καὶ μετὰ 20ετίαν ὁ μαθητὴς τοῦ Νεοφύτου, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος συνῶψισε τῷ 1787 εἰς τὸ 1)3 περίπου καὶ ὑπέγραψεν. «Ἡ γραμματικὴ τοῦ κυροῦ Νεοφύτου ἐκείνου συνοψισθεῖσα, εἴτ' οὐδ' ἀπαλλαγείσα τε καὶ καθαρθεῖσα πάντων τῶν ἐν αὐτῇ περιττῶν τε καὶ ἀλλοτρίων τῆς γραμματικῆς...» εἰς 8ον σ. 487. Ἐνδεικτικόν τὸ ρητόν, τὸ προτασσόμενον ὑπὸ τοῦ ἐκδότου: «Ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ τῇ εὐνεμένῳ ἐστίν, ἀλλ' ἐν τῇ εὐ τῇ μέγα». Σήγων Κιτιεύς, διβ. ζ' κπρὶ Διογένης Λαερτίῳ, Περὶ ἄλλων ἐκδοτῶν τῆς γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ βλ. Ἑμμ. Παντολά-

παρομοιώσεως κατακεραυνώνει τὸν ἀντίπαλον: «Παιδίσκη Γραμματικὴ Φιλοσόφῳ
 ξυμφθαρείσα δεσπότη τέκνα τε αὐτῷ χαρίεντα τέτοκε καὶ εἰς δεσποτεῖαν μικροῦ
 (δεῖν) τὰ τῆς τύχης μετήμειψε. Περιελγήσασα δ' ἐπὶ τούτῳ ζηλοτύπως φιλοσοφία
 ἢ δέσποινα, τὴν μὲν ἀπεπέμψατο τῶν ἀνακτόρων, αὐτὴ δὲ δ' ἀγεννέσει καὶ ἐκδεδιη-
 τημέναις ἐξυπηρετουμένη, μᾶλλον δὲ ξυνδιατωμένη θεραπείνισιν εἰς τὴν αὐτῶν
 μικροῦ δεῖν διαμόχθηρον ἕξιν μετέβαλε θαρβαρίζουσα τὰ πολλὰ καὶ τὴν πρόην φω-
 νὴν ἐκμελῇ καθιστῶσα καὶ σόλοικον κτλ.» (αὐτ.) Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀποδεικνύει
 εἰς τίνας σχολιάς ἀτραποὺς εἶχεν ἐκτραπῇ ἡ γραμματικὴ. Καθ' ὅλον τὸ β' ἡμῖς
 τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐκυριάρχει τὸ σχολαστικὸν πνεῦμα τοῦ Γαζή, διότι καὶ αὐτὴ ἡ
 σύνοψις τοῦ «Ἵπομνήματος» τοῦ Νεοφύτου, ἣν κακῶς ὀνομάζει Γραμματικὴν ὁ Πά-
 ριος, εἶναι φιλοσοφία τῆς γραμματικῆς, ἣτις ὑπήγαγε τὸ σύνολον αὐτῆς ἥτοι τὰ ὀκτὼ
 μέρη τοῦ λόγου συνεβίβαζε πρὸς τὰς ὀκτὼ κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους (οὐσία,
 ποσόν, σχέσις, τόπος, χρόνος, θέσις, ἔχειν, πράττειν, πάσχειν). Κατηγορίαι δὲ εἶναι
 θεμελιώδεις ἔννοιαι μὴ ἐπιδεχόμεναι περαιτέρω ἀνάλυσιν τῆς στοιχειωδεστερας
 ἐννοίας. Ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθησαν καὶ αἱ «γραμματικαὶ κατηγορίαι», παριστῶσαι
 τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων ἥτοι τῶν γραμματικῶν τύπων πρὸς τὰς ἐννοίας τοῦ
 λόγου, καὶ εἶναι τὸ γένος, ἡ πτώσις, ὁ ἀριθμός, ὁ χρόνος, ἡ διάθεσις, ἡ ἐγκλισις,
 τὸ πρόσωπον, τὸ ὄργανον, τὸ ἀπραγματοποίητον (εἰς τὰς ὑποθέσεις), τὸ συγκεκρι-
 μένον καὶ ἀφηρημένον κτλ. δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ ὁμοιόμορφος γλωσσικὴ ἔκφρασις
 καὶ ἡ ἐναρμόνισις τῶν πραγμάτων πρὸς τὰς ὁμολόγους ἐννοίας, ἣτις ἀπαρτίζει τὸν
 διάκοσμον τοῦ γραπτοῦ λόγου⁽¹⁾. Ὁ Κων. Λάσκαρης, οὗ ἡ Γραμματικὴ ἐκδοθεῖσα
 ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῷ 1476 καὶ ἀνατυπωθεῖσα τῷ 1480, 1499 κ.ο.κ. ἀποτε-
 λέσασα τὸ ἐφόλκιον παντὸς μαθητευομένου, παρηγκωνίσθη κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον
 ὑπὸ τοῦ Δ' βιβλίου τοῦ Γαζή· ἔθεν Ματθαῖος ὁ Γανοχωρίτης (σ. 312), Δανιὴλ ὁ
 Κεραιεύς (σ. 446), ὁ Δαμασκηνὸς ὁ Δημιτζίαναιος (σ. 320) καὶ Γεράσιμος ὁ Βυ-
 ζάντιος (σ. 133 εἰς σχῆμα 4ον) καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἀπηθανάτισαν τὸ ὄνομα τοῦ Γαζή.
 Ἀλλ' ἀντετάχθησαν ἐγκαίρως εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἐπέκτασιν τῆς πολυλόγου αὐ-
 τῆς γραμματικῆς, γράψαντες συντόμους γραμματικὰς, ὁ Χρυσολωρᾶς (σ. 64), Πα-
 χώμιος ὁ Ρουσάνος, μοναχὸς Ἀγιορείτης (σ. 18)⁽²⁾ «ἵνα εὐκόλως ἔχοιεν ἀποστη-
 θίζειν ταύτας οἱ εἰσαγόμενοι». Τέλος καταλήγομεν εἰς τὴν κλεινὴν δυάδα τῶν Ἰω-

κην, «ὁ Κοραῖς καὶ ἡ γραμματικὴ» (Τεσσαρακονταετηρίς τῆς κατ' ἐπισκοπῆς Κ. Σ. Κόντου, Ἀθή-
 ναι: 1909, σ. 142).

1. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κατηγορίας αὐτὰς εὐρίσκομεν πολλὰς ἀνωμαλίας· π.χ. ὡς πρὸς γένος
 ἐδημιούργησαν τὸ οὐδέτερον γένος, ὅπερ εἶναι ὄντως ἀστεῖον· διότι οὐδὲν ἐκφράζει· ἀφῆκαν ἐκτὸς
 τῆς ὁμάδος ταύτης πλεῖστα ὅσα· διότι οὔτε ὁ θρόνος εἶναι κατ' οὐσίαν ἀρσενικὸν ὄν, οὔτε ἡ
 τράπεζα θηλυκόν. Πολλὰ ὀνόματα ἔχουσι μόνον ἓνα τύπον ἡμίονος, ὄφις, ἀλώπηξ, τὰ λεγόμενα
 ἐπίκοινα. εἰς ἄλλα ἐξ ἄλλου θέματος, ἵππος—φορβᾶς—ἀλέκτωρ—ὄρνις.

2. Ἐνταῦθα σφάλλεται δεινῶς ὁ Παντελάκης (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 145), διότι ὁ Παχώμιος δὲν
 ἔγραψε Γραμματικὴν ἀλλὰ «Προθεωρίαν εἰς τὴν γραμματικὴν» καὶ δὴ «ἐρωτήματα μερικὰ
 μετὰ σχολίων» τὸ ὅλον σ. 15 (βλ. «Κανέλλου Σπανοῦ, Γραμματικὴ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλ-
 λήνων γλώσσης. Παχώμιου Ρουσάνου κατὰ χυδαῖζόντων καὶ αἰρετικῶν καὶ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ
 νῦν πρῶτον ἐκδιδομένα ἐκ κωδίκων τῆς Μαρκεσιανῆς βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Ἰωάν-

αννιτών γραμματικῶν, οἵτινες ἔθεσαν τέρμα εἰς τοὺς θαυμαστὰς τοῦ Γαζή καὶ Λασκάρεως καὶ τὴν γραμματικὴν σχολαστικότητα καὶ οἵτινες ἐπὶ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα ἐκυριάρχησαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῶν γραμματικῶν, τὸν Βησσαρίωνα Μακρῆν καὶ τὸν Γεώργιον Σουγδουρῆν, ἀμφοτέρους ἱερομονάχους καὶ πολυῦμνῆτους διὰ τὴν διδασκαλικὴν αὐτῶν ἐν Ἰωαννίνοις ὁρᾶσιν. Τοῦ πρώτου εἶναι ἡ καλουμένη: «Σταχυολογία τεχνολογικὴ κατ' ἐρωταπόκρισιν τῆς γραμματικῆς τέχνης ἐκδοθεῖσα παρὰ Βησσαρίωνος ἱερομονάχου Μακρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων πάνυ ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαία, νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα καὶ πάσῃ ἐπιμελείᾳ Μιχαὴλ ἱερέως Μήτρου (ὁ εἶτα Μελέτιος Ἀθηνῶν) διορθωθεῖσα, οὗ τῇ προτροπῇ προσετέθη καὶ τὸ περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων τοῦ Ἀμμωνίου χάριν τῶν φιλομαθῶν. Ἐνετίησι, ἀχπς'» (1686)

«Οἰκοδομεῖν χωρὶς θεμέθλου πόνος ἐστὶ μάταιος,
νόσφι δὲ γραμματικῆς ἀνεμῳλίον ἐστι μαθῆσαι».

8ον, σ. 345, ὡν 107 ὁ Ἀμμώνιος. Πρόλογος τοῦ Μιχαὴλ Μήτρου μετὰ τετραστίχου ἐπιγράμματος. Ἐκδόσεις γνωρίζω τὰς ἐξῆς: 1649 μὲ προσθήκην «τῶν χρυσῶν ἐπῶν τοῦ Πυθαγόρου καὶ ἄλλων τινῶν ὠφελίμων», 1768 δις, 1780, 1784, 1801, 1804, 1813. Ὀλίγον ἦν εὗρος τοῦ Σουγδουρῆ πρεσβύτερος, ὅστις ἀρχομένου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἔθεσεν εἰς κυκλοφορίαν τὴν γραμματικὴν, ἀπηλλαγμένην τῶν ἐρωταποκρίσεων, ἧς ἡ 6' ἐκδοσις ἐπιγράφεται: «Ἐπιτομὴ γραμματικῆς συντεθεῖσα εἰς χρῆσιν τῶν φιλομαθῶν παρὰ τοῦ ἐλλογιμωτάτου καὶ ἀρίστου ἀνδρὸς κυρίου κυρίου Σουγδουρῆ, καὶ νῦν τὸ δεύτερον τύποις ἐκδοθεῖσα. Ἦτινι προσετέθη συνταγμάτων περὶ σιγμῆς καὶ (Θεοφίλου) Κορυδαλλέως περὶ μέτρων ποιητικῶν (ἐν τῷ κειμένῳ σ. 136—168 περὶ ποιητικῆς μεθόδου), τὰ πάντα μεθ' ὅσης οἶόν τε τῆς ἐπιμελείας διορθωθέντα. Ἐνετίησι 1763. παρ' Ἀντ. τῷ Βόρτολι». Ἐν ἀρχῇ «Πρὸς τὸν ἀναγνώστην» σ. 3—6, ἡ γραμματικὴ σ. 7—130, σ. 169 «παροιμίαί Πλουτάρχου καὶ ἄλλων χρήσιμαί καὶ ὅσα ἐπὶ ἀδυνάτων καὶ σ. 170—175 πίναξ τῶν περιεχομένων. Αὕτη καὶ αἱ τρεῖς ἐκδόσεις, ἃς ἀνεφέραμεν, ἐντὸς 50ετίας μαρτυροῦσι τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ βιβλίου, τὴν α' ἐκδοσιν τοῦ 1752 δὲν γνωρίζω. Τὰς δύο ταύτας γραμματικὰς παλαιωθείσας ἀντικατέστησεν ἄλλος Ἡπειρώτης, ὁ κορυφαῖος τῶν ἐλληνοιστῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, Νεόφυτος ὁ Δούκας, ἱερομόναχος καὶ αὐτὸς κληθεὶς ἐκ Βουκουρυστίου εἰς Βιέννην ὡς διδάσκαλος καὶ ἐφημέριος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἐκδώσῃ τοὺς Ἑλληνας κλασσικοὺς συγγραφεῖς, καὶ ἀμέσως προέβη εἰς ἐκδοσιν τῆς γραμματικῆς του: «Ἡ κατ' ἐπιτομὴν γραμματικὴ Τερψιθέα. Βιέννη, αὐδ', ἐν τῇ τυπογραφίᾳ». Δὲν πιστεύω ἡ Τερψιθέα νὰ ἐξεδόθῃ ἔπειτα ὡς Τερψιχόρη. Ὅπως δὴποτε μετὰ τὰς «Ἐπικρίσεις» τοῦ φίλου τοῦ Κοραῆ Ἀλεξ. Βασιλείου ἔχομεν τὰς ἐξῆς βελτιωμένας ἐκδόσεις 1808, 1809, 1812, 1820.

Βασιλείου, ἐφημερίου τῆς ἐν Βενετίᾳ Ὁρθόδοξου ἑλλην. ἐκκλησίας, ἐν Τεργέστῃ 1908». Ταύτην δηλ. τὴν Προθεωρίαν λέγει γραμματικὴν συνοπτικὴν εἰς 18 σελίδας, ἐνῷ οὗτος ἀπεναντίας φέγει τοὺς δραχυλόγους γραμματικούς: «οἱ μὲν γὰρ τοσοῦτον τῇ συντομίᾳ ἐχρήσαντο ὡς καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων παραλιπεῖν» (σ. 120) γράφων.

Μετὰ τὸν Νεόφυτον κυριάρχει διὰ τῆς γραμματικῆς καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν 19^{ον} αἰῶνα ἄλλος μεμονωμένος Ἡπειρώτης, ὁ περίλυστος Γεώργιος Γεννάδιος—ἐξ αὐτοῦ καὶ ὁ γράφων ταῦτα ἔσχε τὰς πρώτας γραμματικὰς γνώσεις ἀπὸ τοῦ δημο-
τικῶν σχολείου—Ἰδοὺ ἡ μοναδικὴ γραμματικὴ, ἣτις ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ γράμ-
ματα εἰς τρεῖς γενεάς μαθητῶν: «Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ Γ Γεν-
ναδίου κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως πρὸς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τοῦ
Κράτους. Τιμὴ τοῦ Τεχνολογικοῦ καὶ συντακτικοῦ Δρ. 1 Ἐν Ἀθήναις 1838, ἐκ
τῆς τυπογραφίας: Α. Κορμηλᾶ, 8ον μέγα σ. 195» (ἐκτύπως ἐπὶ μεγάλου χάρτου,
μοναδικὸν ἀντίτυπον). Αἱ στερεότυποι ἀνατυπώσεις τῷ 1881 εἶχον φθάσει τὰς 55:
ἐκτὸς τῶν κλεψιτύπων. Τὴν τελευταίαν ἔχω εἰς τὴν ἐμὴν βιβλιοθήκην. Ὁ Γεννάδιος
εἶχε βοηθήματα ξένα ὡς ἐν τισὶ ἐκδόσεσιν ἀναγράφεται: «ἐκ διαφόρων συνεραν-
σθέντα», ὁ δὲ ἐκδότης τοῦ 1888 Ε. Κ. Κορινιώτης ἀναφέρει, ὅτι μετεφράσθη ἐκ
τῆς «μικρᾶς γραμματικῆς τοῦ περιωνύμου φιλέλληρος Θηρσίου», ὅπερ δὲν εἶναι
τελείως ἀληθές, διότι εἶχε μὲν ὑπ' ὄψιν τὰς ξέναις γραμματικὰς ὁ Γεννάδιος, ἀλλ'
ἐνεκα τῶν βελτιώσεων καὶ προσθηκῶν, δύνανται νὰ θεωρηθῇ ἡ γραμματικὴ τοῦ
ἰδίου του σύγγραμματος. Ἐκπνέοντος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ 20^{ου}, ἦσαν ἐν
μεγίστῃ διαδόσει δύο μαθητῶν τοῦ Κ. Κόντου αἱ γραμματικαί, τοῦ ἐξ Ἀταλάντης
Χριστοδούλου καὶ τοῦ Σαμίου Κ. Κατεβαίνης.

Κύριον μάθημα εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων ἦτο ἡ γραμματικὴ. Ἀλλ' ὅταν
διωρίσθη εἰς τὸ Καπλάνειον ὁ νεωτεριστὴς Ψαλίδης καὶ εἰσήγαγε τὴν κοινὴν διά-
λεκτον ἤρχισεν ἡ ἀντίρροσις κατὰ τῆς γραμματικῆς καὶ ἔγραφεν ἐκ Βιέννης ὁ συ-
μπόλιτης Δημ. Ἀθανασίου περὶ τῆς Μπαλαναίας. «Εἰς αὐτὸ τὸ σχολεῖον οἱ μαθη-
ταὶ δὲν ἐμπροσθὺν νὰ τελειώσωσι προτιήτερα τὴν περὶ οὗ τῶν ξηρῶν γραμματικῶν
παρὰ μετὰ δέκα ἔτη καὶ τότε οἱ περισσότεροι ἀνίδεοι ὄντες ἱστορίας, γεωγραφίας
καὶ ἄλλων μέσων φιλολογικῶν καταλαμβάνουσιν κακῶς τοὺς παλαιοὺς συγγραφεῖς»
(Λογ. Ἑρμῆς 1817, σ. 86) (1). Ἐκ τῆς τοιαύτης ἰσως αἰτίας πρὸς ἀποστόμωσιν τῶν
φληνάρων τούτων ἀντιδραστικῶν ἤρχισαν νὰ μεταφράζωσι τὰς μεθοδικὰς γραμμα-
τικὰς τῶν Εὐρωπαίων, οἵτινες ἐπίσης, ὅπως καὶ ἐν Ἰωαννίνοις ἐπὶ ἐννέα ὄλα ἐδί-
δασκον τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ὡς συμβαίνει μέχρι σήμερον. Τούτων οὕτως ἐχόντων
τὸ ἄξιωμα τοῦ φ. λου κ. Μιχαλοπούλου, ὅστις ἔγραψε τὸ πολύμοχθον διβλίον «Τὰ
Γιάννενα καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἀγένηνη (1618—1820)», ὅτι «ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως
ἰδίως τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδου καὶ τοῦ Ἰωάννου Βηλαρά, τῶν μεγάλων αὐτῶν φω-

1. Τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀθανασίου, ὅστις ἀνέλαβε νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς τάσεις τοῦ Ψαλίδου,
ἀπῆλθε μόνον εἰς τὰ ὦτα τοῦ Βηλαρά, ὅστις παραφρονήσας ἐδημοσίευσεν τὸ ἐξάμβλωμα:
Ἡ ρομένηκη γλῶσσα. Στὴν τυπογραφία τὸν Κορφὸν 1814 (ἀνετυπώθη εἰς τὰ 1859 ὑπὸ Σ. Ρα-
φτάνη ἐν Ζακύνθῳ) καὶ ἔδωκε τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς Μπαλινάους νὰ καταδιώξουν τὸν κατὰ
τὰ ἄλλα ἐξείρετον λόγιον Ψαλίδαν. Ἀπ' ἀρχῆς συνεδίθησαν ἀμφοτέρω καὶ συνειργάζοντο
μέχρι τοῦ 1820 πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ ἀποτροπαίου γλωσσικοῦ ἰδιώματος διὸ καὶ εἰς τὸν Ψαλίδαν
ἀφιερῶνται «Ἡ ρομένηκη γλῶσσα». Δυστυχῶς ὁ τὴν περὶ τῶν ἰατρῶν προσεπωνυμίαν τοῦ Ἱππο-
κράτους ἐπιληθεύσας Βηλαράς ἐλησμόνησεν ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνον μάθησις καὶ
παράδοσις, ἣτις εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα συνδέει τοὺς ζῶντας μετὰ τὰς γενεὰς τῶν προαπελ-
θόντων ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον καὶ τὴν ζωσαν μαρτυρίαν τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ
φοῶσαι τὰ ἀπύλωτα σέματα τῶν φωνησκούργων ὀπαδῶν τοῦ Φιλλμεράγγελου περὶ ἐξαν-
τλήσεως τῆς ἑλλην. φυλῆς. Κιττοχῶς, ὅτι ὁ Βηλαράς ἐλάλησε πρὸς ὅτι μὴ ἀκούοντων καὶ
μετὰ τὰ καὶ ἡμεῖς αἰῶνα, ἐκ ἀπιδῶν ἔσχε τὸν ἀπνεύμονα καὶ ἀτονιστὴν καθηγητὴν Κακρι-
δῆν, ὃν κατετρόπωνεν ἡ Φ. λου. σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ κατεδίκασε τὸ Συμβού-
λιον τῆς Ἐπικρατείας (Βλ. «Δεκεμβριανὴ Τραγῳδία» σ. 315—103 κεφ. Ζ', «Ὁ ἀτονιστὴς Κα-
κριδῆς καὶ τὸ γλωσσ. ζήτημα» ἐνθ' ἀπεδείχθημεν περιτρώως, ὅτι τονισμός καὶ ὀρθογραφία
εἶναι ἀλληλένδετα, καὶ ὅτι οἱ μαλλιαροὶ ὡς ἀνίδεοι τῆς Γραμματικῆς ἐπιδιδῶσιν νὰ καταρ-
γῶσιν τοὺς γραμμ. τύπους. Συνιστῶν πρὸς τοὺς τούτους τὴν ἀρίστην μέθοδον πρὸς ἐκμάθη-
σιν τῆς Γραμματικῆς ἀποραπίζω καὶ τοὺς ἀρχαιομανεῖς. Δύο πρωτοπόρων τῆς καθαρευούσης
ἀναγράφω τὸν θεσπίσον ὕμνον τῆς ἑλλην. γλώσσης τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως καὶ τοῦ ἐξ Οἰκο-
νόμων Κων. Οἰκονόμου, Ἀμφοτέρω δ' οὗτοι τρόφιμοι Ἰωαννίνων.

τοδηγών (:), ή διδασκαλία τοσοῦτον ἐνεωτέρισε, ὥστε τὰ Γιάννενα καταστάθηκαν ή ἐστία τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπαναστάσεως» (σ. 14), κείτοι ἐκτός τοῦ πλαισίου τῆς ἱστορίας, οὔτε ἔχει περιεχόμενον. Παραδέχομαι μεταρρυθμίσιν in membris καί οὐχί in capite· ἔλειψε δηλ. ή προσήλωσις μένον εἰς τήν γραμματικὴν καί ἀληθεύουσι τὰ ἀκόλουθα τοῦ συγγραφέως ὅτι «στὰ Γιάννενα ή παράδοση τῶν ἐλληνικῶν εἶχε χαρακτηρῆρα καθαρῶς ἰδεολογικὸ κι' ἐθνικώτατο. Ἐδάθουναν σὺν νόημα τοῦ συγγραφέως· κι' ἀντλοῦσαν παραδείγματα γιὰ τὸν ἰδιωτικὸ καί δημόσιον βίον... Ἡ καθέδρα τῶν καθηγητῶν ἦταν βῆμα ἐθνικοῦ κηρύγματος» (αὐτ. σ. 14—15). Ἀλλὰ καί τοῦτο εἶναι ἀνησφόρητον· διότι ή βλῆ σπουδαία αὕτη κίησις ἀφέρεται εἰς τὸν Ψαλῖδαν, ὃν ἀποθεώνει μέχρις ὑπερβολῆς: «Ὁ, τι λέχθηκε γιὰ τὸν Ψαλῖδα, μπορούσε νὰ λεχθεῖ καί γιὰ τοῦς τοῦς· σπουδασμένους στὰ Γιάννενα· γιατί μαθηταὶ τοῦ Ψαλῖδα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπῆρξαν οἱ διδάτκχλοι στή Θεσσαλονίκη, στήν Ἀδριανούπολη, στὰ Τρίκαλα, στή Φιλίππουπολη, στή Λάρισα καί γιὰ κάθε σχολεῖο, πρὸ συταίνονταν τότε». Ἀλλ' αἱ μαρτυρίαι αὗται, ὡς ἀπεδείξαμεν ἂν ὠτέρω, καί δευτ. παρ' αὐτοῦ γράρονται, ἀναφέρονται εἰς τὸν 18' αἰῶνα, ὃ δὲ Ψαλῖδας διωρίσθη εἰς Ἰωάννενα διδάσκαλος περὶ τὸ 1796. Πῶς λοιπὸν καί πότε ἐδημιούργησε τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν διδασκάλων εἰς 23 ἔτη, πρὸ ἐδίδαξεν; (1) Βεβαίως οἱ «πρωτοδηγοί» τοῦ ἀγαπητοῦ κ. Φάνη ἐπιλοδοξήσαν νὰ ἐγκαινιάσουν τὴν χυδαίαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἐν' ἐκδικηθῶσι τὸν σοφὸν Εὐγένιον κραυγάζοντα: «ἐκσυρικτέον το χυδαῖντι διαλέγεσθαι!» Πρῶτος ἐν ἀρχῇ τοῦ 18' αἰῶνος ἔγραψε «Γραμματικὴν τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης», ὁ Καννέλος Σπανός· ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιμ. Ι. Βασιλικοῦ (2). Αὕτη, καίτοι ἐπιτομὴ ἐκτενεστέρης συγγραφῆς, δὲν ἐκυκλοφόρησεν ἐν Ἑλλάδι καί εὗρέθη τῷ 1872 ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐν τῇ Μερικανῇ βιβλιοθήκῃ, ἐξεδόθη δὲ τῷ 1908 (3). Δευτέρᾳ ἀπόπειρα ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Καττοριανοῦ πολυγράφου Νικ. Δαρβάρως, ἐκδόντος ἐν Βιέννῃ τῷ 1806 εἰς χρῆσιν τῶν ὁμογενῶν νέων. Οὗτος προοιμιαζόμενος γράφει: «Προθυμηθεῖς νὰ συνθέσω μίαν γραμματικὴν τῆς κοινῆς τῶν Γραικῶν διαλέκτου... ὑπῆντησα μέγχα ἐμτόδιον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου μου· διότι τόση ἀνωμαλίαν παρετήρησα εἰς τὰ πυνήμυα τῶν Γραικῶν συγγραφέων, ὥστε δὲν ἤξευρα ποίους ἐξ αὐτῶν νὰ λάβω ὀδηγούς τῆς κοινῆς ταύτης γλώσσης· ἐπειδὴ δὲν μεταχειρίζονται ἐπίσης ἐν κοινὸν ὅρος, ἀλλ' ἂν λοι ἀκράτως ἐλληνίζουσιν, ἄλλοι πανιάτασι χυδαῖζουσιν, ἄλλοι πάλιν μιζοβιζοβιζοῦσι, καί ἐνὶ λόγῳ εἰπεῖν ἕκαστος συγγράφει κατὰ τὴν ἰδίαν του ἀρέτκειαν...» Ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζε ὅτι ταύτας τὰς δυσκολίας ὁ γαλαζόαιμος Καττοριανὸς Ἀθαν. Χριστόπουλος (ὁ Δάρβαρις ἦτο Κουτσόβλαχος ἐκ Κλεισούρας) εἶχε παρακίψῃ πρὸ ἐνός ἔτους, τυπώσας ἐν Βιέννῃ τῷ 1805 τὴν «Γραμματικὴν τῆς Αἰολοδωμικῆς ἥτοι τῆς ὁμιλουμένης τορινῆς τῶν ἐλλήνων γλώσσης» (σ. 164). Ὁ νέος Ἀνακρέων ὡς ἐκλήθη, μεθ' οἷας εὐκολίας συνέθετο τοὺς στυρικτοὺς στίχους, ἔγραψε καί τὴν περίεργον γραμ-

1. Δηλ. 5 ἔτη εἰς τὴν Μαρουτοαίαν, εὕρισκομένην τότε ἐν παρακμῇ καί 18 εἰς τὴν Καπλαναία, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ δημιούργημα αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὡς ἀποδεικνύει ὁ φιλεπονώτατος κ. Ι. Βρανούσης (Ἀθανάσιος Ψαλῖδας, σ. 25 καί 27). τῷ 1820 ἡναγκάσθησαν μετὰ τοῦ Βηλαρά νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ Ἰωάννενα.

2. Τὸ βιβλίον ἔχον καί ἀνωτ. ἐδώκαμεν τὸν τίτλον τῇ Γραμματικῇ πρὸς τὸν Φλωρεντίνον Ἑλληνιστὴν Ἀντώνιον Κόκκιον (Cocchi) προσάσσεται ἐν σ. 21—44. Ὁ Καννέλος εἶναι Πελοποννήσιος καί δὲν ἔχει σχέσιν μετ' ὅν Ἀλέξιον Σπανόν, τὸν Ἠπειρώτην, ὅστις οὐ μόνον ἐν Ἰωαννίνοις, ἀλλὰ καί ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδίδαξεν.

3. Ὁ Σάθας ἐπιστέλλων τῷ ἀρχ. Βασιλικῷ παρέχει ἡμῖν τὴν ἐξῆς εἰδησιν: «Ὅτι εἰ χυδαῖτοι ἐλάλουν πτωχόν τι ἰδίωμα, ὡς πάντες οἱ ἐν Εὐρώπῃ ἀμαθεῖς, ἀλλ' οὐδέποτε τοῦτο ἐκαλλιέργηθη καί ἀνεδείχθη ὡς γραπτὴ ἐθνικὴ ἢ καί ἐπαρχιακὴ γλῶσσα. Τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις διαδεδωμένοι καί ὁ ἐν τῇ 18' ἑκατονταετηρίδι ἀκμίσας ἀνώνυμος Ἀθηναῖος διδασκαλός, ὁ σχολιαστής τῆς Ρητορικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους γράφων: «Καί τὰ ὀνόματα καί αἱ λέξεις οἰκτεῖται ὀρεῖλουνσιν εἶναι ἐκάστου τῇ ἀξίᾳ» ἀλλὰ γὰρ ὀνόματα εἰσὶν οἰκτεῖα τῷ ἀγροίκῳ, καί ἄλλα οἰκτεῖα τῷ πεπαιδευμένῳ ἦτοι τῷ σοφῷ» (Μετ. Βιβλιοθ. Ζ', σ. 12).

μυτικήν τω. Καί περὶ τῆς γλώττης ἀποφάνεται, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι λέξεις καλὰ καὶ κακὰ, ἀλλ' ἡ χρῆσις ποιεῖ αὐτὰς καλὰς καὶ ἡ ἀχρηστία τοὐναντίον «ὅθεν λοιπὸν (sic) καμμ' αὐτὰ γλώττα καθυπὸ οὕτε καλὴ οὕτε κακὴ εἶναι, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων φαντασιώδη ἰδέαν» (¹). Τέλος ὁ ἱεροδιάκονος Νεόφυτος Βάμβας ἐν ἐν Χίῳ διδάσκων κατὰ τὸ 1821 καὶ 1822 ἐξέδωκε «Γραμματικὴν τῆς ἐλληνικῆς γλώττης» κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ Κορχῆ συμμίζας καὶ τύπους τῆς κοινῆς, ἣτις καὶ ἀνεδημοσιεύθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1841 καὶ 1846.—Σημειώτεον, ὅτι ὁ Βάμβας δὲν ἦτο τριεὶς ἀπηλλαγμένος τῶν περὶ γραμματικῆς θεωριῶν τῶν προγενεστέρων διδ. εἰς τὸ Συντακτικὸν (δ' ἐκδόσις ἐν Ἀθήναις τῷ 1846) προέταξε «σύντομον θεωρίαν τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς μορφώσεως τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς γραμματικῆς». Ἡ κίνησις αὕτη τῆς καθιερώσεως τῆς κοινῆς γλώττης καὶ γραμματικῆς ἀνεφάνη ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῶν σχολαστικῶν γραμματικῶν, ἀλλ' ὡς συνήθως εἰς τὰ ἀμελέτητα ζητήματα, ὑπερέβη τὰ ὅρια καὶ ἐξηγέρθη ὁ Κοραῆς, ὅστις ἐπεδίωξε τὸν συμβιβασμὸν. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς ἔχομεν τὴν μετάφρασιν τήνδε: «Φιλ. ππου Βουτιμάννου, ἐλληνικὴ γραμματικὴ πρώην μὲν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ μεταφράσθησιν κτλ. ὑπὸ Στεφ. οὐ Οἰκονόμου ἱατροῦ, νῦν δὲ μεταυπωθεῖσα μετὰ μνηστῶν ἐπανορθώσεων καὶ προσθηκῶν, τινῶν μὲν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, τινῶν δὲ ἀλλοχρόθεν. Δαπάνη τοῦ Ἰονίου Κράτους εἰς χρῆσιν τῶν δευτερευόντων σχολείων τοῦ αὐτοῦ κατὰ δοκιμασίαν τῶν τῆς δημοσίας Παιδείας Ἐπιμελητῶν». Κέρκυρα 1829, 8ον, σ. 520 (²). Περὶ τῆς γραμματικῆς ταύτης γράφει ὁ Βρεττός (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 166) ὅτι ἐθεωρεῖτο ἡ μεθοδικωτέρα ἐξ ὧν συνε-ἀχθησαν εἰς ξένας γλώσσας· διὸ καὶ εἰσήχθη ἀμύσως εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ σχολεῖα τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ μεταφραστὴς ἦν ἱατροφιλόσοφος καὶ ἐκδότης πολλῶν καὶ καλῶν ἔργων καὶ δικαίως ὁ αὐτάδελφος τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων πλέκει τὸν γεράσιμον ἔπαινον εἰς τὰ «Γραμματικά» (σ. 55), παρέλαβε δὲ αὐτὸν εἰς τὸ Γυμνάσιον Σμύρνης διὰ τὴν διδασκαλίαν κυρίως τῶν Φυσικῶν, Χημείας καὶ μαθηματικῶν (³). Ὁ Κοραῆς ἐκατόμβην ἔθουεν, ὅταν ἔμαθε διὰ τὴν ἐκδόσιν τῆς γραμματικῆς ταύτης· διότι προηγουμένως ἔγραψε πρὸς τὸν Βασιλεῖον διὰ τὴν μετάφρασιν τῆς τοῦ Mathiae: «τόσον εἶναι καλὴ, γράει, ὥστε μόλις ἔχει νὰ φανῇ εἰς τὴν γλώσσάν μας καὶ θέλουν πεμφθῇ εἰς τοὺς κόρακας ὅλαι αἱ γραμματικά» (Ἐπιστ. Β', σ. 83). Μετὰ ἓνα μῆνα ἔγραφε

1. Σάββα Ν. Φιλολ. Παρχρτ. σ. 204. Φρονῶν, ὅτι ἡ σύντομωτέρα εἶναι καὶ ἡ καλλίτερα γλώσσα, εὗρισκε ὡς το αὐτὴν τὴν κοινὴν. Ἡ γλώσσά μας δὲν ὁμοιοῦται, γράφει, τὴν Ἀττικὴν. ἡμεῖς Ἀττικοὶ δὲν εἰμιοσθεν, ἀλλὰ Ἀσπριεῖς καὶ Αἰολεῖς καὶ ἐπομένως ἡ γλώσσά μας εἶναι Αἰολοδοωρικὴ. Ἐλεγεν «ἐλληνίζομεν καὶ οἱ νέοι Ἕλληνες, ὅπως οἱ προπάτορες ἡμῶν.» Ὅθεν καὶ ἐξεπόνθη συγκριτικὸν πῖνακα τῆς νέας πρὸς τὰς δύο ἀρχαίας διαλέκτους. (Βλ. Α. Μίγα «Ἰστορίαν τοῦ γλωσσ. ζητήματος», τόμ. Β' Ἀθήναι 1927, σ. 78—81 ἔχει ἐλλόκληρον τὸν πῖνακα).

2. Ἡ α' ἐκδόσις ἐν Βιάννῃ τῷ 1812 γενομένη ἔχει οὕτω: «Γραμματικὴ τῆς ἐλληνικῆς γλώττης ἐκ τῆς γερμανιστὶ γεγραμμένης Φιλίππου Βουτιμάννου μεταφρασεῖσα καὶ μεταρρυθμισθεῖσα ὑπὸ Στεφάνου Οἰκονόμου ἱατροῦ, εἰς χρῆσιν τοῦ κατὰ τὴν Σμύρνην φιλολ. Γυμνασίου». Προσφωνεῖται εἰς Ἀλέξ. Βασιλείου, τὸ φίλον τοῦ Κοραῆ. Ἀργυροκαστρίτην τὸν καὶ συνεργόν εἰς τὴν ἐκδόσιν.

3. Ἡ γενεαλογία τῶν «αὐτάδελφων Οἰκονόμων», ὡς ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος εἰς τὰ «Φιλολ. συγγράμματα» Α', σ. 452, καὶ 472, δὲν ἔχει καταχωρισθῇ ἀκριβῆς εἰς τὰ νεώτερα β.βλ.α. Ὁ Βρεττός εἰς τὴν Νεοελλ. Φιλολογίαν περὶ τοῦ Κωνσταντίνου γράφει: «Ἡθικά διηγήματα τοῦ Φρ. Σοαβίου νῦν πρῶτον μεταφρασθέντα παρὰ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, τοῦ ἐκ Καββάϊας κτλ. Βενετία 1816 (σ. 182). Εἰς τὰς ἐν τέλει βιογραφίας γράφει (τόμ. Β' σ. 813): Οἰκονόμος (Στέφανος, ἐκ Καββάϊας (sic) μαθητὴς γενόμενος τοῦ Κούμα εἰς Τσαριτζάνην» καὶ «Οἰκονόμος (Κωνσταντίνος) ἀδελφὸς τοῦ προρρηθέντος ἐπιστήγιονος ἀνδρός καὶ Οἰκονόμος τῆς ἐν Τσαριτζάνῃ Ἐκκλησίας». Ὁ Μαρ. Βρεττός ἔγραψεν εἰς τὸ Ἔθν. Ἡμερολ. τοῦ 1867 «βιογραφικὸν σχεδῆριον τοῦ Στεφ. Οἰκονόμου καὶ εἰς τὸ τοῦ 1886 ἐδημοσίευεν ἐπιστολὴν τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου, δι' ἧς διαβεβάζει αὐτὸ (σ. 223). Τὸ «Σχεδῆριον» δὲν εἶδον. Παρατηρῶ ὅμως ὅτι ὁ μὲν Ἀνδρέας Βρεττός ἔγραψε περὶ τῆς ἐκ τῶν ὑπερβορείων καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας Οἰκονόμου ζῶντος αὐτοῦ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Μαρτίνου ἐκνήχισε τὸ θέμα.

πάλιν: «Σ' ἔγραψα προλιθόντως περὶ τῆς γραμματικῆς τοῦ *mathiae*. Ἀλλ' αὕτη εἶναι διεξοδικωτάτη ἐσυλλογίσθην μετὰ ταῦτα ν' ἀποκρίσῃ τὸ γρηγορώτερον τὴν τοῦ Βυτμάνου... ἣτις εἶναι συντομωτέρα... Εὐκτολὸν εἶναι νὰ κάμῃς νὰ τὴν μεταφράσῃ τις... καὶ βάλῃ με σύντομον καὶ εἰς τὴν δαπάνην τοῦ τύπου» (σ. 98, 106, 178. Βλ. τὰ τῆς μεταφρ. παρὰ Πιντελάκη σ. 167—171. Εἰς τὴν διόρθωσιν τῆς γραμματικῆς εἰς τὴν 6' ἐκδόσιν ἐπεστάτησεν ὁ Κ. Ἀσώπιος. Εὐτυχῶς ἔχω ἀντίτυπον, διότι εἶναι rarissime κατὰ Legrand).

Μετὰ τὴν παρέκβασιν περὶ τῆς ἀπὸ τῶν γρόνων τοῦ Παπαθασилоπούλου ἐξελιξέως τῆς γραμματικῆς καθ' ὅλον τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐπανέρχεται εἰς τὸ ζήτημα τῶν διδασκομένων μαθημάτων. Μοναδικὴ εἶναι ἡ περὶ τούτων εἰδησις, ἣν εὕρισκόμεν ἐν τῷ ὑφ' ἑλληνος τῷ 1714 Λατινιστὶ ἐκδοδόμενῳ «*Status praesens ecclesiae graecae* κτλ.» ἐν κεφ. Γ'—Δ', ἅπερ οὕτω μεταφράζει ὁ Εὐκγγελλίδης: «Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέροις τοῦ Γένους σχολαῖς ἀναφέρει ὁ ἐκ Ἀτρίστης λόγιος Ἀλέξινδρος Ἑλλάδιος ἐν κεφαλαίῳ δ', ἐδιδάσκοντο τάδε τὰ μαθήματα: ἐν τοῖς Γυμνασίοις, τὰ ὅποια χάριτι θεῶν ἐν πάσι ταῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος μετρίως ἀθροῦν, φοιτῶσιν οἱ μαθηταί, οἵτινες ἀπεπεράτωσαν τὰ ἑαυτῶν μαθήματα, ἐν τοῖς κοινοῖς σχολαῖς. Καὶ πρῶτον διδάσκονται τὰ 8 μέρη τοῦ λόγου ἐκ τῆς τοῦ Κ. Λαϊκάρεως, Γραμματικῆς ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν διότι παρ' αὐτοῖς ἰσχύει τὸ ὁσπερ: «Ὁ κοδομεῖν χωρὶς θεμέλου πόνος ἐστὶ μάταιος—νόστι δὲ γραμματικῆς ἀνεμώλιον ἐστὶ μαθήσαι». Εἴτα ἐδιδάσκοντο οἱ ὑπὸ τοῦ Χρυτολῶρα γενόμενοι ἐκλογαὶ γυνῶν, κατόπιν οἱ τρεῖς λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους, μεθ' ὃ ἡ Ὀμήρου Βαρβαρομαχία καὶ οἱ μῦθοι τοῦ Αἰσώπου καὶ ὁ τοῦ Κέβητος Θηβίου πίναξ τοῦ Ἰσοκράτους ὁ πανηγυρικός, ὁ τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς νέους καὶ οἱ δύο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ λόγοι πρὸς Ἰουλιανόν. Ἐπειτα ὁ παῖς ἐδιδάσκετο τὴν πράξιν καὶ τὴν Ῥητορικὴν ἐκ τῶν τοῦ Ἀφθονίου προγυμνασμάτων πρὸς μίμησιν. Μεθ' ὃ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Συνεσίου, Μ. Βασιλείου, Ἡρωδιανοῦ, Ναζιανζηνοῦ, Φαλαρίδος καὶ ἄλλων ἐνδόξων ἀνδρῶν, διδόμεναι τοῖς μαθηταῖς πρὸς μίμησιν μᾶλλον ἢ πρὸς ἐρμηνείαν. Τοῦ κύκλου τούτου τῆς μαθήσεως περατωθέντος, δίδεται ὁ Ἀριστοφάνης, Εὐριπίδης, Σοφοκλῆς, Πίνδαρος, Θεόκριτος καὶ ἄλλοι τῆς αὐτῆς φύσεως ποιηταί χάριν τῆς μιμήσεως τῶν ὁποίων παρέχεται τὸ Ἐγχερίδιον τοῦ Ἡφαιστίου. Κατόπιν διδάσκειται ἡ Ὀμήρου Ἰλιάς καὶ οὕτω περατοῦται ἡ τριετής διδασκαλία τῶν γυμνασίων. Διδάσκονται καὶ τὴν λογικὴν τοῦ Γεωργίου Σουγδουρή καὶ τὴν τοῦ Ἀθηναίου Θεοφίλου Κορυδαλέως καὶ αὐτὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπίσης Ῥητορικὴν τοῦ Ἐρμογένους καὶ τὴν τοῦ Φραγκίσκου Σκούφου καὶ Κορυδαλέως ἠθικὴν, πολιτικὴν τὴν ἀριθμητικὴν τοῦ Νικομάχου Γερατηνοῦ μετὰ τῶν σχολίων τοῦ Φιλοσόφου Πρόκλου. Ἐπίσης καὶ τὰ μαθηματικά τοῦ Εὐκλείδου καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους, Φυσικὰ δὲ καὶ μεταφυσικά καὶ Θεολογίαν (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ) καὶ Ἱστορίαν: Εὐάγριον, Ζωναράν, Σωκράτην, Ματθαῖον Χρονογράφον, Θουκυδίδην, Πολύβιον, Ἀππιανόν, Ζώσιμον κ.τ.λ.» (ἐνθ' ἀνωτ. σ. ΧCΙ—ΧCII). Εἰς τὰ ἀνωτέρω δέον νὰ προσθεσώμεν ἐκ τῶν προλεγομένων (σ. 8) τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Μακεδόνα Γεωργ. Κωνσταντίνου, ἐκδ. 1757, τὸν Φιλόπονον, Σιμπλίκιον Θεμιστιον, τὰ μαθηματικά τοῦ Μπαλάνου καὶ εἰς τὴν θεολογίαν τὸν Γεώργ. Κορέσιον καὶ τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας. Περὶ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς μεθόδου διδάσκει ἡμᾶς ὁ Κούμας εἰς τὸν ΙΒ' τόμον σ. 566 (Ἱστορίαι τῶν ἀνθρώπων πράξεων) τὸ σύστημα τοῦ Θεσσαλοῦ ἱερέως Ἰω. Πεζάρου, ὅστις ἐδίδασκεν ἐν Τυριάδῃ, ἔπου ἐφοίτησεν ὁ Κούμας. (Παραλαμβάνω ἐκ τοῦ Σάθα σ. 591—592). «Ἐδιαίρει τοὺς μαθητὰς εἰς πολλὰς κλάσεις προβαίνουσας ἐκ τῶν μικροτέρων εἰς τὰ μεγαλότερα μαθήματα. Ἡ κλάσις τὴν ὁποίαν ἐγύμναζεν εἰς τὴν τεχνολογίαν τῶν ὀκτὼ μερῶν τοῦ λόγου ἦτο ἡ κατωτάτη. δευτέρα, ἣτις ἤρχιζε νὰ ἀναλύῃ τὴν σύνταξιν τοῦ λόγου. τρίτη ἣτις εὐόντασσε θέματα. τετάρτη, ἣτις ἐγυμνάζετο εἰς τοὺς ἐπιστολικοὺς χαρακτήρας κατὰ τὸν Κορυδαλλέα, ἡ πέμπτη

ἐκταγίνεται εἰς τοὺς ποιητάς. ἡ ἕκτη ἐγεωμέτρει καὶ ἐφιλοσόφει, ἥτις πολλάκις ἐδιαιρεῖτο εἰς δύο. Γραμματικὴν δὲν ἠθέλησε ποτὲ ἄλλην παρὰ τὴν τοῦ Λασκάρεως. Ἑλληνικὰ μαθήματα παρέδιδε τὰς γνώμας τοῦ Χρυσολωρᾶ, τοὺς Μύθους τοῦ Αἰσώπου, τὸν Λουκιανόν, ἔστα περιεῖχεν ἡ Ἑγκυκλοπαιδεία τοῦ Παπούσα, πολλοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους, τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἡρωδιανού, τὰς ἐπιστολάς τοῦ Συνεσίου, τὸν Ὅμηρον, καὶ τοὺς σκηنيκοὺς ποιητάς. Θέματα ὑπηγόρευεν αὐτοσχεδίως δις τῆς ἐβδομάδος πρῶτον κατὰ τὰ εἶδη ρημάτων, καὶ ἔπειτα καθ' ἑλὰ τὰ εἶδη, χωρὶς νὰ ἐμποδίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῶν ἄλλων μαθημάτων ἢ διόρθωσις τῶν θεμάτων. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἤρχιζε συγχρόνως τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λογικῆς τοῦ Σουγδουρή, καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς Γεωμετρίας τοῦ Εὐκλείδου, με ἐβαινεν εἰς τὴν λογικὴν τοῦ Εὐγενίου, καὶ εἰς τὴν Ἀριθμητικὴν, εἰς τὴν Μεταφυσικὴν τοῦ Γενουσιόου, καὶ εἰς τὸ κατὰ Γέσιον μαθηματικὸν τοῦ Εὐγενίου, εἰς τὴν φυσικὴν τοῦ Θεοδοκίου, καὶ τέλος ἐπέθετο τὸ Θεολογικὸν τοῦ Εὐγενίου. Παρέδιδεν ἀδιακώπως ὅλον τὸν ἑναιαυτόν. Εἰς τὰ ὑψηλότερα μαθήματα ὡμολόγει ἐλικοριῶς ὅσα δὲν ἤξευρε, καὶ εὐστατα εἰς τοὺς μαθητάς του νὰ ζητήσουν, εἰ δυνατόν, τὴν τελειοποίησιν τῶν δι' ἄλλων δασκάλων· οὕτως ἔλεγεν, ὅτι ἡ Φυσικὴ εἶναι ἀτελής, ἐπειδὴ ἔλειπον τὰ πειράματα καθὼς καὶ ἡ γινῶσις τῆς τελειοτέρας Ἀλγέδρας, ἢ τῶν κωνικῶν τομῶν καὶ ἡ τοῦ λογισμοῦ τῆς ὡς ἀπείρου θεωρουμένης ποσότητος». Ἐν γένει τὰ περὶ τῆς διδασκαλίας ὕλης καὶ τῆς μεθόδου μετὰ τὴν ἄλωσιν θαυμασίως ἐξιστόρησεν ὁ φιλοπονώτατος μακ. Τρύφων Εὐαγγελίδης εἰς τὸν Α' τόμον. «Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας», σ. ΧCII ἐ. ἐγὼ δοξάζω τὸν Θεόν, διότι με ἤξιωσε νὰ γράψω τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὅπερ κολακεύομαι νὰ πιστεύσω, ὅτι εἶναι πρωτότυπον καὶ ρίπτει ἀπλετον φῶς περὶ τῶν διδασκομένων μαθημάτων καὶ τῆς Παιδαγωγικῆς μεθόδου τῶν Ἡπειρωτῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν, οἵτινες συνέχισαν τὴν παράδοσιν.

Συγγράμματα τοῦ Ἀναστ. Παποβασιλοπούλου.

Α'. Κύριον ἔργον τοῦ διδασκάλου τούτου, διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ φήμη του διέτρεχε τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἐγένετο περιζήτητος διδάσκαλος, εἶναι ἡ Ρητορικὴ του, ἥς τὸ πληρέστερον ἀντίγραφον σώζεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Κοζάνης ἔχον ὡς κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ καθηγητοῦ Ἀντ. Σιγάλα (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 53 κώδ. 123 τοῦ IH' αἰῶνος).

Κοζᾶ ης 123. «Λευχειμονοῦσα Ρητορικὴ ἡγουν Ἀφθονίου Προγυμνάσματα ἐκ τῆς Λατίνων ἀνθολογηθέντα φωνῆς καὶ ἐν ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθέντα σπουδῇ καὶ πόνῳ Ἀναστασίου Παπα—Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ κωμωπύλει Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας διατρίβοντος χάριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων πρωτοπείρων μαθητῶν». Ἐν κώδικι ἀγ. Παντελεήμονος 821 ἔπεται: «ἐν ἔτει σωτηρίῳ α'ψβ'» ὡς καὶ εἰς τοὺς ἰδὲ κώδικας.

φ. 1 β. Ἰακώδου ἱεροδιακόνου Κυπρίου εἰς τὴν βίβλον ποίημα (βλ. κατωτέρω).

φ. 2 κ-3 κ. Τῇ πνευματικῇ καὶ λογικῇ μητροπολίτῃ τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Ἀχρίστης κυρίῳ κυρίῳ Παρθένῳ ὑπερέμῳ καὶ ἐξάρχῳ δευτέρας Θεσσαλίας καὶ πάτῃς Ἑλλάδος. ἀρχή. Ἐπρεπεῖν ἄρα, δέσποτα ἀξιόγαστε.

φ. 3 κ Πρὸς τὸν πανιερώτατον καὶ θεοπρόδλητον δεσπότην μητροπολίτην Ἀχρίστης κύριον κύριον Παρθένιον ἐπιγράμματα (ἐλ. ἐτ. I', σ. 1149, ἀνατ. 47 I. Δωδεκάστιχον, II ἐξάστιχον, ἀμφότερα τοῦ Ἰακώδου),

φ. 3 δ. Προίμιον εἰς τοὺς ἀκροατάς τῆς βίβλου· ἀρχή. Ἐνορῶν ὕμνων τὸν περὶ τὰ καλὰ ζῆλον (αὐτ. σ. 1151, ἀνατ. 48). Ὁ κώδιξ οὗτος, ὡς φαίνεται εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων, ἀνήκειν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Σερβίων καὶ Κοζάνης Θεόφιλον τὸν ἐκ Βερροίας,

Ἄλλοι κώδικες περιέχοντες τὴν Λευχειμονοῦσαν Ρητορικὴν

2. 'Αγίου Πίνελεμονος "Αγ. 235. XVIII αἰώνος (1734)
«Λευχειμονοῦσα ρητορική Ἀναστασίου Παπαδασилоπούλου» φ. 149α 206β, 4ον.
3. Κῶδ. 826, φ. 182 Ἡ ἐπιγραφή πλήρως ὡς ἄνω μετὰ τῆς χρονολογίας:
«Ὡς εἴτε σωτηρία ἀπὸ...» Προτάσσεται φ. 1β. «Ἰκνώδου ἱεροδιακόνου τοῦ Κυπρίου
εἰς τὴν βίβλον» ἐπίγραμμα ἀρχή.
«Πυκτίδα ρητορικῆς ὁ λατινιστῶν.
φ. 2α. Ἐπιστολὴ πρὸς Παρθένιον Λαρίσης φέρουσα χρονολογίαν ἀφδ', Φεβρ.
ς'. Κῶδ. κες μονῆς Ἰδῆρων, δπου ἀφῆκε τὰ συγγράμματά του ὁ ἀνωτέρω πολλά-
κις μνημονευθεὶς, Νεόφυτος ἱερομόναχος, ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῆς γεραρᾶς ταύτης
Ἀθωτίδης μονῆς καὶ τῶν ἐν Τυρᾶδω ἀρίστων ἀκροατῶν τοῦ Παπαδασилоπούλου,
διδάξαντος ἔπειτα καὶ ἐν Κεζάνη.
4. Ἰδῆρων 106, Ὁ τίτλος πλήρως ὡς ἐν τῷ 1ῳ μετὰ τῆς χρονολογίας ἀφδ',
Ἀπρ. ιγ'. (Διαφοραὶ εἰσούν... Παπαδασилоπούλου... Τυρνάβω). Προτάσσονται:
φ. 1α «Ἰκνώδου ἱεροδιακόνου τοῦ Κυπρίου ἐπιγράμματα εἰς τὴν βίβλον».
φ. 16. Ἀφιέρωσις. «Τῷ Πανιερωτάτῳ καὶ Λογιωτάτῳ μητροπολίτῃ τῆς ἀγιω-
τάτης μητροπόλεως Λαρίσης».
φ. 26 «Προοίμιον εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῆς Βίβλου».
5. Ἰδῆρων 109. «Ρητορική λευχείμων ἦτοι τέχνη ρητορικῆ» τοῦ XVIII αἰ-
ῶνος προτάσσονται:
α'. «Προοίμιον εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην»
ἀρχὴ Τὴν ἐμφυτον ἐπιθυμίαν καὶ ἐφεσιν, & περὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ μαθή-
ματα φύτει ἔχουσιν ἄνθρωποι.
β'. «Προοίμιον εἰς τὰς στάσεις».
ἀρχὴ. Ἰκανῶς περὶ τῶν προγυμνασμάτων τοῦ Ἀφθονίου ἐξακριβώσαντες κατὰ
τὸ ἐγγωρῶν τοῖς εἰσχωγικοῖς καὶ ὡς ἐνὶ διὰ βραχέων ἐρμηνεύσαντες ταῦτα.
6. Ξηροποτάμου 224. ἔτ. 1772.
«Ἀφθονίου σοφιστοῦ Προγυμνάσματα».
Ἐν τέλει: «Πόνος Ἀναστασίου πέλω τοῦ καὶ ἀδελφιδοῦς διδασκάλου κυροῦ
Βασιλείου. Ἀνεψιὸς αὐτῶς τοῦ Παπαδασилоπούλου, ἄλλος παρὰ τὸν υἱὸν τοῦ Κων-
σταν (δλ. Ἡπειρ. Χρον. ΙΕ, 1940, σ. 83).
7. Μονῆς Γρηγορίου 111.
Ἀναστασίου Παπαδασилоπούλου Ρητορική λευχειμονοῦσα (ἀκέφαλος) Προτάσσονται:
1. Ἀφιέρωσις εἰς Παρθένιον Λαρίσης, ἧς ἡ ἀρχὴ λείπει (Τὸ ὑπάρχον μέρος
ἐδημοσιεύσαμεν ἀνωτέρω (Γ', σ. 1152, ἀνατ. 49)
2. Ἐπίγραμμα «πρὸς τὸν αὐτὸν» (ὅπερ ἐπίσης ἐδημοσιεύσαμεν ἀνωτ.)
3. «Προοίμιον εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῆς βίβλου».
8. Μονῆς Ἐσφιγμένου 293 ἔτους ἀφῆ' (1790). Φεβρ. ς'. «Προοίμιον εἰς
τοὺς ἀκροατὰς τῆς βίβλου» καὶ τὰ ἐπιγράμματα.
9. Κῶδ. 302. Ἀναστασίου Παπαδασилоπούλου Λευχειμονοῦσα ρητορική
XVIII αἰώνος.
10 Κατάλογ. χειρογράφων Ἰασίου καὶ Βουκουρεστίου ἀρ θ. 378. Λευχειμο-
νοῦσα ρητορική κτλ. (βλ. Εἰκοσιπενταετηρίς τοῦ ἐν ΚΠόλει ἑλλ. φιλ. Συλλόγου,
παράρτ. ΙΗ' τόμου, ΚΠολις 1888, (σ. 101)
11 Κῶδ. Γυμνασίου Θ)νίκης Λευχειμονοῦσα ρητορική κτ.
(Serruys Catalogue des manuscrits conservés au gymnase grec de Salonique.
βλ. Λάμπρου Νέος Ἑλληνομν. Α', 379).
12. Κῶδ. βιβλιοθ. Ζαγορεῖς Λευχειμονοῦσα ρητορική.

(Βλ. Κατάλογον συνταχθέντα ὑπὸ Κ. Δουβουνιώτου ἐν Ν. Ἑλλ. Λάμπρου τομ. ΙΓ', 1916 σ. 243).

13 Κώδιξ Ματθαίου Παρανίκα ἔτους 1702 μετὰ τῆς πλήρους ἐπιγραφῆς, πολλῶν ἐπιγραμμάτων καὶ τῆς πρὸς τὸν Λαρίσης Παρθένιον ἀφιερωτικῆς ἐπιστολῆς, ἅπερ ἐκ τοῦ ΙΑ' τόμου τοῦ ἐν ΚΠόλει Φιλολ. Συλλόγου δημοσιεύω κατωτέρω,

14. Κώδιξ 1192 τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ 1702.

«Ρητορικὴ Ἀναστασίου Παπαδασιλοπούλου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ κωμολόγει Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας διατρέχοντος χάριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων, πρωτοπείρων μαθητῶν». Τὸν κώδικα τοῦτον παραλαμβάνω παρὰ τοῦ Ἐπιμ. Φαρμακίδου. (1) Οὗτος ἀντέγραψε καὶ τὰ δύο ἐπιγράμματα, ἅπερ φέρουσι, γράφει, τὴν ἐπικεφαλίδαν: «τῷ πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Λαρίσης κυρίῳ κυρίῳ Παρθένιῳ ὑπερέμῳ καὶ ἐξάρχῳ δευτέρῳ Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος α ψ δ', Φεβρ. 5'. τὰ α'. Νῦν Θεὸς ὑψιμέδων μέγα ὤπασε χάριμα Λαρίσῃ. Τὸ β'. Λαμπροφορεῖν σοφίης πάρος ὡς χεῖρις' ἤρξατο Ἑλλάς».

Τοσοῦτος ἀριθμὸς χειρογράτων τῆς «Λευχειμονούσης ρητορικῆς» τοῦ Παπαδασιλοπούλου προσέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψίν μου ἐκ τῆς προχείρου ἐρεύνης μόνον σχεδὸν τοῦ καταλόγου τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

Β'. 1. Κώδ. Ἰβήρων 110 τοῦ ΧVΙΙΙ αἰῶνος ἐν ἀρχῇ «Στοιχεῖα τῆς ρητορικῆς».

φ. 16: «Στίχοι ἡρωϊκοὶ ἐγκωμιαστικοὶ πρὸς τὸν ἐν τῇ Τυρνάβῳ κωμολόγει σοφολογιώτατον διδάσκαλον κύριον Ἀναστάσιον τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, ὧν ἡ ἀκροατικὴς Νεόφυτος».

«Νεῦσον, Ἀναστάσιε ζάθεε, πρὸς ἐμοῖο τ' ἔπη λιτά
εὖ μάλα γὰρ γλίχομαι κορυφὴν σέθεν ἄσμασι στέψαι,
οὔνεκα Τύρναβον ἡμφίσσας πατρίδα φίλην μοι
φαιδρότερον αἰθέροντος ἱμάτιον, ἔφ' ᾧ πέμψε σε (2)
ὑψιμέδων Θεὸς ἐνθάδε, ἐνθα τελῶν ἐμόγησας.
τέχνην ρητορικῆς, λογικῆς θ' ὑφάνας βαθύλβον,
οὐ πάρος ἐς φάος ἔλθοῦσαν τοῖον. Φ' οὐμαθεῖς
σ' ἔφατε οὖν σοφόν, ἡδὺν Ἀναστάσιον καμάτων πέρι» (3).

2. Ἰβήρων 237, φ. 24α 136β τοῦ ΧVΙΙΙ αἰῶνος. Ρητορικὴ ἀνεπίγραφος.

3. Ἰβήρων 248, φ. 269α 416β, Ρητορικὴ (4).

4. Κώδ. Ἰατίου τῆς Ρουμανίας 78. «Προσίμιον εἰς τὴν Ρητορικὴν τέχνην» ὑπὸ Ἀναστασίου Παπαδᾶ—Βασιλοπούλου (ἐ.θ' ἀνωτ. σ. 98 καὶ 335, σ. 100)

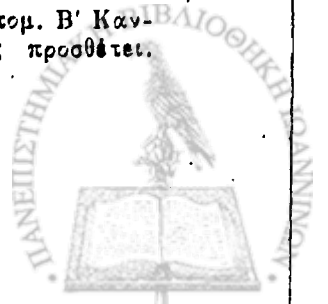
Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ρητορικῶν πραγματειῶν, τῶν εἰς χειρόγραφα ἀναφερομένων τοῦ Ἀναστ. Παπαδασιλοπούλου. Τὰ δύο ὡς ἂν ἔργα μεγάλως ἐθαυμάζοντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν του, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν (βλ. τομ. Γ', σ. 114), ἀνατ. 47, δύο ἐπιγράμματα τοῦ ἱεροδιδασκάλου Ἰακώβου Κυπρίου ὑπηρετοῦντος εἰς τὴν μη-

1. Ἡ Λάρισα ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι τῆς προσηρτήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα (1881) κτλ. σ. 102· ἐννοεῖται κακῶς ἐξέδωκεν αὐτὰ καὶ ἔχει λέξεις ἀνυπόκτους ὡς τὸ θεόσκελα (ἀντὶ θεόσκελα). Νέας δὲ Γραφᾶς ὑποκατέστησεν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ὡς τὸ Λάρισα. Τοῦτο οὕτω γράφομεν νῦν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν διδασκόμενοι, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀρχαίους ἀφήνομεν ὅπως τὸ ἔγραφον.

2. Ὁ κώδ. ὡς ἐπὶ πέμψε σε.

3. Τὸ ἐπιγρᾶμμα ἐκ κακῆς ἀντιγραφῆς καὶ εἰς ἀθλίαν ἐκτύπωσιν εὗρεται ἀνωτέρω (Γ', σ. 116 ἀνατ. 48—49). Ὁ εὐγνωμόνων Τυρνάβιτης μαθητῆς εἶναι ὁ Ἰεραρίτης ἱερομόναχος Νεόφυτος.

4. Κατάλογ. τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὁρους ἑλλήν. κειμένων, τομ. Β' Κανταβρυγία τῆς Ἀγγλίας. 1900, σ. 65—66. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κώδικας ὁ Λάμπρος προσθέτει: «Ἀναστ. Παπαδασιλοπούλου».

τρόποιν Λαρίσης). Εύρομεν ἐν τῷ κώδικι τοῦ Παρηνίκα προτασσόμενα δύο ἕτερα ἐπιγράμματα τοῦ ἰδίου, μὴ ἀπαντώμενα εἰς ἄλλους κώδικας καὶ ἐπαναληφθέντα καὶ τὰ δύο κακῶς ἀνωτέρω ἐημοσιευθέντα καὶ δυσανάγνωστα ἕνεκα τῶν κατεστραμμένων στοιχείων, ἐπίτης καὶ τὴν ἀφιστωρικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λαρίση Παρθένον.

Προλεγόμενα εἰς τὴν «Λευχειμονοῦσαν Ρητορικὴν»

1. Ἰακάβου. Ἱεροδιακόου τοῦ Κυπρίου εἰς τὴν βίβλιν (ἐπιγράμματα)

Πυκτε δα Ρητορικῆς ὁ ἀτινείδων ὀχετεύσας
ταύτην ἐκ λιβάδω ἔπλεε Ἀναστάσιος.
ἀφωτέρη πίνωσ' δια' ἔκτου δεξιὸς Ἰδμων-
πλήρης τοῖ σφίγῃ; καὶ χαρτῶν τρόφιμος.

2. Τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐρωταπύρισις.

Πεῦν. Τίς σε ἀλουργοφορεῖν θέτο, Ρητορικὴ βιβλὺλβ;
τὴν πάρος οὐ τοῖον ἡγάρας ἐστιαμένην;

Ἀπ. Ἐξοχος ἐν λογίοισιν ἀνὴρ σιόμει Κεῖλιότης τε,
ἕνως Ἰωαννίνων θεῖς Ἀναστάσιος,
παῖδ' οὐκ ἐλλήνων χάριν αὐτίκ' ἔων γε μαθητῶν
πλείστα πονησάμενος; τευχέ μ' ἀλουργοφορεῖν,
οὐ τὸ πότ' ἐν σφίγῃ ἄγαι κοινόπολις ἄρει
Τυρνάβου, ὡσαύτως πᾶσι τε Θεσσαλίῃ,
Σρῶν ἐνὶ Γυμνασίῳ σελαγιζόντος νεοδμήτῳ
μαρμυρυγαῖς ἀρετῶν πολυμαθημοσύνης.

3. Πρὸς τὸν αὐτὸν πνευρώτερον καὶ Θεοπρόδλητον Λαρίση Παρθένον.

Νῦν Θεὸς ὑψιμέδων μεγάλ' ὥπασε δῶρα Λαρίσῃ
ποιμένα νητρεκέως τῶν λογικῶν προβάτων
Παρθένον φλόμυρον ἐν ἀρχερεῖσι φαιινόν,
ἦπιον, ἡδυελῆ, εὐθύδικον, ζάθεον,
ὃς ρ' ἦδη μεμαῶς μεταμείψαι τῶν ὑπὸ χεῖρα
Μουσῆς ἀγκαλέσει καὶ σοφῆς χάριτας,
Μουσείου κατέληξ' ἀνὰ Τύρναβον ἀξιέτατον,
ἄλλα τ' ἄπειρα τέως θέσκελα ἔργα τελεῖ-
ῳ καὶ Ἀναστάσιος τότε πυκτίον ἦρ' ἀνέθηκε (!)
φωνῆς ἐξ Ἰταλῶν ἀιθολογησάμενος,
Σῆμα μέγ' εὐαβίης ἀνέρος ποτὶ ὀρχιερῆα
ἔχον ὄντα φίλον μουσοφόρων ἀνέρων.

4.

Ὁ Αὐτὸς

Λαμτροροῖν σοφίης πάρος, ὡς χάρις ἤρξατο, Ἑλλάς
ἄρει κομᾶν τε ρόδ' οἱ ἱμοσύνης τε ἴοις.
Τύρναβος ἡδὲ Λάρισσα μέγ' ἀμβλύνεται ἐπ' τοῖς δε-
τοῖς ἀρετῆς ἔργοις Παρθενίου βαθύνου,
ὃς καλάμῳ θεϊκῇ; χειρὸς ἀξια προουκεχάρακτο
Ἑλλάδα ἠνιοχεῖν, Θεσσαλίαν δ' ὁσίως.

Τῆς αὐτοῦ πανιερότης ἐλάχιστος δοῦλος
καὶ μαθητὴς τῆς ἐν Τυρνάβῳ Σχολῆς

Ἰάκωβος ἱεροδιάκονος ὁ Κύριος (!)

1. γράφη ἄρ' ἀνέθηκε.

2. Ὁ ἐν Κηφόλει ἐλλ. φιλολ. Σύλλογος. Σύγγρ. περιοδ. τομ. ΙΑ' 1878, σελ. 74.

Μετὰ τὰ ἐπιγράμματα ἀκολουθεῖ (σ. 75) ἡ ἐξῆς θαυμασίη τοῦ Ἀναστασίου ἐπιστολή.

«Τῷ Πανερωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ Μητροπολίτῃ τῆς Ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Λαρίσσης κυρίῳ κυρίῳ Παρθένῳ, ὑπερίτῳ καὶ ἐξάρχῳ Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος.

«Ἐπρεπεν ἄρα, δέσποτα ἀξιόγαστε, καὶ τῇ Λευχειμονύστῃ Ρητορικῇ ταύτῃ ἀφιερωθῆναι τῇ μεγαλοπρεπεῖ Σου Πανιερότητι, τοῦτο μὲν, ὅτι, εἰμὴ δι' αὐτῆς ἐφυλάττετο καὶ ὥστερ τι ῥόδον περιεθάλλετο, οὐκ ἂν ποτε τῆς Λατινίδος φωνῆς ὡς ἐκ τῶν κελυφῶν τῶν λατινικῶν λέξεων πρὸς τὸν καθαρὸν ἀέρα, τὴν τῶν Ἑλλήνων, λέγω, διάλεκτον, τὴν διειδῇ καὶ εὐκίνητον, διέκυπτεν· τοῦτο δέ, ὅτι μεταμωρωθείσῃ οὐκ ἄλλῃ τιγὶ ἔπρεπεν αὐτῇ ἀναχθῆναι, εἰμὴ τῇ ἱερᾷ Σου ψυχῇ, ὡς τὰ μάλιστα ἐφιεμένη ἐπιθεῖν τὸ ὑπ' αὐτῆς ἱθυνόμενον ποίμνιον οἷονεὶ μεταμορφούμενον ἐκ τῆς ἀμαθείας εἰς εὐμάθειαν, ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας, εἰς παιδευσιν καὶ ἐκ τῆς ἀμυστίας εἰς μουσικὴν ἱερὰν καὶ ἁρμονίαν εὐφρόσυνον, κατακηλοῦσαν οὐ τὰ ἐξωτερικὰ αἰσθητήρια, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν, τὴν νοερὰν καὶ ἀθάνατον. Ἦς τί ἄλλο γένειτο θεοειδέστερόν τε ζῆμα καὶ ἱερώτερον; Εὐφραίνεσθω τοίνυν ἡ Ἑλλάς, τὸ μέγα καὶ πολυβρύλλητον πρᾶγμα καὶ ὄνομα ἐν τοῖς ἀρχαίοις, τὸ μικρὸν δὲ καὶ δυστυχὲς ἐν τοῖς νῦν. Χορεύσατε καὶ ὑμεῖς, ὦ Μοῦσαι Ἑλικωνιάδες, ὅσαι τε ἐν Παρνασσῷ καὶ ἐν Ὀλύμπῳ, τῷ ὑψηλῷ ὄρει τῆς Θεσσαλίας διατρίβειν ὡς κληρουχίαν εἰλήφατε, καὶ μηκέτι θρηνεῖτε γοερῶς τὴν τοῦ ἡμετέρου Γένους κατάστασιν, ἅτε δὴ μὴ ἔχουσι τοὺς οἰκείους θιασώτας, ἵνα χορεύητε σὺν αὐτοῖς ἐν ταῖς ὑμετέραις σκηναῖς· μουσεῖον γὰρ νῦν ὁ φιλόμουσος ἐν Ἀρχιερεῦσι Κύριος Παρθένιος ἰδρῶτι καὶ πόνῳ χαριζόμενος ὑμῖν ἐνιδρύτατο, διερ, εἰ καὶ τανῦν μικρὸν ἐστὶ καὶ ταπεινόν, ἀλλὰ γὰρ τῇ πολυωρίᾳ τῆς Θείας Προνοίας ἔχομεν χρηστὰς τὰς ἐλπίδας, ἵνα εἰς μείζονα ἔλθῃ αὖξιν, ὥστερ καὶ νῦν τῇ δυνάμει ταύτης εἰς φῶς ἐλήλυθε καὶ ἡ παρῶσα Λευχειμονούσα Ῥητορικὴ, ἣν ἐπείγεται τό γε νῦν εἶναι ἐλθεῖν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἀρχιερατικῆς Σου πορφύρας, ἀξιόγαστε δέσποτα, ἵνα εἴπῃς πού τις Ζωῖλος κατ' αὐτῆς γλῶσσαν ὑβριστικὴν κινήσῃ βουληθείη, αἰδούμενος τὸν προστάτην ἐλαφρῷ δῆγματι, οἷονεὶ κοριζόμενος⁽¹⁾ ταύτην, διασφίξῃ. Ἐρρωμένην καὶ ὑγιαίνουσαν διαφυλάττοι τὸ κρεῖττον τὴν ὑμετέραν Πανιερότητα, διεγείρον αὐτὴν εἰς ἔργα σωτηριώδη καὶ κοσμοσωτήρια. Ἀμήν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸ σωτήριον, Φεβρουαρίου ς'.

Τῆς ὑμετέρας μεγαλοπρεποῦς Πανιερότητος θερὰ πων εἰλικρινής

Ἀναστάσιος Παπαῦ Βασιλόπουλος, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων⁽²⁾.

Ὅντως τοιοῦτου ἐγκωμίου ἦν ἐπάξιος ὁ Παρθένιος Β', ἱεράρχης ἐξαίρετος, ὅστις ἔθεσε τοιαύτας εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο βάσεις μὲ τὸν θαυμάσιον Παπαβασιλόπουλον, ὥστε νὰ ἀφήσῃ ἐπὶ τὴν καὶ νὰ ὑπερακοντίσῃ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Θεσσαλίας καὶ νὰ παραγάγῃ διδασκάλους ἀρίστους, οἵτινες διαιώνισαν τὸ κλέος τοῦ Τυρνάβου. Τὸ σχολεῖον τοῦτο, οὐ ἄνωτέρω ἐξεθέταμεν τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων καὶ τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον, δύναται νὰ παραβληθῇ μὲ τὰ καλλίτερα σχολεῖα, ἐξιδασκὸν δὲ καὶ πλείονες τοῦ ἐνὸς διδάσκαλοι⁽³⁾.

Ὁ Παπαβασιλόπουλος ἐφημίζετο ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλος τῆς Ρητορικῆς. Οἱ πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας περιπαθῶς ἐκαλλιέργησαν τὸν κλάδον· διὸ καὶ διέπρεψαν ὡς κήρυκες τοῦ θεοῦ λόγου καὶ τοῦ κόσμου σαγηνευταί. Καὶ ὅπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ὁ ρήτωρ ὑπερεξείχε τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ρήτωρ ὀνομάζεται «κατὰ τοὺς ὄντως σοφοὺς ὁ ἐν συντο-

1. Κοριζόμενος χαϊδεύων. Ὁ Παρηνίκας ἐξέδωκε κοριζόμενος (ἐκ τοῦ κόρυζα=μίξα!)

2. Βλ. Εὐαγγελίδη, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίᾳ Α', σ. 226—228. Ἐν Τυρνάβῳ ὄντως ἀνευρίσκομεν τὸν γνήσιον Γιαννιώτικον διδαντικὸν τύπον.

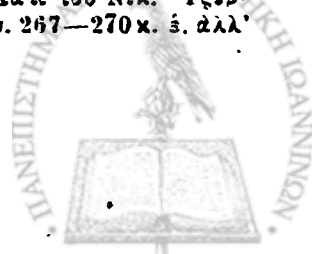
μία διὰ τῆς γενικῆς ἐπιστήμης τὰ ὄντα περιλαμβάνων κτλ.»⁽¹⁾. Ἡ μὲν φιλοσοφία καλλιεργεῖ καὶ ρυθμίζει τὰς σκέψεις, ἡ δὲ ρητορικὴ διδάσκει πῶς νὰ χρησιμοποιώμεν αὐτάς καὶ πῶς θὰ διοργανώσωμεν τὰ φυσικὰ τῶν μαθητῶν μαζὶ χαρίσματα καὶ νὰ καταστήσωμεν αὐτὰ τοῦ λόγου ὑπηρετικὰ· ὁ μὲν νὰ ἀντιληφθῇ τοὺς κινδύνους μιᾶς ἀκρίρου σφοδρότητος καὶ νὰ χαλιναγωγῇ τὴν ὁρμὴν του, ὁ δὲ κτώμενος βεβαιότητα καὶ κύρος νὰ διευθετήσῃ τὴν συγκεχυμένην σκέψιν του καὶ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν συλλογιστικὴν εἰς τὴν κατηγορηματικὴν βεβίωσιν. Ἐν γένει ἡ ρητορικὴ εἶναι ἓν τῶν ἀναιγκαίων παντὶ ἐλευθερίως τρεφομένῳ παιδευμάτων, καθότι ὁ λόγος ἔχει ἐξαισίαν ἰσχύον καθιστῶν πάντα ὑποχείριον αὐτῷ καὶ τὰ τραχύτατα τιθασσεύων κατὰ Δημοσθένην, καὶ δὲν εἶναι μόνον ὄργανον ἀναγκαῖον πρὸς τὸν τῆς πολιτείας καὶ ἐκκλησίας ἐνεργὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τῶν καλῶν πρακτικῶς (Κάτων). Ἡ φήμη τῶν Ἰωαννιτῶν διδασκάλων ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου. Ὁ λόγος μετὰ τὴν ἄλωσιν ἦτο τὸ μόνον ὄπλον κατὰ τῶν προπαγανδῶν καὶ ὀργιαζόντων σίρετικῶν, κατὰ τῶν ἀρπάγων καὶ αἰμοδιψῶν τυράννων καὶ ἐν γένει εἰς στήριξιν τῶν πιστῶν εἰς τὰς συμφορὰς ἐκείνας τὰς ἀνεκδιηγήτους. Πάντες ἔγραφον τότε ρητορικάς, ὧν αἱ πλείους εἶναι ἀνέκδοτοι καὶ μᾶλλον ἐκκλησιαστικαί⁽²⁾. Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος διδάσκων ἐν Ἰωαννίνοις ἔγραψε «Ρητορικὴν διαλαμβάνουσαν περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὁμιλίαν συγγράφειν, περὶ τῶν γενῶν καὶ διαιρέσεως τῆς ὁμιλίας» (ἐν κώδ. Ἐσφιγμένου μηνὸς 316,2)⁽³⁾ εἶναι ἡ σημερινὴ λεγομένη Ὀμιλητικὴ. Προηγέθη δὲ τούτου ὁ Γ. Σουγδουρῆς μετεργκὼν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς «Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὁμιλίαν συγγράφειν,» οὗ τὸ πρωτόγραφον διασώζεται εὐτυχῶς εἰς τὸν 77 κώδικα τῆς ἐν Πονησίᾳ μονῆς τοῦ Μεγ. Σπηλαίου ἐκ φύλλων 139 συγκείμενον εἰς 4ον εἰς τὸ πέρας τοῦ κειμένου ἐν φ 137 6: «τέλος» μεταφρασθὲν ἐκ τῆς τῶν Ἰταλῶν εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων φωνὴν παρὰ Γεωργίου Ιερέως Σουγδουρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν ἔτει 1678^α ἐν Παταβίᾳ. καὶ νῦν μετεγράφη παρὰ Διονυσίου Ιερομονάχου τοῦ Πλωτοῦ τοῦ ἐκ Δρύνουπόλεως (sic) καὶ Ἀργυροκάστρου ἐπαρχίας καὶ ἐκ χώρας Βομπλοῦ ἐν 1735 ἔτει, ὀκτομβρίου 23^α)⁽⁴⁾.

Συγχρόνως τῷ Παπαδουλοπούλῳ συνέγραψε καὶ ὁ πολὺς Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὑπὸ τὸν τίτλον: «Σύνοψις ρητορικῆς τέχνης κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν», ὡς ἔχει ἐν κώδικι Ξηροποτάμου 214,2, καὶ ἦν συναντῶμεν εἰς πολλοὺς ἄλλους κώδικας (βλ. καὶ Σάβαν 389) ἀλλὰ καὶ ὁ ὁμότεχνος τοῦ Ἀναστασίου Γόρδιος συνέταξε «Τέχνην ῥητορικὴν», σωζομένην ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ (Λάμπρου Ν. Ἑλλήν. Δ', 109) καὶ ἐν Ρουμανίᾳ, ἣν ἀναγράφει ὁ Ἑρμιπτεσέανου (ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 82, σ 98). Ἐν τέλει καὶ ὁ Παργινὸς Παῖσιος Δῆμπος ἔγραψε «Ρητορικὰ γυμνάσματα». Ὡς ἐπισφράγισμα εἰς τὴν τοιαύτην τῆς Ρητορικῆς ἀκμὴν ἐν Ἡπείρῳ συ-

1. Γρηγόριος Συναΐτης παρὰ *Migne Patr. gr.* 150, στ. 1289 c. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τῶν ἀρχαίων ρητόρων, ἀλλὰ νῦν μὲ τὴν δυσπερίληπτον τῶν γνώσεων ἔκτασιν, εἶναι ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ τὸ τοιοῦτον. Τότε δὲ αἱ γνώσεις μόνον ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν εἶχον προχωρήσει, ἐνῶ ὡς πρὸς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὴν ἱστορίαν παρέμενον αἱ αὐταί. Ὁ πλέον πεπαιθευμένος νῦν δὲν δύναται νὰ καυχᾶται ἐπὶ πανδαημοσύνῃ, ἀλλ' ὅτι γνωρίζει νὰ διευθύνῃ τὴν ἀγνοίαν του ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, ὡς ὁ ἐντριβὴς ρήτωρ εἰς τοὺς κανόνας τῆς μεθόδου, ἥτις τον καθιστᾷ ἱκανὸν πρὸς τοῦτο.

2. Ὁ Ν. Βάμβας ἐξέδωκεν—καὶ εἶναι ὁ τελευταῖος—ἀμφοτέρως: «Ἐγχειρίδιον τῆς τοῦ ἱεροῦ ἀμβωνος ρητορικῆς». Ἀθῆναι 1851. 8ον, σ. 312 καὶ «Ρητορικὴ τῶν ἐνδοξοτέρων τεχνολογῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων» Ἀθῆναι: ἐκδ. γ', 1856, σ. 388.

3. Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν β) κωδίκων α) χειρογράφων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ὑπὸ Νίκου Βέη. τόμ. Α' Ἀθῆναι 1915, σ. 75. Ἐν Ἀθῇ ὑπάρχουσιν οἱ ἀξιοὶ κώδικες, ὁ ἀρχαιότερος (1791) ἐν 292,6 τῆς τοῦ Ῥαφιδίου, Παντελεήμονος 229,4 ἰσχυρῶν 233. Ἐκ Μετροπολιτικοῦ κώδικος ἐδημοσίευσε τὴν πραγματείαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Νικ. Τζιρτζελῆ ὁ κ. Κ. Κούρκουλας ἐν «Ἀναπλάσει» περίοδος Β' ἀρ. 18, Ἰαν. 1954, σ. 267—270 κ. ἑ. ἀλλ' ἔχει μέγα χάσμα ἐν τῇ μέσῳ. Τὸ πλήρες ἐν Βατοπ. κώδικι 204 φ. 15.

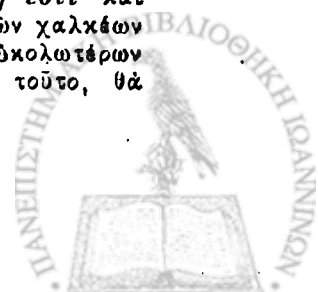

νέταξεν ὡς πρωτότυπα ὁ Νεόφυτος Δούκας τὴν «Ρητορικὴν» καὶ τὴν «Ρυθμικὴν» διότι πῶς ἦτο δυνάτον νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν δεκάτομον τῶν ἀττικῶν ρητόρων ἐκδοσιν, εἰμὴ κατεῖχε τελείως τὴν ρητορ. τέχνην; Καὶ οἱ μὲν Ἡπειρώται δὲν ἐξέλιον τὰς ἐργασίας αὐτάς, ἐξέδιδον ὅμως οἱ ἐξῆς κατὰ χρονολ. σειρὰν Σκοῦφος 1681, Μακάριος ἱεροδιδασκαλός 1755, Κορυδαλεὺς 1768, 1786, Κορνήλιος Ἰωάσαφ 1788, Βαρθολαῖος, Δαμωδός 1815, Κ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων 1813⁽²⁾. Συγχρόνως ἔκαμνε καὶ ὁ Ν. Βάμβας τὴν α' ἐκδοσιν συναγωνιζόμενος αὐτῷ.

Νῦν δὲ ζητητέον πόθεν ὀρμώμενος ὁ Παπαδασιλόπουλος προέκρινε τὰ «Προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου»; Οὗτος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ ρήτορος Λιβανίου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ ἐρμηνεύσας τὸν «τεχνικὸν» Ἑρμογένην, τὸν πατέρα τῆς Ῥητορικῆς, ἤσκησε μεγάλην καθ' ὅλον τὸ Βυζάντιον ἐπισροήν. Τέως οἱ πάντες μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην, πρῶτον γράψαντα Ῥητορικὴν, ἐδραχνίζοντο μὲ τὸν δύσκολον καὶ εἰς ὑπερβατικὰς ἐννοίας ἀναλυόμενον Ἑρμογένην. Ἐγραψε περὶ τὸ 161 π. Χ. εἰς ἡλικίαν 15 ἐτῶν, ὅτε ἡ φαντασία ὀργιάζει, καὶ θαυμάσας τὸν νοῦν εἰς τὰ 25 ἔτη ἀπώλεσε τὸ μνημονικόν! Καὶ ὅμως οἱ ἀείμνηστοι καὶ ἀκαταπόνητοι πρόγονοι ἡμῶν πρὸ τοῦ Παπαδασιλοπούλου καὶ μετ' αὐτὸν ἐμάνθανον τὴν ρητορικὴν ἐκ τοῦ Ἑρμογένους καὶ παρουσιάζω τὴν ἐξ 800 περίπου σελίδων εἰς ὅσον ἐκδοσιν Ἀθην. Παρίου, τοῦ ἐκ τῶν κρυφάων ἐν τῇ Ἀθωνιάδι μαθητῶν τοῦ Εὐγενοῦ: «Ῥητορικὴ πραγματεία ἥτοι τῆς Ἑρμογένους τοῦ Ταρσέως, τοῦ κατ' ἐξοχὴν τεχνικοῦ καλουμένου, Ῥητορικῆς τέχνης ἐξηγήσεις, συνοψισθεῖσα μὲν ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ διαφόρων ἐξηγητῶν καὶ ὡς ἐν: ἀκριδέστατα φιλοπονηθεῖσά τε καὶ ἐπεξεργασθεῖσα καὶ ἀναπληρωθεῖσα τὰ ἐλλείποντα ὑπὸ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, νῦν δὲ πρῶτον ἐκδοθεῖσα τοῖς φιλολόγοις κτλ.». Ἐνετίησιν 1799. Ἦτο ἡ τελευταία προσπάθεια νὰ συγκρατηθῇ ἡ παράδοσις τῆς ρητορικῆς. Τίς ἰσχύει σήμερον νὰ διεξέλθῃ τὸ τεράστιον τοῦτο ἔργον; τίς θὰ ἔχῃ τὴν περιεργίαν νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸν λαβύρινθον τοῦτον; Ὁμολογῶ, ὅτι ἐγὼ μάτην ἐκοπίασα. Παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἀνεπιτρεπτῆ, ἥτις ἐδημιούργει τοὺς μεγάλους διδασκάλους καὶ ρήτορας. Ὁ Βάμβας πρῶτος μᾶς καταβιάζει ἀπὸ τοῦ Παρνασοῦ καὶ τελευταῖον ὁ ἅγιος Ἑρμοπόλεως, τέκνον τῆς Ἡπείρου καὶ αὐτός, μᾶς πεζεύει τελείως ἀπὸ τοῦ Πηγάσου καὶ ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς μόνον εἰς τὰ συνήθη νὰ πηδῶμεν ὑποζύγια⁽¹⁾ εἰς τὸ μέγα καὶ πολύμοχθον τοῦτο βιβλίον, ὅπου ὁ συγγραφεὺς πρὸς ἐκπληξιν ἐφιλοτιμήθη ὡς φίλεργος μέλισσα νὰ περιῖπταται εἰς πάντα τὰ ἀνθη τῆς ρητορείας καὶ νὰ συλλέγῃ τὸ μέλι ἥτοι τὴν χάριν τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς παντο-

2. Ὁ τελευταῖος σχολικὴν κατὰ τὸ σύστημα τῶν Γιαννιτῶν: «Τέχνης Ῥητορικῆς βιβλία τρία ὑπὸ Κ. Οἰκ. καὶ πρεσβυτέρου τοῦ κατὰ φιλολογικὸν τῆς Σμύρνης γυμνασίου διδασκάλου τῆς φιλολογίας, εἰς χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ γυμνασίου». Ἐν Βιέννῃ σ. λθ', 258. Καὶ εἰς τὰ προλεγόμενα τῶν «Γραμματικῶν» συνάπτει τὴν ρητορικὴν μετὰ τῆς γραμματικῆς ἐξουμνὼν τὴν χρησιμότητα αὐτῆς (σ. λθ'). Οἱ ἄλλοι ἔγραψαν μόνον ἐκκλησιαστικὰς ρητορικὰς.

1. Εὐαγγέλιου Ψῆμα μητροπολίτου Ἑρμοπόλεως. «Ῥητορικὰ δοκίμια». Ἀλεξάνδρεια 1954. Ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς, ὃν οὔτε κατ' ὄψιν γνωρίζω, ἐν τῇ μικρᾷ βιβλιογραφίᾳ, οὐδένα ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ρητορικῆς ἀναφέρει, ὑποθέτω, ὅτι θὰ συμπληρώσῃ τὸ χρήσιμον τοῦτο τοῖς ἱεροκήρυξιν ἔργον, ἐκδίδων τὴν θεωρίαν τῆς ρητορείας, διότι ἄλλως τὰ πτερὰ αὐτῶν θὰ εἶναι κήρινα. Τὰ ρητορικὰ καὶ λεκτικὰ σχήματα, καὶ οἱ τρόποι καὶ αἱ στάσεις τῆς ρητορικῆς δὲν εἶναι τοῦ κάθε ἐνός κήρυκος. Τὰ προσαγόμενα παραδείγματα εἶναι τῶν μεγάλων ρητόρων καὶ διδασκάλων, ἃν ὁ τυχὼν ἀρχάριος θελήσῃ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτά, θὰ πάσῃ ἐκ τοῦ ὅπου, ὅπως ὁ Ἰκάρως, καὶ ἡ μίμησις θὰ καταντήσῃ γελοιοποιήσεις, ὁ δὲ ἱεροκήρυξ θεατρικὸς μὲ τὰς σπαρτωδικὰς ἐκείνας χειρονομίας. Τὰ «Ῥητορικὰ δοκίμια» ταῦτα εἶναι τὰ «Προγυμνάσματα» τοῦ Ἀφθονίου, ἀλλὰ ταῦτα κατὰ τὸν Σάρδειον ἐπισκοπὸν «μικρὰ ρητορικὴ ἐστὶ» καὶ καθὼς ἐπὶ τῶν βαναύσων τεχνῶν προηγείται τινα πρὸ τῆς καθόλου τέχνης, ὡς ἐπὶ τῶν χαλκῶν τὸ ἀνάψαι ἀνθρακίαν, τὸ φυσᾶν... ὣτω καὶ ἐπὶ τῶν προγυμνασμάτων ἀπὸ τῶν εὐκολωτέρων πρῶτον ἀρκτέον, τὸ δὲ ἐστὶν ὁ μῦθος...» (σ. 37). Διὰ δὲ τὰς χειρονομίας λέγω καὶ τοῦτο, θὰ ἀναπληροῦσι τὴν κενότητα τοῦ λόγου. Οἱ Ἀγγλοὶ ἔστανται ἀκίνητοι κηρύττοντες.

δαπούς φιλολογίας και λογοτεχνίας, η ρητορική απόλλυσεν έντελώς την έννοιαν ως έπιστήμη και φιλοσοφία του λόγου, όπως προΐδεάσθη ταύτην ο μέγας 'Αριστοτέλης και διεισηγήθη μέχρι των μέσων του παρελθόντος αιώνος· καταντᾷ άπλως τέχνη του λόγου, είναι σώμα άνευ ψυχῆς, είναι καθαρά μίμησις και ουχι έμπνευσις και δημιουργία, περιοριζομένη εις τους τύπους μόνον. 'Ο 'Αφθόνιος έγέμετο άγαπητός εις τους Βυζαντινούς· δ' αὖ τὸ νέον των παραδειγμάτων είδος, και είναι ταυτᾶ οί μύθοι του Αἰσώπου. Δέν ήπλοποίησε μόνον τὸν 'Ερμογένην, άλλ' είσήγαγε και μέθοδον και άσκήσεις και ταυτα ώνόμασε Προγυμνάσματα. 'Η 'Αλεξάνδρεια και είτα ή 'Αντιόχεια πολλά έκαινοτόμησαν εις την έπιστήμην του λόγου· και έδημιούργησαν τὰς «μελέτας», είσήγαγον και τους μύθους(?). "Ενεκα του λόγου τούτου και αἱ παραβολαί του Εὐαγγελίου. "Όπως αὐται οὕτω και ο μύθος κατά τὸν Σαρδιανόν «τῆς ρητορικῆς άπάσης φέρει εἰκόνα και δύναμιν»(?). Κατά τὸν αὐτὸν τὸ προγυμνάσμα είναι «είσαγωγική τριβή διὰ λόγων των κατά ρητορικὴν μερῶν ή είδῶν χρήσιμά τινα πρσασκουμένη», ο δὲ μύθος προετάρχη ως βιωφελής (προλ. V).

'Ο Παπαδασιλόπουλος σπουδάζων έτι έν 'Ιταλίᾳ θά είχεν άσχοληθῆ με τὸν 'Αφθόνιον, είχε δὲ και έν 'Ιωαννίνοις έν τῇ Ζωσιμαίᾳ βιβλιοθήκῃ τὸν άνώνυμον «Περὶ τοῦ 'Αφθονίου Προγυμνασμάτων»: *Aphthonii Progymnas mata commendarii, innotinati autoris. Aldus Pius Manutius. Venetiis 1509* (B.E. 1339). Είναι τὸ βιβλίον έκ των πρώτων εκδόσεων τοῦ περιφήμου τούτου εκδότου· τελευταίον εξέδόθη υπό τοῦ *Wlgo* (ένθ' άνωτ. I 127). Προέκρινε τὰ Προγυμνάσματα «χάριν των πρωτοπειρών μαθητῶν» μεταφράσας επί τὸ άπλούστερον. 'Αλλ' εις αὐτὰ είχεν έπιστήσει πρὸ πολλοῦ τὴν προσοχήν ο πολλὸς Θεόφιλος ο Κορυδαλεὺς εκδούς έν Λονδίῳ τῷ 1625 μετὰ τοῦ έπιστολαρίου και εκθεσιν περὶ ρητορικῆς. 'Η εκθεσις αὐτή, και τὴν εκδοσιν τῆς Μοσχοπόλεως (1744), ἦν έχω ὑπ' ὄψιν, ὑπάρχει έν τέλει (σ. 109—173), προηγούνται ἔμως «'Αφθονίου σοφιστοῦ Προγυμνάσματα» (σ. 73—108), ως σημειοῦται και έν τῇ προμετωπίδι(*). Τούτων οὕτως έχόντων ἡδύνατο μὲν ο Παπαδασιλόπουλος νὰ επανεκδώσῃ τὸ κείμενον τοῦτο, άλλὰ θὰ πεισθῇ πᾶς τις ἐγκύψας εις αὐτό, ὅτι τοῦτο, θὰ ἦτο πάντῃ άχώνυστον διὰ «πρωτοπειρους μαθητὰς» και προτιμήσε τὸ Λατ. κείμενον, ὃπερ είχον καταστήσει εὐπρόσιτον και εὐκατάληπτον εις μαθητευομένους.

'Ακροτελεύτιον εις τὰ περὶ «Λευχειμονούσης ρητορικῆς»

Εἶπον άνωτέρω, ὅτι ο Παπαδασιλόπουλος ήπλοποίησε τὴν γλῶσσαν δηλ. άπεμακρύνθη μικρὸν έκ τῆς άττικίζούσης τοῦ 'Αφθονίου, έγγραψε δηλονότι τὴν λογίαν γλῶσσαν, ἥτις έσδυσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νεοφύτου Δούκα. Ἐχω ένώπ.ον τὸν 1192 κώδικα τῆς 'Εθν. Βιβλιοθήκης, γράψιμον τοῦ 'Ιακώβου Κυπρίου, μικρογράμματον, έπισεσυρμένον έλαφρῶς, καθάρων. Παρατηρῶ, ὅτι τὸ ἦμισυ και πλέον τοῦ κώδικος, ὅστις αριθμεῖ 131 φύλλα εις 10ον, διαλαμβάνει γενικῶς περὶ ρητορικῆς, είναι εἰλημμένα έκ των έρμηνευτῶν και ὑπομνηματιστῶν τοῦ 'Αφθονίου ('Ανώνυμος, Μαξ. Πλανούδης, I. Δοξαπατρῆς, ο σπουδαιότερος μετὰ τὸν Σαρδιανόν, και ἕτερος 'Ανώνυμος) οἱτινες υπό τὸ ὄνομα «*Prolegomenon sylloge*» άπετέλεσαν τὸν XIV τόμον των

2. Βλ. *Croiset A. M. Histoire de la litterature grecque*, том. V. Paris 1938, σ. 983—984. Περὶ τῆς χρήσεως, ἣν έποιῶντο τοῦ 'Αφθονίου οί μετὰ ταῦτα ρήτορες βλ. εκδ. *Rabe* έν τῇ ταῦνερειῳ βιβλιοθήκῃ 1930 τῆς συλλογῆς 'Ελλήνων ρητόρων πρόλογον, και τῆς εκδόσεως των Προγυμν. 'Αφθονίου προλεγόμενα σ. 73, 170, και *W'alg—Sprengel Rhetores graeci I—II*.

3. *Ioannis Sardiani commentarium in Aphthonii progymnasmata*, edidit H. Rabe Lipsiae Teubner 1928, III, περὶ χάριος, σ. 31,1. 'Ο 'Ιωάννης ἦν έπίσκοπος Σάρδεων μετὰ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος και έγγραψε τὸ εξαίρετον τοῦτο ὑπόμνημα εις 'Αφθόνιον.

4. 'Η λεπτομέρεια αὐτὴ έν μόνῃ τῇ μοσχοπολίτιδι ὑπάρχει εκδόσει, μαρτυροῦσα τὴν άκρίβειαν των εκδοτῶν.

Ἑλλήνων ρητόρων (*Rhetores graeci*) ἐκδοθέντα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Teubner τῷ 1925 ὑπὸ *Hugo Rabe*. εἰς τοῦτον περιελήφθησαν καὶ ὑπομνήματα εἰς τὰ βιβλία περὶ σιάσεων, περὶ εὐρέσεως καὶ περὶ ἰδεῶν τοῦ Ἑρμογένους. Τὸ περὶ ὄρων τοῦ Ἀφθονίου βιβλίου, ὅπερ ἐτύπωσε καὶ ὁ Κορυδαλεύς, ὁ Παπαδασιλόπουλος περιέλαβεν ἐν τέλει, καὶ τοὺς μύθους κατεχώρισεν ἐν τέλει ἐκτὸς τοῦ κειμένου. Τὸ σχολικὸν στοιχεῖον ὅπερ εἰσήγαγεν ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰ κείμενα ταῦτα, εἶναι τὸ «κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν». Τὴν προσθήκην ταύτην ἐθεώρησα καλὸν νὰ κάμω διὰ νὰ γνωρίσω εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους ἕνα κώδικα ἄριστον τῆς «Λευχειμονούσης ρητορικῆς», ἀποκείμενον ἐν Ἀθήναις. Ἐκφράζω δὲ εὐχαριστίας εἰς τὸν λαμπρὸν διευθυντὴν κ. Κορυνοῦτον, ὅστις προθυμότητα μὲ ἐξυπηρέτησεν.

Τὸ κείμενον τῆς Λευχειμονούσης Ρητορικῆς

Ἐκρίνα ἀναγκαῖον νὰ δημοσιεύσω ἐνταῦθα ἐν τμήμα ἐκ τοῦ περισπουδάστου τούτου συγγράμματος τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου τοῦ γένους, ἵνα ὁ ἀναγνώστης σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ ὅρου αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν, αἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἑλληνίζουσι τὸν ἴδιον ἐπιστολικὸν τύπον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκομίσῃ. Ἐπρεπε καὶ ἡ τέχνη τοῦ γράφειν εἰς τὸν διδασκαλὸν τῆς Λευχειμονούσης Ρητορικῆς, ἥτις τοσοῦτον ἐξυμνήθη, νὰ εἶναι ἐξαιρετική. Εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸν ἱβηρικὸν 109, ὅστις πράγματι ἔχει ἄμεμπτον ὀρθογραφίαν. Ἀνεκάλυψα καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ ἕτερον ἐπίσης καλόν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην δυστυχῶς νὰ παραβάλλω⁽¹⁾. Ἐκ τοῦ κειμένου τούτου, ὅπερ μέχρι τοῦδε δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν, προκύπτουσι νέα συμπεράσματα, ὅτι ἡ Λευχειμονούσα ρητορική δὲν εἶναι καθόλου μετάφρασις, ἀλλ' ἔργον τοῦ Παπαδασιλοπούλου καὶ εἶναι συντεταγμένη, ὥς ἔχουσι τοὐλάχιστον οἱ δύο κώδικες, οὓς ἀνέφερον, εἰς ἀρχαῖζουσιν γλῶσσας δηλ. τὸ μὲν κείμενον τοῦ Ἀφθονίου διειρηθήναι ἀνέπαφον⁽²⁾ ἢ δὲ ἐρμηνεία καὶ τὰ σχόλια εἶναι εἰς ἑλληνικὴν ἀρχαῖζουσιν. Δὲν δύναμαι νὰ λύσω ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ζήτημα, ἀλλ' ὑποτοπάζω, ὅτι μετέφρασε τὸ πρῶτον τὸ σύγγραμμα, ἔπειτα προμηθευθεὶς τὸν Ἀφθόνιον εἰργάσθη αὐτοτελῶς χωρὶς νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν μετάφρασιν.

Τοῦ κώδικος τῆς μονῆς Ἰδίων ἠγαθύνθη ὁ προϊστάμενος αὐτῆς, ὁ καλοκάγαθος προηγούμενος κύρ Χρῦσανθος ἀρχιμανδρίτης νὰ μοι πέμψῃ, ἀντὶ τῶν σελίδων λεπτομερῇ περιγραφὴν τῆς Ρητορικῆς, ἣν καὶ δημοσιεύω καὶ ὁλόκληρον τὴν ἐπιστολήν. Ἐκ τοῦ τελευταίου μέρους ταύτης μαθαίνει ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ἐξακολουθεῖ τὸ ζήτημα τῆς ἀγιοποιήσεως τοῦ ὁσίου Νικοδήμου ἀγιορείτου, ὅστις εἶχε θεῖον, ὥς νομίζω, τὸν ὀλίγον πρὸ τοῦ 1821 Ἱεροθεὸν μητροπολίτην Ἰωαννίνων, χάριν τοῦ ὁποῦ ἐγράψε τὸ θαυμάσιον «Συμβουλευτικὸν ἐγχειρίδιον». ⁽³⁾

1. Εἶχον μελετήσει τὸ θέρος τὸν κώδικα καὶ ἔνεκα τοῦ καύσωνος ἀνέβαλον τὴν ἀντιβολήν. Ὄταν μετὰ τὸ θέρος ἐζήτησα, εὐρέθη τὸ τμήμα τῶν χειρογράφων κλειστόν, διότι ὡς μ' ἐπληροφόρησαν ὁ διευθυντὴς τῶν χειρογράφων μετετέθη εἰς ἄλλην ὑπηρεσίαν. Ἴσως ἐν τῇ συνεχεῖα διορισθῇ ἄλλος καὶ βοηθῶ νὰ κάμω τὴν ἀντιβολήν.

2. Δὲν ἔχω ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου, ἐν τῷ τμήματι τοῦ Ψυχικοῦ, τὸν Ἀφθόνιον (ἀπόκειται ἐν τῇ λοιπῇ βιβλιοθήκῃ μου εἰς Λαύραν) διό καὶ μετεχειρίσθη τὸν Σαρδιανὸν καὶ τὰ «*Prolegomena*».

3. Εἶχον παρακληθῇ νὰ γράψω εἰς τὸ πανηγυρικὸν τεῦχος, ὅπερ ἐξέδωκεν ἡ «Ἀγιορείτικὴ Βιβλιοθήκη» καὶ ἔγραφα κριτικὴν τοῦ «Πηδαλίου» ὅπερ εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἔργον ὅπερ ὁ Νικόδημος μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ Λεονάρδου ἐξέδωκαν· ἀλλὰ δὲν περιελήφθη.

Πολυσέβαστέ μοι Σεβασμιώτατε Ἁγιε Κορυτσᾶς
Κύριε Εὐλόγιε εὐλαβῶς τὴν δεξιὰν Ὑμῶν κατασπάζομαι

Ἀπαντῶν εἰς τὸ τελευταῖον Σας γράμμα τόσον ἀργά, βαθυσεβάστως γνωρίζω Ὑμῖν ὅτι, καὶ αἱ ἑκτακτοὶ ἀπασχολήσεις μου συνετέλεσαν, ὥς ἡ ἐπὶ δύο μῆνας ἀντιπροσώπευσις τῆς Μονῆς εἰς τὴν Ι. Κ. ἀντὶ τοῦ προηγ. Εὐθυμίου ἀποσταλέντος εἰς Κων)λιν δι' ὑπόθεσιν ἡμῶν μετὰ τοῦ Ἀρχιμ. Παγκρατίου ἡγουμένου τῆς Βλατάδων, καὶ μίᾳ μικρᾷ ἀδιαθεσίᾳ μου ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπορία μου ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματός Σας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀντιγραφεισῶν ὑπ' ἐμοῦ σελίδων ἐκ τοῦ κώδικος 109 Λάμπρου, δὲν ἠμπόρεσα νὰ εὔρω μέχρι ποίου σημείου ἐσταμάτησα τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ προοιμίου εἰς τὴν ρητορικὴν καὶ ἀναφέρομαι εἰς τοὺς τίτλους ἢ ἐπικεφαλίδας διὰ νὰ καθορίσητε τὰ φύλλα τὰ ὅποια ἀντέγραψα· σελίδας δὲν φέρει.

» Προοίμιον εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην

» Τὶ ἐστὶ ρητορικὴ

» Τὰ τῆς ρητορικῆς εἶδη τρία· τί τὸ χρήσιμον αὐτῆς;

» Τὶ ἐστὶ ρήτωρ;

» Περὶ τρόπων ἀναγνώσεως ρητορικῆς

» Πόσα δεῖ τὸν ἐξηγητὴν ζητεῖν παρὰ τῶν ἀκροατῶν

» Περὶ προγυμνασμάτων, καὶ πόσα εἰσὶν

» Τίνα τούτων ἀρμόζει ἐκάστῳ τῆς ρητορικῆς εἶδη ἰδίως καὶ τίνα κοινῶς

» Περὶ μύθου

» Ὅρος μύθου

» Σχολιον.

Τὰ ἀνωτέρω περιέχονται εἰς 5 φύλλα καὶ ἓν τέταρτον τοῦ 6ου φύλλου· νομίζω ὅτι ταῦτα ἀντέγραψα· ἀκολουθοῦν αἱ ἐπικεφαλίδες τοῦ 6ου φύλλου καὶ ἐφεξῆς ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν ἀντέγραψα· αὗται εἶναι τοῦ 6ου φύλλου.

» Ἐκθεσις μύθου

» Ἐτέρα

» Ὅρος διηγήματος

Τοῦ 7ου φύλλου

» Σχολιον

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 7ου φύλλου ἄρχεται

» Περὶ ἀρετῆς διηγήματος

Εἰς τὸ 8ον φύλλον

» Ὅτι πανταχῶς διηγητέον

» Περὶ χρήσεως τούτων

Ἀρχὴ 9ου φύλλου

» Ἐκθεσις (περὶ Ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου· ἰδική μου ἐπεξήγησις).

» Ὅρος χρείας

» Ἑρμηνεῖα καὶ συνεχίζεται εἰς τὸ 10 φύλλον

» Χρεία ἐστὶν

» Διαίρεσις χρείας μέχρι τοῦ 1/2 τοῦ 11 φύλλου καὶ ἀκολουθεῖ

» Ἐτέρα διαίρεσις.

Παρέθεσα τὰ ἀνωτέρω διὰ νὰ εὔρητε τὰς σελίδας τὰς ὁποίας ἀντέγραψα. Περὶ τοῦ προοιμίου εἰς τὴν ρητορικὴν.

Ἀπὸ τοῦ προοιμίου εἰς τὴν ρητορικὴν μέχρι τοῦ προοιμίου εἰς τὰς στάσεις φύλλα 52.

Ἐκ τοῦ προοιμίου εἰς τὰς στάσεις ἀντέγραψα φύλλα 8 μέχρι τῆς ἐπικεφαλίδος 11· ὕλη τοῦ ζητήματος, δύο σειραὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ 8ου καὶ συνέχεια εἰς τὸ 9ον καὶ 10ον.

Ἀπὸ τοῦ προοιμίου εἰς τὰς στάσεις μέχρι

»Βιβλίον δεύτερον Κεφ. α' περὶ τῶν τοῦ λόγου μερῶν φύλλα 28

Μετὰ τὴν ἐπικ. «ὕλη τοῦ ζητήματος» ἀκολουθοῦν

»Περὶ συνεστηκότων ζητημάτων

»Διαίρεσις τῶν δεκατεσσάρων στάσεων

»Ἑτέρα διαίρεσις συντομωτέρα

»Ἑτέρα τῶν αὐτῶν

»Ὑποδιαίρεσις τῶν στάσεων

»Στοχασμοῦ διαίρεσις μέχρι τοῦ 19ου φύλλου

Ἀπὸ τὸ 20ον

»Περὶ διαιρέσεως ὅρου

»Διαίρεσις ἀντιλήψεως

»Διαίρεσις τῶν ἀντιθετικῶν στάσεων

»Διαίρεσις τῆς πραγματικῆς

»Περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς μεταλήψεως

»Περὶ διαιρέσεως ρητῶν καὶ διανοίας

»Διαίρεσις ἀντινομίας

»Περὶ συλλογισμοῦ

»Περὶ ἀμφιβολίας

»Ἐπίλογος

»Ὅρος εὐρέσεως (μέχρι συμπληρώσεως τοῦ 28 φύλλου).

Βιβλίον δεύτερον μέχρι βιβλίου τρίτου περὶ ἐρμηνείας παρέχοντος τὰ γένη τῶν χρησιμωτάτων χαρακτηρῶν φύλλα 28.

(Ἄν Σᾶς ἐνδιαφέρουν αἱ ἐπικεφαλίδες γραψατέ με ἵνα παραθέσω αὐτὰς ὅσον καὶ τὰς εἰς τὰ λοιπὰ μέχρι τέλους τοῦ κώδικος).

Τοῦ βιβλίου φύλλα 16

ἔπονται 3 φύλλα ἄγραφα καὶ ἄρχεται: Ρητορικὴ λευχείμων ἦτοι τέχνη ρητορικὴ·

Προγυμνάσματα

Π ρ ο ο ί μ ι ο ν

φύλλα 35

μεθ' ὃ

Διδασκαλία περὶ τοῦ ἀκραιφνοῦς τρόπου τοῦ διδάσκειν τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐκδοθεῖσα παρὰ Γερασίμου Βλάχου τοῦ κρητός, ταπεινοῦ τῶν ἐπιστημῶν διδασκάλου κήρυκος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ καθηγουμένου τοῦ τῆς παλαιοπόλεως σεβασμίου Μοναστηρίου φύλλα 19

Προοίμιον ἐν εἵδει χρείας

ἔπονται τρία φύλλα ἄγραφα καὶ ἄρχεται

»Εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους μέθοδος προδιοίξεις, ἦτοι εἰσαγωγή.

»Τὶ ἐστὶ λογικὴ καὶ περὶ τῶν τριῶν τοῦ νοῦς ἐνεργειῶν φύλλα 46 μέχρι τέλους τοῦ κώδικος.

Τὰ τρία τελευταῖα φύλλα ἀφιερροῦνται εἰς εἰδικὰ θέματα ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως.

»Περὶ γαμηλίων καὶ ἐπιθαλαμίων ἐγκωμίων

»Περὶ γενεθλιακῶν ἐγκωμίων

»Περὶ ἐπιταφίων ἐγκωμίων

Παρέθεσα πάντα τ' ἀνωτέρω τῶν ἐν τῷ Κώδικι περὶ οὗ πρόκειται μὲ τὴν σκέψιν, ὥσως Σῆς ἐνδιαφέρει σημειόν τι ἐξ αὐτοῦ, καὶ εὐχαρίστως θὰ Σῆς ἐξυπηρετήσω, ὅχι πλέον μὲ τὴν ἔνοχόν μου αὐτὴν βραδυίητα.

Ἦλθεν τὸ τεῦχος τῆς Ἀγιορειτικῆς βιβλιοθήκης καὶ μετὰ λύπης εἶδον τὴν ἀπουσίαν Σας. Τὰ ἐν αὐτῇ δημοσιεύματά Σας πλέον παντὸς ἄλλου τὰ παρακολουθῶ μὲ περισσὴν προσοχὴν καὶ εὐλάβειαν. Θὰ ἤθελα νὰ ἀναγνώσω ὅσα καὶ ποῦ περὶ Ἀγίου Νικοδήμου ἐγράψατε. Αἱ παρατηρήσεις Σας ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς τελετῆς ταύτης εἶναι ὀρθώταται. Εἶχον εἰσηγηθῇ νὰ γίνῃ αὕτη εἰς τὴν Ι. Σκῆτην Ἀγ. Ἀνδρέου καὶ εἶχεν ἐπικροτηθῇ αὕτη, ἀλλὰ ἀντέδρασεν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Βατοπεδίου δηλώσας ὅτι δὲν θὰ φιλοξενήσῃ εἰς τὸ ἀντιπροσωπεῖον τοῦ τοῦ Πατρὸς ἐξάρχους καὶ πρὸ τῆς δυσκολίας τῆς Ι. Κοινότητος τὴν ὁποίαν παρουσιάσῃ ἢ ἀπειλῇ αὕτη δὲν ἐπῆλθε μεταβολὴ εἰς τὴν ἀπόφασίν της. Βέβαια θὰ ἦτο προτιμώτερον νὰ γίνῃ εἰς τὴν Ι. Μονὴν τοῦ Κουτλουμουσίου. Ἐὰν θὰ ἐγένετο εἰς τὸ Σι-
ράϊ πιθανώτατα θὰ ἐσχολιάζετο δυσμενῶς καὶ καλὰ ποῦ ἐματαιώθῃ.

Ταῦτα καὶ ἐπικαλούμενος τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας Σας κατασπάζομαι τὴν δεδιάν Σας καὶ διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

Προηγ. Χρῦσανθος Ἰβηρίτης

Προοίμιον εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην⁽¹⁾

Τὴν ἐμφυτον ἐπιθυμίαν καὶ ἔφεσιν, ἥς περὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ μαθήματα φύσει ἔχουσιν ἄνθρωποι (ἐν αὐτοῖς γὰρ καθέστηκεν ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εὐδαιμονία τε καὶ τελειότης) ἐσκεμμένως ἐννοησάμενος ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ Αψ: τῶν μετὰ τὰ φυσικά, οὕτω κατὰ λέξιν διέξεισι, «πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι φύσει ὀρέγονται» τοιγαροῦν εἰ καὶ ἐμφυτος τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἔφεσις αὕτη καὶ ὀρεξις, ἐμπης οὐκ ἐδωρήθη τοῦτοις τὸ εἰδέναι φύσει; τότε ἄλλα τῶν μαθημάτων καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ δυνάμεις τις ἀριστος δεδοται δι' ἧς εἰς τὴν τῶν μαθημάτων καὶ ἐπιστημῶν ἀπόκτησιν ἔρχεται ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, ἥτις νοῦς κέκληται. Εὐδηλον δὲ τοῦτο καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν παρὰ τοῦ θεοῦ χορηγηθέντων ἡμῖν εὐεργετημάτων. Ὡς περὶ γὰρ καὶ ἡ φύσις δυνάμιν τινα ὀπτικήν τῷ ζῳῳ παρέσχε καὶ οὐκ ὅψιν δι' ἧς ἄφ' ἑαυτοῦ τὰ ὑποκείμενα σκέπτεται, οὕτω καὶ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἐχορηγήσατο ἐμφυτόν τινα μάθησιν καὶ γνῶσιν τῶν ζῶντων, ἀλλ' ἀρχὴν τινα καὶ δυνάμιν, ὥς προείρηται. Τοῦτου χάριν καὶ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ Αψ Κεφ. φ τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν ἠθικῶν νικομαχείων ἀποφαίνεται λέγων. Ὡς περὶ ἐν σώματι ὅψις ἀγαθὴν τινα γνῶσιν χορηγεῖ, καὶ κοσμεῖ τὸ ζῶον, οὕτω νοῦς ἐν ψυχῇ δυνάμιν τινα νοητικὴν δίδωσι, καὶ ὠραῖζει αὐτὴν ὑπὲρ πάσαν δυνάμιν ὥς περὶ τοῖνον τὸ ζῶον διὰ τῆς ὀπτικῆς δυνάμεως τῆς ἐκ φύσεως διδομένης αὐτῷ, ἄφ' ἑαυτοῦ μετέπειτα πάντα τὰ τῇ ὅψει ὑποκείμενα σκέπτεται οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ νοῦς ἄρχεται τῆς διδασκαλίας καὶ ἐπιστήμης εἰς γνῶσιν πάντων τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τούτου ὁρμώμενος καὶ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ Αψ κεφ. τοῦ πρώτου τῶν ἠθικῶν φησί: «φύσει σοφός μὲν οὐδεὶς». Πρὸς ταῖς ἄλλαις δύο διαφοραῖς ταῖς εὐρισκομέναις κατὰ τε τὴν αἰσθησιν καὶ τὸν νοῦν, ὑπάρχει καὶ αὕτη, ὅτι ἡ μὲν αἰσθησις ραδίως λαμβάνει τὴν γνῶσιν τῶν ταύτης ὑποκειμένων διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν τρόπον ἀπλοῦν καὶ μόνον· κινεῖται γὰρ αὐτίκα ἡ αἰσθησις ὑπὸ τοῦ παρόντος ὑποκειμένου. Ὁ δὲ νοῦς μετὰ πολλῆς τῆς δεινότητος καὶ δυσκολίας ἔρχεται εἰς τὴν τῶν πραγμάτων γνῶσιν καὶ θεωρίαν, διὰ τὸ καταγίνεσθαι αὐτὸν εἰς τὰ καθόλου καὶ διὰ τὸ δυσπόριστον τῆς γνώσεως αὐτοῦ· προάγεται γὰρ ὁ νοῦς ἐκ τῶν γνωριμωτέρων

1. Κώδ. Ἰβήρων 109. «Ρητορικὴ λευχείμων ἦτοι τέχνη ρητορικῆ».

καὶ σαφεστέρων εἰς τὰ ἀσφαῖ καὶ ἄγνωστα, καὶ τούτου ἕνεκα ἀληθεύειν οὐχ οἶός τε, ἀλλὰ πολλάκις ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ πλανώμενος. Διὰ τοῦτο τοίνυν μὴ δυνάμενος ἀκριβῶς ἐρευνῆσαι τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων ἀφ' ἑαυτοῦ μόνου, δέεται τινὸς τέχνης τε καὶ μεθόδου, ἣ διδασκαλικοῦ τρόπου πρὸς τὸ ἀκριβῶς εἰδέναι τὴν κατάληψιν, ὣν ἐφίεται· τούτου δέ, εἰ καὶ πολλὰ τῶν μαθημάτων πρόξενα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν πᾶσι χρήσιμος καὶ ἐπωφελὴς ρητορικὴ τῶν πρώτων καθέστηκε καὶ ἀρίστων.

Τι ἐστὶ ρητορικὴ;

Ἔστι δὲ ρητορικὴ δύναμις τεχνικὴ πιθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῷ, τέλος ἔχουσα τὸ πείσαι, ἡγουν τὸ πιθανῶς εἰπεῖν. εἶδη δὲ ταύτης τρία, πανηγυρικόν, δικανικόν, καὶ συμβουλευτικόν· ἕκαστον δὲ τούτου διαιρεῖται εἰς δύο· αὐτίκα τὸ μὲν πανηγυρικόν, εἰς ἐγκώμιον διαιρεῖται καὶ λόγον· τέλος δὲ τούτου τὸ καλόν· χρόνος δὲ ὁ παρεληλυθὼς· τὸ δὲ δικανικόν εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν. ἔσχηκε δὲ τέλος τὸ δίκαιον, καὶ χρόνον τὸν ἐνεστώτα. ὁμοίως καὶ τὸ συμβουλευτικόν προτροπὴ καὶ ἀποτροπὴ διανέμονται ὡς οἰκείον γένος, ἔχει δὲ τέλος τὸ συμφέρον, χρόνος δὲ ὁ μέλλων τούτῳ παρομαρτεῖ.

Τὰ τῆς ρητορικῆς εἶδη τρία.

Τι τὸ χρήσιμον αὐτῆς;

Τὸ δὲ χρήσιμον ταύτης ἐκτείνεται μέχρι τεττάρων τινῶν, ὧν πρῶτον ἐστὶν ἡ ἐπίγνωσις τοῦ ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν. Βον τὸ διὰ κοινῶν καὶ πιθανῶν λόγων πείθειν τοὺς πολλούς, ἀλλὰ μὴ δι' ἐπιστημονικῶν, δι' ὧν οὐ μόνον οὐ πείσει τις τοὺς πολλούς, ἀλλὰ καὶ εἰς ραθυμίαν ἐμβάλλει, διὰ τὸ παντελῶς ἀδυνάτως ἔχοντας τοὺς τοιούτους ἐπιστημονικῶν ἐπατεῖν λόγων, ἐν οἷς εἰς τὰ μάλιστα ἡ ρητορικὴ χρήσιμος, ὡς ἐκ τῶν κοινῶν καὶ ἐνδόξων ἐπιχειροῦσα. Τρίτον τὸ δύνασθαι πρὸς τὰ ἀντικείμενα διὰ λόγου βοηθεῖν ἑαυτοῖς· μέθοδος γὰρ ἐστὶ κατασκευαστικὴ τῶν οἰκείων καὶ ἀνατρεπτικὴ τῶν ἐναντίων. Τέταρτον τὸ ἐκ ταύτης ἡμῖν προσγίνεσθαι πᾶσαν εὐροίαν λόγου, ἥτις πρὸς πᾶσαν ἐπιστήμην ἐστὶ χρήσιμος.

Διὰ ταύτης γὰρ τὰ μαθήματα διδασκαλικῶς ἀπαγγέλλονται, καὶ ὁ τρόπος τῆς μάλιστα καταλήψεως διὰ ταύτης γίνεται τοῖς διδάσκουσι καὶ ἀκούουσιν.

Τι ἐστὶ ρήτωρ;(1)

Ἔστι δὲ ρήτωρ ἀνὴρ πολιτικῶν πραγμάτων ἐπιστήμων, καὶ ἐφ' ἑκάτερα ἐξ ἐνδόξων κατασκευαστής· ἔργα δὲ τούτου τέτταρα, τὸ νοῆσαι, τὸ εὑρεῖν, τὸ διαθέσθαι εὖ τὰ εὑρεθέντα, καὶ τὸ ἐκλέξασθαι λέξεις μεθ' ὑποκρίσεως· καὶ τῆς μὲν νοήσεως ἐστὶν τὸ νοῆσαι τὸ προβληθὲν πρόβλημα ρητορικόν ἐστὶν ἢ οὐ καὶ συνίσταται ἢ οὐ· εἰσὶ γὰρ τινὰ τῶν προβλημάτων ἀσύστατα λεγόμενα, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν λεχθήσεται· εἰτα ὑπὸ ποῖον εἶδος καὶ ποῖαν στάσιν ἀνάγεται· τῆς δὲ εὐρέσεως ἴδιον τὸ εὑρεῖν τὰς πίστεις δηλαδὴ τὰ κεφάλαια, ἀφ' ὧν τὰ ἐπιχειρήματα λαμβά-

1. Βλ. *Prolegomenon sylloge*, ed. II. Rabe (Lipsiae 1930) σ. 60 ἐ. τὰ ἐν ἀρχῇ κατὰ λέξιν, εἰτα μικρὸν παρηλλαγμένα.

νονται καὶ πρὸς τῇ τῶν κεφαλαίων εὐρέσει καὶ τοὺς ἐμπίπτοντας τόπους, ἀφ' ὧν αἱ πίστεις τὴν σύστασιν ἔχουσιν. καὶ τῆς μὲν διαθέσεως ἴδιον τὸ διαθέσθαι τὴν τάξιν τῶν εὐρεθέντων κεφαλαίων καὶ ἐπιχειρημάτων, ἵνα μὴ ὁ λόγος ἀτάκτως ἐδεύσῃ· τὸ γὰρ ἄτακτον οὐχ ὅπως ἀτάξειαν ἐμποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀγδιάν. τῆς δὲ ἐκλογῆς τῶν λέξεων τὸ ἐκλέξασθαι λέξεις ἀρμοδίας τῇ ὑποθέσει, σημαίνουσας γνησίως τὰ λεγόμενα· εἴρηται δὲ μεθ' ὑποκρίσεως, ἵνα καὶ τῷ σχήματι καὶ τῇ φωνῇ σχηματίζεται ὁ ρητορεύων κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν λεγομένων, ἔν' ὧς ἄριστα τῇ ψυχῇ τοῦ ἀκροατοῦ τὸ λεγόμενον ἐγκαταθέσῃ.

Περὶ τρόπων ἀναγνώσεως ρητορικῆς⁽¹⁾

Τρόποι δὲ ρητορικῇ ἀναγνώστῃ τρεῖς, πρῶτος ὁ σύντονος, ὁ μάλιστα ἐν τοῖς δικανικοῖς ἀγῶσι πρωτεύων, κατὰ τὸ ὁμηρικόν ἐκεῖνο, «ἔπεα νηφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίητιν» ἔχει δὲ φύσιν μετὰ σφοδροῦ τοῦ πνεύματος ἐκφέρεσθαι καὶ προθυμίας ζεούσης. Δεύτερος δὲ ἐστὶν ὁ ἀνειμένος, ὃς ἐστὶ διαλεκτικός τε καὶ διδασκαλικὸς καὶ συμβουλευτικός· ὑπάρχει δὲ ἐπεικῆς ἡρέμα ἐκφερόμενος, καὶ μελίχρουν τινὰ φωνὴν ἀποτελῶν κατὰ τὸ ὁμηρικόν, «τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ρέειν αὐδῇ». Τρίτος ὁ μέσος ἐστίν, ὃς ἐστὶν ὁ νομικὸς τε καὶ ἐπιστολιμαῖος καὶ ἐξηγηματικός⁽²⁾· ἐν οἷς τὸ πνεῦμα φυσικῶς ἐκφέρεται, καὶ οὔτε ἄγαν ὑπερπηδᾷ, ἵνα (μὴ) ἀποτελέσῃ τὸ σύντονον, οὔτε ἡρέμα βαδίζει, ἵνα (μὴ) τὸ ἀνειμένον, ἀλλὰ φυσικῇ τινὶ χρῆται ὁδῷ· νομικὸς δὲ λέγεται, ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ νόμοι ἀνανώσκονται καὶ ἐπιστολιμαῖος, ὅτι τοιαύτη ἐστὶν ἡ τῶν ἐπιστολῶν ἀνάγνωσις· ὁμοίως δὲ καὶ ἐξηγηματικὸς λέγεται, ὅτι τὰ μαθήματα οὐ μεθ' ὑποκρίσεως καὶ συντόνου πνεύματος ἐξηγούμεθα, ἀλλὰ τῇ φυσικῇ κεχρημένοι φωνῇ ταῦτα τοῖς ἀκροαταῖς ἐρμηνεύομεν.

Πόσα δεῖ τὸν ἐξηγητὴν ζητεῖν παρὰ τοῦ ἀκροατοῦ⁽³⁾

Τρία δὲ πρὸ πάντων δεῖ τὸν ἐξηγητὴν ζητεῖν παρὰ τοῦ ἀκροατοῦ. πρῶτον εἰ ἐνόησε τὸ ἐνθύμημα, οἷον· τοιαῦτα ποίῳν παρὰ πᾶσιν αἰδέσιμος ἦν. ἐνταῦθα δεῖ τὸν ἀκροατὴν τὰς προτάσεις τοῦ ἐνθυμήματος ἐννοεῖν, φερ' εἰπεῖν, τὸ ὅ τὰ καλὰ ἐργαζόμενος παρὰ πᾶσιν αἰδέσιμος ἐστίν· διότι τοιαῦτα ἐργαζόμενος παρὰ πᾶσιν αἰδέσιμος ἦν. Δεύτερον εἰ ξυνήκε τὴν λέξιν, οἷον· ἀπεθέρισε τοὺς νόμους τῆς πόλεως, τὸν στολισμὸν τῆς κοινότητος ἀπετρύγησεν. ἐνταῦθα δὴ τὸν ἐξηγητὴν ἐρωτᾶν, εἰ συνήκε τὸ ἀπετρύγησε καὶ ἀπεθέρισε. σημαίνει γὰρ ταῦτα, ὅτι πᾶν καλὸν τῆς πόλεως ἀφείλετο. Τρίτον εἰ ἐπέστησε τῇ τάξει⁽⁴⁾, φερ' εἰπεῖν τοὺς τόπους, ἀφ' ὧν τὰ ἐπιχειρήματα ἐλάμβανον τὰ κεφάλαια, δι' ὧν οἱ τόποι τὴν σύστασιν ἔχουσιν. Πάντως γὰρ ὁ ἀγνοῶν ἐν τι τούτων, ἀνάγκη πάντα τὸν λόγον ἀγνοεῖν. ἀρχάλλοντος δὲ τοῦ ἀκροατοῦ, ὡς μὴ νοοῦντος δεῖ τὸν ἐξηγητὴν ἐρωτᾶν, τί τῶν λεχθέντων οὐκ ἐνόησε, καὶ μαθόντα σαφηνίσαι τὸ ἀγνοούμενον καὶ

1. *Prolegomenon sylloge Lipsiae, Teubner, 1930, edit. Rabe, σ. 62* ἐλάχιστα μεταβεβλημένα.

2. Ἐξηγητικός.

3. *Prolegomenon sylloge, Rabe, σ. 41—42.*

4. συντάξει *Rabe.*

πέμψαι τὸν ἀκροατὴν μηδὲν ἀγνοοῦντα, ὧν εἴρηκε. Ταῦτα μὲν ὡς ἐν εἰσαγωγῇς λόγῳ εἴρηται τόγε νῦν ἔχον. εἰρήσεται δὲ πλατύτερον καὶ τελειότερον μετὰ τὰ προγυμνάσματα ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν στάσεων τοῦ Ἑρμογένους. τὰ νῦν δέ, ἵνα μὴ τοῦ ὅλου σώματος μείζω τὴν κεφαλὴν ὑφαινώμεν, ἀρκεῖ τοσαῦτα πρὸς ἀμυδρὰν κατάληψιν τῆς εἰς τὰ προγυμνάσματα εἰσαγωγῆς.

Περὶ προγυμνασμάτων, καὶ πόσα εἰσὶν.

Προγύμνασμα ἐστὶν ἀσκήσις μετρίου πρὸς μείζον πράγματος ἐπίρρωσις, ἢ προγύμνασμα ἐστὶν εἰσαγωγικὴ τριβὴ διὰ λόγου τῶν κατὰ ρητορικὴν μερῶν καὶ εἰδῶν χρήσιμά τινα προασκουμένη. Ἐπειδὴ οὖ πρὸς πάντα ὁμοῦ τὰ κατὰ ρητορικὴν μέρη ἢ καὶ εἶδη, ἀλλὰ πρὸς ἕκαστον τῶν μερῶν ἢ εἰδῶν ἰδίως τοῖς προγυμνάσμασι προασκούμεθα. Εἰσὶ δὲ τὰ προγυμνάσματα τὸν ἀριθμὸν δεκατέσσαρα· μῦθος, διήγημα, χρεῖα, γνώμη, ἀνασκευή, κατασκευή, κοινὸς τόπος, ἐγκώμιον, λόγος, σύγκρισις, ἡθοποιῖα, ἔκφρασις, θέσις, καὶ εἰσφορὰ νόμου.

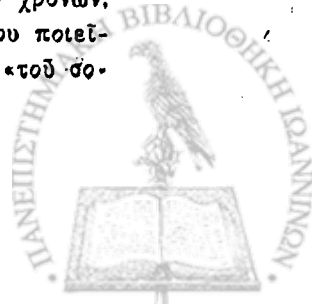
Τίνα τούτων ἀρμόζει ἐκάστῳ τῆς ρητορικῆς
εἶδη ἰδίως, καὶ τίνα κοινῶς.

Ἰστέον δὲ ὡς τριῶν ὄντων τῶν εἰκαιοτάτων εἰδῶν τῆς ρητορικῆς, δικανικοῦ, φημί, συμβουλευτικοῦ καὶ πανηγυρικοῦ, οὔτε πρὸς πάντα ταῦτα, οὔτε πρὸς ὅλα ἕκαστον τῶν προγυμνασμάτων τὸ οἰκεῖον παρέχεται χρήσιμον, ἀλλὰ τισὶ μὲν τῶν πάντων, μέρεσι δὲ τῶν ὅλων· τούτων γὰρ τὰ μὲν ὑπὸ τὸ συμβουλευτικὸν ἀνάγεται γένος, ὡς ὁ μῦθος, ἢ χρεῖα, ἢ γνώμη καὶ θέσις, τὰ ὑπὸ τὸ δικανικόν, ὡς ἡ ἀνασκευή, ἢ κατασκευή, ὁ τε κοινὸς τόπος, καὶ πρὸς τούτοις ἢ τοῦ νόμου εἰσφορὰ· τὰ δὲ τοῦ πανηγυρικοῦ εἶδους εἰσὶν, ὡς τὸ ἐγκώμιον καὶ ὁ ψόγος· ἢ τε σύγκρισις καὶ ἡθοποιῖα. τὰ δὲ πᾶσιν ἐπικοινωνεῖ, ὡς ἡ ἔκφρασις καὶ τὸ διήγημα. Εἴρηται δὲ οὐχ ὅλοις τὸ χρήσιμον πάντα φέρουσι· διὰ τὰ προειρημένα, ὅτι δηλαδὴ τινὰ τούτων ἐκάστῳ τῶν γενῶν προσήκει· ἄλλως γὰρ ἤρκει ταῦτα μαθοῦσι, τὰ προγυμνάσματα· φημί, ἀπηλλαγχαὶ φιλοπονίας τῆς κατὰ ρητορικὴν καὶ τῆς περὶ τὰς διαιρέσεως ἐκάστου εἶδους· ὅθεν, ὡς ἔφημεν, τὰ προγυμνάσματα οὐχ ὅλους, ἀλλὰ μέρεσι τῶν ὅλων χρησιμεύει.

Περὶ μύθου

Πρῶτον δὲ πάντων τῶν προγυμνασμάτων τὸν μῦθον ἔταξαν· ὥσπερ γὰρ τὸ ἐν ταῖς τελείαις ὑποθέσεσι φεύγοντες δύσληπτον τὴν τῶν προγυμνασμάτων ἐπενόησαν χρεῖαν οἱ ταῦτα τάξαντες ὡς εἰσαγωγικωτέραν, οὕτω καὶ τὸν μῦθον τῶν ἄλλων προγυμνασμάτων ἔταξαν. πρῶτον φύσει τε ὄντα ἀφελῆ καὶ τῶν ἄλλων ἀπλοῦστερον καὶ ὡς συγγένειαν ἔχοντα πρὸς τὰ ποιήματα, ἀφ' ὧν τοὺς νέους μεταβαίνοντας οὐκ ἔχρην ἐντυγχάνειν ἀθρόως ξένοις τισὶ καὶ μηδαμῶς συνήθεσι· τούτου ἕνεκα τὸν μῦθον πάντων προέταξαν⁽¹⁾

1. Οἱ μῦθοι ἐν τοῖς σχολείοις πορευόμενοι ἤμιν ἀπὸ τῶν πρώτων βυζαντινῶν χρόνων, ἵνα μὴ εἰπω ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν. Ὁ Λιβάνιος ἐν ταῖς ρητορικαῖς «Μελέταις» τοῦ ποιεῖται πολλὴν χρῆσιν· ἐντεῦθεν παρέλαβον καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀναφέρω «τοῦ σο-

Τίνος χάριν ἀπὸ τῶν προγυμνασμάτων ἀρχόμεθα;

Κάκεινο εἰδέναι δέον, διὰ τὴν ρητορικὴ φύσιν μὲν τοῖς ἀνθρώποις παρῆν, ἣν δὲ δύσληπτος, καὶ οὐ ραδίως αὐτοῖς τὴν χρῆσιν παρεχομένη· δι' ὃ οὐδὲ πᾶσιν ἦν κατὰ φύσιν ὁρᾶν οὐδὲ τέχνη ἦν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐμπειρία ἀτελής· μετὰ ταῦτα ἑκαστός τῶν ἐν ταύτῃ ἐπιμελῶς διακείμενος μέρος τι ταύτης τέχνης παραλαμβάνων τοῖς μετ' αὐτὸν παρεδίδου· καὶ οὕτω κατὰ βραχὺ διήλθεν εἰς διεξόδους τινάς· τούτων δὲ ἐξ ἀρχῆς καταληφθέντων, ἦν μὲν ἡδὴ σαφέστερα τὰ ἐκ τῆς ρητορικῆς καλὰ, τοῖς δὲ νέοις ὁμῶς δυσμεταχείριστον τὸ πρᾶγμα ἐφαίνετο· οὐ γὰρ ἦν ραδίως τοῖς ἀπτομένοις αὐτοῦ πρῶτον ἀθρόως πάντα τὰ ἐν αὐτῷ καθορᾶν· διὸ προήλθεν ἡ τῶν προγυμνασμάτων χρεῖα δι' ὧν οὐ πρὸς τὸ ὅλον, ἀλλὰ πρὸς ἑκάστον τῶν μερῶν ἰδίᾳ γυμναζόμεθα.

Ὅρος μύθου

«Ὁ μῦθος ποιητῶν μὲν προήλθε, γεγέννηται δὲ καὶ ρητόρων κοινὸς ἐκ παλαιότητος. ἔστι δὲ μῦθος λόγος ψευδὴς εἰκονίζων ἀλήθειαν· καλεῖται δὲ συβαριτικός καὶ Κίλιξ καὶ κύπριος πρὸς τοὺς εὐρόντας μεταθεὶς τὰ ὀνόματα· νικᾷ δὲ μᾶλλον αἰσώπειος λέγεσθαι, [τὸ τὸν μὲν Αἰῶνα πον ἄριστα πάντων συγγράψαι τοὺς μύθους]. Τοῦ δὲ μύθου, τὸ μὲν ἐστὶ λογικόν, τὸ δὲ ἠθικόν, τὸ δὲ μικτόν· καὶ λογικὸν μὲν ἐν ᾧ τι ποιεῖν ἄνθρωπος πέπλασται, ἠθικόν δὲ τὸ τῶν ἀλόγων ἦθος ἀπομιμούμενον· μικτόν δὲ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἀλόγου καὶ λογικοῦ· τὴν δὲ παραίνεσιν, δι' ἣν ὁ μῦθος τέτακται, προτάσεων μὲν ὀνομάσεις προμῦθιον, ἐπιμῦθιον δὲ τελευταῖον ἐπενεγκών(¹)».

Σχόλιον

Πρῶτον δεῖ θεωρῆσαι τίνος χάριν τὸν μὲν μῦθον μετὰ τοῦ ἄρθρου προήνεγκε. τὰ δὲ λοιπὰ προγυμνάσματα χωρὶς ἄρθρου, ἡ δὲ ἐν οἷς μὲν ὀρίζεται, οὐ προστίθῃσιν ἄρθρον, ἐν οἷς δὲ γένεσιν ἡ οὐσίαν ἢ διαίρεσιν αὐτῶν λέγει, καὶ τὸ ἄρθρον προστίθῃσιν. Φησὶ δὲ ποιητῶν μὲν προήλθε διὰ καὶ Ἡρόδοτος καὶ ἄλλοι μῦθοις ἐχρήσαντο, ἀλλὰ πρῶτοι τούτων ποιηταί. τὸ δὲ ἐκ παλαιότητος σημαίνει, διὰ τοῦ μὲν ποιηταὶ ἡδονῆς χάριν τῷ μύθῳ ἐχρήσαντο, οἱ δὲ ρήτορες διὰ παραίνεσιν· ἐμφαίνει δὲ ἡ ἐκ πρόθεσις ἐνταῦθα διὰ τοῦ ἐκείθεν ὀρμώμενοι, καὶ ἐκ τῆς τοῦ ἐπιμυθίου παλαιότητος οἱ ρήτορες τὸν μῦθον ὑφαίνουσιν, ὥς εἶναι τὴν παραίνεσιν ὑστέραν.

φωτῆτος καὶ λογιστῆτος οἰκουμ. Πατριάρχου κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου» τοὺς μύθους οὕτως ἐξέθετο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐσεβίου τῆς 1910, «Μελέται καὶ μῦθοι» σ. 213—230 οἱ Μῦθοι. Ὁ Γρηγόριος (τέως Γεώργιος) ἐπατριάρχης τῆς 1279—1281 καὶ θεωρεῖται εἰς τῶν διαπρεπῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ ρητόρων καὶ συγγραφεὺς ἐκκλ. λόγων.

1. Ταῦτα τὰ περὶ ὀρισμοῦ τοῦ μύθου ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ὑπομνηματογράφου τοῦ Ἀφθονίου Ἰωάννου Σάρδων. «*Commentarium in Aphthonii Progymnasmata*» ἐκδοθὲν ὑπὸ Οὐγου Ράβε ἐν Λειψίᾳ 1927, σ. 4—9. Σημειωτέον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν λαμβάνει ἐν συνεχείᾳ ἀλλὰ κατ' ἐπιλογὴν τὰ χρήσιμα αὐτῷ. Πρὸς τοῦτοις τὰ τοῦ Ἀφθονίου ὁ ἐκδότης τίθησιν ἀεὶ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, πρὸς διακρίσιν τῶν τοῦ σχολιαστοῦ.

μὲν τῇ τάξει προτέραν δὲ τῇ φύσει, καὶ τῇ δυνάμει. Εἴρηται δὲ μῦθος ἀπὸ τοῦ μυθεῖσθαι, ὃ ἐστὶ λέγεσθαι. τὸ δὲ λόγος ψευδῆς, δοκεῖ οὐ μόνον τῷ μύθῳ ἀρμόζειν, ἀλλὰ καὶ πᾶσι ψευδέσι λόγοις, ὅθεν πρὸς ἀντιδιαστολήν τούτων πρόκειται τὸ εἰκονίζον ἀλήθειαν⁽¹⁾· οὐ γὰρ πάντες οἱ ψευδεῖς λόγος ἀλήθειαν εἰκονίζουσιν· εἴτα οἱ ἀπλῶς ψευδεῖς λόγοι πρὸς οὐδὲν βιοφιλὲς λέγονται, ἀλλὰ μόνον τυχὸν δι' ἀπάτην· ὁ δὲ μῦθος, εἰ καὶ ψευδῆς ἐστὶ καὶ πεπλασμένος, ἀλλ' οὖν παραινέσιν ἐμποιῶν τοῖς ἀκούουσι τὰ ἴσα πρεσβεῖα τῆς ἀληθείας ἐπιδέχεται. ὅθεν καὶ τινες ἔφασαν τὸν μῦθον εἶναι μὲν λόγον κατὰ φύσιν ψευδῆ, τὸ δὲ πιθανῶς συγκεῖσθαι, εἰκονίζειν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀντὶ ἀληθείας λαμβάνεσθαι, παραινέσεως ἕνεκα καὶ ὠφελείας πλαττόμενος. Δεῖ δὲ τὸν μῦθον πιθανῶς πολλαχόθεν συγκεῖσθαι, ἐκ τόπων, ἐν οἷς τὰ ζῶα διατρέχειν εἰώθασιν. ἐκ καιροῦ, ἐν ᾧ φιλεῖ φαίνεσθαι ὡς ἡ ἀηδὼν ἐν ἔαρι. ἐκ λόγων τῶν τῇ φύσει ἐκάστου ἀρμόζοντων, φερ' εἰπεῖν, τοῖς προβάτοις εὐήθεις περιτιθέναι λόγοις, ἀλώπεξι δὲ δολεροῖς. ἐκ πραγμάτων, ἃ μὴ ὑπερβαίνει τὴν οἰκείαν ποιότητα, ἵνα μὴ ἀπίθανος ἢ ὁ πλαττόμενος μῦθος· οὐ γὰρ πείσει περὶ βασιλείας τῶν ζώων τὸν μὴ βουλόμενον διηγούμενος.

«Καλεῖται δὲ ὁ μῦθος συθαριτικὸς καὶ κίλιξ καὶ κύπριος, ὅτι οἱ μὲν Συθαρίται τρυφηλοὶ ὄντες ἐκ μόνων λογικῶν ζώων μῦθον ἐξεῦρον, οἱ δὲ Κίλικες καὶ Κύπριοι ἐμπορευόμενοι καὶ τόπους ἀγνώστους διερχόμενοι ἀνεπλάσαντο τοὺς ἐξ ἀλόγων μύθους, ὡς ἑωρακότες ἐν τόποις τισὶ ξένην μορφήν ἔχοντα τὰ ζῶα. νικᾷ δὲ πάντας ὁ ἀσώπειος μῦθος ὅτι ἐξ ἀλόγων καὶ λογικῶν ἐμπεπλασμένος τυγχάνει. ἡ αἰσώπειος λέγεται ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος, διότι τούτοις μᾶλλον αὐτὸς τῶν ἄλλων ἐχρήσατο πρὸς βιοφιλή παραίνεσιν· ἐστὶ δὲ ὁ μῦθος τοῦ συμβουλευτικοῦ εἵδους, καὶ τῶν ἐκείνου μερῶν· οὐδέποτε γὰρ ἰδίαν ὑπόθεσιν πληροῖ, ἀλλὰ πρὸς ἄλλου εἰς χρεῖαν παραλαμβάνεται (βλ. «Προλεγ.» σ. 133 ε.).

«Διαφέρει δὲ μῦθος χρείας καὶ γνώμης, ὅτι ἐν ἐκείναις μὲν ἐξ ἀληθῶν ἐστὶν ἡ παραίνεσις, ἐνταῦθα δὲ ἐκ ψευδῶν. καὶ ἐκείνας μὲν ἀνασκευάζομεν, μῦθον δὲ οὐδαμῶς· κἀκεῖ μὲν ἐξ ἐνδόξου καὶ ὠρισμένου τὰς χρεῖας καὶ τὰς γνώμας κατονομάζομεν, ἐπαινοῦντες τὰ εἰρηκότα ἢ διαβάλλοντες· ἐνταῦθα δὲ εἰς οὐδέν· τὸν λόγον ἀναφέροντες, ἀλλὰ λειληθότως τὴν ὠφέλειαν τοῖς νέοις προσάγοντες, προτρέποντες εἰς τὸ ἀγαθὸν ἢ τῶν κακῶν ἀποτρέποντες· τὴν δὲ παραίνεσιν, δι' ἣν ὁ μῦθος τέτακται, τριχῶς ἐξεγενετέον, παραδειγματικῶς, οἷον οὕτω: «νεότης πονεῖν οὐκ ἐθέλουσα παρὰ τὸ γῆρας κακοπραγεῖ». προσφωνητικῶς: «καὶ σύ, ὦ παῖ, τοῖς μύρμηξι μᾶλλον ἢ τοῖς τέττιξι ζήλου». καὶ ἐνθυμηματικῶς, οἷον: «οἱ γὰρ μὴ οὕτω ποιοῦντες κατηγορίας εἰσὶν ἄξιοι»⁽²⁾.

«Ἐστὶ δὲ τὸ ἐπιμύθιον βέλτερον καὶ ἀνυστικώτερον τοῦ προμυθίου· τῶν γὰρ νέων ὡς ἐπίπαν πεφυκότων τὰς φανεράς ἀποστρέφεσθαι νοουητήσεις, δῆλον πάντως, ὅτι μετὰ τὸν μῦθον εὐπαραδεκτώτερον τὸ ἀπ' αὐτοῦ γεννήσεται χρήσιμον. Ἐπεὶ, εἰ προταττόμενον ὄρᾳ τι τὸ ἐπιμύθιον ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς, περιττὴ ἢ τοῦ μύθου χρήσις· κακεῖνο ἐπιστητέον, ὅτι ὁ μῦθος ἢ παντελῶς ἐστὶ ψευδῆς ἢ πιθανὸς ὡς ὁ παρῶν, θέρους ἢν ἀκμή, καὶ ἕτεροι τοιοῦτοι παρ' Αἰσώπῳ.

Σημείωσαι δέ, ὅτι τινὲς τῶν ρητόρων καὶ τῷ μύθῳ περιστατικὰ ἀποδιδόασιν,

1. Μῦθος, λόγος κενὸς εἰκονίζων ἀλήθειαν, στάσις, ὑπόσχεσις ('Ηουχ.). Τὰ ἐφεξῆς ἐληφθησαν ἐκ τῶν «Προλεγόμενων» σ. 153 ε., σχεδὸν κατὰ λέξιν τινά, ἀλλὰ περιττέμενων αὐτὰ καὶ ἐκ τοῦ Σαρδιανοῦ σ. 7 ε., καθ' ὁμοίον τρόπον.

2. «Καὶ οὐ δέ, ὦ παῖ, τῶνδε ἢ τῶνδε ἀπέχου»· τοῦτο ἔχει ὁ Σαρδιανός. Προτιμᾷ ὁ Παπαδ. τὰ παραδείγματα τῶν ὀρισμῶν. τὸ ἐπιμύθιον καλεῖ ὁ Σαρδιανός καὶ ἐπίλογον τοῦ μύθου. καὶ ἔχει: ὡς παράδειγμα εἰς τὸ περὶ λαιμάργου κυνὸς τοῦ αἰσωπ. μύθου: «οὕτως ἄρα πολλὰκις οἱ τῶν μειζόνων ὀρεγόμενοι καὶ ἑαυτοὺς πρὸς τοῖς ὑπάρχουσιν ἀπολλύουσι» (αὐτ. σ. 18). Τὸ δὲ ἐπιμύθιον ὀρίζει ὡδε: «ἐπιμύθιον δὲ ἐστὶ λόγος ὁ πρὸς τὸν μῦθον ἐκφερόμενος καὶ δηλῶν τὸ ἐν αὐτῷ χρήσιμον. Τοῦτο δὲ τριχῶς ἐκφέρουσιν, ἢ παραδειγματικῶς ἢ ἐνθυμηματικῶς ἢ προσφωνητικῶς κτλ.» σ. 12, 19.

φέρ' εἰπεῖν τὸ πρᾶξαι πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα, χρόνον καθ' ὃν τόπον ἐν ᾧ καὶ τὰ λοιπά, τόπος δι' οἱ καὶ αἰτία δι' ἣν ἐστὶ γὰρ ταῦτα πάντα εὐρεῖν ἐν τῷ μύθῳ τῷ βουλομένῳ ἐπιστῆναι· οἱ δὲ φασὶ ταῦτα τῷ διηγήματι καθ' αὐτὸ προσεῖναι⁽¹⁾, τῷ δὲ μύθῳ κατὰ συμβεβηκός· τὴν αἰτίαν ἀποδίδουσι λέγοντες, ὅτι διήγημα ἄνευ τῶν ἐξ περιστατικῶν, οὐκ ἂν γένοιτο μῦθος δὲ ἐκ δύο, ἢ τριῶν συγκεῖται ἂν, καὶ ταῦτα μὲν περὶ μύθου.

Ἐκθεσις μύθου.

«Χειμῶνος ἦν ἀκμή, καὶ οἱ μὲν στρουθοὶ τοῖς δένδροισιν ἐφεζόμενοι μουσικήν ἀνεβάλλοντο σύντονον⁽²⁾ ὑποτοπάζαντες δὲ τινὲς τὰ τοῦ ἔαρος τεκμήρασθαι τῇ ᾠδῇ τοὺς στρουθοὺς ἐξελεῖν περιεγίνετο ἐπ' ἔργα. καὶ τούτῳ ἐξαίφνης κλιδωνὸς ἐπιγεγονότος, καταιγίδος τε καὶ θυέλλης, μόλις ἐξεγίνετο φθάσαι οἴκοι ἐπειγόμενῳ· οὕτω τοι καὶ ὁ πειθόμενος ἀπείροις καὶ ἀδαήμοσι πολλάκις κακοπραγίας ὀφίσταται. οὐτ' ὧ παῖ σοφοῖς καὶ συνετοῖς ὁμιλῶν οὐδέποτε πειραθείσῃ δεινῶν.

Ἐτέρα.

«Τῶν βροτῶν τίς ἄφρων καταλιπὼν τὴν ἑαυτοῦ ὑπουργίαν παρεγένετο περινοστήσαι ἐν πεδίῳ πόνου· ἑωρακὼς δὲ εἰκίαν τινὰ τῶν μυρμήκων, ἐκαυέζετο τούτοις συμπαίξειν, καὶ οὕτω παίζων ὑπὸν κευράτῃ· αἱ γεινομένου δὲ τοῦ ἡλίου κατὰ δυσμὰς ἠσφάλισται ἡ τοῦ ἄστεως πύλη, καὶ τῷ πυλωρῷ περινοστοῦντι ἀλκυὺς μὴ τῶν πονηρῶν εἶναι ἔφασκε· τοῦ δὲ οὐ πάνυ πιστῶς διακειμένου πρὸς τοῦτον, καὶ λέγοντος, εἰ τῶν πονηρῶν οὐχ ὑπῆρχες ἔμεινες ἂν ἐν τῷ ἔργῳ σου, καὶ οὐ περιοδεύων ἦς ἐν τοῖς ὧδε· ὥστε εὐπροσώπῳ λόγῳ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐδέδλητο. οὕτω τινὲς καὶ οἱ τῶν βροτῶν, ὁπόσοι ἀνθρώποι ἐμφύτῳ [ροπῇ] ὀρμῶντες καταλιμπάνουσι τὰς συνθήκας τῆς ἀστεμφούς αὐτῶν πίστεως, καὶ διερχόμενοι ἐν πεδίῳ τῆς στυγεραῆς πλημμελείας προσπλέκονται ταῖς ἐφημέροις ἀσχολήσεσιν, οἷς ὁ δαίμων τοῦ αἵματος τούτου παρεντυγχάνων καὶ οὐδ' ὅλως πίστει ἐχόμενος⁽³⁾ εὐσεβεῖς εἶναι παρατείνει τούτοις τῇ εἰρκτῇ τῆς κολάσεως.

Ὅρος διηγήματος⁽⁴⁾.

«Διήγημά ἐστιν ἐκθεσις πράγματος γεγονότος, ἢ ὡς γεγονότος. Διενήνοχε δὲ διήγημα διηγήσεως, ὡς ποιήσεως ποίημα. Ποίησις μὲν πᾶσα ἢ Ἰλιάς, ποίημα δὲ ἡ τῶν Ἀχιλλέως ὁπλῶν κατασκευή. τοῦ δὲ διηγήματος τὸ μὲν ἐστὶ δραματικόν, τὸ δὲ ἱστορικόν καὶ πολιτικόν. καὶ δραματικόν μὲν τὸ πεπλατμένον ἱστορικόν δὲ τὸ παλαιὸν ἔχον ἀφήγησιν. πολιτικόν δὲ, ᾧ παρὰ τοὺς ἀγῶνας οἱ ρήτορες κέχρηται. Παρέπεται δὲ τῷ διηγήματι ἔξ, τὸ πρᾶξαν πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα, γρδ-

1. Ταῦτα ὄντως ὁ Σαρδιανὸς εἰς τὸ διήγημα ἀναφέρει· «Παρέπεται δὲ τῷ διηγήματι ἔξ, τὸ πρᾶξαν πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα καὶ τὰ ἑξῆς» σ. 18,4.

2. «Καὶ οἱ μὲν τέττιγες μουσικήν ἀνεβάλλοντο σύντονον» Σαρδ. σ. 12. Ὁ Παπ. ἀντιστρέφει, ὅπως καὶ τὴν ἀρχὴν «Θέρους ἦν ἀκμή», καὶ ἐξηγεῖται ἐκεῖνος τὸ ἀνεβάλλοντο· ἦδον, ἀνέπεμπον. ἀνεκρούοντο ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν κιθαριστῶν.

3. Πίστει ἐχόμενος· οὐδὲν σημαίνει καὶ κατὰ λέξιν καὶ κατ' ἐννοίαν τὸ σόλοικον τοῦτο. νομίζω εἶναι σφάλμα τοῦ ἀντιγραφῆος· ἀντὶ· παρεχόμενος. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐκθεσις ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ τέλος εἶναι τοῦ Παπαδασилоπούλου.

4. Σαρδ. II (τὸ I περὶ μύθου)· «Περὶ διηγήματος. Μετὰ τὸν μῦθον ἔταξε τὸ διήγημα. . . ὡς δὲ θεῶν φησὶν, ἐπεὶ δὲ συμπλέκονται ὅτε μῦθος καὶ τὸ διήγημα· «ἐκθόμενοι γὰρ τὸν μῦθον ἐπιφέρμεν διήγημα, ἢ ἀνάπαλιν τὸ μὲν διήγημα πρότερον, ὕστερον δὲ τὸν μῦθον· οἷον πεπλατμένον ὅτι ἐκάλμηλος ἐπιθυμήσας κεράτων καὶ τῶν ὧτων ἐστέρηται». Τοῦτο προειπόντες ἐποίησαν τὸ διήγημα τοῦτον τὸν τρόπον· «Παραπλήσιόν μοι τι δοκεῖ παθεῖν τῇ καμῇ τῇ ταύτῃ καὶ Κροῖσος ὁ Λυδός, καὶ ὅλον ἐφεξῆς τὸ διήγημα». σ. 14—15. Ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ ὁ Παπαδ. ὁρμηγεῖ καὶ ὁ ἴδιος τὸν Ἀφθόνιον φέρει· καὶ ἴδια παραδείγματα ἀφῶν πολλὰκις τὸν Σαρδιανόν καὶ τοὺς ἄλλους ἐξηγητάς. Κυρίως τὰ σχόλια ἀνήκουσιν εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον.

νος καθ' ὃν, τόπος ἐν ᾧ, τρόπος ὅπως, αἰτία δι' ἣν. ἀρεταί δὲ διηγήματος, ἡ σαφήνεια, ἡ συντομία, ἡ πιθανότης, καὶ ὁ τῶν ὀνομάτων ἑλληνισμός (¹).

Σχόλιον.

«Τὸ παρὸν κεφάλαιον διπλοῖ, ἄν τις εὐστόχως διαιρεῖ τὴν διήγησιν εἰς πέντε: εἰς τὸν ὅρον, εἰς τὴν διαφοράν τοῦ διηγήματος πρὸς τὴν διήγησιν, εἰς τὰ εἶδη τοῦτου, εἰς τὰ παρεπόμενα, καὶ εἰς τὰς ἀρετάς.

»Ἔστι δὲ ὅρος τὸ λέγον, διήγημά ἐστιν ἐκθεσις πράγματος γεγονότος ἢ ὡς γεγονότος, ἐν ᾧ τὸ μὲν ἐκθεσις λόγου γένους ἐπέχει τὰ δὲ λοιπὰ διαφορᾶς τόπου ἀναπληροῦσι· λέγεται δὲ γεγονότος, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς προρρήσεως καὶ ἐνδείξεως· τῶν γὰρ παρεληλυθότων εἰσὶ τὰ διηγήματα, τῶν δὲ ἐνεστώτων ἐνδείξεις μᾶλλον ἢ διήγησις· τῶν δὲ μελλόντων πρόρρησις, ἀλλ' οὐ διήγησις τὸ δὲ ὡς γεγονότος εἴρηται διὰ τὰ πλασματικά ἢ ψευδῆ, ἢ μὴ γεγονότα, ὡς γεγονότα προβάλλονται.

«Περὶ δὲ τῆς διαφορᾶς τούτου πρὸς τὴν διήγησιν πρόσκειται τὸ «διενήνοχεν». ἀλλ' ὁ μὲν Ἀφθόνιος τῷ καθολικωτέρῳ φησὶ διαφέρειν διήγημα διηγήσεως, ὡς δὴλον ἐπὶ τῆς λέξεως. Ἄλλοι δὲ τὴν ἐν δικαστηρίοις ἀμφισβήτησιν διήγησιν εἶπον· ἱστορίας δὲ ἀπαγγελίαν τὸ διήγημα, ἄλλοι δὲ τὴν μὲν τῶν ἀληθῶν πραγμάτων ἐκθεσιν διήγησιν ἔφασαν, τὴν δὲ τῶν ὡς γεγονότων διήγημα· περὶ δὲ τοῦδε τοῦ διηγήματος πρόσχει, ὅτι ὁ Ἑρμογένης εἰς τέτταρα τὸ διήγημα διεῖλεν, εἰς τὸ μυθικόν, φερ' εἰπεῖν ὡς τὸ κατὰ τὸν Περσέα καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰς τὸ πλασματικὸν ὑπερέστιν ἀμφίδοξον (²) καὶ ἐνδεχόμενον· τὸ δὲ ἱστορικόν, τὸ παλαιὰς ἔχον ἀφηγήσεις καὶ τὸ πολιτικόν, τὸ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσι εἰς χρῆσιν ἔχον. Ἀφθόνιος μὲν τοι τὸ μυθικὸν καὶ πλασματικὸν εἰς ἓν συείλε, τὸ δραματικὸν ὀλίγον γὰρ διαφέρει ὁ μῦθος τοῦ πλάσματος ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οὐδέν· ὅθεν τὰ παρ' Ἑρμογένει τέτταρα τοῦ διηγήματος εἶδη τοῖς παρ' Ἀφθονίῳ τρισὶν οὐκ ἀπάδουσιν. Ἄλλοι δὲ φασὶ τῶν διηγημάτων τὰ μὲν εἶναι ἀφηγηματικά τοιαῦτα δὲ εἶσιν ὅσα τὸ τοῦ ἐπαγγέλματος

3. Κατὰ συντομωτάτην τοῦ Σαρδιανοῦ ἐπιτομήν, ἀνευ τῆς διεξοδικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ὅπως ὁ Ἱπποκράτης ἐγνώσθη εἰς τὸν κόσμον καὶ διεσαφηνίσθη ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ, οὕτω καὶ ὁ δύσκολος Ἀφθόνιος διὰ τοῦ μητροπολίτου Σάρδεων (ὅθεν καὶ Σαρδιανός) Ἰωάννου, ὅστις καὶ ἀπλῶς Σάρδεων ἐκφέρεται. Κατὰ τὸν θειὸν ῥήτορα Ἀφθόνιον, ὅστις συμπατριώτης τοῦ Λιβανίου τοῦ δημιουργήσαντος τὸν μεγαλύτερον ῥήτορα τῆς ἐκκλησίας, τὸν Χρυσόστομον, ἀρετὴ τοῦ διηγήματος εἶναι καὶ ὁ «ἑλληνισμός». Καὶ ὅταν ἔλεγον ἑλληνισμὸν οἱ ἀρχαῖοι· ἠγνόουν τὸν ἀττικισμὸν, ὁ ἀττικισμὸς δὲ εἶναι ἡ καθάρουσα τῶν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνων. Ταῦτα ἔχρωντο μάλιστα οἱ ῥήτορες καὶ οἱ πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας. Πρὸς διάσωσιν τοῦ κάλους καὶ τῆς ἀγνότητος τῆς γλώσσης εἰργάσθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι πλὴν τῶν γραμματικῶν καὶ φιλολόγων ὡς π.χ. ὁ Γαληνὸς τῆς τάξεως τῶν ἀσκληπιαδῶν ὁ κορυφαῖος, ὁ δημιουργὸς τῆς ἱατρικῆς γλώσσης καὶ φιλόσοφος ἱατρός ἦτο καὶ ἄκρος ἀττικιστής. Ὅπως ἦτο ἐκλεκτικὸς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, ἐπιδιώκων συνάμα τὴν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν καὶ ἤλεγχε τοὺς διανοητικούς ἐν τῷ βιβλίῳ «Περὶ τῶν περὶ τὴν λέξιν σοφισμάτων». (Βλ. *Iwan von Müller Galen als Philologe* 1891 ἐν *Verhandl. der Philol. Versamml. München*, σ. 80—91). Νέος Γαληνὸς ἀνεφάνη ἐν τοῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐν τῇ ἐστία τῶν ἑλλήνων γραμμάτων πόλει τῶν Ἰωαννίνων ἢ γεραρὰ καὶ φιλοσοφικῇ μορφῇ τοῦ Ἰωαννίτου ἀσκληπιάδου Στεφ. Σαλαμάγκα, ὅστις εἰς ἑξ. ἀξ. ἀνάγνωστον ἀρθρον: «Ὀλίγαι ἡμέραι ἀνὰ τὴν Ἑλβετίαν», ἐδείξεν εἰς ὅλους τοὺς νεωτέρους καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν νεωτερίζοντας τὸν τύπον τῆς γραφομένης καὶ τὸν ἄριστον συνδυασμὸν τῆς δημοτικῆς πρὸς τὴν καθαρῆν: «Δὲν ἦτο πλέον νύξ, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡμέρα ἀκόμη. Τὰ πῆριξ βουνὰ ἐστέρωντο ὑπὸ φωνεινοῦ γύρου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ θόλου ἐτρεμόσθουν ἔτι ὀλίγα ἀστρα, ὡς ἐκπνέοντες λύχνοι φωταγωγηθέντες μεγάρου. Πῆριξ ἡμῶν οὐδαμοῦ ἐφαίνετο ὑπαρξίς ζωᾶ, μόνον δὲ τὰ πλαταγήματα τῶν ἵππων καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ λαίμου τῶν κρεμάμενοι κωδωνισκοὶ δέχοπον τὴν βλαβεῖαν καὶ συγχνητικὴν σιγὴν» (Ἡ ἡ Πειρος, Λεύκωμα εἰκονογρ. Ἑλλ. Μαυρογορδάτου I' 1912 σ. 98.).

1. Ἀμφίδοξον, ἀμφίβολον. Ταῦτα συνοπτικῶς ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Σαρδιανοῦ σ. 16 μέχρι τοῦ ἔχον δηλ. οὗτος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ἐξῆς: Διενήνοχε δὲ διήγημα διηγήσεως... διήγηται μὲν ἐστὶν ἢ πολλῶν πραγμάτων περιληπτικὴ ἐκθεσις, διήγημα δὲ ἢ περὶ ἑνὸς πράγματος ἐκθεσις.

ἐμφαίνει πρόσωπον μόνον, ὥς τὸ τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ὀρφέως· τὰ δὲ εἰσὶ δραματικά, ἐν οἷς τὸ τοῦ συντιθέντος μὲν οὐ παρεμφαίνεται πρόσωπον, εἰσάγεται δὲ πρόσωπά τινα ὡς ἐν διαλόγῳ σχηματιζόμενα· οἷα εἰσὶ τὰ τῶν τραγωδῶν καὶ τὰ κωμικὰ· τὰ δὲ ἐκ τούτων μικτά, ἐν οἷς τότε τοῦ συντεθέντος πρόσωπον καὶ τὰ ὑποκείμενα πρόσωπα ἐμφαίνεται, οἷα εἰσὶ τὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου.

Περὶ τῶν παρεπομένων τῷ διηγήματι.

»Παρέπονται δὲ τῷ διηγήματι κατὰ μὲν τὸν Ἀφθόνιον ἔξ (¹), κατὰ δὲ τινὰς τῶν ρητόρων καὶ ἡ ὕλη ἐβδόμον στοιχεῖον· τούτοις προσαριθμεῖται, διαιρούντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ τρόπου, καὶ τῷ μὲν τρόπῳ ἀπονέμοντες (²) τὸ παρανόμως φερ' εἰπεῖν ἢ βιαίως πράξει ἢ ἐπωσοῦν ἄλλως. τῇ δὲ ὕλῃ τῷ εἴφει τυχόν ἢ λίθῳ ἢ ράβδῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιούτῳ ἦν δὲ τις τὸν τρόπον τῇ ὕλῃ ἀδιάφορον θήσῃ οὐχ ὑπερβήσεται τὸν κατὰ Ἀφθόνιον ἀριθμόν.

Παρατήρησις. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων τῆς περιφήμου «Λευκίμωνούσης Ρητορικῆς» μερῶν, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐδόλως μεταφράζει ἐκ τῶν Προγυμνασμάτων τῶν ἐκδοθέντων Λατινιστί, ἀλλ' ἔχων ὑπ' ὄψει αὐτὸν τοῦτον τὸν συντάκτην αὐτῶν, τὸν δειδὸν διδάσκαλον τῆς ρητορικῆς Ἀφθόνιον, ἐρμηνεύει, ἐξηγεῖται καὶ σχολιάζει αὐτόν. Κάμνει δηλ. συνθετικὴν ἐργασίαν, ὅπως ὅλοι οἱ ἐξηγηταί, ὑπομνηματισταὶ καὶ σχολιασταὶ αὐτοῦ. Τούτου ἕνεκα ἐξέφρασα τὴν γνώμην καὶ ἐπιμένω, ὅτι δύο ἐκδόσεις (χωρὶς νὰ ἀξιοθῇ νὰ τὰς ἴδῃ τετυπωμένας) ἐποίησατο τῆς «Λευκίμωνούσης Ρητορικῆς» ὁ Παπαβασιλόπουλος, μίαν τὴν εἰρημένην μετάφρασιν καὶ τούτην τοῦ Πανεπιστ. κώδικος, ἥτις πᾶν ἄλλο ἢ μετάφρασις ἐκ τῆς λατινίδος εἶναι. μάλιστα εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς ἑλληνίζουσαν γλῶσσαν, ὅμοιαν σχεδὸν πρὸς τὸ ὑπόμνημα τοῦ μητροπολίτου Σάρδεων, ἐν παρὰ πόδας ἀκολουθεῖ. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ κατατάξωμεν αὐτὸν εἰς τὴν ὁμάδα, ἣν ἀναφέρει ὁ Ἀμβροσιανὸς κώδιξ 897, οὕτως ἐπὶ λέξει: «Συναγωγὴ τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐξηγήσεων εἰς τὴν ρητορικὴν, τῶν ἀποδοθεισῶν ὑπὸ τε χριστιανῶν ἐξηγητῶν καὶ ἑλλήνων (= ἑθνικῶν) ὧν εἰσι χριστιανοὶ μὲν Ἰωάννης φιλόσοφος μέγας καὶ ὀρθόδοξότατος (sic) ὁ Σικελιώτης καὶ ἕτερος Ἰωάννης διδάσκαλος ὁ Γεωμέτρης, Γρηγόριος μητροπολίτης Κορίνθου, ἕτερος μητροπολίτης Σάρδεων (ὁ εἰρημένος Ἰωάννης ὁ καὶ Σαρδιανός), ὁ Δοξαπατρῆς (³) κύριος Ἰωάννης, Γεώργιος ὁ Διαιρέτης λεγόμενος. Ἕλληνες δὲ Σιμπλίκιος, Λογγίνος, Συριανός, Ἰάμβλιχος» (⁴). Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων εἶναι καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐν τοῖς ἀνεκδότοις χειρογράφοις κρυπτόμενοι, ὧν τινὰς ἐξέδοτο αὐτὸς ὁ Rabe, οἷον: Τροφώνιος, Ἀνώνυμος (οὐχὶ εἰς) Τρωίλος Σοφιστής, Μάξιμος ὁ Πλανούδης, Ἰ. Ἀργυρόπουλος, Φειδάμμων, Ἰω. Σικελιώτης, Μάξιμος ἕτερος κλπ. (⁵). Ὁ ἀναγνώστης μεταξὺ τούτων διακρίνει καὶ κληρικούς· διότι ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ἤδη χρόνων τὸ βῆμα τῆς Πρυκτὸς ἀντικατέστησεν ὁ ἄμβων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ Ρητορικὴ.

1. «Παρέπεται δὲ τῷ διηγήματι ἔξ: τὸ πρῶτον πρόσωπον καὶ τὸ πρῶτον πρᾶγμα καὶ τὰ ἐξῆς· οἷον. τίς, τί, ποῦ, πῶς ποτε, διὰ τί. ταῦτα καὶ περιστάτικα καὶ στοιχεῖα ὡς παρεπόμενα τῷ διηγήματι λέγεται. καὶ στοιχεῖα μὲν ἔστι τὰ ἐξ ὧν συντίθεται τι καὶ εἰς ἃ ἀναλύεται, περιστάτικα δὲ λέγεται, ἐν οἷς περιέσσεται καὶ συνέχεται πᾶσα πράξις καὶ πᾶσα ὑπόθεσις» Σαρδ. σ. 18.

2. Αἱ μετοχαὶ διαιρούντες καὶ ἀπονέμοντες εἶναι ὀνομαστικαὶ ἀπόλυτοι. Αὗται, ὅπως «ὁ Μάρτιος ἀπὸ τῆς Τεσσαρακοστῆς» οὕτε ἐλείψαν, οὕτε θὰ λείψουν ποτὲ ἀπ' ὅσους βιάζονται νὰ ἑλληνίζουν!

3. Δοξαπατρῆς κάλλων· εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ὑπομνηματιστῶν (βλ. *Prolegom.* σ. 80—155 καὶ 360—374.)

4. *Ioannis Sardiiani, Commentarium in Aphthonii Progymnasmata* edidit. Hugo Rabe, Lipsiae 1928, σ. XV.

5. *Rhetores graeci Vol. XIV. Prolegomenon* ὑπὸ τοῦ ἰδίου Rabe. Λειψία 1930.

1. Περί τῆς «Ἑρμογένους τοῦ τεχνικοῦ Ῥητορικῆς τέχνης», ἐξ οὗ ὁ Παπαβασιλόπουλος ἠντλησε τὸ «Περί στάσεων ρητορικῶν» κεφάλαιον.

Εἶχον ἐκφράσει ἀνωτέρω τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι δύο τύποι πρέπει νὰ ὑπάρχωσι τῆς «Λευχειμονούσης Ῥητορικῆς» τοῦ Παπαβασιλοπούλου, καὶ ἄφησα τὸ ζήτημα, ὅπερ θὰ λυθῇ μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν χειρογράφων. Εἰς τὴν γνώμην αὐτὴν ἐνισχύομαι ἤδη δημοσιεύων τὸ «Περί στάσεων» κεφάλαιον, ὅπερ θεδαίως δὲν ἀνήκει εἰς τὰ Προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου. Ταῦτα περιέχουσι τὰ χειρόγραφα τοῦ πρώτου τύπου, ὅστις προέρχεται ἐκ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως. Ἀλλ' ὁ Ἀφθόνιος δὲν ἔγραψε κατὰ τὸν *Rabe* προγυμνάσματα εἰς Ἑρμογένην ἀναφερόμενα, ἀλλ' ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ ἦσαν οἷον «Μικρὰ Ῥητορικὴ» κατὰ Συριανὸν (εἰς Ἀφθόνιον σ. 3,7)· διὸ καὶ ἦσαν ἐν πολλῇ πάντοτε χρήσει. Βεβαίως συναντᾶται ἐνίοτε καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν κορυφαῖον διδάσκαλον τῆς «Ῥητορικῆς τέχνης», ἀλλὰ δὲν ἐσχολίασε, δὲν ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς αὐτόν, ὅπως τόσοι. Κατὰ ταῦτα οὔτε περὶ στάσεων ἔγραψεν. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ἐπινόησις καὶ δημιουργημα τοῦ Ἑρμογένους. Εἶναι δικανικὸν διδασκόμενον εἰς τὴν σχολὴν τῆς Ῥητορικῆς, ἐνθα ἐδίδαξεν εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, δεκαπενταετῆς. Μετὰ διετῆ διδασκαλίαν κατώρθωσε νὰ ἐκδώσῃ τὸ βιβλίον, ἐφ' ᾧ ἐθαυμάσθη. Ἠγόρευσε δὲ ὡς δικηγόρος αὐτοσχεδίως· διὸ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος ὁ Αὐρήλιος ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀκροασθῇ αὐτοῦ. Ὠνομάσθη «τεχνικός» ἢ τεχνογράφος (ὑπὸ τῶν νεωτέρων)· διότι λέγοντες οἱ παλαιοὶ ρήτορα ἠγόρευον τὸν Δημοσθένην. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐθεωροῦντο ὡς κανόνες καὶ διεσώθησαν εἰς πλείστα χειρόγραφα⁽¹⁾. Δυστυχῶς ἔνεκα προώρου ἀναπτύξεως 19ετῆς ὑπέστη κατάπτωσιν διὸ ὁ σοφιστὴς Ἀντίοχος σκώπτων εἶπεν: «Ἑρμογένης ὁ ἐν παιδί γέρων, ἐν δὲ γηράσκουσι παῖς»⁽²⁾. Τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων του εἶναι, τὸ καὶ δυσκολώτατον, τὸ «Περί ἰδεῶν», ὅπερ καὶ νῦν θεωρεῖται χρησιμώτατον ἐν τῇ πράξει.

Τὰ κεφάλαια τῶν Προγυμνασμάτων τοῦ Ἀφθονίου εἶται τὰ ἑξῆς: μῦθος, διήγημα, χρεῖα, γνώμη, ἀνασκευὴ, κατασκευὴ, κοινὸς τόπος, ἐγκώμιον, ψόγος, σύγκρισις, ἡθοποιΐα, ἐκφρασις, θέσις, εἰσφορὰ νόμου. Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῶν Προγυμνασμάτων, ἐξ ὧν λείπει καὶ αὐτὴ ἡ λέξις στάσις. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ κεφάλαια ἅπαξ ἀναφέρεται στάσις, ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον «πραγματικὴ». οἷον «ἐργάσῃ δὲ αὐτὴν κεφαλαίοις, εἰς καὶ τὴν πραγματικὴν», ἥτις ἐρμηνεύεται: «πραγματικὴ ἐστὶ στάσις ἢ περὶ τοῦ μέλλοντος ἔχουσα ζήτησιν» (Σαρδ. σ. 263,10. «Ἐξήγησις εἰς τὰ Ἀφθονίου προγυμνάσματα»). Συνήθως πάντες οἱ τεχνογράφοι προτάσσουσι τὰ «Προγυμνάσματα» τοῦ Ἀφθονίου ὡς πρακτικώτερα τῶν τοῦ Ἑρμογένους πρὸς ἀσκήσιν· διότι «σκοπὸς ἐστὶ τῷ Ἀφθονίῳ ἐν τῇ τῶν Προγυμνασμάτων ὑποθέσει

1. Βλ. Τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Rabe* 1913 ἐν τῇ *Bibliotheca Teubneriana*, ἥτις θεωρεῖται ἡ ἀρίστη καὶ *Norden, Die antike Kunstprosa*, τόμ. Α', 1898, σ. 382 ἔ. *Provot, De Hermogenis dicendi genere*. Strassburg 1910 κ. ἀ.

2. Ἐπειδὴ δὲ ἀνευ νόσου ἢ ἀλλης αἰτίας ἀφηρέθη τὴν ἔξιν τῆς ρητορικῆς οἱ βάσκανοι «ἔφασαν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀτεχνῶς καὶ Ὁμηρον πτερόεντας εἶναι· ἀποβεβληκέναι γὰρ αὐτοὺς τὸν Ἑρμογένην καθάπερ πτερὰ» (Α. Πάριος, σ. 43 Δ).

προασκήσαι καὶ προεθίσαι ἡμᾶς εἰς τὰ κατὰ τὴν ρητορικὴν εἶδη καὶ μέρη, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὰ τοῦ πολιτικοῦ λόγου μέρη»⁽¹⁾. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Ἀφθονίου. Περὶ δὲ Ἑρμογένους ἔχομεν ἔργον ἐρμηνευτικὸν περισπούδαστον, ὃπερ ἄγνωστοι δυστυχῶς οἱ Εὐρωπαῖοι, τοῦ ἱερομονάχου Ἀθανασίου Παρίου, μαθητοῦ Εὐγ. Βουλγάρεως ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Ἀκαδημίᾳ καὶ σχολαρχοῦντος ἐν αὐτῇ.

«Ρητορικὴ πραγματεία ἦτοι τῆς Ἑρμογένους τοῦ Ταρσέως... Ῥητορικῆς τέχνης ἐξηγήσεις, συνοψισθεῖσα μὲν ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ διαφόρων ἐξηγητῶν καὶ ὡς ἐνὶ ἀκριβέστατα φιλοπονηθεῖσά τε καὶ ἐπεξεργασθεῖσα καὶ ἀναπληρωθεῖσα τὰ ἐλλείποντα...»⁽²⁾.

Καὶ ἐνταῦθα προηγούνται τὰ τοῦ Ἀφθονίου προγυμνάσματα, σ. 1—33⁽³⁾. Ἐπονται Προλεγόμενα σ. 34—45 καὶ ἀκολουθεῖ τὸ κύριον μέρος «Περὶ τῶν στάσεων», σ. 47—274 (δὲν εἶναι πλήρεις αἱ στάσεις, ἔσαι εἶναι γνωσταὶ νῦν παρὰ *Kabe* σ. 28—92). «Περὶ εὐρέσεως καὶ σχημάτων» τὰ 4 βιβλία, σ. 275—532 (τὰ τελευταῖα περὶ σχημάτων, ἐρμηνείας καὶ ὑποκρίσεως). Παρέλειψεν ὁ Πάριος τὰ «Περὶ ἰδεῶν λόγου» δύο βιβλία ὡς καὶ τὸ «Περὶ μεθόδου δεινότητος» (σ. 213—456) δηλ. τὸ ἡμῖς τῆς «Ρητορικῆς τέχνης» τοῦ Ἑρμογένους. Θέλων δὲ νὰ συμπληρώσῃ τοῦτον ἐν εἴδει παραρτήματος ἐν τέλει προσέθηκεν ἐρανισάμενος ἐξ ἄλλων συγγραφέων τὴν «Περὶ ἐπιδεικτικοῦ γένους» πραγματείαν (σ. 1—216) χάριν πρακτικῶν σκοπῶν διὸ καὶ ἐπεράτωσεν αὐτὴν λόγων ρητορικῶν ἐκ τῆς θύραθεν καὶ ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας. Θεωρεῖ δὲ τὸν Ἑρμογένην «ὡς τὴν μόνην κλειδα» πρὸς κατανόησιν τῶν δημοσθενείων λόγων⁽⁴⁾.

2. Περὶ στάσεων ἐν τῇ Ρητορικῇ.

Πραγματευόμενος ὁ νεώτερος Ἕλλην περὶ ἔργων ἀρχαίων ἢ γεγραμμένων εἰς ἀρχαίαν ἐλληνίζουσαν γλῶσσαν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐξηγήσῃται τοὺς ὅρους τοὺς τεχνικοὺς πρὸς παντός, οἵτινες ἡλλαξαν τελείως σημασίαν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γραφομένῃ γλῶσσῃ. Ἀλλ' ἐνιστάμενός τις θὰ ἔλεγε καὶ πῶς οἱ μαθηταὶ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου τῆς ρητορικῆς ἐμάνθανον τότε ταύτην τὴν «Λευχειμονοῦσαν»; ἀπλούστατα, διότι διεσαφηνίζε τοὺς ὅρους ὁ διδάσκων καὶ διότι, ἐφόσον ἡ διδασκαλία ἐγένετο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλῶσσῃ, ἦσαν ἐξοικειωμένοι πλέον ἡμῶν. Δυστυχῶς οὔτε τὰ ὑπάρχοντα Λεξικά καὶ αἱ Ἑγκυκλοπαιδεῖαι βοηθοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον, οὔτε οἱ συγγραφεῖς ρητορικῶν ἐγχειριδίων ἠθέλησαν νὰ ἀσχολη-

1. «Προλεγόμενα τῶν Ἀφθονίου Προγυμνασμάτων» (*Prolegomenon sylloge*, ἔκδ. *Kabe*, σ. 74.9). Ὅλα δὲ τῶν Προγυμνασμάτων τὰ κεφάλαια πρὸς ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν ἀφορῶσιν. «Ἀποροῦμεν, ὅτι πῶς ἰδ' ὄντων τῶν Προγυμνασμάτων ἓνα σκοπὸν οἶονται ἀποδοθῆναι ἀπάντων. καὶ λέγομεν, ὅτι... ὡς περ ἰγ' στάσεων διαιρέσεις ἐν τῷ «Περὶ στάσεων» βιβλίῳ τοῦ Ἑρμογένους οἱ τοῦτου τοῦ βιβλίου ἐξηγηταὶ ἓνα σκοπὸν δαδῶκασι... οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐδὲν ἄτοπον, εἰ εἰς σκοπὸς ἀποδίδεται πλείονων ὄντων τῶν προγυμνασμάτων» (σ. 78—74). Ἐνταῦθα ἐξόφθαλμον φαίνεται ὅτι μόνος ὁ Ἑρμογένης ἔγραψε περὶ στάσεων.

2. Ἐν Βενετίᾳ 1799, εἰς 8ον μῆγ. σ. 16, 572, 216.

3. Δὲν γνωρίζω διατὶ δὲν παρέλαβε τοῦ Ἑρμογένους τὰ Προγυμνάσματα (παρὰ *Kabe* σ. 1—27); ἴσως διότι εἶναι δύσκολα.

4. Προλεγ. σ. 5. Εἰργάσθη πρὸς σύνταξιν τοῦ ὀγκώδους τοῦτου ἔργου ἐπὶ τῇ δάσει κώδικος Ἰβήρων, ὅστις δὲν ὑπάρχει νῦν.

θώσιν. Οὕτω περὶ τοῦ ὅρου στάσις μόνον εἰς ἓν Λεξικὸν συνηγνησά, εἰς τὴν 10 τῆς λέξεως σηματοῖαν, τὴν ἐξήγησιν: «στάσις, ἡ ὑπόθεσις, τὸ θέμα τῆς δίκης», πρᾶγμα, ὅπερ δὲν θὰ κατελαμβάνομεν, ἐὰν δὲν ἔρριπτεν ὁ Παπαβασιλόπουλος φῶς γράφων «ἀπὸ τοῦ στασιάζειν τοὺς ἀνταγωνιζομένους (ἐν τοῖς πολιτικοῖς) ἀπὸ τοῦ ἐστάναι τούτων ἐκάτερον ἐπὶ τοῖς οἰκείοις δικαιολογήμασι, καθάπερ ἐπὶ τινος ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίας κρηπίδος». Ἐν ταῖς Ἑγκυκλοπαιδείαις, ἐν αἷς ὁ δεύτερος ἀντιγράφει τὸν πρῶτον καὶ οὗτος μεταφράζει τοὺς ξένους χωρὶς νὰ ἐννοῇ, δίδεται ὁ ἐξῆς ἀκατανόητος ὁρισμός: «Τῶν ρητορικῶν ζητημάτων αἱ στάσεις εἶναι κυρίως τρεῖς: στοχασμός, ὅρος (ὁρική στάσις), ποιότης» καὶ ἀντὶ νὰ ἀκούσωμεν τὴν ἐξήγησιν, ἀνάγι- νώσκομεν: «ἐὰν τὸ περὶ οὗ ἡ κρίσις εἶναι ἀφανὲς καὶ γεννᾶται περὶ αὐτοῦ ἀμφιστήσεις ἐκ τινος φανεροῦ σημείου ἢ ἐκ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον ὑποψίας, ἡ στάσις τοῦ λόγου λέγεται στοχασμός»⁽¹⁾ καὶ παραπέμπει ἐν Ἡπειρώτης ἀρθρογράφος εἰς τὴν λ. στοχασμός ὅπου παρατάσσει τὰ εἶδη τοῦ στοχασμοῦ ἢ τὰ κεφάλαια: παρα- γραφικὸν—τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους—ἀντίληψις—πιθανὴ ἀπολογία—κοινὴ ποιό- της». Ἄλλ' ἐκ τούτων ἐλάχιστα καταλαμβάνει ὁ ἀναγνώστης, δὲν εἶπε, τί ἐστὶ στο- χασμός, καὶ τὸν ὁρισμὸν σύντομον καὶ σαφῆ, ὡς εὑρίσκω εἰς ἀρχαίους ρητορικοὺς συγγραφεῖς «στοχασμός, ἡ διαίρεσις εἰς κεφάλαια»⁽²⁾: καταστοχάζεται πρᾶγματι τῆς οὐσίας: εἰδὼτι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «ὁρισμός τῆς οὐσίας γνωρισμός». Περισσό- τερον φῶς εἰς τοῦτο ἐπιχέει ὁ Ἀθ. Πάριος εἰς τὸ προοίμιον «Περὶ τῶν στάσεων τῆς Ἑρμογένους ρητορικῆς τέχνης» (βλ. ἀνωτέρω): «ὅτι δεῖ πρῶτον τὴν διαίρεσιν ἐπι- γνῶναι τῶν κεφαλαίων σαφῶς καὶ τὴν στάσιν, ἣτις καθέστηκε, καὶ πρὸ τούτων τὰ τε πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, πρὸς ἃ ἀνάγκη τοὺς λόγους ἐπενεγκεῖν... κεφά- λαια δέ... τὰ εἰς ἃ ἐκάστη διαίρεται τῶν στάσεων, ὅλον τὰ στοχαστικά, τὰ ὁρικά, τὰ ἀντιληπτικά καὶ τὰ ἐξῆς, ἃ τοῖς τοῦ λόγου μέρεσι συμπλεκόμενα τὸν λόγον συμπληροῦν»⁽³⁾.

Κατὰ ταῦτα ἐν παντὶ δεδομένῳ ζητήματι ὁ ῥήτωρ δεόν νὰ διακρίνη περὶ τίνος ἀκριβῶς πρόκειται, ἐν τίνι ἴσταται ἡ ζήτησις, τοῦτο λέγεται στάσις: ἐὰν δὲν εἶναι φανερόν καὶ γεννᾶται ἀμφισβήτησις, ἡ στάσις τοῦ λόγου λέγεται στοχασμός: ἐὰν δὲ φανερόν, ἡ ἀμφισβήτησις γίνεται περὶ τοῦ τί ἐστίν, ἡ στάσις λέγεται ὁρική: καὶ τέλος ἐὰν τὸ κρινόμενον εἶναι φανερόν καὶ τί ἐστὶ, ζητῆται δὲ νὰ γνωσθῇ ὁποῖ- ὄν τι ἐστίν, δηλ. ἂν εἶναι δίκαιον, συμφέρον, ἐνομον ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἡ στάσις λέγεται ποιότης. Ἐκ τῶν τριῶν αὐθις γενικῶν στάσεων τῶν ρητορικῶν ζη- τημάτων προέρχονται ἄλλαι εἰδικώτεραι ἢ νομική, ἡ λογική, ἡ πραγματική, ἡ δι- καιολογία, ἡ ἀντίληψις, ἡ ἀντίστασις, νὸ ἀντέγκλημα, ἡ μετάστασις, ἡ συγγνώμη: αὗται ἐνὶ λόγῳ λέγονται λογικαὶ στάσεις. Ὁ στοχασμός ἐπίσης, ὅταν ἔχῃ πρόσωπα καὶ πράγματα κρινόμενα, διακρίνεται εἰς ἀπαίτησιν ἐλέγχων, βούλησιν, δύναμιν, τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, μετάληψιν, μετάθεσιν αἰτίας, πιθανὴν ἀπολογία, ποι-

1. Τοῦτο εἶναι εἰλημμένον ἐκ τοῦ κεφ. «Μέθοδος περὶ στάσεων» τῆς ρητορικῆς τοῦ Ἑρ- μογένους «ἐστὶ γὰρ στοχασμός ἀδήλου πράγματος ἄλεγχος ἀπὸ τινος φανεροῦ σημείου ἢ ἀπὸ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον ὑποψίας, ὅλον πεφύραται: τις θάπτων νεοσφαγὲς σῶμα ἐπ' ἐρημίας καὶ φόνου φεύγει· ἀπὸ γὰρ τοῦ θάπτειν φανεροῦ ὄντος, ἀφανὲς τι πρᾶγμα ζητοῦμεν, οὐσιωδῶς τὸ τίς ὁ φονεὺς» (Hermogenis opera, edidit Hugo Rabe, Lipsiae, Teubner 1913, σ. 36 καὶ κατ. «εἴτε ἀπὸ τοῦ στασιάζειν (εἴρηται στάσις) τοὺς ἀγωνιζομένους εἴτε ὁθενοῦν..παρίημι».

2. Κεφάλαια ἐν τῇ δικανικῇ ρητορικῇ εἶναι τὰ μέρη τοῦ λόγου, ἀποτελουμένου ἐκ νοη- μάτων καὶ ἐπιχειρημάτων, δι' ὧν ἀποδείκνυται τὸ προκείμενον πρᾶγμα, καὶ ὡς περ ἡ κεφαλὴ ἔχει τὸ κύρος τοῦ σώματος ἐν γένει, οὕτω καὶ ταῦτα τὸ κύρος τοῦ σὺμπαντος λόγου. Ἡ εἰς τὰ δικανικά διαίρεσις τῶν ζητημάτων, ἔχει προηγουμένην τὴν εἰς κεφάλαια τομὴν, δηλ. τὸ μὲν στοχαστικὸν εἰς τὰ στοχαστικά, τὸ ὁρικόν (περὶ ὁρῶν) εἰς τὰ ὁρικά. ἐστὶ γὰρ ὁρική ὀνόμα- τος ζήτησις περὶ πράγματος, οὗ τὸ μὲν πάπρακται, τὸ δὲ λείπει πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ ὀνόματος. δηλ. ἐκλεφὲ τις χρήματα ιδιωτικὰ ἐξ ἱεροῦ (ναοῦ) πρέπει νὰ ἀποδεχθῇ ὅτι τὰ χρήματα ἦσαν ἱερά, ἵνα ὡς ἱερόσυλος καταδικασθῇ (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 37). Ἡ ἱεροσυλία εἶναι βαρυτέρα τῆς κλοπῆς.

3. «Ρητορικὴ πραγματεία κτλ.» σ. 74—75.

ότητα κοινήν. Ἐχομεν δὲ διαφόρους στοχασμούς κατὰ διάφορα πρόσωπα καὶ πράγματα, τελείους καὶ ἀτελείς, ἀπλοὺς καὶ διπλοὺς κ.ο.κ. (1). Ὁ Παπαδασιλόπουλος ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ προτάξῃ εἰς τὰ περὶ στάσεων βραχέα τινὰ «πρὸς κατάληψιν τῆς ὅλης ρητορικῆς».

3. Προοίμιον εἰς τὰς στάσεις.

«Ἰκανῶς περὶ τῶν προγυμνασμάτων τοῦ Ἀφθονίου ἐξακριβώσαντες, κατὰ τὸ ἐγγχωροῦν τοῖς εἰσαγωγικοῖς καὶ ὡς ἐνὶ διὰ βραχέων ἐρμηνεύσαντες ταῦτα, ἐπομένον ἂν εἴη καὶ περὶ τῶν στάσεων προσεχῶς διαλαβεῖν καὶ ἐφ' ἐκάστου τούτων θεωρίαν τινὰ καὶ ἐρμηνεῖαν ἐξειρηνοχέαν(2). Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐρμηνείας ταύτης ῥητέον ἅττα πρὸς κατάληψιν τῆς ὅλης ρητορικῆς συμβαλλόμενα.

»Τρισὶ γὰρ δυνάμεσι τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς κοσμηθείσης καὶ τρισὶν ἐνεργείαις τὸν ἄνθρωπον κατακεκοσμεῖσθαι ἐπάναγκες, ὅπως οὐ μόνον χαρίσμασι φυσικοῖς, ἀλλὰ καὶ οἰκείοις εὐρήμασιν ἔχει σεμνύνεσθαι· ὅθεν καὶ διὰ μὲν τῶν ἐπιστημῶν, ἀπταιστον λόγον ἔχουσιν, τὸν ἀπταιστον νοῦν ἀναλόγως κοσμεῖσθαι ταῖς πάλαι σοφοῖς ἐγνωσται τε καὶ κέκριται τὴν διάνοιαν δὲ διὰ τῶν τεχνῶν κοσμεῖσθαι καὶ μεγαλύνεσθαι, διὰ τὸ ἀμφοτέρας ἐνίοτε τῆς ἀληθείας ἐκτρέπεσθαι. διὰ δὲ τῆς ἐμπειρίας τὴν δόξαν καλλύνεσθαι, φύσει συγγένειαν πολλὴν πρὸς ἀλλήλας κτωμένων· ἀμφοτέραι γὰρ ἀγνοοῦσι τὰς τῶν πραγμάτων αἰτίας.

»Θαυμάζεται τοίνυν ὁ ἄνθρωπος ἐπιστήμης ὢν δεκτικός· καὶ τὸ παρὰ θεοῦ εἰς ἀνθρώπους μέγιστον ἀγαθὸν καταπεμφθέν, τὴν φιλοσοφίαν φημί, ποριζόμενος· ἀλλ' οὐχ ἦττον καὶ διὰ τῶν θείων τεχνῶν, δι' ὧν καὶ τοῖς ἄλλοις ἐμπειρία ἐνέσπαρται.

»Ὅθεν καὶ τὴν τοῦ Ἑρμοῦ τέχνην προσποριζόμενος, ἦν καὶ θείαν εἰπὼν τις οὐκ ἂν τοῦ ἔρθου διαμάρτοι λόγου, οὐχ ἦττον θαυμασθήσεται· ὁρητορικὴ γὰρ ἐν τοῖς πολιτικοῖς λόγον ἔχει ὅσον καὶ ψυχὴ σώματι· δι' ἧς καὶ προσσηκόντως τοῖς τε παλαιοῖς ἐπεσπούδαστο· καὶ τοῖς ἤδη ἐν ἐπιστήμαις καὶ ταῖς ἄλλαις ἐμπειρίαις φιλοπονουμένοις πολλὴ ἡ περὶ αὐτῆς σπουδὴ τε καὶ ἐπιμέλεια. Τοιγάρτοι μέλλουσιν εἰς τὴν τῶν στάσεων ἐρμηνεῖαν προβαίνειν ἀνάγκη ἂν διαλαβεῖν πόσα τὰ τοῦ πολιτικοῦ λόγου μέρη, καὶ πρὸ τούτου πόθεν ἡ ρητορικὴ τὴν σύστασιν ἔσχε, τίς τε ὁ ὅρος ταύτης καὶ ὁ ὅρος ταύτης καὶ ὁ σκοπός.

Πόθεν ἡ ρητορικὴ τὴν σύστασιν ἔσχε;

»Τῆς ρητορικῆς ἡ μὲν φυσικὴ καὶ ἀτεχνος ἡ δὲ ἔντεχνος· καὶ λόγων μακρο-

1. Οἱ ὅροι οὗτοι δὲν εἶναι ἐν χρήσει βεβαίως σήμερον. Τὸ Βυζάντιον ὡς κράτος ἐμόρφωσε τὸ πολίτευμα καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, οὐ ὑπῆρξε συνέχεια καὶ ἐξέλιξις, καὶ ὁργανώθη κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὅπερ κυριαρχεῖ μέχρι σήμερον εἰς τὸν κόσμον. Γίνεται ἀπὸ δύο καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδων ἀγῶν μέγας πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ φιλελευθέρου τῶν ἐλληνικῶν συμπολιτειῶν πολιτεύματος, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐγένετο ἐν Ἀμερικῇ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀθηναίων πολιτείας τοῦ Ἀριστοτέλους (1891) πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀπολυταρχικοῦ δικαίου. Ἀλλ' οὐδὲν κωλῄει μέχρις ἐπιτεύξεως καὶ παρ' Ἑλλήσιν τοῦ προγονικοῦ αὐτοῦ ἀγαθοῦ νὰ εἰσαγάγῃσιν ἐν τῇ δικαίῳ τοῦς θαυμασίους τούτους ὅρους, οἵτινες παραμένουσιν ὡς γρίφοι ἐν τοῖς δέλοις τῶν ἀρχαίων ρητόρων. Ἀνάγκη δημιουργίας γλώσσης ἐλληνικῆς τῶν νομικῶν ὅρων. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐδανείσθησαν τοὺς νόμους παρὰ τῶν Ἑλλήνων, τὴν δωδεκάδεκτον ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοὺς ὅρους, οὐς ἔκτοτε ἐξερρωμαΐσαν διὰ νὰ τοὺς ἐπιβάλλωσιν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὰ εὐρωπαϊκά. Καταλαμβάνεται τις ὑπὸ ἀηδίας ἀναγινώσκων Ἰωάννου τοῦ Λυδοῦ, συγγραφέως τοῦ 13 μ.χ. αἰῶνος, τὸ «Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων Πολιτείας» ἔργον (ἐκδ. Λειψίας 1903· ὑπὸ Rich. W'uensch) διὰ τὸ πλῆθος τῶν λατινικῶν λέξεων, αἵτινες ἔκτοτε εἶχον πολιτογραφηθῇ εἰς τὸ Βυζάν. πρὶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (βλ. *Index glossarum* σ. 173—178).

2. Τὰ μέχρι τοῦδε ἦσαν ἐκ τῶν «Προγυμνασμάτων» τοῦ Ἀφθονίου, ὅπερ πρὸς παραδειγματισμὸν ἐδημοσιεύσαμεν ἐνταῦθα.

τέρων δεομένη, ὅτι δὲ ἐστὶ φυσικῶς ἐγκατεσπαρμένη τοῖς ἀνθρώποις πρόδηλον· δρῶμεν γὰρ ἀγρίους ἀνθρώπους καὶ πίσης ἀμοιροῦντας παιδείας, οὐ μόνον ἐπαινοῦντας καὶ ψέγοντας, ἀλλὰ καὶ ἀπολογουμένους, ὥσπερ φυσικῶς διαλεγόμενους καὶ συλλογιζομένους καὶ θέσεις τινὰς κατασκευάζοντας ἐνθυμήμασι φυσικοῖς· ἀλλὰ περὶ ταύτης ὡς δῶρον ἐπιγινώσκοντας φύσεως. ἐνθάδε παρήσομεν τὴν πολυπραγμοσύνην περὶ τῆς ἐντέχνου ποιούμενοι.

Τῶν γοῦν ἀρχαίων οἱ πλεῖστοι μύθοις τερπόμενοι τὴν ἔντεχνον ρητορικὴν ἄν τοις θεοῖς περιάπτουσι, καὶ τὸ ὁμηρικὸν εἰσφέρουσιν ἔπος, ἐν εἵδει δημηγορικῶν προφερόμενον «οἱ δὲ θεοὶ παρ' Ἰωνί καθήμενοι ἡγορόωντο» (ἀρχὴ τοῦ Δ' Ἰλιάδος) καὶ ἀπὸ τούτων εἰς ἥρωας καταρρυθῆναι ἔφασαν· ὅθεν καὶ τὸν Πρίαμον παρειαγούσιν εἶδει ἐγκωμιαστικοῦ κεχρημένον καὶ οὕτως λέγοντα· «ὦ μάκαρ Ἀτρεΐδῃ, μνηστῆρες, ὀλβιόδαιμον»⁽¹⁾. Εἰθ' οὕτω τὸν Νέστορα συμβουλευτικῶς κεχρημένον εἶδει, «ἀλλὰ καὶ ὕμεις πίθεσθέ μοι· καὶ γὰρ ποτὲ καὶ ἀρείουσιν ὁμῖν ὠμίλεον»⁽²⁾· μεθ' οὗ καὶ τὸν Ὀδυσσεῖα δικανικῶς κεχρημένον εἶδει, τούτου γὰρ ἦσαν τὰ «ἔπεα νηφάδεσιν ἐοικότα χειμερίοισιν»⁽³⁾, καὶ ἀπὸ τούτων πρὸς πάντας ἀνθρώπους διασπαρῆναι, ὡς ἤδη ὁρᾶτε, καὶ οὗτοι μὲν οὕτως⁽⁴⁾.

» Ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἱστοριογράφων ὡς ἐν καταμαθεῖν τοῖς προσέχουσιν ἐπιμελῆς τοῖς τούτων λειψάνοις· φέρεται Κόρακά τινα λεγόμενον ἐν Συρακούσαις. μετὰ τὸν Ἰέρωνος θάνατον ἐφευρετὴν καὶ μυσταγωγὸν τῆς ρητορικῆς εἶναι· ὁ γὰρ δῆμος, φασί, τῶν Συρακουσίων τῆς Ἀγῆς τυραννίδος ἀπαλλαγῆναι πειρώμενος, (τοιαύτη γὰρ ὠμότητι ὁ Ἰέρων ἐχρῆτο ἐν τῇ αὐτοῦ τυραννίδι, ὥστε Συρακουσίοις ἐπιτάττειν τὸ παράπαν μὴ φθέγγεσθαι, ἀλλὰ ποσὶ καὶ χερσὶ σημαίνειν τὰ πρόσφορα, ἐξ οὗ καὶ τὴν ὀρχιστικὴν ἀφορμὰς λαβεῖν λέγουσι) τὴν τυραννίδα εἰς δημοκρατίαν μετέθηκεν· ὅθεν μεθ' Ἰέρωνα ὁ Κόραξ παραδυναστεύειν βουλόμενος, καὶ πείθειν τὸν ὄχλον πειρώμενος ἀκούειν αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ Ἰέρωνος πρότερον, εἰτα νομίσας ὡς ὁ δῆμος ἄτακτον πέφυκε πρᾶγμα ἐγὼ διὰ λόγου τὸν ὄχλον εὐνάσαι, καὶ λόγῳ δεῖν τοῦτον προτρέπειν καὶ ἀποτρέπειν· εἰδὼς δτι· λόγῳ ἀνθρώπου τρόπος ρυθμίζεται. Τοῖνυν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσελθὼν, ἔκθα τὸ πλῆθος συνήθροιστο, πρότερον λόγοις θεραπευτικοῖς καὶ ὡς εἰπεῖν αἰμυλίοις καταμαλάσων, τὸ θορυβῶδες τοῦ δήμου καὶ ἄγριον ἐπειρᾶτο καταπραῦναι. εἰτα τοῦ δήμου κατασιγάσαντος περὶ ὧν ἦκε συμβουλευσών, ἤρξατο λέγειν ἐπικυρῶν ἄμεινον καὶ τὸ δοκοῦν· τὰ πέντε τοῦ πολιτικοῦ λόγου μέρη ἐξεργάσατο. προοίμιον δηλονότι, διήγησιν, θέσιν, καὶ ἀντίθεσιν καὶ ἐπ' ἄλλοις ὁ αὐτὸς· εὐρών τε καὶ ὀνομάσας⁽⁵⁾. Εἰτα καὶ τοὺς ἄλλους ὁ Κόραξ ἐπεχειρεῖ διδάσκειν, ὧν πρῶτος ἀκροατὴς Κόρακος ὁ Τισίας λέγεται, ἐξ ὧν καὶ ἡ παροιμία, «κακοῦ κόρακος κακὸν ὄν»· ὁ γὰρ Τισίας ἀγγέλου· ὧν ἐσοφίζετο πρὸς

1. Ὀμήρου Ἰλιάς Γ, 182.

2. Αὐτ. Α. οἱ στίχοι περικεκομμένοι ἦτοι ἐκ τοῦ 260 ἤδη γὰρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείουσιν, ἡέπερ ὁμῖν, ἀνδράσιν ὠμίλησα.

274 ἀλλὰ πίθεσθε καὶ ὕμεις· ἐπεὶ πείθεσθαι ἄμεινον.

3. 222 καὶ ἔπεα νηφάδεσιν ἐοικότα χειμερίοισιν.

4. Ταῦτα δὲ κοινὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις τεχνολογοῖς μᾶλλον ἐξέθηκεν ὁ συγγραφεὺς κατ' ἴδιον τρόπον πλουτίσας διὰ τῶν ὁμηρικῶν φράσεων καὶ στίχων, ὧν οἱ ἄλλοι μόνον τὸν πρῶτον ἀναφέρουσι στίχον. Τὸ ἐφεξῆς ἱστορικόν, γνωστὸν πᾶσι τοῖς φιλολογοῦσι, λαμβάνει σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐκ τῶν «Προλεγομένων» (ἐκδ. *Rabe* σ. 24—27) ἐπιταμῶν ἐνιαχοῦ.

5. Ἐνταῦθα ὁ ἀνώνυμος τοῦ *Rabe* «...περὶ ὧν ἔδει συμβουλευεῖν τῷ δήμῳ καὶ λέγειν ὡς ἐν διηγῆσει καὶ μετὰ ταῦτα ἀνακεφαλαιοῦσθαι καὶ ἀναμνησθῆναι ἐν συντόμῳ περὶ τῶν φθοσάντων καὶ εἰς σύνοπτον καὶ ὑπ' ὅσιν ἄγειν τὰ λεχθέντα τῷ δήμῳ. καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἐκάλεσε προοίμιον, τὰ δὲ δευτέρως ἐκάλεσεν ἀγῶνας, τὰ δὲ τρίτα ἐκάλεσεν ἐπιλόγους». (σ. 25—26). Ἐκ τοῦ ἀνεκδότου τούτου καὶ τοῦ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Τισίου, ὅπερ κατήντησε παροιμιῶδες, ἔμεινεν ἀθάνατον τὸ ὄνομα τοῦ Κόρακος. Ὁ σοφιστὴς Συριανὸς εἰς τὰ «Σχόλια εἰς τὴν Ἑρμογένους τέχνην» γράφει· «Γνωστὸν δὲ ὅτι· καὶ Κόραξ ὁ τεχνολόγος τῷ τῆς καταστάσεως ὀνό-

τὸν ὀφειλόμενον μισθὸν τῆς μαθήσεως Κόρακι: αἰ μὲν γάρ, ἔλεγεν, ὦ Κόραξ ἐδίδαξάς με τὸ πείθειν, ἰδοὺ πείθω σε μὴ λαβεῖν τὸν μισθόν, εἰδ' οὐ μ' ἐδίδαξας, οὐδὲ ὀφείλω σοι». ὁ δὲ Κόραξ ἀντέλεγε πρὸς ταῦτα: αἰ μὲν τὸ πείθειν διδάχθεις πείθεις με μὴ λαβεῖν, ὀφείλεις τὸν μισθόν ὡς διδάχθεις τὸ πείθειν. εἰ δὲ πάλιν οὐ πείσεις με μὴ λαβεῖν, ὀφείλεις δοῦναι ὡς μὴ πείσας με». ἔθεν καὶ οἱ δικασταί: «κακοῦ κόρακος κακὸν ὦν» εἰπον(1). Τῷ οὖν Τισίᾳ ἤδη τὴν τέγνην πλατύναντι μαθητεύει Γοργίας, ὅστις πεμφθεὶς ἀπὸ Λεοντοπόλεως Σικελίας(2) συμμαχίαν αἰτήσων Ἀθηναίους ὑπὲρ πατρίδος. Ἀθηναῖοι τὴν συμμαχίαν πέμψαντες τοῦτον κατέσχον εὐδοκίμοι οὐκ ὀλίγοις, καὶ δὴ τῷ Γοργίᾳ τότε πολὺς ἀκροατῶν σύλλογος τὴν φιλοσοφίαν παρὲς τὴν ρητορικὴν ἐπαιδεύετο. καὶ ἐπὶ μέγα τὸ τῆς ρητορικῆς ὄνομα παρ' Ἀθηναίους ἤρθη τὸ πηνικαῦτα. ἔθεν φασὶ καὶ Πλάτων ὑπὸ φθόνου λόγον τινὰ συντιθεὶς Γοργίαν ἀπεκάλεσεν ἐν ᾧ πολλὰ τῆς ρητορικῆς κατατρέχει(3). Ἐξ Ἀθηνῶν ἄρα καὶ οἱ δέκα ἀνεφάνησαν ρήτορες. Ἀντιφῶν, Λυσίας, Ἰσοκράτης, Ἰσαῖος, Ἀνδοκίδης, Δημοσθένης, Ἀισχίνης, Λυκούργος, Ὑπερίδης καὶ Δειναρχος· ἀλλὰ περὶ τούτων οὐ τοῦ παρόντος σκοποῦ, ἀποχρήσει δὲ μόνον περὶ ρητορικῆς, τὰ πέντε περιστατικὰ γινώσκειν, πρόσωπον τὸν Κόρακα, τόπον τὴν Σικελίαν, χρόνον δὲ μετὰ τὸν Ἰέρωνος θάνατον, τρόπον τὰ μέρη τοῦ λόγου, αἰτίαν τὸ πείσαι.

ματι κέχρηται προσίμια τοῦ λόγου τὴν κατάστασιν καλῶν...τὸ μὲν γὰρ διηγέσθαι: φιλὸν τὸ πρᾶγμα οὐ σφόδρα ἐντεχνον. τὸ δὲ οὖν κηταιτίσει διηγέσθαι τεχνικώτατον. (*Syriani in Hermodogeni commentaria* edidit Hugo Rabe, vol. II, *Commentarium in librum* περὶ στάσεων. Lipsiae 1893, σ. 127. Τὴν δὲ κατάστασιν οὕτως ὀρίζει: «κατάστασις δὲ ἐστὶ λόγος πρὸς τὸ τῷ πράγματι συμφέρον καθιστὰς τὴν διήγησιν καὶ τὰ ἐμπιπτόντα προαναίρων τῆς τῶν ἀκουόντων ἐννοίας» διαφέρει δὲ διηγέσεως, ὅτι ἡ μὲν ψιλὴν ἔχει τὴν ἐκθεσιν τῶν πραγμάτων, ἡ δὲ τῶντε πρὸ τοῦ πράγματος...καὶ τῶν μετὰ τὸ πρᾶγμα καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα», σ. 64.

1. Εἰς «τὰ Προλεγόμενα τῆς τέχνης Ῥητορικῆς» τοῦ Ἑρμογένους ὁ ἀνώνυμος οὕτως ἐκτίθησι τὸ γεγονός: Τισίας δὲ τις μαθεῖν καὶ αὐτὸς. ἐθέλων τὴν ρητορικὴν καὶ ἰδὼν ὡς πολλοὺς εἰσπράττεται μισθοὺς ὁ Κόραξ τῆς διδασκαλίας, προσῆλθε πρῶτον τῷ Κόρακι προδιαλεγόμενος αὐτῷ ταῦτα, ὡς «μαθεῖν ἐθέλω τὴν ρητορικὴν, καὶ νῦν μὲν μισθοὺς οὐκ ἔχω, μαθὼν δὲ ἀποτίσω διπλοῦς τοὺς μισθοὺς». Κόραξ δὲ φιλανθρώπως φερόμενος ὑπέσχετο καὶ ἐδίδαξε τὸν Τισίαν τὴν ρητορικὴν. μαθὼν τοίνυν ὁ Τισίας τὰ τῆς τέχνης ἀγνωμονεῖν ἐπειράτο τὸν διδάσκαλον καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν: «ὦ Κόραξ, λέξον ἡμῖν τὸν ὅρον τῆς ρητορικῆς». ὁ δὲ φησὶ: «ρητορικὴ ἐστὶ πειθοὺς δημιουργός». Λαθὼν τοίνυν τὸν ὅρον ὁ Τισίας πειράται συλλογίζεσθαι τὸν διδάσκαλον καὶ φησὶν, ὅτι «δικάζομαι σοι περὶ τῶν μισθῶν, καὶ εἰ μὲν πείσω μὴ δοῦναι με μισθοὺς, ὡς πείσας οὐκ ἔδωκα, εἰδὲ μὴ ἰσχύσω πείσαι, πάλιν οὐκ ἔδωκα»· οὐ γὰρ ἐδιδάχθη παρὰ σοῦ τὸ πείθειν». Ὁ δὲ Κόραξ ἀνέστρεψεν αὐτόν: ὅτι «δικάζομαι καὶ γὰρ, καὶ εἰ μὲν πείσω λαβεῖν με μισθοὺς, ὡς πείσας ἔλαβον, εἰδὲ μὴ πείσω λαβεῖν με, καὶ πάλιν ὀφείλω λαβεῖν μισθοὺς, ὅτι τηλικούτους ἐξέθρεφα μαθητάς, ὥστε τῶν διδασκάλων ἐπικρατεῖν». Τότε οἱ παρεστηκότες ἐπεδόησαν λέγοντες: «κακοῦ κόρακος κακὸν ὦν». ἀντὶ τοῦ «δεινοῦ διδασκάλου δεινότερος ὁ μαθητής». (αὐτ. σ. 26—27).

2. Λεοντοπόλεως, κακόπλαστος λέξις ἀντὶ Λεοντοπόλεως· ἀλλ' οὐδ' οὕτως φέρεται. Λεοντίνη δὲ καὶ Λεοντίνος ὁ κάτοικος.

3. Ὁ γνωστός διάλογος, ἐνῷ ἐξετάζεται ἡ ρητορικὴ «περὶ τι τῶν ὄντων τυγχάνει οὐσα» καὶ στηλιτεύεται ἡ σοφιστεία. Οὗτος εἶναι ὁ «τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιῶν» καὶ δημαγωγῶν τοὺς νέους διὰ τῆς σοφιστικῆς ἀγυρτείας. Κατὰ τὸν Ἀντιφῶν καὶ ὁ Θουκυδίδης «ἐξήλωσεν ἐπ' ὀλίγον καὶ τὰς Γοργίου τοῦ Λεοντίνου παρρησίας καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ὀνομάτων». (ἐν βίῳ Μαρκελλίνου βλ. «Θουκυδίδου ἐπιγραφή von K. Krüger τὸμ. Β', τεύχος 2. Berlin 1861 σ. 190, 36). Τὸ ἱστορήμα εἰς «*Prolegomenon sylloge*» σ. 27—28.

Ὅρος τῆς ρητορικῆς

«Οἱ τῷ Τισίᾳ καὶ Κόρακι μαθητεύσαντες καὶ τοῖς ἐκείνων περὶ ρητορικῆς γνωμοδοτήμασι συγγενόμενοι τὴν ρητορικὴν ὥρισαντο πειθοῦς εἶναι δημιουργόν, ἀγνοήσαντες, ὡς οἶμαι, ὅτι καὶ χρήματα καὶ κάλλος δύναται πείθειν, τοῖς δὲ τέχνην δόξασιν εἶναι ὥρισται οὕτωςιν»:

Ὅρος ρητορικῆς κατὰ Παπαβασιλόπουλον.

«*Ρητορικὴ ἐστὶ δύναμις τεχνικὴ, πειθανοῦ (sic) λόγου, ὡς ἐν πράγμασι πολιτικοῖς, ἔργον ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν*⁽¹⁾. Τέλος τὸ πείσαι ἢ γοῦν τὸ πειθανῶς εἰπεῖν· καὶ δύναμιν μὲν ἐκάλεσεν, ὅτι δύναται προτρέπειν καὶ ἀποτρέπειν ὁ ρήτωρ δι' αὐτῆς, καὶ ψέγειν καὶ ἐπαινεῖν, κατηγορεῖν τε καὶ ὑπεραπολογεῖσθαι ἄλλ' ἐπεὶ καὶ τὰ χρήματα καὶ τὸ κάλλος, ὡς εἴρηται, δυνάμεις πιστικαὶ εἶναι δοκοῦσι, διὰ τοῦτο τὸ τέχνη προσετέθη τῷ ὄρω ἐκείνων τῶν πειθόντων ἀτεχνῶς· καὶ αὖθις ἐπεὶ ἡ τεκτονικὴ δύναμις ἐστὶ τεχνικὴ· δύναται γὰρ ὁ τέκτων καὶ πρὸς σωτηρίαν κατασκευάσαι οἶκον, καὶ ταύτῃ χρησθαι καλῶς, ἐνίοτε δὲ καὶ κακῶς κλίμακα τεκταινόμενος πρὸς κλοπὴν, ὅθεν καὶ τὸ πειθανοῦ λόγου τέθιται, πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἐκείνου, ἔτι καὶ τῆς ἱατρικῆς δυνάμεως οὔσης πειθανοῦ λόγου· πείθει γὰρ πολλάκις καὶ ὁ ἱατρός, τὸ ἐν πράγματι πολιτικῷ προσετέθη· τὸ δὲ εὖ λέγειν, ὅτι τοῦ ρήτορος ἴδιον ἔργον καὶ τὸ πείθειν ὡς τέλος εἰσὶ προφανῇ καὶ ἐρμηνείας οὐ δεῖται· εἰ δὲ καὶ διαλεκτικῆς τὸ γένος καὶ τὰς διαφορὰς τοῦ τῆς ρητορικῆς ὅρου ζητήσωμεν εὐρήσομεν γένος τὴν δύναμιν· ἡ γὰρ δύναμις ἐστὶν ἐντεχνός τε καὶ ἀτεχνός· τὸ δὲ τεχνικὴ πειθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῷ λόγον ἔχει διαφορὰς· καὶ γὰρ ἢτε ἱατρικὴ καὶ γεωμετρία πειθανῶς μὲν ἔχουσι τὰς ἀποδείξεις, ἄλλ' οὐκ ἐν πράγμασι πολιτικοῖς· διὸ καὶ τὸ πείσαι τῆς κακοτεχνίας ἢ ματαιοτεχνίας διενήνοχε· κακοτεχνία γάρ, ὡς ἡ φαρμακεία, καὶ γοητεία, ἐπὶ κακῷ γὰρ εἴρηται καὶ βλάβῃ τῶν πολιτειῶν, ματαιοτεχνία δέ, ὡς ἡ ὀρχιστικὴ καὶ αὐλητικὴ, αὗται γὰρ οὐδὲν ἀπολιμπάνουσι μετὰ τὴν ἐνέργειαν, ὅθεν καὶ ματαιοτεχνία εἰκότως ἐκλήθησαν ὡς ἀτελεῖς. ἡ δὲ ρητορικὴ τὸ οἰκεῖον τέλος καὶ πανσῶμένην κατέλειπεν, ἐν μὲν ἐκκλησίᾳ τὸ συμφέρον, ἐν δὲ δικαστηρίοις τὸ δίκαιον, ἐν δὲ θεάτροις τὸ καλόν»⁽²⁾).

1. «Δύναμις τεχνικὴ πειθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῷ τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν» (*Prolegom. Kabe*, σ. 61, 10).

1. «*Τί ἐστὶ ρητορικὴ, καὶ πότε, καὶ πῶς εὔρηται, καὶ ἡϋξῆται;*». «Ὅτι μὲν ὑπάρχει ἐν τοῖς οὖσιν ἡ ρητορικὴ, ἐκτός κεῖται ζητήματος καὶ οὐδεὶς περὶ τούτου ἀμφισβητήσσει. Τί δὲ ἐστὶ ρητορικὴ, ὁ ὅρος αὐτῆς ἢ θεὸν ἢ μὴν ὑποδηλώσει. *Ρητορικὴ τοίνυν ἐστὶ δύναμις τεχνικὴ πειθανοῦ λόγου ἐν πράγματι πολιτικῷ τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν.* τὸ γοῦν δύναμις ἐν τῷ ὄρω ἀντὶ γένους εἴληπται. δύναμις δὲ εἴρηται ὅτε δυνάμενη καὶ εἰς καλὸν καὶ εἰς κακόν, εἴτ' οὖν ἐπὶ τὰ ἐναντία τὴν ἑαυτῆς χρῆσιν παρασχεῖν· δύναμιν γὰρ ἔχειν λέγεται πᾶν, ὃ περ δύναται τις καὶ καλῶς καὶ κακῶς χρῆσασθαι. ἐπεὶ γε μὴν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὸ κάλλος δύναμις λέγεται. (καὶ γὰρ ἐστὶ τούτοις καὶ καλῶς καὶ κακῶς χρῆσασθαι, ὡς ἡ πείρα βεβαιοῖ·) διὰ τοῦτο πρόκειται τὸ τεχνικὴ· οὐδέτερον γὰρ ἐκείνων δύναμις ἐστὶ τεχνικὴ· τὸ δὲ πειθανοῦ λόγου, εἰκότως προστίθεται, ἵνα διαστελῇ αὐτὴν τῆς τεκτονικῆς, (ἴσως δὲ καὶ τινων ἄλλων τεχνῶν), ἥτις δύναμις μὲν ἐστὶ καὶ αὕτη τεχνικὴ· (δύναται γὰρ καὶ ὁ τέκτων καὶ καλῶς καὶ κακῶς τῇ τεκτονικῇ χρῆσασθαι), οὐ μὴν πειθανοῦ λόγου· λόγῳ γὰρ ὁ τέκτων οὐ κέχρηται· τοῦτ' ἐστὶ προφορικῇ τεχνικῇ. τὸ δὲ ἐν πράγματι πολιτικῷ διὰ τὴν ἱατρικὴν καὶ γὰρ κάκεναι δὲ

Διαίρεσις τῆς ρητορικῆς

Περὶ τῶν μερῶν καὶ εἰδῶν τῆς ρητορικῆς διάφοροι ἐπικρατοῦσι γινώμαι· παρὰ τοῖς τεχνικοῖς καὶ σχολιασταῖς. Οὕτω ὁ τὰ ὑπ' ἀριθ. 13, «Προλεγόμενα τῶν στάσεων» γράψας ἀποφαίνεται: «Ἀκόλουθον ἐπὶ τούτοις περὶ τάξεως τοῦ βιβλίου (τοῦ Ἑρμογένους) διαλαβεῖν· καὶ δῆλον, ὅτι προσηκούσης ἔτυχε τάξεως· τρεῖς γὰρ εἰσιν αἱ ρητορικαὶ ἕς καὶ αὐτὸς Ἑρμογένης συνεγράψατο, ἥ τε τῶν Προγομνασμάτων καὶ ἡ παροῦσα τῶν Στάσεων καὶ ἡ περὶ τῶν εἰδῶν (αὐτ. 203, 15). Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν εἰδῶν· ἀλλὰ παρατηρεῖται καὶ ἡ ἐξῆς λεπτομέρεια: αἰδὸς γὰρ ἐστὶν ὁ σκοπός, ἰδέα δὲ ἡ φράσις» (3, 299, 12). Ἰδωμεν νῦν καὶ τὰ μέρη τῆς ρητορικῆς.

«Πόσῃ τῆς ρητορικῆς τὰ μέρη;»

«Τὰ μέρη τοίνυν τῆς ρητορικῆς εἰσι πέντε, εὗρεσις, διάθεσις, ἐρμηνεία, μνήμη καὶ ὑπόκρισις· Ἄον μὲν γὰρ εὗρετέον ὅσα λέγειν ὀφείλομεν περὶ τοῦ προτεθέντος προβλήματος, εἶτα τὰ εὗρεθέντα κατὰ τῶν διατιθέναι. Γον λέξεσι ταῦτα καὶ τρόποις ποικίλοις καὶ σχήμασι κοσμήσαι, μεθ' ὃ τῇ μνήμῃ ταῦτα ἐναποταμιεύσαι· καὶ τέλος τῇ τε τῆς φωνῆς καὶ τῶν μελῶν σχηματίζει καὶ κινήσει τὰ λεγόμενα ὑποκρίνεσθαι»⁽¹⁾.

«Τί ἐστὶν εὗρεσις;»

«Εὗρεσις ἐστὶν ἐρίνοια καὶ διάνοησις νοημάτων προσηκόντων καὶ ἀρμοδίων τῷ ὑποκειμένῳ πράγματι, ἥ καὶ ἄλλως· νόησις ἀληθῶν ἢ πιθανῶν πραγμάτων»⁽²⁾.

«Τί ἐστὶ διάθεσις;»

«Διάθεσις ἐστὶ διαίρεσις τῶν εὗρεθέντων κατὰ τῶν εὐμεθόδως πρὸς τὸν σκοπὸν παρεισάγουσα τὸν ἀγωνιζόμενον»⁽³⁾.

ναμὶν ἔχει τεχνικὴν πιθανοῦ λόγου, ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ζητήμασιν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν τοῦ σώματος. Τὸ δὲ εὖ λέγειν τέλος ἴδιον μόνον τοῦ ῥήματος· δεῖ γὰρ αὐτὸν καὶ καλῶς καὶ πιθανῶς λέγειν, καὶ εἰ πείθειν οὐ μέλλει, καλῶς δὲ τὸ εὖ λέγειν τέλος εἴρηται τῆς ρητορικῆς τέχνης· ἡ γὰρ μὴ τέλος ἔχουσα εὖ τε καὶ καλὸν ἢ ματαιοτεχνία ἐστὶν ἢ κακοτεχνία. ματαιοτεχνία μὲν, ὡς ἡ ὀρχηστική, ἡ κορευτική, κακοτεχνία δὲ ἡ βλάβην ἐμποιοῦσα ἢ τῷ σώματι ἢ τῇ ψυχῇ, ὡς ἡ γοητευτική. λέγεται δὲ καὶ συνοπτικώτερον ἢ ρητορικὴ τέχνη τοῦ εὖ λέγειν, καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ παρὰ πολλοῖς φέρονται αὐτῆς ὀρισμοί. ὁ μὲν τοι ἀκριβέστερός ἐστίν, ὁ ἦδη ἀναπτυχθεὶς. («Ρητορικὴ πραγματεία ἦται τῆς Ἑρμογένους τοῦ Ταρσέως. Ρητορικῆς τέχνης ἐξηγήσεις... ὑπὸ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἀθαν. τοῦ Παρίου...» Ἐνετήγιον, 1799, σ. 35—36).

1. *Prolegom. Rabe*, σ. 60—61: «Πόσα ἔργα τοῦ ῥήτορος; δ'. τὸ νοῆσαι, τὸ εὗρεῖν, τὸ διαθέσθαι τὰ εὗρημένα καὶ τὸ ὑποκρίνεσθαι. Ἔστι δὲ τῆς μὲν νοήσεως τὸ νοῆσαι, εἰ ρητορικὸν τὸ πρόβλημα ἢ μὴ, καὶ εἰ συνίσταται ἢ οὐ, καὶ ὑπὸ ποῖον εἶδος ἢ ποῖαν στάσιν ἀνάγεται».

2. «Τῆς δὲ εὗρεσεως τὸ εὗρεῖν τὰ εἰς τὰ κεφάλαια ἐπιχειρήματα πρὸς τῇ τῶν κεφαλαίων εὐρέσει, ἔτι καὶ τοὺς ἐμπέτοντας τόπους» καὶ 286.1: «Εὗρεσις ἐστὶν ἐρίνοια τῶν πιθανῶς προσόντων τοῖς προκειμένοις προβλήμασιν ὀνομάτων τε καὶ νοημάτων».

3. «Τῆς δὲ διαθέσεως τὸ διαθέσθαι τὴν τῶν τῶν οἰκονομίαν τῶν εὗρεθέντων κεφαλαίων καὶ ἐπιχειρημάτων». (προβλ. σ. 286.9, «ὅτι ἡ διάθεσις διττή...»), ἀρα διάθεσις εἶναι ἢ κατὰ τάξιν τῆς ὕλης.

«Τί ἐστιν ἐρμηνεία;»

«Ἐρμηνεία δὲ ἐστὶ ρημάτων καὶ διανοημάτων καὶ γνωμῶν διακόσμησις πρὸς τὴν εὐρεσιν ἐπιτηδεύω· ἀναφερομένη»⁽¹⁾.

«Τί ἐστὶ μνήμη;»

«Ἡ δὲ μνήμη τῶν οὕτω διατεθέντων καὶ ἐρμηνευθέντων ἐναποθησαύροις καὶ ἐναποταμίευσις καὶ βεβαία κατάληψις»⁽²⁾.

«Τί ἐστὶν ὑπόκρισις;»

«Ἡ δὲ ὑπόκρισις ἐστὶ φωνῆς καὶ κινημάτων σωματικῶν, πάθους καὶ διαθέσεως παίδευσις. Ταῦτα δὲ καὶ εἴτις εἴποι καὶ ἔργα ρήτορος, οὐκ ἂν τοῦ ἀληθοῦς διαμάρτοι, ἅπερ ἐν τοῖς προλεγομένοις ἦτοι προγυμνάσμασιν⁽³⁾ εἴρηται, νόησις, εὐρεσις διάθεσις λέξις καὶ ὑπόκρισις»⁽⁴⁾.

Τὸ περὶ ὕλης ρητορικῆς κεφάλαιον

Ἐξ ὧν περὶ τῆς ὕλης ἐκτίθεται ἐνταῦθα ὁ ἀναγνώστης ὀλίγα πράγματα θὰ ἐγνοήσῃ διὰ καὶ καταφεύγω πρῶτον εἰς τὸν Πάριον, ὅστις σαφέστερον ἀναπτύσσει τοῦτο τὸ ζήτημα ἐν ἀρχῇ ἀκριδῶς τοῦ «Ἀφθονίου τοῦ σοφιστοῦ περὶ προγυμνασμάτων».

1. «Ἐρμηνείας δὲ ἀρεταὶ δ' ἐλληνισμός (=ἡ καθαρὰ γλῶσσα), σαφήνεια, συντομία, πιθανότης» (ἀδλ. 177,14).

2. «Μνήμη ἐστὶν ἐπανάληψις καὶ κατοχὴ μεθοδικὴ διὰ τύπων καὶ ιδιωμάτων τῶν προεπινοηθέντων καὶ διατυπωθέντων πραγμάτων καὶ ρημάτων» (αὐτ. σ. 300,1).

3. Ὁρθῶς κατὰ ταῦτα ὁ Rabe ἐπέγραψε τὴν συλλογὴν τῶν Προγυμνασμάτων—ὄρος καθιερωθεῖς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων σχολιαστῶν—«*Prolegomena*», διότι ὄντως εἶναι ὅλαι αὗται, αἱ τε ὀνομασμέναι καὶ αἱ ἀνώνυμοι, εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Ἑρμογένην (βλ. «*Ioannis Sardiiani, Commentarium in Aphthonii Progymnasmatum*», σ. 1—4. (Πάριον «Ἀφθονίου περὶ προγυμνασμάτων» σ. 1ε.))

4. «Ὑπόκρισις ἐστὶ φωνῆς καὶ σχήματος πιθανὴ διάθεσις πρέπουσα τῇ ὑποκειμένῃ προσώπῳ καὶ πράγματι· δεῖ γὰρ εἰς τὰ πράγματα λόγους μὲν πρῶτον εὐρεῖν, ἔπειτα τάξαι, τρίτον ἐρμηνεύσαι, τέταρτον μνημονεύσαι, πέμπτον ὑποκρίνασθαι· τὸ γὰρ τεχνικὸν εἶδος τῆς ρητορικῆς μέρη ἔχει πάντε· εὐρεσιν, οἰκονομίαν, φράσιν, μνήμην καὶ ὑπόκρισιν», (σ. 299,15.) Σαφέστερον ἐν σ. 60: «Πόσα ἔργα τοῦ ρήτορος;...καὶ καταλήγει: «τῆς δὲ ὑποκρίσεως, ἵνα καὶ τῇ σχήματι καὶ τῇ φωνῇ ὡς ἂν τραγωδὸς ἄριστος τοῖς λεγομένοις συσχηματίζεται». Ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τούτου ὑπενθυμίζομεν ὅτι ὁ Ἑρμογένης κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Rabe, «*Rhetores graeci, vol. VI. Hermogenis opera*» Lipsiae, Teubneri 1913, ἔγραψε: «Προγυμνάσματα», σ. 1—27. «Περὶ στάσεων», σ. 28—92. «Περὶ εὐρέσεως», σ. 93—212. «Περὶ ἰδεῶν λόγου», σ. 213—413, καὶ «Περὶ μεθόδου δεινότητος», σ. 414—456. Καὶ ταῦτα εἶναι ἡ «Ρητορικὴ τέχνη». Τὰ τρία πρῶτα ἐξέδωκε εὐρέως ἐξηγησάμενος ὁ Πάριος ὢν ἐν τέλει περὶ ὑποκρίσεως σ. 526—529, καὶ περὶ μνήμης 519—530 προθεῖς τὸν «Ἐπιλογὸν τῆς ὅλης πραγματείας» σ. 530—532. Ἀντὶ δὲ τοῦ περὶ μεθόδου δεινότητος προσήρτησεν ἴδιον διβλίον. «Ἐγχειρίδιον διδάσκον ἰδίᾳ περὶ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ (=πανηγυρικοῦ) γένους σ. 1—28. Ἐφεξῆς «θεωρεῖται ἀναλυτικαί εἰς τὸν περὶ παραπροσεβείας» κατὰ Αἰσχίνου λόγον τοῦ Δημοσοθένους» σ. 29—85 καὶ ἄλλα τινα ὡς ὑποδειγματικά, σ. 86—210.

των μετὰ τῶν εἰς αὐτὰ παλαιῶν ἐξηγήσεων»⁽¹⁾ ἐνταῦθα ὁ ρήτωρ δὲν περιέλαβεν εἰς τὰ παρεπόμενα τοῦ διηγήματος τὴν ὕλην. Γράφει δὲ ὡδε: «παρέπεται δὲ τῷ διηγήματι ἕξ: τὸ πρᾶξαν πρόσωπον, τὸ πραχθὲν πρᾶγμα, χρόνος καθ' ὃν, τόπος ἐν ᾧ, τρόπος ὅπως, αἰτία δι' ἣν.» (αὐτ. 4E). Ταῦτα κοινῶς καλοῦνται περιστατικά καὶ ἔπονται οὐ μόνον ἐν ταῖς διηγήσεσιν, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ἐπιφέρει δὲ ὁ Πάριος, ὅτι «τινὲς δὲ τούτοις καὶ τὴν ὕλην ἑβδομον στοιχεῖον προσέθηκαν διαιροῦντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ τρόπου· τὸ μὲν γὰρ φέρ' εἰπεῖν παρανόμως ἢ βιαίως πρᾶξαι ἢ ἄλλως πῶς, τρόπου, τὸ δὲ ξίζει τυχόν ἢ λίθῳ, τῆς ὕλης» (σ. 5A). Ἀλλὰ καὶ ἄλλως πῶς θεωρεῖται ἡ ὕλη· κατὰ τὸν σοφιστὴν Τροφώνιον, οὗτινος παρὰ *Kabe* προτάσσονται τὰ «Προλεγόμενα εἰς τὴν ῥητορικὴν». «δύο ταῦτα περὶ ἡμῶς, ὕλη καὶ τέχνη. καὶ τὴν μὲν ὕλην ἡ φύσις, τὴν δὲ τέχνην ὁ λόγος δίδωσιν. ὥς οὖν εἰσι λίθοι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ξύλα, τέχνη δὲ περὶ ταῦτα ἢ τε λιθοξοικὴ καὶ τεκτονικὴ καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται λόγῳ κοσμοῦμεναι. . . ὑπόκειται γάρ, φασὶ τῇ ῥητορικῇ ὁ μὲν λόγος καθάπερ ὕλη, ὁ τε προφορικὸς καὶ ὁ ἐνδιάθετος, κοσμεῖ δὲ αὐτὸν ὁ τεχνικός. εἰ οὖν πᾶσα ὕλη κοσμουμένη λόγῳ κοσμεῖται καὶ διατάσσεται, ὁ δὲ λόγος τέχνη, καθὼ καὶ τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸν ἀριστοτέχνην φασὶ λόγῳ τὴν ὕλην κοσμήσαντα καὶ τάξαντα καὶ εἰδοποιήσαντα (πρὸς Δαβίδ: «τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν» (Ψαλμ. ΛΜ', 6), πῶς οὐχὶ καὶ τὸν δίκην ὕλης τὸν λόγον αὐτὸν κοσμοῦντα λόγον τέχνην εἶναι νομίσομεν;» (*Proleg.* σ. 7, 11). Ἐν ἔτι κλασσικὸν παράδειγμα. «ὕλη δὲ τοῦ ἐγκωμίου εἰσὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, οἳ τε καιροὶ καὶ τόποι καὶ λιμένες τε καὶ κῆποι καὶ ἄλλα ζῶα καὶ φυτὰ καὶ τὰ λοιπά.»⁽²⁾ καὶ κατωτ. «ὅτι τὰ ἐνδοξα ὕλη τυγχάνει τῷ ῥήτορι καὶ δέχεται ταῦτα ὡς ἀληθῆ· τοῦτο γὰρ στοιχεῖον τῆς τέχνης. ὥστε οὐ περιεργάζεται τὴν φύσιν· ἴδιον γὰρ τοῦτο φιλοσοφίας. . . οὕτω γοῦν καὶ τὰ μυθικὰ τῶν διηγημάτων κατασκευάζομεν καὶ ἀνασκευάζομεν ὡς εἰς ἐκάτερον διδόντα τὴν ἐπιχείρησιν τῷ τυγχάνειν ἀμφίδοξα· τῇ μὲν γὰρ ῥύσει τῆς ὕλης ὑπάρχει ψευδῆ, τῇ δὲ δόξῃ τῶν εἰπόντων ὡς ἀληθῆ παρὰ τῶν λεγόντων καὶ ἀκουόντων παραλαμβάνεται.» (σ. 31—32)

«Περὶ τῆς ὕλης τῆς ῥητορικῆς»

«Ὅτι μὲν πάση ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ ὑποκείμενον ἴδιον ἀποκεκλήρωται πρόδηλον· καὶ γὰρ ἄνευ ὑποκειμένου καὶ προσηκούσης ὕλης οὐδεμία τῶν ἐπιστημῶν ἢ τεχνῶν τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν προβάλλεται· οἷον ἡ ἀριθμητικὴ τὸν ἀριθμὸν ὑποκείμενον ἔσχηκεν, ἡ φυσικὴ τὸ φυσικὸν σῶμα, ἡ γεωμετρία τὸ συνεχὲς ποσόν· ἔστι δὲ καὶ τις τέχνη ἢ ὡς ἄλλως εἴποι τις ἐπιστήμη, ἣτις καὶ περὶ πάσας ἐκτείνεται τὰς

1. Ἐνταῦθα μᾶς διδεται πλήρως ὁ ὅρος: «Προγύμνασμα ἔστιν ἀσκήσις μετρίων πρὸς μεζόνων ἐπίθρῳσιν πραγμάτων, ἢ οὕτως, εἰσαγωγικὴ τριβὴ διὰ λόγων τῶν κατὰ τὴν ῥητορικὴν μερῶν καὶ εἰδῶν χρήσιμά τινα προασκουμένη... ἐπειδὴ οὐ πρὸς πάντα ὁμοῦ κατὰ τὴν ῥητορικὴν μέρη ἢ εἶδη, ἀλλὰ πρὸς ἕκαστον τῶν μερῶν ἢ εἰδῶν, ἰδίως τοῖς προγυμνάσμασι γυμναζόμεθα». ὅθεν καὶ ὁ Σαρδιανὸς τὸ προγύμνασμα μικρὰν ῥητορικὴν λέγει (σ. 3, 7).

2. Σαρδιανός, «Εἰς Ἀφθονίου Προγυμνάσματα». VIII ἑγκώμιον, *Kabe*, σ. 126, 23.

ἐπιστήμας καὶ τὰ ἰδιάζοντα ἐκάστη ὑποκείμενα τῷ τρόπῳ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐργασίας ἐνοποιεῖ καὶ οἰκεῖον αὐτῆς ὑποκείμενον ἀπεργάζεται· οἷόν ἐστιν ἡ διαλεκτική. ὡσαύτως καὶ ἡ ρητορική ὑποκείμενον ἔχει καὶ ὕλην ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ, ἐκεῖνο περὶ ὃ τὸ πείθειν ἐφοίσκεται. καὶ ὅλως οὐκ ἔσχηκεν ὑποκείμενον ἴδιον· φαίνεται γὰρ τῶν φιλοσόφων οἱ πάσαι ταύτη κατὰ κόρον χρησάμενοι⁽²⁾ ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν συγγράμμασιν· ἰδιαίτερον ὅμως ὑποκείμενον ταύτης τὰ πολιτικά ζητήματα φαίνεται. κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει τῆς διαλεκτικῆς, καθ' ὅσον ἐκείνη ὁμοίως πλανᾶται περὶ τὰς ἐπιστήμας πάσας, αὕτη δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὰ πολιτικά ζητήματα·⁽³⁾ τὶ δὲ ἐστὶ πολιτικὸν ζήτημα ἐφεξῆς ῥηθήσεται».

«Περὶ τέλους»

«Τὸ δὲ τῆς ῥητορικῆς τέλος ἀπὸ τοῦ ὅρου καταφανὲς γίνεται. τέλος γὰρ ῥητορικῆς τὸ πείσαι ἢ γοῦν τὸ πιθανῶς εἰπεῖν.⁽¹⁾ καὶ γὰρ, εἰ καὶ μὴ πείσει, ἀρκεῖ τὸ καὶ μόναις πιθαναῖς μεθόδοις χρήσασθαι. ὥσπερ γὰρ ὁ ἰατρός κἂν μὴ ὑγιάσῃ, οὐχ ἦττον ἐστὶν ἰατρός ταῖς ὑγιαστικαῖς μεθόδοις χρησάμενος. οὕτω καὶ ὁ ῥήτωρ, κἂν μὴ πείσῃ, οὐχ ἦττιόν ἐστι ῥήτωρ, καὶ τοῦ τέλους ἐπήβολος διὰ τὸ πιθαναῖς μόνον ἐφόδοις χρήσασθαι· τὸ γὰρ μὴ πείθειν ἐνίοτε συμβαίνει διὰ τὸ τὴν ψυχὴν αὐτοκίνητον εἶναι καὶ αὐτεξούσιον καὶ αὐτοπροαίρετον, καὶ μᾶλλον ἐπιρρεπῶς ἔχουσιν περὶ τὸ τῇ οἰκείᾳ βουλῇ πείθεσθαι ἢ ἐτέρων.⁽²⁾ διαφέρει δὲ τὸ τέλος τῆς ῥητορικῆς τοῦ ἔργου τοῦ κατὰ ῥήτορας, ὅτι τὸ μὲν ἔργον ἀνάγκη γίνεσθαι, οἷον τὸ χρῆσθαι μεθόδοις πιθαναῖς τὸν ῥήτορα καὶ λέγειν καλῶς πρὸς πειθῶ, τὸ δὲ τέλος, ὅπερ ἐστὶ τὸ πείσαι, εἰ καὶ ἐνίοτε οὐ γίνεται, διὰ τοῦτο ἡ τῆς ῥητορικῆς ἀξία οὐ διαλυμαίνεται· ὅτι δὲ καὶ ἐπωφελὲς ἡ ῥητορική καιάδηλον πᾶσι. πείθουσα καὶ εἰς ἓν συλλέγουσα τὰς μεμερισμένας ψυχὰς τῇ βουλήσει, ψυχὴ ταῖς πολιτείαις γίνεται, ἐν μὲν

2. «χρησάμενοι», ἄνευ ἀποδόσεως. φαίνεται ἐξέπεσε τὸ ρῆμα.

3. Κατὰ Ἰω. Δοξαπατρίν (*sic*) «διαφέρει γὰρ τῆς διαλεκτικῆς τῇ τε ὕλῃ καὶ τοῖς ὀργάνοις· τῇ μὲν ὕλῃ, ὅτι ἡ μὲν ρητορική ὕλην ἔχει τὰ πολιτικά, ἡ δὲ διαλεκτική περὶ πάντων ἀπλῶς, ὥς τισι δοκεῖ, διαλεχθήσεται». («Εἰς Ἀφθονίου προγυμνάσματα», *Rabe*, σ. 104,6).

1. Κατὰ Σαρδ. εἰς Ἀφθον. Προγ. «τέλους γὰρ ὄντος αὐτῷ τοῦ πείθειν, οὐχ οἷόν τε τυχεῖν ἄνευ τοῦ πιθανοῦ» (σ. 24, 10). Κάλλιον κατὰ Τροφώνιον: «Φέρονται δὲ ὅρισμοί τῆς ρητορικῆς... πλείονες, ἀλλ' ὃ γε κυρίως ὁρισμὸς οὗτός ἐστι «ρητορική ἐστὶ τέχνη περὶ λόγου δύναμιν ἐν πράγματι πολιτικῷ τέλος ἔχουσα τὸ πιθανῶς εἰπεῖν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον» (*Proleg.* σ. 11, 7) καὶ τὸ ἀπλούστερον: «τοῦτο γὰρ ἐστὶ τέλος τῆς ρητορικῆς τὸ πιθανῶς εἰπεῖν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον» (13, 12).

2. Ὁλόκληρον εἶναι εἰλημμένον ἐκ τῶν προλεγομένων τῆς τέχνης ρητορικῆς· Ἀνωνύμου «Τέλος δὲ τῆς ρητορικῆς οὐ τὸ ἀπλῶς πείσαι, ἀλλὰ τὸ πιθαναῖς χρήσασθαι μεθόδοις. ὥσπερ γὰρ ὁ ἰατρός, κἂν μὴ ὑγιάσῃ, ταῖς ὑγιαστικαῖς χρήσεται μεθόδοις, ἐστὶν ἰατρός· καὶ ὁ φιλόσοφος, κἂν μὴ πάντας ποιήσῃ καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, πάλιν ἐστὶ φιλόσοφος. οὕτω καὶ ὁ ῥήτωρ, κἂν μὴ πείσῃ, πιθαναῖς δὲ χρήσεται μεθόδοις, ἐστὶ ῥήτωρ. εἰκότως δὲ συμβαίνει τῇ τε ἰατρῇ μὴ ὑγιάζειν ἀεὶ καὶ τῇ φιλοσοφῇ καὶ τῇ ῥητορίᾳ, τῇ μὲν μὴ ποιεῖν, τῇ δὲ μὴ πείθειν· ὑπόκειται γὰρ ψυχῇ αὐτοπροαίρετος, αὐτοκίνητος, αὐτεξούσιος, παλμβολός (*sic*), ὁ ἄττον ἀπὸ ἐτέρου εἰς ἕτερον μεταπίπτουσα καὶ μᾶλλον ἐπιρρεπῶς ἔχουσα πρὸς τὸ ἑαυτῇ πείθεσθαι ἢ ἐτέροις» (*Proleg. Rabe*, σ. 32—33).

τοῖς δικαστηρίοις ἐπίγνωνσιν τίκτουςα τῶν ἀληθῶν καὶ δικαίων, ἐν δὲ ταῖς ἐκκλησίαις τῶν συμφερόντων, ἐν δὲ τοῖς θεάτροις τῶν καλῶν, πρὸς πάντα τὰ ἀντικείμενα βοηθοῦσα διὰ λόγου καὶ εὖρεσιν δωρουμένη λόγων πρὸς πᾶσαν ἐπιστήμην χρησιμεύουσιν».(¹)

Τὰ εἶδη τοῦ ρητορικοῦ λόγου

Κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ σπουδαιότερον κεφάλαιον τῆς ρητορικῆς εἶναι τὰ εἶδη τοῦ λόγου διὸ καὶ εἰς αὐτὸ συμφωνοῦσι πάντες οἱ γράψαντες εἰς τὰ τρία εἶδη καὶ υποδιαιρέσεις μόνον ἔχομεν. Ὁ Σαρδιανὸς εἰς τὸ περὶ ψόγου κεφάλαιον προτάσων τὸν τοῦ Ἀφθονίου ὀρισμὸν «ψόγος ἐστὶ λόγος ἐκθετικὸς τῶν προσόντων κακῶν» φιλοσοφεῖ ὡς ἑξῆς: «Προτάσσεται ὁ ὀρισμὸς ἐκάστου γυμνάσματος παρὰ Ἀφθονίου καὶ Ἑρμογένους τῶν εἰδῶν αὐτοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως δι' αἰτίαν τοιαύτην, ὅτι ὁ μὲν ὀρισμὸς ἀναλογεῖ τῇ μονάδι, ἡ δὲ διαίρεσις τῇ πλήθει· τοῦλάχιστον γὰρ ἡ διαίρεσις ὁρᾶται εἰς δύο γινομένη· ἐπειδὴ οὖν ἡ μονὰς παντός ἀριθμοῦ προτερεύει, χάριν τούτου καὶ ὁ ἀναλογὼν αὐτῇ ὅρος προηγείται τῆς διαιρέσεως· ἐκάστου δὲ εἶδους ρητορικοῦ διαιρουμένου διχῇ τοῦ μὲν δικανικοῦ εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν, τοῦ δὲ συμβουλευτικοῦ εἰς τὸ αἰρετόν καὶ τὸ φευκτόν, ἀκολουθῶς καὶ τὸ ἐγκωμιαστικόν εἶδος, ὃ πανηγυρικὸν ἐκάλουν οἱ παλαιοί, διήρηται εἰς τὸ ὁμῶνυμον λεγόμενον ἐγκώμιον καὶ τὸ ἐναντίον εἰς ψόγον· ὥστε καὶ ὁ ψόγος ὑποπίπτων τῷ γένει ἐγκώμιον κατὰ γένος κληθήσεται· τὰ εἶδη γὰρ ὑποπίπτει τοῖς γένεσιν. ἐπεὶ οὖν εἶδη τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ μέρους τῆς ρητορικῆς ὁ ψόγος καὶ τὸ ἐγκώμιον, εἰκότως καὶ τὰ εἶδη τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν, οἷς καὶ τὰ γένη, κληθήσεται, . . αὐτίκα τὸ ὅξος παρά τισι γλυκὺ εὐφρόμως προσαγορεύεται». (σ. 167).

Περὶ τῶν γενῶν τῆς ρητορικῆς(²)

«Διορισθέντων οὕτω τῶν τε μερῶν τῆς ῥητορικῆς, τῆς ὕλης αὐτῆς, καὶ τοῦ τέλους καὶ συμφέροντος, ἑπομένον ἂν εἴη διαλαβεῖν καὶ περὶ τῶν γενῶν αὐτῆς. Τριῶν οὖν ὄντων τῶν τῆς ψυχῆς μορίων, λογικοῦ, θυμικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ, ἀφ' ἐκάστου τούτων ἓν γένος τῆς ῥητορικῆς προσελήλυθε»(³) ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ λογικοῦ τὸ

1. Βλ. γενικώτερα περὶ τῆς ἀξίας τῆς ρητορικῆς αὐτ. σ. 61, 26, 68, 7.

2. Τὰ γένη τῆς ρητορικῆς εἶδη μᾶλλον ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ὡς γράφει καὶ ὁ Πάριος «λέγεται γὰρ ἐκάτερα»(σ. 41). Ἐν τούτοις ὁ Μαρκελλίνος γράφει περὶ διαφορᾶς αὐτῶν: «μάθωμεν τί ἐστὶ γένος καὶ τί εἶδος καὶ τί διαφορὰ κτλ» (*Proleg.* 276, 14 ἐ. πρβλ. 34, 5). Ἄλλοι τὰς υποδιαιρέσεις ἐκάλουν εἶδη (Πάριος, σ. 41).

3. «Τρία τοίνυν τὰ ἀνωτάτω εἶδη τῆς ρητορικῆς, συμβουλευτικόν, δικανικόν, πανηγυρικόν, καὶ συμβουλευτικόν μὲν ἐστὶ, δι' οὗ συμβουλεύομεν τὰ πρόσφορα γενέσθαι, δικανικόν δὲ δι' οὗ τὰς ἀμφισβητήσεις διακρίνομεν, πανηγυρικόν δὲ δι' οὗ τοὺς ἐπαινουμένους ἢ

πανηγυρικόν· ὁ γὰρ πανηγυρίζων λόγῳ κέχρηται ἡρέμῳ καὶ ὑπ' οὐδενὸς ταραττομένῳ πάθους· ἐν γὰρ τοῖς ἄλλοις γένεσι πάθη ἐμπεριέχεται. τὸ δὲ δικανικόν ἀπὸ τοῦ θυμικοῦ κατηγορία γὰρ ἐνταῦθα καὶ λοιδορία κατὰ τοῦ φεύγοντος ἐξ ὧν ὀργὴ προσγίνεται καὶ θυμός. ἀπὸ δὲ τοῦ ἐνθυμητικοῦ τὸ συμβουλευτικόν· ἐξ ἐπιθυμίας γὰρ ὀρμάται, ὁ συμβουλεύειν ἐθέλων ἢ συμβουλεύεσθαι, καίτοι καὶ τῶν τριῶν τούτων διαλόγων τὴν κύρωσιν εἰληχότων, ἔμπης ἕκαστον τούτων, ἃ ρ' ἥς ἕξεως ἐκινήθη τὴν προσηγορίαν ἐκληρώσατο· ἐν μὲν γὰρ τῷ δικανικῷ, θυμὸς καὶ ὀργή, ἐν δὲ τῷ συμβουλευτικῷ, ἐπιθυμία, ἐν δὲ τῷ πανηγυρικῷ ἦτοι ἐπιδεικτικῷ, ὁ λογιστικὸς λόγος αἰτία καθίσταται.⁽¹⁾ ὅθεν τὰ ἀνωτάτω τῆς ῥητορικῆς γένη εἵτουν εἶδη τρία εἰσὶ : δικανικόν, συμβουλευτικόν καὶ πανηγυρικόν εἵτουν⁽²⁾ ἐπιδεικτικόν, καὶ δικανικὸν μὲν ἔστι, δι' οὗ τὰς ἀμφισβητήσεις διακρίνομεν, ὅπερ διαιρεῖται εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν· τέλος δὲ τούτων τὸ δίκαιον, χρόνος ὁ παρεληλυθὼς τόπος τὰ δικαστήρια, πρόσωπον οἱ δικασταί, αἰτία ὁ θυμός. συμβουλευτικὸν δὲ ἔστι, δι' οὗ τὰ πρόσφορα συμβουλεύομεν, οὗ διαιρουμένου εἰς προτροπὴν καὶ ἀποτροπὴν τέλος τὸ συμφέρον, χρόνος ὁ μέλλων, τόπος αἱ ἐκκλησίαι, πρόσωπα οἱ συμβουλευταί, αἰτία ἡ ἐπιθυμία. ὡσαύτως καὶ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ διαιρουμένου εἰς ἐγκώμιον καὶ ψόγον τέλος τὸ καλόν, χρόνος ὁ ἐνεστώς, τόπος τὰ θέατρα, καταχρηστικῶς δὲ παστάδες καὶ τάφοι, πρόσωπα οἱ θεαταὶ ἦτοι ἐκκλησίαι, αἰτία ὁ λόγος.⁽³⁾ Ἰστέον ὅτι τῆς ῥητορικῆς κατὰ πέντε τρόπους ἐκλαμβάνομένης, μιὰ μὲν ἔστιν ἡ Αἵ καὶ κυριωτάτη, ἡ

φεγομένους δημοσιεύομεν· διαιρεῖται δὲ τὸ συμβουλευτικόν εἰς προτροπὴν καὶ ἀποτροπὴν, τὸ δὲ δικανικόν εἰς δύο, κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν, τὸ δὲ πανηγυρικόν εἰς δύο, εἰς ἔπαινον καὶ ψόγον» (αδτ. σ. 33—4). Συντομώτατα παρὰ Σαρδιανῷ 11,15 καὶ συνολικῶς: «ἐπαινοῦμεν τὰ καλὰ καὶ κατηγοροῦμεν τῶν κακῶν καὶ προτρέπομεν ἢ ἀποτρέπομεν, ὡς ἀπὸ τούτων ἔχοντες καταλαμβάνειν τὸν νέον τῶν [τριῶν] τῶν ῥητορικῶν εἰδῶν» σ. 34,5. Παραθέτομεν τὰ παράλληλα χωρία ὅχι πρὸς ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς «Λευχειμονούσης ῥητορικῆς» δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὸν Ἀφθόνιον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ῥήτορας καὶ σχολιαστὰς, τοῦθ' ὅπερ ἀπ' ἀρχῆς ὑπεστηρίξαμεν, καὶ εἰς τοῦτο ἠκολούθησε τῇ ὁδῷ καὶ τῷ παραδείγματι τῶν παλαιῶν.

1. «Φύεσθαι δὲ τὰ εἶδη ταῦτα τιγὲς βούλονται· ἐκ τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς· οἷον τὸ μὲν δικανικόν ἐκ τοῦ θυμικοῦ· ἡ μὲν γὰρ κατηγορία ὀργὴν καὶ θυμὸν ριπίζει κατὰ τοῦ φεύγοντος... Τὸ δὲ συμβουλευτικόν ἐκ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ· ἐξ ἐπιθυμίας γὰρ τοῦ τινος τυχεῖν ἀγαθοῦ ἐπὶ τὸ συμβουλεύεσθαι κινεῖται πᾶς ἄνθρωπος· τὸ δὲ πανηγυρικόν ἐκ τοῦ λογιστικοῦ ἡρτῆται... ἅτε διὰ λόγου γινόμενον καὶ μέχρι λόγων ἰστάμενον» (Πάριος, «Προγυμνάσματα Ἑρμογένους», σ. 42).

2. Εἵτουν, ὁ διαζευκτικὸς οὗτος σύνδεσμος εἶναι τοῦ παρακμάζοντος ἐλληνισμοῦ καὶ δὲν εἶναι ἀποτεθησαυρισμένος ἐν τοῖς Λεξικοῖς· ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ εἶτε οὖν καὶ ἀναδιβάλλει τὸν τόνον, διότι ὑπερισχύει τὸ εἶτε, ὅπως ἐν τῷ οὐκ οὖν (=ὄχι λοιπὸν) παρὰ τὸ οὐκοῦν (λοιπὸν).

3. Τὸ μέρος τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ «περὶ στάσεων» βιβλίον τοῦ Ἑρμογένους: «Τρία τοίνυν τὰ ἀνωτέρω εἶδη τῆς ῥητορικῆς, συμβουλευτικόν, δικανικόν, πανηγυρικόν, καὶ ἔστι συμβουλευτικὸν μὲν, δι' οὗ συμβουλεύομεν τὰ πρόσφορα γενέσθαι, δικανικόν δέ, δι' οὗ τὰς ἀμφισβητήσεις διακρίνομεν, πανηγυρικόν δέ, δι' οὗ τοὺς ἐπαινοὺς καὶ τοὺς ψόγους δημοσιεύομεν, διαιρεῖται δὲ τὸ συμβουλευτικόν εἰς δύο, εἰς προτροπὴν καὶ ἀποτροπὴν, τὸ δικαστικόν εἰς δύο, εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν, τὸ δὲ πανηγυρικόν ὁμοίως εἰς ἔπαινον καὶ ψόγον» (Proleg. Rabe, σ.327,11).

τῇ φιλοσοφίᾳ ἀντίστροφος, ἣ ἐχρήσατο Πυθαγόρας, Σωκράτης καὶ Πλάτων· εἰ γὰρ περὶ τῶν ἐχόντων ἀεὶ ὡσαύτως πραγμάτων τοὺς λόγους ἐποιοῦντο οἱ φιλόσοφοι, ἀλλ' οὖν πειθοῖ τινα κεχρημένοι⁽¹⁾· ἀμήχανον γὰρ καὶ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ὁμολογούμενον χωρὶς πειθοῦς ἀποδεῖξαι. Βα, δέ ἐστιν ἡ ἀντίστροφος τῇ πολιτικῇ, ἣς ἡγήσατο Μιλτιάδης καὶ Κίμων καὶ Θεμιστοκλῆς. Κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει πολιτικὴ τῆς κατὰ φιλοσοφίαν ἀντιστρέφου, ὅτι ἡ μὲν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀντίστροφος περὶ τῶν καθόλου διαλαμβάνει, ἡ δὲ τῇ πολιτικῇ,⁽²⁾ περὶ τῶν τῇ πολιτείᾳ μόνον συμφερόντων πραγμάτων. Γη, δὲ ἡ ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ· διαφέρει δὲ διαλεκτικὴ ῥητορικῆς, ὅτι ἡ μὲν πολιτικὴ κατὰ πᾶσαι καὶ ἀπόκριον ποιεῖται τὴν ζήτησιν, καὶ συλλογιστικῶς, ἡ δὲ ῥητορικὴ διεξοδικῶς περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἐνθυμηματικῶς· ἡγήσαντο δὲ ταύτης Δημοσθένης τε καὶ Λυκοῦργος καὶ ἄλλοι. Δη, ἡ ἀντίστροφος τῇ συκοφαντικῇ ἣς ἡγήσατο Ἀριστογείων καὶ Ἡγήμων, τέλος δὲ τὸ ψεῦδος ἐσχηκυῖα. Εη, ἡ κολακευτικὴ, ἣς ἡγήσατο Δημάδης τε καὶ Ἀριστιόδημος. Τεῖγαροῦν τοσούτων ὄντων εἰδῶν τῆς ῥητορικῆς ἡμεῖς σὺν θεῷ τὴν Γην μετερχόμεθα, τὴν ἀντίστροφον τῇ διαλεκτικῇ, ἣς Δημοσθένης ἡγήσατο»⁽³⁾

«Περὶ πολιτειῶν»

«Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ πολιτεία τῇ ῥητορικῇ ὑπόκειται καὶ αἱ ταύτῃ ἐπιφυόμεναι ὑποθέσεις, αἱ καὶ στάσεις καὶ ζητήματα λέγονται, τῇ ῥητορικῇ διευθετοῦνται, ἀνάγκη εἶπεν καὶ περὶ πολιτειῶν.»

«Ἔστι τοίνυν πολιτεία ἀρχὴ καὶ συνήθεια πραγμάτων⁽⁴⁾, καθ' ἣς δέον πολιτεῦσθαι καὶ ζῆν πάντας τοὺς βιοῦντας⁽⁵⁾ ἢ καὶ πεισθέντας ἀνθρώπους. εἰσὶ δὲ αἱ ἀνωτάτω πολιτεῖαι τρεῖς, ὧν κατ' ἐκπτώσιν ἀναφύονται ἕτεραι τρεῖς. ἀλλ' ἵνα τὸ λεγόμενον σαφὲς γένηται,⁽⁶⁾ οὕτω διαιρετέον. ἐν ἐκάστη πολιτείᾳ ἢ ἓνα⁽⁷⁾ ἄρχειν δεῖν ἢ ὀλίγους ἢ πάντας· καὶ οὗτοι ἢ καλοὶ εἰσιν ἢ κακοί. καὶ εἰ μὲν εἰς ἄρχει καὶ ἐστὶν ἀγαθὸς ποιεῖ τὴν βασιλείαν, εἰ δὲ κακὸς ποιεῖ τὴν τυραννίδα. εἰ δὲ ἄρχουσιν ὀλίγοι καὶ ἀγαθοὶ ποιοῦσι τὴν ἀριστοκρατίαν, εἰ δὲ πάντες ἄρχουσι, οἱ μὲν ἀγαθοί, ποιοῦσι τὴν δημοκρατίαν οἱ δὲ κακοί, ποιοῦσι τὴν ὀχλοκρατίαν».

1. Πρόθεσις: «τοὺς λόγους ἐποιοῦντο».

2. «ἡ δὲ τῇ πολιτικῇ» γράφ. ἡ δὲ πολιτικῇ.

3. Τὸ μέρος τοῦτο περιλαμβάνον τοὺς 5 τρόπους τῆς ῥητορικῆς σχεδὸν κατὰ λέξιν πλὴν τῆς φράσεως: «τέλος δὲ τὸ ψεῦδος ἐσχηκυῖα» ἐκ τῶν «Προλεγομένων τῆς ῥητορικῆς τέχνης» τοῦ Ἀνωνύμου (*Proleg. Rabe*, σ. 37—38). Ἐκεῖ λέγει τὸ «συλλογιστικῶς».

4. Καὶ τὰ περὶ πολιτειῶν εἶναι εἰλημμένα κατὰ λέξιν σχεδὸν ἐκ τοῦ Ἀνωνύμου· θὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα τὰς ὀλίγας σπουδαίας διαφορὰς. ἃς ἐπήνεγκεν ὁ Παπαδασιλόπουλος.

5. βιοῦντας. Ἀνών. βιασθέντας.

6. ἵνα δὲ ἡμῖν ἐκ διαιρέσεως φανερόν γένηται.

7. ἀνάγκη ἓνα.

Περὶ διαφορᾶς τῶν πολιτειῶν

«Διαφέρουσι δὲ αὗται αἱ πολιτεῖαι ἀλλήλων, ὅτι ὁ μὲν βασιλεὺς νόμοις πειθόμενος ποιεῖ βασιλείαν ζητῶν τὸ λυσιτελεῖν τῶν ἀρχομένων καὶ οὐ τὸ ἑαυτοῦ, καὶ εὐεργεσίας ἀεὶ προσανέχων· ὁ δὲ τύραννος μὴ πειθόμενος τοῖς πρὸ αὐτοῦ νόμοις, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ χρησίμον ζητῶν καὶ οὐ τὸ τῶν ἀρχομένων, ποιεῖ τυραννίδα·⁽¹⁾ ὅθεν καὶ τὸ τοῦ... βασιλέως μὲν τρόπος ὁ νόμος, τυράννου δὲ νόμος ὁ τρόπος. Ἐν δὲ ἀριστοκρατίᾳ οἱ ἄριστοι κατὰ τὰς γνώμας ἀρχοῦσι καὶ τὸ τῆς πολιτείας λυσιτελεῖν, ἀλλ' οὐ τὸ ἑαυτῶν ἀτιμῶς ζητοῦσιν· ἐν δὲ τῇ ὀλιγαρχίᾳ οἱ πλουσιώτατοι καὶ δυνάσται τὸ ἑαυτῶν μᾶλλον ζητοῦντες λυσιτελεῖν· ἡ δὲ δημοκρατία διαφέρει τῆς ὀχλοκρατίας, ὅτι ἐν μὲν τῇ δημοκρατίᾳ κατὰ νόμους καὶ ψηφίσματα καὶ ἀρχὰς καὶ τάξεις πολιτεύονται πάντες, ἐν δὲ τῇ ὀχλοκρατίᾳ ἀνόμως, ἀτάκτως, ἀνάρχως ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ ζητῶν»⁽²⁾.

Περὶ στάσεων

«Τῶν πέντε μερῶν τῆς ρητορικῆς, τὰ μὲν μεθόδου καὶ ὁδηγίας δεῖται, οἷον εὗρεσις, διάθεσις, καὶ ἐρμηνεία, τὰ δὲ ἥμιστα, οἷον μνήμη καὶ ὑπόκρισις, καὶ ὧν ἐν τῇ τάξει Ἀη ἐστὶν ἡ εὗρεσις· ἐστὶ δὲ ἡ εὗρεσις μέρος ρητορικῆς ἐν παντὶ γένει παρέρχον τὸ ζήτημα, τὰ κεφάλαια, τὴν τῶν κεφαλαίων ἀπόδειξιν καὶ τοῦ λόγου τὰ μέρη. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷ περὶ εὐρέσεως τὸν Ἀον τόπον εἰλήχασιν αἱ στάσεις, ἥτοι τὸ ζήτημα, ἀναγκαῖον περὶ τῶν στάσεων διαλαβεῖν. Στάσις τοίνυν λέγεται ἀπὸ τοῦ στασιάζειν τοὺς ἀνταγωνιζομένους, ὡς δηλοῖ τὸ ὄνομα· ἢ ἀπὸ τοῦ ἐστάναι τούτων ἑκάτερον ἐπὶ τοῖς οἰκείοις δικαιολογήμασι, καθάπερ ἐπὶ τινος ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίας κρηπίδος. Ἔστι δὲ στάσις ζήτημα ἐν ᾧ κεῖται ὁ τῶν ἐναντίων ἁγῶν τοῦτε κατηγοροῦντος καὶ τοῦ ἀπολογουμένου· οἷον Τεῦκρος φησὶ πρὸς τὸν Ἰθακήσιον, ἀπέκτεινας, ὦ Ὀδυσσεῦ, τὸν ἐμὸν ἀδελφὸν Αἴαντα· ὁ δὲ φησὶν οὐκ ἀπέκτεινα. ἐκ τούτου ἐγείρεται ἡ στάσις ἥτοι ζήτημα, εἶπερ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπέκτεινεν Αἴαντα, ὅλλ' ἐπείπερ ἡ στάσις ἐστὶ ζήτημα, ὁρθέον ἂν εἴη καὶ περὶ ζητήματος. ἔστι δὲ ζήτημα ἀμφισβήτησις λογικὴ ἐπὶ μέρους ἐκ τῶν παρ' ἑκάστοις κειμένων νόμων, ἢ ἐθῶν περὶ τοῦ νομισθέντος δικαίου ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ συμφέροντος ἢ καὶ πάντων ἅμα ἢ τινων. Ἐν τούτῳ τῷ ὄρω τὸ μὲν ἀμφισβήτησις λόγον ἔχει γένους τὰ δὲ λοιπὰ διαφορᾶς. λέγεται λογικὴ πρὸς διαφορὰν τῆς τῶν ἀθλητῶν ἀμφισβήτησεως διὰ χειρῶν ἀγωνιζομένων περὶ στεφάνου καὶ τῶν στρατιωτῶν δι' ὅπλων περὶ λαφύρου. τὸ δὲ ἐπὶ μέρους εἴρηται

1. *Proleg.* σ. 41. «Διαφέρει δὲ βασιλεῖα τυραννίδος, ὅτι ὁ μὲν βασιλεὺς νόμοις πείθεται καὶ τὸ τῶν ἀρχομένων λυσιτελεῖν, οὐ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ, ὁ δὲ τύραννος οὔτε πείθεται τοῖς νόμοις τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ χρησίμος ζητεῖ καὶ αὐτὸ τῶν ἀρχομένων».

2. αὐτ. σ. 40: «Ταύτη διαφέρει ὀχλοκρατία δημοκρατίας, ὅτι ἐν μὲν τῇ δημοκρατίᾳ, κατὰ νόμους καὶ ψηφίσματα καὶ ἀρχὰς καὶ τάξεις πολιτεύονται πάντες, ἐν δὲ τῇ ὀχλοκρατίᾳ ἀνόμως, ἀτάκτως, ἀνάρχως πᾶς ὁ δῆμος συμφέρει τὸ δεῖν κρατεῖν ἐθέλειν τῶν πραγμάτων. Διαφέρει δὲ ὀλιγαρχία ἀριστοκρατίας, ὅτι ἐν μὲν τῇ ἀριστοκρατίᾳ, οἱ ἄριστοι τὰς γνώμας ἀρχοῦσι καὶ τὸ τῆς πολιτείας, οὐ τὸ ἑαυτῶν λυσιτελεῖν ζητοῦσιν, ἐν δὲ τῇ ὀλιγαρχίᾳ οἱ πλουσιώτατοι καὶ δυνάσται καὶ τὸ λυσιτελεῖν τὸ ἑαυτῶν ζητοῦντες, οὐ τὸ τῶν ἀρχομένων». (Προλεγόμενα τῆς τέχνης ρητορικῆς ἀνώνυμα).

πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν φιλοσοφικῶν ἀμφισβητήσεων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν καθόλου, οἷον ἐστὶ κίνησις, κενὸν καὶ τὰ τοιαῦτα, τῶν δὲ παρ' ἐκάστοις κειμένων, ὅτι Ἀθηναῖοι τοῖς Σόλωνος καὶ Λακεδαιμόνισι τοῖς Λυκούργου ἐχρῶντο νόμοις· τὸ δὲ νομισθέντος εἴρηται, ὅτι ἕκαστος τῶν ἀμφισβητούντων τὸ δοκοῦν νόμιμον οἶεται, τὸ δὲ πάντων ἅμα ἢ ἐνίων εἴρηται, ὅτι τὸ πολιτικὸν ζήτημα ὅλον οὖν καλὸν καὶ συμφέρον καὶ δίκαιον ἐστίν, ἢ ἐν τούτων ἢ καὶ δύο. ἔστι δὲ νόμος κοσμητικὴ τῶν ἐν τῇ πόλει πραγμάτων καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστου ἀπονεμητικῆ. τὸ δὲ ἔθος ἐστὶ συνήθεια ἄγραφος ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων συνιστάμενον οἷον τὸ παρ' Ἀθηναίοις τετιγοφορεῖν⁽¹⁾ κακεῖνο ἡμᾶς ἐπίστασθαι δεόν, ὅτι ἐν μὲν τῷ πανηγυρικῷ γένει ἐν καὶ μόνον ἀναφύεται ζήτημα δηλονότι· ὅτι οὗτος ἐπαίνου ἐστὶν ἄξιος ἢ οὐ; ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ συμβουλευτικῷ τοῦτο πρακτέον ἢ οὐ; ἐν δὲ τῷ δικανικῷ πολλὰ καὶ διάφορα τὰ ζητήματα, ἅπερ καὶ σιτάσεις καλεῖται⁽²⁾.

Ἄλλα τοῦ Παπαβασιλοπούλου συγγράμματα.

γ. Ῥητορικὴ ἀπλῶς ἐπιγραφομένη: «Στοιχεῖα ῥητορικῆς».

Σώζεται ἐν κώδιξιν Ἰδύρων μονῆς 110 (χειρὶ Νεοφύτου). 237, φ. 24α 136 248, φ. 269α—416β ἐν τισιν κώδιξιν εὐρίσκεται χωρὶς τὸ «Προοίμιον εἰς τὴν ῥητορικὴν τέχνην» (Καταλ. συνοπτικὸς τῶν ἐν Ρουμανίᾳ ἑλλήν. χειρογράφων ὑπὸ Κ. Ἑρμιπτοσεάνου ἐν τῇ εἰκροσιπενταετηρίδι τοῦ ἑλλ. φιλολ. Συλλόγου ΚΠόλεως, ἀριθ. 21, σ. 97, 78, σ. 98 καὶ ἀνωνύμως ἀριθ. 335, σ. 100, 378, σ. 101). Κώδ. Ἀχαδ.

1. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ὡς σόμβολον τῆς αὐτοχθονίας αὐτῶν ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χρυσοῦν τέτιγα.

2. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος τοῦ Παπαβασιλοπούλου δὲν ὑπάρχει αὐτοῦσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ῥήτορι καὶ σχολιασταῖς. Εἶναι σύνθεσις αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Οὕτως ἐπραξε καὶ ὁ Πάριος προτάξας εἰς τὸν Ἑρμογένην «Προλεγόμενα εἰς ἅπασαν τὴν ῥητορικὴν πραγματείαν ἐκ τῶν ἀρχαίων τεχνολογῶν συνοψισθέντα» (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 34 ε.).

Ἰστέον ὅτι πρῶτος ἐδηροφόρησε τοῖς Ἕλλησι τὸ ἐφόλκιον τῆς ῥητορικῆς, τοῦ «Ἀφθονίου» σοφιστοῖς τὰ προγυμνάσματα· Θεόφιλος ὁ Κορυθαλεύς, ἅπερ τύποις ἐξεδόθησαν τὸ 6' ἐν Μοσχόπολει 1744 εἰς τὸ περιώνυμον τυπογραφεῖον τοῦ Γρηγορίου ἱερομονάχου τοῦ Κωνσταντινίδου, πρῶτον τοῦτο συσταθὲν ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ χερσονήσῳ ὡς παράρτημα τῆς ἐνδόξου «Νέας Ἀκαδημείας». Τὸ ἀκτινοβολῆσαν ἐνταῦθα φῶς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἦτο μὲν πρόσκαιρον, ἀλλ' ἀρκετόν, ὥστε νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἑλλην. ἐπανάστασιν τοῦ 1773 (βλ. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου. Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς κτλ., Ἀθήναι, 1935 σ. 46—60). Ὁ τίτλος τοῦ πολλάκις ἐκδοθέντος τούτου χρησιμωτάτου βιβλίου ἔχει ὕδα: «Τοῦ σοφωτάτου κυρίου Θεοφίλου Κορυθαλέως τοῦ Ἀθηναίου... Περὶ ἐπιστολικῶν τύπων... ἐν οἷς περιέχονται καὶ ἐτέρων διδασκάλων ἐπιστολαὶ καὶ Ἀφθονίου προγυμνάσματα ἔτι τοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου περὶ ῥητορικῆς ἐκθέσεως». Τοῦ Ἀφθονίου σ. 73—173 (τὸ περὶ ρητ. ἐκθέσεως παραλείπεται).

Συμπέρασμα. Ἐξ ὧν εἶπμεν ἡ Λευχειμονοῦσα ῥητορικὴ ἀπεδείχθη ὅτι δὲν εἶναι μετὰφρασις, ἀλλ' ἔργον ἴδιον τοῦ Ἀναστασίου. Οἱ Ἱταλοί, ὡς μαρτυρεῖ ὁ 1192 (ἐκ. 131) κώδ. τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης, παρέφρασαν εἰς τὴν λατινικὴν τὸ κείμενον τοῦ Ἀφθονίου, τοὺς δὲ μύθους ἔθεσαν ἐν τέλει. Ἐν ἀρχῇ ἔχει γενικά τινα περὶ ῥητορικῆς, ἅπερ μικρὸν σχετίζονται πρὸς τὸν Ἀφθόνιον, ἔπειτα τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὧν τῆς ῥητορικῆς (ὅπως κάμνει καὶ ὁ Κορυθαλεύς). Εἶναι ταῦτα εὐλημμένα ἐκ τῆς α' ἐκδόσεως τῶν «Προλεγομένων». Ἡ φράσις καὶ τοῦ Ἀθηναίου κώδικος εἶναι ἑλληνίζουσα.

Βουκουρεστίου 65 ἐν τέλει: «Στοιχεῖα ῥητορικῆς», φ. 112^α: Κατὰ τὸ «ἁψνῆ», Μα-
 τίου 20». Οἱ κώδικες πάντες τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἡ ῥητορικὴ, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω,
 ἔσχε μεγίστην ἐπίδυσιν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐφημίσθη μεγάλως ἡ «Τέχνη
 ῥητορικῆς» τοῦ Βικεντίου Δαμωδοῦ 1759. Πρὸ αὐτοῦ δὲ «Ρητορικὴ» τοῦ καθηγη-
 τοῦ τοῦ ἐν Βενετίᾳ ἐλληνικοῦ σχολείου Φραγκίσκου Σκούφου ἐκδοθεῖσα τῷ 1681
 καὶ πολλῆς ὠφελείας πρόξενος γενομένη· ὁ Κων. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἐξέ-
 δοτο εἰς μικρὸν τεῦχος ἐν Βιέννῃ τῷ 1813 «Τέχνης ῥητορικῆς διδύα τρία». Εἰς
 τοὺς παλαιούς ἔθεσαν τέρμα δύο φιλόλογοι ὁ Νεοφ. Βάμβας (εἰς γ' ἐκδοσιν τῷ
 1856) (1) καὶ ὁ Χ. Παμπούπης γυμνασιάρχης ἐκδοὺς ὑπὸ τὸν καινοπρεπῆ τίτλον:
 «Πεζογραφικὴ καλλιλογία ἥτοι ῥητορικὴ καὶ ῥητορεία». Ἀθῆναι, 1857. Τὴν τῆς
 ῥητορικῆς διαίρεσιν εἶχεν ἐπινοήσῃ καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀναστάσιος καὶ ἔγραψε ἐκκλη-
 σιαστικὴν ῥητορικὴν ὡς ἱεροκλήρυξ τῆς Μ. ἐκκλησίας.

δ'. «Κρήνη δωδεκάκρουνος λίαν ὠφέλιμος διὰ τοὺς ἱεροκλήρους». Προσθήκη:
 Ἐν κώδικι 65 τῆς Ἀκαδημίας Βουκουρεστίου(2) προηγείται: «Λευχειμονούσα ῥητορι-
 κή εἴτουν Ἀφθονίου προγυμνάσματα ἐκ τῆς Λατίων ἀνθολογηθέντα φωνῆς καὶ ἐν
 ἐλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθέντα σπουδῇ καὶ πόνῳ Ἀναστασίου παπᾶ Βασιλοπού-
 λου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας διατρίβοντος χά-
 ριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων πρωτοπείρων μαθητῶν». Ἀκολουθεῖ ἡ ἀφιέρωσις
 εἰς τὸν Λαρίσσης Παρθένιον «ἐξαρχὸν δευτέρας Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος».
 εἶτα τὸ προοίμιον καὶ τὰ «Στοιχεῖα τῆς ῥητορικῆς»· ἔθεν δεδαιούται ὡς ἔργον τοῦ
 Ἀναστασίου. Λεπτομερῶς περιγράφεται ἡ Λευχειμονούσα καὶ ἐν κώδ. 123 Κοζά-
 νης (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 53).

Οἱ παλαιότεροι φιλόλογοι ἐγνώριζον ὅτι ἄνευ τῆς ῥητορικῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ
 διεισδύσωσι εἰς τὸ βάθος τῆς πλοκῆς τῶν ῥητορικῶν λόγων καὶ νὰ ἐννοήσωσι τοὺς
 ἀρχαίους ῥήτορας καὶ νὰ ἐρμηνεύσωσι αὐτοὺς δεόντως. Ὁ κράτιστος τῶν νεωτέρων
 φιλολόγων Νεόφυτος Δούκας ὡς πρωτότυπα προγυμνάσματα πρὸς ὀρθὴν ἐρμηνεῖαν
 τῶν ἀττικῶν ρητόρων ἐξέδοτο «Ρητορικὴν» καὶ «Ρυθμικὴν» ἥτοι μετρικὴν, ὡς
 ἔπειτα ὠνομάσθη αὕτη (3). Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐφήρμοσεν ὁ Πάριος ἀναλύσας ἐν
 τέλει τῆς «Ρητορικῆς τοῦ Ἐρμογένους» λόγους τοῦ Δημοσθένους κ. ἄ. ἐπὶ τῇ βίσει
 τῶν κανόνων τῆς ῥητορικῆς.

Εἶπομεν, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος πρῶτος ἐδίδαξεν ἐν τῇ τοῦ Γκιούμα σχολῇ τὰ
 μαθηματικὰ κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα, ὅπερ προήγαγεν ἐπὶ πλέον ὁ διαδεξά-
 μενος αὐτὸν Μεθ. Ἀνθρακίτης. Ὁ δὲ Γ. Σουγδουρῆς μετ' αὐτοῦ ἐπεξέτειναν τὰς
 στοιχειώδεις ἀρχὰς τῆς γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας (4).

ε' Ἀριθμητικὴ. Τὸ διδύλον τοῦτο παρ' Ἀναστασίου ἔχει ἓνα περίεργον τίτλον:

1. Οὗτος διήρσε τὴν ῥητορικὴν τὸ 1851. «Ἐγχειρίδιον τῆς τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος ρητο-
 ρικῆς συνταχθὲν ἐκλεκτικῶς καὶ ἀφιερωθὲν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος». Ἀθῆ-
 ναι, 8ον. σ. 312 μὲ ὥρατον ἐπίτιτον: «ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληρο-
 φόρησον» Β. τόμ. δ'. 5. Ἡ ῥητορικὴ αὕτη εἶναι ἔργον κλασσικόν. Κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐξέ-
 δωκαν ὁ καθ. Φιλ. Παπαδόπουλος καὶ τινες ἄλλοι, ἀλλὰ δὲν συγκρίνονται πρὸς τὸν ἱεροδιά-
 κονον Νεόφυτον Βάμβαν, τὸν πρῶτον ρασοφόρον καθηγητὴν τῆς φιλολογίας ἐν τῇ ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

2. «Manuscrisele grecești din biblioteca Academiei române de Const. Litzica (ἀπόσπ. τῶν
 χρονικῶν τῆς Ἀκαδημίας, σειρὰ II, τόμ. 23). Bucuresci, 1900, σ. 57.

3. Βλ. «Ζηνοβίου Κ. Πώπ, «Μετρικῆς διδύα Β'» Βιέννη 1808, 8ον. Κατὰ τινὰς εἶναι
 ἔργον καὶ τοῦτο τοῦ Ἑπειρώτου κλεινοῦ Λάμπρου Φωτιάδου. Παρὰ τοῦτο ὁ Πώπ μαθη-
 τευθεὶς ἐν τῇ Λυκείῳ τοῦ Βουκουρεστίου ἐγκατεστάθη μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐν Βιέννῃ ὡς
 ἔμπορος ἔδωκεν εἰς τὸ φῶς διὰ τοῦ τύπου τὸ οὐγγράμα, ὅπερ ἀφιερώνει εἰς τὸν σοφὸν διδά-
 σκαλὸν τοῦ μετὰ πολλῶν ἐγκωμίων καὶ ὕμνων, ἀξίων τοῦ ὀνομαζομένου Ἐνταῦθα φαίνεται «μάλ-
 λον ὡς ἐκδότης παρὰ ὡς συγγραφεὺς αὐτοῦ» τοῦ πονήματος (κατὰ τὸν Παπαδόπουλον Βρετόν.
 Νεοελληνικὴ φιλολογία ἥτοι κατάλογος κτλ.» Ἀθῆναι, 1857, τόμ. Β', σ. 128).

4. Βλ. Χρυσάλλης, Δ'. 1886, σ. 581 καὶ Μιχαλόπουλον σ. 35. Πανδώρα, Α', 1851, σ. 497α
 κατὰ Καλλιγάν.

«Σύννοψις γενική τῆς λογικῆς ἔξεως ἢ Εἰσαγωγή μαθηματικῶν κτλ. (βλ. ἀνάτ. σ. 49)· καί εἰς ἄλλους κώδικας, τοιαύτην φέρει ἐπιγραφὴν. ἀλλ' ἐν τῷ 112 ἱερ. κώδικι περιορίζεται μόνον εἰς τὴν Λογικὴν καὶ ἔχει: «Ἀρθρον πρῶτον. Περί φύσεως τῆς λογικῆς καὶ ὅπως τὴν γένεσιν εἴληφεν. Ἀρχ. Οὐκ εὐφυῶς ἔχοντος τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς πρὸς τὸ ὀρθῶς κρίνειν τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν. Τέλ. τῆς δλης πραγματείας. Τὰ πλεῖστα ἡραιοσάμην παρά τινος συγγραφέως οὐ πολὺ κλέος ἐν σοφοῖς τῶν Λατίνων. ὅθεν λαβὼν τὰς ἀφορμὰς τυπικὴν τινα γνῶσιν τῆς λογικῆς ἔξεως τῇ ὑμετέρᾳ ἀγγινοίᾳ συνελεξάμην· ἣν δὲ διδῶ Θεὸς καὶ τὰ λοιπὰ τῆς λογικῆς ἔξεως διεξοδικώτερον τρανώσομεν, καίτοι πολλοὺς ἔχοντες τοὺς κατηγορήσαντας. Οἶδαμεν γὰρ ὡς μωμῆσεται τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται».

Προτάσσεται. «Προοίμιον πρὸς τὸν αἰτήσαντα». Ἀρχ. Πᾶσα φιλοσοφικὴ ἀκρότης, σίδεσιμώτατε τῶντι καὶ φιλικῶ; τῇ ἀρετῇ προσέχων κύριε Φιλάρετε. Τοῦτο ἐδημοσιεύσαμεν ἀνωτέρω (σ. 49 ἀνατ.) Ἐν τέλει: «Πεφίλοπόνηται ἡ παρούσα εἰσαγωγικὴ λογικὴ ἔξις Ἀναστασίῳ τῷ Παπαβασιλοπούλῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων χαριζομένῳ τῷ αἰτήσαντι κατὰ τὸ «αχ' ἡς» (1696) ἔτος τὸ σωτήριον κατὰ μῆνα Νοέμβριον ἐν τοῖς Ἰωαννίνοις. Γέγραπται δὲ χειρὶ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ἰεηρίτου «ψγ» (1703), Ἰουλίου 9ῃ, ἡμέρᾳ 6ῃ» (').

Ἐν ἄλλοις κώδιξι ἐῖναι ἀνευ τῆς ἐν λόγῳ εἰσαγωγῆς, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἑξῆς:

«Εἰσαγωγή μαθηματικῆς ἐκ τῆς τῶν Λατίνων φωνῆς μετοχτευθεῖσα καὶ τῇ ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθεῖσα σπουδῇ καὶ πόνῳ μεγίστῳ τοῦ Λογιωτάτου κυρ Ἀναστασίου ἱεροδιδασκάλου τοῦ Παπαβασιλοπούλου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων». Εἰς ἄλλον κώδικα τὸ ἔτος 1695 (?).

Εἰς τὸν 45 κώδικα τῆς Δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης, ὅστις περιέχει καὶ ἄλλων συγγραφέων πραγματείας περὶ λογικῆς, ὡς τοῦ Γ. Σουγδουρῆ, Νικ Βλεμύδου κ. ἄ. ἐν φ. 276—416 ὡσαύτως περιέχεται «Εἰσαγωγή μαθηματικὴ ἐκ τῆς τῶν Λατίνων φωνῆς μετοχτευσθεῖσα καὶ τῇ ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθεῖσα (sic) σπουδῇ καὶ πόνῳ μεγίστῳ τοῦ λογιωτάτου κύρ Ἀναστασίου ἱεροδιδασκάλου τοῦ Παπαβασιλοπούλου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Προοίμιον τῷ πρωτοπείρῳ μαθητῇ. Τέλ. Ἰσαι δυσὶν ὀρθαῖς εἰσι πάντα μεταλαμβάνόμεναι» (?).

Φιλοσοφία. Ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐγκυκλίων μαθημάτων ἐν Ἰωαννίνοις ὑπῆρ-

1. Καταλ. χειρ. κωδίκων Ἀγίου Ὁρους ὑπὸ Σπ. Λάμπρου, τόμ. Β'. σ. 21. Φαίνεται, ὅτι ἔπειτα τοῦτω πρόταξεν εἰς τὴν αὐτὴν ἐκ τῆς τῶν Λατίνων μεταφρασθεῖσαν ἀριθμητικὴν. Ὁ μεταφραστὴς ἔκτοτε ἐφρῶναι, ὅπως νῦν πάντες παραδέχονται, ὅτι τὰ μαθηματικὰ εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς ἐπιστήμης, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐγένοντο ἀναπόσπαστον μάθημα τῆς ἐγκυκλίου παιδείας. Τοῦτο εἶχον ἐφαρμόσει καὶ οἱ Βυζαντινοί. Κατὰ Τζέτζην ἐν «Χιλιάδι», ΙΑ' 367.

«... ἐγκύκλια μαθήματα καλοῦνται
ὁ κύκλος, τὸ συμπέρασμα πάντων τῶν μαθημάτων
Γραμματικῆς, Ρητορικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας,
τῆς Ἀριθμολογίας, Μουσικῆς καὶ τῆς Γεωμετρίας
καὶ τῆς οὐρανοδόμου αὐτῆς Ἀστρονομίας».

2. (Βλ. ἀνωτ. σ. 49 τοῦ ἀνατύπου). Ὁ Χριστοφ. Φιλητᾶς παρατηρεῖ ἀναγράφων τὸν τίτλον ἐν Πανθώρῃ Η'. 1858, σ. 550 ταῦτα: «ὅτι ἐν Ἰωαννίνοις ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν σχολείων καὶ ἐφεξῆς οἱ διδάξαντες ἤγνωναν, ἐκτός ἐνός ἢ δύο ἅπαντες μετὰ τὴν τῆς πατρὸς κοίτην τῆς λατινικῆς ἀκόμῃ φωνῆς γνῶσιν, ὁ Σουγδουρῆς, ὁ Παπαβασιλοπούλος, ὁ Ἀνθρακίτης, ὁ Βυγάνιος, ὁ Τρύφων, ὁ Κοσμᾶς (Μπαλάνος) καὶ ἐσχάτως ὁ μακ. ἡμέτερος διδασκαλὸς Ἀθαν. Ψαλλίδας, ὅστις καὶ ποίημα λατινιστὶ ἐξέδωκε «ἐπιγραφόμενον *De vera felicitate* ἦτοι περὶ ἀληθοῦς εὐδαιμονίας».

3. Ἀντ. Σιγάλα, «Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλλήνων κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας κτλ. Θεσσαλονίκη, 1939, σ. 25. ὁ ἐκδότης ἔχει ὄνομα ἐπὶ κεφαλίδι: «Ἰωάννου Παπαβασιλοπούλου, οὗτινος καὶ ἄλλα τοιαῦτα σφάλματα ἐσημείωσαμεν ἀνωτέρω περὶ τοῦ Ἀναστασίου. Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα δύο καθηγηταὶ Πανεπιστημίου ἔγραψαν: Ὁ Νεόφ. Βάμβας «Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς» β' ἐκδ. Ἐν Ἀθήναις 1845 καὶ ὁ Χρ. Παπαδόπουλος «Φιλοσοφ. ἠθικὴ».

ξεν ανέκαθεν ἡ φιλοσοφία. Μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παπαδασιλοπούλου εὐρίσκεται ἐν χειρογράφοις καὶ τὸ ἑξῆς: «Ἐγχειρίδιον τῆς ἀναζητήσεως ἠθικῆς φιλοσοφίας γραφὲν ὑπὸ ἀνωνύμου καὶ μεταφρασθὲν ἀπὸ τῆς λατινικῆς, ἐν ᾧ ἡ ἀλήθεια τῆς φύσεως ἀναπτύσσεται καὶ πλεῖστα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἀμαρτήματα διὰ κανόνων καὶ ἄλλων τινῶν ἀποδείξεων λαμπρῶς φανεροῦνται, ὅπερ μετεστρώθη ἀπὸ τῆς λατινίδος ἐπὶ τὴν ἐλληνίδα διάλεκτον σπουδῇ καὶ πόνῳ τοῦ λογιωτάτου καὶ σοφωτάτου Ἀναστασίου παπα-Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ ἁψα' ἔτος σωτήριον, Μαιμακτηριῶνος ἐβδόμῃ Ἰταμένους»⁽¹⁾. Ἔτερον φιλοσοφ. ἔργον εἶναι ἡ «Φυσικὴ φιλολογία Παπαδασιλοπούλου», χειρόγραφον εἰς δύο γνωστούς μαι κώδικας, ⁽²⁾ οὓς δὲν ἐδόθη μοι εὐκαιρία νὰ ἐξετάσω, ἵνα ἐξηγήσω καὶ τὸν περιέργον τίτλον. Γνωρίζομεν ὅμως ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι εἰς τὰ φιλοσοφικὰ περιελαμβάνοντο καὶ τὰ φυσικὰ μαθήματα, ὅπερ ἐδιδάσκοντο ἐν Ἰωαννίνοις: Ἐν κώδ. Λαύρας K66 εἶναι: «Θεοφίλου Κορυδαλέως. Περὶ τῶν ὁκτῶ βιβλίων τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως», μετὰ σχολίων ἐπὶ τῆς ὥας. Ἐν τέλει: «,αχ'ηζ' (1697) Ὀκτωβρίου α', εἰς Ἰωάννιννα». Βλ. σ. ἀνωτ. σ. 35 ἀνατύπου, ὅτι τὸ μάθημα τοῦτο τοῦ Κορυδαλέως ἐδίδαξε καὶ ὁ Ἀναστάσιος ἐν Τυρνάβῳ. Ἴσως ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη καὶ φυσικὴ φιλολογία, ὅρος γενικώτερος ἀντὶ τοῦ καθιερωθέντος φυσικῆς φιλοσοφίας, διότι τὰ τῆς φύσεως δὲν εἶναι μόνον φιλοσοφικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ καὶ ἐμπειρικὴ, θεωρία καὶ πράξις, ὅθεν καὶ φιλολογία. Κατ' ἐμὴν γνώμην ἀφιλοσόφητος νοῦς δὲν δύναται νὰ ἐναρμονίσῃ τὰς γνώσεις, νὰ συμβάσῃ τὰ ὕλικά πρὸς τὰ πνευματικὰ κατὰ τὸ μέτρον, ὅπερ εἶχον ἀνακαλύψει μόνον οἱ ἀρχαῖοι «πάν μέτρον ἄριστον»! Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μουσικὴ τῆς παιδείας, ὅθεν καὶ Μοῦσαι ἐκλήθησαν αἱ θεότητες τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν, τῆς μουσικῆς καὶ ποιητ. ἐμπειύσεως καὶ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου οὕτως γράφει ὁ Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων: «εἶναι μεταξὺ τῶν σήμερον παιδευμένων νέων τινές, οἱ ὅποιοι νομίζουσιν, ὅτι πρέπει νὰ ἐκδοθῶσιν ὅλοι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀμελοῦσι τὴν γραμματικὴν παιδείαν. Εἶναι καὶ τινες, οἵτινες περικλείονται εἰς τὴν γραμματικὴν παρατρέχοντες ἐπιπολαίως τὰ φιλόσοφα μαθήματα. Οἱ πρῶτοι γίνονται φιλόσοφοι ἀγράμματοι, οἱ δεύτεροι ἀφιλόσοφοι γραμματικοί... καὶ καταλήγει: «ἐνόητε (sic) τῆς φιλοσοφίας τὴν μεγαλοπρέπειαν μὲ τὰς χάριτας τῆς φιλολογίας». καὶ ἐπιλέγει ὁ σοφὸς ἱερομύστης τῆς ρητορικῆς, οὗ ἰσάξιός δὲν ἀνεψάνῃ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς στερεώματι μετὰ 100 ἐτῶν πάροδον ἐλευθέρου βίου καὶ καλλιεργείας τῶν γραμμάτων: «Ἡ φιλοσοφία λαιπὸν εἶναι ἡ ἀληθὴς τῶν γραμματικῶν τεχνῶν ὁδηγὸς καθὼς καὶ τὰ γράμματα ἀμοιβαίως ὑπάρχουσιν οἱ πιστότατοι ἑρμηνεῖς καὶ σύντροφοι καὶ συνεργοὶ τῆς φιλοσοφίας. Αἱ Μοῦσαι περιπατοῦσι πάντοτε συνημμέναι μὲ τὰς χάριτας. Εἰς μάτην κοπάζουσι νὰ τὰς χωρίσουν ἀπ' ἀλλήλων ὅσοι δὲν ἐγνώρισαν τὴν ἀπὸ τῆς ἡδίστης συζυγίας ὁφέλειαν»⁽³⁾. Ἀξίαν καὶ πανταξίαν ἐθεώρησα τὴν ἐπανάληψιν τῶν χρυσῶν τούτων λόγων ἐνταῦθα εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν.

Θὰ μὲν ἦτο λίαν εὐχάριστον ν' ἀποδώσω τὸν «Φωσφόρον» μετ' ἄλλων εἰς

1. Σάθα, Ν. Φιλ. σ. 442. Τὸ χειρόγραφον ἐσώζετο παρὰ Σοφοκλεῖ Οἰκονόμῳ, υἱῷ τοῦ Κων. Οἰκονόμου, ὅστις ἐγεννήθη καὶ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα ἐν Τσαριτσάνῃ καὶ ἔπειτα ἐν τῇ ἀκμαζούσῃ ἐπὶ σχολῇ Τυρνάβου. Ἐντεῦθεν εἶχε λοιπὸν τὸ χειρόγραφον. Ὁ τίτλος τοῦ συγγραμματος ἦτο ἐγχειρίδιον—ἀπὸ τῆς λατινικῆς, ὃν ἐπλάτυνεν, ὡς φαίνεται, ὁ ἀντιγράφας Κ. Οἰκονόμος. Αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ ὀνομάσας τὸν Ἀναστάσιον λογιώτατον καὶ σοφώτατον.

2. Οἱ κώδικες ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἐν «Νέῳ Ἑλλήν.» ζ', 1909, ὁ πρῶτος τῆς Ἱστορ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, σ. 340 καὶ ὁ δεύτερος τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ Ν. Βλαχοῦλη, σ. 348.

3. Κων. Οἰκονόμου. «Γραμματικῶν ἢ ἐγκυκλίων παιδευμάτων...» τόμ. Α'. Βιέννη, 1817, σ. 5' καὶ 12—13.

τὸν ὠραίον κάλαμον τοῦ Ἀναστασίου, ἐὰν δὲν μὲ ἐκώλυον σοβαροί⁽¹⁾ λόγοι πείθοντες, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Ἀναστασίου Πόπα. Ἡ σύγχυσις προήλθεν, διότι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βιβλίου ἐλλείπει τὸ ἐπωνύμιον Πόπας. Ἀλλ' εἶναι γεγονός, ὡς ἐξ ἑλων τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀναγεγραμμένων ἐνταῦθα ἐκφαίνεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος Ἀναστάσιος τίθησιν πάντοτε πλήρεις τὸ ὄνομά του. Ταῦτα δὲ ἐν τῷ συνόλῳ δὲν εἶναι «ἀπλῆ φράσει» συντεθειμένα, ἀλλ' ἐλληνικῇ. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι, ὅτι ὁ «Φωσφόρος» ὑπάρχει ἐν τῷ 750 Βατοπ. κώδικι ἔχων πλήρεις τὸ ὄνομα «Ἀναστασίου Πόπα» φ. 10α καὶ 10β. «Στίχοι ἱαμβικοὶ πρὸς τὸν Μιχαλάκη». Ἐπίσης ἐν κώδ. 383, φ. 162α. «Στίχοι ἡρωελεγεῖοι, ποίημα Ἀναστασίου Πόπα τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βατοπεδίου καὶ ἐξήγησις αὐτῶν». Ὁ «Φωσφόρος» ἐν τῇ πληρότητι εὑρεται καὶ ἐν κώδ. 107 τῆς ἐν Μηλεαῖς Πηλίου βιβλιοθήκης⁽²⁾.

Ἐν τέλει ἀναδημοσιεύομεν τὸ ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῆς Ἡπειρ. Ἐστίας, σ. 1150 (ἀνάτ. σ. 48—49) κατὰ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ Ἰεθρ. κώδικος 110, φ. 1β ἐπίγραμμα.

«Νεῦσον, Ἀναστάσιε ζῆθεε, πρὸς ἑμοῖο τ' ἔπη λιτά·
εὖ μάλα γὰρ γλίχουμαι κορυφὴν σέθεν ἄσματος σιέψαι,
οὐνεκα Τύρναβον ἡμφίλας πατρίδα φίλην μοι
φαιδρότερον φαέθοντος ἱμάτιον, ἔφ' ᾧ ἐπὶ πέμψε· σε
ὑψιμέδων Θεὸς ἐνθάδε, ἐνθα τελῶν ἐμόγησας
τέχνην ὀητορικῆς, λογικῆς θ' ὑφάνας βαθύολβον,
οὐ πάρος ἐς φάος ἐλθοῦσαν τοῖον. φιλουμαθεῖς
στέψατε οὖν σοφόν, ἥδ' ἰν' Ἀναστάσιον καμάτιον πέρι».

Τὸ ἐπίγραμμα συντάσσεται ὑπὸ Νεοφύτου τοῦ Ἰεθρίτου, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἀκροστιχίς. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Νεοφύτου τούτου ἐγράψαμεν ἱκανὰ ἐν σ. 34—38 ἀνατύπου κ. ἀ. ἀλλ' εὗρομεν καὶ Νεόφυτον Ἰωαννίτην ἱερομόναχον ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων. Τούτου ἐν κώδ. 256, φ. 2016—2106 ὑπάρχουσι 292 στίχοι.

«Διήγησις διὰ στίχων ὠραίων περὶ τοῦ δεσποῦ, ὁποῦ ἐφανερῶθη εἰς τὸν Μωρέα κατὰ τὸ 1767 ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ 18».

Ἀρχὴ Ὁ νοὺς μου μὲ παρακινᾷ κ' ὁ λογισμὸς
[μὲ φέρνει
τοῦ κόσμου τὰ καμώματα νὰ δίνη καὶ νὰ πέρνη
βλέποντας πῶς οἱ Χριστιανοὶ δὲν θέλουν νὰ
[γροικῇσούν
τῶν διδασκάλων διδασχαῖς καὶ ὅ,τι τοὺς μιλήσουν
Τέλ. Χίλιοι ἑπτακόσιοι ἐξήντα ἑπτὰ τὸ ἔτος
ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως καθὼς τρέχει ἐφέτος
(sic), εἰς τὰς δέκα καὶ ὀκτὼ μηνὸς τοῦ Ὀκτωβρίου.
Ἐτελειώθη ἡ ρήμα αὐτὴ μὲ χάριτος Κυρίου.

2. Ἐπιγράφεται ὡς ἐξῆς: «Βιβλίον ἄριστον καλούμενον Φωσφόρος συνταχθὲν ἀπλῆ φράσει παρὰ τοῦ λογιωτάτου κυρίου Ἀναστασίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἀφιερωθὲν τῷ ἀξιωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἐν ἱατροῖς κυρίῳ Μιχαλάκῃ τῷ Πρεδικάρῃ (sic) τῷ ἐκ Μονεμβασίας, ἐν ᾧ ἐρωτᾷ ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀποκρίνεται ὁ Ἀναστάσιος φιλαλήθως καὶ ὀρθοδόξως. Ἀδείχ τοῦ πανιερωτάτου καὶ λογιωτάτου ἀγίου Σεργίου κ.κ. Στεφάνου. Ἐν εἴτῃ: χφιβ', Σεργίου τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἐμὴ ἐλπίς ἐν τῇ ἀντίφῃ. Νῦν πρῶτον τύπῃ ἐκδοθὲν παρὰ τινων εὐρισκομένων ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἐν τῇ πόλει Βιέννῃ ἐν εἴτῃ, 1756. ὁ Πρεδικάρης αὐτὸς εἶναι ὁ πάππος τοῦ Μιχ. Πρεδικάρῃ (ἐν τοῖς χειρογράφοις) ὅστις συνέταξε τὴν περίφημον κατὰ τῶν τότε ἀριστοκρατῶν, ἱερωμένων τε καὶ λαϊκῶν καὶ κατὰ τῶν Σαρδαναπάλων ἀρχιερωτῶν τὸν «Ἑρμῆλον» καὶ κακῶς γράφει ὁ Σάθας (Ν. Φιλ. σ. 444) ὅτι παρέτεινε τὸν βίον του μέχρι τοῦ 1819, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀρχείου Κοζάνης ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐξῆλθε καὶ ἐπὶ Καποδιστρίου, ὅστις ἐκάλει αὐτὸν ἐν Ἑλλάδι νὰ τῷ δώσῃ θέσιν. Ὁ «Ἑρμῆλος» εἰς δύο τόμους ἐν δημῳδαί γλώσσῃ κατὰ στίχον γεγραμμένους ἐξεδόθη λίαν πιθανῶς ἐν Πάστῃ τῷ 1817, (βλ. Κ. Τσιτσολίχην. «Δύο ἀγνωστοὶ Μακεδόνες ποιηταὶ Γ'. Σακελλάριος καὶ Μ. Πρεδικάρης». Νέα Ἐστία, τόμ. ΙΑ', 1932, σ. 252—257). Ὁ Λιούφης εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Κοζάνης» γράφει πολλὰ περὶ τούτου, ὅθεν ἔλαβον καὶ οἱ γράψαντες τὸ ἀρθρον ἐν τῷ ΙΘ' τόμῳ τῆς Ἑλλην. Μεγ. Ἐγκυκλ. σ. 924. Μένει ἐτι ἀλυτον τὸ κληνομ. ζήτημα διὰ τὸ ὅποιον ἤριζον οἱ συγγενεῖς του. Τὸν Πρεδικάρῃ ἐγνώρισεν ὁ Πόπας ἐν Σέρραις ἐνθα διαδεξάμενος τὸ Παπαδοσιλόπουλον ἐδίδασκεν ἐπὶ 40 εἰς τὴν (1702—1742). Ἐντεῦθεν φρονῶ προήλθεν ἡ διασταύρωσις τῶν δύο ὀνομάτων (βλ. σ. 39 ἀνατύπου).

2. Βλ. Κατάλογον ἑλλην. κωδίκων ἐν «Ἐπετηρίδι φιλολ. συλλ. Παρνασοῦ, ἐτ. Β', σ. 68.

«Ἡ παρῶσα ρημάδα ἐστάλθει ἀπὸ τὴν Λάριссαν εἰς τὸν Μπέρκο εἰς Ἰωάννινα⁽¹⁾ ἀπὸ κάποιου φίλου τοῦ καὶ ξεπέφτωντας καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἀντέγραψα εἰς μᾶθησιν τῶν φιλομαθῶν. Νεόφυτος ἱερομόναχος Ἰδηρίτης δ' ἐξ [Ἰωαννίνων]. Τούτου ὑπάρχουσιν ἐμιλῖαι καὶ ἄλλα ἔργα (βλ. καταλ. Λάμπρου ἐν εὐρετηρίῳ σ. 542).

Συμπληρώσεις καὶ προσθήκαι

Εἰς σ. 4. Μεταξὺ τῶν Ἰωαννιτῶν στιχουργῶν προσθετέος καὶ ὁ Πολυζῶης Κοντός: ὡς ἱερεὺς καὶ διδάσκαλος διατελέσας μακρὰν τῆς Ἠπείρου ἐν Βενετίᾳ, Πέστη, Βιέννῃ καὶ Τοκαῖα τῆς Οὐγγαρίας κ. ἄ. ἔγραφε καὶ ἐστιχοῦργε διαρκῶς κατὰ Σάθαν «ἦν ἐκ τῶν καλῶν ἑλληνιστῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ, εὐφάνταστος ποιητῆς, κριτικὸς οὐχὶ εὐκαταφρόνητος» (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 653). Ὁ Θερεϊανδὸς (Ἄδαμ. Κοραῆς, II, σ. 125) οὕτω χαρακτηρίζει αὐτόν: «ὀλίγῳ τι πρεσβύτερος τοῦ Κοραῆ ἦτο ἐκ τῶν χρηστῶν διδασκάλων τοῦ γένους· διότι ἐδίδαξεν ἐν Ἐνετίᾳ, Βιέννῃ, Βούδα καὶ ἄλλαχοῦ τῆς Οὐγγαρίας, εἰτα δὲ ἐν Παραδουναβίοις ἡγεμονίαις καὶ μάλιστα ἐν Πλοεστίῳ. Ἀμοῖρος μεγάλης καὶ εὐμεθόδου παιδείας, σπουδάσας περὶ τὰ καλὰ γραμματικὰ ἐν Ἰωαννίνοις ὁ φιλόπατρις οὗτος κληρικὸς διέπρεπεν, ὥς οἱ πλεῖστοι τῶν ὁμίληκων διδασκάλων ἐπὶ μεγάλῃ εὐχερείᾳ πρὸς κατασκευὴν ἑλληνικῶν στίχων καὶ μάλιστα ἀρχαίων ἑξαμέτρων. ἦτο στιχουργὸς μᾶλλον ἢ ποιητῆς, ἀλλὰ γόνιμος στιχουργός. ἐνόμιζε δὲ τὴν στιχουργικὴν αὐτοῦ εὐφορίαν γνησιώτατον προῖον ποιητικῆς μουτομανίας κτλ.»

Εἰς σ. 9. Περὶ καπνοῦ. «Ὁ ταμβάκος τοῦ Μαζαρακίου εἶναι περιζήτητος καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν» Α. Πετρίδης «Χρονικὸν Δρυοπίδος (Νεοελλην. ἀνάλεκτα, Τόμ. Α', Μέρος 2, φυλλ. α.' Ἀθήναι, 1881, σ. 50).

Ὁ ἄγγλος *Leake (Travels in Greece, I)* λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς μανίας τῶν Τόσκιδων πρὸς τὸν ταμβάκον ὑποστηρίζει τὴν ἐν πολλοῖς μεγάλην ὁμοιότητα αὐτῶν πρὸς τοὺς Σκώτους. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἕτερα κοινά, ἅτινα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν μεσαιων. χρόνων, ὅτε ἐν Σκωτίᾳ ἐκλήθησαν οἱ ἀπόγονοι τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σκενδέρβη ὡς ὀργανοὶ τοῦ ἱππικοῦ. Τότε ἔλαβον οἱ Σκωτέζοι παρ' αὐτῶν τὴν ἐγχρωμον φουστανέλλαν (ὡς βεβαίως ὁ Σάθας εἰς τὴν γνωστὴν μονογραφίαν περὶ τῶν «στρατιωτῶν» ἢ «στρατιωτῶν ἐν τῇ Δύσει») ⁽²⁾ καὶ ὁ ὑποφαινόμενος ἐπικυροῖ καὶ ἔγραψε ἐπισκεψάμενος τῇ 1937 κατ' Αὐγούστον μῆνα τὸ Ἐδιμβοῦργον καὶ θαυμάσας τὸν πρὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀνάκτορον τῆς Μαρίας Στουάρτ) ὄρεχάλκινον ἀνδριάντα τοῦ ἐφίππου κόμητος τῆς Ἀβανίας (ἐπαρχίας, ἢ ἐπωνόμασαν πρὸς τιμὴν τῶν Ἀλβανῶν ὀργασιωτῶν). Ὁ φιλοπερίεργος ἀναγνώτω τὰ ἐν τῇ

1. Κατ' Ἀραβαντινὸν (Χρονογρ. Β', 263) τότε ἠκμαζεν ἐν Ἰωαννίνοις ὁ εὐπατριδῆς Ἀναστ. Μπέρκος συγγραφεὺς (βλ. Ἑλλ. Φιλολ. συλλ. ΚΠολεως ΑΓ', 1914, σ. 79) ἐν τέλει τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ πολυμελής καὶ ἀνθοῦσα αὐτῇ οἰκογένεια ἐξέλιπεν. Ἐν τούτοις ὁ κ. Βρανούσης ἐν τῇ «Ψαλίδᾳ» σ. 143 ἀναφέρει τὸν Μπέρκον τῆς Μπράνιτσας, ὅστις, ὅταν ὁ Βελῆς ἔκαμε τιφλίσι τὸ χωρίον ἀνεχώρησε τὸν ΙΘ' αἰῶνα καὶ ἀπέθανεν ἐν Βενετίᾳ. Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἔχω συναντήσει τὸν Πάνον Μπέρκον τῇ 1662, ὅστις ἔκτοτε ἔδρευσε τὸν μέγαν ἐν Βενετίᾳ ἐμπορικὸν οἶκον, διαρκέσαντα σχεδὸν ἐπὶ 200 ἔτη. Τὸν ΙΙΙ' τὸν Νικόλαον 1722, 1729, 1730 τὸν Ἰωάννην 1741, 1749, τὸν Δημήτριον 1741, 1743, τὸν Ἀναστάσιον 1750. Τὸν ΙΘ'. ἕτερον Ἀναστάσιον 1841.

2. Εἶναι τὸ ἀληθές, ὅτι ἀνέμιχθησαν καὶ Ἕλληνες, Μανιάται καὶ ἐκ τῶν Ἀλβανοκατωκήμενων μερῶν τῆς Πηνήσου, ἀλλὰ πρὸ παντός Ἠπειρώται ὧν ὀνόμαστοι ἀναφέρονται οἱ Σουλῶται· οὗτοι ὁ Σάθας ἐπέγραψε τὸ ἔργον τοῦ «Ἕλληνες στρατιῶται ἐν τῇ Δύσει» (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἑστίας, ΙΕ', 1883, ὅπου ἐν σ. 180 γράφει: «Διωχθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ Ἕλληνες τιμαριούχοι διεσπάρησαν ἀπὸ τὴν δυτ. Εὐρώπην καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Stradioti* καὶ *Mordati* περιφανῆ κατέχουσι θέσιν εἰς τὰ πολεμικὰ χρονικά τῆς ΙΕ' καὶ ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐξ ἐπαγγέλματος μισθοφόροι εἰς ἀναζητήσιν πολέμου». Οὗτοι ἐπὶ τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς Βυζ. αυτοκρατορίας ἦσαν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἀρχηγοὶ τῶν ἀκριτῶν διό καὶ ἐνέμοντο τὰς ἐπαρχίας ὡς στρατοτόπια· σῶζονται δὲ μέχρι σήμερον χωρία φέρονται ὀνόματα ἐνδόξων στρατηγῶν).

«Πανδώρα», Ζ' σ. 221—222, ΙΑ', σ. 278 και πρὸς μείζω πίστωση τὸν γηγενῆ Pingerton, «*Sur l'origine des Scythes ou Gotthos*», σ. 57 και 355. Οὗτος ἐκφέρει τὴν παράδοξον γνώμην, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ προήλθον ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ ἐκ τῆς Σκωτίας, ἀποῦ ὅλη σχεδὸν ὠνομάζετο Ἀλβαία (βλ. Ἀθαν. Σταγειρίτου, «Ἡπειρωτικά, ἤτοι ἱστορία καὶ γεωγραφία τῆς Ἡπείρου παλαιὰ τε καὶ νέα καὶ βίος τοῦ Πύρρου», 1819, σ. 357. Τὸ βιβλίον ἐτυπώθη ἐν Βιέννῃ, ὅπου ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τὰς ἀνατολ. γλώσσας). Ἡ παρέκδοσις ἐγένετο, ἵνα ἀποδειχθῇ, ὅτι οἱ Ἡπειρώται καὶ Ἀλβανοὶ εἶπερ τις καὶ ἄλλος μετὰ τὴν ἄλωσιν διετήρησαν τοῦ πολιτισμοῦ τὰς παραδόσεις οὐ μόνον ἐν τοῖς γράμμασιν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ στρατιωτικῇ τέχνῃ (').

Ὁ Ἀνθρακίτης γράφων πρὸς τὸν Ἀναστάσιον προσαγορεύει «διδάσκαλε τοῦ ἐν Τρίκκῃ προνιττηρίου» καὶ παρ' ἄλλων φέρεται, ὅτι ἐδίδαξε καὶ ἐν Τρίκκῃ ὁ Παπαβασιλόπουλος εἰς σχολὴν ἰδρυθεῖσαν τῷ 1721 ὑπὸ μαθητοῦ τινος τοῦ Γορδίου Μιχαήλ ἐνομαζομένου. «ἐφεξῆς δὲ τῷ 1735 καὶ ὁ ἐν Τυρνάβῳ Ἀναστάσιος Παπᾶ Βασιλόπουλος ἐξ Ἰωαννίνων, μεθ' ὃν (1751—1759) Νικόλαος ὁ Ζερζούλης ὁ ἐκ Μετσόβου» ἐδίδαξεν, ὡς γράφει Ἡπειρώτης λόγιος (').

Εἰς σ. 39. Εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Σερρῶν ἐδίδαξεν ἀρχομένου τοῦ 19' αἰῶνος τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ὁ Κῦρος ἱερομόναχος τοῦ Μπαλάνου μαθητὴς ὁ Ἀργυροκαστρίτης, ἀφ' οὗ διάδοχον Μηνᾶν τὸν Μηνωτῆν. Ἦτο καλὸς τοῦ ἀμύωνος ἱεροκέρυξ ('), ἀλλὰ συνέβη ἐν περίεργον σκάνδαλον, ὡς γράφει σύγχρονός τις Ἕλλην. Οἱ Σερραῖοι ἐναθρονομένοι ἐπὶ τῇ ἐξηυγενισμένῃ ὡς ἐνόμιζον, προφορᾷ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἂν καὶ δὲν ἦτο εἰς πάντα ἡ πάτριος, διὸ ἀντήχει θάρεια καὶ ἐπαχθὴς εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν γηγενῶν Ἑλλήνων ὁ δὲ Κῦρος καίτοι ἐν Ἰωαννίναις διὰ γλώσσας καλλιπεπαιστώτης μορφωθείς, «διὰ τῆς ἀλβανικῆς ἀπαγγελίας τοῦ οὕτως προσέκρουεν εἰς τὰ ὠτα τῶν ἀκροατῶν, ὥστε ὁ ἐκ τῶν λόγων του καρπὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι τελεσφόρος» (').

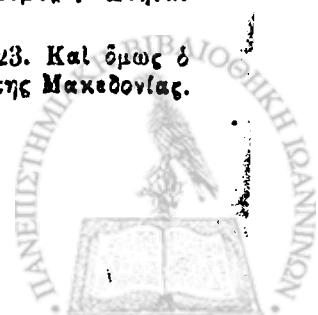
σ. 40. Ὁ Μαρτύλης δὲν ἦτο τυχαῖος παδαγωγός. Ἐπιδεθεὶς τελευταῖον εἰς τὴν Ἰδρυτὶν τῶν «Μαρουλείων διδασκαλείων» ἀφῆκεν ἀοίδιμον μνημόσυνον ὡς τὰ μάλιστα συντελέσας εἰς τὴν ἀρίστην διαπαιδαγώγησιν τῆς νεότητος. συγγράψας πλὴν ἄλλων παδαγωγικῶν ἔργων καὶ λαμπρὰν πρῆγματεῖαν «Περὶ μορφώσεως Ἑλλήνων δημοδιδασκάλων», Ἀθήναι, 1888. Συνεχιστὰ τοῦ ἔργου τοῦ πλὴν τοῦ Χαρισίου Παπαμάρκου ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις δύο Σερραῖοι ἀριστοὶ παιδαγωγοὶ ὁ Δέλλιος καὶ ὁ Δημ. Μακρῆς. Οὗτοι διὰ τῶν ἰδρυθέντων «Λυκείων» εἰργάσθησαν μετ' ἀξιοθαυμάστου ζήλου καὶ εὐσυνειδησίας καὶ κατώρθωσαν ν' ἀναγάγωσιν εἰς περιωπὴν τὴν ἰδιωτικὴν ἐκπαίδευσιν μορφώσαντες δύο γενεὰς φερελπίδων νέων τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀριστοκρατίας.

1. Καὶ ἐνταῦθα ἐπαληθεύει τό: «Γιάννενα πρῶτα σι' ἄρματα—στὰ γρόσια καὶ στὰ γράμματα».

2. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη πάντως ἐγράφη μετὰ τὸ 1723, ὅτε εἶχε πλέον καταδικασθῇ ὁ Μεθόδιος (βλ. ἀνωτ. Ἡπειρ. Ἐστία Α', 438 Ἀν. 80). Ματθ. Παρανίκα, σχεδίασμα κτλ. ΚΠολιτ. 1867, σ. 81. Ὁ Εὐαγγ. Λιβέρης. «Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας». Α', σ. 229 γράφει, ὅτι ἐδίδαξε τῷ 1739 50 μετὰ τοῦ Νικ. Ζερζούλη, ὡς ἀναφέρει ὁ Σάργιος (Σάβας αὐτ. σ. 237) δηλ. ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῆς «Μεσ. βιβλιοθήκης». Δὲν ἔθεσα λοιπὸν ταῦτα ἐν τῇ κειμένῳ (σ. 48) διότι αἱ χρονολογίαι ἀλληλοσυγκρούονται. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔζη τῷ 1750 ὁ Ἀναστάσιος. Τὸ διὰ τὴν ἰδρυτὶν τῆς σχολῆς πατρ. σιγίλλιον ἐξεδόθη ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ ἀληθ.» Κ', σ. 202).

3. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου. «Γρηγόριος Ἀργυροκαστρίτης (ἀρχιεπίσκοπος Κῦδος) ὁ μεταφραστὴς τῆς Κ. Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικόν. ἦτοι αἱ βίαις τῆς ἀλβανικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσας. Ἡ Ἀκαδημία τῆς Μετσόπολεως. Ἡ ἱστορία αὐτῆς καὶ ὁ πολιτισμός». Ἀθήναι 1935, σ. 151.

4. Ἀναστ. Πολυζωίδου, «Τὰ Νεοελληνικά», τόμ. Β' Ἀθήναι 1875, σ. 223. Καὶ ὁμοίως ὁ γράφων ταῦτα δὲν ἦτο κἂν γαλαζοαῖμος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Μελενίκου τῆς βορειοτάτης Μακεδονίας.

Ἐπιστολαὶ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου πρὸς διαφόρους καὶ ἐπιστολαὶ πρὸς αὐτὸν σταλεῖσαι εἰς Τύρναβον ἐν ὧν 17 καὶ ἄλλα τινά.

Ἠπ. Ἑστία, Γ', σ. 770—780 Δ', σ. 333—341. Ἀνατύπου σ. 22—32, 69—81

Ἐπιστ. 1. Τῷ Μερκοβίτῃ ἱερομονάχῳ. Περιεχόμενον. Γρηγόριος Σουγδουρῆς διδάσκαλος Παπαβασιλοπούλου, παρ' ᾧ συνεμαθήτευσεν μετὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Μερκοβίτου ὃ (¹). Οὗτος διέτριβεν εἰς Βενετίαν, 10, 16, ὅπου διέτριβον «ἄξια πρόσωπα», ἐν οἷς ὁ «οἰκονόμος τῆς πολιτείας Ἀνθρακίτης Μεθόδιος. Παρὰ τούτου ἔμαθεν ὁ ἐπιστέλλων περὶ Μερκοβίτου (βλ. Βελούδην ἐνθ' ἄνωτ. σ. 182). Περί τοῦ Ἀνθρακίτου γράφει: «ἑωράκαμεν γὰρ ἀληθῶς ἄνδρα οὐ τοσοῦτον τῇ πολιᾷ σεμννόμενον καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ προσώπου χάρισιν, ὅσον τῇ φρονήσει καὶ τῇ τοῦ τῶν λόγων εὐαρμοσίᾳ», 11.

Ἐπιστ. 2. Νεοφύτῳ ἱεροδιακόνῳ. Ὀνομάζω αὐτὸν «παῖδα Ἑρμοῦ καὶ Μουσῶν γινώριμον»(²). διὰ τὰς χάριτας τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἐν τέλει: «Ἐρρωσο ἐν Κυρίῳ, ὦ Μουσῶν αὐτόχρημα καὶ προσφυῆς ἄγαλμα». 12.

Ἐπιστ. 3. Παπαβασιλοπούλῳ τῷ σοφωτάτῳ μοι καθηγητῇ. Εἶναι ἀνώνυμος τοῦ Νεοφύτου ἀπάντησις.

Ἐπιστ. 4. Τοῦ μεγάλου διερμηνέως τῆς βασιλείας Νικολάου «τῷ πανιερωτάτῳ Λαρίσης ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ δευτέρας Θετταλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος τῷ αἰδεσιμωτάτῳ καὶ προσφιλεστάτῳ» ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ὕμνος πρὸς φίλον: «διὰ στόματος ἔχω τὸ χρυσοῦν αὐτῆς ὄνομα, ἐπαινέτης εἰμὶ τῶν ἀρετῶν, αἷς δορυφορεῖται καὶ στέφεται», 21. «ἀντιβίλει τὸν θερμῶς σε φιλοῦντα», 28. δικανικὸς δ' ἄνθρωπος ἐν τῷ γράφειν.

Ἐπιστ. 5. Ἀπαντητικὴ τοῦ Λαρίσης ἀπὸ Τυρνάβου, 1704 ὁ ἱεράρχης ὅμως δικανικώτερος εἰς ἀπάντησιν καὶ διὰ τοῦ ἰδίου προγ. ἀνατρέπει τὴν πρόφασιν τῆς ἐκείνου σιωπῆς. Τὸν ὀνομάζει «στέλεχος ἀγλαόμορφον τῆς φιλοσοφίας τῆς εὐγενείας καὶ κοσμιότητος», 30.

Ἐπιστ. 6. Ἀναστάσιος Ἰακώβῳ. Τὸν Λαρίσης Παρθένιον ὀνομάζει: «τῶν χαρίτων τὸ ἀγλαόμορφον Παλλάδιον» 6 «Στίχοι εἰς τὸ πραιτόριον τῆς ἐν Λαρίσῃ μητροπόλεως», 13.

Ἐπιστ. 7. «Τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μοι διδασκάλῳ κυρίῳ Ἀναστασίῳ..» Τοῦ Ἰακώβου ἀπάντησις ἄνευ τοῦ ὀνόματος. Τὸν ὀνομάζει «ἀττικίζουσαν μέλισσαν», 7. καὶ γράφει: «τὸ ἐμμελές σου τῆς Καλλιόπης, τὸ τῆς ρητορείας κάλλος καὶ τὸ περὶ τὴν σοφίαν ἐναποστράπτει ἀγλὰν τε καὶ ἐμβριθές, ἅπερ ἀληθῶς ἐνδιδαιτῶνται τῇ ἱερᾷ σου ψυχῇ τοῦ ἐν διδασκάλοις διαπρέποντος παγχρήστου καὶ παγχρύσου Ἀναστασίου», 9 γράφει διὰ τὸ ἐπίγραμμα τῆς μητροπόλεως τοὺς ἐπαίνους τοὺς τελευταίους.

Ἐπιστ. 8. Λογιώτατε ἐν διδασκάλοις καὶ εὐγενέστατε ἐν ἄρχουσι... Μαργ. Μάνθος, 1704.

1. Αἱ ἐπιστολαὶ εἰσιν ἡριθμημέναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τίθεται ἐν ἀρχῇ, ὁ δὲ ἐν τῷ κειμένῳ δηλοῖ τὸν στίχον.

Ἐπιστ. 9. Ἀπάντησις 1701 Ιαν. κ'. εἰς τὸν Μαργαρίτην Μάνθον, τὸ λογοπαίγνιον: «ὁ Ἰάκωβος τῷ Ἀναστασίῳ φίλος—ὁ Ἀναστάσιος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος—ἄρα καὶ ὁ Ἰάκωβος τῷ Μαργαρίτῃ φίλος».

Ἐπιστ. 10. «Τιμιώτατέ καὶ λογιώτατε ἐν διδασκάλοις καὶ φίλων ἀρίστε...» Δημ. ὁ Γλυκὺς.

Ἐπιστ. 11. Ἀπάντησις (διὰ πολλῆς φιλίας ἐσχετίζετο). «εἰς τοὺς ὀρισμούς της Ἀναστάσιος».

Ἐπιστ. 12. Ἀναστασίῳ Δημήτριος «Ἀναστάσιος ὁ ἀριστος τῶν φιλοσόφων». 4, ὁ Γλυκὺς οὕτω γράφει περὶ αὐτοῦ.

Ἐπιστ. 13. Ἀπάντησις, 1701 τοῦ Ἀναστασίου.

Ἐπιστ. 14. Παρρησίος ἱερεὺς: «Λογιώτατε καὶ σοφώτατε ἐν διδασκάλοις κύριε κύριε Ἀναστάσιος» ἐρωτᾷ διὰ τὰ παραδιδόμενα ὑπ' αὐτοῦ μαθήματα θέλων νὰ ἀφήσῃ τὸν Γόρδιον Ἀναστάσιον, ὅστις εἰς δύο ἔτη «μηνῶν μαθήματα δύο παραδέδωκε», 7.

Ἐπιστ. 15. Ἀπάντησις ἀπὸ Τυρνάβου, 1703* τοῦ Διονυσίου: «διδάσκωμεν μαθήματα γεωμετρικά, ρητορικά καὶ γραμματικά», 13.

Ἐπιστ. 16. Τῷ Ἀνδριανουπόλεως (Ἀθανασίῳ Α'). Θέλει νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς σχέσεις τίς οἶδε διὰ τίνα λόγον διακοπέσας καὶ γράφει ὁ Διονύσιος «προσκυνῶ τὴν ὑμετέραν σοφολογιότητα καὶ πανυπερσέβαστον κορυφὴν ἐρεθίζων αὐτὴν εἰς μνήμην τῆς πάλαι ποτὲ καὶ ὡς οἶμαι γεγηρακίας.. ξυνηθείας... Ἐρρωσθε (μᾶλλον ἐρρωσθαι) εὐχόμενοι ὑμῖν», 9.

Ἐπιστ. 17. Πρὸς τὸν Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Νεόφυτον διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς Γεωγραφίας τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου. «Ἀναστάσιος ἱερεὺς Βασιλεῖου ἱερέως». Μόνον ἐνταῦθα ἔχει πλήρες τὸ ὄνομα κατὰ τὸν τύπον τοῦτον.

Ἐπιστ. 18. Μερκούριος «τῷ λογιωτάτῳ κτλ. τῷ κατὰ πάντα ἀνδρὶ ἀρίστῳ». (Ἡπειρ. Ἔστ. Γ'. 1032, Ἀνάτ. 36).

19. «Βίος τοῦ μακαρίτου... Μελετίου συγγραφέως τῆς Παρούσης βίβλου» ὑπὸ Α. Παπαδασιλοπούλου(*).

20. Ἐπιστολὴ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου πρὸς Παπαδασιλόπουλον (Ἡπ. Ἔστία Δ'. σ. 438—439, Ἀν. 80—81).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. Ἡαῖσιος Μικρὸς στιχουργὸς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων* μαστίγιον τῶν καπνιστῶν.

Περὶ τοῦ ἐπωνυμίου Μικρὸς καὶ τῶν συγγραμμάτων του, Γ', 657—658, ἀν. 1—3 * καὶ 661, 5.

Ὁ γνωμολόγος καὶ παροιμιογράφος Παρθένιος Κατζίουλης καὶ ἄλλοι γνωμολόγοι. Πολυζῶης

* Γ'. «Ἡπειρωτ. Ἔστις» τόμ. Γ'. Ἀν[άτυπον] οὕτω σημειοῦνται αἱ παραπομπαὶ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τόμους. Σημείωμα σκουδαῖον. Ὁ ἀναγνώστης θέον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν τῇ πραγματείᾳ δὲν περιορίζομαι εἰς τὸν Παῖσιον τὸν Μικρὸν καὶ τὸν Ἀν. Παπαδασιλόπουλον, ἀλλ' ἐκ διαφόρων σημείων τοῦ βίου καὶ τῆς συγγραφικῆς δράσεως αὐτῶν ὀρμώμενος ἐπεκτείνωμαι εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἀκμῆς τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ὅπως ἐπραξε καὶ ὁ Θερεϊανὸς ἐκδούς τὸ τρίτομον ἔργον «Ἀδαμάντιος Κοραΐς».

Κοντός, Γ', 658—60, άν. 3—4.

Βησσαρίων Μακρής ό διδάσκαλός του, Γ', 660—1, άν. 4—5.

Στιχουργοί 'Ηπειρώται, Γ', 661—3, άν. 5—7.

Τό κατά τοϋ καπνοϋ ποίημα τοϋ Παΐσιου, τό

ιστορικόν και ό δριμύς έλεγχος, Γ', 663—7 άν. 5—11.

Τό κείμενον, στίχοι 163 εις άπλήν γλώσσαν μετά γλωσσικών σημειώσεων, Γ', 668—72, Άν. 12—16.

Πώς γραπτέον έγινα ή έγεινα; Γ', 670, Άν. 14.

Β. 1. 'Αναστάσιος ιερεϋς Παπαβασιλόπουλος 'Ιωαννίτης και ή ανέκδοτος άλληλογραφία του.

Διδάσκαλοι και χειραγωγοί της πνευματικής κινήσεως οι 'Ιωαννίται και δη οι ιερωμένοι Οι χρημοί της Αωδώνης πώς έρμηνεύονται; Παϋλος και Επίκτητος έν Νικοπόλει, Γ', 765—7, άν. 17—9.

Διατί είναι άγνωστος ό 'Αναστάσιος καιτοι άξιόλογος διδάσκαλος; Τι γράφει ό Ζαβίρας; 'Η σύγχυσις και άφομοίωσις προς τόν Μπαλάνον, Γ', 767, Άν. 19.

'Η άλληλογραφία του ρίπτει άρκετόν πώς (περίληψις έν τέλει). Τό κείμενον, Γ', 168—180, άν. 20—32.

Νεόφυτος 'Ιβηρίτης ό ευγνώμων μαθητής, ό διασώσας τάς έπιστολάς και έργα αϋτοϋ, Γ', 1029—32, άν. 33—36.

'Επιστολή Μερκουρίου προς Δημήτριον φιλική, Γ', 1032 άν. 36.

Δύο Νεόφυτοι ιερομόναχοι 'Ιδηρΐται, Γ', 1033 άν. 37.

'Αναστάσιος και 'Ανθρακίτης. Τά 'Ιωάννινα, ό άκτινοβόλος φάρος και τό κοινόν Διδασκαλείον, Γ', 1034, άν. 38.

'Ο 'Αναστάσιος και σειρά 'Ηπειρωτών διδασκάλων έν Σέρραις, οι παιδαγωγοί Δημ. Μαρούλης και Β. Βωζάνης. 'Η θρησκευτ. άγωγή έν τοις σχολείοις, Θεολογία και Φιλολογία βάζει της εκπαιδεύσεως, Γ', 1034—38, άν. 38—42.

'Ο χρυσός αιών των γραμμάτων έν 'Ιωαννίνοις. Τά διδασκόμενα μαθήματα Γ', 1039, άν. 43.

'Η έκθεσις τοϋ Δ. 'Αθανασίου περί της ριζοσπαστικής διδασκαλίας τοϋ Ψαλΐδα, Γ', 1040—2, άν. 44—46.

'Η σχολή Τυρνάβου και ή άρχαία Αωδώνη έν Θεσσαλίᾳ. 'Ο Λαρίσης Παρθένιος και ό έγκωμιαστής του 'Ιάκωβος Κύπριος, μαθητής 'Αναστασίου, Γ', 1148—50, άν. 46—8.

Νεόφυτος ό ύμνητής 'Αναστασίου. Δείγματα

της χειρός αϋτοϋ: Προόμιον εις «Λευχειμονοϋσαν ρητορικήν» και εις «Σύνοψιν λογικής έξεως», Γ', 1150—2, άν. 48—50.

Τά 'Ιωάννινα και ή Μοσχόπολις κέντρα τοϋ λογίου και κερδώου 'Ερμού. 'Ο σύνδεσμος μετά των ευρ. αγορών. 'Ο τύπος των πλουσιών, οι μεγάλοι ευεργέται. 'Ο άρτος έφεύρεσις των Πελασγών, ή μεγαλυτέρα κατάκτησις τοϋ πολιτισμοϋ, Οι φωμάδες 'Ηπειρώται Δ', 4—11, άν. 50—52.

'Ηπειρώται και 'Αλβανοί έν τη διασπορά άνά τάς έλλην. χώρας ένέσπειραν μετά τοϋ έμπορίου και τά έλληνικά γράμματα. Τά 9 άρβανιτοχώρια, έστίαι φωτός, Δ' 11—3, 122—3, άν. 52—54.

'Αρβανιτοχώριον Τυρνόβου έν Βουλγαρία, άλλη Μοσχόπολις «έλαμπεν ώτάν καθρέπτει» διά τόν έλληνισμόν. ή έθρα αϋτη των πρώτων βασιλέων, Δ', 122—125, άν. 54—56.

Τό Τύρναβον ως εκκλησι. κέντρον και Πατρι-αρχείον, τι γράφει ό καθ. 'Αμαντος; Πώς απέφυγε τόν κίνδυνον της Ουνίας; τό φυλετ. ζήτημα. 'Ο έσχατος λόγιος των 'Αρβανιτοχωριτών Ν. Πίγκολος, Δ', 125—8, άν. 56—60.

'Αρβανιτοχωρΐται λόγιοι και διδάσκαλοι έν 'Ιασίῳ και Βουκουρεστήῳ. 'Η επίδρασις τοϋ έλλ. πολιτισμοϋ έν Ρουμανία και οι Φαναριώται. Οι φωτισται 'Ηπειρώται και 'Αλβανοί, Δ', 237—8, άν. 61—2.

'Ο έλληνισμός της 'Ηπειρου. 'Η άρχαιότης της Αωδώνης. Πελειάδες και Σελλοί. Χρονικόν Δρυοπίδος, Δ', 238—42, άν. 62—6.

Πότε ιδρύθησαν τά 'Ιωάννινα; Οι μεγάλοι ευεργέται και ή άκμή της πόλεως. «Μουσείον της 'Α-θηνᾶς». 'Η έλλ. γλώσσα έπεδλήθη και εις τους Τουρκαλβανούς, όπως και εις τό Πωγωνιον. 'Ο 'Αλῆ Πασᾶς έπίσημον γλώσσαν είχε την έλληνικήν. 'Η αντίδρασις της τουρκ. κυβερνήσεως. «'Η-πειρ. άδελφότης» και σχολεία Δ', 242—4, άν. 66—8.

2. "Εργα και ήμέραι τοϋ Παπαβασιλοπούλου, σχέσεις προς τοϋς συγχρόνους λογίους. Θαυμασμός και έγκώμια προς τόν σοφόν διδάσκαλον—Τό μέγα κατόρθωμα ή έκδοσις της σπουδαίας Γεωγραφίας τοϋ 'Αθηνών Μελετίου.

Οι διώκται παντός Λογίου Μπαλαναΐτοι έθα-φαν ζώντα τόν Παπαβασιλόπουλον. «'Ερις έν Μοδουσαιιν». Οι θαυμασται αϋτοϋ οι Γλυκεΐς και ή άλληλογραφία. Διατί δέν εξέδωκαν την Ρητο-ρικήν του; Οι Σουγδουρήδες Γρηγόριος και Γεώρ-γιος, Δ', 333—6, άν. 69—71.

'Ο προσφιλής μαθητής 'Ιάκωβος. 'Ο μουσοφι-λής Μαργ. Μάνθος. ό θαυμαστής ιερεϋς Παρρη-

σιος και ό Γόρδιος. Τις ό 'Αδριανουπόλεως 'Αθα-νάσιος προς όν γράφει; 'Η έκδοσις της Γεωγρα-φίας και αι προσπάθειαι τοϋ 'Αναστασίου, ό 'Ιωαν-νίτης χορηγός Δήμιου Στάνος. 'Η υπό τοϋ 'Α-ναστασίου διογραφία Μελετίου, Δ', 339—41, 435—7, άν. 69—80.

'Αναστάσιος και Μεθ. 'Ανθρακίτης. ό χρόνος της διδασκαλίας έν 'Ιωαννίνοις, ή έλεγκτική έπι-

στολή του Μεθοδίου, διώξεις και κατηγορία. Κριτική εις τὸν γράψαντα καθ. κ. Π. Χρήστου. Μετάθεσις και ἀπελογηθῆς εις Κ. Π. Ἡ σύγχυσις παρὰ τοῖς νεωτέροις. Παραδόθηκε τὸ πῦρ τὸ «Φίλος, δοκίμιον». Τὰ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ ἐπηρεασμένα πως ἐκ τῆς μυστικοπαθείας τοῦ Μιχ. Μολίνου... Ἡ «Φυσικὴ θεολογία» κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Κορυθαλέως βάσις τῆς διδασκαλίας (θεωρία Ἀριστοτέλους). Παρασύρθη και ὁ μαθητὴς του Εὐγένιος—Δριμεῖα κατὰ τῶν «νατουραλιστῶν» τοῦ Θεοδώρητου Λαυριώτου. Ἀντίθετος διδασκαλία πρὸς τοὺς νηπτικούς πατέρας τῆς «Φιλοκαλίας», καθ' οὗς ἀνευ ἀγνότητος και θείας χάριτος προ-

έρχεται ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς. Οὕτως ἀπερροφήθη ἡ θεολογία ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας. Ὁρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Νεοφ. Δούκα. Ἐννοια και σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸν Μεθόδιον (βλ. «Λογικὴ ἐλάττων»). Ἦν τελείως ἀγευστος τῆς πατερικῆς φιλολογίας. Πῶς ἐκλαμβάνει τὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας; συγχέει πρὸς τὴν σοφίαν και θεολογίαν και παρουσιάζει αὐτὴν «ὕδραν πολυκέφαλον και χίμαιραν τερατώδη» κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ὁ Ἀναστάσιος διδασκαλὸς ἐν Καστορίᾳ. Ὁ Μεθ. ἔγραψε «Βασκὸν λογικῶν προβάτων». Δ', σ. 439—44, 540. ἀν. 81—86.

3. Τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἡ παιδαγωγικὴ μέθοδος ἐπὶ Παπαβασιλοπούλου—Γεωμετρία, ἀστρονομία καὶ μαθηματικά.—Αἱ γραμματικαὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἡ ἐπελθοῦσα μετὰρρύθμισις καὶ συντόμευσις—Οἱ Ἰωαννῖται γραμματικοὶ καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ Γενναδίου καθ' ὅλον τὸν ΙΘ' αἰῶνα—Ἡ κοινὴ γλῶσσα—Διδασκόμενα μαθήματα καὶ μέθοδος.

Τὰ Ἰωάννινα ἡ «πνευματικὴ κίβωτος τοῦ νεογραικικοῦ κόσμου»: Διατί δὲν ἐξεδόθησαν τὰ ἔργα τοῦ Ἀναστασίου, τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων και ἡ μέθοδος. Τὰ μαθηματικά, ἡ ἀστρονομία. Ἡ ἐπιστήμη και ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου. Ὁ Ἀναστάσιος εἰσηγητὴς τῆς γεωμετρίας ἐν Ἰωαννίνοις. Τὸ πρῶτον μάθημα ἡ φιλοσοφία. Σχέσις πρὸς τὴν γραμματικὴν «ὑθεῖν ταῖς Χάρισιν». Ἡ φυσικὴ. Ὁ νεωτεριστὴς Εὐγ. Βούλγαρις και Νεοφ. Κανσοκαλυδίτης. Ἡ παρεκτροπὴ τῶν γραμματικῶν. «Τὰ μέρη τοῦ Λόγου» κατὰ τὴν Λογικὴν. Ὁ Λάοχαρις και οἱ μετ' αὐτὸν γραμματικοί. Βησσ. Μακρῆς και Σουγδουρῆς. Ἡ πρώτη γραμματικὴ τῆς νεοελληνικῆς. Ἡ «Τερψιθέα» τοῦ Νεοφ. Δούκα.

και τελευταία ἡ γραμματικὴ τοῦ Γενναδίου. Δ', 540—6, 628. ἀν. 86—93.

Ἀθ. Παλίδας και ἡ νεοελληνικὴ ἐν τοῖς σχολείοις Ἰωαννίνων, ἡ οποῦδα ἐκθεσις τοῦ Δ. Ἀθανασίου. Ἡ «Ρομέηκη γλῶσσα» τοῦ Βηλαρά και οἱ νῦν ὁπαδοὶ τοὺς οἱ «φωτοδηγοί» τοῦ Φ. Μιχαλοπούλου. Ὁ Ν. Δάρβαρις και ἡ σύγχυσις ἐν ταῖς γραμματικαῖς. Ὁ Α. Χριστόπουλος και ὁ Ν. Βάμβας. Στ. Οἰκονόμου (ἡ καταγωγή του) ὁ μεταφραστὴς τοῦ Βούτμαν. Ἡ γερμανοπάθεια. ὁ Κοραῖς ἐθυσεν ἐκατόμβην. Τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων κατὰ τὸν Ἑλλάδιον. Ρητορικὴ τὰ «Προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου» Πῶς κατορθώσαμεν νὰ ἐπιγύσωμεν ὀλίγον φῶς εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο; Δ', 628—632. ἀν. 93—97.

4. Συγγράμματα τοῦ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου

α' «Λευχειμονοῦσα ρητορικὴ»

Κύριον ἔργον ἡ «Λευχειμονοῦσα ρητορικὴ». Οἱ ἀνακαλυφθέντες κώδικες, προοίμια και ἐπιγράμματα. Τὸ περιεχόμενον κυρίως τὰ «Ἀφθονίου Προγυμνάσματα». «Στοιχεῖα ρητορικῆς». Ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολή. Παπαβασιλόπουλος, ὁ κατ' ἐξοχὴν διδασκαλὸς τῆς ρητορικῆς. Φιλοσοφία και ρητορικὴ πῶς σχετίζονται; Διατί ἐν Ἰωαννίνοις ἐπρώτευσεν τὸ μάθημα τοῦτο; Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος ἐδίδασκε «Ὀμιλητικὴν» ἐνταῦθα, ὡς και ὁ Σουγδουρῆς. Συγγραφεῖς νέοι ρητορικῆς. Διατί προετίμουν ὁ Ἀναστάσιος τὸν Ἀφθόνιον; Α. Πάριος ὁ ἐκδότης τῆς «Ρητορικῆς» τοῦ Ἑρμογάνου. Τελευταία προσπάθεια, ἔντα ὡσθὲν ἡ παράδοσις. Οἱ νεώτεροι—Βάμβας και Εὐάγγελος ὁ Ἑρμουπόλεως—ἐξεπέψουσιν τὴν ρητορικὴν. Εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ Ἀφθονίου πρῶτος ἐπέστησε τὸν νοῦν ὁ Κορυθαλέως. Ὁ κώδιξ τῆς Ἑθν. βιβλιοθήκης και ἡ ἐκδοσις τῶν «Προγυμνασμάτων» και τῶν «Προ-

γυμνασμάτων» και τῶν «Προλεγομένων» ὡς και τῶν ὑπομνηματιστῶν ὑπὸ *Hugo Rabe*. Ἡπει. Ἐστ. Δ', 633—5, 745—50. ἀν. 97—104.

Κείμενον τῆς «Λευχειμονοῦσας ρητορικῆς». Δὲν εἶναι μετάφρασις, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἐν περιλήψει, ἔργον τοῦ Παπαβασιλοπούλου μετ' ἀναπτύξεως. Ἀναγραφή τοῦ Ἰδρ. κώδικος 109. Προοίμιον εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην. Τί ἐστὶ ρητορικὴ; τὰ εἶδη και τὸ χρῆσιμον αὐτῆς. Τί ἐστὶ ρήτωρ; τρόποι ἀναγνώσεως ρητορικῆς. Πόσα δεῖ τὸν ἐξηγητὴν ζητεῖν παρὰ τοῦ ἀκροατοῦ. Περὶ προγυμνασμάτων. Τίνα τούτων ἀρμόζει ἐκάστῳ εἶδει. Ὅρος μύθου. Σχόλιον. Ἡπειρ. Ἐστία Δ' 996—1003. ἀν. 105—112.

Διατί ὁ μῦθος χρησιμοποιοῦται εἰς τὴν ρητορικὴν; Τὰ εἶδη τοῦ μύθου. Ἐκθεσις μύθου. Ὅρος διηγήματος. Σχόλιον. Ὁ μητροπολίτης Σάρδεων

πάννης ἄριστος ἑρμηνευτὴς τοῦ Ἀφθονίου. «ἀρε-
ή τοῦ ρήτορος ὁ Ἑλληνισμός». Τοῦ καθ' ἡμᾶς
Ἑλληνισμοῦ» τὸν τύπον παρέχει ὁ ἀσκληπιάζης

Στ. Σαλαμάγκας ἐν Ἰωαννίνοις. Παρεπόμενα δι-
ηγήματος. Ἐξηγῆται ὀνομαστοὶ τῆς ρητορικῆς.
Ἦπειρ. Ἔστ. Δ', 1096—1100, ἀν. 114—17.

β. Περὶ τῆς «Ἑρμογένους τοῦ τεχνικοῦ Ῥητορικῆς τέχνης».

Οἱ δύο τύποι τῆς «Λευχείμ. ρητορικῆς» καὶ
ἡς «Μικρᾶς ρητορικῆς» τοῦ Ἀφθονίου. Τὸ «πε-
ρί στάσεων βιβλίον τοῦ Ἑρμογένους» ὅθεν ἤντη-
εν ὁ Ἀναστάσιος. Τίς ὁ Ἑρμογένης καὶ πῶς
νεδείχθη; Κεφάλαια προγυμνασμάτων Ἀφθονίου,
στάσεις δὲν συναντῶνται. Ταῦτα ἦσαν χρησιμώ-
ερα τῶν τοῦ Ἑρμογένους. Τίτλος τῆς τοῦ Παρί-
ου ἐκδόσεως, δὲν περιέχει τὸ σύνολον. Περὶ στά-
σεων ἐν τῇ ρητορικῇ Ὅροι ἀνεξήγητοι ἐξηγου-
μενοι παρὰ τοῦ Ἀναστασίου. Παραλληλισμός πρὸς
ὁ καίμενον τοῦ Ἑρμογένους. «Προσμίον εἰς τὰς
στάσεις». Ἀνάγκη δημιουργίας ὁρων Ἑλληνικῶν
ἐντὶ τῶν λατινικῶν. Πόθεν ἡ ρητορικὴ τὴν οὐ-
τασιν ἔρχε; Τὸ ἀνέκδοτον περὶ Τισίου καὶ Κό-
ρακος. Πῶς συνετάχθη τοῦ Πλάτωνος ὁ Γοργίας;
Ἦπειρ. Ἔστια Ε', 33—38, Ἀν. 118—123.

Ὅρος ρητορικῆς καθ' Ἑρμογένην καὶ Παπα-
βασιλόπουλον. Διαίρεσις τῆς ρητορικῆς (ἐν ὑπο-
σημειώσεις ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι). Τὰ μέρη:
Εὐρεσις, διαθέσις, ἐρμηνεία, μνήμη, ὑπόκρισις. Τὸ
περὶ ὕλης ρητορικῆς κεφάλαιον. Ὁ Πάριος ἐν τέ-
λει «Ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ γένους».
Ὅρος προγυμνάσματος. Ὑλὴ ρητορικῆς. Τὸ τέ-
λος (σκοπὸς) ρητορικῆς Τὰ εἶδη τοῦ ρητορικοῦ
λόγου. Τὰ γένη τῆς ρητορικῆς. Περὶ πολιτειῶν.
Ε', 269—275, ἀν. 123—130. Περὶ διαφορᾶς πολι-
τειῶν Ε', Ἦπειρ. Ἔστια σ. 342 ἀν. σ. 131. Περὶ
στάσεων, ἦτοι περὶ ζητημάτων τῆς ρητορικῆς ἀμ-
φισβήτησις λογικῇ. Ὅρισμός νόμου καὶ θεσμοῦ
θεοφ. Κορυδαλεὺς ἐκδότης Ἀφθονίου Ἦπειρωτ.
Ἔστια Ε', σ. 343 ἀν. 131—132.

Ἄλλα τοῦ Παπαβασιλοπούλου συγγράματα.

Α'. Ρητορικὴ ἢ «Στοιχεῖα Ῥητορικῆς».

Κώδικες τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ρητορικαὶ μετὰ τὴν
ἰλῶσιν (Σκοῦφος, Δαμῶδός, Οἰκονόμος, Βάμβας,
Παμπούκης). Παραλειφθεῖς κώδιξ τῆς «Λευχεί-
μονούσης ρητορικῆς».

Β'. «Κρήνη δωδεκάκρονος» (ρητ. τοῦ ἄμβωνος)

Τοῦ Ἀναστασίου (Βάμβας καὶ Φ. Παπαδόπου-
λος). Ἀξία ρητορικῆς κατὰ Ν. Δούκαν καὶ Ἀθ.
Πάριον. Ὁ α' ἐξέδοτο ρητορικὴν καὶ ρυθμικὴν,
ὁ δ' ἐφῆρμοσεν αὐτὴν ἀναλύσας λόγους τῶν ρη-
τόρων, Ε', σ. Ἦπειρ. Ἔστιας 343—344 ἀν. σ. 132—133

Γ'. Ἀριθμητικὴ ἢ εἰσαγωγὴ μαθηματικῆ.

Πρῶτος ἐβίδαξεν ἐν Ἰωαννίνοις ὁ Ἀναστά-
σιος «Σύνοψις γενικὴ τῆς λογικῆς ἐξέως ἢ εἰσα-
γωγὴ μαθηματικῶν». Ἐν Ἰωαννίνοις, ὅπως ἐν
Βυζαντίῳ, ἐδιδάσκοντο ὅλα τὰ ἐγκύκλια μαθήματα.

Δ'. Φιλοσοφία ἢ «Ἐγχειρίδιον τῆς ἀναζητήσεως ἡθικῆς φιλοσοφίας».

Οἱ λατινομαθεῖς Ἰωαννῖται διδάσκαλοι. Ὁ

Κ. Οἰκονόμος ὀνομάζει τὸν Ἀναστάσιον «λογιῶ-
τατον καὶ σοφώτατον». Τὰ «Φυσικὰ μαθήματα» ἢ
ἡ «Φυσικὴ ἀκρόασις» τοῦ Ἀριστοτέλους. Σχέσις
γραμματικῆς καὶ φιλοσοφίας κατ' Οἰκονόμον. τὰ
δὲ δύο εἶναι ἀχώριστα. Ἦπειρ. Ἔστ. Ε', σ. 344—
346 ἀν. σ. 133—135.

Ε'. Ἀμφιβαλλόμενα.

«Βιβλίον ἄριστον καλούμενον Φωσφόρος». Λό-
γοι πείθοντες, ὅτι δὲν εἶναι τοῦ Παπαβασιλοπού-
λου. Τίς ὁ Μιχ. Περδικάρης εἰς ὃν ὁ συγγραφεὺς
Ἀναστάσιος Πώπας ἀφιερώνει τὸ διβλίον; Εἶναι
δύο οἱ Περδικάραι. Ποῦ ἐγνωρίσεν ὁ Πώπας
αὐτόν;

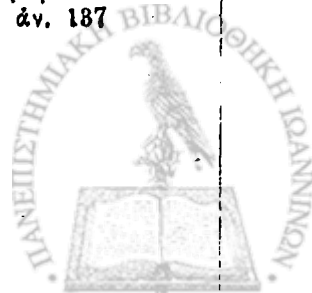
Ἀνατύπωσις τοῦ κατ' ἀκροστιχίδα ἐπιγράμ-
ματος τοῦ Νεοφύτου Ἰθρίτου. Ἐτερος Νεόφυ-
τος Ἰθρίτης ἐξ Ἰωαννίνων. Τὸ στιχοῦργημά του
«Περὶ τοῦ βοσκοῦ». Τίς ὁ Ἰωαννῖτης Μπέρκος,
ὅθεν ἀντέγραψε τοὺς στίχους; Ἡ οἰκογένεια Μπέρ-
κων. Ἦπειρ. Ἔστ. Ε', σ. 346—348 ἀν. σ. 135—137.

Συμπληρώσεις καὶ Προσθήκαι. Συνοπτικὴ περίληψις τῶν ἐπιστολῶν

Πολυζῶης Κοντός Ἰωαννῖτης στιχοῦργός. Ὁ
χαρακτηρισμός τοῦ Θερεϊανοῦ. Ὁ ταμβάκος τοῦ
Μαζαρακίου. Ὁμοιότης τῶν Σκώτων πρὸς τοὺς
Ἀλβανούς. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σκενδέρβη οργανω-
ταὶ τοῦ ἱππικοῦ ἐν Σκωτίᾳ μετέδωκαν τὴν
φουρτανέλλαν εἰς τοὺς Σκώτους. Ὁ κόμης τῆς
Ἀλβανίας ἐν Ἐδιουβούργῳ καὶ ἡ Ἀλβανία ἐπαρ-
χία. Ἀλλη παράδοξος ἐξήγησις τοῦ Pingerton.
Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες στρατιῶται μισθοφόροι ἐν
τῇ Δύσει. Ὁ Ἀναστάσιος διδάσκαλος ἐν Τρίκλῃ
τῇ 1721. Κύριος ὁ Ἀργυρεκασίτης διδάσκαλος

ἐν Σέρραις, ἀποδοκιμάζεται ἡ θραεῖα προσφορά
του ὡς ἱεροκήρυκος. Ὁ Μαρούλης ἐξαίρετος παι-
δαγωγός ἰδρυτὴς διδασκαλειῶν καὶ συγγραφεὺς.
Οἱ συνεχισταὶ τοῦ ἔργου του Σερραῖοι παιδαγω-
γοὶ ἐν Ἀθῆναις. Συνοπτικὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ
Παπαβασιλοπούλου καὶ ἄλλων λογίων Ἦπειρω-
τῶν καὶ μαθητῶν του περίληψις. Περιεχόμενα ἐν
περίληψει.

Τυπογραφικὰ σφάλματα καὶ παροράματα.
Ἦπειρ. Ἔστια Ε', σ. 348 καὶ 448—451 ἀν. 137
—143.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἡπειρ. Ἑστ. Τόμ. Γ'. σ. 659	(άνάτ. σ. 3) μέσ. χάριν θάνατον, γράφ. χάριν ἀθάνατον. αὐτ. στ. 14 κατ. ὑπὸ τὰ, προσθ. ὀνόματα.
» » σ. 661	» σ. 5, μέσ. β. 66—71, γρ. σ. 66—71.
» » σ. 662	» σ. 6, στ. 17 κάτ. λόγους τοῦ Ἀχέροντος, γράφ. γόους τοῦ Α.
» » σ. 668	» σ. 12, στ. 6 ἄνω. ἄθευμον, γρ. ἄθεσμον.
» » σ. 669	» σ. 13, οἱ ἀριθμοὶ τῶν στίχων μετὰ τὸν στίχ. ν 55 νὰ διορθωθοῦν καὶ 163 καὶ οὐχὶ 122.
» » σ. 669	» σ. 13, στ. 6 κάτ. ἐδῶ ἢ 1 σημ. τῆς ἐπομένης σελίδος.
» » σ. 670	» σ. 14, μέσ. Στυριανόν. γρ. Σκυριονόν.
» » σ. 769	» σ. 21, στ. 11 ἄνω. καλλιέργεια, γρ. καλλιέπεια.
» » σ. 1032	» σ. 36, στ. 14 κάτ. παριγγυῶ, γρ. παρεγγυῶ.
» » σ. 1148	» σ. 46, μέσ. Τεταρήσιον, γρ. Τιταρήσιον.
Ἡπειρ. Ἑστ. τόμ. Δ'. σ. 33,	» σ. 69 κάτ. στ. 11, 1919, γρ. 1719, στ. 5, Γκιούνμα, γρ. Γκιόνμα
» » σ. 443	» σ. 86 στ. ἐν μὲν τῇ Ἡπ. Ἑστ. 5 κάτ. ἐν δὲ τῇ Αν. 18, γρ. δὲν ἔλαβεν. καὶ Ἀρκαδίου ἀντὶ Ἀμποδίου.
» » σ. 996	» σ. 106 στ. 1 κατ. σημ. 3, ἀγαπητοῦ, γρ. Ἀγαπίου.
» » σ. 1100	» σ. 118 μέσ. σημ. 1, Δεξαπατρῆς κάλλον, γρ. Δοξαπατρῆς μᾶλλον.
» » σ. 1002	» σ. 112, στ. 2, εἶδη, γράφ. εἶδει.
» » σ. 1097	» σ. 115, μέσ. τόπος δι' οἷ καὶ αἰτία δι' ἦν, γρ. τόπος δι' ὃν καὶ αἰτία δι' ἦν.
» » σ. 1097	» σ. 115, στ. 32, περιεγένετο... κλίδωνος, γρ. περιεγίγοντο... κλύδωνος.
» » σ. 1097	» σ. 115, στ. 35. πειραθείση, γρ. πειραθήση.
» » σ. 1098	» σ. 116, στ. 14 κάτ. σημ. 3, <i>abs Philologe</i> γρ. <i>als Ph.</i>
» » σ. 1099	» σ. 117, στ. 2 ἄνω, διπλοῖ, γρ. δηλοῖ.
Ἡπειρ. Ἑστ. Τόμ. Ε'. σ. 83, ἀν. σ. 118, στ. 7 ἄνω, ἐξ οὗ, γρ. ἐξ ἧς.	

